

ILDEFONSO
FALKONES

OD AUTORA
BESTSELERA
KATEDRALA NA MORU

Slikar
DUŠA

Veličanstven istorijski roman o ljubavi,
strasti, klasnim podelama i umetnosti

BalkanDownload

ILDEFONSO
FALKONES

Slikar
DUŠA

Prevela sa španskog
Gordana Mihajlović

Naslov originala

Ildefonso Falcones
EL PINTOR DE ALMAS

■ Laguna ■

Beograd, 2020.

OD ISTOG PISCA

KATEDRALA NA MORU
NASLEDNICI ZEMLJE
FATIMINA RUKA
BOSONOGA KRALJICA

Kad sam počeo da pišem ovu knjigu, bio sam zdrav, a onda sam, usled teške bolesti, završnu tačku stavio osećajući da mi se bezbroj igala zariva u jagodice prstiju. Želim da je posvetim svima onima koji vode borbu protiv raka, kao i onima koji nam pomažu, bodre nas, uz nas su, pate s nama, i tu i tamo moraju da istrpe naše beznade. Hvala.

**PRVI
DEO**

Barselona, maj 1901. godine

Povici više stotina žena i dece razlegali su se po uličicama starog gradskog jezgra. „Štrajk!“ „Zatvarajte vrata!“ „Zaustavite mašine!“ „Spustite roletne!“ Odred žena zadužen da sprečava štrajkbrehere da rade – a mnoge od njih su u naručju nosile mališane ili su se trudile da ih drže za ruku uprkos njihovim nastojanjima da pobegnu kako bi se pridružili nešto starijoj deci, oslobođenoj stega – stupao je ulicama starog grada pozivajući radnike i dućandžije čije su radionice, fabrike i radnje još bile otvorene da smesta obustave rad. Motke i šipke podignute uvis većini su delovale ubedljivo, mada polomljena stakla na izlozima i poneka tuča nisu bili ništa neobično.

– Pa to su žene! – razdera se neki starac s balkona na prvom spratu, tačno iznad glave jednog rasrđenog vlasnika dućana koji se sukobio s dvema štrajkačicama.

– Anselmo, ja... – Dućandžija diže pogled.

Njegovo izvinjenje su učukali zvižduci i pogrde mnogih koji su posmatrali taj prizor s ostalih balkona na tim starim, zbijenim kućama, gde su stanovali radnici i sirotinja, s ispucalim pročeljima, zidovima sa sljuštenim krečom i vlažnim mrljama. Čovek stisnu usne, odmahnu glavom i navuče rezu dok je nekoliko musavih derana u prnjama klicalo od radosti i podsmevalo mu se. Neki posmatrači su se bez zazora smeškali pošalicama grupe prerano stasalih štrajkača; dućandžija nije bio omiljen u toj četvrti. Izrađivao je i prodavao sandale od konoplje. Nije davao na veresiju. Nije se osmehivao, a ni nazivao dobar dan ljudima.

Dečurlija se uporno rugala sve dok ih policajci koji su pratili odred progoniteljki štrajkbrehera nisu umalo stigli. Tada su se nadali u jurnjavu za bulumentom što je i dalje špartala uličicama srednjovekovne Barselone, krivudavim i mračnim, pošto prekrasna prolećna svetlost tog meseca maja nije prodirala u uzani splet sokaka u gradskom jezgru dalje od najviših spratova zgrada koje su se uzdizale iznad kaldrme. Ljudi na balkonima su zamukli dok su prolazili žandarmi, neki na konjima, s isukanim sabljama, najvećma zgrčenog lica, a napetost se mogla opipati u njihovim skraćenim pokretima. I jedni i drugi su bili svesni sukoba koji se nametao tim ljudima: njihova obaveza je bila da zaustave nezakonite odrede progonilaca štrajkbrehera, ali nisu bili raspoloženi da jurišaju na žene i decu.

Istorija radničkih revolucija u Barseloni bila je povezana sa ženama i decom. Žene su u brojnim prilikama podsticale muškarce da se drže po strani od nasilnih akcija. „Neće se drznuti da krenu na nas, a ima nas dovoljno da nateramo ljude da zatvore radnje“, obrazlagale su. I tako je bilo i tog maja 1901. godine, kad su radnici pohrlili na ulice nakon što je, krajem aprila, Tramvajska kompanija otpustila svoje radnike u štrajku i angažovala štrajkbrehere da ih zamene.

Ipak, generalni štrajk radi odbrane tramvajdžija, čemu su težila radnička udruženja, bio je daleko od ostvarenja, i uprkos nekim nasilnim akcijama, činilo se da žandarmerija drži pod kontrolom stanje u gradu.

Najednom se iz usta više stotina žena začu graja pošto se među njima pronela vest da se jedan tramvaj kreće Ramblom. Prolomiše se psovke i preteći povici: „Štrajkbreheri!“ „Kopilad!“ „Juriš na njih!“

Štrajkačice su žustrim korakom, neke od njih gotovo trčeći, prošle Ulicom Portaferiza i stigle do Ramble cveća, iznad pijace Bokerija, koja za razliku od ostalih barselonskih tržnica poput Tržnice Svetog Antonija, Born ili Konsepsio, nije nastala kao plod nekog konkretnog projekta, nego su prodavci zauzeli Trg Svetog Josifa, veličanstveni prostor zasvođen arkadama; naposljetku su trgovci pobedili i trg je prekriven tendama i privremenim krovovima, a tremovi zgrada koje su okruživale trg postali su zidovi nove pijace. Tradicionalne tezge za prodaju cveća, konstrukcije od livenog gvožđa poredane jedna sučelice druge duž cele ulice, bile su zatvorene, iako su cvećarke, mnoge od njih podbočene, prkoseći, stajale kod svojih stolova spremne da ih brane. U Barseloni je cveće prodavano jedino u tom delu Ramble. Na pijaci Bokerija bezbrojna zaprežna kola za prevoz robe sa ceradama i konjima čekala su parkirana u vrsti, bok uz bok, svega koji korak od tramvajskih šina. Atovi su nervozno reagovali na galamu i bujicu žena. Ali tek poneka među njima je obratila pažnju na metež konja što su se propinjali, slugu i prodavača što su štrapacirali tamo-ovamo. Približavao se tramvaj koji je vozio na liniji od Barselone do Grasije, s početnom stanicom na Rambli Svete Monike, tik uz пристаниште.

Dalmau Sala je pratio odred progoniteljki štrajkbrehera u obilasku starog grada zajedno s mnogim drugim muškarcima, ćutke, iza žandarma. A sad, u prostranom području kao što je Rambla, vidik se proširio. Vladao je potpuni kaos. Konji, taljige i vlasnici radnji. Građani u trku, znatiželjnici; žandarmi koji su se raspoređivali u formaciju pred grupom žena i dece postrojenom ispred njih, kao ljudska barijera koja nastoji da ukloni sve druge prepreke što su se sjatile na tramvajskim šinama kako bi zaustavile mašinu.

Jeza prostruja kroz Dalmauovo telo od glave do pete kad je spazio da neke žene podižu mališane i pokazuju ih žandarmima. Druga dečica, malo starija, stajala su držeći se za majčinu suknju, prepadnuta, razrogačenih očiju, pretražujući prostor u potrazi za odgovorima koje nisu pronalazili, dok su mladi, uzoholjeni zbog takve atmosfere, još i začikavali žandarme.

Ne tako davno, pre četiri-pet godina, Dalmau je napravio isti takav ispad pred policajcima; majka je išla za njim, vičući, zahtevajući pravdu ili bolje socijalne uslove,

podstrekujući ga da se bori, kao i većina majki koje su isturale decu ispred sebe u odbranu ciljeva za koje su smatrale da su važniji čak i od fizičke nepovredivosti njihovih tela.

Vriska žena je načas kod Dalmaua izazvala pijanstvo nalik onome kakvo je osećao u prošlosti kad bi stao pred policiju. Tada su se osećali kao bogovi. Borili su se za radnike! Ponekad bi žandarmerija ili vojska jurišala na njih, ali danas neće biti taj dan, rekao je sebi skrećući pogled ka štrajkačicama koje su stale pred tramvaj. Ne. Današnji dan nije predodređen da snage javnog reda napadnu žene; predosećao je to, znao je to.

Nedugo zatim otkrio je gde su. U prvom redu, ispred svih ostalih, zadevajući pogledom, kao da mogu samo očima da zaustave sve bliži tramvaj na liniji do Grasije. Dalmau se osmehnu. Šta sve neće postići ti pogledi? Monserat i Ema, njegova mlađa sestra i njegova devojka, nerazdvojne, spojene nesrećom, ujedinjene u borbi za radnička prava. Tramvaj se primicao zvoneći zvončetom; na suncu koje se provlačilo između stabala drveća u Rambli odbleskivali su se točko vi i ostali metalni delovi vagona. Pokoja žena odstupi; malo, veoma malo njih. Dalmau se uspravi. Nije se bojao za njih; staće. Majke i žandarmi su ućutali, pozorno motreći. Mnogim radozalcima zastade dah. Grupa žena na šinama kao da je nadrasla sebe, čvrsta, tvrdokorna, spremna da bude oborena.

Stao je.

Žene su počele da kliču koliko ih grlo nosi, a ono malo putnika koji su se odvažili da sednu u tramvaj i vozili se u gornjem delu vagona, pod vedrim nebom, sedeći na suncu, silazili su navrat-nanos kako bi pobjegli nakon vozača i kontrolora, sve samih štrajkbrehera, koji su iskočili iz tramvaja i pre nego što se zaustavio.

Dalmau osmotri Emu i Monserat, obe sa stegnutom pesnicom podignutom uvis, nasmešene, ushićeno su proslavljale pobjedu sa saborkinjama. Nije prošao ni minut a tih više stotina žena prislonilo se uz tramvaj. „Hajde!“ „Oborimo ga!“ Žandarmerija je pokušala da reaguje, ali prepreka s decom se obušila na njih. Sijaset ruku se naslonilo na bok vagona. Još toliko, one koje nisu mogle da dohvate mašinu, pridržavale su leđa štrajkačica ispred sebe.

– Gurajte! – uzviknu više njih u isti mah.

– Jače!

Tramvaj se zaljulja na gvozdanim točkovima.

– Još jače! Još, još...

Jedan, dva... Mašina se sve snažnije njihala u ritmu u kome su se žene međusobno bodrile. Najzad se začu vriska iz stotina grla, prethodeći prevrtanju vagona. Gromor se pomeša sa cepkama, komadima gvožđa što su udarali jedan u drugi a oblak prašine obavi tramvaj i žene.

Urlik zapara relativnu tišinu koja je zavladała pošto je vagon tresnuo o tlo.

– Da živi revolucija!

– Živela anarhija!

– Opšti štrajk!

– Smrt fratrima!

Više posla i bolje nadnice. Smanjenje iscrpljujućeg radnog vremena. Okončanje rada dece. Da se stane na put moći Crkve. Veća bezbednost. Pristojni stanovi. Proterivanje sveštenstva. Zdravstvo. Svetovno obrazovanje. Pristupačna hrana... Bezbroj zahteva je zaglušujuće hučalo u Rambli cveća u Barseloni a takođe ih je izvikivala masa sveta niskog roda, okupljajući se malo-pomalo i vatreno plješćući radnicama.

Ema i Monserat, oznojene, prljavih lica potamnelih od prašine koja se podigla kad je pao vagon, uzbuđeno su skakale, bodrile saborkinje i dizale ruke popevši se na bok tramvaja.

Dalmau se nakostrešio posmatrajući te dve mlade devojke. Hrabre su! Daju sve od sebe! Setio se situacija kada su, zajedno s majkama i suprugama radnika, izlazile na ulicu braneći neki opšti cilj. On nije bio stariji od njih ni dve godine, a ipak su ga te dve curice, kao da ih činjenica da su žene primorava na to, nadmašivale u smelosti, i vikale, psovale pa i izazivale žandarme. I sad su tu, popele su se na tramvaj koji su maločas oborile golim rukama. Dalmau zadrhta, dignu pesnicu, i uzbuđeno se priključi galami i zahtevima svetine.

Uzbuđenje i gromor su još odzvanjali u Dalmauu, komešali se u njemu, zaglušivali ga, dok se peo Paseđ de Grasijom u pravcu fabrike keramike u kojoj je radio, u Les Kortsu, na ledini kraj bujičnog korita Bargajo. Nije imao priliku da prozbori koju s devojkama pošto je, kad su ostvarile svoju nameru, nervoza što ju je pokazala žandarmerija prisilila odred progoniteljki štrajkbrehera da se razide i rasterala žene i decu u svim pravcima. Možda je moguće prepoznati Monserat i Emu, pomislio je. Sto posto, kazao je sebi, i nasmešio se gazeći list otpao s drveta. Ko bi zaboravio kako su izgledale popevši se na vagon? Međutim, brzo su se pomešale s ostalim ženama na pijaci Bokerija ili na Rambli: nalik mnogim drugima, u suknji dugoj do gležnjeva, s pregačom i u košulji, najčešće zavrnutih rukava. Starijima je glava obično bila pokrivena maramom, najčešće crnom; ostalima je kosa bila skupljena u punđu, bez šešira. Te žene su bile potpuno drugačije od onih što su se mogle videti kako šetkaju Paseđ de Grasijom, bogate, elegantne.

Svakodnevno, dok je išao ili se vraćao tom velikom žilom kucavicom grofovskog grada, Dalmau se naslađivao posmatrajući dame koje su uznosito šetale između dadilja u belom s njihovom decom, između konja i kočija. Grudi, stomak i zadnjica; pričalo se da su to tri merila za procenjivanje idealne žene. Ženska moda se promenila s dolaskom modernizma, kao i arhitektura i druge umetnosti, i kruti srednjovekovni detalji, korišćeni u poslednjih deset godina prethodnog veka, postepeno su zamenjeni drugima koji su prikazivali žive žene, u korsetima što su isticali prirodne obline njihovih tela nekako čudesno vijugajući: isturene grudi, ravni, utegnuti stomaci, a zadnjica uzdignuta kao da će svakog trenu napasti. Kad je imao vremena, Dalmau bi seo na jednu klupu u aveniji i pravio skice tih žena drvenim ugljem, iako je u svojoj uobrazilji imao običaj da izostavi odeću i crtao ih je nage. Nije želeo da se ograniči na ono što su nagoveštavali korseti i odeća. Stopala, noge, gležnjevi, prvenstveno gležnjevi, tanki i vitki, s tetivama

zategnutim kao žice; šake i ruke. I vratovi! Zašto upraviti svu pažnju isključivo na ta tri aršina: grudi, stomak i zadnjicu? Voleo je ženske aktove, ali nažalost, nije imao priliku da radi s modelima bez odeće; njegov majstor don Manuel Beljo zabranio je to. Muški aktovi, da; ženski, ne. Ako ih on ne slika, suprotstavljao se, neće ni Dalmau. Razumljivo, poznajući don Manuelovu suprugu, smeškao se Dalmau njemu iza leđa. Buržujka, reakcionarna, konzervativna, zagrižena katolikinja, do srži! Deleći sve te vrline sa suprugom, čvrsto se držala starinske mode, napuštene pre nekoliko godina, i još je nosila ispunu, konstrukciju vezivanu oko struka da bi se suknja odostraga našušurila.

– Isto kao puž – sprdao se objašnjavajući Monserat i Emi – sve stoji spređa, a tu je i nekakva ljuštura koja joj izbija iz guzice i prti je tamo kuda ide. Možete li poverovati da nisam kadar da je zamislim nagu?

Obe se nasmejaše.

– Zar nikad nisi skinuo ljušturu pužu? – upita ga sestra. – E pa, tom balavcu staviš malo dlake umesto rogova i eto ti tvoje buržujke gole, balave kao i sve one.

– Umukni! Uh, što je odvratno! – zakuka Ema odgurujući Monserat. – A zašto moraš da zamišljaš nage žene? – Okrenula se ka Dalmauu. – Zar nisi zadovoljan onim što imaš kod kuće?

Poslednju primedbu je izgovorila otežući reči, umilnim, maznim glasom. Dalmau je privuče sebi i poljubi u usta.

– Naravno da sam zadovoljan – šapnu.

I zbilja, izuzev što je kradomice gledao erotske fotografije na kojima je proučavao žensku nagotu koju mu je majstor zabranjivao, jedino mu je Ema pozirala naga. Čuvši za to, Monserat se takođe ponudila.

– Kako da slikam голу rođenu sestru? – usprotivio se.

– To je nešto umetničko, zar ne? – navaljivala je ona praveći pokret kao da će skinuti košulju, što je Dalmau sprečio hvatajući je za ruku. – Obožavam kako si nacrtao Emu! Tako je... čulna! Tako ženstvena! Liči na boginju! Niko ne bi rekao da je kuvarica. Želela bih i ja sebe da vidim takvu, a ne kao prostu radnicu u fabrici za štampanje pamučnih tkanina.

Dalmau zažmuri nekoliko časaka videvši da mu sestra povlači suknju sa cvetnim dezenom kao da želi da je se otarasi.

– I ja bih volela da me nacrtáš takvu – dodade Monserat.

– Da li bi i majka volela? – prekinu je on.

Monserat iskrivi gornju usnu i odmahnu glavom, praveći skrušen izraz lica.

– Nema potrebe da te slikam nagu da bi znala da si lepa koliko i Ema – pokušao je da je uteši. – Pa svi su zaljubljeni u tebe! Ludi su za tobom, kleče ti pred nogama.

Tog dana, posle prevrtanja tramvaja u Rambli, Dalmau je prilično kasnio na posao i nije imao vremena da se naslađuje zamišljenom nagotom buržujki koje su paradirale Paseđ de Grasijom. Nije imao vremena ni da posmatra modernističke građevine zidane u Ešampleu,¹ barselonskom Ensančeu:² oblasti izvan gradskih zidina u kojoj je stolecima

1 Kat.: *Eixample*, proširenje, tj. novi grad. (Prim. prev.)

2 Šp.: *Ensanche*, proširenje, čest naziv za nove četvrti španskih gradova. (Prim. prev.)

bila zabranjena izgradnja zbog vojne odbrane, a u devetnaestom veku, kada su zidine srušene, ta oblast je urbanizovana. Majstor Beljo se odricao modernističkih građevina, iako je njegova fabrika dobro poslovala prodajući keramiku graditeljima.

„Sinko“, izgovorio se jednog dana kad se Dalmau osmelio da mu predoči tu protivrečnost, „posao je posao.“ Uistinu, kao što se zbivalo sa ženskom odećom, modernizam je nametnuo važne promene počev od Svetske izložbe u Barseloni 1888, kao zastranjenje teško prihvatljivo izvesnim konzervativnim naravima. U poslednjoj deceniji devetnaestog veka, žene, oslobođene ispune sukanja zbog koje su nalikovale puževima, i dalje su nosile krutu odeću, sličnu srednjovekovnoj. Tokom iste te decenije arhitekti su takođe potražili nadahnuće u srednjem veku trudeći se da oponašaju veličinu Katalonije iz onog perioda. Domenek i Muntaner je vratio u upotrebu tehnike s materijalima načinjenim upravo od zemlje, kao što su bile fasadne cigle, i tako je izgradio kafe-restoran na samoj izložbi 1888. godine, impozantan zamak sa zupčanim kruništima i orijentalnim uticajima u kome je, međutim, dao sebi dozvolu da na spoljašnji friz postavi blizu pedeset belih keramičkih štitova, od preko stotinu koliko je bio predvideo, s reklamama proizvoda koji su se mogli piti i jesti u krčmi: mornarem kako pije džin; gospođicom kako liže sladoled; kuvaricom kako priprema čokoladu...

Kroz svega koju godinu Puč i Kadafalk je preduzeo rekonstrukciju Kuće Amalje u Paseđ de Grasiji upotrebljavajući gotičke elemente, narušavajući simetriju i klasicizam i darujući Barseloni prvu kolorističku fasadu. Na njoj se, isto kao Domenek u svom kafe-restoranu na Svetskoj izložbi, poigrao dekorativnim elementima, i iskorišćavajući sklonosti vlasnika zgrade, uvrstio je mnoge groteskne životinje: psa, mačku, lisicu, kozu, pticu i guštera kao čuvare; žabu koja duva staklo i još jednu što nazdravlja s čašom u ruci; dve svinje koje klešu vrč; magarca koji čita knjigu a drugi magarac ga posmatra s naočarima na nosu; lava ljubitelja fotografije skupa s medvedom sa kišobranom u ruci; zeca koji topi metal dok mu drugi zec prinosi vodu, i majmuna koji udara po nakovnju.

Ta dva ostvarenja, među još mnogima što su pozivala na promenu, na jedno drugačije poimanje arhitekture, bila su, po rečima Dalmauovog majstora, preteče Kuće Kalvet u barselonskoj Ulici Kasp, gde je Gaudi počeo da napušta istoricističko shvatanje koje je inspirisalo njegovo delo u prvoj epohi prošlog stoleća, da bi razvio graditeljstvo u kome je nastojao da materija poprimi pokret. „Pokret, kamenje!“, uzvikivao je don Manuel Beljo smetenog lica.

„Žene i zgrade“, jednom je priznao Dalmau, „korak po korak se odvajaju od svoje klase, od svog izgleda i dostojanstva, od svoje istorije, i odaju se prostituciji: ove prve da bi se pretvorile u vijugave zmije, a ovi drugi da bi postali nepostojana materija.“ Okrenuo mu je leđa krsteći se i čudeći kao da se ceo svet raspada. Dalmau je izbegao da odgovori da njega privlače vijugave žene i da se divi onima koji se trude da kovano gvožđe, kamen pa i keramika poprime kretanje. Ko bi drugi ako ne neki veštac, čarobnjak, izuzetan stvaralac mogao prikazati gledaocu materiju preobraženu u tečnost!

Velika zaprežna kola natovarena glinom, koja su vukla četiri snažna peršerona,³ sa snažnom, veličanstvenom glavom, vratom i sapima, krupnih, dlakavih nogu, što su se sporo i tromo kretala pokraj njega dok je zemlja podrhtavala, prenula su Dalmaua iz razmišljanja. Digao je oči i ugledao prepun stražnji deo zaprege kako se ističe naspram dva visoka dimnjaka fabričkih peći koja su se uzdizala poviše njega. „Manuel Beljo Garsija. Fabrika keramičkih pločica.“ Tako je pisalo na belo-plavoj keramičkoj reklami na vrhu velike ulazne kapije; odatle se otvarao veliki prostor s bazenima i sušionicama, uz magacine, kancelarije i peći. Bila je to fabrika srednje veličine i pravila je serijske proizvode, ali je takođe izrađivala naročite komade koje su likovno uobličili ili osmislili arhitekti i predradnici za svoje zgrade ili za brojne trgovačke objekte, prodavnice, apoteke, hotele, restorane i ostale koji su se okretali keramici kao izuzetnom dekorativnom elementu.

U tome se sastojao Dalmauov posao: u crtanju. U stvaranju vlastitih dezena koji su zatim proizvedeni serijski i bili sastavni deo kataloga firme; da pretače u stvarnost i razvija druge nacрте koje su osmislili predradnici za zgrade ili objekte na kojima su radili praveći samo grube skice, ili naposljetku, da sprovodi u delo modele koje su veliki modernistički arhitekti već savršeno pripremili.

– Izvinite, don Manuele. – Ušao je u majstorovu kancelariju koja je ujedno bila i atelje, pored fabričkih kancelarija, na prvom spratu jedne zgrade u sastavu kompleksa. – Ali situacija u starom gradu je bila haotična. Demonstracije, juriši policije – preuveličao je. – A morao sam da budem tamo zbog majke i sestre.

– Treba da brinemo o našim ženama, sinko. – Don Manuel, strogo u crnom, suzdržan, kao što je i priličilo, s tamnozelenom kravatom vezanom u ogroman čvor, klimnuo je glavom sedeći za stolom od mahagonija. Široki, gusti zulufi spajali su se s brkovima, takođe gustim, a besprekorno podšišana bujna kosa otkrivala je vrat i podbradak bez brade. – Potrebni smo im. Dobro postupaš. Ti anarhisti i pristalice bezvlašća će upropastiti ovu zemlju! Nadam se da ih je žandarmerija pošteno propustila kroz šake. Čvrsta ruka! To zaslužuju svi ti nezahvalnici! Ne brini, sinko. Idi da radiš.

Dalmauova kancelarija nalazila se vrata do vrata s majstorovom. Ni on se nije mešao s ostalim zaposlenima, koji su radili u zajedničkim salama: raspolagao je vlastitom prostorijom, dosta prostranom, gde je mogao da se usredsredi na rad, tih dana ograničen na dezen serije pločica s orijentalnim motivima: lotosovim cvetovima, lokvanjima, hrizantemama, bambusovim trskama, leptirima, vilinskim konjicima...

Da bi ovladao crtanjem cveća, pohađao je više predmeta dok se školovao na barselonskoj Akademiji primenjenih umetnosti Ljođa. Prirodni cvetovi; cvetovi iz profila; osenčeni cvetovi; njihovo crtanje, i naposljetku, kompozicija u ulju. Od predmeta izučavanih u Ljođi, gde se upisao s dvanaest godina, a koji su uključivali aritmetiku, geometriju, gestualni crtež, linearni i ukrasni crtež, crtanje po modelu, slikanje, među najvažnijima je bilo crtanje primenjeno na umetnosti i proizvodnju. Iz tih razloga je i

---

3 Poznata francuska pasmina konja. (Prim. prev.)

stvorena škola Ljođa, radi podučavanja umetnosti radnika kojima je to bilo potrebno sa ciljem primene u industriji.

Polovinom devetnaestog veka, međutim, postao je skloniji čistim nego primenjenim umetnostima, ali nije napuštao ni ove druge, čija namena je bila da snabdeju industriju sredstvima, a među njima su se bez ikakve sumnje nalazili crteži cveća. Biljni elementi su bili izvanredan ornament gotičke umetnosti, a sad su, nakon potrage za tim srednjovekovnim nadahnućima, korišćeni u dekoraciji tkanina i odeće, industriji koja je bila zamajac Katalonije, a s modernizmom u arhitekturi, i na keramičkim pločicama i na zidnoj oplati, u mozaicima, u radovima od kovanog gvožđa, u finoj stolariji i staklarstvu, kao i u hiljadama gipsanih skulptura koje su ukrašavale te zgrade.

Dalmau je obukao radni mantil preko bež bluze koja mu je dopirala do kolena, a s pantalonama od mešavine vune i lana neodređene tamne nijanse, kapom i dubokim crnim kožnim cipelama sačinjavala je njegovu uobičajenu garderobu. Čim je seo pred hrpu skica razbacanih na radnom stolu i poredao olovke, glasovi, smeh, povici i zvuci svojstveni fabrici u kojoj se proizvodilo, neki od njih gromki, iščezli su. Usmerio je sva čula na japanske crteže, trudeći se da primi u sebe tu orijentalnu tehniku koja je zapostavljala realizam tragajući za stilizovanom lepotom, bez ikakvih senki, veoma udaljenu od zapadnih merila i cenjenu na tržištu obuzetom potragom za različitošću, za egzotičnim, za modernim.

Isto kao što se u mislima bio odvojio od svih zvukova, tajac u ispražnjenim objektima kad se noć spustila na Barselonu zatekao ga je obuzetog radom. Bio je pojeo gotovo bez apetita, kao da mu to samo smeta, ručak koji mu je donet gore, a potom je svima odgovarao samo mrmorom kada su promolili glavu na vrata ateljea da se oproste. Don Manuel, izlazeći među poslednjima, nije bio izuzetak, i pošto je coknuo jezikom, što niko ne bi znao da li da pripiše zadovoljstvu ili negodovanju, okrenuo je leđa Dalmauu budući da se ovaj nije osvrtao na njegove reči i čak nije ni digao pogled sa crteža.

Prošla su još dva sata i svetlo iz cevčica plinskih lampi koje su osvetljavale atelje oslabilo je dok ga bezmalo nije ostavilo u polumraku.

– Ko je ugasio svetlo? – pobuni se. – Koga ima tamo?

– To sam ja, Pako – odgovori noćni čuvar odvrćući slavinu za dovod gasa da bi u ateljeu opet zasjalo svetlo.

Ono je pokazalo smežuranog starca. Bio je dobar kao hleb, ali ne bi smeo da bude tu. Majstor je zabranio pristup ateljeima, gde su se nalazili skice i nacrti, napola završena dela, materijal koji je moglo da vidi jedino osoblje od najvećeg poverenja.

– Šta ti radiš ovde? – začudi se Dalmau.

– Don Manuel mi je naredio da te izbacim ako previše okasniš. – Osmehnuo se pokazujući desni, pošto u ustima više nije imao zuba. – Stanje u gradu se zakomplikovalo, ljudi su veoma uzrujani – objasnio je – i majka ti je sigurno nervozna.

Možda je Pako u pravu. U svakom slučaju, skretanje pažnje je pružilo Dalmauovom stomaku šansu da se pobuni protiv gladi koja mu je, zajedno s umorom koji je naprasno osetio u očima, posavetovala da završi radni dan.

– Gasi – zatražio je od stražara bacajući radni mantil na čiviluk u jednom uglu, gde se nesigurno zakačio za jednu držalju. – Šta se dogodilo u gradu? – hteo je da čuje zaključavajući radni sto.

– Situacija se zakomplikovala. Odredi progonitelja štrajkbrehera, prvenstveno žene i mladi, prošli su starim gradskim jezgrom kamenujući fabrike i radionice dok se nisu zatvorile. Izgleda da su pre podne prevrnule tramvaj i to ih je osokolilo. – Dalmau snažno frknu. – Nešto slično se dogodilo s velikim fabrikama u Četvrti Svetog Martina. Izvršeni su prepadi na policijske stanice. Balavurdija je to iskoristila da bi se poslužila starim trikovima i spaljeno je nekoliko poreskih kancelarija, verovatno nakon pljačke. Nastao je priličan rusvaj.

Sišli su niz stepenice do magacina u prizemlju. Tu se, pre nego što su izbili na prostrano zemljište što je okruživalo građevine gde je obrađivana glina, Dalmau pozdravio s dvojicom dečaka ne starijih od deset godina, koji su živeli i spavali u fabrici, na prekrivaču na podu, zimi blizu toplote koju su odavale peći, odmičući se sve više od njih kako se vreme prolepšavalo. Nisu bili čak ni šegrti, služili su za sve i svašta: da počiste, da budu potrčci, da donesu vodu... Obojica su imala porodice; bar tako su govorili: uposlenike u Četvrti Svetog Martina, katalonskom Mančesteru, koji su se zlopatili tiskajući se u jednom stanu s još nekoliko familija. Četvrt Svetog Martina je bila daleko a majstor nije imao ništa protiv da žive u fabrici i zarade neku paru; zauzvrat je jedino zahtevao od njih da nedeljom dođu na misu u parohijsku Crkvu Svete Marije od Remeja. Izgledalo je da njihove porodice ne mare što ti derani žive u fabrici, niko nije dolazio da se raspituje za njih. Neka deca žive i u rđavijim uslovima, pomisli Dalmau mrseći razbarušenu kosu jednoga od njih na putu do kapije: čitava vojska mladeži, a računalo se da njihov broj premašuje deset hiljada, zvanih trinšerairesi⁴, nosila se s bedom na ulicama Barselone, proseći, krađući i spavajući pod vedrim nebom, u nekoj rupi u koju bi uspeali da se smeste; bili su siročad ili naprosto napuštena deca kao ta dvojica šegrti o kojima njihove porodice nisu bile u stanju da brinu niti da ih hrane.

– Laku noć, majstore – pozdravi ga jedan od njih. U boji njegovog glasa nije bilo ni najblaže note pritivnosti: pohvala mu je bila iskrena.

Dalmau se okrenu, skupi usta, preturi po džepu pantalona i baci obojici po novčić dvoparac.

– Velikodušno! – Ovoga puta jeste bila primetna izvesna šaljivost.

– Šta, nisi našao kovanice od jedne pare? – bubnu drugi dečak.

– To su one... najmanje.

– Nezahvalnici! – zagrme čuvar.

– Pusti ih – zatraži Dalmau s osmehom na usnama. – Pazite šta radite s tim novcem – prihvati šalu – da ne ispadne posle da ste se prejeli.

---

4 Kat.: *trinxeraires*. Mladi beskućnici i skitnice koji su živeli na ulicama proseći i baveći se sitnim krađama. (Prim. prev.)

– Ma šta mi napriča! – skoči jedan od njih. – Možda bi majstor hteo da večera zajedno s nama.

– Ja ne, hvala, drugi put. Večeras častite svoje devojke – posavetova ih Dalmau smejući se i zaputi se ka izlazu.

– S ove četiri pare ćemo smazati celu jagneću plećku! – začu iza leđa.

– I napiti se vina iz Alelje!

– Nevaljale! – opet ih ukori čuvar.

– Ne, Pako, ne – prigovori mu Dalmau. – Šta drugo možeš očekivati od te dvojice derana koje su porodice napustile nego udri brigu na veselje?

Čuvar začuta dok je Dalmau prolazio pored uzdignute keramičke table s reklamom fabrike keramičkih pločica don Manuela Belja, i privikavao se na blistavu mesečinu koja je obasjavala utrine i ulice do kojih još nije stigla ulična rasveta. Udahnio je noćnu svežinu. Tišina je bila napeta, kao da vika štrajkača koji su demonstrirali celog dana još lebdi u vazduhu. S mesta na kome se nalazio, on pogleda predeo koji se prostirao ka moru. Obrisi stotina visokih dimnjaka ocrtavali su se na mesečini. Barselona je bila industrijski grad, načičkan raznoraznim fabrikama, skladištima i radionicama. Od devetnaestog veka se otpočelo s upotrebom energije vodene pare za poslove koji su drugde i dalje obavljani ljudskim radom, i to je doprinelo, uz uticaj susednih zemalja kao što je bila Francuska, kao i trgovački i preduzetnički duh nasleđen od predaka, da grad može da se uporedi s najnaprednijim evropskim prestonicama. Glavna je bila tekstilna industrija; polovina barselonskih radnika bila je zaposlena u njoj. Ipak, isticale su se još neke važne industrije, metalurška, hemijska i prehrambena. Uz njih drvna, industrija kože i obuće, hartije ili grafičkih umetnosti, i više desetina fabrika u gradu čije stanovništvo je dostiglo pola miliona duša. Ali ako su bogati industrijalci i buržoazija uživali i razmetali se svojim imetkom, zbilja običnog sveta, trudbenika, bila je mnogo drugačija. Radno vreme od deset-dvanaest sati dnevno sedam dana u nedelji za mizernu platu. U poslednjih trideset godina nadnice su porasle trideset procenata, a cena hrane sedamdeset. Nezaposlenost je bila sve veća; gradska prihvatilišta za beskućnike noću su bila prepuna, a narodne kuhinje su dnevno delile više hiljada porcija. Barselona je, Dalmau odmahnu glavom, užasno okrutan grad prema ljudima zaslužnim za njegovo blagostanje, koji mu predaju život i zdravlje, porodicu i decu.

Monserat nije bila kod kuće. Ni Ema. Bez sumnje proslavljaju zajedno uspeh svoje pobune, pomisli Dalmau; možda na nekom sastanku pripremaju akcije za sutra, s osmehom na licu, čestitajući jedni drugima. Premišljao se da li da ode do prčvarnice u blizini Tržnice Svetog Antonija, ali zaključio je da, i ako nije zatvorena zbog štrajka, Ema svejedno neće biti tamo i raditi.

Dalmau je živio s majkom na drugom spratu jedne stare zgrade u Ulici Bertrejans, u srcu istorijskog centra Barselone, uzanom sokaku koji je povezivao Ulicu Kanuda s Ulicom Svete Ane, na koju je gledala istoimena crkva, tih dana proširivana. Stan porodice Sala ličio je na sve ostale stanove zbijene u područjima kao što su bili staro

gradsko jezgro, Sans, Grasiya, Četvrt Svetog Martina... Zgrade od četiri ili pet spratova, vlažne i mračne, s uzanim stepeništem koje se pelo do njih, bez kanalizacije, gasa i struje, sa sistemom tekuće vode koji je zavisio od rezervoara na krovu, zajedničkog za sve stanare. Na svakom odmorištu stepenika, gde je bio smešten zajednički nužnik, nalazilo se više stanova, međusobno sličnih: mračni hodnik je vodio u kuhinju s trpezarijom, koja se često provetravala preko unutrašnjeg dvorišta, a iza nje se ulazilo u prostoriju bez ijednog prozora i naposljetku u sobu s prozorom prema ulici.

U poslednjoj odaji, onoj što je gledala na ulicu, Dalmau je pronašao majku kako šije, kao i uvek, ovoga puta na svetlu slabašne sveće za koju se više činilo da uvećava pomrčinu nego da odaje nešto svetlosti ženi koja je neprestano, mehanički, pokretala pedalu šivaće mašine nabavljene u dućanu gospodina Eskudera u Ulici Avinjo. Po svoj prilici je radila ceo dan, verovatno više od trinaest sati.

– Kako ste, majko? – pozdravi je on ljubeći je u čelo.

– Kao što vidiš, sine – odvrati ona.

Neko vreme ju je posmatrao a onda je stao iza nje, milujući šakama njene podlaktice. Osetio je podrhtavanje koje je mašina prenosila na majčine ruke i ramena, što su se kretali u ritmu šića. Očiju uprtih u tkaninu na mašini, majka je stisnula usne u ovlašan osmeh, ali nije ništa prozborila i nastavila je da radi, pokrećući pedale i provlačeći tkaninu kroz igle. Tog dana je šila bele okovratnike i manžetne za muške košulje; to joj je ponudio zastupnik robne kuće gde su prodavani. Pojedinačne bele manžetne i okovratnici bili su najslabije plaćen posao za švalju; nakon beskonačno dugog radnog vremena dobiće otprilike jednu pezetu. A vekna hleba je koštala četrdeset para. Zastupnik joj je bio obećao partiju pantalona pa čak i rukavica, ali danas je imao samo okovratnike i manžetne za bogataške bele košulje. Žuzefa, tako se zvala Dalmauova mati, nije gajila preterane nade da će taj čovek ispuniti obećanje. Možda bi sve bilo drugačije kad bi mu dopustila da je pipka, da je dirka. „Ne“, ispravila se, „ne dolazi u obzir.“ Neke žene su klečale pred njim i zadovoljavale ga, ili su se saginjale u suknji i pregači zadignutim iznad struka nudeći mu šta god poželi. A mlađe su i lepše od nje! Poznavala ih je; ponekad ih je čak čula kako se raspravljaju šapatom, skrhane: na koju li će doći red danas? Jer mogla je biti samo jedna: taj muškarac nije posedovao čudesne seksualne moći; prosuo bi spermu za tili čas a još brže bi se zadovoljio. Žuzefa ih nije osuđivala. Nije bila nimalo kivna na njih. Imaju decu, i gladne su.

Ona uzdahnu. Dalmau to opazi i nežno joj stisnu podlaktice. Žuzefa je dobijala pomoć od sina. Većina švalja, pa i one koje to nisu bile, gledale su je zavidno i često su se sašaptavale dok je prolazila. Ona je to primećivala i nije joj bilo milo zbog toga: nije smatrala da je drugačija od ostalih: siromašna udovica nepravedno osuđenog radnika anarhiste preminulog u izgnanstvu usled posledica mučenja kojima je bio podvrgnut, kako joj je saopšteno, iz dana u dan je gubila vid, a zbog bronhitisa što je kosio švalje, koje su satima nepomične za šivaćim mašinama, loše se hrane, uvek iscrpljene, udišu kužni vazduh što se penjao iz donjeg sloja tla, trpe vlagu što im se uvlačila i u same kosti, a sve to da bi snabdele buržuje belim manžetnama i okovratnicima. Dalmau je, naprotiv, bio uvažen i imao je dobru platu radeći za onog „bogomoljca što pravi

keramičke pločice“, kako su ga nazivale žene iz kuće, uključujući i Emu. „Ostavite sve to, majko“, često ju je molio Dalmau, bez obzira na sve. Ali Žuzefa nije želela da je sin izdržava. On će se oženiti, imaće svoje potrebe. Pomaže joj, jeste, i to mnogo, toliko da ne mora da se potčini pohoti zastupnika za odeću. Takođe pomaže sestri, pa i starijem bratu Tomasu, anarhisti, pristalici bezvlašća kao što je bio pokojni otac: idealisti, buntovniku, poborniku utopije, topovskom mesu kao što je bio njegov roditelj.

– A malena? – upita Dalmau koristeći ime od milja za Monserat, i poslednji put stisnu majčine ruke pa sede na krevet u kome su spavale dve žene, pored mašine za šivenje.

– Đavo bi ga znao! Valjda priprema demonstracije za sutra. Dolazila je i ispričala mi da su danas prevrnule tramvaj – reče majka, a Dalmau klimnu glavom. – U naše doba u tramvaje je bilo upregnuto više konja. Bilo je teško prevrnuti ih – našali se.

– A znate li nešto o Emi?

– Da. – Kategorična potvrda iznenadi Dalmaua. Majka ublaži izraz lica. – Došla je s tvojom sestrom. Donela je hranu u loncu. Jedno od tvojih omiljenih jela – dodade namigujući mu. – Zatim su otišle da nastave borbu.

Bacallà a la llauna. Zaista, bilo je to jedno od jela koje je Dalmau najviše voleo, a Ema je umela da ga pripremi: bakalara iz koga je odstranjen višak soli, ne preterano, toliko da još čuva ukus mora, uvaljan u brašno i ispržen. Kad se isprži i stavi u *llaunu*, duboki pleh, u preostalom ulju se izdinsta nekoliko čenova belog luka isečenog na tračice, i dodaju im se mlevena crvena paprika i vino, da se luk ne bi prepržio i postao gorak. Krčka se nekoliko minuta a zatim se sipa preko bakalara... Žuzefa je podgrejala jelo na žaru plotne ugrađene u zid, i poslužila ga u trpezariji uz hleb i buteljku crnog vina.

Ni kad su pojeli bakalara a po ulicama odjeknuli glasovi ljudi koji su bežali iz svojih bednih stanova da bi ćeretali na svežem vazduhu, prošetali, popušili cigaretu ili popili s nekim po čašicu vina, Dalmau nije ubedio majku da prestane da radi.

– Imam još mnogo posla – izgovorila se.

A kog dana nemate?, došao je u iskušenje da joj odgovori, ali to bi značilo iznova ući u vrzino kolo: „Ostavite to, majko.“ „Nije vam potrebno.“ „Ja ću vam dati novac.“ „Neće vam ništa usfaliti.“

– Mogli bismo i da se preselimo negde drugde – dosetio se da predloži jednom prilikom.

– Ovde sam živela s tvojim ocem i ovde ću umreti – odvratila Žuzefa neuobičajeno oštro. – Možda tebi ili tvom bratu i sestri ovo izgleda kao... ćumez – dodade, pomalo promuklim glasom – ali uz ove zidove su prionuli smeh i plač tvog oca; i vaš, uzgred budi rečeno. Dalmau, nema te vlage, smrada ili mraka koji bi iz mog pamćenja izbrisali sreću što sam je doživela ovde s njim, s tobom i s tvojim bratom i sestrom. Trud da izvedem na pravi put sve troje, vas srećnike od petoro dece koje sam rodila, angažovanje u borbi za radnička prava, za beskućnike, za pravdu. Nesreće i jadi, mnogo, premnogo njih. Sve je to nastalo ovde, sine, u ovoj pećini. Tandrkanje pedala i igala šivaće mašine što te ponekad užasno nervira... – Zamahnu rukama. – Neću ti reći da je to muzika, ali

nosim ga tako duboko u sebi da me vraća u srećne dane s tvojim ocem i vama kad ste bili mali. Šivenje sad ide samo po sebi! – Nasmejala se grleno, ali to nije bilo ništa izuzev kašlja. – Moje ruke znaju šta treba da rade bolje nego umorne oči i iscrpljujuće radno vreme. – Uzdahnula je. – A dokone rade, tandrkanje šivaće mašine me podseća na prošlost, na tvog oca...

Dalmau se pokoleba u trenutku kada je majka progutala reći koje je htela da izgovori a suze joj potekoše niz obraze. Te večeri mu se učinila krhkija nego obično; bespomoćna, i dok je stajao, a njena glava mu pritiskala trbuh, ljuljuškao ju je kao malo dete u kolenju. Kasnije, u samoći svoje sobe, onog sobička bez ijednog prozora, dok su ga osećanja pekla, na svetlosti sveće, upeo se da nacрта majčino lice. Gužvao je i cepao skice jednu za drugom. Nije tako stara da bi joj se život sveo na uspomene! Što se više upinjao s drvenim ugljem i svaki put iznova nastojao da obdari crteže osmesima i živahnim pogledom, uvek su izazivali kod njega isti osećaj: da je na njima jedna tužna žena.

Sutradan ujutro Dalmau je na trpezarijskom stolu pronašao ostatke jela *bacallà a la llauna* koje je majka sakrila njemu za doručak. Još nije bilo svanulo, ali tišina na ulicama je polako nestajala. Umio se u laboru i pre nego što je seo da jede bakalara, odškrinuo je vrata druge spavaće sobe, gde su mu sestra i majka još spavale u ispreturanoj posteljini.

Na ulici je bilo sveže. Svetlost je počela da se raspoznaje iznad najviših spratova zgrada, kao da tamo gore postoji nekakav čist i zdrav svet, drugačiji od sveta galame, polumraka, vlage, prljavštine i vonja koji su saterivali u ćošak žitelje barselonskog starog grada. Nije da su ljudi proklinjali svoje okruženje; naprotiv, većina je bila kao njegova mati i volela je mesto odakle je poticala, gde je živela u detinjstvu ili radila u zrelih godinama. Ne, nisu posredi bili ljudi. Gradsko veće je u zdravstvenim izveštajima tvrdilo da su barselonsko tlo i njegov donji sloj istruleli. Vlasti su objašnjavale da glineni donji sloj tla zadržava vodu i da se, prema tome, nalazi u trajnom stanju vlage; da se tu proceduje i taloži prljava voda, organske materije u raspadanju i fekalije; da je kanalizacija u užasnom stanju, da voda ističe i prodire u zemlju duž cele mreže; da su čišćenje i odnošenje đubreta puka tlapnja; da nema snabdevanja vodom i da je voda u mnogim bunarima na kojima se Barselonci snabdevaju prljava i zagađena. Tifus i mnoge druge zarazne bolesti postali su endemski, a stopa obolelih zbog tih uzroka bila je izuzetno visoka.

A njegova majka ne želi da ode odatle, vajkao se Dalmau kad je stigao do Katalonskog trga, ostavivši za sobom Crkvu Svete Ane. U pitanju je bila ogromna napuštena parcela na kojoj je od Svetske izložbe 1888. godine bila planirana izgradnja trga koji nije postojao, ali su ga svi već nazivali katalonskim. Pokušao je da izbegne glib i prljavštinu nagomilane na tom mestu, i koliko je mogao, zaobišao ga je dok se nije zaustavio kod ulaza u Kuću Pons, veličanstvenu petospratnicu, neogotičku, veliku, s dve kule na uglovima na čijim krajevima su stajali kupasti pokrovi, izgrađenu u poslednjoj

deceniji prethodnog veka, s razvojem industrijskih umetnosti, staklarstva, kovanja gvožđa, finog stolarstva, pa i keramike koju je proizvodio Dalmauov majstor.

To zdanje arhitekta Sagnieja, podignuto u prvom stambenom bloku Paseđ de Grasije, ne samo da je predstavljalo početak modernizma u Barseloni nego je usput i utvrđivalo veoma prepoznatljivu, upadljivu granicu između dva suprotstavljena sveta, tako da bi Dalmau uvek načas zastao kod te kuće i disao duboko, gledajući čas naniže, odakle je došao, gde su mu se nalazile majka i sestra, koje su sigurno već ustale; čas naviše, na prostranu aveniju s drvoredom kroz koju je morao da prođe da bi stigao do svog posla.

Tamo je bilo sunčano. Tamo je sijalo sunce. Na tlo, na kaldrmu! A miris nije bio tako ogavan. Zapravo, ni bogataši nisu uspeli da reše probleme s kanalizacijom, i crne jame su zaudarale, ali je bar vetar odnosio isparenja, zacelo u pravcu starog gradskog jezgra, bojao se Dalmau. U tim ranim časovima nije bilo mladih buržujki koje bi se šepurile po aveniji. Namesto njih, pekari su raznosili hleb po kućama; dostavljači; služavke, u najvećem broju lepše i svežije od svojih gospodarica, a iz ruke su im visile košare za kupovinu; radnici su hodali gore-dole; bilo je mnogo zidara; prodavača u dućanima, i muškaraca i žena, i pravih vojski siromaha i prosjaka u redu ispred vrata za posluhu neke velike kuće jer je tog dana deljena milostinja.

– Ratno stanje! – Uzvik jednog balavca koji je prodavao novine trgnu ga iz misli. – Ratno stanje u Barseloni! – ponovi dečak energično koliko su mu dozvoljavala pluća.

Dalmau mu priđe.

– Daj jedne – zatraži, kao i još nekoliko ljudi što se sjatilo oko prodavca štampe.

Junoša natovaren novinama delio im je po primerak i naplaćivao neprestano vičući kako bi privukao još mušterija.

– Civilni upravitelj predaje vlast vojsci!

Dalmau nestrpljivo pročita vest. Tačno! Prodavač se i dalje derao saopštavajući šta piše u novinama:

– Budući da nije u stanju da kontroliše radničke neredne, civilni upravitelj je predao vlast nad gradom vojsci! Vrhovni vojni zapovednik je objavio ratno stanje! Ukinute su garancije i prava građana!

Dalmau se polako udalji od krkljanca prouzrokovanog pojavom tog prvog izdanja novina, i kao da su činjenice želele da mu potvrde to što je dečko učestalo urlao, jedan tramvaj se uspeo Paseđ de Grasijom u pratnji više vojnika iz konjičkog odreda s isukanim sabljama.

U toku dana se odigralo još nekoliko izolovanih čarki, ali pred pojačanjima pristiglim iz raznih mesta u Kataloniji, štrajk je izgubio svoj zarazni uticaj i borbeni duh je jenjavao dok se sve nije vratilo u normalu a da ratno stanje nije zbog toga ukinuto.

Stigavši u fabriku, Dalmau se posvetio skicama pločica s japanskim motivima. Došlo je vreme ručku, i pošto mu Dalmau ni tog puta nije odgovorio, majstor je naredio jednom šegrtu da prodrma momka i prenese mu da ga čeka u dvorištu, u kočiji, da bi otišli kod njega na ručak. Don Manuel ga je relativno često pozivao svojoj kući. Živeo je u Paseđ de Grasiji, kao pravi dobrostojeći industrijalac, u ogromnom stanu s vrlo

visokim tavanicama, u neposrednoj blizini Ulice Valensija. Dalmau bi do tamo mogao otići i pešice, ali majstor je voleo da se vozi u kočiji, i prilikom ulaska i izlaska iz nje držanje mu je bilo isto kao da je krenuo da se penje uz stepenište Kraljevske palate u Madridu i smeštao se kao što bi u najboljem restoranu. Kucnuo je po krovu kočije srebrnom drškom štapa i kočijaš je krenuo.

Još nisu bili izašli iz fabrike kada je, po ko zna koji put, don Manuel mašući rukom upro prst u Dalmauovu odeću.

Takođe po ko zna koji put, Dalmau slegnu ramenima.

– Plaćam te dobro, odlično – istaknu fabrikant. – Mogao bi da se obučeš u skladu sa svojim rangom.

– Oprostite, don Manuele, ali oduvek se oblačim ovako. Vi bolje nego iko drugi znate da potičem iz siromašne porodice. Ne vidim sebe kao gospodičića.

– Nije o tome reč. Ali dobre pantalone, košulja i sako, i pristojan šešir umesto te kape od... – Opet mahnu rukom u pravcu kape koju je Dalmau gnječio u šaci. – Da si... proizvođač sandala od konoplje, na primer, to bi ti bilo dopušteno i moja draga supruga bi te primila za sto.

Dalmau je upotrebio isto opravdanje kao i svaki put kad bi majstor uporno isticao da nosi siromašku odeću i ukazivao na mogućnost da ruča s njegovom suprugom i dve ćerke – mali sin je još ručao s dadiljom – a s vremena na vreme i s ocem Hasintom, pripadnikom pijarističkog crkvenog reda, profesorom u Milosrdnoj školi Svetog Antonija, dok sede za velikim stolom od mahagonija u trpezariji majstorove kuće, dok ih služe sluge, sa srebrnim priborom za jelo oko divnih porcelanskih tanjira dekorisanih živim bojama, lanenim salvetama i tankim čašama od brušenog kristala, za koje se Dalmau plašio da će mu se slomiti u rukama ako ih samo bude gledao duže nego što treba.

– Don Manuele, znate da ne bih bio na visini vaših očekivanja, a kamoli donja Selijinih. Ne bih želeo da je uvredim. Nemam odgovarajuće vaspitanje – opet izgovori.

– Dobro, dobro... – popusti majstor. – Ali ta garderoba... – uporno je zamerao, još jednom upirući u nju. – Još bi i bila dobra za atelje. Pa ti si drugi crtač fabrike! Prvi posle mene. Trebalo bi da pružaš primer.

To je bila još jedna don Manuelova vakela. Da on stavi jedan od tih okovratnika? Možda jedan od onih koje je njegova mati sašila pre neki dan na mutnom svetlu što se uvlačilo kroz prozor stana u Ulici Bertrejans. Ne. Nikad ne bi nosio te okovratnike i manžetne, ni košulje, sakoe ili pantalone koji su izrabili majčin život! S tugom se sećao detinjstva u ritmu pedale šivaće mašine. Povremeno se budio prepadnut od tog štektanja što ga je progonilo u detinjstvu do najudaljenijeg kutka stančića.

– Ne osećam se lagodno, don Manuele – odvrati uljudnim ali čvrstim tonom. – Kad sam tako obučen, ne mogu da se skoncentrišem na posao. Izvinite.

Ne dajući majstoru vremena da odgovori, naslonio je glavu na prozor i usredsredio se na promatranje grada. U tim časovima je Ešampleu, bogataškoj oblasti kojom su se vozili, ratno stanje što ga je proglasio vrhovni vojni zapovednik donelo potpuni mir. Uočio je nekolicinu vojnika kako bezbrižno uživaju u prolećnom suncu i posmatraju

žene u prolazu umesto da budu spremni da uguše štrajk i nepostojeće nered. Pomislio je na Emu i Monserat: sigurno su se vratile na posao; jedna u prčvarnicu a druga u fabriku. Obe, kao i većina radnika, pomislio je, gnevne i razočarane što se umešala vojska. Večeras će se sresti s njima, osmehnuo se, a zatim su kočijaševi povici i topot kopita dva konja utihnuli pošto se kočija zaustavila ispred glavne kapije višespratnice u Pased de Grasiji, gde je majstor živeo s porodicom. Dalmau je više puta zatražio da don Manuel izađe prvi, kako ne bi morao da mu pomogne da siđe i da se ovaj, nepotrebno se oslanjajući na njegovu ruku ili dižući glas, šepuri pred svima što mu on pomaže, kao da je sluga, ne bi li ga kaznio što je tako obučen. Jer ubrzo zatim, u unutrašnjosti te velike buržujске kuće, s visokim stropovima dekorisanim keramikom, prepune nameštaja, slika, kipova i svakojakih ukrasnih predmeta, korisnih ili beskorisnih, don Manuel je menjao ophođenje prema Dalmauu.

Ali uvažavanje što ga je majstor možda gajio prema njemu nije delila i njegova supruga donja Selija, koja nikad nije skrivala prezir zbog Dalmauovog siromašnog, ako ne i revolucionarnog porekla. Ta žena je slabo haj ala za obdarenost za slikarstvo sina anarhiste osuđenog za ubistvo. „Zasigurno ima hiljadu momaka školovanih koliko i on, pa neka su i iz siromašnih porodica“, pridikovala je don Manuelu. „Nemam ništa protiv radnika, sve dok su katolici, a ne ateisti kao taj momak.“ Osornost njegove žene prema Dalmauu nije zabrinjavala don Manuela, pošto je prava istina bila da ti pozivi na ručak nisu ništa drugo do zanimanje majstora da čuje momkovo mišljenje o poslu koji nije obavljao u fabrici, nego u ateljeu uređenom u jednoj odaji u kući. Slike. Ti radovi nisu imali nikakve veze s keramikom. Uglavnom su to bili pejzaži, mada bi se povremeno odvažio da se oproba i sa sakralnom umetnošću, pa i s ponekim portretom. Don Manuel je bio izvrstan slikar, priznat ne samo na području Katalonije nego i cele Španije. Uklapao je svoje mnogobrojne kulturne i društvene obaveze s položajem profesora u školi Ljođa. Tu je predosetio, a kasnije se i osvedočio u izvanredne umetničke kvalitete mladog Dalmaua, i zbog toga umalo da ga usini. Pomogao mu je i finansijski nakon očevog progonstva i smrti po završetku suđenja na Monžuiku; bila je to farsa od procesa koju su vlasti iskoristile da bi desetkovale anarhistički pokret zbog eksplozije bombe prilikom prolaska procesije na Telovo 1896. godine tačno ispred Crkve Svete Marije od Mora. To što je Dalmauov otac bio anarhista i revolucionar kao da nije smetalo don Manuelu, koji je u tome video priliku da radi na tome da privoli sina pristalice bezvlašća, nasilnika i ubice hrišćanskoj veri i učenju.

I pre nego što je Dalmau završio školovanje u Ljođi, don Manuel ga je zaposlio kao šegрта u svojoj fabrici. Mladićev cilj je bio da nauči sve što može o proizvodnji keramičkih pločica, i povrh svega o njihovom postavljanju na građevinu. Industrijalci nisu smeli da rizikuju da neuki zidari pro trače dobar rad i da, naposljetku, graditelj pripiše proizvođačima pločica nedostatke koji bi se mogli pojaviti na građevinama. Stoga su sve važne kuće nudile i postavljanje pločica na zdanje. Dalmau je živeo u doba kad se već bio pojavio portlandski cement i doneo prevrat u lepljenju pločica. Naučio je različite srazmere gustine sloja peska koje je trebalo naneti ako su u pitanju podne ili zidne pločice; kako da namesti podne pločice na stepeništa i kolike ivice treba predvideti

da bi nalegle na njih; da postavlja pločice na drvene podove, prekrivajući ih cementom uz prethodnu pripremu drveta. Naučio je i koliko dugo pločice treba da odstoje u vodi pre postavljanja; kako uvek da počne od sredine prostorije, i da ostavi krajeve za spojeve sa zidovima. Jednom rečju, naučio je sve što se moglo saznati o postavljanju pločica i mozaika sve dok, u devetnaestoj godini, sopstvenim zaslugama, nije postao prvi dizajner i crtač posle majstora. Bilo je zavisti i zle krvi, naravno, u fabrici u kojoj je mnogima teško palo da slušaju mladića koji čak nije nosio sako i šešir i donedavno je klečao pored njih, ali Dalmau je ubrzo pokazao svoje veštine i ućutkao žalbe.

Donja Selija ga je pozdravila frktanjem i smrknutim pogledom dok je prolazio kroz salon koračajući za majstorom do ateljea.

– Dobar dan, gospođo – on joj ipak ukaza poštovanje. – Gospođice – dodade blago klimajući glavom u pravcu dve majstorove ćerke, nešto mlađe od njega, možda godinu-dve, koje su ubijale vreme bezvoljno sedeći tik uz velike prozore što su gledali na Pased de Grasiju.

Majstorov sinčić je zacelo u sobi za igranje, pretpostavi on.

Lice Ursule, starije sestre, dočekalo je pozdrav uz zagonetni osmeh koji je uznemirio Dalmaua. Nije to bilo prvi put: taj osmeh, ovlaš pritvoreni očni kapci, ona sekunda besramnosti koju je dopuštala sebi, motreći da li neko gleda u nju pa možda može da je otkrije, pozivali su Dalmaua na nešto mnogo više od običnog pozdrava u prolazu kroz salon.

– Dalmau!

Poziv majstora, koji je već stigao do vrata ateljea, odagnao je ta umovanja.

– Šta misliš? – upita don Manuel pokazujući pompeznim pokretom ruke svoje poslednje ostvarenje. – Namenio sam ga da bude poklon dobrodošlice novom biskupu.

„Realistično, previše realistično“, izbegnu Dalmau da odgovori. Ćutao je i pretvarao se da je skoncentrisan na delo. Nije bilo potrebe da ga preterano zagleda. Bilo je dobro... ali staromodno, nalik na tamne slike što su se mogle videti u unutrašnjosti božjih hramova. U pitanju je bio predeo grada gde se isticala crkva i u prvom planu dve uboge žene koje su se zaputile u nju. Ali nedostajala je svetlost; svetlost nasleđena od impresionizma s kojom su se čak i mnogi drugi slikari poigravali u svojim radovima. Možda se dopadne novom biskupu. Izgledala je nostalgичno. Izazivala je malo drugih osećanja izuzev duboke pobožnosti i verskog žara. „Šta misliš?“ Uvek ista pesma: mišljenje bi mu samo donelo probleme. Bio je vezan za majstora. Nije bila reč jedino o zaposlenju u fabrici keramike. Iste godine, u januaru, izvučena su iz bubnja imena barselonskih regruta starih devetnaest godina, njegovog poziva, da bi se popunili redovi vojske. Dalmaua nije pogledala sreća i odabrano je njegovo ime. Da bude dvanaest godina vezan za vojsku! Prve tri u aktivnoj službi, odsečen od sveta u nekoj kasarni; još tri godine aktivne rezerve i preostalih šest kao drugopozivac. Propast za svakog mladog čoveka, koji prekida školovanje i život, posao često neophodan u rđavim novčanim prilikama radnika, bar tokom te prve tri godine aktivne službe. Žuzefa, njegova mati, dobila je laku nesvesticu čuvši tu vest; Monserat i Ema su zavapile protiv države, vojske, bogataša i popova, a onda zaplakale, Ema neutešno, shvativši da gubi momka.

Don Manuel Beljo je, međutim, jauknuo, s usana mu je sišla uljudna psovka, kao što i priliči dobrom hrišćaninu, othuknuo je, i razmislivši nekoliko časaka, ponudio Dalmauu da mu pozajmi iznos potreban za otkupninu, što je bio način na koji su se bogataši oslobađali vojske a oni koji nisu bili bogati zaduživali se do grla: hiljadu i petsto pezeta u zlatu!

Dalmau je porazgovarao sa svojimima. Prihvatili su, iako su smatrali da je majstor tvrdokorni katolik, buržuj, imućni industrijalac, sve ono protiv čega su se dotad borili. Dalmauov otac Tomas nepravedno je umro zbog toga. Don Manuel nije ništa drugo do ovaploćenje vlasti koja tlači radnike, potkrada ih i izrabljuje, a protiv koje su sad ustali mladi naraštaji.

– A šta ti misliš, sine? – upita Žuzefa, ućutkujući žalopojke dveju devojaka.

Dalmau raširi ruke, pokazujući dlanove.

– Ja želim samo da crtam, slikam i da budem s vama – odgovorio je. – Šta me briga ako, da bih to ostvario, ovaj ili onaj treba da mi pozajmi hiljadu i petsto pezeta da bih se oslobodio vojske.

Potpisali su ugovor o pozajmici a pripremio ga je don Manuelov advokat. Njih trojica su seli za dugačak sto predviđen za okupljanja mnogo većeg broja ljudi. Sastanak je potrajao duže nego što je trebalo da se potpiše dokument koji je advokat držao u rukama kao da je nebitno parče hartije dok je ćeretao s majstorom o svojoj i njegovoj porodici dotičući se svih tričarija, pri čemu se nisu obazirali na Dalmauovo prisustvo. Najzad, kao da su obojica istovremeno shvatili koliko su vremena izgubili, okončali su razgovor i uzeli da potpišu ugovor o pozajmici. Advokat je prelistao dokument i odobrio ono što je njegov pomoćnik napisao. „Prirodno. Uobičajeno. Dobro. Tačno“, ponavljao je.

– Pravi si srećnik, momče – obrati se Dalmauu i pozva ga prstom da potpiše – što imaš tako velikodušnog majstora kao što je don Manuel.

Trebalo je da vrati pozajmljeni novac u ratama od po sto pezeta godišnje, s kamatom; to je saznao u advokatskoj kancelariji. Nije hteo da pročita ostatak sadržaja ugovora, koji se sastojao od nekoliko listova, i pošto je dao majci da potpiše, budući da se smatralo da je s devetnaest godina još maloletan, odložio je svoju kopiju u fasciklu s dokumentima i pripremio majstorovu da bi mu je sutradan dao. Od kakvog je značaja šta tu piše? Radi za don Manuela, on mu dobro plaća, a duguje novac upravo čoveku koji mu plaća.

A sad još treba da kritikuje sliku koju je naslikao onaj kome treba da bude zahvalan što ne sedi u kasarni u nekoj španskoj nedodiji. Slika mu se nije dopala: nalazio je da je tamna i staromodna, nije izazivala kod njega ni najmanji osećaj. Ali kako da mu otkrije šta odista misli? Pokušao je da izgovori nešto što neće biti potpuna laž.

– Mogu se čuti molitve iz usta te dve parohijanke – izneo je sud ozbiljnim glasom, premda tiho, kao da ne želi da prekida molitve žena.

Don Manuelova usta raširila su se u blaženi osmeh, koji ni zulufi i gusti brkovi nisu mogli da sakriju; porastao je kao kvasac.

Istog dana, u sumrak, Dalmau je rastreseno koračao u svetini koja se kretala po Četvrti Svetog Antonija. Bio je zamolio Paka da mu javi pre nego što padne mrak, i stari čuvar je opet zavrtao slavine plinskih lampi u ateljeu dok je momak sedeo udubljen u svoj rad.

– Šta je? – pobuni se videvši da ga prekidaju u poslu.

Setio se, nasmešio, okačio radni mantil na čiviluk i zaputio se u prčvarnicu gde je radila Ema, u Ulici Tamarit, nadomak pijace, a do nje je prepešačio iz don Manuelove fabrike, u četvrti Les Korts; trebalo mu je oko pola sata, bez žurbe, gotovo pravolinijskim hodom u pravcu mora. Tu i tamo, dok je sunce još osvetljavalo Barselonu, skrenuo bi s puta, išao deonicom Avenije Dijagonal i spuštao se do starog grada Paseđ de Grasijom ili Katalonskom ramblom, posmatrajući modernističke zgrade i bogataše koji su šetali tim ulicama. No kad padne mrak, kao što je sada bio slučaj, više je uživao u atmosferi sirotinjskih kvartova, neprestanog kretanja i larme koju su dizali fabrike nameštaja i stolari. U Četvrti Svetog Antonija, za razliku od Les Korts, udaljenijeg od centra grada, bilo je svega i svačega: krojača, sedlara, berbera i limara, pomešanih s fabrikama šešira, radionicama za šišanje dlaka na zečjim krznima, fabrika žestokih pića ili rakije, fabrika svetiljki, kovačnica...

Upravne granice Četvrti Svetog Antonija bile su jasno određene, ali uopšte uzev, obuhvatala je široki pojas koji se prostirao od srušenog gradskog bedema u visini kapije i Ronde⁵ Svetog Antonija do klanice na levoj strani; naviše ka Ulici Kortés, a poneko ju je smeštao kod jedne još više tačke, Avenije Paralel, i Univerzitetskog trga, naniže i desno. Bila je sastavni deo Ešamplea pošto se urbanistički razvila nakon što su srušene zidine i oslobođeno sve zemljište oko njih na kome se, iz vojnih razloga, ranije nije smelo graditi.

Međutim, za razliku od Paseđ de Grasije, Katalonske ramble i obližnjih ulica, gde su se bogataši i buržoazija tašto nadmetali podižući neoklasične pa modernističke zgrade, Četvrt Svetog Antonija bila je konglomerat svakojakih industrijskih objekata, velikih i malih, i oni su se bez ikakvog reda smenjivali sa zgradama s ubogim stanovima i još neizgrađenim parcelama. Zemljište unutar stambenog bloka, po Serdinoj⁶ prvobitnoj urbanističkoj zamisli namenjeno za vrtove i kao prostor za razonodu, zauzele su radionice i udžerice što su se nizale jedna za drugom po bokovima prolaza ka tim središnjim unutrašnjim dvorištima.

Ljudi su neprekidno ulazili i izlazili iz radnji i kuća, spokojno, kao da nije ratno stanje koje nehajno nadzire nekoliko vojnika šetajući po kraju. Tramvaji, taljige koje su vukle mule, najamna vozila, konji i bicikli opasno su se mimoilazili dižući prašinu s nekaldrmisanih ulica. Vika i smeh, a tu i tamo i poneka svađa, orili su se ulicama i mešali s bezbroj mirisa u vazduhu: usoljenog mesa; kiselina od kojih se gotovo nije moglo disati, sumporne ili azotne; lakova; rakija; sirćeta; stajskog đubriva; masti; štavljenih koža raznoraznih životinja... Dalmau je primetio da mu se čula izoštravaju: svetlost, boje, narod, mirisi, buka, štropot, veselje... Voleo bi to da naslika, tu, na licu

---

5 Šp.: kružni put. (Prim. prev.)

6 Idefons Serda i Sunjer (1815 – 1876), jedan od tvoraca modernog urbanizma. Najznačajnije delo mu je urbanistička reforma Barselone u devetnaestom veku, poznata kao Serdin plan. (Prim. prev.)

mesta, da uhvati sve te osete i prenese ih na platno, ispremetane, kao što ih je primao sad: plamsaje života. Kad je stigao u *Ka Bertran*, kako se zvala prčvarnica gde je Ema radila, bio je u nekom čudnom stanju za koje se ne bi usudio da odredi da li je prijatno ili uznemirujuće.

Ka Bertran se nalazio u prizemnoj zgradi sazidanoj od grubih materijala; bila je to prostrana odaja ispunjena s tri reda stolova koji su se pružali ispod tavanice što je s dve strane nalegala na stubove i nastavljala se dalje pod vedrim nebom, na utrini što se graničila sa zidom jedne fabrike sapuna. Kafana je bila puna, kao i uvek, budući da je služila jeftinu hranu u siromašnom kraju. Za svega trideset para Bertranove ćerke su gostima nudile tanjire prepune leblebija s malo mesa ili bakalara, hleb i vino. Za nekoliko para više neki su se opredeljivali za eskudelju⁷ s mesom iz čorbe.⁸ Dalmau prelete pogledom po prometnoj gostionici. Nije spazio Emu, ali zato jeste Bertrana, koji je stajao nepomično u jednom ćošku, motreći na sve, nadgledajući. Bio je mršav čovek i opovrgavao je predstavu kakvu bi običan svet mogao imati o veličini trbuha vlasnika prčvarnica. On mu se osmehnu u pozdrav i pokretom brade pokaza prema kuhinji. Dalmau uzvratil pozdrav i zaputi se tamo; u toj gostionici je uživao određene povlastice, ne samo zato što je bio Emin momak nego i zbog portreta u drvenom uglju Bertranove supruge i njihove dve ćerke koji je nacrtao jednog dana; kako ga je Bertran uveravao, crtež je zauzimao počasno mesto u trpezariji njihove kuće.

Ušao je u kuhinju, smeštenu na jednom kraju prčvarnice. Posle nekog vremena Bertran ga je zamolio da nacrtaj još jedan portret, njegov, i on je visio upravo tu, na vratima, gospodareći prostorijom gde su se brojali i držali žestoka pića i novac. Nije spazio Emu ni među onih četvoro-petoro radnika što su mahnito jurcali kuhinjom. Činilo se da ih je nedovoljno da pripreme čitavu količinu jela služjenih u sali: tri crna gvozdena šporeta na ugallj, s četiri koncentrične plotne na svakom od njih. Gotovo sve su bile uključene, a na njima su stajali tiganji za paelju, lonci i plitke zdele, svi od gvožđa. U jednom ćošku je još gorela vatra u zemlji, a iznad nje je na lancu s kukom visio veliki lonac koji je u tom trenutku ključao.

– Napolju je, čisti tanjire – obavesti ga jedna Bertranova kći prolazeći pored njega. Ceta porodica je radila tu.

– Šta si se ukipio tu! – ukori ga druga.

– Odlazi već jednom s devojkom i ne smetaj – ogłosi se i majka zapovednim tonom.

Dalmau je poslušao i izađe u zadnje dvorište, gde su stajale gomile uglja i svakakvih neupotrebljivih starudija koje je Bertran uporno čuvao. Smrkavalo se. Sunce je za sobom ostavljalo rumeni trag i on je u mladom čoveku oživeo osete s kojima je ušao u kafanu. Prepoznao je Emu u jednoj prilici naspram svetla, okrenutoj leđima njemu, sagnutoj nad gomilom peska kojim je trljala prljave sudove. Pokraj nje su se majala dvojica balavaca, koji će večeras jesti nešto što preostane, i pomagala joj. Dalmau ćutke priđe, obgrli je oko struka i snažno prisloni svoje međunožje uz njenu zadnjicu.

⁷ Kat.: *escudella*, vrsta čorbe tipične za Kataloniju. (Prim. prev.)

⁸ Kat.: *earn d'olla*, meso iz lonca, tj. meso iz te čorbe, koje se služi odvojeno, s povrćem. (Prim. prev.)

– Ej! – zavika ona naglo ustajući.

Ali on je nije pustio.

– Zabrinuo bih se da se nisi iznenadila – šapnu još više se priljubljujući uz nju.

– Obično tako reagujem kad me napadnu odostraga – podrugnu se ona. – Vi nastavite da trljate! – opomenu dvojicu derana koji su blenuli u njih kao tele u šarena vrata.

Dalmau protrlja uspravljeni penis o nju.

– A da odemo negde...? – otpoče, i poljubi je u vrat.

– Najpre treba da dovršim čišćenje sudova – prekinu ga ona.

Opet se sagnula, dok ju je Dalmau držao za bokove, uporno, ne popuštajući; uzela je šaku peska, posula njime prljav tanjir i protrljala ostatke hrane dok se nisu odvojili. „Sebi ruke!“, pripretila je Dalmauu, koji joj je sad šakama hvatao grudi. Bacila je prljavi pesak s ostacima hrane na drugu gomilu. Pesak je bio glinast, mekan, i bilo ga je u izobilju na planini Monžuik. „Prestani!“, ponovila je osetivši da joj pipka jednu dojku. Uverila se da je tanjir očišćen od ostataka hrane i provukla ga kroz vodu u velikom, dubokom lavoru.

– A zašto ne nastave ova dvojica? – predloži on.

– Čim bih se okrenula na drugu stranu, odneli bi tanjire, lavor, pa čak i pesak. Strpi se, ostalo je još malo... ako me pustiš da obavim to. Razumeš li?

I dalje je stajao pripijen uz nju, ali olabavio je zagrljaj kao da je spreman da joj dozvoli da radi.

– Mogao bi da pomogneš – prigovori ona.

– Ja? Umetnik? – našalio se. – Moje ruke...

– Hoćeš li da ti kažem šta će večeras dirati te ruke? – ironično upita ona.

Uz Dalmauovu pomoć brzo su završili i pozdravili se s Bertranovima, ocem, suprugom i ćerkama, ne dajući im priliku ni da beknu. Pohitali su u pravcu kuće Eminog strica, s kojim je živela otkako je ostala siročić.

– Večeras je dežuran u klanici – umirila je Dalmaua.

– A braća i sestra?

Ema slegnu ramenima i odgovori:

– Ako se pojave, razumeće. A ako ne budu razumeli, moraće da istrpe.

Stan pod kirijom, jedan od više hiljada koje su izgradili bogataši u Ešampleu, s ciljem da ih izdaju radničkim masama čiji je broj neprestano rastao podstaknut doseljenicima što su pristizali u veliki grad u potrazi za boljim životom. Bile su to zgrade sazidane od cigle, „kuće sa stepeništima“, kako su prvobitno nazvane, a zatim „građevine u katalonskom stilu“, vrsta višespratnica kod kojih je na prvom mestu bio novac, i gde su slabi zidovi od cigala nosili zgrade od čak sedam spratova. Predradnici koji su gradili te kuće tvrdili su da su njihovi zidovi otporni i najtanji na svetu u odnosu na težinu koju nose.

Bile su to zgrade sa strogom podelom po položaju, gde se kvalitet stanova smanjivao odozgo naviše. Na prvom, glavnom spratu, najnižem iznad radnji koje su gledale na ulicu, obično je živio kućevlasnik. Visoke tavanice, velika galerija okrenuta

ka spoljašnjosti, široki prozori... Što je stan bio na višem spratu, to mu je površina bila manja, s manje prozora, manje visine, s manje balkona, koje stanovi na vrhu nisu ni imali, i naravno, uočavao se lošiji kvalitet građevinskih materijala.

Stan Eminog strica nalazio se među najvišima, a ipak je bio dosta prostraniji i s boljim provetranjem nego stanovi u starom gradskom jezgru. Ema je zakračunala vrata jedne od dve spavaće sobe, koju je delila sa sestrom od strica, upalila dve svece i čim se okrenula, snažno je gurnula Dalmaua a on se, držeći je obema rukama za grudi, zateturao i strovalio na krevet. Prišla je, i stojeći ispred njega, dograbila ga za glavu i pritislula je o svoj stidni predeo.

– Gde je sad ta uspaljenost? – upita tarući se o njegovo lice.

Kleknuo je pred njom, zadigao joj pregaču i suknu, zavukao glavu ispod njih, i stiskajući joj šakama guzove, uzeo da liže najpre stidni predeo a zatim i stidnicu. Dok je klečao skriven ispod njene odeće, Ema je, stojeći, kao da je sama u sobi, upotpunjavala nasladu koju joj je pružao milujući se po celom telu: stomaku, grudima, vratu... Najposle je dostigla orgazam uz prigušen krik.

– Skini se – zatražila je od Dalmaua.

I ona je svukla odeću, i ukazale su se krupne, jedre grudi, čije bradavice su štrcale uvis, ravan stomak, uzan struk i obli kukovi. Bila je čulna, ali izvanredno srazmerno građena. „Imaš skladan sklop kostiju“, kazao je Dalmau propraćajući svoje reči pljeskom po guzici. Stričev rad u klanici i njen u prčvarnici omogućavali su joj ishranu u kojoj je velika većina Barselonaca oskudevala. Kao i svaki put kad bi je video nagu, Dalmau je odmahnuo glavom, ushićen nečim što nije smatrao potpuno stvarnim.

– Lepa si – polaska joj. – Veoma lepa.

Oznojeno, nasmešeno Emino lice blesnu u polumraku sveća. Ovalno, krupnih kestenjastih očiju, punih usana, malo izbačenih jagodica i pravog, kao isklesanog nosa, koji je nagoveštavao odlučnu i nezavisnu narav. Malo ko bi došao u zabunu gledajući tu ženu.

– Ni ti nisi ružan – odvrati ona milujući mu uzdignuti penis.

– Da nemaš možda neku gumenu navlaku, a?

– Ne – žalosno odvrati on.

– E pa, imao si dovoljno vremena da je nabaviš – ukori ga ona terajući ga da legne na leđa u krevetu. Zatim je sela na njega opkoračivši ga i rukama nameštala penis dok nije osetila kako prodire u nju. – Kaži mi pre nego što svršiš – zamolila je u času kad je počela da se ritmično kreće istovremeno mu štipajući bradavice na grudima. – Inače ću te ubiti.

Uhvatio ju je za struk da bi im se pokreti ujednačili.

– Volim te – promrmlja ona žmureći, i prekinu višeminutno dahtanje i stenjanje. Govorila je istegnutog vrata i glave okrenute naviše, silom prilika, u pozi kojom je nastojala da uveća uživanje, da ga oseti još dublje u sebi.

– I ja tebe – odvrati on.

– Koliko? – upita ona a jeza joj prostruja niz kičmu.

– Sve, sve...

Ema zajeca.

– Lažljivče – optuži ga.

– A, je li?

Dalmau snažno navali na nju, kao da hoće da je slomi. Ema povika. Jedan nasrtaj, dva... Nije bilo potrebe da joj kaže. Njegovi skoro grčeviti pokreti ukazali su joj da će svakog časa izbaciti spermu. Odvojila se od njega i četveronoške ga zadovoljila ustima.

Na kraju su oboje znojavi i zadihani ležali u krevetu. Dalmau je provukao ruku ispod Eminog vrata i privukao je sebi, dok mu nije naslonila glavu na grudi. Uživao je slušajući kako se njeno šumno disanje smiruje. Ema... Osmehnuo se pri pomisli da se znaju odmalena. Da, još onomad, pokadšto, njegova sestra u šali je pominjala mogućnost da budu momak i devojka i dovodila ih u nepriliku, naročito Emu, koja je crvenela i skrivala pogled. Šta je više mogla poželeći Monserat nego da njen dragi brat postane momak njene najbolje drugarice? I jednog dana, jednog časa, jednog određenog trenutka, Ema je prestala da bude devojčurak, prestala je da bude sestrina drugarica, ili ćerka očevog prijatelja, i postala privlačna, putena žena, nezavisna, vredna, snažna i pametna. Dalmau ne bi umeo tačno da odredi kada i kako se to zbilo. Često je razmišljao o tome; nije moralo da znači da ga je Emino raskošno telo navelo da je posmatra drugačijim očima. Možda je posredi bio neki odgovor kakvim je imala običaj da mu se suprotstavi u razgovoru, čvrst, oštar, kategoričan; mogla je to biti neka šala ili njen iskren, bezbrižan smeh, lišen bilo kakvog licemerja. Možda kad ju je video kako radi u prčvarnici, ili ono večer kad je uletela u majčin stan poput oluje donoseći zdelu zečetine u sosu od belog luka. „Večera!“, iznenadila je Žuzefu, Monserat i Dalmaua. Ilije to možda bila njena smelost kad na ulici zahteva radnička prava. Ili njen miris, s blagom nijansom mošusa, što ga je jedne večeri otkrio kod nje a on ga zapljusnuo zbunjujuće jako; da li je to ista ona Ema od juče? Ne, Dalmau nije znao u kom trenutku se zaljubio u tu... boginju.

Stisnuo ju je uz sebe, a ona nije prestala da se poigrava namotavajući na prst nekoliko njegovih malja s grudi, da bi ih iznebuha ispružila i iščupala. „Divljakušo!“, grdio ju je. Zar ona?

– Oduvek sam zaljubljena u tebe – priznala mu je jednog dana kad su razgovarali o tome.

– Oduvek? Zašto? – hteo je da sazna nešto više.

– Bila sam veoma mala. Ali mislim da me je još tada privukla tvoja osetljivost. Sećaš li se kako si me crtao? – upita, a on klimnu glavom. – Onomad su to bili veoma neuspeli crteži... – Zasmejala se. – Ali čuvam ih sve.

Nikad mu nije dala da vidi te crteže za koje je govorila da ih čuva. „Možda ćeš se pokajati i oduzeti mi ih“, izgovarala se. „Vi umetnici ste veliki čudaci.“ Dalmau je dosta dugo ležao slušajući kako Ema duboko diše pošto mu je ukovrdžala malje i ispravila nekoliko njih.

– Znaš li nešto o mojoj sestri? – upita napokon.

Dalmau je zastao na uzanim, mračnim stepenicama, obavljenim vlagom, dva basamka pre nego što će stići na odmorište na koje je izlazio majčin stan. Načuljio je uši, ne mogući da veruje da čuje zvuke što su dopirali do njega. Nema sumnje: to je tandrkanje šivaće mašine. Ponoć je dobrano prošla, i u to doba su njegova mati i Monserat obično već bile u krevetu; njegova sestra je morala da porani da bi stigla do fabrike. Pošto su još jednom vodili ljubav, Ema i on su izašli da prošetaju Paralelom, da utole glad na nekoj od mnogobrojnih uličnih tezgi što su se pružale celom dužinom ulice, a zatim da popiju kafu i uživaju u prizoru. Jer ako su bogataši i buržuji odabirali Paseđ de Grasiju da se tamo razmeću i šepure, radnici, boemi, doseljenici i ljudi bez zaposlenja i zanimanja, ili s nekim ne baš preporučljivim, okupljali su se u Paralelu, jednoj izuzetno širokoj ulici – zapravo se zvala Ulica markiza Duera – koja je zatvarala Ešample s leve strane a na jednom kraju se završavala kod luke. Tu se, u opštem urnebesu, zauzimajući čak i kolovoz, nadomak radionica, fabrika i skladišta smestilo tušta i tma daščara u kojima su prodavani raznovrsni proizvodi; vašarske atrakcije poput ringišpila i drugih sprava za razonodu; cirkus; kafei s baštama; prčvarnice; kupleraji, plesne dvorane i pozorišta, više pozorišta, i sve to osvetljeno fenjerima na gas koji su odavali toplo, prijatno, bezmalo gostoljubivo svetlo, nasuprot Voltinim lukovima električne rasvete postavljenim u nekoliko gradskih ulica, koji su ispuštali jako svetlo neprijatno za oči. U borbi između gasa i struje, „svetlosti bogataša“, kako je narod nazivao ovu drugu iz prostog razloga što je bila uvedena u pozorištima, velikim restoranima i palatama, ipak je i dalje pobeđu odnosio gas, s više od trinaest hiljada uličnih fenjera postavljenih u Barseloni naspram jedva sto pedeset svetiljki napajanih električnom strujom.

Ema i Dalmau su seli u jednu od tih bašta i držeći se za ruke preko stola zadovoljno čavrljali i osmehnuli se nebrojeno puta, ali iznad svega su uživali u galami koju je dizala svetina. Od sve te vreve Dalmauu se najednom prevrnu želudac dok je preskakao dva stepenika koja su nedostajala i navrat-nanos ušao u majčinu kuću. Zatekao ju je u njenoj sobi kako radi na svetlu sveće koja samo što nije izgorela, kako u pravilnom ritmu pokreće pedal mašine i šije. Nije pogledala sina, nije želela da mu pokaže zakrvavljene oči, ali on je to ipak uočio i u polumraku.

– Šta je bilo, majko? – upita je spuštajući se na kolena pored nje i primora je da zaustavi stopalo koje je opsednuto pritiskalo i pritiskalo prokletu pedalu od kovanog gvožđa. – Zašto ste još budni u ovim sitnim noćnim satima?

– Uhapšena je – prekinu ga ona drhtavim glasom.

– Kako...?

– Monserat je uhapšena.

Pošla je da nastavi sa šivenjem, ali Dalmau je zaustavi, ovoga puta grubo, zbog čega se smesta pokajao.

– Prestanite da šijete! – povika. – Ne... Oprostite. – Još klečeći, pomilovao je majku po oštećenju, suvoj kosi. – Oprostite – ponovio je. – Jeste li sigurni? Kako znate? Ko vam je rekao?

– Rekla mi je jedna njena koleginica iz fabrike, Marija del Mar. Poznaješ li je? – upita Žuzefa a Dalmau potvrdi. Poneki put je svračala zajedno s još nekim sestrim drugaricama. – E pa, došla je...

Nije mogla da nastavi, zacenila se od kašlja. Dalmau otrča u kuhinju po čašu vode. Kad se vratio, majka je iznova pritiskala pedalu nogom.

– Pusti me – zamoli ona otpivši gutljaj. – Ne umem ništa drugo. Ne mogu da spavam. Ne mogu da izađem napolje da tražim ćerku. Ne znam gde je. Šta bih drugo radila nego šila... i plakala. Ne znam gde je drže – ponovila je a mašina se već pokrenula. – Za tvog oca sam znala. U zamku. Tamo su ga držali.

Dalmau se odmaknu jedan korak i uvide da je ostarila. Već je propatila kad joj je uhapšen muž. Nevin je, zakleo se. A ona je znala da govori istinu. Posetila ga je. Kumila je i molila za njega, u zamku, u Vrhovnom vojnom zapovedništvu, u Gradskom veću. Klečala je i ponižavala se, kao mnoge druge žene, preklinjući za milost koja nikad nije udeljena. Vojska je mučila zatvorenike, neke kao što je bio Tomas dok im ne bi popila krv, dobila iznuđena priznanja, i neumoljivo im sudila i osudila ih.

– To su učinili vojnici – izusti najednom, kao da zna o čemu Dalmau razmišlja. Vojno pravosuđe je bilo mnogo strože od civilnog. – Uhapsili su je vojnici.

– Izbavićemo je – izjavi on trudeći se da je obodri.

Grupa žena nije poštovala ratno stanje, i dok su radnici pokunjeno i ćutke ulazili u jednu od brojnih fabrika u Četvrti Svetog Martina, pozvala ih je na štrajk, da nastave borbu, da ne uzmiču... Bataljon koji je nadzirao taj rejón bio je nepopustljiv. Nekoliko žena je pobešlo mešajući se s radnicama, dok drugima, poput Monserat, to nije pošlo za rukom. To mu je, između jecaja, ispričala majka, ponavljajući reči Marije del Mar. Dalmau se ushodao po sobi, uznemiren. Šta treba... šta može da učini? Pokušao je da razmisli, ali kloparanje mašine za šivenje odvrćalo mu je misli; zažmurio je i stisnuo zube pre nego što opet jaukne. Ali nije. Video je kako plamen sveće titra u odrazu na prozorskom staklu i prišao mu: bilo je gluvo doba noći. „Kuda li su odveli Monserat?“, zapitao se. Dobio je nadražaj da povrati a usta su mu se napunila žuči pri samoj pomisli šta ta družina ogorčenih vojnika možda upravo sada radi njegovoj sestri. Prislonio je obraz uz okno i zatomio nagon za povraćanjem. Majka ne sme da vidi da je onemoćao. „Izbavićemo je“, ponovio je pomno osmatrajući ulicu. Žuzefa prestade da šije i pogleda

ga s bleskom nade u očima pocrvenelim od plača. „Kunem se, majko!“, obećao je opazajući da se nekoliko senki pomera tamo dole, u tmini Ulice Bertrejans. Nije znao šta da učini, i nesigurnost ga je nagnala da okrene leđa majci, da ne bi primetila uznemirenost na njegovom licu. Nije znao ni gde su odveli uhapšenu Monserat.

– U zatvor, sigurno.

– Da. U Amaliju.

– Jeste li sigurni? – upita Dalmau Tomasa, njegovu devojku i još jednu ženu koja je izgleda živela s njima u stanu u Poble Seku, u blizini Paralela.

Tomas slegnu ramenima.

Dalmau je na koncu odlučio da se obrati starijem bratu. Anarhisti. Te štrajkove su podstakli oni, a ne republikanci; tako ga je uveravala Ema. Anarhisti su godinama pokušavali da podignu na ustanak radničke mase u Barseloni, da ih primenom terorizma i nasilja navedu na željenu revoluciju, ali radnici se nisu povodili za njima. Nasuprot tome, isti ti radnici su se pridružili mogućnosti generalnog štrajka, načinu borbe koji su razumeli.

– Neće je držati zatvorenu u kasarni – dodade Tomas. – To bi im samo prouzrokovalo nevolje. Sto posto su je strpali u zatvor Amalija dok ne počne suđenje. Tako se najčešće radi.

– Poznaješ li nekoga u zatvoru ko bi mogao da brine o Monserat – upita Dalmau zabrinuto – dok...?

„Dok šta?“, prekinu sam sebe. Sudiće joj i osuditi je. Sigurno.

Brat raširi ruke i odmahnu glavom, skupljajući usta.

– Ima naših ljudi tamo unutra, dakako, ali oni imaju dovoljno sopstvenih nevolja. Mi anarhisti smo šljam ovog naroda, uzročnici svih njegovih zala; revolucionari; teroristi... Postoje konkretna uputstva da nam se zagorča život, da nas zajebavaju; manje smo vredni od običnog ubice ili silovatelja dece. – Tomas je zaškiljio i kao da je zamislio šta je na umu njegovom bratu: sve je to samo posledica bombi kojima su držali Barselonu u strahu. – To je revolucija – pokušao je da ga navede da se predomisli.

Dalmau je ćutao. Slabo je poznavao oca. Bio je veoma mlad kad je on zatočen i bilo mu je krivo što nije imao priliku da razgovara s njim kao muškarac s muškarcem, a ne kao malo dete. U tom trenutku je shvatio da se isto događa i kad je u pitanju njegov stariji brat. Nije ga poznavao bliže nego kao figuru koju je obožavao mališan što je u njegovom ponašanju video istinu, snagu, borbu protiv nepravde zbog koje su se umnogome razlikovali od imućnih buržuja što su svakodnevno jeli beli hleb i meso. Ali istina je bila da ga ne poznaje. Tomas je veoma rano napustio porodičnu kuću.

– Dalmau – prekinu ga brat iz misli – veoma je kasno. Prespavaj kod nas ostatak noći, a sutra ujutro ćemo otići...

– Ne mogu. Moram da se vratim kući. Ne želim da majka duže bude sama. Naći ćemo se u zoru kod zatvora Amalija, slažeš li se?

Zastao je kod istog stepenika kao i prvi put te noći: tamo gde su nedostajala dva basamka do odmorišta. Za dva-tri sata će svanuti i u zgradi su se već čuli lenji zvuci buđenja njenih stanara, ali nijedan među njima nije bio kloparanje šivaće mašine. Prepoznao bi ga i na vrhuncu nevremena. Krišom je ušao u kuću. Upalio je sveću. Majka je i dalje sedela u istom položaju u kome ju je ostavio pre nego što je pošao kod Tomasa: sedela je na hoklici kod mašine za šivenje, gluva i slepa za sve, čak i za šivenje; njene misli, njen bol i plač hrlili su ka Monserat, njenoj ćerki.

– Majko, ležite i odmorite se – zamoli on.

– Ne mogu – odvrátila je.

– Odmorite se, molim vas – opet zatraži Dalmau. – Bojim se da će ovo potrajati a noćas malo toga možemo da učinimo. Treba da budete pripravní.

Popustila je i legla u krevet.

– Sutra rano ujutro otići ću u zatvor s Tomasom – šapnu on.

Majka u odgovor zajeca. Dalmau je poljubi u čelo i povuče se u svoju sobu bez prozora, gde je legao u krevet odeven iščekujući da osvane novi dan.

Probudili su ga Žuzefini pokreti u kuhinji. Rudela je zora. Namirisao je kafu i sveže ispečen hleb koji je bila sišla da kupi.

– Verovatno je u zatvoru Amalija – saopšti ljubeći je u teme; stajala je pored zida u koji je bila ugrađena plotna za kuvanje i pripremala tortilju s telećim bubrežima. – Dogovorio sam se s Tomasom da ujutro odemo tamo.

Žuzefa posluži jelo na stolu za koji je seo.

– Taj zatvor je leglo izopačenosti, pun je zločinaca. Rastrgnuće je. Sestra ti je samo anarhistkinja kojoj na srcu leži opšte dobro, ukidanje ropstva radnika kako bi ljudi opet postali slobodni, naivna idealistkinja kao što ti je bio otac a sad brat. Ja ne znam koji je vrug ovoj porodici! I tvojoj devojci! – kao da se najednom prisetila. – Ema je ista kao oni! Čuvaj...

– Majko – prekinu je on – vi ste nas vodili na demonstracije kad smo bili mali. Gledao sam kako pripremate pobune.

– I zato znam šta govorim. Izgubila sam muža a sad... – Glas joj prepuknu. – Moja devojčica! – zajeca.

– Izvući ćemo je odande. – Pohitao je da pojede doručak kao da time već radi na sestrinom oslobađanju. – Sigurno, majko. Ne plačite. Monserat se ništa neće dogoditi.

Obrisao je usne salvetom, ustao i zagrlio je. Činila mu se sve manja i lomnija. „Ne brinite“, došapnu joj kad je sunce granulo povrhu svih tih zlosrećnih zgrada.

– Treba da krenem, majko. – Ona klimnu glavom. – Pokušajte da se smirite. Čim uzmognem, poslaću vam vesti.

Uzeo je malo novca koji je držao skrivenog, kao što mu je sinoć preporučio brat, i strčao niz stepenice. Bolelo ga je srce što ostavlja majku u takvom stanju, ali nije smeo više da kasni. Tomas ga je čekao kod zatvorske kapije.

Zatvor Amalija se nalazio u Ulici kraljice Amalije, kod Ronde Svetog Pavla, na drugom kraju starog grada, nadomak Paralela, gde se sinoć provodio s Emom, kao i Tržnice Svetog Antonija, pa prema tome i prčvarnice gde mu je radila devojka. Od Ulice

Bertrejans je pešice otišao do Ramble i potražio Ulicu Svetog Pavla, ispod Bolničke ulice, koja je zalazila u najmračniji deo barselonskog Ravala. Tamo gde je bilo koliko ti srce ište bordela u Ulici Rubadors, pansiona u kojima je po dvoje spavalo u istom krevetu, a i na običnom madracu na podu, i birtija za čijim stolovima se još pilo i vikalo; a uz sve to neki objekti su nastojali da pruže kvalitet i dobru uslugu, kao što je bila gostionica *Španija*, čiji vlasnik je imao vere u modernizam i naručio od arhitekta Domeneka i Muntanera da mu obnovi celu zgradu. U svakom slučaju, u to doba dana su se prostitutke, prosjaci, pijanci i secikese mešali s radnicima koji su išli na posao trudeći se da izbegnu ove prve, nastojeći da ne nagaze pijance što su se pručili na zemlju i spavali, ili da pobegnu od drolje koja je sinoć imala slabu zaradu i verovala da to još može da ispravi. Džeparoši i kriminalci pušili su naslonjeni na zidove i gledali kako radnici stupaju, svesni da bi malo toga mogli izvući od muškaraca i žena koji u najboljem slučaju sa sobom nose kutiju s nešto hrane. Dalmau je koračao među svima njima, hitajući, osećajući da mu sa svakim korakom sve više nedostaje vazduh: brizi zbog sestrihog hapšenja i zbog koje mu se stezalo srce pridružio se nepodnošljiv zapah prljavih, kužnih ulica. Osećao je mučninu dok nije stigao do Ronde Svetog Pavla, ispred zatvora, malo prostranijeg područja gde je strujalo nešto više vazduha a smrad kao da se razređivao.

Dok je pokušavao da pogledom pronađe Tomasa, zaslepilo ga je sunce. Nije ga prepoznao među narodom što je čekao ukraj zatvorske kapije. Digao je pogled da osmotri zgradu. Bio je to bivši samostan oduzet od bratstva pavlina na osnovu zaplene crkvene imovine koju je država sprovedla u devetnaestom veku i pretvorila ga u zatvor. Pravougaona četvorospratnica s jedne strane opasana dvorištem. Zatvor Amalija je mogao da primi tri stotine robijaša, ali unutra se tiskalo blizu hiljadu i petsto njih. Muškarci i žene, staro i mlado, bez razlike, kao što je nije bilo ni među onima koji su zaista bili osuđeni i drugima koji su čekali suđenje. U nedostatku ćelija, zatvorenici su bili primorani da žive u dvorištima, po hodnicima ili u nekom kutku gde su mogli da se smeste. Hrana je bila odvratna, higijena i red sasvim nepostojeći, a tuče neprestane. Najbolja škola prestupništva. I tu unutra, s ubicama i kradljivcima, bila je zatvorena Monserat, devojka od osamnaest nežnih leta, ali anarhistkinja u očima vlasti.

Dalmau je osetio da mu se želudac prevrće od same pomisli na to.

– Unutra je – ču kako mu Tomas potvrđuje iza leđa.

Nije video kad je stigao. Nije ga pitao kako zna, kako to da je već stigao tu; umesto toga, hteo je da zna može li da je vidi.

– Jesi li doneo novac? – upita brat tišim glasom.

Dalmau potvrdi.

Tomas upitno tržnu bradom prema muškarcu pored sebe.

– Možemo da pokušamo – ustvrdi ovaj. – Video sam dvojicu čuvara koje poznajem.

– Hose Marija Fuster – preduhitri Tomas brata – sadrug u borbi – dodade ozbiljno – i advokat. On može da preuzme slučaj malene. Nažalost, ima mnogo iskustva s takvom vrstom suđenja.

Dalmau skrenu pogled ka advokatu, a on ga izdrža tako smireno da ga ubedi u Tomasov predlog. Kao da time pristaje da Hose Marija brani Monserat, Dalmau zavuče ruku u džep, izvadi novac i dade mu pedeset pezeta. Branilac ih izbroja i vrati mu četrdeset pet.

– Ne smemo se razmetati novcem, i tako dalje i tako bliže. Iskoristiće nas. Pokušaću da sredim stvar za dve-tri pezete, najviše pet.

– Ako bude trebalo više, samo reci – opet ponudi Dalmau, spreman da podnese svaku žrtvu kako bi video sestru.

– Ti nitkovi bi za pet pezeta bili u stanju da je puste da pobegne! – našali se advokat.

Tomas othuknu u znak podrške i obojica se zaputiše ka zatvorskoj kapiji, ali Dalmau ih zaustavi i opet ponudi novac Fusteru.

– U svakom slučaju moraćemo da ti platimo za usluge... – poče, a ovaj ga prekide.

– Ne. Ne naplaćujem pomoć drugovima.

Svetina je preplavila ulaz u zatvor. Obična drvena prečaga postavljena kao prepreka držala je rulju okupljenu u predvorju. Tomas je ostao pozadi, na ulici.

– Zar nećeš i ti? – začudi se Dalmau. – Zar ne želiš da vidiš Monserat?

– Ako uđem tu, brate, možda me neće pustiti da izađem – našali se on. – Prenesi joj moje pozdrave i reci joj da... Reci joj da bude hrabra. Ah, da! – zaustavi on Dalmaua kad je već pošao. – Daj mi sve što imaš kod sebe, pretrešće te.

„Da bude hrabra.“ Bratov savet mu je gromko odjekivao u glavi dok je išao za Hoseom Marijom, gurajući se, pokušavajući da priđu prečagi. Žene, pre svega one koje su želele da vide i saznaju kako su njihovi najrođeniji u zatvoru, srčano su branile svoje mesto i sprečavale ih da prođu. „Ne provlačite se preko reda!“, dreknju jedna od njih. „Ja sam advokat!“, odgovori Hose Marija ne prestajući da upire. „Aja kapetanica dragona!“, začu se otpozadi. „Ja žandarm!“, ogłosi se i treća, dok se čuo smeh jednih i jadikovke drugih. Činilo se nemoguće stići do prečage. „Zašto treba da bude hrabra?“, zapita se Dalmau. Šta je čeka tu unutra? Nisu uspevali da prođu napred. Jedan muškarac koji je takođe čekao u redu cimnu Dalmaua za bluzu da bi ga povukao natrag. „Jesi li i ti advokat?“, upita posprdno. Dalmau mlatnu rukom da se oslobodi. Hose Marija je i dalje išao ispred njega dok ga neka žena nije odgurnula. Ta čarka privuče pažnju dvojice čuvara iza pregrade.

– Šta se, koji moj, događa ovde? – povika jedan od njih. Dalmau spazi kako Fuster diže ruku ka jednom stražaru, a on ga je prepoznao. – Tišina! – naredi, ovoga puta s pendrekom u ruci, mašući njime u pravcu mesta gde je stajao advokat. – Napravite prolaz! – naredi upirući sve vreme rukom u njega.

Muškarci i žene se razmakoše. Hose Marija ščepa Dalmaua za rame i prodoše kroz uzani napravljeni špalir. Žena što je maločas odgurnula advokata pijunu dok su prolazili.

– Da li je uvek ovako? – upita Dalmau dok su se saginjali da prođu ispod prečage.

– Rano je jutro – odvrati Hose Marija. – Ljudi moraju da idu svojim poslom i na svoja radna mesta. Kasnije je mnogo praznije. Ostani ovde – zatraži pokazujući na prečagu.

Advokat i čuvar se odvojiše nekoliko koraka u stranu. Razgovaraju. Objašnjavaju se. Čuvar se bekelji. Onda advokat. Jedan odmahuje, zatim i drugi. Čuvar pogleda Dalmaua, a on uto shvati da na sebi ima bluzu bež boje pocepanu odozgo naniže. Možda ga ubedi njegov otrcani izgled. Raspravlja se još malo, verovatno hoće još neku paru. Hose Marija pristane, drugi dopusti. Razmene novčiće i Dalmau se kroz koji časak obrete sam u vlažnoj, smrdljivoj prostorijici, s jednim jedinim prozorom na vrhu, duguljastim i uzanim, koju celu ispunjavaju sto i više stolica, tako da su nasloni primaknuti uza zidove. Čuvar ga pomno pretrese pre nego što za sobom zatvori vrata, a ona se opet otvoriše posle čitave večnosti.

„Hrabra!“ Pomodreli levi obraz i natečeno oko na Monseratinom licu potkrepili su Tomasov savet. Odeća joj je bila prljava a kosa raščupana.

– Imate nekoliko minuta – odobri čuvar pre nego što je zatvorio vrata.

Monserat stisnu usne. „Evo me ovde“, htede da mu poruči tim pokretom. „Moralo se dogoditi pre ili kasnije. Revolucija iziskuje žrtve.“ Naizgled je bila hrabra i staložena; ipak, kad je raširio ruke da je prihvati u zagrljaj, raspala se u komade i pala mu u naručje uplakana.

– Ne brini – pokuša on da je uteši. – Dobila si dobrog advokata i on će se postarati da te odbrani. – Osećao je toplinu Monseratinog daha na svom ramenu, lagane grčeve prouzrokovane plačem. Morao je da se nakašlje da bi mu iz grla izašao glas, pre nego što je nastavio: – Hose Marija Fuster. Poznaješ li ga? Tomas kaže da je odličan branilac. Anarhista je – dodade tišim glasom.

Monserat se oslobodi bratovog zagrljaja i u toj malenoj prostoriji odstupi pola koraka od njega snažno udišući i otirući nos podlakticom.

– Hvala. – Izgovori tu reč glasom koji nije odmakao dalje od šapata. – Hvala – ponovi čvršće. Opet udahnu i izdahnu, dva-tri puta. – Uzdram se da će me taj advokat dobro braniti. Kako stoje stvari, po onome što su mi ovde najavili, trebaće mi.

– Šta hoćeš da kažeš? Šta su ti ispričali?

– Kako je majka? – prekinu ga ona.

– Pravo da ti kažem, veoma je zabrinuta.

– Dobro se staraj o njoj. – Videvši da je zinuo da odgovori, preduhitrila ga je. – A Ema?

To malo minuta kupljeno pezetama Monserat je provela raspitujući se za ovoga i onoga, izbegavajući da odgovori na pitanja koja je brat želeo da joj postavi. Na kraju se naljutio.

– Ne želiš da razgovaramo o tebi?

Pokušala je da se osmehne, a on je uočio bol na njenom pomodrelom licu.

– Ne želim da se upleteš u sve ovo – odvratila ona. – Tomas je upućen u ovo, a taj... Hose Marija? – upita, i Dalmau potvrdi. – Taj advokat, takođe. Oni će mi pomoći. Tomas im može pasti šaka svakog časa; mogu ga uhapsiti koliko danas. Ako sam ovde, a bojim se da ću ostati prilično dugo, ko će brinuti o majci? Moraš da se držiš podalje od svega ovoga, Dalmau. Moram da budem sigurna da ste ti i majka dobro. I pazi na Emu,

da ne upada u neprilike. Ako ne budeš preuzeo to na sebe, ako ne budem pouzdano znala da su moji najmiliji dobro, ovo će zaista postati pravi pakao.

– Ali šta su ti učinili? – upita on pokazujući na njeno lice. – Ko te je tukao?

– Ona druga je izvukla deblji kraj – slaga Monserat, ipak očekujući priliku da to i zadesi jednu zatvorenicu u narednoj tuči, a ona će se odigrati, bez ikakve sumnje.

Vrata se najjednom otvoriše, gotovo na silu, prepadoše brata i sestru i odgurnuše Monserat, koja opet pade Dalmauu u naručje.

– Poseta je završena! – povika čuvar promaljavajući glavu.

Dalmau poljubi sestru u zdrav obraz.

– Čuvaj se. Učinićemo sve što treba da te izbavimo odavde.

– Žensku koja je šutnula, izgrebala i ugrizla vojnika tako da je prokrvario? – zajedljivo uskliknu čuvar. – Ne sve što treba; moraćeš da učiniš i nemoguće – dodao je i prasnuo u smeh.

Dalmau upitno pogleda sestru zbog optužbe tog idiota; Marija del Mar, Monseratina drugarica, očigledno je izostavila taj deo kad je pričala majci o ćerkinom hapšenju. Monserat samo poniknu pogledom.

– Napolje već jednom, dovraga! – potera ih čuvar.

***

Nije uspevao da se skoncentriše na crteže na kojima je radio. Sve istočnjačko mu se u tom času činilo vredno prezira: rogozi, lotosov cvet, lokvanji i glupavi leptiri. Okasnio je u fabriku, ali niko mu nije zamerio: svi su znali, prvi don Manuel, da ponekad radi dok ne svane. Pokatkad bi ga zora zatekla zaokupljenog skicama i crtežima. Stoga mu se nije nimalo žurilo kad je Tomas drage volje pristao da odu u prčvarnicu; morao je da vidi Emu i da joj ispriča šta se dogodilo; njegov brat je hteo da jede, kao i advokat, koji mu je vratio gotovo tri pezete od pet koliko mu je bio dao da podmiti čuvara. „Ne bismo li mogli platiti istom tom čuvaru da pripazi na Monserat?“, upita uzimajući novac. Ne. Nijedan službenik ne bi javno branio anarhistkinju; da je ubica, možda... „Ubicu možda bi“, potvrdio je cinično, „ali anarhistkinju ne. Rizikovao bi da i njega smatraju anarhistom ili naprosto pristalicom anarhističkih ciljeva, i da ga uhapsu u prvoj raciji.“ I dok su oni utoljavali glad dinstanim telećim jezikom s artičokama, Ema se, saslušavši Dalmauovu priču, obeznanila u zadnjem dvorištu. Uхватиo ju je u padu. Snažno se obisnula o njega i briznula u plač.

– Nemoguće – ponavljala je između dva jecaja. Naprečac se odvojila od njega, gotovo silovito. – Golo sranje!

Dalmau je video kako trči kroz dvorište zaobilazeći stvari, plačući, kukajući.

– Poserem ti se na Boga! – glasno je opsovala šutirajući gomilu peska pripremljenog za čišćenje tanjira.

On joj priđe. Ona ga tresnu po grudima s obe šake, jednom, dvaput... Pustio ju je da iskali bes. Kad je spustila ruke, držeći ih tako da vise niz bokove, pokuša da je opet zagrlji.

– Ne, ne... – usprotivila se uzmičući dva-tri koraka kako bi izbegla njegov zagrljaj.

– Kaži šta ćemo da radimo. Kako da je izvučemo odande? Kaži da je neće povrediti! Obećaj mi!

– Postoji advokat... Imamo advokata. Eno ga unutra – dodade Dalmau pokazujući ka unutrašnjosti prčvarnice – s Tomasom. On će je braniti.

Morao je da pođe za Emom, koja se krupnim korakom zaputila ka sali za ručavanje, sela za sto i saletela Hosea Mariju Fustera nebrojenim pitanjima, a on je odgovarao između dva zalogaja. Kako, kada, zašto, šta će biti s njom... Iznebuha je nastao trenutak tišine koju se ni Tomas ni advokat nisu usudili da naruše, i prestali su da žvaću. Sve četvoro su znali zašto je došlo do toga. Nikako da bude postavljeno jedno pitanje. Dalmau se nije bio odvažio da ga postavi u zatvoru. Ali ga je zato izgovorila Ema.

– Na koliko će je osuditi?

Tomas pogleda na drugu stranu kao da je već razgovarao o tome s advokatom.

– Ratno stanje je – s mukom odvratila ovaj. – Monserat se oglušila o proglas vrhovnog vojnog zapovednika, a uz to je, kako se priča, udarila vojnika. Napad na pripadnika vojske podrazumeva neposrednu primenu vojnog pravosuđa, a ne civilnog. A vojni sudovi su strahovito strogi.

– Koliko? – zahtevala je Ema da čuje.

– Ne znam. A ne bih hteo da pogrešim.

Ženski lik s tananim istočnjačkim crtama, tužan, na ivici plača. Tu figuru je Dalmau nesvesno nacrtao u sklopu čitave kompozicije pod japanskim uticajem. Ravno lice, bez dubine i bez senki, lice koje je predstavljalo svaku ponaosob od tri žene što su mu tog jutra plakale u naručju, one tri koje je voleo najviše na svetu: majku, devojkicu i sestru.

– Izgleda kao očajna žena – ukaza kasnije majstor.

– Jeste – samo to odgovori Dalmau.

Don Manuel je čekao objašnjenja, ali njih nije bilo.

– Nije loše – dodao je kao da ga je Dalmau izazvao da ga razume. – Ta evropska sklonost ka simbolizmu i japanskoj kulturi čini mi se dosta mračna. Crteži bez perspektive, bez života. Žena na ivici plača izaziva osećanja kakva ne postižu ostali elementi kompozicije. Kakav doprinos civilizaciji može dati kultura koja ne veruje u našeg Gospoda Isusa Hrista? – Zaćutao je i pustio da prođe nekoliko sekundi. – U svakom slučaju – prekinuo ga je izmenjenim, strasnim glasom – ove pločice će postići strahovit uspeh; vidim to, predosećam. Prodavače se kao alva. Ljudi vole takve stvari. Odlično, odlično, čestitam ti.

Dalmau je posmatrao kako iz njegovog ateljea izlazi čovek koji se nadima od ponosa, verovatno zadovoljan svojom nepopustljivošću, oduševljen svojom

konzervativnošću i ciljem koji je branio: otporom promenama. Dalmau pomisli na Van Goga, na Degaa, na Manea, majstore... genije, na koje je uticala japanska umetnost. Bilo ih je i u Barseloni, kao što je bio Ruzinjol, ali zar bi don Manuel priznao ikakve zasluge najvećem predstavniku barselonske boemije?

Na pauzi za ručak otišao je kući. Slagao je majku u kakvom stanju je Monserat. Žuzefa je navalila da čuje kako joj je ćerka u trenutku kad je Dalmau pokušao da završi priču o tome. „Pričaj mi. Kako je? Izgleda li mnogo tužno?“ Morao je da se napregne da bi lagao dok mu je ona ušivala bluzu. Izgovorio se poljupcem koji je ućutkao druga pitanja i vratio se u fabriku hodajući Paseđ de Grasijom, tamo gde je dopiralo sunce zrcaleći se na građevinskim materijalima bogataša i buržoazije: na rešetkama i kovanom gvožđu; mermeru ili kamenu, a iznad svega na keramici, na šarenim pločicama koje su pod uticajem modernističkog duha tvorile sastavni deo fasada na zgradama. Nije obraćao pažnju na malobrojne žene što su u to doba dana prolazile tim krajem, niti je mogao da se skoncentriše na novi projekat koji ga je čekao u fabrici; konačni dezen „u japanskom stilu“ već je dospelo u ruke žena koje su, radeći u lancu, prenosile original na papirne šablone premazane devičanskim voskom, isecajući ih prema crtežima i bojama koje je trebalo upotrebiti. Šabloni su potom postavljeni jedan za drugim na pločicu i ona je bojena na isečenim mestima, sve dok ne bi bile izrađene sve šare kompozicije, a pločice se opet pekle dok ne dobiju metalni odsjaj. Tim sistemom će se pločice s tužnim likom žene na ivici plača, s tananim istočnjačkim crtama, proizvoditi serijski, u velikim količinama, i nalaziće se u desetinama katalonskih, pa i španskih kuća.

Uveče je otišao da vidi Emu. Još suza. Još pitanja bez odgovora. Skrenuo je s puta kući i prošao pored zatvora Amalija: masivne zgrade u polumraku iz koje se, s vremena na vreme, čuo poneki žalostan uzvik narušavajući tišinu. Opazio je da se naježio i napustio je to mesto. Smrad ulica Ravala i bagre iz kvarta, sad prošarane buržujima, od kojih su mnogi bili mladi, u potrazi za seksom i zabavom, nije ga pogodio kao jutros. Njegov mozak, osećaji i strahovi ostali su ukraj zatvorske kapije. A šta ako je jedan od tih jauka sišao s usana njegove sestre?

Zatekao je majku prikovanu za šivaću mašinu, osuđenu na tu prokletu napravu, pomislio je, iako ga je to sada obradovalo, pošto je u razgovoru s njom samo podelio da nema vesti i Žuzefa se zatim bacila na šivenje kao da je ta situacija izazvala kašnjenje u izradi broja komada koje je zastupnik očekivao da mu preda. Poljubio ju je i zamolio da uskoro ode na spavanje; odgovorila je ironičnim osmehom. On nije bio u stanju da zaspri kako valja, samo je nemirno dremao.

Čim je svanulo, otišao je da probudi Tomasa. On nije ništa znao. Kako i bi kad nije prošao ni dan? Nije dobio vesti ni od advokata. Dalmau je opet prošao pored zatvora Amalija i zatekao istu rulju kao juče. Produžio je dalje do fabrike, ali je izbegao prčvarnicu, svestan da će se Ema raspitivati, a on nije imao odgovor. Međutim, prešavši dva ćoška, pokajao se i vratio istim putem nazad. Obasula ga je pitanjima, s podočnjacima i pocrvenelih očiju. Poljubio ju je. Zar ne shvata da ni on nema vesti? Opet ju je poljubio i morao je da se trzajem oslobodi ruke kojom je pokušavala da ga zadrži pored sebe. Radio je na nebitnim nacrtima, cvetnim motivima: isprepletenim

akantima i ljiljanima. Od kuće sa šivaćom mašinom do prčvarnice, a odande do fabrike, svaki put prolazeći kraj zatvora, prvog dana, drugog i trećeg... Slao je majku na spavanje i proveravao da li jede, i ljubio Emu. Pokušali su da vode ljubav, ali to je bila greška. Između njih je zavladala tišina. Mnogo tišine, previše. Doznao je da se vojnom sudiji nikud ne žuri, tako mu je Tomas preneo da je saopštio Hose Marija Fuster. Sudija još nije saslušao Monserat; jedinu izjavu je dala u vojnoj kasarni gde je odvedena nakon hapšenja u fabrici. Cela stvar će potrajati. Dalmau je kazao bratu da želi opet da je vidi; sakrio je to od Eme.

Noćna galama, svetina, pretrpanost, beda i nasilje koje su svi pominjali govoreći o zatvoru Amalija pripremili su Dalmaua psihički za susret s istom onom Monserat koju je isti čuvar za istu cenu, nešto preko dve pezete, uveo u prostoriju sa stolom i stolicama prislonjenim uza zid. I sada kao i prvi put dao im je nekoliko minuta, ne razjašnjavajući koliko. Sve se podudaralo: advokat, zatvor, cena, prostorija, čuvar... Ali ne i Monserat. Ovoga puta nije napuštala bratovo naručje, poletevši u njega čim je ušla. Plakala je neutešno. Dalmauu se učinilo da je veoma oslabila za tih desetak dana koliko je bila zatvorena u tamnici. Odeća joj je bila izlizana, mestimično pocepana, i zaudarala je, na ustajao znoj i na... Nije želeo da prepoznaje druge mirise. Pokušao je da je uteši nežno je stiskajući i zibajući...

– Smiri se. Sve će se dobro završiti. – Nije ništa odgovarala. – Kako si? Kako postupaju s tobom? – I dalje nije davala glasa od sebe, štucala je. – Majka i Ema su dobro... Zabrinute su, dabome. Majka sve vreme šije, znaš ti nju. Šalju ti mnogo pozdrava, poljubaca i reči ohrabrenja. Mnogo ljudi pita za tebe i zanima se za tvoje zdravlje. – To je bilo tačno. Dosta Monseratinih koleginica je dolazilo njihovoj kući da se raspita za nju: druge su svraćale do prčvarnice da se obaveste od Eme. – Sve su uz tebe, spremne su da svedoče u tvoju korist na suđenju... – dodao je, premda je Fuster tvrdio da nijedna ne bi došla uprkos tim obećanjima; strah od odmazde bio je veći od odanosti zajedničkom cilju. – U tebi vide junakinju – dodao je da bi je osokolio.

Nastavio je da priča a Monserat da lije suze, pripijena uz njega, ne odvajajući se, kao da ne želi da je on vidi. Teme razgovora, one za koje je mislio da bi mogle zanimati njegovu sestru, polako su iscrpljivane. Poslednje što je želeo bilo je da priča s njom o politici, ili o proslavama, a s druge strane ga je plašila mogućnost da između njih nastupi tišina.

– Ne znam šta da radim s majkom. Ne odmiče se od šivaće mašine. Izlazi napolje samo da kupi hranu, da odnese sašivenu odeću i da uzme još materijala – slagao je trudeći se da privuče Monseratinu pažnju. Bilo je tačno da mu se majka ne odvajala od mašine za šivenje, kao i sve druge barselonske švalje, ali nije se odrekla trenutaka odmora ili razonode koji su podrazumevali čašu vina u krčmi u prizemlju i partiju ogovaranja s nekom komšinicom. – Ne razonodi se; više ne ostaje da progovori koju s prijateljicama kao ranije.

– Dalmau... – prekinu ga Monserat naprasno. Prođe nekoliko sekundi pre nego što je nastavila. – Izbavite me odavde. Skratite me za glavu. Znam to. Predosećam.

– Šta hoćeš da kažeš?

– Bojim se! – jauknula je grleći ga još čvršće i uranjajući lice u njegov vrat. – Tuku me. Bacaju mi hranu. Zlostavljaju me i... – Nije nastavila – Izbavite me odavde, molim vas, tako vam svega na svetu. Bojim se! Ne mogu da spavam!

Pogledao je ka tavanici: sljušten kreč i crvotočne drvene grede. Jad i beda.

– Da li su te silovali? – začu samog sebe kako pita.

Monserat ne odgovori.

– Pomozi mi! Molim te – zavapi umesto toga.

– Ko je to bio? – opet upita Dalmau, a glas mu je odisao besom.

– Više njih – zajecala je. – Ovde te zatvorenici prodaju za manje novca nego što zaradi matora prostitutka na ulici.

Zanemio je, grlo mu se steglo a utroba zgrčila, i trpeo je sve to dok je bio s njom, a i kad ih je čuvar isterao iz prostorije. Uspeo je da je poljubi i došapne, drhtavim glasom, da će je izvući odatle. Prolio je poneku suzu prolazeći pored prečage na ulazu, a čim je dvaput koraknuo napolje, povratio je.

Tresle su mu se noge. Silovana! Nije porekla. Mlada, lepa osamnaestogodišnja devojka spava i živi u toj pogibeljnoj jazbini. Čak nema ni ćeliju samo za sebe, gde bi bila zatvorena i donekle zaštićena. Nema mesta. Zatvorenici se tiskaju na gomili. Kako je bilo lako nasilno je obljubiti! Opet je hteo da povrati pri pomisli na to, ali iz usta mu je izašla jedino žuč. Shvatio je da korača u pravcu svoje kuće i zastao je pre ulaska. Majka će predosetiti nesreću čim mu ugleda lice. Skrenuo je ka Katalonskom trgu. Nije mogao da hoda. Noge, celo telo mu je podrhtavalo a pred očima mu je igrao Monseratin lik... Bez razmišljanja je ušao u putnička kola s malim točkovima i velikom reklamom za pivo na krovu. Starinska kočija, u koju je moglo da stane petnaestak putnika, vozila je na liniji od tog trga do Grasije a vukle su je dve mule. Odatle će, pomislio je, bez po muke stići do fabrike.

Platio je pet para koliko je koštala vožnja i potražio mesto među prostim svetom koji nije mogao da plati cenu, mnogo veću, električnog tramvaja što je pokrивao istu liniju, onog što je dolazio iz luke, što su ga prevrnule Monserat i Ema. Preostalo je malo putničkih vozila sa životinjskom vučom u Barseloni; u poslednje tri godine veliku većinu njih zamenili su električni tramvaji. Kola sa životinjskom vučom, kao ta u Katalani, stizala su mnogo kasnije na odredište, kretala su se sporo a ljudi su ulazili i izlazili gde im je bilo volja, što je u električnim vozilima bilo zabranjeno. Osetio je određeni spokoj u trenutku kad je vozar poterao mule, a one se trgle i počele tromo da kaskaju uzbrdo Pased de Grasijom.

Mora da izbavi Monserat iz zatvora. Jutros kad je Hose Marija Fuster pošao s njim da bi podmitio čuvara, raspršila se svaka nada da će doći do napretka u suđenju njegovoj sestri.

– I nema sudije – napomenu branilac. – Poslat je u Madrid a još nije imenovan zamenik. Sestra će ti dugo ostati u pritvoru.

– Ima samo jedan sudija? – začudi se Dalmau.

Advokat slegnu ramenima.

– Zacelo je tako. U ovoj zemlji vojska je smejurija, naročito otkako je izgubljen Kubanski rat.

Bilo je nemoguće izvući Monserat iz zatvora ako prethodno ne bude održano suđenje. Sedeći između muškarca, po svoj prilici stolara, što je Dalmau pretpostavio po obilju piljevine na njegovoj odeći, i žene koja je u korpi nosila dve žive kokoške, dok su mule vukle kočiju tako sporo da se sticao utisak da će se zaustaviti, Dalmau je uvideo da poznaje samo jednog čoveka koji može da im pomogne: majstora. Don Manuel je imao uticajne prijatelje u monarhističkim, crkvenim i, naravno, vojnim krugovima. Dalmau je znao da se on druži s biskupom Murgadesom, preminulim u januaru, ali i s njegovim naslednikom, biskupom Kasanjasom, kome je bila namenjena slika sa ženama koje se mole. Isto tako, znalo se za njegove veze s vrhovnim vojnim zapovednikom, na čije prijeme je uvek pozivan, i s kojim se sretao i privatno, na večerama i zabavama. Dalmau je čuo da je pričao o njemu.

Načas je poželeo da mule živnu i ubrzaju korak, ali istrpeo je sedeći između stolara i žene s kokoškama dok nisu stigli do Avenije Dijagonal, kroz koju su kola prošla na putu do Grasije, i gde se oprostio od ostalih putnika i iskočio bez potrebe da vozilo staje. Nastavio je Dijagonalom koračajući žustro u pravcu fabrike pločica, smišljajući kako da potegne tu temu pred majstorom. Nije bio u stanju da se opredeli ni za jednu od mogućnosti koje su mu prošle kroz glavu. Monserat je anarhistkinja, a pristalice bezvlašća su najljući neprijatelji svakog dobrog i imućnog buržuja. Međutim, sestra mu je... Šta će pretegnuti u don Manuelovoj duši?

– To je ludost! – zagrme majstor.

Dalmau izdrža viku na nogama, pored radnog stola u don Manuelovoj kancelariji ateljeu, s kapom u jednoj ruci, na boku, dok je drugu držao iza leđa. Nezavisno od kancelarijskih dokumenata rasprostrtih po stolu od rezbarenog drveta, prostorija je bila krcata razbacanim don Manuelovim radovima, u rusvaju zbog kog bi, da mu nije nedostajala svetlost, atelje izgledao privlačno, uvek odražavajući majstorov ukus: pločice, one koje su postigle najveći uspeh ili one što su ih veliki arhitekti upotrebljavali u modernističkim kućama; primerci dekorativnih keramičkih elemenata: rozete, reljefne pločice; mnoštvo skica, i slike, mnoštvo slika, od kojih je neke naslikao on, a druge su bile poklon od prijatelja ili su jednostavno kupljene.

Majstor naglo ustade.

– Nemoguće! – opet uzviknu. – Nedopustivo!

Nekoliko papira je palo na pod, ali don Manuel nije tome pridao značaja. Dalmau se sagnuo da ih pokupi i pokušao je da ih poreda na stolu, svestan da nije najbolji trenutak da pominje Monserat. Bio je ušao u majstorovu kancelariju spreman da se založi za sestru, ali pre nego što je stigao da pozdravi don Manuela, ovaj je počeo da raspređa o političkim događajima i na kraju se razgnevio, kao što je bio gnevan i sad. Dalmau je poslednjih dana čuo prodavce novina kako izvikuju te vesti na ulicama, ali nije obratio preteranu pažnju, misli su mu vazda zaokupljale Monserat, majka i Ema.

Sporno pitanje se sastojalo u tome što su pre nekoliko dana održani izbori za poslanike za Kortese⁹ u Madridu. Dalmau nije otišao na glasanje. Kao što je bio običaj u Španiji a time i u Barseloni, gradu u kome su glasale hiljade pokojnika, vlada je pokušala da falsifikuje izbore, i u ovom slučaju lažirala je zapisnik kako bi pobedila monarhistička stranka, pobornici kralja Alfonsa XIII i njegove majke kraljice Kristine, regentkinje Španije, budući da joj je sin bio maloletan. Međutim, monarhisti nisu računali da će se tome usprotiviti jedan republikanski političar tek pristigao u grofovski grad – Aležandru Leroš, koji je držao zapaljive govore podbunjujući radničke mase. Leroš se požalio na izbornu prevaru pred hiljadama pristalica; upozorio je vladu u Madridu da takvo ponašanje monarhističkih glavešina u Barseloni i drugde u Kataloniji podstiče separatizam, od čega se strepelo u prestonici, i naposljetku je založio čak i svoj život upinjući se: „poslanički mandat ili smrt“, zapretio je, a hiljade ljudi koji su ga slušali počele su da mu kliču.

Monarhisti su ustuknuli i u okružnom poslanstvu pristupilo se novom prebrojavanju glasova u Sali Svetog Đorđa, prepunoj gledalaca, od kojih se većina nije makla iz stolice petnaest sati koliko je trajao ceo proces. Mnogi su jeli na licu mesta a neki su čak i mokrili tu da ne bi ostali bez mesta. Leroš je sve vreme sedeo izravno sučelice predsedniku izborne komisije. Od petorice monarhističkih poslanika i dvojice regionalista izabranih u montiranom procesu došlo se, posle novog brojanja, do četvorice regionalista, dvojice republikanaca – Leroš je dobio svoj mandat – i samo jednog monarhiste.

Prvi put od restauracije monarhije radnički pokret u Španiji je ušao u politiku. Do tih izbora 1901, radnici, ljudi niskog roda, bili su samo statisti u događajima kojima su uvek upravljale lokalne glavešine. Bilo je tu demonstracija i manje-više nasilnih zahteva, štrajkova pa i bombi anarhista, ali sve je to za vladu i vlastodršce bila obična neprijatnost koju su otklanjali ovako ili onako. Leroš, sa svoja dva mandata u Madridu, otvarao je radnicima put ka bavljenju politikom, učešće u javnom životu.

– A isti ti republikanci koji idu u Madrid da predstavljaju Barselonu nedavno su održali demonstracije protiv Crkve! – požalio se majstor pružajući ruke ka Dalmauu kao da ta zbivanja izmiču njegovoj moći razumevanja.

Dalmau poniknu pogledom. Prisustvovao je tim demonstracijama zajedno s Monserrat i Emom. Blizu deset hiljada ljudi u areni za koride u Barseloneti tražili su da se raspuste i proteraju crkveni redovi, zahtevali su sekularizaciju nastave i da se crkva odvoji od države. „Nijednu subvenciju više!“ „Neka naplaćuju davanje pričešća!“, vikala je rulja.

– Šta će biti s ovom zemljom u rukama tih antiklerikalista? – vajkao se don Manuel.

Dalmau othuknu. Majstor se okrenu prema njemu.

– Sinko, da li se nešto događa?

---

9 Šp.: *las Cortes*, skupština, parlament. (Prim. prev.)

Zar je bitno da li će mu reći sad, večeras ili sutra? Don Manuel će uvek mrzeti revolucionare.

– Uhapšena je Monserat, moja sestra.

Sad je don Manuel uzdahnuo. Zatim je seo teško i sporo, kao da se ceo svet srušio na njega, i pogladio brkove tamo gde su se spajali sa zulufima.

– Koji je razlog? – upita.

Ako traži njegovu pomoć, pre ili kasnije će saznati, zaključio Dalmau.

– Sukobila se s jednim vojnikom – izjavi. Šireći ruke, don Manuel ga pozva da objasni. – Pozivala je radnike iz svoje fabrike u štrajk, i vojnici su je uhapsili.

– I kao da nije dovoljno što je narušila javni red i mir dok je na snazi ratno stanje, sukobila se s vojnikom.

– Ugrizla ga je – pojasni Dalmau. Majstor zavrte glavom žmureći. – I još ga je izgrebala i išutirala nogama.

Don Manuel je klimao glavom, kao da može da zamisli. U tom času jedan službenik promoli glavu na vrata koja su ostala otvorena posle Dalmauovog ulaska, kucajući u ragastov kao da se time izgovara što upada.

– Šta je bilo? – upita majstor.

– Stigla je kočija, don Manuele. Čeka vas u dvorištu.

– Aha – seti se on. – Sad ću. – Odmeri Dalmaua od glave do pete. – A ti hoćeš da joj pomognem – zaključio.

– Da.

– Zašto bih joj pomagao? Je li ona... anarhistkinja?

Dalmau se nije pomerao i ćutao je.

– Anarhistkinja, jeste – odgovori don Manuel samom sebi. – I ta anarhistkinja poziva na štrajk i tuče se s vojnicima; s vlašću. Ta revolucionarka pokušava da upropasti...

– Ona mi je sestra – prekide ga Dalmau.

Don Manuel coku jezikom i pogleda uperenog u neke od brojnih slika na zidovima ateljea neko vreme je gladio zulufe i brkove.

– Ne smem da se zauzimam za nju – odbi, ustajući i krećući ka vratima. – Žao mi je, sinko. Idem kući – nastavi. – Ogorčen sam zbog svega što se događa. U ovakvim okolnostima ne može da se radi.

Dalmau krenu da mu prepreči put. Majstor to primeti i zaustavi se.

– Molim vas, don Manuele. Nalazi se u zatvoru Amalija. Svi znaju šta se događa tamo unutra. Silovali su je! – Glas mu zadrhta. Majstor odvrti pogled od njega. – Ne verujem da čak i anarhistkinja od osamnaest godina zaslužuje da je snađe takva nesreća. Ako ne izađe iz te razbojničke pećine, ubiće je. Ima samo osamnaest godina – ponovio je. – Don Manuele, nemojte uzimati u obzir njene greške.

– Greške? – brzo dočeka majstor. – Prema tome, veruješ da ti je sestra pogrešno postupila kad je podsticala na štrajk i kad se tukla s vojnikom?

– Da... – sлага Dalmau.

– I šta si učinio da to sprečiš? – Dalmau je oklevao. Majstor pokušava da iskoristi njegovu neodlučnost. – Da si preduzeo potrebne mere, do toga ne bi došlo.

– Don Manuele – prekinu ga Dalmau. – Svestan sam svoje krivice. Ali istina je da sam uvek zaokupljen poslom, vi to znate bolje nego iko. – Netremice se zagleda u majstora, a ovaj izdrži taj pogled. – I zapravo od očeve smrti sam dosta zanemario mlađu sestru i nisam vodio računa o njoj koliko je trebalo. To je prava istina. Ali sad se dotičemo toga da je silovana, da je tuku i izivljavaju se na njoj. Zar to nije dovoljna kazna?

– Ne znam, sinko, ne znam. Dovoljna je jedino božja kazna. Ne znam. – Majstor koraknu ka vratima. – Hajde sa mnom. Idemo kući na ručak. Da si obučen kako treba... – otpočeo je žalopojku još jednom. – Sad ti je čak i ta bluza koju večito nosiš zakrpljena! – dodao je pokazujući rukom na dugačku fronclu tkanine poderanu u predvorju zatvora, koju je majka ušila.

Tog dana na ručku je bio i otac Žasint, pijarista koji je predavao u Milosrdnoj školi Svetog Antonija u Rondi Svetog Pavla, u istoj ulici u kojoj se nalazio i zatvor, malo iznad, gotovo dodirujući se s pijacom, te prema tome i veoma blizu *Ka Bertrana*, prčvarnice gde je radila Ema. Bio je to muškarac od otprilike trideset godina, učen i ljubazan, veoma razborit i još više obazriv. Dalmau nije znao šta vezuje sveštenika i don Manuela, ali veoma često ga je sretao u toj kući. Žasint i on su razgovarali u brojnim prilikama, o umetnosti, o slikarstvu, o crtanju... Sveštenik, zaključio je Dalmau, uvek bira teme kod kojih će se on osećati prijatno; nikad nije pokušao da ga privuče Crkvi ili da otpočne razgovor o hrišćanstvu. Kao da poštuje to što je on ateista, s čim se Ema i njegova sestra nisu slagale kad bi pomenuo oca Žasinta. „Ti su najgori“, tvrdila je Monserat. „Prave se da su ravnodušni, ali malo-pomalo te hvataju u svoje mreže. Čuvaj ga se“, upozorila bi ga na kraju, kao da govori o crnom đavolu.

U svakom slučaju, Dalmau tog prepodneva nije imao vremena ni da se javi svešteniku. Čim su se sreli s njim u salonu, don Manuel ga je dograbio za ruku i povukao ga ka svom ateljeu objašnjavajući mu šapatom zašto se tako ponaša. Dalmau je pak ostao da stoji u salonu prepunom nameštaja, tepiha i tapiserija, figura i slika, i s veličanstvenim kristalnim lusterom, dok su donja Selija i njene dve ćerke blenule u njega. Čak je i dečaćić, u neprijatnoj tišini, dopustio sebi da odloži u stranu igračku kojom se zabavljao i upravi pogled u Dalmaua. Ursula je razvukla usta u onaj uznemirujući poluosmeh s kojim ga je najčešće dočekivala, ali on joj se izbrisao s lica čim se majka opet okrenula ka njoj i sestri, odgovorivši mrzovoljno na Dalmauov pozdrav.

Služavka koja je otvorila vrata je nestala; žene nisu obraćale pažnju na njega, majka se vratila čitanju a dve devojke su šile, mada mu je Ursula kradomice uputila još jedan pogled. Don Manuel i otac Žasint, sa svoje strane, zatvorili su se u majstorov atelje. Dalmau se zapitao ne bi li trebalo da ode u kuhinju. Majstor mu nije to naložio, ali obično su tako činili: sa svojim manirima i tako odeven, ne može da vodi razgovore s bogatašima, rekao je sebi smeškajući se. U tom trenu je shvatio da takođe nikad nije seo na neku od sofa kod velikih prozora koji su gledali na Pased de Grasiju, nije imao

priliku čak ni da priđe i gleda ljude kako šetaju, prizor bogatog grada, s galerije što je štrčala iz pročelja i nadnosila se nad aveniju; uvek je boravio u kuhinji ili u ateljeu.

Donja Selija podiže pogled s knjige i odmeri ga od glave do pete ozlojeđenog lica, kao da je upao u prisni svet nje i njene dece, i zazvoni staklenim zvončetom tako snažno da se umalo nije razbilo.

– Odvedi ga u kuhinju – naredi služavki koja se hitro pojavila.

Dalmau se oprostila sasvim laganim naklonom glave i pođe za devojkom.

– Zdravo, Ana – pozdravi kuvaricu, koja je poslovala pored gvozdenog šporeta s više plotni.

Kuvarica okrenu glavu i prelete očima po prostoriji. Nije bilo nikoga: ni gospođe ni ćerki, pa ni neke sluškinje koja bi mogla da tračari s donja Selijom o simpatiji koju je Ana pokazivala prema tom mladiću što je odbijao da se lepo obuče kako bi izbegao ručak za gospodskim stolom. Nasmejala se. Bila je bezuba, a ipak je njen osmeh izgledao privlačno na licu s bucmastim obrazima zajapurenim od vrućine i pare što je izbijala iz lonaca. A uživala je da hrani one koji su navraćali u njenu kuhinju.

– Sedi! – pozva ga. – Za predjelo, pasulj s krompirom i karfiolom; kao glavno jelo, piletina s ratatujem. Ali tek treba da ih spremim, danas ste stigli prerano.

– Volim to da jedem – potvrdi Dalmau, mada su ga sestrične nedaće ostavile bez apetita.

Seo je za grubi, drveni kuhinjski sto, izvukao drveni ugajl i blok za crtanje koji je uvek nosio u džepu bluze i počeo da crta.

– A za desert krem od jaja i mleka s karamelom – dodade Ana, i sipa mu čašu jakog crnog vina koje je koristila za kuvanje, pre nego što se vratila loncima i šerpama.

Oboje su nekoliko minuta ćutali, on crtajući, ona nadgledajući krajičkom oka kako se krčkaju paprika i plavi patlidžan koji će biti prilog uz piletinu dok je, na drvenoj dasci, sekla pile na komade oštrim i preciznim udarcima satare.

– Šta radiš? – upita Dalmau začuvši kako nešto cvrči, ali nije dizao pogled s papira.

– Pečem pile – odvrati kuvarica. – A ti?

„Trudim se da ne izgubim strpljenje“, pomisli on švrljajući po nekoliko tabaka dok je iščekivao da mu don Manuel saopšti kakvu odluku je doneo povodom njegove sestre.

– Crtam – odgovorio je.

– Šta? – opet upita ona, okrenuta leđima.

– Pile, plave patlidžane, paprike...

Kuvarica odvrati pažnju od šporeta, okrenu glavu i trzajem brade zaiska da vidi crteže. Dalmau pokaza četiri crte koje je povukao.

– Uvek me prevariš – požali se ona.

– Onda ne dajte da vas prevare, Ana. Ne dajte da vas prevare.

Oboje se okrenuše ka vratima kuhinje, gde je stajala Ursula, majstorova starija ćerka, jer je te reci izgovorila ona.

– Oprostite, gospođice – brže-bolje se izvini Ana i vrati se plotnama i piletini koja se i dalje pekla u plitkoj zdeli.

– Šta ima na tom crtežu što ste gledali? – upita devojkica prilazeći Dalmauu.

Ana nije ništa odgovorila. Dalmau je preuzeo to na sebe.

– Ništa bitno – reče, i pocepa hartiju na više komada, a zatim ih zgužva i strpa u džep.

Ursula je ravnodušno propratila čitav taj proces.

– Dalmau – izgovori podrugljivo. – Pođi sa mnom. Moj otac želi da te vidi.

On đipi sa stolice i pođe za njom. Sestra, zatvor, silovanje, majstorovo odbijanje... sve mu je to opet navrlo u glavu.

Ursula zatvori vrata čim je Dalmau ušao u odaju do koje ju je pratio dok su mu misli hrlile ka Monserat. Trebalo je nekoliko sekundi da mu se oči priviknu na oskudnu svetlost što je prodirala iz dvorišta na koje je gledao jedan prozorčić i da ustanovi da je to nekakva ostava gde su bile natrpane razne posude, metle, kofe i pribor za čišćenje.

– Šta tražimo ovde? – upita on. – Zar nisi rekla da tvoj otac želi da me vidi?

– Želeće da te vidi ako gaja ne sprečim – odvratila Ursula. Dalmau uspravi vrat i blago protrese glavom čudeći se. – Jeste – stiša ga ona – prislušivala sam očev razgovor s ocem Žasintom... Znam da ti je sestra u zatvoru – preduhitri njegov pokušaj da nešto kaže.

– I? – sad on nju podstaknu da nastavi.

– Otac mi uvek ispunjava želje, to znaš. Mogla bih da se zauzmem za tvoju sestru, Monserat joj beše ime, je li? Moja vršnjakinja. Okrutno je što su je silovali. Međutim, pre svega, imaj na umu, ako podbodem majku da se usprotivi, otac neće ni prstom mrdnuti za nju.

– A koliko će me sve to koštati?

– Malo – odvratila ona umiljavajući se i priđe da bi dotakla njegove usne svojimima. – Veoma malo – ponovi odmičući se da bi videla kako on reaguje.

– Ne verujem da je to način... – pokušao je da se suprotstavi i krenuo da je zaobiđe kako bi izašao iz ostave.

– Kunem ti se Bogom, ako ne učiniš kako sam ti kazala, sestra će ti istrnuti u zatvoru Amalija!

Dalmau zapazi kod Ursule iste one donja Selijine stroge i preteče crte lica. Zaklela se Bogom! Te reči iz usta ćerke don Manuela, koji je kažnjavao psovke i buljenja svojih radnika čak i otkazom, uplašile su ga takoreći više od hladnog pogleda s kojim je iščekivala njegovu odluku.

– To ne bi bilo u redu – nastojao je da je ubedi. – Vaš Bog... – nije popuštao, ali ona, sigurna u njegovu predaju, dohvati jednu njegovu šaku i položi je na svoje grudi, preko haljine. Uzdahnula je. – Isus Hrist – poče on da objašnjava. Ursula ga poljubi, ovog puta snažno, strasno, ali ne izvlačeći jezik, ne pokušavajući da ga uvuče u njegova usta. – Isus Hrist je govorio... – produži Dalmau koristeći to što je razmakla usne da bi udahnula vazduh. Šta on zna o Isusu Hristu i o tome što on govori! – Nije u redu – samo je ponovio.

Ursula stavi svoju šaku na Dalmauovu i primora ga da joj stisne i trlja grudi, sve vreme preko haljine, a drugu mladićevu šaku prinese svom međunožju, preko suknje, podsuknji i svega što joj je skrivalo vrlinu. Uzdahnu. Zatim povuče ruku kojom ga je

prisiljavala da joj pritiska stidni predeo i prinese je njegovom uspravljenom udu. Najpre ga opipa preko pantalona a onda, nervozna, zadihana, zavuče je između Dalmauovih pantalona i gaća, dograbi penis kao da je voštanica za procesiju i stisnu ga. Čitavo telo joj zadrhta. Dalmau je očekivao sledeći korak, ali on nije usledio. Ugrizla se za donju usnu i opet ga poljubila u usta, na isti način, ne razmičući usne, držeći mu penis rukom koju nije pomerala, prisiljavajući ga da joj trlja grudi preko odeće, i s vremena na vreme da joj stiska stidni predeo, koji je u pojedinim trenucima micala sladostrasno, i ne trudeći se da to bude neprimetno.

Tako su stajali nekoliko minuta koji su se Dalmauu učinili kao čitava večnost; ona je uzdisala i ljubila ga, kao statuu; on je osluškivao zvukove koji su se čuli u kući. Možda Ursula može da izdejstvuje da im njen otac pomogne, ali zacemento, ako ih otkriju tu, don Manuel i njegova supruga neće imati sažaljenja prema njemu.

Uznemirenom zbog mogućnosti da ih zateknu i u nedostatku seksualne želje, pa čak i usled bola koji je počelo da mu nanosi njeno stiskanje, penis mu se opustio. Ursula je više puta uzastopno pritiskala i puštala ruku, kao da tim gotovo nasilnim trljanjem pokušava da mu se opet podigne.

– Jao! – uzviknu on od bola. – Zdrobićeš ga.

Prestala je da se trudi.

– Je li gotovo? Da li se sve završilo? – upita naivno, izvlačeći ruku iz Dalmauovih pantalona i odvajajući se da je više ne bi doticao. – Da li je to sve? – htede da čuje popravljajući odeću.

Dalmauu nije bilo jasno kako da devojci odgajanoj u smernosti, bogobojažljivosti i krivici zbog greha objasni kako izgleda voditi ljubav, milovati jedno drugo, tražiti nasladu, a kamoli kako izgleda eksplozija orgazma. Ona se upustila u to žudeći da doživi i pronađe zabranjeni užitak, sasvim verovatno je prvi put dodirnula polni ud nekog muškarca, ali uplašio se da će, što joj detaljnije bude objašnjavao, ona više želeti i više ga ucenjivati položajem njegove sestre.

– Sve, sve, sve... nije – odgovori stoga.

– Šta se još radi? – navali ona.

– Hoćeš da saznaš? Skinu se – zatraži on.

– Ne! Bezobrazniče! Kako da se skinem pred tobom?

Propratila je svoje reči odmahujući prezrivo rukom prema Dalmauu.

– U tom slučaju – prekinu je on – preporučujem ti, da bi doznala šta se još radi, da sačekaš dan kad ćeš biti s nekim posebnim pred kim nećeš imati ništa protiv da se skineš.

Porazmislila je nekoliko časaka.

– Ne verujem da će se ikad pojaviti taj neko poseban – priznala je. – Roditelji će me udati za koga budu smatrali da je prikladno. A ako moj budući suprug bude tako zagrižen vernik kao oni, a pretpostavljam da hoće, sumnjam da će tražiti od mene da se skinem.

– Tog dana se skinu sama, i ako ti ne bude tražio.

– Ne...

Šum u hodniku ih je upozorio.

– Gospođice Ursula?

Tražila ju je neka služavka.

– Ovde sam – odgovorila je otvarajući vrata i uzimajući jednu krp.

Izašla je u hodnik ostavljajući vrata odškrinuta.

– Oh – uskliknu curica u preširokoj crnoj haljini, s kapticom na glavi i belom pregačom. – Vaša gospođa majka pita za vas. Želite li da vam pomognem u nečemu? – dodade pokazujući na krp.

– Ne – odvrati devojka odsečno. – To su moja posla. Idi i radi. Hajde! – potera je videvši da se dvoumi. – Možeš da se vratiš u kuhinju – dodade okrećući se ka Dalmauu.

– A moja sestra? – upita on izlazeći iz ostave.

– Ne brini. Otac će je izvući iz zatvora, dajem ti reč. Ali ne znam šta će tražiti od vas zauzvrat.

„Šta mi možemo da mu ponudimo?“, pomisli Dalmau tužno se osmehujući.

– Mada mogu da zamislim – izjavi Ursula i na taj način okonča razgovor, baci krp u ostavu, okrenu leđa Dalmauu i zaputi se u salon.

– Data je jedna stranica, a treba konstruisati pravilni šestougao.

Tako je glasila postavka zadatka koju je Dalmau izložio u učionici za decu trećeg razreda barselonske škole pijarista Svetog Antonija; međutim, u tim večernjim satima, u njoj je sedelo šest mladih radnika.

– Ako je „L“ predložena stranica – objasni on – konstruiše se jednakostranični trougao...

Svestan da ti momčići pažljivo prate njegove poduke, crtao je šestougao povlačeći kružnice od jednog temena jednakostraničnog trougla u tišini koju je remetilo jedino kretanje krede po tabli. Bili su tu da bi naučili da crtaju; prethodno su izrađivali crteže s osnovnim znanjima iz matematike i geometrije. Dalmau ih osmotri postoje poligon konstruisan. Dvojica su radila keramiku, isto kao on. Treći se bavio finim stolarstvom a ostali tekstilom, kao većina radnika što su pohađali druge časove na večernjoj nastavi koju su držali redovnici, iako je tu bilo i staklara, grafičara, mladića što su izrađivali tapihe i tapiserije ili su imali neko drugo zanimanje u kome je trebalo povući crtu. Ta šestorica što im je Dalmau predavao bili su mlađi od njega: imali su petnaest-šesnaest godina i trudili su se isto kao stariji učenici da izvuku korist iz časova koje su im pijaristi držali besplatno: umeće crtanja im je moglo pomoći da napreduju na radnom mestu.

Umetnost primenjena u industriji, sa crtežom kao pogodnim oruđem da se to postigne. Ako je u većini evropskih zemalja do razvoja i zanimanja za industrijske umetnosti došlo polovinom devetnaestog veka, u Kataloniji, kao i u drugim razvijenim zemljama, šareno pamučno platno u svetu tekstila poticalo je iz druge polovine osamnaestog veka, kada su poslovna udruženja osnovala besplatne škole crtanja da bi obučavala svoje zaposlene. Zanatlije iz minulih epoha su nestajale, a industrija koja ih je gotovo zamenila trebalo je da proizvodi ne samo korisne nego i lepe predmete.

– Ima li nekih nejasnoća? – upita Dalmau svoje đake. Niko nije podigao ruku. – Dobro, pokušajte u svojim sveskama.

Šetkao je učionicom proveravajući kako rešavaju zadatak. To je bio deo cene koju je majstor zahtevao od njega da bi pomogao Monserat. „Don Manuel će učiniti sve što je u njegovoj moći da ti oslobodi sestru iz zatvora“, saopštio mu je otac Žasint dva sata nakon što se Ursula razotkrila kao razuzdana curica. U tim trenucima, pošto su gospoda iz kuće završila s ručkom, Dalmau je jeo izuzetno ukusnu piletinu s ratatujem koju je pripremila Ana. Ukus paradajza, paprike i plavog patlidžana buknuo mu je još snažnije u ustima nakon sveštenikovih reči. Othuknuo je kao da izbacuje iz sebe brigu što ga tišti i otpio poveći gutljaj vina.

– Hvala – prozborio je.

– Ubedio sam ga na jedvite jade – objasnio je sveštenik sedajući za grubi kuhinjski sto. Dao je znak kuvarici da ih ostavi same i produžio: – Don Manuel nikad ne bi posredovao za zakletu anarhistkinju. To ti je poznato, zar ne? – Dalmau potvrdi i odmaknu jelo u stranu, usmeravajući pozornost na redovnikove usne, siguran da će uslediti objava cene koju je Ursula najavila, spreman da je plati, ma kolika bila. – Ali ubedili smo ga. Ursula je plakala zamišljajući kako može izgledati život jedne devojke u toj okrutnoj, gnusnoj zatvorskoj ustanovi. Čak je i donja Seliju tronulo saznanje da ti je sestra silovana. Sve u svemu, don Manuel je popustio i učiniće sve što bude mogao, a može mnogo – dodao je sveštenik trudeći se da obodri Dalmaua – da ti puste sestru i oslobode je optužnice, ili da je u krajnjem slučaju osude na najmanju moguću kaznu i da ne mora da se vraća u zatvor.

Šetkajući po učionici Škole Svetog Antonija, Dalmau je povukao skute sakoa koji je imao na sebi i u kome se osećao neprijatno. Morao je da odbaci svoju zakrpljenu bež bluzu, što je bio deo cene, kao što je i preuzeo obavezu da dvaput sedmično, od osam do devet uveče, predaje crtanje tim mladim radnicima. Otac Žasint je iskoristio priliku da odvoji mladiće iz jednog razreda odraslih. Pored toga, ta odluka je otklanjala protivljenje koje je Dalmau ispoljio kad su mu predložili da drži časove: „Nisam kadar da govorim javno“, iznenadio ih je, „sav se unervozim, drhti mi glas a stomak mi se veže u čvor...“ Međutim, podučavati šestoricu dečaćića s kojima je čak sedeo zajedno u klupama nije bilo isto što i govoriti pred odeljenjem od trideset odraslih i stoga je, nakon kraćeg oklevanja, savladao strah od javnog nastupa i čak osetio zadovoljstvo što pomaže radnicima. Ali ako mu taj rad nije smetao, jeste mu zasmetao ostatak cene koju je majstor odredio da bi pomogao Monserat.

– Shvatićeš – nastavio je sveštenik – da će se don Manuel suzdržati od bilo kakvog delovanja ako ne bude dobio čvrsto i iskreno obećanje da ćete ispraviti i izmeniti svoje ideale i verovanja. Treba da pridete našem Gospodu Bogu i odreknete se ateizma. Tvoja sestra a i ti s njom napustićete anarhizam ili neko drugo revolucionarno stanovište suprotno poretku u kome u ovom društvu treba da žive i razvijaju se valjani ljudi. Moraćete da idete na veronauku i da pokazujete uspeh u pohađanju nastave. Ti kod pijarista, kod mene; tvoja sestra kod monahinja Dobrog Pastira. Don Manuel i donja Selija imaju veoma dobre veze s ubožištem u Travesera de Grasiji.

Dalmau je obećao. Njegova sestra? Naravno da će tako postupiti. Biće zahvalna, uveravao je oca i samog don Manuela, svestan, međutim, kakav stav će zauzeti Monserat.

– A zašto bi taj bogomoljac mrdnuo prstom za mene? – upita ona u smrdljivoj prostoriji u koju su mogli da stanu samo sto i stolice prislonjene uza zid. – Ne znam, Dalmau. Uvek smo se borili protiv njih. Šta bi bilo s našim principima?

– Moraš da izadeš odavde – uporno ju je ubeđivao. – Si... siluju te. Jednostavno bi išla na veronauku...

– Veronauku! – zagrme Monserat. – Vidi, Dalmau, u nešto malo dana napastvovali su mi telo i ukrali vrlinu u više... u dosta navrata, poput gladnih pasa. – Glas joj je zastao u grlu a brada nekontrolisano drhtala. Uzdahnula je i pribrala se. – Za samo koji dan zatrli su te buržoaske vrline pristojnosti, časti i neporočnosti. Šta bih postigla veronaukom, hoćeš li da ti kažem? Znaš već: da osećam još veću krivicu, kao žena, kao grešnica; to bi mi rekli: grešnice! Nijedan sveštenik mi neće vratiti ono što mi je oduzeto niti će mi nadoknaditi pretrpljeni bol; međutim, moji principi su i dalje netaknuti. Bitange i kurvini sinovi kao što je tvoj majstor doveli su me ovde, oni nas izrabljuju, porobljavaju nas, umanjuju našu ljudsku vrednost. Šta bi bilo sa mnom kad bih sad, osim što sam dala telo četvorici kriminalaca, prodala dušu Crkvi?

Jarost kojom su odisale njene reči odbijala se o zidove sobička. Priznala je da je siluju zatvorski kriminalci. Dalmau oseti iznenadnu slabost i prestade da sluša sestrinu tiradu da bi pomnije zagledao u kakvom je stanju: i dalje je bila prljava, više nego poslednji put. Zaudarala je, još gore, i strahovito je smršala. Izlizana odeća visila je s ramena koja su bila sama kost i koža, a modri, natečeni podočnjaci upinjali su se da zaslužnje nekada krupne i blistave oči, uvek iščekujuće, pozorne i izazivačke, a sad sitne i malaksale, izgubljene u govoru mržnje.

– Ja ne mogu da učinim više – prekinu je on iznemoglim glasom. – To mi je jedini način.

Brat i sestra su se nekoliko sekundi nemo gledali.

– A osim što traži da se preobratim, za šta zna da nikad neće postići, zašto bi taj... odvratni, ogavni buržuj brinuo o jednoj anarhistkinji? – upita Monserat opet.

– Zbog mene – samo to je odgovorio Dalmau. – Zato što si mi sestra i što me uvažava. Ili sam mu potreban, ne znam, i slabo marim. Želim jedino da izadeš odavde.

Monserat stisnu skorele usne i odmahnu glavom.

– Žao mi je, brate. Neću pristati na to. Neću izaći plaćajući tu cenu. Radije ću odabrati da me siluju ovi nikogovići i da crknem ovde unutra nego da popustim pred učenom tog govornjivog bogomoljca i buržuja. Poštuj moju odluku.

„Kako ona misli“, vajkao se Dalmau svaki put kad je vagao tu izjavu, „da poštujem odluku koja podrazumeva njenu smrt?“ „U kakvoj to bici pobeđuje Monserat umirući u škodljivom zatvoru?“ „U čiju korist će ići tako ogromna žrtva?“

Međutim, oslobođena je. Trebalo je da se održi suđenje, čiji datum vlasti još nisu odredile, ali garancija don Manuela Belja data vrhovnom vojnom zapovedniku bila je dovoljna da se zaključi da Monserat ne treba više da ostane u pritvoru.

Čim je ugledala brata u kancelariji službenika gde je trebalo da im daju dokumente, Monserat ga je pograbila za ruku i odmakla od sebe dovoljno da bi mu šapnula, ipak glasnije nego što bi oboje želeli:

– A veronauka? Rekla sam ti da nisam voljna da...

Ućutkao ju je pokretom ruke.

– Nećeš morati da ideš. Sredio sam to – uveravao ju je kategoričnim tonom.

– Kako? – upita ona.

On se zapita šta nju briga kako je on to postigao. Važno je da je ona na slobodi.

– Ubedio sam don Manuela – slaga.

– I bogomoljac je popustio? – začudi se Monserat.

Dalmau klimnu glavom a sve mogućnosti koje je razmotrio pred sestrinom tvrdoglavošću nagruše mu u glavu. Don Manuel će očigledno pobesneti ako Monserat ne bude pohađala veronauku. To je bio jedan od najvažnijih ciljeva borbe zbog koje se majstor uzdao da će zaslužiti da ode u raj: preobraćenje ateiste. Ako se bude osetio prevarenim, vratiće je u zatvor; običan razgovor s vrhovnim vojnim zapovednikom i gotovo. Ali nasuprot toj stvarnosti, postojala je još jedna, Dalmauu mnogo hitnija: sestrino zdravlje i život. Nikakvi ideološki principi na ovome svetu ne bi opravdali silovanja i zlostavljanje grupice zločinaca kojima je Monserat izgleda bila spremna da se podvrgne. „Izbavi je odande!“, preklinjala je Žuzefa pošto joj je ispričao kakva je situacija. Ali majka toj molbi nije pridodala objašnjenje kako da kasnije izigra don Manuela, i pošto je Dalmau obećao da će je spasti, bacila se na šivenje kao da smatra da je Monseratin povratak svršena stvar. Jednostavno je obmanuti sestru: spremna je da poveruje u ono što joj kažu. Da li će moći tako lako da obmane don Manuela?

– Bogomoljac je – odvrti – popustio. Biće da ga više zanima moj posao u fabrici nego tvoje preobraćenje u hrišćansku veru.

I oslobođena je.

Pa iako Monserat nije ništa više pitala, pitanja su se nakupljala u Dalmauovoj glavi. Sve zamisli kojih se dosećao okončavale su se raspravom s majstorom i njegovim i više nego izglednim otpuštanjem iz fabrike pločica. Don Manuel će doznati da njegova sestra ne ispunjava svoju obavezu, i opet će biti naređeno da je uhapsu a on će morati da se svađa. Njihov odnos bi se tu završio pošto ne bi bilo moguće raditi za nekoga ko bi bio kadar da naudi njegovoj voljenoj sestri. Padala mu je na pamet samo jedna izvodljiva, iako komplikovana mogućnost; užasno nezahvalna.

Dani su proticali a on je ispunjavao svoj deo dogovora: davao je časove crtanja radnicima i odlazio na razgovore s ocem Žasintom, o Bogu i božjim tajnama. Monserat nije ništa pominjala a Dalmau je u međuvremenu potrošio sve izgovore zbog sestrinog nepojavljivanja u ubožištu redovnica Dobrog Pastira. „Bolesna je.“ „Nije spremna.“ „I ne izlazi iz kuće.“ „Samo plače.“ „Ne progovara, oče!“, trudio se da je svaki put iznova opravda pred sveštenikom.

Otac je uzdahnuo i založio se da je hitno odvede, da on lično pođe s njom ako treba, jer će u suprotnom don Manuel opozvati obećanje i zatražiti da bude uhapšena.

Ema je nekoliko časaka stajala otvorenih usta držeći šake na pola puta do mesta gde je želela da ih pomeri, a sad nije znala gde je to. Prilike kad bi ona zanemela, iznenadila se, ostala bez odgovora, mogle su se izbrojati na prste jedne ruke. Najzad je reagovala i zalepetala rukama prema Dalmauu.

– Jesi li ti poludeo? – Opazila je da on skuplja usta i skreće pogled. – Opomenula sam te da to neće biti izvodljivo – nastavila je – da Monserat to nikad ne bi dozvolila, da bi radije ostala u zatvoru, pa taman da je tamo i dalje siluju, nego da ide na časove veronauke kod časnih sestara. I sama ti je potvrdila! A tvoje rešenje je bilo da joj kažeš da ne mora, da je sve sređeno. Zsigurno si shvatio da nisam htela da ti dosađujem pitanjima kako nameravaš to da središ, ali nikad nisam pomislila da ćeš mi izaći na oči... s takvim predlogom!

– Žao mi je – izvini se Dalmau. – Žao mi je, dušo, ali zar se ne sećaš šta su joj radili tamo unutra? – Nije nastavio. Emine suzne oči su mu pokazale da se i te kako seća. – Ne plači, molim te – izusti promuklim glasom.

– Da ne plačem? – zajecala je. – Kako da ne plačem?

Opazila je da joj prilazi s namerom da je zagrlji. Odmakla se i okrenula mu leđa. Oboje su stajali nepomično i ćutke u zadnjem dvorištu prčvarnice, verovatno se prisećajući istog prizora: jutra kada su oboje otišli po Monserat u zatvor. Ema je čekala napolju da brat i sestra izađu.

Odveli su je kući. Ema je obasula drugaricu poljupcima kad se obrela napolju, ali Monserat je uzvratila tek ovlašnim zagrljajem. Pokušala je da razgovara s njom na putu do Ulice Bertrejans. No Monserat je dva-tri puta umorno klimnula ili odmahнула glavom, kao da je ti šturi odgovori iscrpljuju.

Iako je to izgovorio šapatom, Ema je čula kad je Dalmau predložio majci da odvedu Monserat u javno kupatilo u Ulici Eskudeljes.

– Za malo novca će se okupati.

Žuzefa se nije obazrela na njegove reći.

– Donesi vode – samo je naredila.

Dalmau je poslušao a dve žene su se zatvorile s Monserat u sobi koju su delile majka i ćerka.

Ema nije mogla da odvoji pogled dok je Žuzefa skidala odeću ćerki, a ona se prepustila, prljava, smrdljiva, mučaljiva, rastrojena. Dve devojke su često upoređivale

svoja tela, poigravajući se, potčinjene čulnošću što je izvirala iz njihove lepote, mladosti, iz potrebe za životom. Koliko vremena je proteklo otkako joj je drugarica utamničena? Tri meseca? Možda nešto više?

Okrenula se. Ne da bi izbegla pogled na modro telo mršavo kao kostur, na kome su grudi visile kao da se u tom periodu istrošila njihova životna snaga, nego ju je bilo sramota da Monserat vidi kako ona sva blista. Bila je obukla svoju najbolju haljinu da bi otišla po nju u zatvor, kao da ide na zabavu, a tkaninu je dobila na poklon upravo od Monserat od nekih restlova iz fabrike. Žuzefa je sašila haljinu. „Glupačo!“, izgrdila je sebe. Pokušala je da zaustavi suze iza leđa drugih dveju žena.

– Uzmi vodu – zatraži Žuzefa čuvši da joj sin kuca na vrata. – Daj mu tu kofu i neka donese još – dodala je pokazujući na posudu pošto je Ema spustila na pod lavor koji je Dalmau doneo.

On je još nekoliko puta donosio vodu, čas u laboru, čas u kofi. Ema je pomagala Žuzefi. Ona joj je davala čiste komade platna, verovatno parčad koju je trebalo da šije, kako bi Ema obrisala njenu ćerku, nežno, tiho pevušeći. Želela je da Monserat prepozna pesmu iz njihovog detinjstva, iz vremena kad su njen i Monseratin otac bili živi, pre suđenja na Monžuiku, što je odvelo dvojicu drugova anarhista u smrt zbog zločina koji nisu počinili. Pevušila je tu melodiju u tišini. Monseratin pogled je i dalje bludeo dok je stajala naga, kašljući, a voda joj klizila niz izranjavljeno telo, na pločice u spavaćoj sobi. Ema je brisala pod zaprljanim komadima platna. Obrisala je i drugaričina stopala, klečeći, pogleda uprtog u patos.

– Ema – oslobodi je Žuzefa – idi s Dalmauom i kupite neki delotvoran lek za kašalj. Kupite i svež hleb i šta treba da se skuva dobra eskudelja... s nemasnim... mesom. Ti znaš šta je potrebno. Nemoj štedeti... – dodade. – Monserat treba dobro da se hrani.

Dalmau je uzeo dovoljno novca i zajedno s Emom kupio nemasno meso, kao što ih je uputila Žuzefa, teletinu. Ema je birala: odbacila je nekoliko komada i odabrala druge. „Zato što je napola trulo, iako to prikrivaju svakakvim proizvodima“, odgovorila je na Dalmauovo pitanje. Kupili su i kokošku isečenu na komade, i razne delove svinjskog mesa: slaninu, uvo, glavu... zečju plećku i but, jagnjeći rep i vrat. Kost od šunke i teleću kosku. Katalonsku kobasicu, crnu i belu. Krompir i beli pasulj. Mast. Kupus, celer, šargarepu, praziluk, čkalj i pirinač. Jaja i peršun. Beli luk, brašno i hleb. Zatim su ušli u jednu apoteku i Dalmau je zatražio najbolji lek za kašalj.

Prodali su im sirup od bromoforma i heroina.

– Kombinacija bromoforma, koji je sedativ – objasnio je apotekar – i heroina olakšaće kašalj. Sigurno! – izjavio je opazivši dvoumljenje na Eminom licu dok je vrtela bočicu sirupa u rukama.

– Znao sam za lekove spravljene s morfinom – pomenu Dalmau, takođe iznenađen.

– Heroin je derivat morfina. Bolje deluje. Uverićete se.

Farmaceut nije pogrešio. Kad su se vratili kući, Monserat je spavala, okupana, u čistoj košulji i posteljini; Žuzefa je sedela pored nje, uz prozor, i šila maltene žmureći. Napadi kašlja koji su ometali Monseratin san nestali su čim joj je majka dala da popije

poveću dozu sirupa. Zatim se, krijući pogled od sina, zaobilazeći ga, izbegavajući, zaputila ka kuhinji da skuva jelo.

– Zašto se tako ponaša kad...? – zausti Dalmau da upita.

– Oseća se odgovorno... – preduhitri ga Ema pre nego što je dovršio pitanje. – I postideno.

– Postideno? – prekide je on začuđeno.

– Jeste – ustvrdi Ema ubeđeno. – Postideno zbog grozota koje je Monserat pretrpela. Postideno zbog tela koje je ona rodila i voli ga više od svog vlastitog, a oskrnavila ga je družina lopova, propalica i kopiladi. Neobično, zar ne? Mi žene umemo da budemo takve glupače.

Jeste, umele su da se postide zbog nečega za šta nisu bile ni najmanje krive, ali tome nije trebalo dodati obavezu da zameni Monserat i odlazi kod redovnica Dobrog Pastira na veronauku, kao što joj je maločas predložio Dalmau. Ema je plakala okrenuta leđima svom momku, u zadnjem dvorištu prčvarnice. Zašto? Zbog Monserat ili zbog sebe? Drugarica joj se oporavlja... fizički, pošto psihički njena svest kao da je izbrisala iz njenog života traume pretrpljene u zatvoru, iako su bile prisutne, i Ema ih je opazala svaki put kad se sretala s njom, gotovo svakodnevno. Ostale bi kod kuće i ćeretale, ili bi izašle u šetnju, da popiju kafu ili sok u Paralelu ako su imale nešto novca. Monserat nije imala zaposlenje; u bivšoj fabrici je nisu puštali ni da uđe, a ni u drugim tekstilnim fabrikama gde je otišla nisu hteli da je prime u službu. Njeno ime je dospelo na spiskove nepoželjnih: crne liste. Od tog trena su klasna borba, industrijalci, buržoazija a pre svega Crkva i sveštenstvo postali prave opsesije za nju, kao da na taj način zbilja može da zaboravi svoju skorašnju prošlost i sumornu sadašnjost.

Koliko god da je Ema pokušavala, razgovor s drugaricom uvek je skretao ka iskorišćavanju radnika, ili ka mirenju sa sudbinom koje su zagovarali popovi i time uspavljivali narod i skretali pažnju s pravog krivca za njegovo zlopaćenje: kapitala. Ema se slagala s Monseratinim idejama, oduvek, borile su se zajedno na demonstracijama i štrajkovima, ali život se sastoji od još nečega, i malo-pomalo ta opsednutost ih je udaljila toliko da su gotovo prestale da se viđaju. Žuzefa je molila Emu da i dalje dolazi, da posećuje njenu ćerku, da se druži s njom, ali Monserat je pronašla pribežište u bratu Tomasu i anarhističkom pokretu. Nakon izbornog uspeha republikanaca, te 1901. godine anarhisti su prvi put uživali slobodu u Barseloni. Pregrupisali su se, vratilo se nekoliko prognanika, i počeli su da prave planove. Pojavila su se nova štampana glasila s anarhističkim stremljenjima; jedno od njih, *Generalni štrajk*, koje je finansirao Fere Gvardija, jasno je pokazivalo svoj pravac delovanja: generalni štrajk kao najveći izraz klasne borbe.

Ema se useknula, stisnula usne i odmahнула glavom.

– Izvini. Oprosti – prošaputa Dalmau spuštajući joj ruke na ramena.

– Da ti oprostim? – jeknula je opet se otresajući njegovog dodira. – Kako ja sad da se osećam? Kažeš da će je opet zatvoriti ako ja ne odem u ubožište.

Tako je otac Žasint upozorio Dalmaua tvrdeći da don Manuel neće dopustiti još mnogo izgovora i kašnjenja.

– A šta ako ja ne pristanem i nju vrata u zatvor? – nastavila je. Dalmau promrmlja nešto nerazgovetno, a ona ga srdito odgurnu... Istrpeo je. – Šta onda? Hoće li biti moja krivica što će je opet strpati u tamnicu?

– Neće... – Shvatao ju je, a razumeo je i kakvim bremenom odgovornosti opterećuje pleća svoje dragane, ali nije mogao da smisli nikakvo drugo rešenje.

– Bogami hoće! – poreče Ema. – Bogami hoće – ponovi prinoseći ruke licu i opet brižnu u plač. – Bogami hoće – zajeca.

Dalmau je pokušao da se odbrani. Ni njemu nije bilo prijatno što je nastala takva situacija, niti zbog usluge koju je zatražio od svoje devojke.

– Ema, nemoj me više napadati. Molim te. Dosta mi je! Ja sam samo postigao da bude oslobođena devojka koja je u zatvoru obeščašćena i napastvovana. I sama me je preklinjala! I majka je to tražila od mene, i ti. Upotrebio sam jedino sredstvo koje na raspolaganju ima nevoljnik poput mene. Znao sam da mi sestra neće popustiti, zato sam slagao nju, don Manuela i oca Žasinta. I opet bih isto učinio, shvataš li? Opet bih se poneo u dlaku isto – završio je odlučno.

– S istim posledicama.

– Ne – brže-bolje je opovrgnuo njene reči – jer kad bih to ponovio, ovo što ti sad predlažem predložio bih ti ranije. Monserat ti je drugarica, nazivate jedna drugu sestrom. Moja majka je i tvoja. Da sam tražio pomoć od tebe kad je Monserat odbijala da izađe iz zatvora da ne bi išla na veronauku, zato što nisam imao drugo rešenje da je oslobodim i doskočim njenoj nedokazanosti, i da sam te zamolio da odeš umesto nje kod časnih sestara, da li bi je ostavila da trune u zatvoru?

Ema duboko udahnu.

– Izvini – dodade on brišući jagodicom prsta suze što su joj se kotrljale niz obraze. Dopustila mu je to. – Izvini što sam ti to izneo ovako grubo, ali jedino ti možeš pomoći Monserat. Poludela je. Iz nje izvire mržnja.

Ema odmeri Dalmaua i uvide da mu se duša lomi između tri žene oko njega. Nje, Monserat i Žuzefe. On je čovek koga je volela, i tog trena je usvojila njegove brige, koliko god velike bile. Dalmau je dobar čovek. Ukorila je sebe što je bila tako tvrda srca i nešto se uskomešalo u njoj, snažno, uporno. I u pravu je: da joj je to predložio dok je Monserat još bila u zatvoru, da je sloboda njene drugarice zavisila od nje, zamenila bi je, bez sumnje.

Na usnama joj se ocrtao blag osmeh. Uхватила ga je za ruku i povukla van dvorišta.

– Sedi – pozvala ga je pokazujući na jedan sto na otvorenom, na parceli koja se graničila s fabrikom sapuna. Kad je pao mrak, letnja pasja žega je popustila a prijatan vetrić je osvežavao vazduh.

Ostavila ga je i vratila se s buteljkom crnog vina, dve čaše i malo slatkog od breskvi preteklog od večernjih obroka. Bertranovi su vredno čistili i dovodili u red gostionicu u kojoj su za još svega šest stolova sedeli gosti. Sela je pred Dalmaua i sipala popriličnu količinu vina u čaše. Otpio je gutljaj.

– Pij – obodрила ga je ljupko napućenih usta.

Pogledao ju je smušeno.

– Je l' ti to smeráš da me napiješ? – upita.

– Ako te budem videla da se osmehuješ, biće mi dovoljno – izjavi ona, ali Dalmauov izraz lica se ne promeni. – Ako te radi toga treba napiti... – Pokazala je ka mestu gde je Bertran brojao dnevni pazar. – U tom slučaju imam pri ruci vina koliko god bude trebalo.

– Nije mi sad do zabave.

– Pij – opet je zatražila, prinela čašu usnama i otpila pola. Dalmau je takođe primakao čašu usnama. – A sad ostatak – zatraži ona i opet otpi prva.

I Dalmau sasu vino u sebe. Još jednu čašu. Ovog puta su je popili istovremeno, podigavši čaše da nazdrave. Pa onda još jednu. Ponestalo je vina.

– Napićemo se – obavesti Ema Bertrana kad je otišla da napuni buteljku.

On klimnu glavom. Zatim reče da će izbaciti zaostale goste koji su još čavrljali za stolovima, da će pogasiti svetiljke a ona neka zatvori.

– Imaš poverenja u mene? – podrugljivo upita ona smeškajući se.

– Ne preostaje mi ništa drugo.

Popijena je i druga buteljka. Dalmau je pokušao da priča: o don Manuelu, o ocu Žasintu, o sestri, o majci... Ali Ema mu nije dala.

– Ućuti i pij – podstrekivala ga je svaki put. – Ne želim da slušam ni o čemu. Napijmo se, Dalmau. Sami smo. Hajde da to iskoristimo. Da uživamo. Hajde da pijemo... i da se dobro kresnemo.

Nisu imali seksualne odnose skoro mesec dana. Poslednji put, dok su Monseratin duh i nesreća sve vreme bili prisutni, lebdeći između njih, nisu doživeli vrhunac ni on ni ona.

– Šta hoćeš da kažeš? – pokoleba se on.

– Pij!

Pokreti su im bili šepRTLjasti kao u pijanaca. U mraku, u sali za ručavanje, nisu bili kadri ni da skinu jedno drugo. Stojeći su posrtali i padali; ležeći na prekrivaču na patosu, nisu mogli da svuku odeću što kao da se posvuda zakačinjala. Smejali su se.

– Diži dupe! – zatraži ona. – U suprotnom neću moći da ti skinem pantalone – procedila je kroza zube, kao da ulaže ogroman napor.

– Pa podigao sam ga! – pobuni se Dalmau izdižući karlicu još više.

– Onda... šta ja vučem?

– Sako – objasni on, i tresnu zadnjicom na pod cerekajući se. – Prokleti sako!

Nastavili su da se rvu s odećom i dok još nisu stigli da se sasvim obnaže, napola odeveni, Ema je uspela da dohvati Dalmauov penis: bio je mlitav.

– Šta je ovo? – požalila se.

Palcem i kažiprstom jedne ruke uhvatila je penis za kožicu na vrhu, povukla ga i protresla kao da je krpa koja leprša u vazduhu.

– Ej! – zavika on.

– Hajde! Gore, lepi – obrati se ona izravno polnom udu bodreći ga. – Diži se!

Alkohola je bilo mnogo, a mladosti i strasti još više, pa je penis reagovao i otvrdnuo, kao što je i vlaga natopila njeno međunožje. Potucali su se. Bez zaštite, ne brinući što je Dalmau izručio sperm u Emu, dovodeći je do dugog, dubokog orgazma.

Ležeći na podu, pod njim, podigla je noge iznad njegovih kukova, ukrstila ih i stisnula da bi doživela vrhunac zajedno s njim. Duboko je udahnula i nasmešila se dok je on brundao i stenjao. Potražila je njegov pogled i zapazila da žmuri sa zategnutim, snažno stisnutim očnim kopcima. Voli ga. Dokučila je da on istresa u nju sve svoje nevolje i ta spoznaja joj je godila.

Zdanje je bilo velelepno, impozantno, kao i sva druga koja su izgradili crkveni redovi iznad Avenije Dijagonal. Zauzimalo je čitav stambeni blok između Travesera de Grasije i Ulice Buenos Ajres. Pokraj ubožišta redovnica Dobrog Pastira, popravnog zavoda za devojčice, nalazilo se ubožište Duran, za dečake prestupnike, takođe između Travesera de Grasije i Ulice Granada. Iznad njih je bio smešten Samostan crnih dama.¹⁰

Ema je znala da se nešto dalje, u produžetku Dijagonala, nalazi fabrika keramičkih pločica gde radi Dalmau. U svitanje je potražila najstariju odeću i cipele koje je imala, obukla se nastojeći da sakrije svoje čari, iako bi teško uspela u tome po nesnosnoj pripeci tog dana i zbog lagane košulje koju je bila prinuđena da odene, i na kraju je poslala Rosu, sestru od strica, u prčvarnicu da javi da će kasniti.

Redovnice Dobrog Pastira propovedale su Hristovu veru zabludelim devojkama; davale su četvrti zavet obavezujući se da će spasti devojačke duše. Devojčice i devojke su deljene u tri razreda: one koje još nisu zgrešile; nezbrinute, za koje se smatralo da se mogu vratiti Gospodu, i one koje su doista skrenule na stranputicu ili bile konačno izgubljene. Razredi su bili nepropusni, tako da nisu postojali dodir i veza između različitih grupa u ubožištu. U njemu je bilo smešteno blizu dvesta pedeset devojčica i devojaka. Troškove za oko stotinu njih namirivalo je Gradsko veće Barselone, koje je pre više godina poverilo verskoj zajednici da bude gradski ženski popravni zavod; ostale su izdržavane zahvaljujući darežljivosti vernika i brojnim priložima koje su dobijale časne sestre, pored ostalih i od milosrdnog don Manuela Belja.

Ema povuče lanac koji je visio s jedne strane kapije s rešetkom odakle se pristupalo dvorištima što su okruživala ubožište. Vratarka je izašla iz kućice iza kapije i kroz rešetku je upitala šta želi.

Šta želi? Nije isplanirala te pojedinosti. Tu je zbog Dalmaua, jeste, zbog Dalmaua više nego zbog Monserat. I zbog nje, naravno, drugarica joj je. Razumela je njenu reakciju: opsednutost politikom. Ukaljana je, uništena kao žena. U brojnim prilikama, u noćnoj tišini i pomrčini, dok joj se sestra vrpaljila u krevetu u kome su zajedno spavale – Rosa se uvek okretala i obrtala, kao da se bori sa snom – pokušala je da se stavi na Monseratino mesto; u želji da je razume, da možda saučestvuje u njenom bolu, da ga ublaži. Tada je, stegnutog srca, zamišljala sebe u šakama svih tih izopačenih ljudi, i da je

---

10 Tako su roditelji i ljudi iz kraja nazivali časne sestre Isusa Mladenca, iz Francuske, koje su osnovale školu u Barseloni 1860. godine. (Prim. prev.)

silovana, prisiljena na svakojake nečasne radnje i poniženja. Često bi joj potekle suze kad bi se prisetila prljavog, mršavog, izmrcvarenog tela svoje drugarice. Počeli su da je muče košmari i budila se dok joj je srce ubrzano tuklo, oblivena znojem. Poverovala je da je razume, nju i njenog brata. Dalmau nije imao drugog izbora; uz najbolju volju se uvalio u nepriliku za koju nije postojalo rešenje. Pomislila je i na Žuzefu. Ponašala se prema njoj kao da joj je majka. Nije pravedno da pati više nego dosad.

– Šta želiš, devojko? – požurivala ju je vratarka.

Ema othuknu dok ju je žena odmeravala od glave do pete.

– Zovem se Monserat – pročistila je grlo – Monserat Sala, i šalje me don Manuel Beljo, proizvođač keramike, iz fabrike...

– Znam – prekinu je vratarka kad je Ema uprla rukom u pravcu fabrike pločica. – Trebalo je da dođeš odavno – ukorila ju je.

Otvorila je kapiju, pustila je unutra, zatvorila i naredila joj da pođe za njom do velike zgrade.

– Znači ti si ta anarhistkinja...

Te reči je izgovorila sredovečna redovnica strogih crta lica, u beloj mantiji i s crnim redovničkim velom, koja ju je primila okružena slikama i kipovima svetaca u jednostavnoj tamnoj kancelariji što je mirisala na starinu.

– Da – odvrati Ema samouvereno, stojeći ispred stola za kojim je i dalje sedela redovnica.

– Da... velečasna majko predstojnice – ispravi je ova.

Emi je trebalo nekoliko časaka da to prihvati, iako je znala da treba da bude poslušna. U suprotnom njeno prisustvo tu neće poslužiti ničemu.

– Da... velečasna majko predstojnice – ponovi tiše i poslušnog pogleda. Osmehnula se sebi u nedra; ako to hoće, neće ih razočarati.

– Da li si spremna da primaš hrišćansko učenje i da se moliš, da voliš, da se vladaš po uzoru na njega, da prigriš našeg Gospoda Boga?

– Da... velečasna majko predstojnice.

– Da li si spremna da mu služiš celog života i da se odrekneš Sotone i njegovih zlodela, greha, te prema tome da živiš pod zaštitom svete majke Crkve, katoličke, rimske i apostolske?

– Da, velečasna majko predstojnice – ponovi Ema.

Časna sestra je nekoliko časaka ćutala, zagledajući Emu kao da pokušava da joj pronikne u misli. Napokon bezizrazno nastavi:

– U ovom ubožištu se borimo protiv pokvarenosti zloduha prema ženama, podučavajući ženske veštine i zanimanja, pored verske nastave. Ispravno bi bilo da živiš ovde, kao ostale, ali don Manuel mi nije napomenuo da treba da izučavaš ikakvo zanimanje niti da živiš ovde, što bi podrazumevalo dodatan trošak. Prema tome, dolazićeš svake večeri...

– Velečasna majko, ne... – zausti Ema da se požali.

– Predstojnice.

– Predstojnice – ponovi devojka.

– Velečasna majko predstojnice – uporno je zahtevala redovnica.
– Velečasna majko predstojnice – izgovori Ema trudeći se da ne izgubi strpljenje.
– Tako je, Monserat. I ne prekidaš me dok govorim.
– Ali neću moći uveče – objasni Ema ne obazirući se na opomenu. Mati je upitno pogleda. – Otkako... Pa, izašla sam iz zatvora i nisu hteli da me zaposle ni u jednoj fabrici. Našla sam posao u jednoj prčvarnici i radim uveče, upravo u vreme kad ima najviše posla.

– Služba Bogu nema radno vreme...

– Ne bi li moglo ujutro? Ranom zorom? Potreban mi je taj posao, velečasna majko predstojnice. Pomažem majci, udovica je i radi kod kuće kao švalja.

– Da bi se išlo pravim putem, neophodno je osposobiti se za neko zanimanje i raditi – izjavi predstojnica kao da je nastavnica na času – to je, kao što sam kazala, postupak koji je odabrao naš red. Mi te nećemo sprečavati da radiš.

Pogledala je upitno redovnicu koja je dopratila Emu do kancelarije nakon što ju je vratarka uvela u zgradu, i koja nije progovarala niti se pomerala, nekoliko koraka pozadi. Ona je nekim pokretom zacelo pristala, budući da se predstojnica složila.

– Ponedeljkom, sredom i petkom bićeš ovde tačno u šest ujutro. Sestra Ines će ti dati ostala uputstva.

Nije je otpravila napolje. Ema je osetila da je sestra Ines hvata za ruku i vuče u pravcu vrata kancelarije.

– Hvala, velečasna majko predstojnice – pogodi da kaže.

Iste večeri, pošto je Dalmau izašao od pijarista, Ema ga je nežno uhvatila za ruku videvši da se upinje da zaustavi suze i proguta knedlu od koje mu se steglo grlo i koja mu je otežavala govor do te mere da je promuklo protepao samo jedno škrto „hvala“.

A Bertran se požalio zbog ta tri sata sedmično ranim jutrom, što se moglo podudariti s vremenom kad su njih dvoje odlazili u kupovinu. Ema je nekoliko puta nedeljno morala da ide s gazdom na pijacu. Posedovala je izoštrena čula ukusa i mirisa – Dalmau bi dodao i dodira – što joj je naročito omogućavalo da prepozna prepravljenu robu, u ono doba veoma rasprostranjen posao u Barseloni. Meso je obrađivano natrijum-bisulfitom, iako oni nisu imali nevolja s njim pošto ga je isporučivao Sebastijan, Emin stric; po njegovim rečima, to meso je poticalo od zdravih životinja, zaklanih pod strogim nadzorom veterinara, nikako od uginulih ili obolelih kakvo se prodavalo u mnogim drugim dućanima u gradu. Ema nikad nije dovodila u pitanje kakvoću mesa koje je isporučivao stric Sebastijan, iako joj je ponekad nepce snažno pulsiralo i ophrvale bi je sumnje.

Uprkos tome što je hleb bio skuplji nego u većini velikih evropskih gradova, brašno je izbeljivano barijum-sulfatom; mleveni šećer je mešan s kalcijum-karbonatom u prahu; slatkiši i kolači su izrađivani sa saharinom i u njih je stavljan gips; kafa u zrnu je proizvođena na veštački način; čokolada je mešana sa skrobom i čak prodavana po nižoj ceni nego što je koštao kakao od kog je tobože bila napravljena; pivo je bistreno

olovnom sačmom a hmelj je zamenjivan strihninom; sirce je izrađivano od sirćetne, a ponekad čak i od sumporne kiseline; mleku je dodavana voda a masnoća s mleka je skidana pre prodaje, i korišćeno je još bezbroj marifetluka da se izvuče što veća korist na tržištu hrane.

A pored svega toga, najviše je krivotvoreno vino. Katalonija je, kao i cela Evropa, bila pogođena epidemijom filoksere, vaši koja je 1901. godine upropastila sve vinograde u Kataloniji i počela da napada zasade vinove loze u Valensiji i u drugim područjima Španije. Nestašica grožđa u Kataloniji dovela je do vrhunca uvoza valenjskog vina, prvenstveno, kao i vina poreklom iz drugih mesta do kojih ta pošast još nije bila stigla.

Cena vina je porasla u zemlji u kojoj je ono spadalo u osnovne namirnice, a istovremeno su podsticane bezočnost i dovitljivost varalica; jedni su ga razređivali vodom i dodavali natrijum-hlorid; drugi, prefriganiji, opredeljivali su se neposredno za spravljanje veštačkog vina. U tu svrhu je mogla da posluži svaka prevrela tečnost, razređena vodom da se poveća zapremina a zatim pomešana s nemačkim industrijskim alkoholom, jeftinim, dok se ne postigne potreban stepen alkohola. Naposletku je taj bučkuriš fuksinom bojen u crveno. Ljudi su ga pili, a poneko čak i hvalio. Bertran nije imao ništa protiv da ga posluži zavisno od prilike ili zavisno od gostiju, kad god ga njemu ne bi naplatili kao pravo. Petina uzoraka vina koja je stizala u gradske laboratorije bila je prerađena ili lažirana.

I tu je bila Ema da proba šećere i vina, i spreči da joj nasamare gazdu. Volela je i da kuva, pa su i jedna i druga Bertranova ćerka oduševljeno menjale s njom mesto uz šporet, pripremanje hrane, vrućinu, napetost, mirise, i povrh svega, majčinu dernjavu i naređenja, i radile kao konobarice u očevom delokrugu: sali za ručavanje. Potom su tri devojke preuzimale na sebe najneprijatnije poslove, kao što su bili pranje podova i sudova, i brisanje stolova i kuhinje.

Bertranu je Ema bila potrebna, i nije imao drugog izbora nego da popusti i prihvati devojčine argumente; ići će u kupovinu ostalim danima.

– Šta tebe briga šta ja radim u to vreme? – odgovorila je gazdi naprašite, ali se ispravila i potražila odobravanje. – Sarađujem s jednim radničkim ateneumom¹¹ u Grasiji, i u to vreme dolaze dečica radnika; zamolili su me da pripomognem.

Bertran zavrte glavom, coku jezikom i zapreti joj daće morati uveče da nadoknadi izgubljeno vreme.

– Aha! I ako hoćeš, još ću i spavati s tobom – usprotivi se ona. – Provodim više sati kod tebe u prčvarnici nego druge žene i devojke u tekstilnim fabrikama. Možda nisi čuo – izjavila je ironično – ali radnici se bore za osmočasovno radno vreme; neki su i uspeli u tome, zidari, na primer, baš ove godine.

Bertran naheri glavu.

– Život je nekome majka, a nekome maćeha, Ema, ti to znaš.

To je bila istina. Osramoćenje 1898. godine, naziv za poraz koji je doveo do gubitka kolonija Kube i Filipina, pa prema tome i prekomorskog tržišta, izazvalo je

---

11 Kulturna ili naučna ustanova; čitaonica; viša škola, univerzitet; učeno društvo. (Prim. prev.)

zatvaranje mnogih tekstilnih fabrika u Kataloniji: blizu četrdeset procenata radnika iz te grane ostalo je bez zaposlenja. Uz to, u provinciji Āironi, u severnoj Kataloniji, uvođenje mašina u bogatu zanatsku radinost kao što je bila izrada gume, s više od hiljadu i dvesta fabrika raspoređenih u dve stotine naselja, prouzrokovalo je da blizu deset hiljada radnika bude otpušteno. Većina tih očajnika, iz tekstilne i iz industrije gume, doselila se u Barselonu i susrela s tim da je tu mehanizacija tekstilne industrije koja je preživela iziskivala da mušku radnu snagu zameni ženska, vičnija s mašinama i mnogo jeftinija. U grofovski grad su, dakle, nagnule hiljade nezaposlenih radnika, gotovo nekvalifikovanih i najvećma nepismenih.

To je bio ljuti neprijatelj anarhista i republikanaca: neznanje. „Radnik ima obavezu da se obrazuje i bori protiv neznanja“, glasila je jedna tada moderna izreka. Anarhisti su podržavali sukob između naučnog razmišljanja i teizma i zaključili da su Bog i čovek oprečni jedan drugome. Crkva je vaspitavala ljude zalažući se za vrednosti konformizma i pomirenosti sa sudbinom, potkopavajući na taj način ljudsku slobodu i moć rasuđivanja. Obrazovanje koje bi od radnika načinilo slobodnog i trezvenog čoveka bilo je neophodno da bi se izvojevala željena socijalna revolucija.

Bilo je to razdoblje s mnoštvom škola pri radničkim ateneumima. Sa svoje strane, anarhista Fere Gvardija je hteo da otvori Modernu školu, nameravajući da u njoj zameni izučavanje dogmi učenjem prirodnih nauka utemeljenim na razumu. A republikanci, predvođeni Lerošem, navalili su iz petnih žila da otvaraju škole po svojim narodnim kućama i bratstvima, a svemu tome je trebalo dodati i gradske javne škole.

U svakom slučaju, obrazovanje barselonske dece i mladeži nalazilo se najvećim delom u rukama velikih crkvenih redova, s veličanstvenim, grandioznim školama koje su predstavljale poniženje za privatne škole smeštene u stanu neke zgrade, bez opreme i sredstava, u kojima je samo jedan učitelj držao nastavu za dvadesetak raznovrsnih učenika, nejednakog uzrasta i znanja.

Ako je Dalmau imao sreće da pohađa školu Ljođa u Barseloni, Ema je išla u radnički ateneum gde je naučila da čita i piše, da broji i sabira, da kuva, da šije, da veze i još ponešto pre nego što se zaposlila, najpre u klanici, sa stricem, kratko vreme, a zatim u Bertranovoj prčvarnici.

A sad, kod redovnica Dobrog Pastira, pogotovo sa sestrom Ines, nije joj bilo druge nego da oda priznanje snažnom duhu i posvećenosti časnih sestara da vode brigu i podučavaju raznim zanimanjima te devojke, od kojih su neke bile normalne a druge bestidne; te vrline joj je ranije spomenuo Dalmau pričajući o pijaristima:

– Nekima naplaćuju, istina je – ispričao joj je – ali samo zato da bi mogli bez naknade da podučavaju mnoge druge. Blizu šeststo učenika uči kod pijarista za badava, i velika većina njih su radnički sinovi; siromašan svet koji živi ovde, u Četvrti Svetog Antonija, ili u Ravalu.

– Ali njima predaju religiju – potuži se Ema.

– Naravno – odgovori on sležući ramenima. – Neće valjda da ih podučavaju da budu anarhisti. Oni su sveštenici. Predaju religiju.

To je bio odgovor dobijen od oca Žasinta kad je izrazio istu sumnju u razgovorima koje su vodili.

– Aha – prihvati Ema.

– Šeststo dečaka iz porodica niskog roda s malo novca, to je mnogo dece, Ema. Maristi¹² i salezijanci¹³ takođe primaju sličan broj učenika, isto tako siromaha – dodao je. – Ne naplaćuju im.

– Aha – ponovi Ema. Nekoliko časaka su ćutali. – Da li mi to postajemo hrišćani? – našalila se sa simpatičnom grimasom na licu. – Hrišćanka sam milošću Božjom – izrecitova namešteno ozbiljno propis kome ju je još prvog dana podučila sestra Ines. – Šta znači „hrišćanin“? – nastavila je glasnije: – Hristov čovek – odgovorila je sama sebi. – A šta podrazumevate pod „Hristovim čovekom“? Čoveka koji ima veru u Isusa Hrista, koji je kršten i posvećeno služi presvetom.

Dalmau široko odmahnu rukom i prekinu je.

– Ne. Nema nikakve veze s tim. Ali mnogo... veoma mnogo sveštenika bavi se podučavanjem, dobrotvornim radom i zdravstvom. I čine to besplatno. Za siromahe. Predani su tom cilju, kao otac Žasint. To mu se mora priznati.

– I da se odrekne naših proleterskih načela? – prekinu ga ona ne časeći ni časa. – Naši očevi su položili živote boreći se za te ideale! Šta bi bilo s borbom za radnička prava?

Preostalih meseci te 1901. godine Ema je i dalje odlazila na časove u ubožište časnih sestara Dobrog Pastira. Ustajala je pre svitanja da bi stigla tamo tačno u šest. Vratarka ju je puštala unutra; više je nije pratila. Slušala je užurbani bat koraka pitomica; tu i tamo bi se mimoišla s nekom, ili bi ih videla na prozorima, prišavši zgradi, ali čim bi ušla unutra, sestra Ines, uvek tačna, odvodila ju je u odaju udaljenu od zvukova i trčkanja da bi nastavila proces propovedanja hrišćanskih vrlina. Niko nije posumnjao da je ona Dalmauova sestra. Nisu imale nikakvog razloga za to.

– Čitaj – zapovedila je redovnica pošto ju je pozdravila i dala joj udžbenik veronauke.

– Koji je znak hrišćanina? – poslušala je. – Sveti krst. Nacije, carstva i mesta imaju svoje znakove raspoznavanja. Mi hrišćani smo sveta nacija, carstvo Isusa Hrista i njegov odabrani narod, i naš znak raspoznavanja je Sveti krst. To je dični simbol koji su od početka hrišćanstva preuzeli hrišćani.

– Razumeš li? – upitala je sestra Ines.

Naravno da razume! Namesto toga, odgovorila je jednim malodušnim „da“.

– Ponovi.

„Ponovi, ponovi, ponovi. Razumeš li? Nastavi da čitaš.“

– Zašto? Zato što je to figura razapetog Hrista koji nas je iskupio na krstu. Da se hrišćanski narod poveo za ljudskom mudročću, ne bi uzeo za znak raspoznavanja lik

---

12 Maristi su pripadnici Društva device Marije, katoličkog monaškog reda osnovanog u Francuskoj 1816. godine. (Prim. prev.)

13 Salezijanci ili Družba Svetog Franje Saleškog, takođe salezijanci Don Boska su rimokatolički crkveni red osnovan 1859. godine. (Prim. prev.)

Isusa Hrista razapetog na Golgoti, nego lik Isusa Hrista vaznetog na Tavorskoj gori; ipak, taj narod koji se rodio podno krsta i trebalo je da se hrani njegovim plodovima odabrao je, vođen božjom mudrošću, isti taj krst što predstavlja Isusa Hrista prikovanog na njega klinovima, koji uvek propoveda neizmernu ljubav Božju i umire da bi ga spasao.

– Ponovi.

– Ponovi, ponovi, ponovi! To radim sve vreme!

Ema je uočila kako se lice njenog momka smračilo kao da se sažalio na nju. Opazila je, otkako je počela da se žali, da Dalmau izbegava da izrekne bilo kakvu primedbu o pijaristima. Nije ih hvalio, kao ranije, zato što daju sve od sebe da iškoluju siromahe, ali ni kritikovao, kao ona redovnice Dobrog Pastira.

Drugoga dana, druga poduka:

– Šta znači krstiti se? Napraviti znak krsta kažiprstom i palcem desne ruke, od čela do grudi i od levog do desnog ramena, prizivajući Sveto trojstvo. U ime Oca i Sina i Svetoga duha, amin. Pošto se prekrstimo, praveći tri krsta iznad ona tri dela našeg tela u kojima duša uglavnom deluje, i naoružani njima da bismo se odbranili od sveta, od đavola i od ploti, krstimo se, povlačeći ruku od čela do grudi i od levog do desnog ramena, praveći veliki krst koji ih sve obuhvata; time kao da smo se naoružali da se borimo za svoje spasenje pod zaštitom Svetog trojstva, u čije ime se krstimo.

– Ponovi.

– To traje čitav sat, Žuzefa. Čitav sat ponavljanja, učenja napamet veronauke.

Dalmauova i Monseratina majka prestala je da šije, ali je i dalje sedela za mašinom, odakle je zahvaljivala Emi na mukama koje trpi zbog njene kćeri. Ema je želela da vidi drugaricu, da ćaska s njom, pa makar i o politici, da je gleda, dodiruje, da se smeje. Ako je moguće, da obnovi prijateljstvo koje ju je veoma skupo koštalo. Ali od Monserat ni traga ni glasa. I dalje se skrivala s Tomasom, po kućama anarhista, pripremajući revoluciju. „Đavo bi ga znao s kim živi!“, žalila se Žuzefa. „Znaš kakvi su anarhisti. Kako sam teškom mukom nadgledala Tomasa.“ Ema je znala: prilično su promiskuitetni. Zagovaraju slobodnu ljubav, seks kao pokazatelj prirodnog nagona u suprotnosti s buržoaskim moralom punim prisile i ustanovom porodice u kojoj žena zauzima drugorazredan položaj, uvek podjarmljena, ropski služeći muškarcu, tvrdili su mnogi od njih. Porodica nije ništa drugo do odraz autoritarizma države na ličnijem planu; mala država, i kao takva za osudu, sa strogim pravilima i sputanim seksualnim moralom. Brak, jednoženstvo i vernost, pa i ljubomora, samo su oruđa za ugnjetavanje ljudi u rukama Crkve i vlasti. Pre manje od godinu dana, prošlog leta, grupa anarhista ih je pozvala da se kupaju gole na plaži u Barseloneti, kad se smrkne. Ema i Monserat su razmislile tu mogućnost. „Ja imam momka“, izjavila je Ema. „Nemoj mu kazati“, posavetovala ju je drugarica. Otišle su, ali samo da uhode.

– Ponavljaj sa mnom. Koja je šesta? Ne opštiti polno. Šta se naređuje u toj zapovesti? Da budemo čisti i neporočni u mislima, rečima i postupcima.

Šetali su Rondon Svetog Antonija u pravcu univerziteta a Dalmau joj je maločas okrznuo zadnjicu s dva prsta, gotovo neprimetno.

– Mogli bismo da potražimo neko mesto... – šapnuo je kasnije. – Možda kod tvog strica.

Ema samo što se nije grohotom nasmejala videvši da on staje, okreće se i gleda je iskolačenih očiju pošto mu je izdeklamovala šestu zapovest; bila joj je sveža u pamćenju, jutros ju je ponovila više puta zaredom. Međutim, nije se nasmejala; bila je previše zgađena celom tom situacijom.

– Ali šta sve to znači? – upita Dalmau, pokušavajući da je zagri.

Izmakla se.

– Ne smemo da taknemo jedno drugo – opomenula ga je. – Zar tebe ti pijaristi ne podučavaju božjim zapovestima? Slušaj: gnev se pobeđuje stežući srce. Lako, zar ne? A zavist se guši u grudima, i tu ponekad i ostane – objasnila je. – Ali požuda se ne pobeđuje tako, nego se od nje beži. – Koraknu unazad da bi potkrepila svoje reči. – Strast je toliko prljava da ukalja sve što dodirne, te da nas ne bi ukaljala, potrebno je da nas ne dodirne.

– Dušo, sigurno ne misliš ozbiljno. – Pokušao je da se nasmeši.

– Mrtva sam ozbiljna.

I pozvala ga je da nastave šetnju, rastavljeni, tako da im se ruke ne dodiruju.

– Kako će se završiti cela ova farsa? – upita Ema nekoliko koraka dalje, kad su se našli ispred univerziteta, zgrade svedenih pročelja i linija, veličanstvene unutrašnjosti, kako su joj ispričali, koja se sastojala od jednog središnjeg i dva bočna bloka, oba s kulom na vrhu, gde su bili smešteni Filološki, Pravni i Fakultet prirodnih nauka, kao i Arhitektonska škola i gimnazija Balmes.

Dalmau nije umeo da odgovori. Mogu da otkriju da Ema glumi da je neko drugi, ili da uhapsu Monserat u nekoj od brojnih racija sprovedenih protiv anarhista. On tu nije mogao ništa, ali bio je svestan da bi mu se u jednom ili u drugom slučaju, izuzev posledica koje bi pretrpele devojke, verovatno blagih u slučaju Eme zato što se prosto lažno predstavljala, don Manuel osvetio.

– Hoće li me krstiti? – upita Ema i prenu ga iz misli.

– Ne! – uzviknu on.

– Pa šta onda?

Odgovor je stigao šesnaestog decembra. Tog dana su radnici iz glavnih fabrika i metalurške industrije u Barseloni stupili u štrajk. Livničari gvožđa, bravari, kotlari, zavarivači, topioci mesinga, limari i radnici ostalih srodnih zanimanja zatražili su da im se povećaju nadnice a radno vreme skрати za sat, na devet umesto deset, da bi se borili protiv propasti koju je prouzrokovala nezaposlenost i da bi se tako zaposlio veći broj radnika.

Štrajkači su se podelili u odrede od po tridesetak ljudi, progonilaca štrajkbrehera, i krenuli da štrapaciraju gradom kako bi primorali neposlušne da pozatvaraju radnje. Sutradan, u cik zore olujnog dana koji je najavljivao nadolazeću hladnu zimu, Monserat se pojavila u prčvarnici, a Bertran je video kad je ušla, prepoznao je i pustio unutra, više

zabrinut zbog preostalih dvadeset i devetoro koji su se vrzmali oko vrata, izvikujući parole i zastrašujući narod.

Nije bilo potrebe da ode do kuhinje; žene koje su se nalazile tamo izašle su u salu začuvši galamu. Ema se iznenadila ugledavši strahovito uzbuđenu Monserat. Mesecima nije videla prijateljicu.

– Hajde, drugarice! – pozva Monserat Emu držeći između stolova visoko podignutu pesnicu. – U borbu!

Mnogi radnici koji su se zatekli u kafani zaklicaše Monserat. Neki naglo poustajaše. Tanjiri i čaše su se prevrnuli i pali na pod. Šestorica metalurških radnika što su stajali napolju, pokisli, ušli su. Bertran je očima zamolio Emu da izvede drugaricu odatle. Graja u sali za ručavanje postajala je sve glasnija. Jedan snažan, krupan muškarac naterao je nekolicinu gostiju koji nisu bili ustali od stola da se podignu. Jedan od njih, slabunjav ali odbojnog izgleda, stao je pred njega oči u oči. Bertranova žena, svesna koliko je situacija opasna, odgurnula je Emu ka drugarici.

Ema je oklevala, ali žena ju je zamolila bez prenemaganja:

– Idi s njom ili će nam razvaliti prčvarnicu!

Niski muškarac odbojnog izgleda poleteo je od jednog udarca i pao na sto tako da se sve prolomilo. Smeh se pomešao s još psovki upućenih sveštenicima i buržujima.

Monserat je i dalje držala podignutu pesnicu, ali sad bez napetosti, žmireći prema Emi: nije joj promakla njena bezvoljnost. Spustila je ruku.

Bertranova žena je opet odgurnula Emu, ovog puta snažnije.

Ema odmahnu glavom u pravcu drugarice, od koje su je razdvajala dva prazna stola, ne shvatajući ponajbolje šta se događa. Koliko jutros, pre šest sati, trčala je skočanjena od zime, dok su munje iznenadno osvetljavale grad, do ubožišta redovnica Dobrog Pastira. „Koje vrline donose svete tajne skupa s božjom milošću? Pre svega tri, teološke i božje. Koje su to? Vera, nada i milosrđe.“ Bila je u stanju da ponovi bez oklevanja! Sestra Ines joj je utvila te reči u glavu pre svega koji sat, u slabo osvetljenoj, hladnoj prostoriji gde je Ema cvokotala zato što joj se mokra odeća prilepila uz telo. Sve to je radila zbog Dalmaua i Žuzefe, ali i zbog svoje drugarice, i zbog nje, dabome, da bi poverovali da je primila hrišćanske vrline i da je ne bi opet poslali u zatvor. A sad je Monserat tu, razdragana, kipti od života, poziva je da se pridruži borbi za radnička prava.

Primetila je da su joj porubi suknje još vlažni nakon što se sušila pored vatre u kuhinji. Smetali su joj. I dalje su joj doticali noge i podsećali je kako je trčala do ubožišta. Čemu sav njen trud ako je Monserat posle stala na čelo odreda progonilaca štrajkbrehera? „Vera, nada i milosrđe.“ Nasmejala se i odmahnu glavom.

– Ne – odgovorila joj je.

– Poburžoazila si se? – podsmehnu se Monserat, izazivajući iščekivanje kod ljudi koji su stajali najbliže njima u sali za ručavanje.

Ema pokaza na sebe raširenim šakama zagledajući se s prezrivim izrazom lica.

– Hoćeš li da čistiš tanjire sa mnom? – upita umesto odgovora. – Za nekoliko minuta će biti mnogo prljavih tanjira – dodade obuhvatajući stolove zamahom ruke.

– Ostani ti i trljaj! – izusti Monserat s omalovažavanjem. Opet podiže pesnicu. – U štrajk! – povika.

Članovi štrajkačke grupe odazvali su se Monseratinom pozivu i napustili prčvarnicu uz graju, ostavljajući za sobom tišinu koja je potrajala nekoliko časaka dok je Bertran nije prekinuo:

– Pokupite sve što je palo! – naredio je ženama.

***

Međutim, štrajk metalurških radnika nije povio kičmu poslodavcima. Prošle su dve nedelje a vozari, drvodelje i utovarivači uglja u luci takođe su prestali da rade. Nasilni potezi su se nizali jedan za drugim: jedan vlasnik radionice je pucnjevima dočekao odred progonilaca štrajkbrehera koji je pokušao da mu zatvori radnju, i troje ljudi je povređeno. Odredi su prisiljavali pa čak i nasrtali na one koji nisu pristajali da stupe u štrajk. Početkom januara 1902. žandarmerija je na konjima jurišala na tri hiljade radnika, među kojima je bilo mnogo žena, okupljenih na mestu poznatom kao Mina, kraj reke Bezus. Veliki broj povređenih i četrdesetoro uhapšenih. Ćerkica jednog metalurškog radnika preminula je od izgladnelosti. Štrajkači nisu imali novca da prehrane porodice. Pogrebna povorka je premašila tri hiljade ljudi.

Krajem januara udruženja radničkog otpora tražila su od naroda prilog od deset para nedeljno da bi se pomoglo štrajkačima i njihovim porodicama.

Monserat, do tada dušom i telom posvećena borbi, toliko da je čak spavala na ulici, stražareći, počela je opet da navraća u majčinu kuću. Dolazila je uveče, na večeru, a zatim opet odlazila. Dalmau je primao veliku platu a znala je da ima i ušteđevinu. Kod Žuzefe nije manjkalo hrane. Monserat je najpre odnosila šta pretekne da bi nahranila drugove, a kroz nekoliko dana je čak dovela jednog.

Dalmau je gledao da ne bude prisutan na tim večerama i produžavao je da radi do duboko u noć. Čuo je za sestrin ispad prema Emi, koja je odlučila da prestane da ide u ubožište redovnica da bi je podučavale hrišćanstvu.

– Nek se jebe! – uzviknula je pred Dalmauom misleći na Monserat.

A on se i plašio da će se to dogoditi. Otac Žasint ga je pokudio što mu je sestra prestala da pohađa veronauku. Don Manuel takođe:

– Sinko, dao sam časnu reč vrhovnom vojnom zapovedniku – opomenuo ga je. – Ako tvoja sestra prekrši obećanje, moraće natrag u zatvor.

– Zar moja lična požrtvovanost ne služi svrsi? Mogu ja još mnogo više, don Manuele. Zar to ne bi bilo dovoljno? Monserat se ne oseća dobro... Strahovito je propatila u zatvoru i nije se sasvim oporavila. Ponekad... ponekad odbija da izađe iz kuće.

Majstor je klimnuo glavom stisnutih usana, ne u potpunosti ubeđen.

Zasad je bezbedna, pomislio je Dalmau koračajući svojoj kući posle ponoći. Don Manuel je izgleda poverovao u njegove izgovore, ili ih je bar prihvatio. A ako je on ne

prijavi, ni vojska ni policija se neće baktati time da idu da hapse njegovu sestru: imaju oni prećih briga.

Čim je otvorio vrata kuće, skolio ga je umor. To mu se često dešavalo: bio je večerao i želeo je da ode na spavanje. Pako, vratar, često je odlazio po njegovu večeru u obližnju prčvarnicu i donosio je u atelje, u većini slučajeva u pratnji dvojice derana kojima je fabrika postala dom, za slučaj da omaste brk nečim, što se uvek i zbivalo. Te noći, međutim, nabasao je na majku i sestru kako ga čekaju u prvoj prostoriji kad se otvore vrata: kuhinji, trpezariji i dnevnoj sobi ujedno.

– Da li je tačno ono što mi je majka ispričala? – upita Monserat s neba pa u rebra, i ne pozdravivši ga.

On othuknu skidajući kaput.

– Valjda jeste – odgovorio je sedajući za sto za kojim su već sedele njih dve. – Ako ti je majka ispričala.

– Da li je istina da je Ema odlazila umesto mene kod časnih sestara?

Dalmau pogleda Žuzefu.

– Omaklo mi se – izvini se ona. – Nisam mogla da dozvolim da i dalje dovodi u pitanje Emina načela. Kao da ju je sve vreme vređala.

– I ne povlačim te uvrede, majko! Da ona od mene pravi hrišćanku! – uskliknu Monserat najprezrivijim mogućim tonom.

– I ne samo to – prekinu je Dalmau tromim glasom. Ni iznenađenje zbog susreta ni potonja uznemirenost zbog sestrih reči nisu mu naveli telo da snažno reaguje; naprotiv, to što je Monserat doznala uveliko ga je opustilo. – Obećao sam da ću se i ja preobratiti, i da ću davati časove crtanja kod sveštenika, u pijarističkoj školi, tu pored. – Pokaza palcem iza sebe. – I dajem ih. I trpim propovedi oca Žasinta... Nije loš čovek – dodade – ali trpim ih zbog tebe.

– Zbog mene! – eksplodirala je. – Ti i Ema... čak i majka, verujete da ste to učinili zbog mene? Da me izložite učeni popova i buržuja? Šljama ovoga društva! Radije bih ostala u tamnici! Upozorila sam te kad si mi predložio to u zatvoru.

Gledao ju je ne prepoznajući je. Lice joj je buktalo od jarosti; htela je da ga proburazi očima. Svi su se žrtvovali zbog nje, ali na njihovu plemenitost nije odgovoreno čak ni zahvalnošću. Borba za radnička prava i duboko ukorenjena mržnja prema buržoaziji i katolicima zaslepljivale su njegovu sestru.

– Može biti – izgovori on ozbiljno. – Ali ti si tražila da te izbavim odande, sećaš li se?

Monserat pođe da mu odbrusi, ali Dalmau je zaustavi i položi ruku preko njene na stolu. Taj nežni gest iznenadi devojkicu i dopusti mu da nastavi:

– Izvini, verovatno sam pogrešio. Sigurno jesam – ponovio je ustajući i krećući ka svojoj sobi. – Laku noć. Oh, da! – dodao je pre nego što je zatvorio vrata prostorije za sobom. – Verovatno će doći da te opet uhapse. Ema više ne odlazi kod redovnica.

– Neka onda uhapse Emu! – čuo je kako viče Monserat dok je ulazio u sobu bez prozora. – Zar nije ona prekršila dogovor? – urliknula je izbezumljeno.

Nisu potražile jedna drugu. Dalmau je poverio Emi da se posvađao sa sestrom. Pokušao je da kod devojke nađe razumevanje i ljubav koje mu je Monserat uskratila. Bio je ubeđen da je postupio ispravno; sestra ga je molila sa suzama u očima, majka je to zahtevala i njegova duša je to nalagala, a zauzvrat je dobio jedino nipodaštavanje.

– Nezahvalnica jedna! – jeknu Ema. – Sva ona jutra kad sam ponavljala budalaštine o Bogu, proklesoj Bogorodici i svim svecima, a ona nije u stanju ni da kaže hvala. I kažeš da mi još zamera zbog toga?

Ipak, dve devojke su se srele.

Štrajkovi nekih zanimanja su se nastavili, ali zahtevi metalaca nisu ispunjeni. Poslodavci su čvrsto istrajavali odbijajući da načine bilo kakav ustupak uprkos upozorenjima nekih levičarskih političara da to može da se izrodi u krvoproliće. Situacija je postala nepodnošljiva, i u nedelju šesnaestog februara 1902. u Barseloni je održano više od četrdeset mitinga podrške. Na samo jedan od njih, održan u *Španskom cirkusu i teatru* u Paralelu, došlo je više od tri hiljade ljudi a predstavnike je imalo trideset radničkih udruženja.

Na svim tim skupovima anarhisti su se zauzimali za generalni štrajk. Sutradan, sedamnaestog februara, sto hiljada radnika je paralisalo Barselonu. Istog prepodneva je došlo do prvih sukoba sa žandarmerijom, čiji ishod je bio više poginulih i ranjenih. Opet su odredi progonilaca štrajkbrehera sastavljeni od žena sa crvenim zastavama u rukama bili najpreduzimljiviji i postizali su da se zatvore fabrike i trgovine. Prevozna sredstva su zaustavljena, prestalo se s objavljivanjem novina, klanica je zatvorena a štrajkači su sprečili dotok bilo kakve robe u grad. Vojska je preuzela komandu, objavila opsadno stanje a vojnici su zaposeli ulice naoružani mauzerkama i mitraljezima. *Ka Bertran* je zatvoren. I škole. Fabrika keramičkih pločica don Manuela Belja takođe, a majstor i njegova porodica, kao i mnogi drugi pripadnici buržoazije i dobrostojeći industrijalci, napustili su Barselonu i sklonili se u svoje letnje vile u Marezmi ili u Kamprudonu. Uprkos zatvaranju, Dalmau je svakodnevno odlazio u fabriku. Pako mu je neprimetno otvarao. Crtao je i slikao, u grobnoj tišini i gotovo u mraku da ne bi privukao pažnju odreda progonitelja štrajkbrehera. Crtao je sestru, nacrtao je bezbroj Monseratinih portreta.

Tih dana narod je podigao barikade na ulicama: džakove sa zemljom, stari nameštaj, poneka teretna kola, kocke iz kaldrme... Tri dana nakon početka štrajka, Ema je stajala zaklonjena iza jedne od njih, podignute na potezu Tržnice Svetog Antonija, zajedno sa stotinama štrajkača; poznavala je mnoge od njih, iz kraja, iz prčvarnice, ljude kojima su se smučili uslovi rada. „Buržuji, razmislite!“, uzvikivalo se s podignutom pesnicom. Taj proglas se pojavljivao na hiljadama plakata zalepljenih po barselonskim zidovima.

Padala je kiša. Pljuštala je.

Glasina da se jedna jedinica vojnika zaputila ka tom mestu privolela je ljude da se razidu: jedni su pohrlili da pojačaju barikadu, makar i svojim prisustvom, i Ema je bila među njima; drugi su se povukli do razdaljine koju su smatrali razboritom i odande nastavili da viču, premda je iz njihovih huškačkih reči provejavao strah. Međutim, pre

vojnika je stigao jedan odred progoniteljki štrajkbrehera, anarhistkinja s mokrim crvenim zastavama kojima su snažno mahale da bi se platno vijorilo. Ema ugleda Monserat: predvodila je grupu pobornica bezvlašća u demonstracijama i videlo se da je zasopljena i usplahirena, izdajući naređenja, promukla od silnog vikanja.

Srele su se iza barikade. Obe pokisle. S odećom prilepljenom uz telo a kosom uz lice, niz koje su klizile kišne kapi.

– Šta ti tražiš ovde? – okomi se Monserat na Emu dok su stajale jedna sučelice drugoj. – Bolje bi ti bilo da se moliš u crkvi.

– Da ja nisam išla u crkvu, ti sad ne bi bila ovde. Nezahvalnice.

– Nemam na čemu da ti zahvaljujem. Nisam ništa tražila od tebe, ništa ti ne dugujem. Razumeš li?

– Kako je lako sad to reći, van zatvora Amalija. Zar nisi molila brata da te izbavi odande? Zar nisi preklinjala u suzama?

Svađale su se bez zazora pred grupom žena u Monseratinoj pratnji, i ona je bila prinuđena da nakon Eminih reči učvrsti svoje vodstvo:

– Dopala sam zatvora zato što sam se borila za isti cilj za koji se borimo i sad. Nikad nisam bila voljna da izađem iz njega da biste ti ili moj brat moje ime, borbu ili ideale povlačili po blatu u samostanu, ubožištu ili crkvi.

Nekoliko žena je zamrmorilo s odobravanjem a Ema je pokušala da prepozna one s kojima je Monserat bila u društvu i ranije, ali nije joj pošlo za rukom. Sve su bile novopečene, tvrdokorne anarhistkinje.

– Uhapšena sam i strpana u zatvor zato što sam anarhistkinja – produžila je Monserat. – Da sam skapala u zatvoru, učinila bih to zbog ovoga, isto kao moj otac. Ponosna na svoja ubeđenja! Na revoluciju!

Njene parole su izazvale mnoge njene drugarice da joj kliču. Crvene zastave su se opet zavijorile. Neko je odgurnuo Emu da bi je odvojio od grupe, kao da je neprijatelj, otpadnica koja ne sme i dalje da stoji iza te barikade. Monserat ju je pratila pogledom i uprla prstom u nju.

– Nisi imala pravo da me zameniš!

Ema, koju je sad odgurivalo još anarhistkinja, nastojala je da ne izgubi iz vida Monserat, uplašena mržnjom i besom koji su izbijali iz njene bivše drugarice. I još je to bila, bar u Eminom srcu. Volela ju je i nikad nije imala nameru da joj naudi.

– Ti si izdajnica koja se pokorava i povija šiju pred popovima i buržujima, pred kapitalom – nastavila je Monserat bez sažaljenja.

Nekoliko pucnjeva prekinu njenu žučnu kritiku. Dolazili su s krovova, od strelaca koje su postavili štrajkači i koji su pokušavali da dobace do vojnika što su se približavali s drugog kraja ulice.

– Izdajnice! – opet uzviknu Monserat upirući prstom u Emu.

Vojnici su postavili mitraljez naspram revolucionara na dovoljnom rastojanju da istrošeno i zastarelo oružje štrajkača ne može da ih nacijsa. Jedan oficir je naredio pobunjenicima da napuste barikadu i oslobode ulicu. Anarhistkinje, sklupčane iza

sklepane ograde, podigle su zastave i vatreno zalepršale njima iznad barikade, dajući jasan odgovor na zahteve vojnika.

Emu je povukla grupa štrajkača što je bežala s barikade hitajući da stigne na sigurno. Nije želela da joj Monserat nestane iz vidokruga. Okliznula se i óbrela sama na ulici, dok je većina ljudi stajala iza nje, u daljini; anarhistkinje sa crvenim zastavama i nekoliko štrajkača, zaklonjenih, ispred, a dalje, vojnici. Monserat je i dalje stajala, okrenuta leđima barikadi, gledajući u nju.

Emu je raširila ruke, a suze su joj potekle niz obraze.

Začuo se još jedan prodoran pucanj, s drugog krova. Starac sakriven u ulazu zgrade privukao je Eminu pažnju i pokazao joj da potrči i sakrije se kod njega. Dve anarhistkinje, opet, pozvale su pokretima Monserat da se sagne i nađe zaklon uz barikadu. Ni jedna ni druga se nisu obazrele na njih.

– Sestro! – uzviknu Ema.

– Ne! – odvrati druga stojeći, odlučno. – Nisam ti ja sestra!

– Volim te!

– Sakrijte se! – opomenu ih jedna žena.

– Lezi! – vrisnu druga.

Ali nije bilo vremena.

Rafal iz mitraljeza zasuo je ulicu uzdužnom vatrom. Neprekidni kuršumi odbijali su se o zidove zgrada, odzvanjajući bezbroj puta snažnije i prodornije nego meci strelaca.

Emu je spazila kako je Monseratina glava silovito poletela napred, kao da bi da pobegne od tela koje ju je nosilo, a lice joj se rasprsnulo. Pala je potrbuške na zemlju, nepomična, a crvena, blistava krv se razlila u lokvama zaostalim nakon kiše.

Dalmau se trudio da se na Monseratinom bdenju ne odvaja od majke; ne bi ni bio u stanju. Nije imao želju da razgovara ni sa kim; da opet objašnjava šta se dogodilo, da iznova sluša izjave saučešća, tuđe žalopojke i nesreće, kao da bi patnje drugih ljudi mogle i za mrvicu da ublaže bol zbog gubitka sestre. Monseratin leš se nalazio u trpezariji, izložen i spremljen za groblje, iako je kovčeg bio zatvoren, zato što je zaudarao a i zbog rupa u jednom oku i delu nosa, kuda je izašao metak. Pošto je generalni štrajk bio u punom jeku, nisu uspjeli da pronađu pogrebno preduzeće koje bi prihvatilo da prikrije povrede i našminka je kako bi se Žuzefa oprostila od nje. Ironično, neprestano je ponavljao sebi.

Tu u stanu, kao i na podestima pa i na stepeništu, mada veoma uzanom, čak i na ulici, okupili su se Tomas i još neki drugovi; najveći deo žena sa crvenim zastavama s barikade, nekoliko daljih rođaka, susedi, prijateljice i kolegice iz fabrike. Atmosfera je bila napeta: među svima njima se bio proneo glas da su vojnici ubili Monserat iskoristivši to što se svađala s nekom drugaricom i tako postala laka meta.

„S kim?“, upita neko. Mnoge odgovoriše. „S nekom devojkom po imenu Ema.“ „Bratovom devojkom.“ „Naravno da je poznajete: njena bliska drugarica, od malih nogu, bila joj je kao sestra.“ „Vele da su joj to bile poslednje reci: 'Sestro'.“ „Ko kome?“ Pitanja i odgovori, pretpostavke koje su se izrodile u obmane pronosile su se uz stepenice i ulazile u stan da bi utihnule malo pre nego što stignu pred Žuzefine noge, a ona, sva u crnom, neustrašivo je sedela na stolici kraj sanduka gde je počivao ćerkin leš, koji joj dvojica sinova nisu dopustila da vidi.

„Nesmotrena cura!“ „Ja sam odgurnula tu devojkicu da bi se sklonila s barikade, a ona je ipak ostala nasred nje. Tačno na pola ulice, kao da izaziva Monserat.“ „I ja sam je odgurnula.“ „Tamo gde je ostala, meci vojnika nisu mogli da domaše do nje!“ „Jedna tamo pozadi tvrdi da je to učinila namerno.“ „Zavidela joj je.“ „Ko?“ „Ta devojkica!“ „Kučka.“

Ema je provela noć u kući na bdenju sa Žuzefom, Dalmauom i Tomasom, ali nije uspela da opet uđe u nju po povratku iz svog stana pošto se doterala i obukla crnu haljinu koju joj je pozajmila komšinica za sahranu predviđenu za to prepodne. Kiša je prestala, iako je pepeljasto nebo pretilo da će se opet sručiti pljusak. Barselona je bila sva blatnjava, prljava, a ulice su smrdele više nego obično zbog kiše, kanalizacije i crnih jama koje su se izlile i vode nataložene u donjem sloju tla.

Hodala je podruku s Rosom, sestrom od strica, i obe su odlučile da ne pridaju važnost izjavama izrečenim šapatom dok su koračale Ulicom Bertrejans, na mestu gde je čekalo nekoliko ljudi. Dve devojke su se upitno zgledale. To ne može biti, kazale su nemo jedna drugoj, sigurno su loše čule... Nemoguće je da govore o njoj.

– Dozvoljavate li? – morala je Rosa da zamoli neku ženu koja im se isprečila na putu do drugog sprata zgrade.

Na stepeništu nije moglo da stane dvoje ljudi pobočke; kad su se stanari mimoilazili, jedan je morao da priljubi leđa uza zid da bi drugi prošao pored njega.

Žena se nije ni pomerila.

– Oprostite – ponovila je Rosa. – Moramo gore. Dozvoljavate li?

– Ne – zareža ova.

– Ali ona je...

I Rosa pokaza na Emu, iza sebe.

– Znamo mi ko je ona. Kalaštura odgovorna za pogibiju naše drugarice.

Otpljunula je u pravcu Eme, no ispljuvak je pogodio njenu sestru od strica u kuk.

– Šta to radite? Jeste li vi...? – upita Ema zgranuto.

Još dve žene se promoliše iza prve pre nego što je dovršila pitanje. Sve srdite, lica zgrčenih od gneva. „Gubi se.“ „Odlazi.“ „Ne želimo te ovde!“ „Ubico!“

Pljuvale su ih, vikale na njih i psovale. Sve više lica se pomaljalo na stepeništu. Kad su pokušale da nasrnu na njih, Rosa preplašeno ustuknu i samo što nisu pale niz stepenice. Napustile su zgradu trkom.

– Gubite se odavde! – ponavljali su oni što su čekali na ulici, nakon što su pomislile da su bezbedne od anarhistkinja.

– To što govore je laž! – pokušala je Ema da se odbrani, lica zajapurenog od besa koliko i lica anarhistkinja koje su ih šikanirale. – Ja nikad ne bih naudila Monserat. Bila mi je drugarica.

Ako je i izgledalo da su neki na ulici raspoloženi da je saslušaju, nije bio isti slučaj i sa četiri žene koje su se pojavile na vratima spremne da dovrše ono što su otpočele na stepeništu. Bez reči su se ustremile na Rosu i Emu i krenule da ih vošte pesnicama i šutiraju. Niko nije stao u njihovu odbranu. Ema se trudila da ih zaustavi, Rosa takođe, i uspele su da uzvrate poneki udarac, ali čim su opazile da još žena izlazi na vrata, odlučile su da beže odatle koliko ih noge nose.

Galama na stepeništu i na ulici nije se čula na drugom spratu gde su ljudi, izgubivši obazrivost, glasno ćeretali iščekujući da pođu na groblje.

– I šta ćemo sad? – upita Rosa sestru.

– Ne bih nikad sebi oprostila da Žuzefa bude svedok nekakvog sukoba na ćerkinom pogrebu. Bolje da ne idemo.

Preplakala je celu noć. Duša ju je bolela, dok se svaki put iznova pitala koliki deo krivice snosi za pogibiju svoje drugarice Monserat. „Nisi imala pravo“, bila ju je izgrdila. „Izdajnice!“, uvredila ju je. A Ema se, otvorenih i suznih očiju u noćnoj tišini, trudila da se opravda sebi da je to učinila zbog nje, zbog Monserat, ali sada je nebrojeno mnogo žena, anarhistkinja, učesnica u borbi kao što je bila njena drugarica i kao što je

ona sama, bezobzirno osuđuje. A tačno je da joj ti meci ne bi smrskali glavu da ona nije bila tu, da nije stala nasred ulice, da nije pokušala da ubedi Monserat. A da je nije zamenila kod redovnica, nikad se ne bi posvađale. Nije trebalo da se upliće. Taj zaključak je počeo da odzvanja u njoj kao da je na času veronauke sa časnim sestrama: nije trebalo da se upliće.

Ipak, naposletku, s neizmernim i neobuzdanim osećajem krivice, odlučila je da se oprostí od sestre Rose i od povorke anarhista koji će ispratiti Monserat na groblje kad su odmakle od Ulice Bertrejsans. „Kuda ćeš?“, upita Rosa. Mora nešto da obavi, odgovorila je, za mrtvu drugaricu. Rosa je shvatila da joj Ema neće ništa opširnije objašnjavati i pustila ju je da se zaputi u pravcu popravnog zavoda redovnica Dobrog Pastira.

Sestra Ines je zauzeta, s pitomicama je na času, dobila je odgovor na kapiji.

– Onda želim da vidim... – Kolebala se kod oslovljavanja, ali nije bio pravi trenutak za kavgu s vratarkom. – Velečasnu majku predstojnicu.

– Velečasna majka predstojnica ima druge obaveze.

– Recite joj da je važno, veoma važno, da donosim hitnu poruku od don Manuela Belja, fabrikanta keramike – prekinu je Ema – fabrikanta keramike – ponovi.

– Da, u ovoj ustanovi svi znaju ko je don Manuel. Sačekaj ovde.

– Uzdám se da je u pitanju nešto važno. – Majka predstojnica ju je primila u istoj onoj kancelariji što je mirisala na starinu, sedeći za stolom. – Nemam vremena za gubljenje.

– Došla sam da se odreknem vere! – odvali Ema.

Predstojnica prikri iznenađenje i zastade nekoliko sekundi da se pribere.

– Ne možeš – istaknu.

– Naravno da mogu! Ne želim da budem hrišćanka! – Ema se zarumenela. – Ja sam anarhistkinja! Ne verujem u Boga, ni u Bogorodicu ni u...

– Kćeri – časna sestra pokuša da ovlada situacijom koja je, videla je to, mogla da izmakne kontroli – ne možeš da se odrekneš Boga zato što nisi hrišćanka, nisi krštena.

Predstojničin staloženi ton, argument koji je iznela pošto se Ema setila reći što joj je sestra Ines pomenula kao jedan od najvećih grehova u očima Crkve, „odricanje od Boga“, naveli su je da se pokoleba, sekundu, nimalo više. To je ona držala slovo!

– Ne želim da imam nikakve veze s vama – opet ponovi.

– U redu.

– Želim da pocepate hartiju na kojoj ste zapisali moje podatke.

– Nimalo nas ne zanima da je zadržimo. Spalićemo je u vatri i u isto vreme ćemo se moliti za tebe.

– Ne želim da se molite za mene! – vrisnu Ema.

– Bog nas uči...

– Bog vas ne uči ništa! Bog ne postoji! – dreknu Ema u nastojanju da je čuje ceo popravni zavod. – Boga ste izmislile vi rospije da biste podjarmile sve ove žene što ih držite unutra, da bi besplatno radile za vas, da bi služile imućnim staležima, zadizale suknje i klanjale se gospodí, da se ne bi svađale i borile protiv siromaštva...

– Monserat upravo odlazi – prekinu je predstojnica obraćajući se grupi časnih sestara što su se tiskale kod vrata kancelarije, uzburjane vikom. – Kćeri – opet joj se srdačno obrati – ili ćeš sada otići ili ćemo te zadržati i pozvati policiju. Obraćeš bostan. Shvatila sam tvoju poruku. Idi u miru s Bogom.

– Opet Bog! – Ema odmahnu glavom. – Živela revolucija! – uzviknu s podignutom pesnicom provlačeći se između redovnica. – Ovom sahranom ti odajem poštu, Monserat, drugarice... sestro moja – promrmlja na putu do izlaza – na svoj, poseban način.

Sprovod je prošao kroz stari grad i Raval u pravcu groblja na jugozapadu, na Monžuiku, noseći mrtvački kovčeg bez raspeća na poklopcu. Ljudi su se razmicali i skidali šešire i kape; neki su se zabunom... ili ne, takođe krstili, i stoga su u mnogim slučajevima bivali ukoreni od nekoga iz pogrebne povorke. „Nije bila hrišćanka!“, odbrusi jedan nekoj ženi. „Sačuvaj vradžbine za svoje mrtve!“, progundā druga nekom starcu.

Dalmāu je koraćao iza lesa, koji su na ramenima nosili Tomas i još neki drugovi, držeći majku čas podruku čas oko pojasa kako bi nosio njenu težinu: činilo se da će se Žuzefa srušiti na zemlju dok je vukla noge iza mrtve ćerke. I on bi to želeo: da se na licu mesta izvali dole i ostane da leži dok mu kovčeg što je išao ispred njih ne izmakne s vidika, kao da bi time ublažio bol.

Otkako su izašli iz kuće, posle složene operacije spuštanja sanduka niz stepenice, tražio je pogledom Emu. Nije smeo da se odvaja od majke. Ali nije je ugledao. Možda je pozadi, iako mu nije bilo jasno šta bi tamo tražila. Trebalo bi da njegova devojka bude tu, zajedno s njima, kao deo porodice. Upitao je majku, ali nije ništa odgovorila. U više navrata se osvrnuo. Upitao je jednu sestrinu prijateljicu, iz fabrike, koja mu je prišla na pola puta uočivši uzrujanost koju je iskazivao tim pogledima. Nije tu, obavestila ga je pošto se izmakla u stranu, pustila da prođe cela pratnja i vratila se na čelo. Nije pronalazio nikakav razlog koji bi objasnio Eminu odsutnost, izuzev... izuzev ako joj se nešto dogodilo, ako joj je iznenada pozlilo. Video je da je sinoć bila zbilja potresena na bdenju pored leša, nakon što su ga vlasti konačno predale; nije htela ni da razgovara s njim. Zapravo, pošto su saznali pod kakvim okolnostima se upokojila njegova sestra, razmenili su samo najneophodnije reči da bi pripremili sprovod. Ema je neprestano plakala, a kad nije jecala, udubljavala se u svoj unutrašnji život i on nije hteo da joj smeta. Ali ako je pala u postelju... Stisnuo je usne i odmahnuo glavom kad se majci omakla noga i podsetila ga kome treba da posveti pažnju.

Put do groblja, po planinskom obronku, pored mora, bio je dugačak. Od brodogradilišta je trebalo da prođu područjem s baštama i da zaokole uzanim zemljanim drumom, između mora i litice – taj kraj je nosio naziv Murot – koja je bila deo planine, dok ne stignu do groblja. Dalmāu nije pronašao prevozno sredstvo za mrtvački kovčeg. Zvanično, štrajk je bio završen; pojava uličnih svirača na verglu u Ešampleu postala je primer povratka u redovno stanje, i melodijama muzičara s orguljicama pridružili su se tramvaji, koje je vozila i štitila vojska, povratak istovarivača uglja na posao, priliv

namirnica u grad i pojavljivanje novina na ulici, čime je bio opsednut vrhovni vojni zapovednik, kao javnim pokazateljem mira u društvu.

Dučani, trgovine, fabrike i industrije postepeno su krenuli u tom smeru. Radnici su odstupili od svog stava, pošto on sve vreme nije bio ništa drugo: stav, nastup dostojanstva. Za vreme štrajka nisu ispostavljeni zakoni koji bi se ticali novca ili rada. Sve je ličilo na neku feštu, i zaista se u nju i pretvorilo trećeg dana, kad su radnici proslavili pobedu igrankama i veseljima. Metalurški radnici, čijim zahtevima je otpočeo štrajk, vratili su se na radna mesta ne iznudivši ustupke. Nedelja dana generalnog štrajka. Vlasti su čak pohvalile građansku odgovornost štrajkača! Nedelja dana nakon koje nije postignuto ništa izuzev mrtvih čiji broj se, zavisno od toga ko ih je brojao, kretao od desetak pa do preko stotinu, pored mnoštva povređenih i više stotina uhapšenih.

Štrajk je doveo do zatvaranja radničkih udruženja, vanredno stanje u Barseloni potrajalo je duže od godinu dana, pristiglo je još trupa i policijskih pojačanja pošto se predviđalo da će doći do novih obustava rada, a radnici su dokazali da jesu sposobni da stupe u generalni štrajk, što je bilo možda jedino postignuće nakon te haotične sedmice. A ako je tom obustavom rada nešto uistinu postignuto, to je bio konačan razlaz anarhističkog pokreta i radničkih masa; pobornici bezvlašća su pretrpeli katastrofalan poraz uputivši poziv na otpor kojim ništa nije postignuto. Radnici više nisu hteli da se povode za parolama anarhista, a kamoli da veruju njihovim obećanjima o idealnom društvu. Ne, predvodništvo u borbi za prava proletera preuzeli su republikanci.

I tako je, razočarano i pesimistično, zvučao Tomasov govor pre nego što mu je sestra pokopana u zajedničkoj grobnici na slobodnom delu groblja, odvojenom od područja namenjenog katolicima. Dalmau je osetio telom kako mu se majka nemo trese od plača; poželeo je da podeli taj bol s njom, ali jedno nepodnošljivo osećanje ga je navelo da zanemari anarhističku govoranciju. Do koje mere je on skrivio tu smrt? Znao je za razmiricu između Eme i Monserat na barikadi. Od udara lopata sa zemljom po drvenom sanduku prevrnuo mu se želudac. Zatomio je nadražaj za povraćanjem. Majka ga je pogledala a on je ostao uspravnih leđa. Bio je odbio da svađi između dve devojke, okončanoj pucnjavom u kojoj je pogođena Monserat, prida značaj kao njegov brat Tomas.

– Da li ti to ciljaš da je Ema smerala da Monserat pogine? – upitao je brata dok su stajali pred vratima mrtvačnice u Bolnici Svetog krsta, iščekujući da im vrata sestrin leš.

– Tvrdim da ti se devojka ponela kao prava glupača – izjavi Tomas. Dalmau nemoćno raširi ruke. Nije hteo da se svađa s Tomasom u takvim trenucima. – Obmanuo si me, kao i Monserat, rekavši da nema potrebe za celom tom petljavinom da malena ide na poduke o hrišćanskoj veri, na koje je kasnije odlazila Ema...

– Da li bi voleo da su je i dalje silovali u zatvoru? – odvrati Dalmau.

– Ko ti kaže da ne bi izašla na drugačiji način?! – povika Tomas ispred vrata mrtvačnice. – Ljudi izlaze iz zatvora, Dalmau. Nije bilo nužno potpisati takav pakt sa đavolom... u sestriino ime.

– Silovali su je! – ponovi Dalmau stisnutih pesnica.

– Možda bi izašla i pre nego što si je ti izvukao, da je usvojena žalba Hosea Marije Fustera. A to se moglo dogoditi! Taj pritvor je bio besmislen. Malena nije počinila nikakav ozbiljan prekršaj.

– Uložio je žalbu? – iznenadi se Dalmau.

– Naravno! Više puta...

– Ali meni nije kazao ništa o tome.

– Hose Marija nikad ne želi da daje nadu članovima porodice. Umoran je i povređen kad mu kasnije prigovaraju ako stvari krenu po zlu. Ti nama nisi spomenuo šta smerlaš. Da jesi, možda bi sad bila živa.

Tomas ga je uporno ubeđivao, iako ga Dalmau u tom času nije slušao. Ali sad jeste. Sad ga je izjedala mogućnost da u bratovljevim rečima možda ima neke istine.

Još jedna lopata puna zemlje. Pa još jedna. Dvojica prljavih i krezubih grobara zatrpavala su grob motreći ispod oka ožalošćene, merkajući da li će biti darežljivi, da li postoji mogućnost da dobiju neku napojnicu. Ipak, nije je bilo.

Oproštaj s učesnicima sprovoda bio je mučan za Žuzefu, ali je ipak stoički podnosila rukovanja, izjave saučešća, parole i hrabrenja anarhista, pa i poneko neumesno glasno odobravanje s podignutom pesnicom, u spomen na Monserat. Borba za ciljeve anarhista oduzela joj je muža i ćerku. Za smrt muža Tomasa saznala je iz pisama takođe izgnanih drugova, i oplakala ga je izdaleka, zaklevši se nebesima da će se angažovati u borbi za radnička prava i izvikivati parole u znak podrške revoluciji. Kad su ljudi u vrsti promakli pored nje a sinovi se spremili da je vode odatle, podigla je pesnicu u visini glave, ne premašujući je, i otpevušila *Marseljezu* trudeći se da stoji uspravno kraj rake u kojoj joj je počivala kći, boreći se da zaustavi podrhtavanje nogu i ruku, naročito ruke koju je maltene jedva držala uvis. Dalmau, Tomas i još nekoliko onih što se još nisu bili zaputili ka izlazu nisu davali glasa od sebe, od uzbuđenja su se ježili i stezalo im se grlo, i nisu bili kadri da i oni zapevaju himnu, kao da bi time narušili majčinu i ćerkinu bliskost.

Kad je Žuzefa završila, pogruženo je spustila ruku i klimnula glavom prema sinovima. Dalmau je odbio da mu majka ide pešice, iako je prava istina bila da ni sam nije bio u stanju da prepešači isti put natrag: noge su mu klecale, osećao se umorno, utučeno zbog sestrine smrti a ona mu se sad, pošto je Monserat pokopana u zemlju, ukazala sa surovošću kakvu dotad nije osetio, kao nenadoknativa šteta... neizmerni bol koji se mešao s uznemirenošću zbog Eminog odsustva. Predložio je da se nekoliko ljudi, neznatan broj njih budući da su u pitanju bila mala putnička kola s konjskom zapregom, odveze do Ramble. Tomas je odbio.

– Kočiju još voze i štite vojnici – objasnio je s omalovažavanjem.

– Tim bolje – odvratio je Dalmau, kome se smučila ta silna politička podozrivost – nećemo davati novac. Kad voze vojnici, badava je.

Bertran je otvorio prčvarnicu, ali Ema nije bila tu. „Ne znam“, odgovorio je na Dalmauova pitanja, „mislio sam da je s vama, na sahrani.“ Kasnije se niko nije odazivao

kad je kucao na vrata stana njenog strica. „Ema?“, uzviknuo je primičući usta vratima. Muk. Opet je uzviknuo. Ništa. Gde može biti? Bio je svestan da je provela stravičnu noć na bdenju pored drugarice, sve vreme neutešno ridajući. „Možda joj je potrebna samoća“, rekao je sebi vraćajući se u prčvarnicu.

– Pošaljite nekog dečka da mi javi ako se pojavi ovde, molim vas – zatražio je od Bertrana.

Zatim se zaputio u fabriku pločica. Ostavio je majku da sedi za šivaćom mašinom.

– Imam posla – otpravila ga je.

– Ne želite da ostanem? – upitao je.

– Ne. Idi i vidi šta je s Emom. Ne brini zbog mene.

I on je imao posla, i to mnogo. Barselona je prolazila kroz veoma nepovoljan period za težake i ostale radnike. Nezaposlenost i siromaštvo pritiskali su veliki deo žitelja. Dobrotvorne ustanove, velikom većinom u rukama Crkve, nisu mogle da zadovolje sve potrebe. Godišnje je ugroženima deljeno više hiljada obroka, a više hiljada ljudi raznih godina i oba pola primano je i izdržavano u ubožištima i prihvatilištima. Ekonomska kriza je radničkoj klasi i nezaposlenima nanela kobne posledice.

Ipak, i pored sve te nemaštine, uzdizala se klasa dobrostojećih industrijalaca i buržuja koja se trudila da se razmeće, da se uzdigne iznad sebi podređenih. Rušenje zidina koje su opasivale Barselonu polovinom devetnaestog veka i označavale početak zemljišta na kome se iz vojnih razloga nije smelo ništa graditi – dokle je dobacivalo topovsko đule – donelo je grofovskom gradu ogromnu netaknutu površinu. Urbanistički plan celog tog područja izradio je vojni inženjer Ildefons Serda, a planiranje je sprovedeno u delo na osnovu strogih, jednoobraznih kriterijuma; palančanin, po rečima mnogih arhitekata, intelektualaca i umetnika; običan i nepoznat ljudima.

Kad je prihvaćen plan, mreža pravilnih kvadrata na koje je Serda podelio Ešample, arhitekti su se pobunili: treba da se istaknu zgrade koje će na velelepan, čudesan način obeležiti novi prostor u koji su došli da žive bogataši. Modernizam, odraz u građevinarstvu pokreta art nuvo zastupljenog na čitavom Zapadu, doneo je sa sobom novi jezik u arhitekturi Barselone.

Te 1902. godine izvođena su tri kapitalna projekta pod vodstvom dvojice velikih modernističkih arhitekata. Domeneki Muntaner je preduzeo izgradnju nove Bolnice Svetog krsta i Svetog Pavla, kao i rekonstrukciju Kuće Ljeo Murera, u istom stambenom bloku Paseđ de Grasije u kome se nalazila Kuća Amalje, delo Puča i Kadafalka, istog arhitekta koji je ubrzo otpočeo radove na Kući Teradas u Dijagonalu, ogromnom zdanju neogotičkog izgleda namenjenom trima sestrama, na čijim su se vrhovima uzdizale tri kule s kupastim šiljcima. U to doba Gaudi, treći majstor modernizma, nije radio u Ešampleu; gradio je toranj Beljesguard, park Guelj i baziliku Sagrada Familija.

Međutim, uz tu trojicu velikana, postojali su i mnogi drugi neimari i oni su takođe ostavljali neizbrisiv, čudesan trag u Ešampleu grada koji je nastojao da se arhitekturom bori protiv prostote. Vilazeka je gradio u Katalonskoj rambli i u Ulici Rugea de Ljurije; Bazagoda u Ulici Majorka, Domenek i Estapa takođe u Katalonskoj rambli; plodni

Sagnije u Ulici Balmes, na Deputaciji,¹⁴ u Ulici Pau Klaris i u Katalonskoj rambli; Rumeu u Ulici Aribau... I mnogi drugi su doprinosili životu modernizma preko radova predodređenih da postanu najveći svetski izraz jednog magičnog stila.

Čitav taj proces izgradnje podrazumevao je teret ogromnog posla za fabriku keramičkih pločica don Manuela Belja, a Dalmau Sala, kao njegov prvi nameštenik, izvodio je najvažnije poslove. Fabrika je otvorena, iako se don Manuel još nije vratio iz pribežišta koje je porodica potražila u Kamprudonu.

Nastojeći da skrene misli s prepodnevnog pogreba, Dalmau je obukao radni mantil, seo i nadneo se nad crteže na stolu. One koji su prikazivali Monseratino lice, što ih je nacrtao za vreme generalnog štrajka. Pažljivo ih je sakupio; iz njegovih očiju su sad slobodno ronile suze koje nisu potekle na sahrani. Smotao je crteže i brižljivo ih odložio zajedno s ostalim privatnim radovima koje je držao u ateljeu. Opet je seo. Udahnuo je vazduh, obrisao suze i otro nos maramicom. Uzeo je olovku i bezvoljno nacrtao žensko telo. Bili su dobili porudžbinu za projekat ekskluzivne zidne oplata na kojoj je trebalo da se nađe nekoliko žena; trebalo je da bude postavljena na onom delu stepeništa koji vodi na prvi sprat jedne zgrade u izgradnji na Katalonskoj rambli. Tanane, stilizovane, koprenaste i prozračne figure pravice društvo onome ko se bude uspinjao stepenicama. Idealizovana, moderna žena, prekid s bilo kakvim pređašnjim modelom. Koliko su drugačije od Eme... i od Monserat, pomislio je. Povukao je crtu, pa još jednu, i još jednu. Počeo je iznova. Bez uspeha. S vremena na vreme pred očima bi mu se zamutilo a ruka bi mu zadrhtala jer je bio svestan da nikad više neće videti sestru. Koliko ju je samo puta izneverio! Trebalo je da je naslika nagu, kao što je tražila. Prebirao je po uspomnama, i ugledao ju je mladu, prekrasnu, nasmešenu, radosnu. Monserat bi se dopala sebi, uživala bi u svom ženstvenom telu, ali on to nije učinio... kao i mnogo toga drugog, onomad malenkosti a sad nešto nepopravljivo. Potrudio se da udahne život vilama. Jedan kalfa je ušao u atelje u potrazi za drvenim ugljem i ugledao crteže.

– Dobri su – čestitao mu je.

Ali nisu bili, znao je: mana im je bila što su prosečni, prosti.

Pako mu je doneo jelo. Piletinu s pirinčem koju nije pipnuo do polovine popodneva, dokad se ohladila i zgrušala. Ali popio je vino. Zatražio je i drugu buteljku od jednog od dečaka što su se motali po fabrici i ispio je do dna. Pre nego što je pao mrak, Bertran mu je poručio da se Ema vratila na posao. U prčvarnici, čekajući da joj istekne radno vreme, popio je još nekoliko čaša. Ema je samo promolila glavu kroz vrata kuhinje i vratila se svom poslu; ne bi umeo da kaže da li mu se javila ili ne. Bertran mu je, sa svoje strane, izjavio saučešće sa saosećanjem koje se trudio da savlada sipajući mu vino u čašu. Zatim je otišao na svoje mesto za nadzor i ostavio ga samog za stolom, okruženog drugim stolovima za kojima su sedeli govorljivi gosti i na sav glas pričali o štrajku. Alkohol i štrajk. Uspomene. Rafal iz mitraljeza o kome su mu ranije govorili. Nekoje čak oponašao dobivanje ispaljenih metaka. Dalmauovo telo je zadrhtalo od pomisli da je jedan od njih razneo Monseratino lice. To jeste video. Tomas i on su je

---

14 Kat.: *Diputado*, zgrada lokalne vlade i uprave u Barseloni. (Prim. prev.)

prepoznali u mrtvačnici: bledu i izobličenu. Popio je i dao znak Bertranu da mu dospe još vina.

– Nisi došla na sahranu, šta ti se dogodilo? – bubnuo je čim mu se devojka pojavila u sali.

Ona pogleda praznu buteljku vina.

– Ne znaš? – upita s prizvukom neverice u glasu.

– Ne – priznade on.

Napravila je grimasu i prestala da odgovara na pitanja koja je izgovarao odebljalim jezikom. Ni on ni ona nisu bili raspoloženi za dodire i za poljupce.

– Hoćeš li da se prošetamo? – pozvao ju je.

Slegla je ramenima, mada ga je pratila u stopu pozdravivši se s Bertranom i izašavši iz kafane. Hodali su ćutke, Ema ogrnuta crnom maramom koja ju je štitila od zimske hladnoće, Dalmau u sakou i s kapom koju je uvek nosio. Pogleda uprtih u zemlju, zaputili su se u Paralel, gde su se ljudi mešali s vojnicima koji su još uvek čuvali stražu da ne bi došlo do nereda. Kafei su bili otvoreni, putujući prodavci su vikali, a pozorišta i varijetei su opet privlačili gledaoce nedelju dana lišene zabave.

Ušli su u jedan bučan kafe. Nije bilo slobodnih stolova, pa su se smestili za šankom među ljudima iz kraja koji su ćaskali i pili. Ema je poručila vrelu kafu s mlekom, a Dalmau se nakon kratkog oklevanja opredelio da nastavi s vinom. Izgledalo je da mu je šetnja razbistrila glavu, ali varao se. Prvi gutljaj alkohola zamaskiranog u rože pao mu je na želudac kao vruć kamen i opet mu pomutio razum, usporio govor i otupeo reflekse. Ema je zapazila njegovu nezgrapnost i pre nego što joj se obratio.

– Hoćeš li mi objasniti? – promumlao je. – Kasnije sam te tražio.

Povisio je ton da bi nadjačao larmu, ali mnogo više nego što je trebalo. Muškarac koji je stajao pored Eme za šankom, okrenuo se prema njemu.

– Sve drugarice tvoje sestre, čak i susedi na ulici, okrivili su me za njenu smrt – izustila je.

Pokušao je da podigne glavu, iznenađen, i gotovo da mu je pripalo muka od tog pokreta. Otpio je još jedan gutljaj razmišljajući šta da odgovori. Ema se zapitala da li da ga izgrdi što je dospeo u takvo stanje ili da ga izvuče odatle, odvede na svež vazduh u šetnju, ali velika, vrela šolja kafe koju je držala obema rukama okrepljivala ju je. Ne. Ako Dalmau želi da pije, to je njegova stvar.

– Nije tačno da si ti kriva – odvratio je najzad, trudeći se da mu alkohol ne pokvari odgovor. – I ti to znaš. Jedinu krivicu snosi moja sestra: ona je krenula do te barikade... Mi smo učinili šta je trebalo, zar ne? Oslobodili smo je i čuvali joj leđa. Monserat je od tog časa imala mnogo drugih izbora... a napravila je pogrešan. Zašto mi to nisi rekla na pogrebu, nego si otišla? – upitao je na kraju, dižući glas.

Otišla? Je li on to rekao „otišla“? Udarali su ih, psovali i pljuvali, izbacili su ih, nju i Rosu. Ema je odmahнула glavom, kao da ne zavređuje truda odgovarati. Neko vreme, napustivši popravni zavod redovnica Dobrog Pastira, pre nego što je opet osetila žaoku drugaričinog prekora, osećala se oslobođeno zato što se u Monseratino ime uhvatila ukoštac sa svim tim lažima i beskrajnim mnoštvom verskih dogmi. Dvumila se da li da

to ispriča Dalmauu, no uzimajući u obzir da je pripit, zaključila je da je bolje da to ne radi. Onaj bogomoljac don Manuel sigurno će pobesneti, ali nije je bilo briga. Krajnje je vreme da Dalmau napusti tog buržuja, katolika i reacionara; sigurno će mu u životu krenuti bolje ako odabere drugačiji put. Ispričaće mu drugom prilikom.

– Zašto? – izvukao ju je iz misli.

– Šta zašto? – upita ona nestrpljivo.

– Zašto mi nisi objasnila to u šta si verovala o svom osećanju krivice? Ja...

Razmislila je nekoliko časaka.

– Kaži ti šta hoćeš, ali da je opet utamničena zato što sam ja odbila da odem kod časnih sestara, krivica bi pala na mene. Rekla sam ti već. Ali ja sam kriva i za njenu pogibiju. Da nisam zapela da razgovaram s njom na barikadi, da sam predvidela kakvu to opasnost donosi sa sobom... Nesumnjivo, krivica što su je ti meci pogodili jeste moja.

– Ne!

Ovoga puta na njegov uzvik nije se okrenuo jedino onaj muškarac od maločas; okrenuli su se još mnogi.

– Jeste, Dalmau – izjavi ona ne obazirući se na znatiželjnike. – Krivica je moja.

„A i tvoja“, volela bi da je mogla da mu prebaci; da on nije prihvatio don Manuelove zahteve; da joj nije predložio da zameni Monserat...

– Dobro si postupila – pokušao je da je smiri pripitim glasom i zamućenog pogleda koji je nekud izmicao, uopšte ne opažajući Eminu nedoumicu u tom trenutku. – Silovali su je. – Ovoga puta je nervozno šaputao, nastojeći da zaboravi da je ostalima poznato da mu je sestra obeščašćena. – Silovali su je – ponovio je. – Ti si je videla, prala si je...

Posle napetosti što se nakupila tog dugačkog dana, Ema je osetila da klone pošto je u sećanju prizvala lik nage drugarice kako stoji u sobi, a s nje curi voda. Odmahnula je glavom, kao i kad je brisala pod i prala Monseratina stopala. Ne, nije reč o tome što su je silovali, pitanje je zadiralo dublje od toga.

– Zašto poričeš? – upita on opet otpivši poveći gutljaj vina.

– Nije trebalo da se uplicemo u Monseratin život.

– Šta hoćeš time da kažeš? – Trudio se da usredsredi pogled, ali od vina mu se mutilo pred očima.

– Tačno to što sam rekla: da je trebalo da se držimo po strani. Ona nije želela. Kazala ti je...

– Silovali su je! – ponovi Dalmau kao da ne ume da kaže ništa drugo.

– Kazala ti je da ne želi, da nije voljna da se povinuje zahtevima tvog majstora. Da bi radije...

– Umrla? – prekinu je on. – Živela kao kurva?

Ema slegnu ramenima i skupi usta.

– Da – odluči da odvrati dok joj je pred očima živo igralo drugaričino lice pre nego što su joj meci smrskali glavu. Sad je videla: odlučnost, samopregor, žrtvovanje... Borbu! Monserat nikad ne bi dopustila farsu u koju ih je uvukao onaj duh zaštitnik što se poburžoazio. – Radije bi umrla, da! – eksplodirala je. – Radije bi dopustila da je napastvuju nego da joj siluju slobodan duh. Radije bi...

– Ti si poludela! – Dalmau tresnu čašu vina o pod, slobodnim rukama zgrabi Emine podlaktice i žestoko ih prodrmsa. Kafa s mlekom se prosu iz šolje i poli devojkju. – Moja sestra nije bila pri sebi.

– Pusti devojkju! – naredi muškarac pored njega.

Pored kelnera za šankom, okružilo ih je još nekoliko gostiju.

– Monserat je znala šta čini – produži Ema, bez sažaljenja i straha. – Bolje nego mi.

– Pusti je! – opet opomenuše Dalmaua.

– Kaži im da nas ostave na miru – zatraži on odmahujući prema ljudima oko njih.

Ema se zagledala duboko u njegove oči podlivene krvlju. Shvatila je da mu alkohol omogućava da umiri savest. „Silovali su je, silovali su je, silovali su je“, tako će glasiti njegovo opravdanje da se ne bi upuštao dalje.

– Dalmau – izgovori ona polako. On je pusti čuvši taj ton. – Oboje smo krivi.

– Ne – usprotivi se on. – Ako ti želiš da se osećaš odgovornom, izvoli. Ja neću. Nemoj me optuživati za...! – Začutao je pred ostalima. – Ne usuđuj se da me kriviš! – pripreti joj žučno, dok su naporedo s tim dvojica od muškaraca oko njih pravila pokrete kao da će da skoče na njega.

– Pijan si. Ostavi me na miru. Odlazi – prekinu ona Dalmau – ovo zastrašivanje, u pokušaju da smiri goste koji su stali u njenu odbranu.

– Dobro je, devojkjo! Ništa ne propuštaš – oglasi se jedan od njih.

Neko se nasmeja.

– Pijanica – dodade jedan lepo odeven muškarac i gurnu Dalmaua ka izlazu.

– Pizda ti materina! – pobuni se on, trapavo pokušavajući da nasrne na njega.

Čovek se i ne potruđi da izbegne udarac, prekratak. Još smeħa, gromkog.

– Dalmau! – reši Ema da se umeša.

– Umukni! – Zaslepljen besom, Dalmau opet zamahnu pesnicom i ovoga puta pogodi, ali lice Eme, koja mu je prilazila. I tako pijan uvideo je značaj onoga što je učinio i nije bio u stanju da prozbori ni reč.

– Ne želim više da te vidim, Dalmau. Zaboravi me – prasnu ona prinoseći ruku licu.

Nije stigao da odgovori. Skočili su na njega, i od drugog bubotka je pao na patos. Sačekali su da pokuša da ustane i odalamlili ga nogom. Primorali su ga da napusti kafe četveronoške, uz pljuvanje, smeh, zvižduke... i Emin neutešni plač.

Dalmau već neko vreme nije video Emu. Bio je otišao u prčvarnicu da se izvini što ju je udario, što se napio, i da raspravi pitanje odgovornosti za sestrinu smrt. Otišao je da je vidi zato što ju je voleo i što mu je nedostajala, ali Bertran to nije dopustio. „Ne želi ni da čuje za tebe“, izjavio je. „Uvek si bio dobrodošao u ovu kuću, Dalmau. Nemoj mi sad stvarati nevolje.“ Sačekao je da Ema završi s poslom, ali uvek je išla s još nekim. Znao je da redovno dolazi kod njega u stan, da čavrlja s njegovom majkom i pravi joj društvo; ona ga je i zamolila da je ne progoni.

– Monseratina smrt ju je veoma potresla – objasnila je pošto je ustala od šivaće mašine i otišla do kuhinje da skuva kafu. Opazio je umor u njenim pokretima. – Ne...

Ne želi da te vidi. Ne uznemiravaj je, molim te. Znaš da mi je kao druga kći. Dovoljno sam propatila, Dalmau. Daj joj vremena.

– Ali to što je kazala... – zausti on.

– Znam šta je kazala – prekinu ga majka. – Ispričala mi je. Znam šta misli. A pre svega, šta oseća.

– Krivi me za Monseratinu pogibiju! – uzviknu on. Žuzefa nije ništa odgovorila. – Nije valjda da se slažete s tim?

– Nisam ja ta koja treba da procenjuje, sine, ali osećaj krivice, kao i sva druga osećanja, ne može se zauzdati, i odbija da se povinuje razlozima. Ona oseća krivicu. Vreme će joj pokazati i druge uglove posmatranja, danas skrivene zbog bola. Isto tako, na tebi je da osetiš krivicu ili ne. Nebitno je šta kažu ostali.

Pokušao je još jednom u kući Eminog strica. Bio je uporan i naposletku je naleteo na jednog njenog brata koji je, kao i otac, radio u klanici prteći na leđima čereke rasporene stoke. Ona ne želi da ga vidi. Dalmauova raspitivanja zašto na kraju su razdražila brata, i Dalmau je morao da uzmakne dva koraka, da ga zamoli da se smiri i da brže-bolje pobegne odatle.

Otada se sav posvetio poslu. Ali zbog toga nije odustao od namere da razgovara s Emom. Potražio je njenu sestru od strica, vrzmao se u blizini prčvarnice, prilazio njenim drugaricama, dok jednog popodneva nije nabasao na Emu licem u lice. Zaobišla ga je. Nije se usudio da je zaustavi i zamolio ju je da nekoliko minuta usputpripričaju. „Oprosti mi“, preklinjao je. Nije ga udostojila odgovora. Pratio ju je nekoliko metara s istom namerom: da iskamči oproštaj. Međutim, nije izvukao iz nje ni reč ni pokret. I od tada se sve manje upinjao i okretao se poslu da bi pronašao spokoj koji mu je nedostajao pri pomisli na nju. Ali prestao je da odlazi kod pijarista uprkos molbama oca Žasinta i nešto snažnijem pritisku don Manuela. „Nisam u stanju“, izgovarao se, „možda kasnije.“

– A veronauka? – zabrinuto upita majstor.

Dalmau odgovori kao iz topa.

– Sestra mi je bila anarhistkinja i ateista otkako se rodila. Čemu je poslužilo što se približila Bogu? Upravo tada je umrla.

Don Manuel je došao u iskušenje da mu ispriča za sestru, za Monserat. Nakon povratka u Barselonu, kad je štrajk najzad okončan, prvo na šta je naišao bilo je pismo od majke predstojnice redovnica Dobrog Pastira, u kome je prenela sve što se dogodilo s Monserat, izostavljajući da ponovi od reči do reči, kako je napisala, psovke što ih je devojka izgovorila na oproštaju. Kasnije mu je jedna služavka iz kuće prenela da je Dalmauova sestra poginula od metka, na barikadi. „Kakva moćna kazna posle pogrda i huljenja na Boga!“, zaključio je krsteći se. Posavetovao se s ocem Žasintom, koji je pažljivo pročitao pismo, i odlučili su da ne čeprkaju po Dalmauovim ranama.

– Primi moje najdublje saučešće zbog sestrine smrti – izjavio je prvi put kad su se sreli u fabrici dok Dalmau još nije bio prestao da odlazi kod pijarista. – Prenesi izraze mog saosećanja majci i ostalim članovima porodice.

A sad Dalmau dovodi u pitanje božje milosrđe. No Manuel Beljo je odlučio da se ne raspravlja. Dalmauova sestra je platila za svoju drskost, a što se Dalmaua tiče, možda

se neće preobratiti, ali arhitekti i keramičari su pohvalili zidnu oplatu s vilama, uvećavajući ugled njegove fabrike pločica. Imaće dovoljno vremena da ga približi Crkvi.

Dalmau je predao rad a da nije bio najzadovoljniji. I dalje mu je izgledao prosto, nije izazivao kod njega nikakav poseban osećaj. Za razliku od japanskih crteža, namenjenih serijskoj proizvodnji, zidna oplata je bila unikatno delo, zbog čega je umesto tehnike brojnih šablona od navoštenog papira upotrebljena tehnika umnožavanja matricom: jedan papir s crtežom koji je Dalmau izradio u prirodnoj veličini, s izbušenim ispupčenjima. Taj papir je postavljan na pločice a one su posipane ugljenom prašinom da bi se označio crtež; potom je komade samo trebalo oslikati slobodnom rukom i opet ispeći.

Pločice su prevezene u zgradu u poslednjoj fazi izgradnje u Katalonskoj rampli, aveniji s drvoredom i središnjim bulevarom, paralelnim s Paseđ de Grasijom, koju su mnogi smatrali najprestižnijom ulicom u Barseloni. Vestibil je bio prostran, visok preko pet metara, s velikim vratnicama od kovanog gvožđa i stakla koje su vodile u dvorište za fijakere. Odatle je carevao modernizam, sveprisutan u arhitekturi tog doba: mozaik na podu i mermer na stepeništu koje se uspinjalo na prvi, glavni sprat, na kome su najčešće živeli vlasnici zgrade. Ti stanovi su gotovo uvek imali galeriju koja se nadnosila nad ulicu iznad ulaza i predstavljala idealan vidikovac za posmatranje užurbanog gradskog života. U podnožju stepeništa, za koje je Dalmau ustanovio da je nakon prvog sprata manje raskošno kod stanova namenjenih za izdavanje, dok se ne bi stiglo do stepenika s podnim pločicama na tavanu, gde su živeli vratari, bela, kamena statua žene, simbol prozračnosti, jednostavnih i svedenih, mada zbog toga ne i manje upečatljivih linija, omogućavala je prolaz do predivne balustrade ukrašene cvetnim motivima. Ostatak vestibila, parada raznih vrsta izrezbarenog plemenitog drveta, na donjim pločama zidova, na vratarskoj kućici, na tavanicama ukrašenim izdubljenim poljima; svetiljke od kovanog gvožđa s finim, mrežastim radom; veliki raznobojni vitraž koji se uzdizao razdvajajući stepenišno okno od svetlarnika zgrade. I pored svega toga, sučelice balustradi, zidna oplata koju je likovno oblikovao Dalmau: prozračne vile su pratile i sprovodile posetioca na glavni sprat. Te žene, s metalnim odblescima, što je bila posledica pečenja slika, nadmetale su se bojama i ugođajem za pogled sa svim ostalim dekorativnim elementima, od kojih su neke izveli najbolji majstori u industrijskim umetnostima postojećim u Barseloni.

Dalmau je skinuo sako, zasukao rukave i pomogao da se zidna oplata postavi kao da je običan fizički radnik, nadgledajući svaku pojedinost, uzimajući udela ako je trebalo. Umeo je to. Kasnije je osmotrio postavljeno delo. Čestitanja nisu izmenila njegovo prvobitno mišljenje: nešto im nedostaje, možda ne lepota, a možda ni umetnost; verovatno ima takav utisak otud što su njegova osećanja, pažnja, ljubav uvek bili udaljeni od tog rada; što u njemu nije ostvareno neophodno prožimanje umetnika i dela. Monserat, Ema, pa i majka otele su mu osećanja i emocije. Ipak, to nije zasmetalo da proslavi uspeh vila sa svojim majstorom, arhitektom, mnogim drugim stručnjacima i vlasnikom kuće u izgradnji u Katalonskoj rampli, industrijalcem povezanim s

bankarstvom; on ih je sve plaćao, a takođe je izmirio i račun bogate večere u kojoj su uživali u restoranu *Gran hotela Kontinental*.

– Ne nosiš kravatu – ukori ga don Manuel preletevši pogledom preko Dalmauove odeće kada je don Haime Torado, vlasnik zgrade, predložio da proslave u tom restoranu, jednom od omiljenih barselonske buržoazije.

– Bilo bi teško, majstore – odvratila Dalmau. – Na mojoj košulji nema okovratnika za kravatu.

– Ali nosiš sako – začu se otpozadi don Haimeov glas – a to je dovoljno da niko ne odbije da pusti unutra tvorca umetničkog dela koje smo danas postavili u mojoj kući. Veliki umetnici i arhitekti tvrde – dodao je polazući ruku na Dalmauovo rame pokretom koji se mladiću učinio preteran i nekako neprijatan – da je vladanje crtežom neophodna osnova za izvođenje ovakvih radova. Imaš li crteža koje bi mogao pokazati?

– Dakako da ima – umeša se don Manuel, šepureći se crtežima kao da su njegovi.

– Bilo bi zanimljivo videti ih – predloži bankar.

– Kad god poželite – don Manuel nastavi da igra ulogu glavnog junaka. – Moja fabrika i njene zbirke su vam na raspolaganju.

Bila je to kratka šetnja do Ramble Kanaletes, gde se na uglu te ulice i Katalonskog trga nalazio *Gran hotel Kontinental*. Dalmau je malo kasnio za ostalima i kao po inerciji je pratio tu govornu grupu stručnjaka. Razmišljao je o crtežima. Naravno da ih ima! I to mnogo! I slika. Više nego jednom se okušao i s komadima gline, oblikovao ih i pekao u peći. Sve je bilo uskladišteno u njegovom ateljeu. Majstor je video njegove radove i hvalio ih, i podsticao ga je obećavajući da će ih jednog dana javno izložiti i da će se otkriti da je umetnik i šta nosi u sebi. Mora da radi, podsticao ga je: rad, rad i samo rad. Dalmau se nije raspravljao s don Manuelom, ali nije previše verovao u rad bez predaha, što je često traženo u fabrici pločica, nego u one radove, koliko god teški i naporni bih, mada povremeno prosti i jednostavni, u kojima je pronalazio zadovoljstvo.

Sinoć, pošto je po ko zna koji put proverio zidnu oplatu koju će preneti i postaviti sutra, zatvorio se u atelje. Odgađao je povratak kući: nije želeo da se suoči s tandrkanjem šivaće mašine. Viknuo je dozivajući Paka da ode i donese mu nešto za večeru. No starac nije odgovorio, a umesto njega se pojavio jedan od onih dečaka što su živeli u fabrici.

– Morao je nakratko da izađe – odgovorio je dečkić na Dalmauovo pitanje. – Došla mu je sestra. Nešto hitno. Neki rođak ili tako nešto. Bio je veoma zabrinut.

Dalmau osmotri momčićevo musavo lice, štokavu kosu ukrućenu od prljavštine, ugase, upale oči. Bio je mali i mršav, kao i sva neuhranjena deca s ulice.

– Ne pomeraj se odatle – naredi.

Dečkić se ukipi. Dalmau uze hartiju i poče da crta to lice. Trudio se da prenese njegov pogled, tugu... ne, možda ne tugu nego razočaranje, izneverenost, gubitak nade u život, u ceo svet, u ljude i u tog Boga kod koga ga je majstor terao da odlazi svake nedelje.

A sad, električno osvetljenje u prostranom restoranu, od kog su blistale pozlate na ukrasima i slike na zidovima, što se odražavalo u brojnim ogledalima u sali, zablesnulo

je Dalmaua i sudarilo se s polumrakom plinskog svetla na kome je nacrtao momčića i na kome je prizivao uspomene. Seli su za dugačak sto; bilo ih je možda više od deseterice. Beli laneni stolnjaci, porcelanski servis, srebrni pribor za jelo, tanke kristalne čaše, konobari bolje odeveni od nekih zvanica za stolom, među njima i Dalmaua, koji je sedeo na suprotnom kraju stola od onog gde su se smestili bankar i don Manuel, između sekretara gospodina Torada, jednog skrušenog i ćutljivog čoveka, i arhitektnog pomoćnika, studenta arhitekture starijeg od Dalmaua koji je na sva usta hvalio radove svog majstora.

Dalmaua je ošamutila raskoš što ga je okruživala, mada ne koliko se sinoć iznenadio deran kad mu je za nagradu dao novčić od deset para pošto mu je dopustio da ga crta. Dečak je uzeo kovanicu i obišao oko stola da vidi Dalmauov crtež: oči, jedino to, sitne oči, bez obrva, bez kapaka... Usamljena crta, krivina tamo gde će biti brada kojom se sve završava, nastojao je da ih uokviri ne pobljiže određenim licem.

Nije se upustio u razgovor koji je pokušao da zapodene student desno od njega, i zauzeo je isti uzdržani stav kao gost s druge strane. Pogledao je tanjir ispred sebe, salvetu, komade srebrnog pribora za jelo, mnogo njih, čemu sve to, kristalne čaše... Mališan je bio stegnuo novčić u pesnici kao da se boji da će mu ga neko oteti; deset para, pravo bogatstvo! Larma je eksplodirala Dalmauu u ušima i otrgla ga od uspomena čim je posluženo prvo vino, šlos johanisberg, nemačko belo od kog je otpio nekoliko gutljaja, budući da su posledice njegovog poslednjeg pijanstva još bile bolne, a sastanak koji je zakazao za večeras nagonio ga je da požuri. *Bisque d'écrevisses d la française*. Riblja čorba, učinilo mu se da je prepoznao po mirisu prvog posluženog jela. „Rečni rakovi“, objasni sekretar videvši da on zagleda sadržaj kašike. Bilo je ukusno.

„Hoćete li me opet crtati?“, bio je upitao dečkić.

Dalmau nikad pre toga nije jeo čorbu od rečnih rakova. Momčić je čekao odgovor s osmehom na usnama.

„A zašto se smeškaš?“, upita Dalmau. Balavac mu pokaza pesnicu u kojoj je stiskao novac. Dalmau se prevario kod očiju: sad su blistale. Osetio se obmanutim. Često je razgovarao pa i šalio se s tim momčićem, Pedro, činilo mu se da se tako zove... ili je to Maurisio? Nije ih razlikovao. „Ne, ne verujem da ću te opet crtati“, odgovorio je.

Balavcu se osmeh izbrisao s lica i coknuo je jezikom, jadikujući nad svojom sudbinom. „Da li želite decu koja se ne smeškaju da biste ih crtali?“, upita iznebuha.

Nakon čorbe je usledio *saumon du Rhin*¹⁵ i Dalmau se osmelio da popije još malo belog vina. Služio se escajgom po uzoru na sekretara. Politička situacija; generalni štrajk; nezadovoljstvo radnika; ekonomska kriza; uspon republikanaca i neomiljenost anarhista, to su bile teme razgovora za stolom kad je servirano treće jelo: *filet de boeuf á la Richelieu*. Teleće pečenje u vinu, sa slaninom i paradajzom, garnirano mahunarkama i drugim povrćem, i crno vino, takođe francusko, šato d'ikem; bogata barselonska buržoazija nije pila španska vina. „Deca koja se ne smeškaju.“ Da li to želi, zapitao se s čašom bordoa u ruci. Odgovorio je potvrdno. Možda su mu potrebni tužni ljudi kao taj

---

15 Fr.: rajnski losos. (Prim. prev.)

dečak, s istim osećanjima kakva njega sad tište; svet vila i tananih žena fine građe povređivao mu je osećanja.

„Poznajem mnoge trinšerairese“, bio je predložio momčić, a Dalmau se saglasio. „Ali platićete nešto i meni, zar ne?“ Dalmau se opet složio. Zatim, kad je deran napustio atelje, pocepao je crtež očiju.

Za desert ananas, ili slatkiši po izboru iz pozlaćenih kolica što su ih konobari dovezli do stola, s više vrsta kolača. On je uzeo čokoladni. Šampanjac moet et šandon, slatka vina i likeri ko je hteo, i kubanski tompusi. Dalmau je uzeo jedan i odložio ga u džep sakoa, jer nije pušio. Probao je i šampanjac i osetio kako mu se mehurići rasprskavaju u ustima i na npercima. Bio je to nov osećaj, previše svež, previše nestašan za njegovu dušu, i sasvim je izbrisao lik onog dečaka s tužnim očima koji ga je dirnuo u srce i povremeno mu se vraćao u pamćenje cele večeri.

Dvadeset sedam pezeta po priboru za jelo. Cena večere mu se vrzmala po glavi sve vreme puta od *Kontinental*a do fabrike. Već se bilo smrklo i Paseđ de Grasiya je bila osvetljena. Sunce preko dana, svetlo preko noći, kao da je to neki drugačiji svet, drugačiji grad od onog što je počinjao ispod Katalonskog trga, prljavog, smrdljivog, vlažnog i mračnog, uvek mračnog. Taj mračni grad, međutim, primio je više uzvanika s večere željnih zabave u nekoj krčmi gde žene pevaju i plešu oko klavira, možda bez okolišanja u nekoj javnoj kući. Izgovorio se kad ga je neko iz grupe pozvao da pođe s njima.

Dvadeset sedam pezeta. To mu je prigovorio bankarev sekretar pošto je pomogao gospodaru da plati račun. Nakon što mu je objasnio da je čorba zgotovljena od rečnih rakova i dva-tri puta izustio da ili ne u odgovor na isto toliko postavljenih pitanja, dvadeset sedam pezeta je bilo sve što je izgovorio, i to kivno, kao da Dalmau i student arhitekture, koji su ga slušali, nemaju pravo da budu tako rasipni. „Da sam znao“, podsmehnu se student, „vratio bih neko jelo.“ Nasmejao se očekujući da se Dalmau pridruži šali, ali nije. Umesto toga, namrgodio se. Zar to nije tačno, došao je u iskušenje da odvrati. Dvadeset sedam pezeta, to je devet dana rada zidara na građevini. Više od tri stotine pezeta koliko je bankara koštala gozba vredelo je koliko i petina svote koju mu je majstor pozajmio da se oslobodi vojnog roka. Dvanaest godina njegovog života vredeli pet puta koliko ta večera; ne, zaista nije imao pravo... ali uh, kako je sve bilo ukusno!

Pezete, uspomena na one izvrsne mirise i ukuse i na Emu, kojoj bi voleo da je mogao da ispriča o toj večeri, pratile su ga usput. Ona, što je davala ljudima da jedu i uvek joj je bio draži posao u kuhinji nego u sali za ručavanje, slušala bi ga zaneseno, prekidala, s vremena na vreme upitala nešto sa zanimanjem. Čorba od rečnih rakova! Francuski šampanjac! „Kažeš da pecka?“, htela bi da čuje. Zgrčio mu se želudac od pomisli da je više nema pored sebe. Još nije bio kadar da poveruje šta se izdogađalo. Situacija je bila dramatična: Monseratino hapšenje, časne sestre, sestrina pogibija; sve to je izazvalo nepodnošljivu napetost. Ali večeras je osećao optimizam: treba samo da

sačeka neko vreme i pitaće je opet. Nasmehio se i iščezla je teskoba od koje mu se stezalo srce a pred očima mu je zaigrala slika njega i Eme kako šetaju držeći se za ruke.

Dečurlija, njih četvoro. Našao ih je kako čekaju ukraj gvozdene kapije na ulazu u fabriku keramičkih pločica: dvojica domaćih i još dvoje. Pako ih nije pustio unutra, ispričali su mu. Nije se začudio. Ni on ih ne bi pustio. Novi: dečak... i devojčica? Nije razaznavao.

– Hoćete li ih pustiti unutra, Dalmau? – čuo je kako pita čuvar, koji tek što se pojavio s druge strane kapije.

– Da – potvrdi on posle časka oklevanja.

– Ali znate kakva su pravila...

– Ja preuzimam odgovornost, Pako – dočeka on.

– Ako nemate ništa protiv, poći ću s vama.

– Hoću da u ateljeu bude samo jedno. Ne želim da mi ostali smetaju. Vi ih zamajavajte ovde negde.

Prošli su kroz veliko dvorište s bazenima i sušionicama i stigli do magacina, gde se nalazilo Pakovo sklonište. Dve uljane svetiljke su dopustile Dalmauu da pomno osmotri trinšerairese: u dronjcima, sitni i mršavi. Jedna od novih je devojčica, jeste. Delfin i Divna, predstavio ih je Pedro ili Maurisio. Brat i sestra, rekli su. Pokušao je da izračuna koliko im je godina, ali bezuspešno. Deset, dvanaest... osam?

– Divna? – Dalmau upre prstom u devojčicu. – Pođi sa mnom gore. Ostali...

– Šta ćete joj raditi? – prodera se brat.

– Samo će je crtati, kazao sam ti – umeša se jedan od domaćih dečkića.

– Tako je. Samo to – potvrdi Dalmau. – Crtaću je. Ne brini. Neće joj se ništa dogoditi...

– Nećete joj skinuti odeću? Jer...

– Ne. Naravno da neću! – odvrati Dalmau ljutito.

– Jer bi to mnogo više koštalo – dovrši brat započetom rečenicom.

– Bitango jedna!

Trinšeraire iznenađujuće spretno odskoči kako bi izbegao štap kojim je čuvar nameravao da oplete po njemu.

Devojčica pođe za Dalmauom na sprat.

– Ako ti bude nešto radio, ti viči! – podgovarao ju je Delfin, držeći se na popriličnom odstojanju od motke kojom je Pako još vitlao.

Dalmau je pojačao svetlo plinske lampe u kancelariji i napravio mesta da mu devojčica pozira. Prosjakinjine oči su poskakivale s jedne stvari na drugu: olovke, četkice, slike, pločice. Pogled bi joj tek načas zastao na svakom predmetu, kao da procenjuje njegovu vrednost i kakve mogućnosti ima da ga ukrade.

– Stani tu – pokaza joj Dalmau, birajući mesto gde je bilo najjače svetlo.

Divna poslušna ne prestajući da zvera na sve strane osim u Dalmaua, a on je, zauzvrat, netremice zurio u nju. Voleo bi da kaže da joj je lice barem prijatno za oko, ali nije bilo tako. Bila je toliko mršava da joj se ocrtavala svaka kost i nije jasno video upale oči u modrim dupljama, pošto su vrludale. Krasta od neke relativno velike rane mešala

se s vlasištem, blizu slepoočnice, iz kog su rasle vlasi neravno ošišane kose. On snažno udahnu, privlačeći načas Divninu pažnju. Bila je prljava. Bazdela je. Na sebi je imala dronjke, mnogo njih, jedne prebačene preko drugih, različitih boja, a svi su bili tamni. Stopala su joj bila prekrivena fronclama tkanine obmotanim namesto cipela. Da li da joj se obrati? Možda bi bilo bolje crtati je ne poznavajući je, ali ipak je nadvladala znatiželja.

– Koliko godina imaš?

Odgovorila je ne gledajući u njega:

– Delfin kaže devet, ali... – Slegla je ramenima. – Ponekad kaže osam, ili deset. Kreten.

Sedeći pred štafelajem, Dalmau je već crtao prvu skicu na velikom listu papira, blizu metar visokom i pola metra širokom. Crtao je drvenim ugljem, pripremvši voštane bojice.

– A tvoji roditelji, šta oni kažu, koliko...?

Pre nego što ga je prostrelila pogledom, prvi put, shvatio je da je pogrešio što je postavio pitanje ne razmišljajući, u pokušaju da razbije napetost nastalu zbog devojčicine sumnjičavosti.

– Roditelji? – odvrati ona s ironijom ispunjenom tugom.

Dalmau pomno zagleda krupne, tamne oči s pomalo bledim rožnjačama, tu i tamo ispresecanim crvenim kapilarima.

– Pa zar nemaš brata?

To on kaže.

Dalmau klimnu glavom i samo nešto promrmlja, već se udubivši u rad.

– Pokušaj da se ne pomeraš toliko – zamoli.

Voleo bi da je mogao da nastavi, ali nakon dva sata i uprkos brojnim pauzama za to vreme, Divna se izmetnula u nervozan, mahnit, neobuzdan model.

***

Svi trinšerairesi s kojima je Dalmau imao posla bili su slični: mršavi, iznemogli, podozrivi i nepoverljivi, neusiljeni i impulsivni. Zaboravni i tupoglavi, poneki bespogovorno glupi, lenji, ali pre svega samoživivi, krajnje samoživivi.

Divna, koja je morala da ponovo dolazi još nekoliko dana dok Dalmau nije završio njen portret, delila je s njima neke od tih osobina iako je, možda zato što je bila žensko, a možda zato što se zlopatila još više nego muškarčići u svetu siromaštva i prestupništva u kome su se kretali, bila oštroumna, daleko više od sporadičnih blesaka pronicljivosti sadrugova s kojima se potucala po ulicama.

Zato je još prve večeri istisnula Pedra u zadatku da pronalazi trinšerairese koje će Dalmau slikati. Pako mu je kasnije ispričao da su se četvoro mladih posvađali i da je malo nedostajalo da se potuku dok devojčica nije prekratila raspravu.

– Samo li čujem da se smučaš po kraju i tražiš ljude – upozorila je Pedra – kazaću svima da nas varaš. – Svađa je prestala. – I poverovaće mi – ustvrdila je – budi siguran. Ti živiš ovde mirno i u prijatno toplom, a ja gutam govna svih tih jebenih ulica. Znaš li šta mi radimo onima koji nas obmanu poput tebe?

Pedru nije trebalo mnogo vremena da proceni koliko je pretnja opasna.

– Važi – popustio je – ali moraćeš da nam daješ deo novca. Divna se zakikota.

– Novac je moj – presudila je. Ni njen brat se nije usprotivio.

I tako, Divna je upoznala Dalmaua s narednim trinšerairesima što je trebalo da sačinjavaju deo niza od deset portreta koje je zacrtao sebi kao cilj. Don Manuel je saznao za to i pojavio se ogorčen u ateljeu. Ubedivši majstora da to ne remeti njegov svakodnevni rad, štaviše, da on smatra da mu ide u korist pošto mu donosi ravnotežu i staloženost koje je izgubio od sestrine pogibije – opredelio se da izostavi temu raskida s Emom kako bi izbegao neprijatna pitanja – Dalmau mu je pokazao crtež Divne drvenim ugljem i pastelama.

Don Manuel je dugo posmatrao delo i najzad klimnuo glavom. Skupio je usta između velikih zulufa što su se spajali s brkovima, pa opet klimnuo glavom.

– Ukrao si dušu devojčici – izjavio je – i naslikao si je majstorski.

Dalmau je s don Manuelovim dopuštanjem nastavio da crta trinšerairese. Svi su bili poput Divne: nestalni, nemirni... ili utučeni. Neke je bio primoran da napusti pošto su bili neupotrebljivi posle prve ili prve dve seanse. Neki su vikali i poskakivali, drugi bi naprosto zaspali. Jedan je hteo da se pobije s Dalmauom: Divna je poletela da ga brani, a bilo je i onih koji su pokušali da ukradu nešto, svejedno šta, bilo im je takoreći nebitno, od obične skice, crteža ili radnog mantila što je visio na vešalici do glinene figurice ili blistave keramičke pločice; jedan se domogao željenog predmeta i istrčao napolje i ne sačekavši da dobije novac obećan zato što je pozirao umetniku.

Docnije su se mnogi vraćali, noću, i okupljali ispred fabričke gvozdene ograde. Dalmau ih je posmatrao zgrčenog želuca. Tu su oni koji su ukrali. Vratili su se! Kao i onaj što se ustremio na njega, i onaj što je zaspao na podu. I oni koji su poremetili pameću, kao da se ne sećaju ispada napravljenog juče, pre nedelju ili mesec dana. I svi njihovi drugari. Vojska momčića beskućnika u potrazi za nečim što bi pojeli, za nekoliko para ili kutkom u blizini peći gde bi spavali dok one odaju toplotu.

Mesecima je svečeri, završivši posao s pločicama i keramikom, Dalmau krao duše te mladeži prognane iz ljudskog roda, udahnjujući život listovima hartije koji su na sav glas govorili o njihovom bolu, brigama, beznađu... njihovoj bedi.

Nakon što je izradio dva-tri portreta, don Manuel je svakodnevno navraćao u Dalmauov atelje da posmatra kako odmiče rad na tim crnobelim crtežima s ponekim, veoma retkim potezom povučeni pastalom u kompozicijama koje su, uprkos izvesnoj dvosmislenosti, nepogrešivo uranjale osećanja gledaoca u bezdani zdenac tuge u kome je umetnik živeo zajedno sa svojim modelima.

– Teško je odvojiti misli od nečeg tako dubokog – priznao je majstor jednom prilikom, hvatajući vazduh, dok mu se disanje smirivalo kao da je zaista bio upao u tu provaliju.

„Predivno.“ „Fantastično.“ „Pravo umetničko delo.“ Portret za portretom, sve više komplimenata je silazilo s don Manuelovih usana. „Priredićemo izložbu; tvoju prvu javnu izložbu“, objavio je kao gotovu stvar jednog dana, uključujući i sebe u projekat, u Umetničkom klubu Svetog Luke. Zatražio je dva crteža da ih pokaže u tom kružoku i na taj način polako pripremi teren.

Umetnički klub Svetog Luke, čiji članovi su nazivani „lukovcima“, osnovan je u Barseloni kao pokret koji se odvojio od Umetničkog kluba Barselone. Lukovci se nisu slagali s boemskim duhom koji su iz Pariza doneli ugledni slikari poput Ramona Kazasa ili Santjaga Ruzinjola, s hedonističkim pogledom na život, lišenim poštovanja, veoma udaljenim od katalanističkog, konzervativnog i katoličkog duha zastupljenog u nazorima lukovaca.

Dalmau se divio Kazasu i Ruzinjolu, najznačajnijim predstavnicima avangarde, te prema tome i katalanskog modernizma u slikarstvu, ali zbog toga nije odbacivao umetnike, prvenstveno arhitekta, pripadnike kluba lukovaca koji je, preko svojih osnivačkih statuta, zabranjivao ženski akt u radovima svojih članova: Bazagode, Sagnijea, Puča i Kadafalka i Gaudija, arhitekta koji je udahnjivao pokret kamenu. Kako da čovek ne smatra Gaudija modernistom?

– Razlika leži u tome – pomenuo je otac Žasint u jednom razgovoru koji su vodili kod pijarista – što lukovci nisu radikalni kao ti nevernički obožavaoci pariškog haosa i slobode.

– Oče, da li vi to tvrdite – odvrati Dalmau pomalo energično – da Gaudijeve Sagrada Familija ili Kuća Kalvet nisu avangardne i revolucionarne? Da Pućove ili Domenekove zgrade nisu modernističke, iako oni nisu boemi, nego ljudi koji poštuju red?

– Istinski modernizam – izreče na kraju pijarista – nalazi se u milosrđu, u religioznosti s kojom lukovci pristupaju umetnosti, a ne u duhu onih što sebe nazivaju modernistima jednostavno zato što se odriču vlastite istorije i običaja, i prihvataju kao dobro sve što je novo, nepoznato, često bez preispitivanja.

Dalmau začuta, nerad da raspravlja o tom gotovo mističnom pogledu na umetnost s nekim ko mu je iz dana u dan bivao sve simpatičniji.

U svakom slučaju, majstorovi kompanjoni iz kluba oduševljeno su prihvatili predlog o izložbi Dalmauovih crteža. Reč je o nadahnjujućem viđenju, ocenio je jedan od njih crteže pokazane na sastanku odbora kluba, nemaštine u Barseloni, koja se, s druge strane, valja u prostaštvu i uživanjima. Ta izložba možda pokrene nečiju savest. „Trebalo bi da se vratiš kod oca Žasinta“, iskoristio je don Manuel priliku da ga opetovano ubeđuje isporučivši mu dobru vest, „karijera ti može mnogo zavisiti od toga. U klubu sam kazao da si u procesu primanja hrišćanstva; da nisam, sumnjam da bi dopustili izložbu jednog ateiste.“

Dalmau se oslobodio majstora progundavši nešto u smislu potvrde; nije imao nikakvu nameru da se opet lati učenja Kristove vere. Poslednjih meseci život mu se vrteo oko posla u fabrici keramičkih pločica i crteža koje je radio uveče, uvek u društvu Divne i trinšerairea koga bi odabrao za tu seansu.

Retko je viđao majku. Stizao je kasno noću, kad je ona spavala. Zatim, kad bi ustala, trudili su se da razgovaraju za doručkom, ali ućutkala bi ih prazna stolica na kojoj je ranije sedela Monserat. Doznao je da joj Ema i dalje revnosno dolazi u posete, možda pokušavajući da zameni izgubljenu ćerku. Ni jednog jedinog dana nije prestao da misli na Emu, da se u mislima podseća udarca pesnicom, pijanstva, prezira i poniženja, žestokih primedbi njenog brata od strica... Pokušao je da je vidi i želeo je da pokuša opet. Opažao je da mu se osećanja prema njoj hlade, premda, kad bi je se setio, naprečac bi osetio neizdrživ ubod želje. U takvim trenucima se raspitivao za nju kod majke, a ona je najčešće vrdala s odgovorima. „Treba pustiti da prođe vreme“, zaključila bi, dala znak da je razgovor završen i naslonila stopalo na pedalu šivaće mašine. Nikad nije znao da li to govori zbog bolne uspomene na Monserat ili zbog njegove situacije s Emom.

Pokatkad, pre podne, prolazio je Ravalom da bi se našao u blizini *Ka Bertrana*. Mnoštvo vozara prevozilo je robu oko Tržnice Svetog Antonija; zaprežna kola stajala su ispred radionica; konji; putujućí prodavci; radnici, nezaposleni, prosjaci i trinšerairesi koji su cunjali levo-desno, vrevu prometnog grada, kao da su mu pružali određenu zaštitu, iako nedovoljnu po njegovom mišljenju, i na kraju bi uvek zauzeo busiju u nekoj kapiji udaljenoj od prčvarnice. Tu i tamo bi ugledao Emu, uvek u poslu. Kolebao se: možda da napravi koji korak u pravcu prčvarnice, ali na kraju bi uzmakao. Nikad nije prišao, jer kad je bio na ivici da to učini, u misli su mu se vraćali udarac pesnicom i ono prezrivo: „Zaboravi me!“, kojim se oprostila. „Glupače!“, promrmljao je nasred ulice, ne uviđajući da se neko može osetiti uvređenim. Obazreo se oko sebe. Ne, iako su dvojica muškaraca i dalje išla svojim putem odmahujući glavom. Koliko se samo kaje zbog svog ponašanja! Možda Ema nije zaboravila. Majka mu nikad nije prenela da je ona pokazala makar i mrvicu zanimanja za njega. Možda se još oseća odgovornom za Monseratinu pogibiju i krivi i njega takođe. Možda je prerano. Možda je majka u pravu i najbolje je pustiti da prođe vreme...

Jednom prilikom, kad se uputio ka fabrici, dvoje trinšerairesa, dečko i devojčica, napustili su svoje skrovište i uzeli da bazaju po tom kraju.

– Ko je bio? – upita devojčica jednog dana.

– Ona, krupna, lepa, u haljini na cvetove i s belom pregačom – odgovori dečko, njen brat.

– Jesi li siguran?

– Siguran. Čim je spazi, potrči da se opet skloni u kapiju. Zar nisi primetila? – upita Delfin. Divna to jeste uočila, ali je želela da čuje iz bratovih usta, da se uveri. – Čak se vidi da on drhti. Malo izviri kad je ona u dvorištu, a ako uđe u kuću, onda promoli glavu. Jasno je kao dan! Hajdemo! – pozva je.

Potrčali su za Dalmauom i, najčešće, glumili su da su se tobože slučajno sreli negde iznad Četvrti Svetog Antonija. „Je l’ vi to mene pratite?“, pitao je prvih puta. „Da“, odgovarala je Divna.

I uvek bi im kupio nešto za jelo na nekoj od brojnih tezgi putujućih prodavača koji su obilazili grad terajućí kolica i izvikujućí robu.

Ali jednog dana, umesto da izađe da prati Dalmaua, Divna je prišla zadnjem dvorištu prčvarnice.

– Dobra ženo, daj malo hleba – zamoli Emu pružajući ruku iznad zidića koji je ograđivao taj prostor.

– Ako hoćeš hleb – odvrati Ema, ne ostavljajući ono što je radila – dođi danas u podne posle ručka da mi pomogneš da čistim tanjire, i daću ti.

– Gladna sam – ponovi devojčica drsko, neprikladno za nekoga ko traži milostinju.

Ema je bolje pogleda. Divna izdrža taj pogled i premeri i ona nju. Istina je, zgodna je. Lepotica. I čista. I mlada, zdrava. Trinšerairka oseti nalet zavisti. Njene dojke su sićušne i mogu se pobrkati s ispalim rebrima na grudima; nema dupe a stomak joj je upao... Ne poseduje nijednu putenu oblinu kao ova devojka. Koliko dugo nije pogledala svoje lice u ogledalu? Ne zna ni da li je lepa. Delfin joj govori da nije, da je ružna kao jedna od onih spljoštenih riba koje ponekad viđaju u ribarnicama, ali da to na ulici ne igra nikakvu ulogu. I tačno je, tu važe jedino odvažnost, brzina, odlučnost, dovrtljivost... Lepota neke devojke služi samo za to da muškarcima zapadne za oko pa da je siluju i navedu na blud, ili oboje.

– Izdržaćeš do podneva – ponovi Ema, prenuvši Divnu iz misli.

– Samo parčence – pokuša curica.

– U podne.

– Molim te.

– Zar me nisi čula? – odvrati Ema gubeći strpljenje. – U podne.

U podne je Dalmau odlazio na ručak kod majstora. Otkako su počele da se odvijaju pripreme za izložbu crteža trinšeraresa, pozivao ga je neprestano. Kravata više nije bila važna. Jeo je za velikim stolom, s porodicom i ocem Žasintom u danima kada je on pozivan, a to je bilo često; povremeno se čak odmarao posle ručka zajedno sa sveštenikom, u jednoj izdvojenoj, tamnoj odajici, dok je don Manuel spavao u svojoj spavaćoj sobi. Nekim danima je sedeo za stolom sa drugim zvanicama: rođacima ili prijateljima bračnog para, ali takva okupljanja su bila retka. Donja Selija mu se nije obraćala niti je skrivala da ga ne podnosi. Ursula, starija ćerka, u pokušaju da opet oprobaju onaj naivni, sputani seks kao prvog puta, smislila je izgovor da hoće da ga nauči kako da koristi pribor za jelo i opet ga odvela u ostavu. Nije mu dala ni da zucne; nasrnula je na njega i počela da ga ljubi, uhvatila mu je šake i opet ih upravila do svojih grudi i međunožja, sve vreme preko odeće. Potražila je njegov penis i tu, dok ga je držala ukroćenog, uživajući u zabranjenoj nasladi, on je pomerio ruku s njenih grudi, brzo je uvukao u dekolte i izvukao jednu dojku.

– Šta to radiš!?! – vrisnu Ursula i naglo se odmaknu od njega, boreći se da vrati dojku u odeću. – Šta ti umišljaš da si?

Uto Dalmau pođe da je uštine za međunožje, a ona odskoči natrag. Udari u neku metlu i kofu, i one se skotrljaše uz tresak.

– Sestra mi je poginula – podseti je on kad je, usplahirena i zadihana, otvorila vrata da pobegne iz sobička – više ne možeš da me ucenjuješ.

– Ne potcenjuj me, grnčaru, ti gov... – Na vreme je progutala pogrdu. – Upamtićeš ti mene – zapretila je i zalupila vrata.

Bar što se tiče izložbe Dalmauovih crteža u Umetničkom klubu Svetog Luke, pretnja se nije ostvarila, pošto je izložba održana u sedištu te ustanove u Ulici Butes i pobrala veliki uspeh. Otac Žasint je svojim prisustvom dao određenu verodostojnost don Manuelovom obećanju o procesu pokrštavanja novog slikara kome su čestitali, zapitkivali ga i opsedali članovi kluba koji su došli, njihova rodbina i brojna publika pozvana na otvaranje. Predstavljanje je obavio don Manuel, u društvu dvojice članova umetničkog kluba. Dalmau nije hteo da govori javno i zamolio je majstora da se obrati gostima umesto njega. „Sav se unervozim“, priznao je. „Drhti mi glas a reći mi zastaju u grlu.“ „Pa nisi ti političar“, izjavi don Manuel, i oslobodi ga te odgovornosti, ali ne i dužnosti da ide od jednih do drugih posle govora. Gospoda s brkovima, od kojih su neki bili ufitiljeni, gotovo svi gusti, kao don Manuelovi, što su se spajali sa zaliscima, i svakojakim bradama: četvrtastim, u madridskom stilu; šiljastim; kozjim bradicama, u ponekog običan izrastak malja ispod usne... Oni su ga upoznavali sa suprugama ili ćerkama, a sve su bile lepo odevene i namirisane; majke su bile okićene nakitom. Pomeo se. Davao je odgovor na jednom mestu i još nije završio s objašnjenjem a već je morao da pozdravi nekoga na drugom, i sve to dok mu je jedna žena poveravala da njegovi crteži izazivaju u njoj sažaljenje prema tim trinšerairesima. „Božja deca, kao i mi“, dodala je gotovo jecajući. Iznebuha bi se pojavio neko važan i don Manuel ga je odvodio u stranu, ali naposletku bi ga opet okružili ljudi.

Došli su i novinari koji su pratili umetnost, i pridružili se pohvalama. „Slikar duša“, odao je jedan novinar na licu mesta koji naslov će staviti u sutrašnjem izdanju, podsećajući Dalmaua na don Manuelove reći i mogući majstorov uticaj na tog čoveka što ga je intervjuisao gotovo pod njegovim vodstvom. „Idealizam s kojim ovaj mladi slikar portretiše bedu“, izjavio je drugi kritičar pred pažljivim slušaocima, „čak daje određenu dostojanstvenost deci na slikama.“

Lukovci su bili ushićeni. U njihovim neprestanim javnim razmiricama s boemima, Dalmau je izvojevao veliku pobedu. Pre ne više od dve godine, ista ta štampa je kritikovala dela koja je u lokalu *Els quatre gats*¹⁶ barselonskoj pivnici, kafeu i restoranu, uzdignutom u središte kulta boemske umetnosti, izložio jedan mladi slikar: Pablo Ruis Pikaso. „Neravnoteža u crtanju, neiskustvo, omaške, oklevanje..napisano je tada o njegovim delima. Pikaso je za boeme bio mladi slikar koji obećava, međutim njegova sledeća izložba naredne godine s Ramonom Kazasom, u sali Pares, takođe u Barseloni, nije zavredela ni dva-tri retka novinara stručnih za umetnost.

– A tebe ocenjuju kao slikara duša – čestitao mu je don Manuel, ispunjen ponosom.

Okupljeni oko Dalmaua zapljeskali su da se sve orilo. Slikar nije znao kud će s rukama i gde da svrati pogled; upro ga je u pod i brzo preleteo očima preko muškaraca i

---

16 Kat.: *Els Quatre Gats* – Četiri mačke. (Prim. prev.)

žena, potvrđujući, mumlajući izraze zahvalnosti; ne znajući da li da i on zapljeska. I jeste. Udario je dlanom o dlan kad se dvoje ljudi razmaklo da propusti jednu krajnje jednostavno odevenu ženu: u haljini od tkanine sa cvetnim dezenom koja bi, da nije bila blago strukirana, bila tek tunika što slobodno pada, čak bez postave, i neskladno je visila s njenih ramena.

Nije bilo potrebe da Dalmau zagleda lica tih oholih buržuja da bi uočio odbojnost koju je kod njih izazvala Žuzefa. Neki su već napuštali grupu kad je Dalmau progovorio glasnije:

– Moja majka – predstavio ju je hvatajući je podruku i prilazeći don Manuelu. – Moj majstor, majko.

Don Manuel ju je pozdravio otmeno, a nekoliko žena koje su se bile odvojile od grupe vratile su se znatiželjno i s ponešto podlog zanimanja da vide izbliza onu koja će zacementirati postati predmet ogovaranja i poruga na njihovim sedeljkama: umetnikovu majku.

Ne obazirući se na pohvale upućene Dalmauu u kojima je uživao don Manuel, Žuzefa drsko pogleda dve od tih žena.

– Pokaži mi – zatraži od sina pokazujući na slike.

Prošetali su izložbenom salom, s majstorom pored sebe, praćeni pogledima ostalih prisutnih. Žuzefa je istrpela don Manuelova i Dalmauova objašnjenja držeći sina podruku, ponosita, znajući da je ljudi posmatraju.

Dalmau je zažalio što Ema nije s njima u društvu; stegnuo bi joj ruku, objasnio crteže, ko je tu ko, koliko mu je bilo teško da ih nacрта, šta mu je ukrao ovaj, šta uzviknuo onaj... A ona bi se smejala, i zajedno bi uživali u toj pobedi. Možda sad, posle izložbe, postane moguć ponovni susret.

– Treba da se čuvaš – šapnu Žuzefa prekidajući ga iz razmišljanja – da ti niko od ovih buržuja ne pomuti dušu.

Ema je prolazila kroz salu za ručavanje u prčvarnici noseći tacnu prepunu prljavog posuđa koje je upravo sklonila sa stolova. Hodala je polako, brižljivo, pazeći da se gomile naslaganih čaša i tanjira ne ljuljaju preterano. Međutim, dok je prolazila pored astala za kojim su sedela četvorica radnika, jedan od njih je snažno pljesnu po zadnjici. Posrnula je i ispustila tacnu ispred sebe. Čaše, tanjiri i činijice koje je nosila tresnuli su na pod uz zvonki prasak i mnogi su se smrskali. Ali Ema nije pridala važnost toj propasti; umesto toga se podbočila, porumenela, i okrenula se ka gostima.

– Ko je to uradio? – uzviknu. – Kako se usuđuješ?

Muškarci za stolom su se kidali od smeha. Bertran dotrča do njih.

– Leone – pozva jednoga, redovnog gosta *Ka Bertrana*, zaposlenog u fabrici nameštaja, mangupa i kavgadžiju. – Ne želim skandale u svojoj kafani! Ovo je ozbiljno mesto.

– Ozbiljno? – dreknu radnik, razmota jedan veliki papir i pokaza ga Bertranu.

Ema vide da joj je gazda prebledeo. Onaj čovek ustade, prisloni na grudi hartiju koja se odmotala gotovo do kolena, okrenu se oko svoje ose da bi i mušterije za ostalim stolovima videle. Emine uši zaglušiše zvižduci, aplauzi, psovke i prostakluci iz usta tih neotesanih težaka koji su došli tu da ručaju za nekoliko para, kad je prepoznala sebe nagu na crtežu, u izazovnoj, potpuno bestidnoj pozi. Klecnule su joj noge i zavrtele joj se u glavi. Svet se vrteo oko nje i više nije čula galamu. Poletela je na pod, ali ju je pridržao jedan od muškaraca za Leonovim stolom.

– Skini se! – zavika neko.

– Suknju, zadigni joj suknju!

Muškarac koji ju je sprečio da padne držao ju je oko struka jednom rukom, a drugom joj je pohotno pipao grudi.

– Bravo!

– Pokaži nam sise! Prave! – zatraži jedan.

Bertran se skamenio. Njegova žena Ester i jedna ćerka, privučene drekom i vikom, otrgle su Emu iz radnikovih ruku.

– Izvedi je! – naredi majka ćerki. – U kuhinju. Brzo!

– Ne! – požali se nekoliko gostiju uglas.

– Neka se skine kao na slici.

– Kurvo!

– Daj mi to – zatraži kuvarica od Leona.

– Ni u snu – odbi on izmičući crtež. – Dao sam lepe pare za njega.

– Odakle si ga izvukao? – reagova Bertran.

– Misliš gde sam ga kupio? U Huaninom kupleraju! – dreknu cerekajući se. – Prodavali su i druge, još nekoliko, ali meni se dopao ovaj.

I dok ga je opet pokazivao iznova se okrećući oko svoje ose i raspaljujući požudu kod gostiju, Ema je pomislila da će se zasigurno onesvestiti čuvši Leonove reči, upravo pre ulaska u kuhinju: ne samo da ih ima još nekoliko nego se uz to prodaju u kupleraju.

– Dosta! Gotovo – zatraži Bertran. – Ova kafana je...

– Ozbiljna? – prekinu ga Leon i izazva novi gromki smeh. – Kod tebe radi ženska koja pozira gola u... – Zastao je da odabere prave reči. – Pozira gola kao drolja! – razdera se na kraju.

– Mora postojati neko objašnjenje – izjavi Ester, i pre nego što je krenula za Emom, naredi drugoj ćerki da počisti pod.

Ali nije ga bilo. Bar ne takvog koje bi umirilo Ester i njenog muža, skromne sopstvenike prčvarnice, koji su uvek gledali kako da se uspinu uz taj stepenik, koliko god nizak bio, u gradskoj buržoaziji, kao Katalonci, pa prema tome i katolici, dabome. „Dopustila si da te slika ovako?“, začudi se žena pošto je Ema odgovorila potvrdno na sva njena pitanja, čučeci, lica zaronjenog u šake. „Ali... Ali... kakve si ti to odnose imala s tvojim momkom, curo? Već ste... pošto opštiti?“ Obe Bertranove ćerke su pažljivo slušale, zabezeknute; i otac je prisluškiavao, s vrata kuhinje, nadgledajući u isto vreme salu.

– Izvinite, izvinite, izvinite... – jecala je Ema.

Jedna ćerka je pokušala da je uteši, i sagnula se da joj prebaci ruku preko ramena. Majka ju je zgrabila pomalo silovito, podigla je i primorala da se odmakne nekoliko koraka.

– Izvini ti, Ema – kazala je – ali moraćeš da napustiš ovu kuću.

Bertran se štregnu. No pogled koji mu je uputila žena bio je dovoljan da proguta to što je hteo da kaže. Ćerke se začuđeno zgledaše. Ema otkri lice i okrenu se ka Ester.

– Otpuštate me? – upita polako, zaprepašćena.

– Naravno – odvrati žena grubo. – Ovde ne možemo sebi da dopustimo takve nepristojnosti. Isplati je, Bertrane – dodala je krećući prema mužu. – Vas dve se pobrinite za jela na šporetu. A ti pokupi svoje stvari i idi po novac. Ćuti – procedila je stigavši do muža, dok su oboje izlazili iz kuhinje. Ljudi su se primirili i čuo se uobičajeni žamor uz poneki uzvik i kikot tu i tamo. – Znam da je okrutno izbaciti je – nastavila je – ali nije u pitanju samo taj crtež... ili oni koji bi se mogli pojaviti. Zar ne primećuješ da ti je Ema istisnula ćerke u kuhinji? One se osećaju prijatnije daleko od plotni, čavrljajući s narodom, očijukajući i ljubavišući. Kelnerice ćemo uvek naći, bolje ili lošije, ali dobre kuvarice nećemo, i treba iskoristiti ovu priliku. Moramo ih naučiti svemu što znamo, ko će mene zameniti ako mi se nešto dogodi? Ko će preuzeti na sebe ovaj posao kad ostarimo?

– Ali njen stric... Meso iz klanice... – dvoumio se Bertran.

– Sebastijan će savršeno dobro razumeti. Misliš li da bi on voleo da ljudi i dalje dolaze ovde sa crtežima da bi mu bratanicu nazivali kurvom i hvatali je za dupe? Još ćemo videti, možda je i on izbaci iz kuće.

– Anarhista je, gotovo koliko mu je bio i brat, a znaš šta ti ljudi misle o seksu i svim tim slobodama.

– Jeste, jeste, dragi – odvrati Ester zlovoljno. – Sve dok mečka ne zaigra pred njegovim vratima. Bio ili ne bio anarhista, osetiće se poniženo zbog devojčine bruke.

Bertran uzdahnu i složi se.

Pobegla je odostraga, na vratanca u zidiću dvorišta. Bertran joj nije odbio za polomljene sudove prilikom obračuna plate. Mršav, uzvrpoljen, izbegavao je da je pogleda u oči. Stisnuo je usne i poželeo joj sreću. Kao da joj je iščupan deo bića, života, ustaljenih navika, Ema se obrela usred ulične vreve i ljudi koji kao da nisu nimalo hajali za njenu nesreću. Sklonila se od kola koja je vukla jedna stara šepava mula, i prateći ritam mnogih drugih zaprega što su se kretale gore-dole, udaljila se od prčvarnice. Sve joj je delovalo neprijateljski. Nije bilo vreme za povratak kući. Šta bi radila tamo zatvorena u četiri ćoška? Stric Sebastijan sigurno spava posle noćne smene u klanici. Zadrhtala je od same pomisli da treba da objašnjava stricu i braći kako su nastali ti crteži. Rosa je znala; njoj je ispričala u poverenju i prisnosti kakvi se rađaju u malom zajedničkom krevetu. Hladan znoj joj je oblio leđa pri pomisli da je stric i braća posmatraju nagu. Zašto?! Zašto?! Zašto ih je Dalmau prodao? Da li je moguće da ju je toliko omrznuo? Zastala je nasred ulice, snažno sklopljenih ruku, zarivajući nokte u dlanove. „Bedniče!“, promrmljala je. Ljudi iza nje morali su da je zaobiđu. Celom dužinom iste te ulice, ili možda neke druge, obližnje, Dalmau ju je bio pratio moleći za oproštaj. Zar on misli da se tako lako može oprostiti onakav udarac pesnicom? Ne, ni ako se on pripiše alkoholu koji je popio one noći. A tu je i razmirica oko Monserat. Ema nije uspevala da se otrese osećaja krivice, a slika barikade i drugaričine raznete glave mesecima joj noću nije davala mira. Ali Dalmau nije želeo da preuzme nikakvu odgovornost, pa ni zato što ju je doveo u spornu situaciju da zamenjuje drugaricu na veronauci. „Izdajnice!“, uvredila ju je Monserat zbog toga uoči pogibije. Trebalo je da Dalmau ispravi svoje stanovište i da bezbroj puta pokuša da izmoli njen oproštaj, a on je, umesto toga, nestao posle svega nekoliko pokušaja; nije bio uporan. A sad crteži. Nije shvatala kako su završili u kupleraju. Ljudi su je videli голу, u izazovnoj, sladostrasnoj pozi. Sećala se svake slikarske seanse ponaosob: ljubavi, strasti, užitka... Pošto je neko vreme hodala odsutna u mislima, suznih očiju, obrela se tek koji korak udaljena od kapije fabrike pločica. Pokušala je da se seti da li je u nekom trenutku svesno odlučila da dođe dotle i odgovorila je sebi da nije.

Dalmau nije tu, odgovorio joj je neki krezubi starac. Radi čega želi da ga vidi, upitao je. Radi čega, pomislila je. Da bi mu pljunula pred noge. Da bi mu izgrebala lice i šutnula ga u jaja. Jednom ili dvaput!

– Ni radi čega – odvrati umesto toga. – Ne brinite.

– Priprema izložbu s majstorom. Vele da je odlična i... – Ali Ema se već udaljila od kapije. – Hoćeš li da mu kažem da si dolazila? Kako se zoveš?

Kolebala se nekoliko časaka, leđima okrenuta starcu, i odgovorila i ne pomerajući glavu:

– Ne, nemojte se truditi. Ne poznajete me. Vratću se ja.

I zaputila se ka Četvrti Svetog Antonija preko istih utrina i istim nekaldrmisanim ulicama bez trotoara s čije leve i desne strane su stajale uboške kuće, prizemne ili jednospratnice, radionice i salaši za proizvodnju kravljeg, kozjeg ili magarećeg mleka; istim tim uličicama se bila popela ne zapažajući ništa od toga.

– Bitanga – čula je sebe kako mrmlja ispred neke mlekarnice.

„Bitanga“, ponovila je nešto glasnije. „Bitanga!“, vrisnula je do neba, stojeći nasred ulice. „Bitanga!“

Jedna mlekarica ju je ukorila što više frknuvši kad se krava koju je muzla uznemireno pomakla. Dve žene u crnom sašaptavale su se upirući rukom u nju, a iza njih, skriveni između kuća, veša okačenog da se suši i natrpene starudije i otpadaka, Divna i brat joj Delfin razmenili su saučesnički pogled. Bilo je jednostavno ukrasti iz Dalmauovog ateljea crteže te devojke koju je Divna prepoznala čim ju je ugledala u prčvarnici. Dalmau nije bio nimalo uredan, a kad je slikao trinšerairese, dostizao je tako visok stepen koncentracije da je osim hartije, drvenog uglja i voštanih bojica u njegovim rukama, Divna mogla da mu ukrade čak i cipelu ili košulju koju je imao na sebi.

Još je lakše bilo prodati ih u Huaninom kupleraju. Podvodačica nije bila, kao što se moglo i očekivati zbog njenog zanimanja, obrazovana i tankoćutna žena; ipak, pogledala je crteže s poštovanjem, kao da otkriva mnogo više od pohote koju su pokušavale da izazovu fotografije ženskih aktova, veoma moderne otkako su fotografske kamere postale popularne. Međutim, to poštovanje im nije pribavilo i višu cenu, kao što ih je uveravao Benito, trinšeraire koji im je ispričao za kurvin neobičan pogled i kome je Divna poverila zadatak da proda crteže.

– A zašto ne ti ili ja? – požali se njen brat.

– Ne želim da Dalmau ikad sazna da smo to mi učinili.

– Zašto?

– Dalmau ima poverenja u nas. Možda smo mu čak postali dragi. Zar ne primećuješ? Plaća nam hranu na nekoj uličnoj tezgi, i s vremena na vreme nam udeli poneku paru. Ljut je na tu devojku, to bode oči, ali je i zaljubljen. U suprotnom je ne bi uhodio. A ako se pomiri s njom, mi ćemo biti višak, zasigurno.

– Aha. – Delfin porazmisli nekoliko časaka. – A šta ako Dalmau pronađe Benita i ovaj mu ispriča da je dobio crteže od nas?

Devojčica se otrese sumnji širokim zamahom ruke.

– Benito može da ispriča jedino da mu je preostao još samo koji dan života zbog kašlja sa sukrvicom što ga tera da pljuje na sve strane.

Divna napravi pokret kao da će poći za Emom, a ona je, pošto je na sav glas izvredala Dalmaua i pljunula pred noge jednoj mlekarici, produžila dalje svojim putem udaljavajući se niz ulicu.

– Pusti je da ode – predloži Delfin.

Ali Divna nije imala takvu nameru. Želela je da zna šta će biti nadalje s tom devojkom. Sigurno će joj jednog dana biti od neke koristi... u dobru ili u zlu po Dalmaua.

Stric Sebastijan je znao; bio je otišao na ručak u *Ka Bertran* po Eminom odlasku i gnev mu je narastao u iščekivanju da se ona vrati kući. Zatekla ga je srditog, nasrtljivog, sva je prilika podnapitog, o čemu je svedočila poluprazna flaša anisovog likera na trpezarijskom stolu i dah kojim ju je zapahnuo izgovarajući prve reči.

– Šta to učini, jadnice? – riknu. Ema odstupi do vrata stana. On pođe za njom, prskajući je po licu kapljicama pljuvačke i alkohola dok je vikao. – Svi su te videli голу! Droljo! Kurvo! Jesam li te tako vaspitao? Šta bi ti rekao otac da je živ?

Ema udari leđima o zatvorena vrata. Nos strica Sebastijana postade centimetar udaljen od njenog; osetila je mučninu od smrada iz njegovih usta i znoja njegovog tela. Slušala je kako diše; osećala je toplinu vazduha koji je izdisao. Bili su sami kod kuće; braća joj još nisu došla s posla. Udariće je. Zadrhtala je i zažmurila strahujući da će je silovati, nošen besom i alkoholom, ali prestao je da viče. Prošlo je nekoliko sekundi a ona i dalje nije bila u stanju da svrati pogled na stričevo telo. Nije bila u stanju da obuzda pomamne drhtaje u kolenima. Samo što nije pala na patos kad po celoj kući odjeknu udarac: stric Sebastijan je pesnicom odalomio po vratima. Ema se skljojala na pod, šuljajući se leđima niz vrata. Dva puta je udario nogom neposredno kraj nje. Čula je kako drvo pucketa kad se slomilo i još više se skupila. Stric se vratio do stola i sipao sebi novu čašicu anisovog likera.

Ema je sedela naslonjena na vrata, držeći kolena u visini grudi, zaklonjena nogama. Odatle je videla da je sasuo u sebe jednu čašicu na eks pa sipao još jednu.

– Sutra ću ti potražiti nekog dobrog čoveka, kadrog da zaboravi te crteže i zažmuri na jedno oko na tvoje ponašanje, i udaćeš se za njega. Biće teško pronaći nekoga ko će pristati na to da je njegovu suprugu videla i poželela polovina muškaraca u Barseloni, ali mislim da znam nekoga ko...

– Ne – iznenadi se Ema začuvši svoj glas. – Neću se udati ni za koga.

Sebastijan otpi iz čaše, ovoga puta samo jedan gutljaj, i to neobjašnjivo umiri Emu.

– Trebalo bi da te izdevetam – zapreti on – ali obećao sam bratu da te niko neće povrediti ukoliko to bude zavisilo od mene, i pravo je da tu uračunam i sebe. Ali ako nećeš da me poslušаш, moraćeš da odeš iz ove kuće. Dovoljno si stara i zato ću smatrati da sam oslobođen obećanja datog tvom ocu.

Izgovorivši te reči, što je bio opširan govor za jednog kasapina, stric Sebastijan se sruči u jednu od stolica oko stola.

– Ne brinite, koliko sutra ... – zausti Ema.

– Ne sutra. Danas. Sad.

– Ali Rosa... i braća... – promuca Ema. – Volela bih da se pozdravim.

– Onda ih sačekaj na ulici i pozdravi se tamo.

Još je uz sebe imala bošću s ono malo svojih stvari pokupljenih iz prčvarnice: činijicom, priborom za jelo, dve pregače i jednom salvetom. Sad je morala da pokupi i ono što joj je pripadalo u stanu koji joj je bio dom otkako joj je umro otac. Nekoliko komada odeće. Cvetnu haljinu za koju joj je materijal poklonila Monserat. Par cipela i Dalmauove crteže izrađene kad je bila mala. Sve ih je pocepala. Od roditelja su joj ostale jedino naočare s izgredanim staklima i nalivpero sa zlatnim poklopcem koje je pripadalo njenom ocu a Ema ga je čuvala kao pravo blago. Nije htela da ga ponese.

– Budite dobri i čuvajte mi ga, striče – zamolila je spuštajući pero na sto, a bošću je već zbacila preko leđa. – Uzdam se da ću se jednog dana vratiti po njega, ali ako ne bude tako, neka ostane mom starijem bratu – dodala je. Sebastijan nije ništa odgovorio. – Hvala na svemu – dodala je na kraju. – Želim da znate da razumem vašu odluku.

Sagnula se da mu spusti poljubac na teme, kao mnogo puta ranije. No Sebastijan odmaknu glavu.

– Izvinite – ponovi Ema i zaputi se ka vratima.

– Ako te ne udam ili izbacim iz kuće, ako se ne pojaviš pred ljudima izubijanog lica – začu strica kad je malo nedostajalo da ih zatvori za sobom – ljudi će pomisliti da je moja Rosa isto tako razvratna kao ti. A to nikad neću dopustiti.

Zakoračivši jednom nogom na odmorište, Ema klimnu glavom i nestade.

Rosa je zaplakala pošto su se srele u ulazu, gde je Ema objasnila sestri šta se dogodilo. „Oni to neće razumeti“, upozori je rođaka kako će njena braća gledati na to. I nije se varala. Nije prošlo dugo a oni su se pojavili, kad se Ema pozdravljala s Rosom.

– Da nisi i ti pozirala toj džukeli? – bila je prva reakcija jednog od njih, koji je prostrelio sestru pogledom, šaka stegnutih u pesnice, napetih.

– Opomenuo sam te ranije – oglasi se drugi brat – da to što smo trpeli da Ema spava u našoj kući s tom vucibatinom nikako ne može izaći na dobro.

– Oprostite – izvini se Ema braći.

Naposletku im je spustila na obraz poljubac koji njihov otac nije dopustio da mu utisne na teme. U svakom slučaju, obojica su ga primila s nelagodom, željni da okončaju to okupljanje koje su neki susedi što su se peli ili silazili sumnjičavo propratili. „Da li se nešto događa?“, upita jedan od njih.

A događalo se mnogo toga. Ema takoreći nije imala novca, tek koju pezetu od isplate i onoga što je uštedela. Time je mogla da iznajmi sobu u nekoj kući, ali u svim domovima svojih drugarica za koje je znala i kojih se jednog po jednog preslišala s Rosom moglo joj se dogoditi isto što i sa stricem Sebastijanom: da saznaju za crteže i da je izbace ili... Rosa se nije usudila da izgovori šta, a Ema nije bilo potrebno da čuje. Mogli su da je iskoriste smatrajući je u najmanju ruku lakom ženom. Pre svega nekoliko sati pobjala se da će je rođeni stric silovati. Nije htela to da prizna sestri i osetila je da je nepravedna prema čoveku koji ju je primio u svoj dom. Ali ako je to doživela od rođaka koga je poštovala i u koga je imala poverenja, šta tek može očekivati od nekog neznanca.

Najednom je spoznala da joj je, s izuzetkom borbe za radnička prava, trčanja pred žandarmerijom i vike i pogrda upućenih buržujima, život dotad protekao relativno

spokojno. Kad su se Rosa i braća popeli gore, okruženje joj se opet učinilo neprijateljsko, kao tog prepodneva pošto je napustila *Ka Bertran*. Sama je. Treba joj posao. Treba joj novac. Treba joj ozbiljna kuća gde je neće poznavati i gde će moći da jede i da spava. Potrebno je da okrene novi list u životu koji je izmicao njenoj kontroli otkako je uhapšena Monserat i koji ju je usmerio tu gde se sad nalazi, sama nasred Ronde Svetog Antonija, ulice prepune ljudi, mula i taljiga, u sumrak jedne zlosrećne srede polovinom jula 1902. godine.

Čula je da je zvono parohijske Crkve Svetog Pavla od Polja označilo dva fitalja sata: pola osam. Rosa ju je uputila da pre osam treba da bude u gradskom prihvatilištu kod Parka. Tamo se moglo doći između osam i deset sati uveče, ali složile su se da će najbolje biti da se pojavi u najraniji čas, da se posle ne ispostavi da je ostala bez kreveta ili bez večere. Stoga je na licu mesta ušla u tramvaj na kružnoj liniji oko starog grada koji će je ostaviti u blizini prihvatilišta, na drugom kraju, u Ulici Sicilija. Smestila se na klupi između dvojice vojnika koji su joj napravili mesta prekomerno učtivo, pomalo izveštačeno. Nedugo zatim je shvatila: malo-pomalo sabijali su je s obe strane. Tako će izgledati njen život od tog trena. Šumno je uzdahnula, a zatim se žustro pomakla i stresla ramenima. „Da li se to meni čini ili se klupa skupila?“, upitala je podrugljivo obojicu nagoneći ostale putnike da se osmehnu a vojnike da pocrvene i da se dovoljno odmaknu.

U Paralelu se tramvaj oglasio zvoncetom da ne bi pregazio masu naroda koji se šetkao između kafea, prčvarnica, putujućih prodavača, pozorišta, kabarea, bioskopa i cirkuskih atrakcija. Ljudi nisu bili voljni da se sklone tako hitro kao što je hteo tramvajdžija, i to je veoma često dovodilo do saobraćajnih udesa, pre svega u uskim ulicama. Giljotina, to ime su dobili tramvaji zbog lakoće kojom su kosili tela i živote Barselonaca, iako je tramvaj na kružnoj liniji nazivan i Siromaška karuca, budući da su se mnoge porodice niskog roda nedeljom vozikale u njemu, dok su bogataši jezdili u svojim kočijama.

Ema je izašla iz tramvaja kod Parka, zemljišne površine koja je pre dva stoleća korišćena kao tvrđava nakon što je Barselona poražena u Ratu za špansko nasleđe između pristaša Filipa V Burbonskog i nadvojvode Karla Austrijskog. Polovinom devetnaestog veka vlada je ustupila tu tvrđavu gradu, čije vlasti su ne časeći ni časa naložile da se poruše vojne građevine koje su podsećale na poraz. Tu je održana Svetska izložba 1888. godine, a sada, na svetlu u smiraj dana tog meseca jula i uz svež vetrić što je pirkao s mora, Ema se mimoilazila s Barseloncima koji su se opuštено šetali različitim alejama: alejom topola, lipa ili brestova; uživali su u zelenim površinama uređenim u engleskom stilu, sa džinovskim kedrovima i sijaset magnolija, ili su odlazili da se osveže do velike kaskade, polukružnog spomenika znatne visine do kog se stizalo alejom oivičenom eukaliptusima.

Emu žacnu zavist: uživala je u tom predelu s Dalmauom. Trčali su i smejali se, strasno se grlili i ljubili, a potom se ona odmarala ležeći na travi u nekom od brojnih vrtova dok je on, gluv i slep za sve drugo, radio svoje crteže: skice šetača, ponekad lakrdijaške ili satirične, koji su nju zabavljali; drugi put je crtao drveće ili običan cvet. Nije to bilo davno, a opet, izgledalo je da je sve to ostalo veoma daleko iza nje.

Ubrzala je korak da bi pobegla od nostalgije, prošla kroz park i stigla u Ulicu Sicilija. Tu se nalazilo prihvatilište, gradska ustanova s javnom ambulantom, kao i s krevetima u zasebnim salama za muškarce, žene, decu i ludake. Osim medicinskog i upravnog osoblja, jednog učitelja i nižih radnika zaduženih za čišćenje, kuhinje i ostalo, prihvatilištem je upravljalo četrnaest časnih sestara iz reda Svete porodice, uz pomoć jednog kapelana.

Tih dana u prihvatilištu je boravilo blizu stotinu dece, osamdeset muškaraca i četrdeset žena, kao i sedamdeset maloumnika ili ludaka. Osobenost tog utočišta sastojala se u tome što su muškarci i žene mogli da ostanu tu samo tri noći i za to vreme su dobij ali krevet, čorbu za večeru i doručak – preko dana su bili dužni da izađu – i nisu smeli da opet potraže smeštaj dok ne prođu dva meseca.

Ema zastade pri pogledu na ljude koji su čekali na ulici. Pokoleba se i dođe u iskušenje da se vrati, ali znala je da za nju ne postoji drugo mesto osim tog. Snažno udahnu. Razgovarala je o tome s Rosom: potrebno joj je neko vreme, da bar ta tri dana bude smeštena na sigurnom u prihvatilištu kako bi napravila ispravan izbor. Prišla je redu u kome su ljudi čekali preko puta prizemlja zgrade. Ubrzo je shvatila da ta kolona ljudi, od kojih su neki bili povređeni, krvarili, dve žene ljuljale u naručju drhtava tela dece u groznici, a tu su bili i bespomoćni starci i nekolicina pijanaca koji nisu mogli da stoje na nogama, ne traži krevet u kome će spavati, nego pokušava da dobije besplatnu lekarsku pomoć pošto se u prizemlju prihvatilišta nalazila ambulanta.

Potražila je ulaz u prihvatilište i dala svoje ime službeniku koji je primao ljude iza visokog pulta..To je bio jedini uslov. Uputili su je kako da ode do ženske sale, takođe u prizemlju zgrade, gde se nalazilo noćno konačište. Tu je, između više žena koje su došle pre nje i nameštale svoje stvari na krevete poredane jedan iza drugog u sali, naišla na dve časne sestre i one su je ispitale. Šta ju je dovelo tu? Ima li porodicu? Posao? Šta ume da radi? Kojoj veri pripada? Ema je izbegla da odgovori konkretno, izuzev pitanja o veri kada je, na zahtev jedne redovnice, iznenadila obe tečno deklamujući deo lekcije iz veronauke koju joj je sestra Ines ulila u glavu u ubožištu Dobrog Pastira. Te večeri redovnice su se postarale da joj se sipa više čorbe nego što je bilo uobičajeno. Legla je u krevet namenjen samo njoj, sa izrabljenom i grubom ali čistom posteljinom, odakle je slušala hrkanje, kašalj i plač blizu četrdeset žena. Bilo je tu i prosjakinja, naravno, mogle su se prepoznati, no spazila je i žene i devojke poput sebe, koje je usud doveo tu, pa iako nije razgovarala s njima, uzvratila im je ovlaštan osmeh kojim su nastojale da prepoznaju jedna drugu u nesreći. Uprkos tome, uprkos okolnom mnoštvu žena, Ema se u mraku učinilo da se skupila u krevetu mnogo više od položaja fetusa koji je bila zauzela. Dotakla je svoju samoću, mogla je, bila je poput zida podignutog oko nje i opazila je kako suze počinju da joj se spuštaju niz obraze. Pokušala je da ih zaustavi. Ona je snažna žena, uvek su joj to govorili a i sama se hvalisala tom osobinom. Nekoliko minuta se borila protiv plača: stegla je očne kapke i stisnula usne, a telo joj se ukočilo, zateglo. Čuli su se prigušeni jecaji.

– Slobodno roni suze, devojko – začula je iz susednog kreveta. – Dobro će ti činiti. Nikoga nije briga što plačeš niti će te iko grditi zbog toga. Sve smo iskusile isto i osećaćemo to i dalje na svojoj koži.

Pokušala je da se seti ženinog lica. Ipak, nije mogla. Nije joj teško palo da poslušaj njen savet i plakala je kao što se nije sećala da je ikad pre, čak ni kad joj je umro otac.

Sutradan su joj redovnice preporučile jednu ozbiljnu kuću u Ulici Đirona, iznad Ulice Kortesa. Može da kaže da je šalju one. Isto tako, ponudile su joj posao služavke u jednoj drugoj kući, budući da je sinoć izjavila da ume da kuva. Mogu i da je preporučile da bude primljena u Školu bezgrešne Device Marije za domaću posluhu. Tamo više od osamsto devojaka uči da služi i kasnije dobija nameštenje u kućama imućnih porodica.

Za krevet u kući u Ulici Đirona je bila zainteresovana. Ali da radi kao služavka u buržujskoj kući, ona, anarhistkinja i učesnica u borbi, to je bilo daleko od njenih namera, koliko god ugrožena bila. Otac bi joj se prevrnuo u grobu, a i Monserat, bez sumnje. Osim toga, da bi je primili u tu školu u kojoj su devojke podučavane da kuvaju i služe, a pre svega da slušaju gospodaricu kuće i povrhu svega Boga, trebalo je priložiti dokument o dobrom vladanju, a njega je izdavao sveštenik parohije kojoj je pripadala buduća služavka. Mogla je da obmane redovnice s ponešto znanja veronauke, međutim nikad neće ništa postići kod sveštenika.

– Zahvaljujem, velečasna majko predstojnice – izvinila se – ali već sam služila u nekim kućama, i ovo moje telo... – Pokazala je na sebe odozgo naniže raširenim šakama. – Ovo telo mi je donelo mnogo nevolja. Gospodari kuća... njihovi sinovi... Da li me razumete? – Razumele su je. – Misle da imaju mnogo veća prava nego da ih poslužuju za stolom. Priznajem: ne želim da se pretvorim u podsticaj na greh. Možda ću kroz nekoliko godina, kad izgubim mladalačku svežinu, moći da radim u nekoj mirnoj kući.

– Pravo zboriš, kćeri – potvrdi predstojnica tih desetak časnih sestara, odmerivši Emu od glave do pete.

Kuća u Ulici Đirona je bila skromna, ali poštena. Kao što se i moglo očekivati s obzirom na to da su je preporučile redovnice, u pitanju je bila kuća jedne pobožne udovice koja je nosila crninu i ostvarivala dodatni prihod iznajmljujući višak soba. Za tri pezete mesečno Ema je mogla da deli krevet s drugom devojkom, Dorom, simpatičnom, prijatnom u ophođenju i vazda spremnom na smeh, željnom da se uda da bi pobegla iz te sobe gde gotovo da nije bilo mesta da dve devojke stoje u isto vreme. Dorina mana je bila što joj je uz telo prionuo miris zeca. Emi je on bio poznat iz prčvarnice, ali Dora je preko svake mere premašivala taj smrad budući da joj je posao bio da šiša zečje dlake i po ceo dan je premetala krzna tih životinja po rukama. Koliko god da se trudila da skinete dlake sa sebe, krevet bi uvek osvanuo prepun dlaka i prilično dugo, pošto bi se probudila, uklanjala ih je iz razbarušene kose izvinjavajući se bez kraja i konca. Nije bilo moguće provetriti sobu, pošto je jedini prozor gledao na malecko, zatvoreno unutrašnje dvorište odakle ne samo da nije dolazila nikakva svežina nego je iz njega

pristizao mali milion mirisa što su se nakupili u ostalim stanovima koji su gledali na njega, kao da su stešnjeni tu u iščekivanju da im neko naivan omogući da se ušunjaju unutra i okuže unutrašnjost novog stana. S druge strane, udovica nije odobravala da drže vrata na sobi otvorena. To bi bilo, tvrdila je starica glasom čvršćim nego inače, kao poziv muškarcima i očigledno bi raspalilo njihove telesne želje, što je naglasila udarcem štapa o pod od zacementiranih pločica.

Ema, eto, nije mogla da otvori prozor na sobičku, i možda je s vremena na vreme izlazila napolje s ponekom zečjom dlakom upletenom u kosu, ali nije joj bilo teško da u Dori pronađe drugaricu uz koju se privijala noću kako bi ublažila zebnju i zavarala jad. To poznanstvo joj je vratilo živost. Očajna situacija ju je navela da zaboravi Dalmaua, strica Sebastijana, sestru Rosu, Žuzefu, pa i Bertrana, i sve iz svog dotadašnjeg okruženja. Platila je udovici mesec dana unapred i raspolagala je s još samo toliko novca da se štedljivo hrani isto toliko dugo. Nije se usudila da izbroji kovanice, ali znala je da je tako. Trebalo je da nađe posao, i upinjala se oko toga od prvog jutra ne ograničavajući se na kuhinju, iako je prve pokušaje načinila u prčvarnicama i restoranima, u pivnicama, gostionicama i krčmama, sve jalove pošto su ili odbijali da joj daju posao ili su pokušavali da je iskoriste i kao platu joj nudili bednu crkavicu. Trenutna ekonomska kriza bila je nemilosrdna i iznosila je na videlo najgore osobine onih koji su mogli da ponude zaposlenje.

Pokušala je u dućanima veza i čipke, šešira, u bakalnicama, pa i u prodavnicama kočija. Ništa. Pokušala je, uzalud, u trgovinama lepezama, kišobranima i suncobranima, u čokolaterijama, obučarnicama i prodavnicama noževa. Napokon je uspela da dobije zaposlenje kod jednog dušegdžije koji je imao radnju u Ulici Bajlen u blizini Trga Tetuan, i nekoliko noći su se zečje dlake koje je donosila Dora mešale s hiljadama vunениh vlakana koje je prenela Ema. Ujutro su se obe smejale. Jedna je šišala dlake zečjeg krzna, a druga je po ceo dan mlatila vunu. U tome se sastojao Emin posao: da uzme tanak jasenov prut dugačak metar i po, savijen pod oštrim uglom na najtanjem kraju, i da tim delom dočekuje i odbija vunu u vazduhu sve dok se ne razdvoji i postane sunderasta, nakon čega je rasprostirana na tkaninu dušeka i ušivana, a taj posao su obavljali i dušegdžija i njegova žena. Nekoliko dana je Ema živela gušeći se među gomilama smeđesivkaste vune koje je mlatila i mlatila motkom, dižući oblake prašine koji joj nisu dali da diše, ali jednog popodneva pred kraj radnog vremena, dok je tukla motkom po vazduhu, a gomile vune i prašine joj lebdele pred grudima, dušegdžija ju je gurnuo s leđa i oborio potrbuške na gomilu na kojoj je radila.

Dora ju je bila pitala za njega. Odgovorila je da izgleda kao častan čovek. „Ne veruj mu“, opomenula ju je sustanarka, a ona, ne porazmislivši potanko o tome, u šali, odgovorila je da ona najčešće drži prut u ruci, i ako se samo usudi da joj priđe, proći će kao bos po trnju. Ali sad... gde je taj prut? Našla se u nevolji s dušegdžijom na sebi, oboje utonuli u vunu, on, izgubivši glavu, borio se da joj jednom rukom pipka grudi dok je drugom pokušavao da joj zadigne suknju, istovremeno je ljubeći i grizući joj vrat, uši, obraze, usne.

Neće moći da se izbori s njim. Krupan je i snažan, pošto je celog života štapom mlatio vunu i nosao dušeke tamo-amo. Pokušala je da razmisli, mada se gušila u vlaknima vune. Potražila je štap pipajući, ali ga nije pronašla, dok joj je dušegdžija uvukao jednu ruku u međunožje. Nije ga bilo. Rukama je dodirivala samo vunu i još vune. Došlo joj je da vikne. Nakašljala se. A gde mu je žena, zapitala se. Pokušala je da se iskobelja ispod tela koje ju je pritiskalo, međutim, to nije bilo moguće. Uzviknula je, i ovoga puta grlo ju je poslušalo, a on ju je ošamario, žestoko, nekoliko puta, više nego što je trebalo, pošto je nastavio da je šamara i kad je zamukla.

– Ne. Molim vas – jecala je, već položivši oružje. – Molim vas. Ne. Ne...

Opazila je da se on koprca da svuče pantalone, ne odmičući se od nje, gmižući po njenom telu.

– Ne. Ne.

Osetila je podignut, obnažen penis i još jednom pokušala da se odbrani. No on ju je ščepao za oba ručna zglavka i ispružio joj ruke ukrštajući ih.

– Molim vas – opet je zaiskala kad su se pogledali oči u oči.

– Dopašće ti se, devojko. – Osmehnuo se. – Dopašće ti se toliko da ćeš hteti još.

Ema je stisnula pesnice na vuni kao da će je to smiriti a on ju je opkoračio i upinjao se da joj pocepa košulju da bi joj razgolitio grudi.

– Tražićeš mi! – tvrdio je u isti mah, staklastih očiju, zajapuren u licu. – Poželećeš da ponoviš!

Bila je to nagonaska reakcija. Čim je otvorio usta da bi produžio da se hvališe, Ema se pridigla koliko je mogla i ugurala mu u usta jednu od gužvica vune što ih je držala stisnute u pesnici. Čovek je iznenađeno primeo šake Eminoje ruci i sklonio je. U tom času mu je drugom šakom ugurala još jednu gužvicu.

– Ponavljam! – vrisnula je gurajući vunu prstima do samog grla.

Branio se. Njoj je bes višestruko uvećao snagu i volju, i izdržala je njegove nasrtaje sve vreme mu držeći usta zatvorena jednom ili drugom šakom, sprečavajući ga da ispljune vunu. Primila je udarce, mali broj njih, pošto je posle nekoliko sekundi besne tuče dušegdžiji ponestalo vazduha i sručio se na zemlju. Ema ga je pustila i izmakla se nekoliko koraka kašljući između vlakana i oblaka prašine koje su podigli. Dušegdžija je nekoliko puta dobio nagon da povrati i stigao je da izvuče gužvice vune iz usta pre toga. Ema se i dalje odmicala od njega i uto nagazila na jasenov prut. Uzela ga je. Osmotrla je muškarca iza svojih leđa, još se grčio. Bitanga! Stavila mu je prut između nogu, još zamišljajući obnaženi ud kako mlitavo visi između njih, i čim ga je savijeni kraj pruta nadvisio, snažno je povukla nazad. Dušegdžijin urlik je obznanio da mu se štap zario negde u međunožje. Pustila ga je i zaputila se ka izlazu. Usput je uzela novac za svoje nadnice, plus za pocepanu košulju, iz kase u prodavnici.

– Bojim se da ćeš isto prolaziti svuda gde budeš radila – iznese mišljenje Dora saslušavši još jednom Eminu priču dok su ležale u krevetu. – Suviše si lepa, devojko. – Coknula je jezikom. – Čak sam i ja jedne noći došla u napast...

– Odbij! – povika Ema, odgurujući je u šali.

Ležale su jedna naspram druge i delile jastuk, dah, toplinu, mirise, zečje dlake. Smejale su se.

– Ne – ponovi Dora kad je iznova zavladao tišina – ozbiljno ti govorim...

– Je l' o iskušenjima? – upita Ema.

– Ne, curo, ne. O tvojim nevoljama. Kad bi imala momka i on dolazio po tebe na posao, čekao te i vrteo se okolo pušeci cigaretu, i čim izađeš poljubio te i uhvatio za ruku kao da mu pripadaš, to bi videli svi koji rade s tobom, i oni u krčmi pored, pa i onaj benavac iz prodavnice igala što uvek radoznalo motri kroz izlog, e onda bi te poštovali, jer bi znali, preteraju li i za dlaku, da će tvoj čovek doći i pokazati im njihovog boga. A ti... – Gledala ju je nekoliko časaka. – Prava si lepotica, a nema ko da te zaštiti. Ljudi na kraju saznaju da nemaš porodicu, da živiš u sobi sa sustanarkom i da čak ne postoji ni momak. Da nikoga nije briga za tebe i šta ti mogu učiniti.

Doduše, nešto od Dorinih reći nije bilo sasvim tačno, mada Ema to nije znala. Divna i Delfin su je s vremena na vreme nadzirali. Bili su je dopratili do prihvatilišta kod Parka. „Kako znaš da ide tamo?“, upita dečko trinšeraire. „Ženska s boščom, koja odlazi od svoje kuće i ulazi u Siromašku karucu, ako nema kuda da ide, otići će u prihvatilište kod Parka, kladim se u šta god hoćeš.“ „A ako ima?“ „Onda će nam biti teže da je nađemo“, prekinu Divna brata. Dvoje dece je prošlo kroz stari grad pešice. Divna se osmehnu bratu kad se potvrdilo da je pogodila. Videli su i kako se seli. I kako uzalud šipči barselonskim ulicama u potrazi za poslom. Bili su prisutni kad je izašla iz prodavnice dušeka s pocepanom košuljom. „Taj dušegdžija je uvek bio baraba“, izjavi Divna.

– I šta da radim? – uzvratila Ema drugarici pitanjem. – Da se prerušim? Da zastrem lice?

– Kao časna sestra? Ne, to nije rešenje. Biće praktičnije, a i zabavnije, da potražiš momka.

Emi u glavi blesnu Dalmauov lik. Neprestano je mislila o njemu, čas dobro čas loše. Poneki put bi je obuzela seta dok se sećala srećnih dana, a ljubav za koju je verovala da ju je ostavila za sobom kao da joj je parala svest i oživljavala uz poneku nemuštu suzu. Međutim, najčešće bi prizvala Dalmaua u sećanje uz prezir i razgoropađenost: crteži njene golotinje; bes zbog onoga što je učinio s njima, od kog je još ceptela; Monseratina tragedija... Nije bio dovoljno uporan, a i kad jeste, ona je reagovala istog časa, dok ju je gnev sprečavao da makar pomisli da ga opet pogleda u lice. Potom je nije ponovo potražio. Nije istrajno molio za oprostaj, nije se dovoljno izvinjavao zbog udarca pesnicom, nije priznao da je ona u pravu u pogledu njegove odgovornosti za Monseratinu pogibiju. A ona nije dobila priliku da traži od njega objašnjenje zbog aktova. Sakrio se, i to ju je razočaralo povrh svega. Ako nije došao da je potraži onomad, sad je gotovo nemoguće da zna išta o njoj, izgubljenoj u velikom gradu kakav je Barselona.

Više je neće tražiti, pomirila se s tim. Pronašao je utočište u svom poslu. „Od moje troje dece“, priznala joj je jednog dana Žuzefa, „stariji sin i ćerka su nasledili očevu

narav: borci, neustrašivi; Dalmau je, naprotiv, umetnik, dobra duša, dobar kao hleb, ima ogromno srce, ali je sanjar.“

Nije više otišla kod Žuzefe, i zbog toga joj je bilo zaista teško. Jednog dana će se vratiti kod nje da je vidi, mada je znala šta ima novo kod Dalmaua. Čula je za njegov uspeh sa slikama trinšerairesa u jednoj krčmi kuda je povremeno odlazila s Dorom na doručak pre nego što bi i jedna i druga otišle na posao. U kafeima i krčmama bi se obično našao neko ko je čitao novine naglas kako bi mnogi nepismeni bili upućeni u dešavanja. Taj spontani čitač je jednog dana izvestio o izložbi slika u Umetničkom klubu Svetog Luke mladog barselonskog slikara koji je obećavao, po imenu Dalmau Sala, „umetnika koji slika dušu svojih modela“, pročitao je naglašavajući.

„Boji duše tugom“, s bolom je pomislila Ema u tom trenutku dižući šolju s kafom kao nekakvu zdravicu suncu.

Nije našla momka; nije ga ni tražila niti je to smerala, iako su je Dorine reči zabrinule. Ali zato je naletela na starog Matijasa, povremenog snabdevača *Ka Bertrana* pilićima i kokošima, i uvek natovarenog košarom sa živinom. Bilo je to jednog prepodneva tamo gde se sastaju Ulica Arago i Paseđ de Grasija, gde se nalazila novootvorena mala železnička postaja vozova za Madrid. Modernističku zgradu na sredini ulice kao da su progutala zdanja levo i desno od nje, mnogo viša, i ljudi su je zato poredili s običnim javnim zahodom. Matijas je razgovarao s jednim od kočijaša kola s upregnutim konjima u redu kod postaje, koji su čekali putnike iz voza; Ema je htela tu da pređe Ulicu Arago pošto je železnička pruga, napola ukopana u zemlju, ali pod vedrim nebom, još više otežavala prolaz nego ulice što su je nadvisivale poput mostova.

Pokušala je da izbegne starca. Matijas u Bertranovoj prčvarnici nikad nije uspeo da proda nijednu kokošku i nijedno pile. Čim bi se pojavio noseći ih u svojoj košari, Bertran bi pozvao Emu, a ona bi ih zagledala, omirisala i odbila. Starac je s vremenom prihvatio to kao šalu i tu i tamo bi se pojavio u prčvarnici, potražio neposredno Emu, i pratio je po kuhinji i zadnjem dvorištu nastojeći da je ubedi da je njegova roba kvalitetna. „Ovi su dobri, kunem ti se.“ Bertran ih je puštao da se objašnjavaju i smeja se Matijasovom upinjanju i Eminoj upornosti. „Tek što su stigli iz Galisije, pogledaj ih bar.“ Ema bi sporadično upala u zamku i prišla da omiriše robu, pa bi nabrala nos, napravila kiseo izraz lica i zaklela se sebi da to više neće učiniti. „Uh, što ima prefinjen nos ta gospođica Ema!“, obično bi je korio Matijas pošto bi prestao da je saleće i uzeo da popije čašicu vina s Bertranom.

Ema ubrza korak da bi prešla ulicu ispred železničke postaje; možda je upravo to, gipke kretnje devojke uspravnog držanja, navelo kočijaše da skrenu pogled ka njoj kao da se topao i trom, težak vazduh krajem leta najednom ustalasio.

– Gospođice Ema! – ču da je doziva starac. Dvoumila se: Matijas poznaje Bertrana, sigurno je navraćao u prčvarnicu, pa zna šta se dogodilo, a možda je čak i video crtež. – Gospođice Ema! – pozva je on opet još glasnije.

Neki ljudi su je pogledali. „Izgleda da vas neko zove“, ukaza joj jedna žena upirući joj kažiprstom u leđa, a ona konačno stade i okrenu se prema Matijasu.

– Šta hoćeš? – upita tromim glasom.

Starac nije ništa odgovorio dok nije stigao do nje.

– Sad kad više ne radiš kod onog žgoljavka Bertrana, hteo bih da ti čestitam, devojko. – Emin izraz lica je bio dovoljan da se starac najpre osmehne, pokazujući ono malo pocrnelih zuba, a zatim objasni: – Nikad nisi napravila grešku. Ja svuda naposletku ubedim ljude. Tutnem neki novčić i zažmure na jedno oko. Ti nikad nisi ništa tražila od mene.

– Tvoje kokoške nisu dobre – objasni Ema.

– Ali nisu ni loše – branio se Matijas, ućutkujući je jednom rukom da ne bi odgovorila. – Niko nije umro niti se razboleo od mojih kokošaka i piladi. Kad se dobro pripreme, niko se ne žali. Zar misliš da bih i dalje prodavao robu na ulici da se to dogodilo? Ljudi znaju da nisu najkvalitetniji, zato su jeftiniji. Ko bi prodao dobru kokoš upola cene?

Emi nije bilo druge nego da se složi. Otkako je napustila prčvarnicu i kuću strica Sebastijana, bila je prinuđena da prihvati hranu koju bi ranije odbila. „Idi u *Kontinental*, u *Mezan dore*¹⁷ ili u neki od tih luksuznih restorana ako hoćeš prvoklasno jelo. Šta misliš, zašto ti dajem da jedeš za šest para?“, ukorio ju je neki gostioničar jednog dana kad se požalila da je povrće bajato. U tom trenutku je došla u iskušenje da odgovori da postoje prčvarnice gde se radi kako valja, mada ne bi mogla to da tvrdi ni za *Ka Bertran*. Jeste, išla je s gazdom u kupovinu, ali samo da ne bi dozvolila da mu prodaju nešto nekvalitetno po ceni koja je važila za dobru robu. Česte su bile prilike kad nije znala kog su porekla namirnice kuvane ili pečene u Esterinoj kuhinji.

– A kad ti nisi pazila – prenu je stari Matijas iz razmišljanja – Bertran je kupovao od mene dve kokoške. – Ema razrogači oči dok kapci i obrve nisu imali kud dalje. Matijas se opet nasmeši pokazujući šest – sedam pocrnelih, iskrivljenih zuba. – Kunem ti se!

– Ne! – uskliknu ona.

– Da! – usprotivi se on.

– Baš je kućkin sin taj Bertran. Znači... sve je bilo farsa? To što si me ti pratio po kuhinji i dvorištu, ja odbijala... da bi ta bitanga posle svejedno kupila kokoške.

– Ne – poreče Matijas. – Ja bih poklonio kokoške tvom gazdi da me on zauzvrat pusti da te pratim kao onih dana. – Ema se opet iznenadi. – Curo, znaš li koliko devojaka lepih kao ti dopušta da im jedan krezubi, odvratni matorac priđe bliže od tri koraka?

Ema odmahnu glavom.

– Da li si hteo da mi se udvaraš?

– Ne, ne, ne – odbi on. – Kako da se udvaram pravoj boginji? Dovoljno mi je da udahnem malo vazduha koji ti ispustiš.

Ema neprimetno iskrivi glavu i nasmeši se.

– Izveštačeno, ali lepo – priznade na kraju.

---

17 Fr.: *Maison Dorée*, pozlaćena kuća. (Prim. prev.)

– Da li boginje vole kafo? – upita Matijas. Ema se namrgodi. – Orćatu?¹⁸ – Ovoga puta, ona zvonko othuknu. – Možda sladoled?
E pa, dobro, pomisli Ema. Sladoled voli.

To je bila ludost, ali Matijas ju je ubedio. Ne treba njoj momak koji će dolaziti po nju niti da uvek otvori četvore oči da je neki pokvarenjak ne bi silovao. A s druge strane, otkako je pobjegla iz prodavnice dušeka, nije uspevala da pronade posao.

– Samo, je li da me nećeš hvatati za dupe? – upitala je Matijasa porazmislivši o njegovoj ponudi. Starčevo smežurano lice se primetno snuždilo. – Nemoj mi reći da si pomišljao na to! – uzviknu Ema. Matijas prostodušno raširi ruke kao da je razotkrila njegove skrivene namere. – Jedi govna!

– Kunem se da te nikad neću ni pipnuti – obeća on pre nego što se okrenula na drugu stranu.

Ema ga odmeri od glave do pete: bio je sama kost i koža.

– A ja se tebi kunem, ako ne budeš održao obećanje, otfikariću ti muda i...

– Verujem – prekinu je starac sležući ramenima i zamlatara obema rukama ispred sebe glumeći paniku – da je to i više nego dovoljno da oteraš od mene svaku nedoličnu pomisao.

– Pomisao! Jeste, najbolje će biti da odagnaš i njih! Jer ako slučajno vidim da sliniš fantazirajući o meni, opet ću ti otfikariti...

– Znam, znam – prekinu je on još jednom. – Neću te ni pogledati!

I tako su sklopili dogovor. Matijas će joj davati trećinu zarade od svake prodate kokoške ili pileta.

– Hoćemo li ići odvojeno? – htela je da čuje.

– Ne misliš valjda da sam te zaposlio zbog tvoje lepote? – upita starac ironično. – Odavno je ova košara preteška za mene – objasni odmeravajući koliko je teška i pruži je Emi. – Ići ćemo zajedno, ti s košarom i osmehom i... – Pokušao je da rukama opiše obline Eminog tela, ali umuknuo je pred uzdignutom bradom i pogledom kojim ga je ošinula. – Eto, a ja ću dati doprinos svojim iskustvom.

Nije im bilo teško da nađu kupce za četiri kokoške u košari. Dve su bile iz Galisije, od takozvanih „posnih“, iako su na dan kad su stigle u Barselonu bile „masne“, požalio se Matijas; treća je bila iz Rusije, takođe posna, a poslednja iz Kartahene. Tri su prodali kuvaricama iz kuća bogatih buržuja salećući ih na putu za pijacu; na taj način one su takođe izvlačile nešto koristi između stvarne i Matijasove cene životinje, nešto više od polovine, a starac je uvek određivao taj iznos zavisno od kupca. Nije mu bilo nimalo neprijatno da im izda priznanicu na pijačnu cenu. „Za posnu rusku kokošku“, ispisao bi drhtavom rukom na parčetu pakpapira, „tri pezete. M. Živinar.“ Nažvrljao bi potpis i dao kokošku za dve pezete koliko je u tom slučaju utvrdio.

---

18 Šp.: *horchata*, bezalkoholni, slatki mlečni napitak koji se može praviti od badema, pirinea i sličnog, (Prim. prev.)

Poslednju kokoš, još jednu iz Galisije od posnih koje su prethodno bile masne, utrpali su neposredno jednoj lepo odevenoj dami u pratnji sluškinje, koja se smeškala Matijas u dok je Ema hvalila koku. Naposljetku ju je ubedila pokazujući joj kokine bistre oči i čisto perje. „Dve pezete“, pošla je da izgovori cenu, ali Matijas ju je ispravio otpozadi:

– Dve i po pezete! I na dobitku ste pezetu i po, gospođo.

Nakon te prodaje prepodne se primaklo svom kraju. Matijas je pozvao Emu na ručak, a ona je odbila, navodeći da to nije sastavni deo posla. On se složio s tim, ali, iako joj je dao za pravo, dopustio je sebi da je podseti da treba još mnogo da uči. Ovoga puta se ona složila. Imala je mnogo pitanja. Ručaće s njim, ali u nekoj prčvarnici; ne dozvoljava da je vodi svojoj kući. Nikad mu tako nešto nije palo na pamet, izjavi starac. Krenuli su pešice do Parka, gde se nalazilo prihvatilište u kome je Ema spavala prve noći provedene van stana strica Sebastijana.

Prema jugu, u kružnoj liniji koju su opisivale pruge i šine mnogih vozova i tramvaja što su prolazili tuda, Park se graničio sa strahovito haotičnim pojasom koji se pružao ka moru. Tu su bili smešteni, naizgled bez ikakvog reda: železnička stanica zvana Francuska, po odredištu vozova koji su polazili s nje; arena za koride, u Barseloneti: siromaškom kvartu s kvadratno trasiranim ulicama, osvojenim od mora: luka i njeni brojni objekti; skladište; carinarnica; Pla de Palau; zgrada za sklapanje trgovačkih poslova; molovi i skladišta za robu; dve fabrike gasa, jedno groblje...

Ručali su u jednoj velikoj prčvarnici od onih zvanih „s okruglim stolom“, s ogromnim astalima, ne nužno okruglog oblika, za koje su ljudi sedali kad bi stigli i upraznilo se neko mesto. Jelovnik je bio isti za sve: dnevni, kao i niska cena, šest para, sa čim su delili prljavštinu prionulu za stolove i pod, masnoću što kao da je lebdela u vazduhu i mirise koje Ema nije mogla da prepozna.

Starac i njegova nova radnica su pronašli mesto, praćeni bezobraznim pogledima, mrmorom i ponekim zviždukom i nečasnim predlogom, među desetinama mornara, lučkih nosača, železničara i svakojakih radnika, velikom većinom prostih ljudi. Matijas je podigao ruku i pozdravio ih poput pobedonosnog ratnika. Klicanje i pljeskanje su učutkali Emin jauk, a zatim se svako pozabavio onim radi čega je i došao: jelom, što više to bolje.

– Zašto si im se javio?

Matijas joj je u izvesnom smislu ponovio Dorine reči. Ubedivao ju je da mu je sve jasno, da je svestan da mu ona ne pripada. Ne pokušava ni da se prikaže kao njen momak. Ipak, pošto tu ima ljudi koji ga poznaju i poštuju, treba očekivati da poštuju i nju.

Poslužena im je čorba u kojoj je plivala masnoća.

– Znaš li koliko kokošaka i ostalih peradi godišnje stiže u Barselonu? – otpočeo je priču pošto se Ema zadovoljila njegovim objašnjenjem. Odrično je odgovorila prinoseći ustima kašiku s komadom nečega. – Četiri miliona!

– To je ogroman broj kokošaka – izjavi devojka.

– Jeste. I većina stiže vozom, a od te većine glavnina stiže na Francusku stanicu, tamo pozadi. – I pokaza palcem iza njenih leđa.

Ema je čekala. I dalje je jela čorbu i to što je bilo u njoj. Matijas je takođe jeo, ali je za to vreme nastojao da govori s punim ustima i čorba mu je curila niz bezube desni.

– Od ta četiri miliona kokošaka, blizu dvadeset pet hiljada ne prođe veterinarski pregled. – Starac pojede dve kašike ne progovarajući, obrisa usta rukavom jakne i pogleda Emu pravo u oči. – Šta misliš, da li ima dovoljno veterinara u Barseloni da pregledaju četiri miliona kokošaka koje stižu u sanducima iz Francuske, Italije ili Rusije? – upita sležući ramenima. – Stvar je u tome što kada je reč o živini, u Barseloni ne postoji nikakva klanica kao što postoji za stoku. Kokoške, guske, patke i jarebice stižu vozovima. Kad ih istovare iz vagona, veterinari bace pogled. One koje dobro izgledaju šalju se u prodavnice ili na pijace; one za koje pomisle da nisu zdrave šalju u karantin u blizini stanice. To je napušteni komad zemljišta pun kaveza koje niko ne čisti i gde se živina, ako već nije obolela, zarazi od one što već jeste. Ela! – progovori opet progutavši nekoliko kašika. – Veterinari vrate vlasnicima deo kokošaka, one izlečene, što je nemoguće tamo unutra. Druge uginu, naravno, ko ne bi crkao posle tako duge vožnje, i naposljetku više hiljada bude žrtvovano pošto se smatra da se ne isplati lečiti ih i hraniti. Zapravo, niko nije spreman da uloži novac u to. U celoj toj zbrci mi stupamo na scenu. Tutnemo poneku paricu tu i tamo, i nikome neće nedostajati nekoliko kokošaka. To niko ne može da nadzire! Za to vreme vlasti u izveštajima mogu da tvrde da su žrtvovala ne znam koliko hiljada kokošaka pošto su bile u lošem stanju, niko više ne haje za to, a građani su mirni pošto imamo nekoga ko vodi računa šta jedemo.

– Ha! – pridruži se Ema Matijasovom ismevanju na osnovu vlastitog iskustva.

Ono što je bila zamislila nije bilo ništa u poređenju s onim što je zatekla kad ju je Matijas posle ručka odveo u karantin, smešten između železničke pruge za Francusku preko Mataroa i pruge što je vodila preko Granoljersa. Desetine nagomilanih, neočišćenih kaveza, prepunih izmeta, a u njima natrpane životinje koje su se njoj sve učinile na izdisaju. Matijas je koračao zemljanim stazama s čije leve i desne strane su bili smešteni kavezi, u pratnji jednog starca, prljavog koliko i kokoške koje je trebalo da čuva, i on je s vremena na vreme znatiželjno svraćao pogled prema njoj. Matijas i taj čovek su odabrali četiri kokoške, stavili ih u džak a potom u košaru koju je nosila Ema.

– Ove su žive. – Matijas se nasmeši. – Potrudi se da ti ne pobjegnu.

Platio je starcu iz karantina i pozvao Emu svojoj kući.

– Samo u dvorište – obeća da bi je ubedio.

Bilo je to prizemlje dvospratne zgrade u jednoj od uličica što su izlazile na arenu za koride u Barseloneti. Matijas je tu imao mali svetlarnik, zajednički sa susednom kućom; jedino je on imao pristup tom mestu, i stoga su zidovi bili puni kaveza, besprekorno čistih, a u nekima su kvocale kokoške.

– Stavi ih u kaveze. Svaku u zaseban. Sipaj vodu u pojilice i sipaj hranu.

Pregledao je ostale kokoške, u nekim slučajevima potvrđujući zadovoljnim mrmljanjem, a u drugim cokćući jezikom u znak neodobravanja, i kad je sve bilo u redu i nova grla živine smeštena, izvukao je novac zarađen pre podne i preračunali su se.

Emi su pripale gotovo dve pezete.

Izašavši iz Matijasove kuće, zadovoljno je koračala morskim pročeljem Barselonete. Brodice su se bile vratile, i nije mogla a da bar ne zastane na nekoliko časaka da bi osmotrila prizor koji preko dana, dok su pomorci ribarili, nije bilo moguće uočiti: na hiljade drvenih barki svih veličina i vrsta sjatilo se u ribarskoj luci. Gusta šuma jarbola bez jedrilja sprečavala je da se vidi između njih. Nešto dalje, veliki brodovi. Bez sumnje, pomisli Ema pre nego što se opet zaputila ka kući gde je delila sobu s Dorom, luka se može preći od jednog do drugog kraja a da se čovek ne skvasi, skaćući s jedne lađe na drugu.

Te večeri je u zajednički krevet donela poneko perce i priču koja je oduševila Doru.

Bertran nije hteo da naširoko i nadugačko objašnjava razloge zbog kojih je odlučio da se odrekne Eminih usluga.

– Vidi, momče – reče da bi stavio tačku na Dalmauovo saletanje – ako želiš da saznaš nešto više, trebalo bi da pitaš nju, zar ne misliš tako?

To se Dalmau i spremao da učini kad se zaputio ka Eminom stanu. Ovoga puta se nije bio sakrio da bi je uhodio i ušao je u prčvarnicu odlučno i usplahireno zbog mogućeg dočeka. Želeo je da podeli svoj uspeh s njom, da je zamoli za oprostaj. Neće dopustiti da ga odbije kao posle Monseratine smrti. Imao je tvrdnu nameru da klekne pred nju, da puzi ako treba, da joj obeća kule i gradove... čitav svet ako bude trebalo! Shvatio je da mu pobeđe malo znače ako uz sebe nema voljenu osobu.

Laskanja, sjajne kritike u novinama, priznanja: sve to mu je podiglo samoljublje. A iščezlo je oklevanje s kojim je dotad pokušavao da se uhvati ukoštac sa svojim nevoljama sa Emom.

Popeo se preskačući po dva stepenika i zakucao na vrata. Niko nije otvorio, iako je dugo lupao, paje sišao na ulicu i čekao u ulazu, kao što je i Ema čekala pre nešto više od dve sedmice da bi se srela sa braćom. Međutim, za razliku od onomad, nije se prva pojavila Rosa, nego dvojica braće.

– Zdravo. Da li znate...?

Nije stigao da izgovori pitanje do kraja. Jedan Emin brat od strica odalamio ga je pesnicom u lice. Drugi ga je opaučio stisnutom šakom u stomak nakon što se zateturao. No nisu mu dali da padne na zemlju kad se presamitio. Uхватili su ga nesprennog i nije bio u stanju da reaguje na lavinu udaraca što se sručila na njega. Naslonjen na pročelje zgrade, mogao je samo da se zgrči i zakloni šakama i rukama glavu i lice dok su ga braća mlatila uzvikujući: bitango jedna, drzniče, podvodaču, pohotljivče, pokvarenjače, podmukli stvore!... Ljudi su se skupili, napravili grupicu, i gledali ne mešajući se. Neko je zavriskao dozivajući gradsku policiju. Ali nije bilo nijednog policajca a najbliža stanica se nalazila daleko, u Ulici Sepulveda.

– Neka neko zaustavi ove divljake! – zatraži jedna žena.

– Hoćemo li da mu pomognemo? – upita Delfin sestru.

– O'ladi, čoveče! – odbi Divna. – Ako im se omakne jedna takva pljuska, ubiće nas.

Samo providenje je poslalo Rosu i batine su prestale. Stala je između Dalmaua i svoje braće, i morala je da ih prodrma da bi savladali zaslepljenost nasiljem koja ih je bila obuzela.

– Taj džukac podvaljuje devojkicama da bi ih slikao gole! – optuži ga jedan brat pred ljudima. – Našu rođaku je preveo žednu preko vode.

– A posle prodaje crteže u kuplerajima! – dodade drugi.

Začu se neodobravajući žamor.

– Onda neka ste ga prebili! – začu se među okupljenima.

– Trebalo bi ubiti te svodnike!

Plašeći se nečeg još goreg, Rosa uvede Dalmaua u ulaz. Braća pođoše za njom.

– Ne prilazi tom podlacu – naredi jedan od njih.

Ona je nastojala da se postavi između njih, ali Dalmau, okrvavljenog lica i rasečenih usana, odgurnu je u stranu.

– Ne znam o čemu pričate – izusti s mukom.

Dvojica braće pođoše da opet skoče na njega. Rosa uzviknu, a Dalmau stameno izdrža. Na ulici su ga iznenadili, ali sad nije bio voljan da poklekne. Pominjali su Emu, aktove, crteže, kupleraje! A on nije razumeo ništa od onoga što su govorili.

– Nikad ne bih prodao crtež vaše sestre! – pobuni se, besan i zbunjen.

Rosa je opet stala napred, ali nije stigla da telom zakloni Dalmaua. Braća su se zaustavila.

– Ljudi ih imaju i kupili su ih u jednom kupleraju – izjavi jedan.

– Ali jesi je slikao голу – optuži ga drugi.

– Jesam – priznade Dalmau – ali to je umetnost. Pristala je da mi pozira. I crteži su joj se sviđali. U tome nema ničeg lošeg. Uvek...

– E pa, prodati su u kupleraju.

– Ne razumem... – Dalmau proguta pljuvačku, gotovo ubeđen u ono što se spremao da izgovori. – Ne. Kod mene su u ateljeu. Niko ih nikad nije video. Ne bih to dozvolio.

– Uništio si Emi život – prebaci mu jedan brat. – Ljudi misle da je najobičnija drolja.

– Gde je ona? – upita Dalmau čvrstim glasom.

Braća su mu pljunula pred noge i zapretila da će ga ubiti ako opet povredi Emu, a onda su ga ostavili s Rosom, ali ni ona nije mogla da mu kaže šta je s njenom sestrom. Otkako ju je otac izbacio iz kuće, nema nikakvih vesti o njoj, priznala je. Dalmau nije dopustio da se ona pobrine za njegove rane. Obrisao je krv i ušao u tramvaj da bi što pre stigao u fabriku pločica, gde je njegova usplahirenost prešla u uznemirenost kad se uverio da su Emini aktovi zbilja nestali iz fascikli u kojima je držao svoje radove. Hladan znoj mu je oblio celo telo da mu se zavrtelo u glavi i to ga je primoralo da se nasloni na radni sto.

Ko mu je ukrao te crteže? Taj koji je to učinio sasvim sigurno ima pristup njegovom ateljeu. Pomislio je na Paka... To mu nije izgledalo moguće, iako je novac koji je u kupleraju zacemento isplaćen za crteže mogao predstavljati dovoljno veliko

iskušenje. Setio se da mu je jedan od dečaka koji su živeli u fabrici jednog dana pomenuo da čuvar ima određenih problema s nekim rođakom. Potreba oduvek predstavlja podsticaj, ako ne i izgovor za krađu. A ako nije Pako, ko je to mogao učiniti? Nije bilo preteško domoći se ključeva od njegovog sobička: visili su o kukama u jednom ormariću u sobici u kojoj je Pako stražario. Međutim, starac je često imao i druga zaduženja. A Dalmau nije smeo ni pomisliti da obznani kako su mu ukradeni aktovi njegove devojke, bivše devojke, koja to očigledno nikad više neće biti nakon poniženja zasigurno pretrpljenih njegovom krivicom. Mora biti da ga Ema smatra bednim makroom, podlacom koji je iskoristio njenu ljubav i prepuštanje. Uzdahnuo je. Udarac pesnicom u stanju pijanstva, to se može oprostiti, ali da pređe preko toga što je prodao njene aktove... Lukovci, kao i majstor, nisu dopuštali ženske aktove, a pogotovo ne devojčake, njegove devojke. Ako otkrije da su mu ukradeni, imaće dodatnu nevolju s don Manuelom, da je dometne napuštanju pokrštavanja kod pijarista, što je samo podstaklo majstorovo navaljivanje nakon izložbe crteža da pređe u Kristovu veru. Nije bilo ni dana a da ga ne podstakne na to. „Imaćeš briljantnu budućnost među lukovcima“, predskazivao je. „Priđi Hristu. On će te ispuniti“ „Svetlost našeg Gospoda vodiće ti ruku; radovi će ti biti duhovno veličanstveni.“

Ostatak dana Dalmau je nagađao ko je lopov. Niko nije mogao da ukrade crteže dok je on bio u ateljeu; primerio bi. Ali u fabrici pločica je radilo previše ljudi i bilo je nemoguće upreti prstom u nekog određenog a da se ne otkrije da je došlo do krađe. Potražio je tuđe poglede i sreo podozrivost kakvu ranije nije zapazio; nastojao je da protumači tuđe ponašanje, pa ipak, osim što je otkrio veze na koje ranije nije obraćao ni najmanju pažnju, zatvoren po ceo dan u svom ateljeu, u njima nije pronašao ništa što bi pothranilo i najneodređeniju sumnju.

Vratio se kući po mraku, razočaran što njegova istraživanja nisu urodila nikakvim plodom. Pod blistavim nebom osutim zvezdama, u prekrasnoj letnjoj noći, hodao je umornim korakom. Kratkotrajan bol bi mu probo telo kad god bi pomislio... kad bi zamislio Emu nagu, u smelim pozama, kako prelazi iz ruke u ruku, raspaljujući mušku pohotu crtežima u koje je on unosio svu veštinu, dok mu se ona prepuštala s punim poverenjem. Sad ih se sećao svih, jednog po jednog. I ako je on patio iz dubine duše, bilo mu je teško da makar nazre koje granice može dostići Emin bol nakon saznanja da joj je intima oskvrnuta a na čast bačena ljaga. Šta mu je činiti? Gde li ona sad radi? Nema nikoga izuzev strica, sestre i braće, i njega i njegove majke, i niko joj ne pomaže.

– Napali su ga da bi ga pokrali, slagao je majku kako bi objasnio udarce Emine braće. Bilo ih je više, dodao je sutradan ponovivši objašnjenje pred don Manuelom, uveravajući ga da je dobro i da želi da radi. Potrebno mu je to, pomislio je. Međutim, u podne je odbio majstorov poziv da ode kod njega na ručak i izašao je da se sretne licem u lice s gradom koji se ogroman prostirao pred njim. Iz okoline fabrike, nešto uzdignute iznad mora, posmatrao je Barselonu: luka, staro gradsko jezgro, Ešample, naselja koja je velegrad pripojio sebi. Tramvaji koji voze gore-dole, vozovi što prolaze kroz grad: voz iz Sarije kretao se sredinom Ulice Balines; voz iz Madrida Ulicom Arago, voz iz Francuske... Kočije s upregnutim konjima i teretna kola koja su vukle mule. Bicikli, na

hiljade njih, i poneki automobil. Pola miliona duša je živelo, radilo i neprestano promicalo tamo-amo praveći zbrku i nered nepremostive za onoga ko je nastojao da među svima njima pronađe jednu osobu: Emu.

Ali neko mora znati gde je. Tog podneva Dalmau je prošao kroz Četvrt Svetog Antonija: pijaca, tamnica, pijaristi, gde je otac Žasint uporno tražio da ponovo da je časove. Stigao je do Paralela, gledajući, motreći na radnike u dućanima, stolove i šankove u kafeima, kao i svaki procep u nekoj trgovini za slučaj da Ema tu radi.

Počev od tog dana, čim bi završio radno vreme, u podne ili predveče, išao je da traži Emu. Pronašao je neke njene drugarice, pa i Monseratine nekadašnje koleginice, koje su poznavale i Emu. Jedna je kazala da joj se učinilo da ju je videla u Ešampleu, druga negde u Šansu, ali nijedna mu nije pružila obaveštenje koje bi omogućilo da joj priđe blizu. Obišao je pola Barselone, otvarajući četvore oči, raspitujući se, prilazeći s teskobom u srcu redovima bednika što su prosili ukraj kapija privatnih kuća, ili uzimajući tanjir čorbe u brojnim gradskim prihvatilištima i sirotinjskim domovima, za slučaj da je Ema među njima.

Jednog popodneva, dok je šetkao nekim sokakom kod Grasije, zavirujući u radnje i trgovine, zaskočili su ga Divna i Delfin. „Bilo je krajnje vreme“, kazao je Delfin sestri posle višednevnog praćenja. „Zašto mu ne kažemo gde je? Možda će nam dati nagradu.“ Divna i njen brat su znali gde živi i spava Ema, kao i za njeno novo zaposlenje kod Matijasa s kokoškama. „Daće nam i više od nagrade“, na to će curica. „Ti samo drži jezik za zubima, da ne usereš sve kao što umeš“, upozorila ga je.

– Majstore! – pozva ga trinšeraire.

– Divna – iznenadi se Dalmau. – Otkud ti ovde?

– To mi je kuća. Zar se ne sećaš da živimo na ulici? – odvrati devojčica. Dalmau klimnu glavom stisnutih usana, kao da mu je žao zbog toga. – A ti? Šta radiš?

– Tražim jednu devojku – izlete mu gotovo bez razmišljanja.

– Oh – potvrdi Divna.

Neko vreme su ćutali. Ona je čekala da on zatraži, a on je oklevao, mada su ti mladi ljudi zaista živeli na ulici. I to mnogo njih. Ako se oni potrudu da pronađu Emu, mogli bi se pokazati kao veoma delotvorni.

– Da li misliš da biste ti i tvoje društvo mogli da mi pomognete? Koliko god se trudio, ne uspevam da je nađem.

Platio je Divni izdašno. Potreban joj je novac za ostale trinšerairese, nasamarila ga je.

– Više od deset hiljada njih krenuće da je traže!

– Možda ne tako mnogo – po prvi put se oglasi Delfin.

– Šta ti znaš, idiote? – obruši se ona smesta na njega. – Ne umeš ni da brojiš.

– Ali s mnogima se ne družimo – nije odustao.

– Za to služi novac, glupače! – Momčić je hteo da odgovori, ali sestrina reakcija ga je zgromila. – Umukni!

Kroz nedelju dana Pako je obavestio Dalmaua da ga Divna i njen brat čekaju kod fabričke kapije. Ostavio je to što je radio i izleteo da se sretne s njima. Pronašli su je.

Jeste. Ema Tazijas. Tako je rekao da se zove dečak koji ju je prepoznao u jednoj pekari u Princezinoj ulici, u starom gradu. Lice joj je pljunuto kao na crtežu dobijenom od Dalmaua, tako da ni najmanje ne sumnjaju. Ušli su u tramvaj da bi što pre stigli. Ostali putnici su prezrivo gledali prljavu decu u ritama i odmakli su se od njih. Ali devojka iz pekare nije bila Ema. Trinšeraire koji ju je otkrio, a ličio je na Delfina, nije odustajao od tvrdnje da to jeste Ema. „Tazijas?“ Slegnuo je ramenima čuvši Dalmauovo pitanje, kad je potražio objašnjenje od Divne. „Pošto ne ume da piše, sigurno je zaboravio prezime“, pokušala je da pronađe izgovor za njega, „ali liči, ili ne?“ Bila je lepa; u tome se sastojala cela sličnost. „Ne brini, majstore. Pronaći ćemo je“, hrabrio ga je Delfin. „Tražićemo je svuda.“

Prevarili su ga još tri puta.

– Ne zove se Ema Tazijas! – uzviknu Dalmau poslednji put pred navalom radnica koje su izlazile iz jedne fabrike prediva. – Uopšte ne liči na crtež koji sam ti dao!

– Ista je, ista kao na crtežu! – zavika Divna. – I zove se Ema Tazijas – dodade. – Budi siguran. Nju tražiš. Pitaj je.

Dalmau je načas hteo da pođe za ženom koju su mu Divna i njen brat pokazali tvrdeći da ovog puta jeste, da jeste ona, da su je pronašli, ali zaustavio se, zavrteo glavom i zapitao se kakvu glupost pravi okrećući se nabranog čela ka trinšerairki.

– Zašto mi podmećeš? Zar sam se loše ponašao prema tebi?

– Ne. – Na Divnine oči navreše suze. Nije plakala, nije se ni sećala kad je poslednji put ronila suze u detinjstvu, ali umela je da se pretvara. U njenom životu je bilo nužno pobuditi sažaljenje i samilost. – Ne podmećem ti – promucala je. – Zove se Ema Tazijas. Ona mi je tako kazala. Meni. Ovoga puta meni. Kunem ti se! I liči na devojkicu sa crteža. Istina je, ne podmećem ti... Zašto bi me lagala?

Ta što je izašla iz fabrike prediva nije bila ni lepa. Prosta devojka, pomislio je Dalmau, vrativši se u atelje. Možda ima dobru narav, ta radnica niskog roda kojoj su, kao i svima njima, na lice utisnuti napor i grubost s kojima se poslovođe ophode prema njoj iz dana u dan, ali nimalo ne liči na Emu. On uzdahnu; bio je rekao Divni da zaboravi na celu stvar. Odbila je i jecajući i štucajući obećala da će mu pronaći devojkicu. Znao je da je on taj koji treba da je pronađe: nemoguće je da je nestala. Jednog dana će doznati nešto o njoj... Nastaviće da je traži, mada je sumnjao da će to ičemu poslužiti, da će mu ona oprostiti; ali uprkos svemu, morao je da pokuša.

U ateljeu je imao pune ruke posla. Fabrika je dobijala porudžbine za kuće građene u modernističkom stilu. Za zidne oplote nalik na onu s vilama. Za serijski proizvođene pločice poput onih nadahnutih Japanom čiji izgled je osmislio. Ali ne samo to nego su izložba crteža i njen odjek u novinama dali povoda da ljudi pričaju o njemu. Jedan trgovac uljem naručio je od njega reklamni plakat za svoje proizvode; fabrikant karamela da mu dizajnira novu kutiju. Još je razmišljao kako to da izvede. Počeo je da proučava plakate i radove velikih modernista: Kazasa, Ruzinjola, Guala, Utrilja, De Rikea, Ljaverijasa...

Oblik kutije za fabrikanta karamela rešio je relativno brzo: ravna kutija s valovitim bočnim stranicama i zaobljenim ivicama, a na njoj nasmešena lica dvoje dece s loknama,

sve s obiljem ukrasa, s mnogo boja. No s plakatom za ulje mu je išlo teže. Na don Manuelovo nezadovoljstvo, kao uzor i model je odabrao primerak časopisa u kome je reklamiran sanatorijum za obolele od sifilisa u Pased Bonanovi, području udaljenom od centra grada. Tu reklamu je naslikao Ramon Razas, boem, majstor nad majstorima.

Kad god bi pogledao taj plakat, osećao se manjim od makovog zrna. Na reklami je bila prikazana žena koja je, iako maltene bolesno mršava, i dalje pokazivala nešto lepote a ona je, kao i njen život, isticala iza izgubljenog pogleda upravljenog ka cvetu što ga je držala u jednoj ruci, u visini očiju. Crna zmija upletena u veliku maramu s resama, kojom žena nije uspevala da prekrije naga leđa i deo dojke, iskazivala je odsustvo svake nade u izlečenje koju bi posmatrač mogao gajiti. Govorila je sve! Nešto podmuklo kao sifilis izraženo je uz nenadmašnu osećajnost i veštinu. Bilo mu je teško i da pomisli da bi mogao postići nešto slično. Ovoga puta nije trebalo pretočiti bol zbog Monseratine pogibije i raskida s Emom u crteže jadnika poput trinšeraisa; sad je trebalo preneti drugačiju poruku, odgovarajuću da bi ljudi kupili određenu marku ulja.

U međuvremenu, dok je radio na keramici i s vremena na vreme iznova ushićeno posmatrao plakat klinike za obolele od sifilisa u nadi da će se dosetiti nečega što će nadmašiti jednostavno rešenje s nekoliko žena što kupuju ulje, Dalmau je mnogo češće prisustvovao večerama, proslavama i sastancima. Pozivi su mu obično stizali preko don Manuela i odazivao se na njih zajedno s majstorom, koji je takođe priređivao gozbe kod kuće da bi se hvalisao svojim učenicom i nameštenikom. On mu je bio profesor na Ljodi; on ga je preporučio uprkos tome što mu je otac bio anarhista osuđen zbog bacanja bombi na procesiju na Telovo u Barseloni, 1896. godine; on ga je u fabrici uputio u tajne keramike; on ga je oslobodio vojske; on ga je savetovao; on je pomogao porodici kad se zbilja ona tragedija s Dalmauovom sestrom, ta jadnica uprkos revolucionarnoj borbi nije zaslužila da je snađe smrt; on je priredio izložbu. On, on, on... On ga je odveo kod svog krojača, mladog i slatkorečivog, da mu sašije dva sakoa i dvoje pantalone, a Dalmau je platio cenu koja mu se učinila papreno visoka. Potom je otišao s njim da kupi kaput i cipele, košulje, čarape i donji veš. Tamo je otišao ostatak zarade od crteža trinšeraisa, prekrasnih ali vrlo slabo unosnih zbog početne cene koju je Umetnički klub Svetog Luke odredio za njih. Na kraju krajeva, ta cena i priliči slikaru novajliji, izrazio je majstor svoje mišljenje, od čega je trebalo oduzeti provizije, troškove i još bezbroj stavki koje Dalmau nije razumevao i poverio ih je učiteljevom znanju.

Međutim, nije se složio da stavi šešir na glavu: i dalje će nositi svoju kapu. Osim toga, nosio je košulje bez okovratnika i manžetni u čast svoje majke, koja je danonoćno crnčila za šivaćom mašinom. Nije stavio ni kravatu, jer nije imao gde da je veže. Tako odeven, kretao se okružen lukovcima, obučen više kao njihovi neprijatelji boemi nego kao njegovi domaćini koji su ga dočekivali: muškarci u redengotu ili crnom fraku; žene u svilenim haljinama, nakićene i uspravne u korsetima.

Kiša zlaćanih kapi, teških i gustih, na tamnoj pozadini, a na njoj su se ocrtavale siluete više žena, tananih i čulnih. Trgovca uljem je oduševila nova reklama njegovih proizvoda koju je nacrtao Dalmau i drage volje je platio obećanu svotu, a posle toga je priredio večeru kod svoje kuće na koju nije bio pozvan don Manuel.

– Među nama – kazao mu je iskreno uljar te večeri – znam da je on tvoj majstor i svestan sam da ga sigurno poštuješ, kao što i treba, pa i da ti je drag, ali izgleda mi kao preterano nazadan čovek da bi se razgovaralo s njim ili provelo prijatno večer. Nikad mi to nije pošlo za rukom kad god sam se negde susreo s njim. Bogorodica, Isus Hrist, anarhističke bombe, boemi, katalanisti... To su mu jedine teme! Red, moral i dobri običaji. Ali molim te, ne pominji mu to – dodao je.

Dalmau se iznenadio i saučesničkim osmehom potvrdio da neće.

Uljar se zvao Fransisko Serano, a stanovao je u trospratnoj vili u uzanom i mirnom pasažu između Paseđ de Grasije i Katalonske ramble. Dalmauu se ona učinila kao jedan od najuspelijih primera modernizma, gde su s arhitekturom visokih plafona dekorisanih izdubljenim poljima i blistavom keramikom između drvenih greda i parketima kao podnim oblogama – neki su bili raznobojni, a drugi s prekrasnim mozaicima – celinu činili nameštaj i dekoracija sačinjena od najneobičnijih elemenata.

Dalmau je ranije slušao o tome od nekih kritičara tog pravca koji ga je, s druge strane, silno privlačio. Umetnici, slikari i vajari, prvenstveno boemi, pobunili su se protiv buržoazije, nipodaštavali je i izvrgavali ruglu. Više nisu slikali, pisali ili vajali ono što je privlačilo publiku, nego su stvarali umetnost radi umetnosti, i umesto da se prilagode ukusima ljudi, oni su ih nametali. Umetnička dela su pretvorena u običnu robu.

Arhitekti su kasno otkrili taj pravac, ali kad se to dogodilo, priključili su mu se još naglašenije nego slikari, ako je to uopšte bilo moguće. Ne samo da su projektovali i zidali zgrade, nego su uz to umetnički oblikovali detalje koji su ranije možda smatrani drugorazrednim i prepuštani merilima zanatlija: balustrade, rešetke, brave, kvake... A osim što su se bavili tim propratnim elementima, pravili su i nameštaj, vaze i ostale dekorativne elemente u kući. U to su spadali i tapiserije, tepisi, servisi za ručavanje, čaše i pribor za jelo... Modernistički arhitekta se pačao u sve: neki su proširivali uticaj i na odeću gospodarica kuće.

Bogati Barselonci su tako nastojali da se porede s dekadentnim Evropljanima koji su u prethodnom veku ispunili svoje vile mnoštvom egzotičnih i skupocenih predmeta, svakojakim ukrasima iz raznih razdoblja i različitog porekla, natrpanim u takoreći teskobne ambijente. Međutim, najveće postignuće tih buržuja naklonjenih modernizmu bila je izgradnja kompletne modernističke kuće koja im je uručivana bezmalo s uključenom poslugom, a celo zdanje nije bilo plod obrazovanog, intelektualnog, kolekcionarskog, znatiželjnog pa ni avanturističkog duha vlasnika, nego isključivo arhitektnog ukusa.

To su Dalmauu pokazale uljareva ćerka i još dve prijateljice pozvane na večeru, i pre nego što su seli za sto provele su ga kroz celu kuću, pa i kroz spavaće sobe, gde su fini stolarski radovi na drvenim pločama, krevetima, ormanima, stolicama i stolovima pokazivali talenat sličan daru velikih modernističkih ebanista:¹⁹ Umaa, Puntija, Busketsa... Stare pervaze i reljefe iz devetnaestog veka zamenile su laganije

---

19 Ebanista ili ebenista: umetnik koji se bavi finim stolarstvom. (Prim. prev.)

kompozicije u kojima su kombinovane svetle boje belog jasena, padouk drveta ili orahovine s tamnim nijansama mahagonija ili hrastovine. Metalni radovi na lampama, vitraži između drveta i iznad svega intarzije s drvenim pločama, metalima, sedefom ili kornjačevinom davali su glanc tom savršenom ambijentu. Dalmau je prevukao prstima iznad ženskih glava na intarzijama koje su ukrašavale uzglavlje kreveta uljareve ćerke.

– Mora biti da je čarobno spavati svakog dana ispod ovakvog umetničkog dela – primetio je žmirkajući da bi razabrao različite furnire u sastavu tih šara.

Devojke, stare otprilike dvadeset godina, dočekale su tu opasku blagim osmesima i saučesničkim pogledima, a Dalmau je shvatio da rečenica može biti rđavo protumačena.

– Mislio sam na...

– Znamo šta hoćete da kažete – prekinula ga je jedna od njih s obešenjačkom grimasom, uhvatila ga podruku i pošla s njim do stepeništa kojim su se vratili u trpezariju.

Te noći, posle večere, a pred nadurenim pogledom uljareve kćeri, kojoj nije bilo jasno zašto joj otac ne dopušta da se provodi napolju do zore a njenom starijem bratu to dozvoljava, Dalmau je s njim i s još nekolicinom mladića s kojima su se našli otišao na dva-tri luksuzna mesta, i u jednom mu je upravnik dao leptir-mašnu pošto je bio obavezan ulazak s kravatom. Isprva je pokušao da odbije, ali popijeni alkohol i navaljivanje nekoliko žena koje su se pridruživale društvancetu kako je veče odmicalo privoleli su ga da se preda i dopusti da se poigravaju s njim, da mu više puta iznova skinu i stave leptir-mašnu kako bi je iskrivile ili ispravile, i da ga zatim posmatraju kritičkim pogledom, kao da procenjuju sliku. I kad bi jedna dala svoje odobrenje, druga bi povukla mašnu i razvezala je uz smeh, graju i simpatične rasprave kako bi zadobila naklonost momka koji im je predstavljen kao mladi umetnik koji obećava.

Dalmau se s naporom setio kojim putem su išli dok se nije probudio u jednom stanu u Rambli cveća, nag i izvaljen na sofi, kao i druga dvojica mladića što su spavali potpuno opruženi u krevetu, kao da im je neko istegao ruke i noge. Trljao je oči dok nisu zasuzile i dok nije nestao osećaj da mu se gomila sitnog peska prilepila uz rožnjače. Nije bio u stanju da prepozna druge momke iz sobe, bar ne u tom položaju, a nije imao nikakvu nameru da ustane i da ih detaljnije zagleda. Glava mu je pucala od bezbrojnih slika koje su mu se ukazivale kao da su želele da ga podsete ko je i ko je bio: svetla, stolovi, svirači, ples, žene, čaše,.. Sve mu je to navrlo u glavu kao da pokušava da mu na silu zauzme mozak, Promenio je položaj; želudac mu se prevrnuo.

– Dobro jutro, umetniče – iznenadi ga pozdrav jedne žene iza njegovih leđa.

Hteo je da odgovori, ali reći se zaglaviše u sasušenom grlu.

– Zar se majstor već probudio? – začu se i drugi glas.

Prostorijom su se kretale dve poluobnažene devojke, zauzete traženjem ostatka svoje odeće u rusvaju garderobe, boca i raznoraznih predmeta razbacanih po podu.

– Drži – pozva jedna od njih Dalmaua bacajući mu gaće.

– Kako znaš da su moje... – s mukom izgovori on dok je pokušavao da ih uhvati u letu, nezgrapnim pokretom kojim nije postigao šta je hteo.

– Kako znam? – prekinu ga ona da bi dovršila pitanje. – Zato što sam ti ih ja skinula – dodala je slatko se smejući.

Dalmau se napregnu da bi se povratio. Taj smeh... U glavi mu je bolno sevnulo i vratilo mu u sećanje na nju, kako ga je zajašila i sedi na njemu. U tom času na njega su se sručile pantalone i košulja. Zatim sako.

– Hoćeš li leptir-mašnu? – podrugnu se devojka s umorom na licu držeći između kažiprsta i palca vrpce od tkanine dotrajale koliko i vazduh u toj odaji.

Iskoristio je priliku da najpažljivije odmeri tu ženu: korset joj je stezao trup i držao grudi uspravne i visoke, ali on ih se setio bez steznika, opuštenih. Ne bi se usudio da se kladi koliko godina ima: u svakom slučaju, telo joj je pokazivalo tragove života u kome je prelazila iz ruke u ruku. Primetila je njegovo zanimanje, i stisnula usne izvijajući obrve. „To ti je što ti je“, htela je da poruči tim pokretom.

Potražio je svoje preostale stvari, obukao se, ustanovio da mu nije preostao ni cvonjak od pezeta koje je iz predostrožnosti poneo te večeri i verovatno ih protraćio na alkohol i žene, i napustio je tu staru zgradu zajedno s devojka.

– Zar nećeš da sačekaš prijatelje? – bila je upitala jedna od njih.

Prišao je krevetu. Da su bili odeveni, njihov izgled bi mu možda nešto rekao; nage nije mogao da ih prepozna.

– Ne – odgovori – ne bih hteo da uznemirim tako prijatan san.

Tog jutra je svratio do kuće i odahnuo s izvesnim olakšanjem videvši da mu majka nije tu: mora biti da je otišla u kupovinu ili da preda i uzme materijal za šivenje. Umio se, kolebao se da li da uključi šporet i pripremi sebi neki jači obrok, ali odustao je; umesto toga, pojeo je parče bajatog hleba i pola glavice crnog luka, i izašao u pravcu fabrike keramičkih pločica. Velika suprotnost između polumraka, vlage i nezdravog mirisa ulica u barselonskom starom jezgru, i sunca potkraj leta, još uvek niskog, što se poigravalo sa senkama u Paseđ de Grasiji, najavljujući prekrasan dan srećnicima koji tu žive i uživaju u toj okolini, još jednom je kod njega izazvala osećaj uznemirenosti koji mu je prionuo uz želudac.

Instinktivno je potražio Emu među svetom koji se kretao levo-desno glavnom gradskom žilom kucavicom. Nije je ugledao; ali nije ni skrenuo s puta. Sinoć joj je bio neveran. Želudac mu se još više zgrčio. Mada je pokušao da pronađe izgovor u svoju odbranu: možda ga opravdava, makar malo, što se prepustio dejstvu alkohola? To su prostitutke, uporno je ponavljao kao da daje objašnjenja nekom trećem. Nije tu bilo ljubavi, ali prvi put je legao s drugom ženom, i od toga mu se prevrtao želudac.

Međutim, osećaj krivice je polako jenjavao a rad, uspesi, javna priznanja i proslave zaokupili su Dalmauov život i svakodnevicu. Osmišljavao je izgled pločica, zidnih oplata i keramičkih predmeta. Crtao je i slikao: slike, plakate, nekoliko vinjeta koje su mu naručile jedne novine, pa i dva eks librisa.²⁰ Upoznao je lično Ramona Kazasa, koji je te godine dovršio dvanaest platana što su ukrašavala takozvanu okruglu salu Kluba

---

20 Nalepnica, najčešće na unutrašnjoj strani naslovne stranice knjige. (Prim. prev.)

opere.²¹ Na slikama je bilo prikazano žensko obličje i njegova povezanost s muzikom u glavnoj ulozi i kao motivom. Kazasovo majstorstvo se ogledalo u laganom slikanju, razlivenih ivica, brzo izvedenom u nizu koji su znalci bez oklevanja odredili kao vrhunac modernističkog slikarstva. Predstavljen je i Ruzinjolu, i Pikasu, mladom slikaru tek nešto malo starijem od njega o kome mu je pričao majstor, i s kim se dogodilo da se jednom vozio na nekom od svojih povremenih odlazaka u istočnu Barcelonu.

Ipak, ako je modernizam na nekom polju doživeo procvat, to su bile arhitektura i dekoracija. U Evropi i Americi su bili zastupljeni art nuvo i različite lokalne varijante tog umetničkog pokreta, ali jedino je Barcelona bila kadra da masovno i složno sprovede u delo to poimanje u građevinama i trgovinama. Dalmauov novi status kao prestižnog slikara i keramičara omogućio mu je pristup zgradama u društvu arhitekata, predradnika, keramičara, ebanista, vajara koji su radili u mermeru, kovača i cele svite što je okruživala istinske tvorce tih čudesa.

Kuća Ljeo Murera i Bolnica Svetog krsta i Svetog Pavla Domeneka i Muntanera. Kuća Teradas Puča i Kadafalka. Gaudijevi toranj Beljesguard i park Guelj. Dalmau je imao pristupa svim tim zdanjima, čak je i radio na njima, kao što je voleo da čini kad je trebalo postaviti pločice ili keramiku don Manuela Belja; slušao je zamisli velikih majstora, i usplahireno, kao neko ko misli da nije dovoljno kvalifikovan, prisustvovao rađanju magije. Domenek i Gaudi su se nadmetali u zidanju monumentalnih zgrada. Prvi je preduzeo izgradnju Bolnice Svetog krsta i Svetog Pavla, a drugi se posvetio crkvi Sagrada Familija. Gaudi je bio krajnje tašt, gord, mistik; Božji arhitekta. Domenek, naprotiv, mada je imao pomalo naprasitu narav, bio je pametan, obrazovan čovek, istinski humanista. Puć i Kadafalk, najmlađi od njih trojice, Domenekov učenik, arhitekta i matematičar, bio je i član Gradskog veća Barcelone.

I uprkos tom nadmetanju u neimarstvu koje je, po Dalmauovom viđenju, trebalo da izbací ideje iz njih i da primi u sebe svu stvaralačku sposobnost koju je mogla da iznedri njihova inventivnost, trojica velikih arhitekata su takođe preduzimala sitnije radove, ono što se moglo smatrati običnim dekorisanjem poslovnih objekata. Gaudi i Puć i Kadafalk su saradivali na ukrašavanju jednog od glavnih kafea u Barseloni, *Torina*, u Pased de Grasiji, otvorenog u septembru iste te 1902. godine. Gaudi je osmislio izgled sale u dnu restorana, a Puć one na ulazu. Domenek je, opet, obnovio i dekorisao hotel *Španija*, uz pomoć velikih majstora kao što su bili skulptor Euzebi Arnau, vajar u mermeru Alfons Žujol, a povrh svih slikar Ramon Kazas, koji je ukrasio hotelsku trpezariju muralom sa sirenama što kao da su plivale između gostiju.

U fabriku keramičkih pločica don Manuela Belja redovno su pristizale narudžbine. Bili su im poznati projekti arhitekata. Domenek je nameravao da sve paviljone nove, velike bolnice prekrije keramikom. Podovi, zidovi i stropovi trebalo je da budu obloženi pločicama; oni za pacijente prijatnim, umirujućim bojama; oni napolju, kao i druge prostorije, s više metala, bojama koje će odražavati barselonsko sunce i oblicima koji tragaju za sveobuhvatnom umetnošću, jer ako su u salama za pacijente upotrebljene

---

21 Šp.: *Círculo del Liceo* je najstariji privatni klub u Španiji s jedinstvenim umetničkim nasleđem, dobrim delom zasnovanim na modernizmu. (Prim. prev.)

glatke pločice iste boje, čime je zagantovana higijena pošto su se mogle brisati i dezinfikovati, napolju, na šiljatim kulama, krovnim vencima, ispuštima za vazduh i samim pokrivačima fasada i krovova, trebalo je napustiti tradicionalne forme, odbaciti stroge linije kako bi se pečena glina talasala i lebdela. Nova Bolnica Svetog krsta i Svetog Pavla trebalo je da bude, sasvim sigurno, istaknuti primer modernizma i počast pločicama i njihovom izgledu, što je garantovalo dobar prihod snabdevačima.

– A ne kao taj naduvenko Gaudi – požalio se majstor Dalmau, kad su jednog dana razgovarali kako ide posao u fabrici.

– Šta hoćete da kažete? – začudi se Dalmau.

– Dok jedni poštuju naš rad i narućuju od nas komade i dizajn, a uzdamo se da će narućivati i dalje, Gaudi sakuplja otpatke iz fabrika i radionica kako bi prekrrio svoje građevine onim što on naziva *trenkadis*,²² rđavo sklopljenim mozaikom od razbijenih parćića i odbaćenih ostataka keramike, stakla i porcelana.

Dalmau je znao za tu tehniku koju je izumeo Gaudi. Dopadala mu se. Ta mešavina slomljenih komadića delovala je iznenađujuće. Pokatkad je uznemiravala, ali nikad nije prestajala da začuđuje: boja, raspored, pa i mogućnost da čovek nagađa odakle potiče ovaj ili onaj komad, u uzaludnom pokušaju da dozna njegovu povest.

– To je nova, modernistička tehnika... – pokušao je da odbrani velikog arhitektu.

– Sinko – odvrati don Manuel prekidajući ga – *trenkadisi* nisu ništa drugo do varijanta tehnike *zolidž*, a nju su u našoj zemlji još davnih dana koristili Mavri. Stvar je u tome što je Gaudi opsednut novcem, njegov govor se uvek vrti oko njega, oko primerenog trošenja sredstava, štednje. Vratio je u upotrebu tu tehniku i postigao da mu fabrike poklanjaju neupotrebljive restlove, čime pojeftinjuje troškove.

Kao i u drugim prilikama, Dalmau nije hteo da se raspravlja s majstorom. Možda *trenkadisi* vode poreklo od Mavra, ili ne; mnoge modernističke građevine zasnivale su se na arapskom graditeljstvu i ornamentima. Međutim, nije se moglo poreći da keramika stavljena na pročelja zgrada, polomljena ili cela, menja izgled okoline. Kamen i cigla, sivi, jednoobrazni, tužni, pomoću prekrivke od keramičkih pločica pretvaraju se u svetle, višebojne, blistave fasade, koje nose i pokazuju prolazniku smeće, originalne, upečatljive forme, daleko od monotonih i klasičnih kompozicija kojima su ukrašavani bulevari velikih gradova.

Proticali su meseci a Dalmau, koji se dušom i telom posvetio poslu izgubivši svaku nadu da će pronaći Emu, osmišljavao je izgled keramike i pločica, slikao i odlazio da vidi modernističke građevine, i što je više slušao velike majstore arhitekta i zanatlije koji su, kao on s pločicama ili keramikom, ostvarivali snove tih genijalnih umova obrađujući drvo, gvožđe ili staklo, u svojim slikama je više naginjao ka umetničkim oblicima Ramona Kazasa, koga je uzdigao na pijedestal. Konačno je ostavio za sobom svaki uticaj simbolizma lukovaca, čvrsto ukorenjen u slikarstvu njegovog majstora, i trudio se da u svojim slikama uhvati magnovenje trenutka, razlivenim bojama, u radovima lišenim velikih kolornih kontrasta, pokušavajući da se igra neodređenim linijama;

---

22 Kat.: *trenkadís*. (Prim. prev.)

stvarnost, pa i onu svakodnevnu, kao što ju je umetnik opazio u jednom jedinom trenu. Svetlost. Dalmau je tragao za tom očaravajućom svetlošću u suton: svetlošću što se spušta u času kad se dan i noć bore između sebe da bi se preobrazili u stvarnost i sve kao da se rasplinjava.

Ipak, uprkos uspesima koje je postizao s pločicama i ostalim delima, Dalmau je skrivao svoje slike, čak i od majstora, pribojavajući se da bi ga mogli uporediti s velikanima i da bi onda kritike rastrgle njegove radove. Imao je potrebu da uči, da upija te divne ideje modernizma, da bude prožet duhom promena. Ne jednom je pomislio da otputuje u inostranstvo kao što je činio i čini najveći broj slavnih slikara. Posedovao je nešto novca zahvaljujući porudžbinama koje je dobijao, ali takođe je imao majku prikovanu za šivaću mašinu, i pozamašnu pozajmicu koju je trebalo da vrati majstoru budući da ga je oslobodio vojske, iako se duboko u sebi uzdao da će mu don Manuel oprostiti taj dug kao što je natuknuo više nego jednom kad su kupci izražavali zadovoljstvo i izdašno plaćali njegova ostvarenja.

Otkako je Monserat poginula a Ema dolazila kod Žuzefe u posetu samo povremeno zbog raskida veze s njenim sinom, malobrojni su dolazili da vide Dalmauovu majku. Tomas se sav posvetio borbi za radnička prava, koja je težila da ostavi za sobom krah generalnog štrajka s početaka te godine. Njegov stariji brat nije živio s porodicom, već samo za političku borbu, i shodno tome nije sagledavao kao svoju obavezu da brine o majci i pazi na nju; to je uvek činila Monserat, i u krajnjem slučaju Dalmau, omiljeni sin. Međutim, to nije značilo da se Tomas pokatkad, mestimično, nije pojavljivao u stanu u Ulici Bertrejans, ali osim tih veoma retkih poseta, tek poneka komšinica ili stara prijateljica su svraćale kod Žuzefe da je pitaju za zdravlje, popiju kafu, podignu je od šivaće mašine i pročaskaju nekoliko minuta.

Ni Dalmau nije često pravio društvo majci, budući da je imao naviku da ruča u fabrici, gde mu je Pako donosio neko jelo iz prčvarnice dok je on i dalje radio, ili je jeo kod majstora u sobi, gde su se donja Selija i njena kći Ursula svojski trudile da mu durenjem i ispadima zagorčaju ručak dok je njihov suprug i otac pokušavao da bude prijatan. Kad nije slikao u ateljeu, traćio je večeri u nekoj krčmi ili restoranu na okupljanjima umetnika njegovog kova, pri čemu su neki bili na dobrom glasu, a drugi neuspešni; pisaca od kojih su malobrojni bili čitani, ali su zato gotovo svi bili uobraženi, a za tu manu se uverio da se povećava obrnuto srazmerno uspehu dela; dramskih pisaca i reditelja; pesnika; vajara; novinara; boema spalih na prosjački štap koji su iščekivali da im neko plati čorbu i komad mesa, i mladih buržuja privučenih svetom nitkova, što je odudarao od sveta u kome su udobno živeli pod skutima roditelja i njihovog bogatstva u velikim vilama na Ešampleu. Ponekad, nakon okupljanja, kad bi se grupa već osula, duboko u noć, posezali su za alkoholom i ženama, često prostitutkama, i stoga je retko zaticao majku budnu kad bi stigao kući.

Vidao ju je ujutro, kad je ostavljala šivenje i pripremala mu doručak. Malo su razgovarali. Dalmau je predviđao da će mu spočitavati ako se upuste dublje u razgovor, a Žuzefa se umorila od opomena da njegov život polako kreće pravcem koji mu ne dolikuje.

– Uspešan sam, majko – odvratio je jednom. – Ljudi me znaju... Cene moje radove, pozivaju me i žele moje društvo.

– Trebalo bi da staviš taj uspeh u službu drugih ljudi, naroda, radnika – prekinula ga je – borbe.

– Majko... – Pokušao je da izbegne tu temu. – Šta hoćete? Da poklanjam svoje radove radničkim udruženjima?

Žuzefa ga nije dalje opterećivala. Volela je sina. Iz istog razloga mu nije ispričala ni za Emine posete. Prvi put je nabasala na nju u trenutku kad je išla da preda sašivene manžetne i da preuzme novu robu. Devojka nije htela da se popne u stan. Umesto toga, šetale su neko vreme po starom gradu, uličicama do kojih nije dopiralo sunce, vlažnim, prljavim i smradnim, a glasove su im često nadjačavali galama naroda ili gromor iz fabrika i radionica još uvek zatočenih u gustoj mreži ulica srednjovekovne Barselone. Devojka je priznala Žuzefi kakve su je sve okolnosti dovele do situacije u kojoj se nalazila: kako je umesto Monserat odlazila kod časnih sestara; da su joj pripisivali odgovornost za njenu pogibiju. „Ne brini“, umirila ju je Žuzefa, „nisi bila nimalo kriva. Ti si je volela.“ Što se Dalmaua tiče, ispričala joj je za pijanstvo i udarac pesnicom, i naposletku o aktovima prodatim u kupleraju. Žuzefa je odmahnula glavom i uzdahnula.

– Najviše me je bolelo što nije bio istrajan s izvinjenjima, što se nije više potrudio oko naše veze. Prvi put me je zatekao užasno ljutitu, još me je bolelo lice! – uskliknu Ema. Žuzefa ju je pogledala a na licu joj se ogledala tuga. – Zatim se dogodilo to s aktovima. Kako da mu oprostim? – upitala je, povređena. – Sad prodajem kokoške s krezubim starcem koji se ne usuđuje da me hvata za dupe – dodala je da bi razbila napetost koja je nastala.

Uspela je u tome, pošto je Žuzefa razvukla usta u ovlaštan osmeh pa opet odmahnula glavom.

– Dalmau se promenio, kćeri – priznala je. – Strah me je da postaje jedan od njih, od tih protiv kojih smo se borili iz petnih žila. Kad bih verovala u onaj svet, zamolila bih njegovog oca da ispravi takvo ponašanje, ali ne verujem u drugi život, i zato patim misleći da je moj muž položio život uzalud, da je ubijen zbog ideala kojih će se njegov mlađi sin na koncu odreći.

Ema je čvrsto uhvatila Žuzefu podruku i neko vreme su koračale ćutke.

– Nemojte mu pričati o meni – zamolila je kad su skrenule iza ugla Ulice Bertrejans.

Žuzefa ne samo da je obećala da neće nego je i ispunila obećanje, jer svaki put kad je njen sin pominjao Emu, ona je menjala temu razgovora sve dok jednog dana, na njegovo navaljivanje, nije bila primorana da upotrebi ubedljivije argumente:

– Kako možeš da pomišljaš i na najslabiju vezu s devojkom čiji aktovi su kružili po celoj Barseloni?

Hladan znoj je oblio Dalmauova leđa kad je shvatio da majka zna za to.

– Obasipali su je pogrdama – prekinula ga je iz razmišljanja – mnogo puta su je nazvali kurvom, mnogi ljudi; trebalo bi da budeš svestan toga: ponizili su je a stric ju je izbacio iz stana, kao kučku.

– Kako znate sve to? – upita on.

– Sine – umorno će Žuzefa – ljudi su surovi. Dovoljno je da se pronese glasina pa da dotrče kao hijene da ti sasu sve u lice. Tvoju tuču s njenom braćom od strica na ulici; reči izrečene u *Ka Bertranu* – njen nestanak...

Dalmau nije dalje potezao priču.

Sa svoje strane Ema je dala Žuzefi adresu kuće gde je spavala, da bi je pronašla ako joj bude potrebna.

– Šta god da bude, Žuzefa – dodala je – ne oklevajte i ne premišljajte se. Šta god da bude. Šta god da bude – ponovila je naglašavajući te reči. – Znao da vas volim kao rođenu majku – izgovorila je, spustila joj nežan poljubac na obraz i blago je odgurnula da uđe u ulicu i da tako izbegnu da obe prepoznaju bol u suzama što su joj već tekle niz obraze.

Otud, svestan majčinog ugla gledanja, Dalmau je od nje utajio frak, košulju s krutim okovratnikom i manžetnama, koji su svi bili beli, crnu leptir-mašnu i lakovane cipele što ih je kupio za bal koji je trebalo da se održi u *Mezon doreu*, jednom od najčuvanijih barselonskih restorana, na Katalonskom trgu. Hose Parija i Amadeo Fabra, dvojica onih bogatih buržuja koji su voleli da se pridruže okupljanjima umetnika, ubeđivali su ga da se pojavi, isprva prećutkujući da je obavezna svečana odeća. Tom balu, uveravali su ga, neće prisustvovati žene u čijem društvu su obično završavali raspojasane noći. Tamo će biti njihove rođene sestre i mnoge gospođice iz barselonskog visokog društva kojima roditelji, izuzev u naročitim prilikama poput te, nisu dozvoljavali večernje izlaske.

– Sve žele da te upoznaju! – uskliknu Amadeo.

– Mnogo smo im pričali o tebi, o tvom poslu, o tvojim slikama – dodao je Hose. – Čeznu da malo proćaskaju s tobom.

Dalmau odmahnu glavom. Nije zamišljao sebe na balu zajedno s majstorom, donja Selijom, Ursulom, i svim barselonskim bogatašima i uglednicima i njihovim porodicama.

– Videle su mnoge tvoje crteže u novinama, a i tvoje plakate – nije odustajao prvi. – Moja mlađa sestra, na primer, čuva kao blago kutiju za karamele koju si dizajnirao; sad u njoj drži svoje stvari, svoje tajne.

No Dalmau nije dao da ga ubede: nije mu se išlo na tu zabavu.

– Dalmau – Amadeo opet uze reč – tamo će biti tvoje prirodne mušterije. Ko te angažuje za reklame? Industrijalci. Kome ćeš prodavati slike jednog dana kad se odlučiš na to? Radnicima? Ide ti u prilog da se pojaviš tamo, da upoznaš te ljude, da sklopiš prijateljstvo s njima.

– Ne umem da plešem – jedino to se dosetio da odgovori, polaskan i uveren da je poslednji argument istinit.

Negde u to doba, a bila je dobrano odmakla 1903. godina, grupa katolikinja, među njima, dabome, i donja Selija, povelala je borbu protiv bogohuljenja. Republikanci i anarhisti, kao i velika većina radničke mase hulili su na Boga, na ulicama i u krčmama, u radionicama i u fabrikama. A najveći deo njih je to činio ne zbog neotesanosti, bez

razmišljanja, nego iz ubedenja: psovali su hotimice, svesni da time vređaju katolike i njihovu veru. Te žene utegnute u korsete i u strogoj crnini, uzburjane u nastojanju da Bog, Bogorodica i sveci ni načas ne silaze s prljavih usana silnih svetogrdnika, digle su se na noge, sakupile blizu dvanaest hiljada potpisa i podnele ih vlastima da bi se preduzele mere za suzbijanje bogohuljenja. Neke fabrike su donele interne pravilnike u kojima su zabranjene psovke, a radnici su čak i otpušteni zbog toga. Te večeri kada je Dalmau obukao frak u ateljeu da se ne bi razotkrio kod kuće, proslavljan je uspeh te izuzetno pobožne akcije.

Dalmau je silazio niz Pasađ de Grasiju, uveče osvetljenu kao nijedna druga ulica u gradu. Hodao je osećajući se nelagodno i zbog polovnog odela kupljenog u strahu od preteranog troška koji bi podrazumevao odlazak kod don Manuelovog ili nekog drugog sličnog krojača, kao i zbog pogleda koje su mu upućivali siromasi i nevoljnici stojeći u redu ispred bogataških kuća kako bi dobili ostatke nekog jela, ili oni drugi koji su tražili pribežište u kome bi proveli prolećnu noć, ipak hladnu i oštru. Prišao mu je jedan trinšeraire i zatražio milostinju. Dalmau je skupio usta ugledavši izglednelog, prljavog momčića i dao mu dve pare. Odavno nije video Divnu, pomislio je baš pre nego što ga je opkolila grupica od još četvoro trinšerairesa privučenih darežljivošću koju je pokazao.

– Već sam dao novac jednome od vas – pokuša da ih se otrese. – Ne mogu da udelim milostinju svima – dodao je, ali momčići su ga pratili avenijom, mimoilazeći se, moleći ga, povlačeći ga za skutove fraka. – Dosta! – uzviknuo je na kraju, nervozan što ga derani saleću. – Hoćete li da pozovem gradsku policiju? Ili noćnog čuvara?

Pre nego što je završio rečenicu, dečkići su se dali u trk. Stajao je nepomično, već prešavši Ulicu Aragon i železničku prugu što je prolazila njome na nadvožnjaku kod železničke postaje. Desno od njega nalazila se Kuća Amalje, nešto niže Ljeo Murera, koju je gradio Domenek, a on je maločas pretio jadnim dečacima beskućnicima da će pozvati policiju. Osetio se vrednim prezira. I sve to zbog još osam para, dve po glavi svakog momčića, a spiskao je silne pare na frak, iako polovan. Bacao je novac na alkohol i žene. Dao je popriličnu svotu kao prilog za večerašnji bal, a škrtari na milostinji. Obazreo se oko sebe ne bi li spazio momčiće, ali pobegli su. Možda ga prate pogledom, skriveni u rupama u kojima spavaju. Udahnuo je večernji vazduh i oslušnuo prepoznatljive zvuke: neka žena je pevušila pesmu u stanu s otvorenim prozorom, po kaldrmi su kloparale potkovice konjskih kopita, čuo se isti onaj bat nogu trinšerairesa dok su bežali. Bili su to zasebni zvuci, čujni, često jasni, i nisu se mešali međusobno kao kad bi se u toku dana digla graja.

Nije mu bilo lako da produži dalje, ali pošao je, polako. Od nostalgije mu se stezao želudac. Često je slušao te zvuke dok je tražio Emu. „Kud li se dela?“, zapitao se, iznebuha veoma svestan koliko ju je izneverio. Prošlo je više od godinu dana od Monseratine pogibije. Negde u isto vreme, znači, njegova veza s Emom je raskinuta, a on je, pomirivši se sa sudbinom, dopustio da uspomena na nju izbledi na zabavama i na poslu, da bi se u trenucima poput tog vratila i šibala mu svest kao bičem. „Takva je bila“, priznao je noći, „neustrašiva i bezglava.“ Zašto onda i njegove uspomene ne bi bile takve? Jedna greška, dve... Strah od odbacivanja. Oholost ili kukavičluk su ga

sprečili da pođe za njom one večeri kad je odbila da odgovori na njegova izvinjenja. Trebalo je da je prati, te večeri, ili sutradan, ili prekosutra. Ta iskustva su okončala njegovu sreću, možda i njegovu mladost. S takvim mislima se obreo ispred *Mezon dorea*, pomodnog kafe-restorana, koji se nalazio na uglu Katalonskog trga i Ulice Rivadeneira, sokaka što je izbijao na Crkvu Svete Ane, odakle se u dva koraka stizalo do Ulice Bertrejans, gde je živio s majkom. Svečano odeveni ljudi koji su izlazili iz dugačke kolone kočija i brojni znatiželjnici što su se sjatili tu bili su osvetljeni i odudarali su od ostatka polumračnog kraja. Prokrčio je sebi put kroz gomilu i provukao se unutra pre nego što su naredni gosti izašli iz jednog najamnog vozila. Pokazao je ulaznicu koju mu je don Manuel dao a zauzvrat uzeo iznos za koji je Dalmau razumeo da je namenjen u dobrotvorne svrhe, i pomešao se s ljudima što su već ispunili prizemlje i sprat od kojih se, zajedno s podrumom gde su se nalazile kuhinja i ostale pomoćne prostorije, sastojao lokal dekorisan u modernističkom stilu, premda pomalo prenačćenom, baroknom, s klasičnim francuskim nameštajem i muralima slavnih katalonskih umetnika: De Rikea, Vanseljasa, Urgelja i Inglande, Riju i Dorije... Posmatrao ih je između redova gvozdениh stubova koji su se završavali lukovima sa cvetnim motivima, iznad ljudskih glava i dima iz lula i cigara. Nije prvi put bio tu. U tom kafe-restoranu su održavane neke od najpoznatijih gradskih sedeljki – političkih, umetničkih, književnih pa i o borbama s bikovima – i on je ponekad dolazio na njih, kao običan slušalac, pošto nije bio u stanju da se upusti u raspravu s onima koji su pokazivali široko obrazovanje.

Šetkao je među zvanicama sa čašom šampanjca koju mu je jedan kelner stavio u ruku. Tu se okupio krem Barselone: buržujci i industrijalci sa ženama i ćerkama, kao što su mu najavili Hose i Amadeo; oficiri u svečanim uniformama na čijim grudima je bleštalo bezbrojno ordenje. Dalmau se u sebi ironično zapitao nije li neko od tih odličja nagrada za sramnu predaju i gubitak Kube i Filipina. Bilo je tu i nekoliko političara, kao što je bio gradonačelnik, sveštenici, članovi kaptola pa i biskup, kako je čuo prolazeći pored grupe koja je govorila o Njegovoj eminenciji. I naravno, aristokrate, gomila njih, bogati ljudi, monarhisti, koji su nabavili titule grofa, markiza ili vikonta zahvaljujući čekovnoj knjižici za stolovima istih takvih restorana: te savremene aristokrate su se nadmetale s nosiocima plemićkih titula ukorenjenih u istoriji Katalonije u junačkim ratnim delima svojih predaka. Donja Selija se topila od milja u njihovom prisustvu, a Dalmau je pretpostavljao da je svojevremeno bila spremna da žrtvuje dobar deo svog imetka da bi se domogla nekog od tih obeležja otmenosti. Što se don Manuela tiče, on je bio više posvećen Crkvi i slikarstvu nego društvu, iako ga zbog toga nije potcenjivao. Dalmau je bio svestan da mu mnogo duguje: jeste, njegov majstor se bogatio zahvaljujući njemu, ali veoma je mali broj ljudi niskog roda bio odabran da napusti bedu na koju je bio osuđen. A njega je odabrao čovek koji se ophodio prema njemu ako ne kao otac, a ono kao staratelj, pokatkad strog kao u poslednje vreme zbog Dalmauovih noćnih izlazaka i žalosnog izgleda kad bi se pojavio u fabrici.

– Ali moji radovi su i dalje izvrsni! Ili nije tako? – skresao je majstoru u lice poslednji put kad ga je ujutro izgrdio što počinje da se ponaša ruspuno.

Don Manuel se zgrnuo zbog tona i reči svog najcenjenijeg nameštenika.

– Jeste – samo je odgovorio, okrenuo se i zatvorio u svoju kancelariju.

Kad je isteklo prepodne, Dalmau je opazio da se majstor sprema da ide kući na ručak, stao je pred njega i izvinio se zbog svog ponašanja.

– Ovo je nov život za mene, don Manuele – dodao je – previše zanosan. Možda me zavodi. Imaću na umu vaše savete, budite bez brige.

Od sećanja ga je otrgla muzika, valcer. Dosta dugo je uživao u kretanju parova po plesnom podijumu. Neki kao da su lebdeli i okretno se vrteli; drugi su pratili ritam pomalo trapavo. Spretnost nema veze s godinama, uverio se još jednom: bilo je tu mladih a primetno neveštih parova, i nadomak njih, starijih koji su plesali otmeno. Kad je orkestar zasvirao drugu melodiju, odlučio je da se popne na sprat, gde su ljudi pili i razgovarali u grupicama. Tu je sreo Hosea i Amadea, i još nekoliko mladih buržuja, poznanika iz večernjih izlazaka. I bilo je tačno: s njima su se nalazile njihove sestre i drugarice. Te očaravajuće devojke su žudele da se zabave i da okušaju sve što im je bilo zabranjeno unutar raskošnih stanova u kojima su ih držali zatvorene u iščekivanju muža koji će, po proceni roditelja, biti pogodan za njih i za porodične interese.

Dalmau je u tren oka postao središte pažnje mnogih od njih, i upinjući se da ostanu suzdržane, navalile su da postavljaju pitanja o njegovim crtežima i životu. „Sin anarhiste?“, osmelila se da zapita jedna izazvavši iznenađan muk, koji je Dalmau prekinuo s prirodnošću.

– Da – priznao je. – Otac mi je osuđen u procesu na Monžuiku zbog atentata na Telovo. Zbog toga je ispustio dušu.

„Pogubljen je?“ „Obešen prostačkom omčom?“ „A vi, jeste li i vi anarhista?“ Neki mladići u društvu tih devojaka pokušali su da zaustave nezdravu radoznalost, i dok su se jedni i drugi prepirali, Dalmau je razabrao Ursulu, udaljenu nekoliko koraka, u drugoj skupini, iako mu se učinilo da obraća više pažnje na razgovor u njegovoj grupici nego u svom okruženju. Načas je razmotrio mogućnost da je s nekom od tih drugarica podelila svoje prvo seksualno iskustvo.

– Hajde da plešemo!

Gotovo jednoglasan predlog devojaka vratio ga je u stvarnost.

– Mi anarhisti ne umemo da plešemo – pokušao je da se izgovori.

– Trebalo bi da ostavite politiku po strani na ovakvim okupljanjima – ukori ga jedna od njih.

– Jeste – oglasi se druga – ovde plešu svi muškarci koji hodaju na dve noge... i ne nose rizu.

Odvukle su ga u prizemlje smejući se, i plesao je, šeptrljasto. Šampanjac i oduševljenje partnerki su ga obmanuli tako da je poverovao da uspeva da uhvati ritam valcera. „Jedan, dva, tri, jedan, dva, tri“, brojale su povlačeći ga za ruku i leđa da bi označile takt. Dalmau se prepustio tom ritmu koji se nepogrešivo narušavao kad bi posrnuo ili nagazio na nogu devojaka koje su grizle usne ne obazirući se na to. One se nisu naslanjale na njega kao kad se provodio s Emom u nekoj bašti pod tendom u kvartu. Igrale su razdvojene, uspravnih leđa, držeći se na rastojanju, a ipak su neke od njih

zračile požudom i sladostrašću koje su pomućivale pamet Dalmauu. Crtao ih je nage u svojoj uobrazilji. Drveni ugalj je klizio po hartiji opisujući njihove mlade, devičanske konture. Ponekad bi zadržtao celim telom. Zakleo bi se da mu čitaju misli, da čak rumene u nastupu flertovanja u kome im, uprkos neiskustvu, nije bilo premca.

Irene. Tako se zvala plavuša s anđeoskim licem savršenih crta, s belom kožom bez ijedne mrlje, osetno niža od Dalmaua, sa sitnim šakama i grudima. Izgledala je tako nežno da je stekao utisak da je igračka s kojom treba postupati izuzetno pažljivo. S njom je plesao više nego s ostalima. S njom je više pazio da joj ne nagazi na nogu. „Amat“, došapnuo mu je Hose kako se preziva u trenutku kad su odlučili da se odmore i izađu na svež vazduh na terasi na spratu, svi sa čašom šampanjca u ruci. „To je ćerka jednog od najvećih industrijalaca tekstila“, dao mu je najosnovnija obaveštenja. „I rekao bih da joj se dopadaš“, dodao je žurno pre nego što im je prišla. Dalmau je ćaskao s Irene, malo su se izdvojili od ostalih; ona je blistala, znajući da je posmatraju kao pobednicu u jednoj pritajenoj borbi. Smejali su se. Vratili su se u prizemlje i nisu se razdvajali. Kucnuli su se čašama. Pili su i napravili bezbroj okreta na plesnom podijumu u gomili na koju nisu obraćali pažnju, kao da su njih dvoje tu sami.

Odsviravši jednu numeru, orkestar na podijumu se povukao da napravi mesta grupi dama, među njima i donja Seliji, koje su se uspentrale tu s manje ili više poteškoća. Zvanice su zamoljene za tišinu: čaše sa šampanjcem su zvecnule moleći prisutne za pažnju. Plesni podijum se ispunio onima koji su sišli sa sprata. Stešnjen među njima, osećajući toplotu Ireninog tela, koje mu je ovoga puta bilo zaista blizu, Dalmau je izračunao da tu lako može biti četiristo ljudi, možda i više.

– Mnogopoštovani gospodine vrhovni zapovedniče – izdeklamova jedna od tih gospi u crnom – preuzvišena ekselencijo – dodade neprimetno klimajući glavom biskupu – visokouvaženi gospodine gradonačelnice Barselone...

Pomenula je mnoge predstavnike vlasti prisutne na zabavi, a nakon što je pozdravila glavninu prisutnih, zahvalila je Barseloncima na velikodušnosti iskazanoj zarad tako nesebičnog cilja kao što su dobrotvorni rad i milosrđe za najugroženije, a zatim otpočela tiradu bez kraja i konca protiv bogohuljenja. Dalmau je prestao da sluša manje-više dok je pozdravljala članove kaptola. Krišom je posmatrao Irene: ozbiljan izraz lica, kao da je saglasna s rečima izgovorenim s podijuma. Nagadao je koliko godina može imati. Mora biti između osamnaest i dvadeset. Po njenom izgledu moglo bi se tvrditi da nije prešla šesnaestu, ali to se nije uklapalo s grupom drugarica u kojoj se kretala a ni sa slobodama koje je davala sebi, da pije, da pleše, sasvim sigurno praćena budnim okom i pod nadzorom roditelja, koji su o Dalmauovom životu znali verovatno više i od njega samog. Osamnaest, zaključio je, ali nije bio sasvim siguran. Rasprava koju je vodio sa sobom o godinama tog anđela sprečila ga je da primeti da se Ursula kreće među gostima i prilazi jednom mladiću besprekornog izgleda iako je satima plesao, i da razgovara s njim, pokazujući na podijum. Mladić se osmehnuo i klimnuo glavom. Biskup je održao govor. Gradonačelnik je održao govor. I kad je izgledalo da će se besede završiti i da će opet otpočeti ples, mladić se jednim skokom popeo na podijum. Ljudi su se iznenadili i začutili.

– Dame i gospodo – izjavi on samouvereno, dubokim, snažnim glasom – mi mladi smo svesni važnosti ovog trenutka i napora naših roditelja i zvaničnika da nam pruže daleko mirniji i pravedniji svet koji se hrani načelima katoličke vere i stoga se, predstavljajući sve nas, veliki umetnik Dalmau Sala ponudio da se popne na ovaj podijum i da vam uputi nekoliko reči zahvalnosti.

Dalmau ga nije čuo: i dalje je bio usredsređen na Irenin prav nos, možda malo prćast, za mrvicu, taman koliko treba da ublaži oštre, mediteranske crte lica latinskih žena. Spremao se da pažljivo zagleda njene usne kad su se one okrenule ka njemu sa čarobnim osmehom.

– Divno! – uzviknu ona. – A nisi to pomenuo nijednom rečju! Dalmau joj uzvрати osmeh i slegnu ramenima.

– Na šta misliš?

Ućutao je zaglušen aplauzima prisutnih oko sebe, a oni su raskinuli krug i ostavili ga u središtu. Najveći broj njih mu je čestitao, a on nije shvatao zašto. Mladić s podijuma je nestao opet skočivši i utopio se u masu; njegovo mesto je sad zauzimala jedna gospa u crnom, koja je prišla ivici podijuma.

– Dalmau Sala! – pozva ga odande. – Popnite se, sine, popnite se – hrabrila ga je mašuci gore-dole prstima jedne šake. – Čekamo vas.

– Zašto? – jedva pogodi Dalmau da upita.

– Ponudio si se da govoriš u ime svih nas – odgovori Amadeo, stvorivši se tik uz njega.

– Dobra taktika da pridobiješ sve ove ljude – došapnu Hose. – Čestitam ti – dodade gurkajući ga s leđa ka podijumu, kao da je njegov zastupnik.

Ljudi su napravili prolaz i on je vodio pravo do gospe u crnom, koja mu je i dalje pružala ruku. Ukipio se na nekoliko časaka i Hose je morao da ga još jednom blago odgurne. Okupljeni su ga podstrekivali, žena u crnom ga je dozivala, a on se okrenuo da pogleda Irene, koja mu se smeškala. Hose, ljudi, gospa u crnom, Irenin osmeh, sve ga je odvuklo do tog podijuma, i popeo se primećujući kako mu se tresu noge. Nije voleo da govori pred drugima.

– Mnoge od nas – poče gospa u crnom. – Mnoge od nas... – ponovi u pokušaju da svi začute – prisustvovala su vašoj slavnoj izložbi crteža trinšerairesa u Umetničkom klubu Svetog Luke. Poneka je i kupila jedno od tih dela. – Okrenula se ka drugoj dami koja se popela s njom na podijum i klimala glavom otpozadi, gde se odvojila s ostalim ženama u crnom, koje su se pomešale s muzičarima. – Osećamo se veoma počastvovano što ste danas prisutni ovde, zbog vaše pomoći i podrške borbi protiv bogohuljenja. Vi renomirani umetnici ste oni koje ljudi slede i oponašaju, i vi treba da date društvu najveći primer poštovanja i uljudnosti u govoru. Dajem vam reč – pozva ga, odstupi dva koraka i priključi se svojim.

„Dajem vam reč!“ Dalmau nije želeo da dobije reč! Nikad mu nije pošlo za rukom da govori pred drugima. Osetio je da mu se znoje šake i leđa. Stajao je tu, usamljen, s vrstom muzičara i gospa u crnom iza sebe, pred više stotina ljudi koji su ga gledali pažljivo, iščekujući, i osetio je da mu se prevrće želudac. Pročistio je grlo, samo da bi

dobio na vremenu, pošto je smatrao da nije kadar da izgovori ni jednu jedinu reč. Uočio je blesak ordenja oficira i nakita dama, blistavo čiste sveštene mantije, i svilene ženske haljine; ugledao je Irene, i njene zelene oči uprte u njega. Osetio se posramljeno, smešan u polovnom fraku za koji je upravo shvatio da mu je preširok u ramenima i uzan u struku. Svi su to morali primetiti.

– Hajde! – začu se iz publike.

– Kreni već jednom! – obodri ga još neko.

Nije mogao. Opet je pročistio grlo. Ovoga puta se i nakašljao. Drhtala mu je čak i šupljina ždrele.

– Ništa ne govori – začuo se nečiji podrugljivi ton.

Panika obuze Dalmauove prste i oni se zgrčiše isprepleteni na stomaku. Smeh mnogih se pomeša s vrtoglavicom zbog mnogo popijenog alkohola. I dalje je stajao tu, skamenjen, a kapi znoja su mu rosile slepoočnice.

– Reci nešto, momče – obodri ga srdačno jedan starac u blizini podijuma.

– Jedno obično hvala – posavetova ga drugi čovek.

– Ništa ne govori – ponovi onaj od maločas.

Smeh postade glasniji.

Zasigurno nije prošao ni minut. Čitava večnost. Treba nešto da učini! Ali telo ga nije slušalo. Nije želeo ni da gleda u ljude; tamo je bila Irene.

– Izgubio je moć govora – izusti neko.

– I ne pomera se, kao da je model.

Čuo je grohotni smeh.

– Veliko hvala – propetlja teškom mukom, treperavim glasom.

Kao da su ga čuli jedino starac i muškarac koji ga je malo ranije posavetovao. Većina ostalih se opet okupila u društvanca i grupe kako bi ćaskali. Kelneri su se opet pojavili s tacnama prepunim čaša šampanjca.

– Muzika! – zatraži neko s podijuma.

– Neka ide da slika! – podviknu neko.

Dalmau je primetio kako mu se mnogo popijenog šampanjca uskomešalo u želucu, poput talasa. Kiselina mu se dvaput popela do usta. Kad je prvi put povratio, to se podudarilo s podsmesima jedne grupe mladih, a sledeći put baš kad ga je žena u crnom blago uhvatila za ramena da bi ga odvela odatle. Okrenuo se čim je osetio dodir i povratio na porub haljine i na ženine cipele. U sali se začuše svakakve primedbe i izrazi gađenja. Dok su dvojica konobara pomagala gospođi da obriše salvetama ispljuvak s haljine od svile i čipke, treći je pozvao Dalmaua da izađe iz restorana na izlaz za poslugu, kroz podrum, bežeći iza svirača. Pustio je da ga izvedu.

Ema i živinar su putovali za Sariju vozom koji je polazio s Katalonskog trga, do te male opštine koja još nije postala sastavni deo Barselone. Trasa je delimično vodila sredinom Ulice Balmes deleći je, kao što su i mnoge druge ulice bile podeljene šinama i prugama u gradu po kom su saobraćali tramvaji i vozovi. Međutim, za razliku od tramvaja, gde je kod većine uveden električni pogon, dok su neke još vukli konji i mule, voz za Sariju je bio pravi železnički, s teškim lokomotivama što su se kretale kloparajući, uz zvižduke, i izbacivale vodenu paru i gust crni dim koji je prljao zgrade i ljude, a sve to u razdražujuće pravilnim razmacima – svakih petnaest-dvadeset minuta – dovodeći stanare do očaja.

Ema je razmišljala o tome, o velikoj lokomotivi što vuče vagone, dok su se peli Ulicom Balmes. Davnih godina, kad je izgrađena stanica u Barseloneti da bi tu bila postavljena prva železnička linija na celom Poluostrvu koja je povezivala grofovski grad s Mataroom, žene iz te četvrti razglasile su legendu da mašino vođe otimaju decu kako bi upotrebile njihovu mast kao mazivo za lokomotive. Na tren joj se od nostalgije zgrčio želudac, i setila se kako joj se otac rugao dok je bila mala i plašio je tom pričom. Kad bi to bilo tačno, mašinovođa te velike lokomotive bi trebalo da otima buljuke dece da bi je održavao podmazanu koliko treba, pomislila je i osmehnula se, a u pamćenju joj je iskrsla slika očevog kažiprsta uprtog u jednu mašinu dok je ona pokušavala da se sakrije između njegovih nogu.

– Razmišljaš li o nečemu smešnom? – upita Matijas otržući je iz snatrenja.

– Ne – odvrati Ema, porazmislivši na trenutak. Nije želela da podeli tu veoma ličnu uspomenu sa živinarom.

Od pre nekoliko dana osećala je da je bezubi starac progoni; iako je držao datu reč i nije je ni pipnuo, milovao ju je onim svojim mutnim očima, koje su se sad, nakon što ju je pogledao dovodeći u sumnju svoju iskrenost, spustile niz njen kaput do mesta gde je pretpostavljao da se nalazi začetak grudi. Bila je zima, decembar, i bilo je hladno, studeno, još hladnije u rasklimatanom vagonu u koji su se uvlačile vazdušne struje, kao da su htele da ih podsete da se voze trećom, najnižom klasom. Uspravljenih leđa na neudobnom drvenom sedištu, podigla je košaru s dve žive guske i prekrila nedra. Starac je prestao da pokazuje pohotu i počeo da zuri kroz prozor. Ema je buljila u guske; ta živina je bila razlog što su krenuli vozom da bi izašli na stanici Bonanova, urbanistički još neuređenoj oblasti između Barselone i Sarije, tu i tamo prošaranom veličanstvenim,

impozantnim kućama, okruženim negovanim, prostranim vrtovima. Živinar je imao dobru mušteriju tu, u Bonanovi, koja je od njega kupovala guske, a one su mogle dostići cenu od devet pezeta po grlu, daleko iznad iznosa plaćanog za kokoške, piliće, patke ili jarebice.

Znala je da je samo pitanje vremena kad će je živinar pljesnuti dlanom tamo gde se ne sme, objumiti je oko struka uz neki smešan izgovor ili joj dotaći grudi iskorišćavajući dodire do kojih je neminovno dolazilo između njih u toku radnog vremena.

– Zalepiću mu vruću šamarčinu! Eto to ću učiniti – bila je obećala Dori pre otprilike tri meseca, malo nakon što je počela da radi s Matijasom. – Izbiću mu jedan od ono malo preostalih zuba – uveravala ju je dalje.

– On je samo jedan razvratni starac – pokušala je Emina cimerka da mu oduzme značaj.

– Hoćeš da pustim da me pipka taj... taj pohotljivac?

Ali Dora nije imala takvu nameru, i verna svojoj teoriji da je svakoj ženi potreban muškarac da je zaštiti, potrudila se iz petnih žila da upozna Emu s prijateljima svog momka, jednog mladog prodavca u trgovini šeširima čija je prijazna i rastresena narav, kao i njegova mršavost, navodila Emu da posumnja da bi taj bio u stanju da odbrani i sebe, a kamoli neku ženu, mada je prećutala svoju podozrivost pred Dorom, ushićenom što se zabavlja s njim, i koja ga je neprestano obasipala izlivima nežnosti.

Ema je prepustila novoj drugarici da vodi glavnu reč. Izgubila je vezu s prijateljicama iz Četvrti Svetog Antonija, pa i s Rosom i ostalima s kojima je zajedno sa Monserat odlazila na štrajkove i demonstracije. S vremena na vreme bi nabasala na poneku, i uvek bi se naposletku zapitala da li je razgovor bio iskren ili je ona druga imala na umu crteže njene golotinje i celu priču što su je ljudi sigurno naduvali. Dakle, prepustila je vodstvo Dori, a M ona ju je upoznala s jednim rođakom Huana Manuela, kako se zvao njen momak; kolegom u trgovini šeširima, još mršavijem od njega; zatim s dvojicom drugova, od kojih je jedan bio bez posla, i morale su one njemu da plate vino i škembiće u jednom baru... Bili su to bezlični, prosti muškarci i Ema ih je odbila ne pružajući im ni najmanju šansu.

– I dalje si zaljubljena u Dalmaua – izjavila je Dora posle nekoliko dana, maltene kao da je kori zbog toga dok su ležale u krevetu, pošto je Ema iste večeri dala korpu novom udvaraču, vozaču tramvaja mnogo starijem od nje, čiji razgovor se ograničavao na putanju kroz grad kojom je vozio svakodnevno, hvališući se kao da je prevoz nekolicine bednika isto što i da plovi okeanom kao kapetan jedrenjaka.

Ema je porazmislila o rečima svoje drugarice. Tih dana je bila prošla gotovo godina od Monseratine pogibije i njihovog besmislenog raskida. Ne može da zaboravi Dalmaua, znala je to, i nesvesno ga je poredila sa svim tim muškarcima s kojima ju je Dora uporno upoznavala. Dalmau je... on je genije. Ostali, prosečni. Bezbroy puta je sanjarila o budućnosti uz Dalmaua, pošto se on uzdigao na nebo umetnika, gde mu se dive, zavide mu. A ona je pored njega, i deli s njim uspeh baš kao što joj je obećao nebrojeno puta. Koga joj to Dora predlaže umesto njega, takoreći ćelavog tramvajdžiju?

– Taj genije te je ispalio kao matoru kurvu! – izvali Dora grubo, nameštajući se da joj okrene leđa u krevetu, povređena nakon što joj je Ema poverila svoje misli.

– U pravu si – priznade Ema prigušenim glasom.

Pošto je odbila tramvajdžiju, potrudila se sa sledećim kandidatom. Morala je to da obeća Dori budući da je ova odbila da joj dalje ugovara sastanke. „Radi čega?“, požalila se. „Huan Manuel i ja to činimo iz naklonosti prema tebi, a ti reaguješ kao da si kraljica od Sabe i ponižavaš nas.“

Zvao se Antonio i bio je zidar. Imao je dvadeset dve-tri godine, izračunala je Ema. I umereno privlačno lice, naterala je sebe da misli kako ne bi stvorila predrasude. „Ne“, dogovorila se sa sobom. Crte lica su mu bile grube, pravolinijske, i odudarale su od pljosnatog nosa, možda zbog nekog udarca ili udesa, i imao je guste obrve spojene nasred čela i kovrdžavu crnu kosu. Nije ni ružan, pokušala je da se uteši. Alije zato krupan i snažan. Veoma. Posmatrala je šake tog mladića duže nego što je nalagala obzirnost: moćne, s debelim i grubim prstima, šake kvrgave čak i na pogled, kadre da uhvate najdeblje uže i povuku ga, možda kadre za udarce... Nije bio obrazovan, bio je zidar, verovatno nepismen kao i gotovo svi oni, ali Ema je ostala zatečena onog časa kad se osetio opušteno i započeo priču o nečemu u šta se razumeo: borbi za radnička prava.

Izražavao se priprosto. Nije navodio nijednog drugog vođu osim Leroša, jednog od radikalnih predvodnika republikanaca. „Neka popovi jedu govna!“ „Treba da nam daju veće plate. Nadnice su mizerne.“ „Deca ne bi smela da rade. Znaš li koliko sam ih video povređenih u nesrećama na gradilištu?“ „I morali bismo da se odmaramo nedeljom.“ „A radno vreme, šta kažeš za radno vreme?“ Sedeli su u Paralelu, gde se okupljao običan svet, za stolom u bašti jedne kafeterije iz koje su se ubrzo izgubili Dora i njen momak, budući da strašljivi prodavač iz trgovine šeširima nije bio ljubitelj takvih revolucionarnih govora. Ema je, međutim, opčinjeno slušala Antoniove reči, bujicu parola usađenih u njene navike, u njenu svakodnevicu; nadanja zbog kojih je njena drugarica Monserat izgubila vrlinu u tavnici a život na ulici. Ona je izgubila... Odmahnuvši rukom, što je iznenadilo njenog sagovornika, oterala je Dalmaua iz misli i skoncentrisala se na zidarev glas: hrapav, strastan zvuk, koji ju je nehotice ukorio da je od pogibije one koju je smatrala rođenom sestrom napustila borbu ugnjetenih protiv bogate, katoličke buržoazije, i ulio joj srčanost koja joj je odavno nedostajala, kao da ju je pored tog muškarca život opet pozivao da učini nešto važno.

Živinareva ruka dotaknu Emu ispod lakta, pozivajući je da ustane kako bi izašli iz voza, i vrati je u stvarnost. Otresla se te šake udarajući je košarom, i prošavši kroz vagon, kročila je na stanicu Bonanova pod vedrim nebom. Išla je za Matijasom zemljanim ulicama omeđenim poljima. Oko nje su promicale kamene seoske kuće, samostani, škole i velike gospodske kuće, sve razdvojene njivama ili pustopoljinama koje su sad, na toplim zracima sunca tog zimskog prepodneva, polako izranjale iz okolne magle. Mnoge od tih kuća, ispričao joj je živinar, u to doba godine su prazne pošto su to letnjikovci barselonskih bogataša koji se još nisu opredelili da li će letovati u primorskim selima ili nešto dalje od velegrada.

Bile su to prave palate i pred njima kao da je nikom ponikla. Sluškinje mušterije kojoj je Matijas doneo guske nisu ih pustile da uđu ni u kuhinju; primile su ih kod vrata ulaza za poslugu. Tu su im platile osamnaest pezeta i otpustile ih. Ema je kasnila, obuzeta posmatranjem kuće: stubovi, tremovi, veliki prozori, mermer, kula s koje se vidik pružao čak do mora, a pogled preletao iznad grada. A ona je delila krevet s drugaricom Dorom, strigačicom zečje dlake, verenicom bezveznog prodavca iz trgovine šeširima; to je sve što je imala u ovom životu: polovinu iznajmljenog kreveta, u mračnom sobičku u kome gotovo da nije mogla da se kreće. Međutim, ti bogati barselonski buržuji poseduju čak i zaključane raskošne palate koje čekaju da ih pasja žega primora da potraže svežinu nešto uzvišenijeg, otvorenijeg predela.

Ema nije hajala što je Matijas požuruje, i on je začuđeno stao nekoliko koraka dalje. Toptao je nogom po zemlji da bi se izborio s hladnoćom koja mu se uvukla u kosti, i dozivao je vičući. Ali ona nije htela da sluša njegova naređenja, koja su izlazila iz usta uz oblačić pare. Mnoge od tih kućerina nesumnjivo pripadaju poslovnim ljudima koji vode industriju u Barseloni, istim onima što su odlučno odbili sve zahteve koje su izneli njihovi zaposleni.

To joj je ispričao Antonio. Privredna kriza je pogađala radničku masu. Porast cena pamuka u inostranstvu desetkovao je katalonsku tekstilnu industriju, zamajac ekonomije. Uvođenje mašina u fabrike kralo je radna mesta ljudima. Muškarci su otpušteni a zamenjivale su ih žene za upola manje nadnice. Posle propalog, zlosrećnog generalnog štrajka s početaka te 1902. godine u kome je poginula Monserat, borba za radnička prava je nastavljena, nezavisno od osnovnih postulata anarhista; oni su ispali veliki gubitnici, ali su zato bili odani drugim političkim i socijalnim pokretima kao što je mogao biti lerošizam.

– Ostaviću te ovde! – pripreti živinar iza nje.

Nesigurnost na poslu a pre svega nemaština omogućavale su poslovnim ljudima da zauzmu nepopustljiv stav. Mnogi radnici su bili primorani da budu štrajkbreheri kako bi zauzeli radna mesta kolega s kojima su se prethodno solidarisali u štrajku. Umirali su Od gladi!

„Nije pravo, nije pravo, nije pravo“, neprestano je ponavljala Ema sebi.

– Nemam nameru da ti ponavljam! – opet se začu starac.

Međutim, kako joj je rekao Antonio, povisujući onaj svoj hrapavi glas, barselonska berza raste i finansijeri smatraju da je grad berićetan i zanimljiv za ulaganja.

– Ostaćeš tu!

Devojka uzdahnu, stisnu pesnice i otpljunu u pravcu vile.

– Džukele jedne – procedila je kroz zube, okrenula se i pošla za Matijasom, koji je već odmicao put stanice – jednog dana ćete skupo platiti zbog ovoga.

Antonio i Ema su se nalazili u jednom od više od četrdeset centara republikanaca raspoređenih po celoj Barseloni: u krčmici koju je vlasnik stavio na raspolaganje partiji, gde su se okupili muškarci i žene u iščekivanju da otpočne govor jednog od

republikanskih vođa, dok su krčmar i njegova porodica služili mnogo više kafe, vina i piva nego što bi naplatili nekog drugog popodneva tog meseca decembra 1902. godine, budući da je krčmar ustupao lokal, ali ne i ono što se pojede i popije, i naplaćivao je to ozlojeđujuće tačno.

EMA je stajala stisnuta uz Antonija, budući da je ono malo stolica u kafani bilo zauzeto mnogo pre njihovog dolaska, i čekala sa čašom crnog vina u ruci, oporog i kiselog kao i svi muškarci što su je okruživali, i čavrljali da se sve orilo, pozdravljali se dovikujući se s kraja na kraj krčme, i još glasnije se smejali. Narod je bio uzbuđen zbog izgleda da će republikanci dobro proći na predstojećim izborima za Gradsko veće Barselone, grada u kome je većina radnika podržavala Leroševe radikale.

– Ići ćemo s glasom u jednoj ruci i pištoljem u drugoj – opomenuo je republikanski vođa vlasti kako bi držale pod kontrolom izbornu krađu koju su sprovodile od davnina.

Najednom se sala prolomila od aplauza a neki mladić, jedan od Leroševih štićenika, uspeo se na nestabilnu govornicu sklepanu od četiri daske u jednom uglu krčme, i zamolio prisutne za tišinu dižući obe ruke uvis. EMA je mogla da omiriše napetost: ti ljudi niskog roda postali su novi politički stožer. Anarhisti, koji su se vratili na put terorizma postavljajući bombe bez razlike svuda po gradu, izgubili su svaki uticaj na radničke mase posle propalog generalnog štrajka 1902, a Socijalistička radnička partija, sastavljena od školovanih ljudi koji su smatrali da su vredniji od radnika, najvećim delom nepismenih, takođe nije umela da iskoristi trenutak preokreta u kome je radnička klasa počela da biva svesna svoje snage.

Čitav taj žar borbe, ogorčenosti protiv nepravde, angažovanja klase koja je zbila redove oko Republikanske partije, proključao je u Emi i eksplodirao kao u bunilu kad je govornik srdito kritikovao suđenje na Monžuiku, koje je njenog oca odvelo u smrt, zahtevajući odgovornost i odštete. Suze su joj potekle niz obraze kad je čula imena mučitelja:

– Žandarmerijski poručnik Narsiso Portas! – uzviknu mladi republikanac s podijuma. – Mučitelj!

„Jeste, bio je taj.“ EMA zadrhta. Narsiso Portas...! Taj čovek je mučio njenog oca i ostale anarhiste uhapšene posle atentata na Telovo ispred Crkve Svete Marije od Mora. U kazamatima su posezali za bičevima, usijanim gvožđem, gvozdenim kacigama koje su izobličavale glavu... Iščupani nokti i iskrivljeni testisi. Ljudi, poraženi, priznavali su zločine koje nisu počinili. Taj je bio, jeste: Narsiso Portas. Njen i Dalmauov otac, obojica unakaženi, poverili su to Žuzefi u poseti odobrenoj nakon izricanja smrtne presude, kasnije zamenjene kaznom progonstva koje nisu bili u stanju da izdrže. EMA je imala svega dvanaest godina. Uplašila se očevog izgleda i sakrila se zajedno s Monserat između Žuzefinih nogu. On nije ni pokušao da joj priđe opazivši da je u panici; grimasa umesto osmeha bila je celokupna Emina uspomena na poslednji put kad ga je videla.

– Svinja! – uzviknu pridružujući se zvižducima.

Govornik je nastavio da napada Crkvu, poslovne ljude, buržoaziju. Okupljeni su treperili, psovali. „U boj, u boj, u boj!“, glasila je parola. Zatražio je novac za narodnu kuću koju je Leroš nameravao da sagradi. Ljudi su se obavezali da će dati. Zatražio je

dobrovoljce koji će raditi na ostvarenju tog cilja a Ema nije spazila nijednog muškarca ili ženu a da nisu podigli ruku.

Mladi republikanac je porastao kao kvasac od zadovoljstva i nasmešio se.

– Vi možete da spustite ruku – obratio se pomalo snishodljivo jednoj od najbližih žena. – Vodite računa o svojim muškarcima.

Poneko je propratio taj savet smehom. Ema se osvrnula oko sebe: većina muškaraca se smeškala ili klimala glavom. Čim je opazio da gleda u njega, Antoniju se izbrisao s lica osmeh kojim je dočekaao te reci.

– Šta to pričaš, drkadžijo? – začu se iz usta jedne starije žene.

– Zar misliš da smo mi manje vredne od muškaraca?

– Ne, ne... – pokuša da se opravda govornik. – Vi imate svoju ulogu, važnu, dalekosežnu: porodicu. Treba da vaspitavate decu usađujući im republikanske vrednosti; jedinstvo porodice je neophodno u borbi za radnička prava. Pomoć utamničenicima i solidarnost sa štrajkačima i ugroženim drugovima takođe su u vašim rukama, i...

– I da vam popušimo s vremena na vreme, je li? – prekinu ga jedna devojka dižući pesnicu ka njemu.

– Ne... – govornik se trudio da nadjača podsmeh i pogrde koje su mu upućivali i muškarci i žene. Uspeo je nakon poprilično vremena. – Hoću da kažem...

– Da li ste se nekad suprotstavili naoružanom konjičkom puku žandarmerije? – U tajcu nastalom u krčmi, Ema je čekala da mladić reaguje na njeno pitanje. Ali on je oklevao. – E pa, ja jesam! – uzviknu najglasnije što je mogla. Ljudi se razmaknuše levo i desno, jedni da vide ko je ta cura iza njihovih leđa što tako govori, drugi da bi pored njenih reči videli i kako izgleda.

– Ja jesam! – ponovi pred prolazom što se otvorio od nje do podij uma i govornika. – Od malih nogu. Bili su mi bliže nego vi sad, naoružani, konji su im balili i toptali kopitima, a oni su nas ubijali pogledom dok smo ih psovale. Često sam morala da trčim da me ne bi sustigli. Nju sam videla više puta – pokušala je da pronađe ženu koja se prva požalila, ali bezuspešno. – I nju, i nju, i nju. – Pokazivala je rukom ka ženama u sali, sigurna da je većina proživela slične epizode. – Vas – uprla je kažiprstom u mladića – nisam nikad videla među svim tim ženama što su se borile da naše muškarce ne bi tukli žandarmi ili vojnici u nekom štrajku. – Glasan žamor odobravanja pronese se među prisutnima i Ema sačeka da se on utiša. – Moja... – Pokoleba se. Skupi joj se želudac i zastade joj knedla u grlu a bezbroj uspomena i doživljaja naglo provali u nju. – Moja sestra je poginula u generalnom štrajku. Ubijena je kad se sukobila s vojnicima na barikadi! A vi govorite da je naša uloga ograničena na odgajanje porodice i pomoć zatvorenicima?

Poslednje pitanje je istisnula iz grla napuklim glasom. Mnoge okupljene žene su plakale a nekoliko muškaraca se borilo da i oni uz njih ne puste neku suzu. Antonio je brisao oči. Mladić koji ih je podstrekivao da se bore umeo je da iskoristi trenutak i zapljeskao je Emi.

– Za sve republikanske žene! – uzviknu silazeći s podijuma i zapućujući se ka njoj.

Okupljeni su mu se pridružili i gromko zapljeskali, kličući svojim majkama, sestrama, suprugama ili prijateljicama. Mnoge čaše se podigoše da nazdrave. U opštoj galami, praćen dvojicom telohranitelja, govornik je stigao do Eme.

– Zovem se Hoakin Trućero i čestitam ti – rekao je i pružio joj ruku, a Ema ju je stegnula. – Sjajan govor. Partiji su potrebne žene kao ti. Hoćeš li poći sa mnom?

Nije sačekao odgovor, a Ema je videla da je sprovode između ljudi, koji su aplaudirali dok je prolazila. Antonio ih je pratio. Ušli su u prostoriju koja je verovatno bila skladište krčme, a kad su hteli da zatvore vrata za sobom, Antonio ih je sprečio.

– Ti ne – usprotivi se Hoakin. – Moram da nasamo razgovaram s drugaricom.

Pomalo zastrašen njegovim tonom, zidar popusti i povuče se. Ali ne i Ema:

– On ide sa mnom – odvrtila je, i sama otvorila vrata puštajući Antonija da uđe.

Mladi vođa republikanaca je pristao na to i ponudio joj da sedne na jednu kutiju. On je seo na drugu. Telohranitelji i Antonio su stajali.

– Danas si nam održala lekciju – počeo je blago pročistivši grlo, i nehotice je odmerio Emine noge, prekrštene ispod suknje koja kao da je postala prekratka pred njegovim pogledom. – Potrebne su nam žene kao ti, kadre da prenesu ostalima taj duh... tu strast prema odbrani borbe za radnička prava.

Gorljivo je otpočeo drugi govor, ovoga puta pred jednom jedinom slušateljkom, koju je zagledao s očiglednim zadovoljstvom, procenjujući je, osmehnuo joj se i dodirnuo je više puta, kao da pokušava da dodirnom potkrepi ideje koje je nastojao da joj prenese. Ema je ispod oka gvirila u Antonija, koji je slušao nabranog čela, a guste vede su mu se još više sastavile na nosnom grebenu, dok je stajao kraj dvojice Hoakinovih telohranitelja, visokih i snažnih kao on. Mladi vođa republikanaca je sigurno tek nešto malo stariji od nje. Smeo je, pomislila je, i s obzirom na ponašanje, drzak. Krasnorečiv i s osmehom kojim je povremeno uspevao da zarazi Emu. Zavodnik koji zna da je privlačan i ponaša se u skladu s tim. Na sebi je imao sako, pomalo star, izlizan, kao da pokušava da se ne ističe među radnicima što su ga slušali, ali od te težnje su odstupale njegove cipele; iako prljave, umnogome su odudarale od kupovne moći nekog radnika. Uprljao ih je namerno, zaključi Ema povlačeći suknju naniže da bi makar i za nekoliko centimetara prekrila noge što su toliko privlačile govornika.

Hoakin Trućero je okončao svoju harangu i dok je zakazivao Emi da dođe u nove prostorije Republikanskog bratstva koje je Leroš osnovao u jednoj zgradi u Ešampleu, neposredno pored univerziteta, shvatila je da takoreći nije slušala šta joj je govorio taj impulsivni mladi čovek, zato što su joj na umu bili njen izgled, njegov, Antoniove reakcije, dodiri po šaci, po ruci, po laktu. Jednom je čak dopustio sebi da joj dotakne kosu. Pokušala je da se seti šta je kazao, nešto da treba da se ošiša da bi izgledala kao neko... Pa to je prevršilo svaku meru, da neki tip njoj govori kakvu frizuru treba da nosi! A opet, dodir njegove ruke po vratu...

– Ema! Idemo li?

Prenuli su je zvuci Antoniovog hrapavog, snažnog glasa. Ali čemu takav ton? Shvatila je ugledavši zidarevo zajapureno lice i spoznavši da je bila odsutna u mislima, razmišljajući o svojoj frizuri, držeći za ruku Hoakina Trućera.

– Da... – promucala je okrećući se ka Antoniju, i naglo okončala pozdrav. – Naravno... naravno.

– Onda, videću te u Bratstvu? – upita Hoakin.

– Gde?

Mladić iznenađeno podiže glavu.

– U Bratstvu. Tamo gde smo se dogovorili, zar ne?

– Ah... Da... Da.

Izašla je na vrata koja joj je pridržao Antonio u salu još prepunu republikanaca što su pili i raspravljali se, neki od njih žučno. Zašto ju je taj mladić toliko pomeo, zapitala se provukavši se napolje sa zidarem.

Odnosi između Eme i Antonija pogoršali su se nakon tog dana kad je upoznala Hoakina Tručera. Još iste te večeri, posle predavanja, dok su šetali Paralelom kao što su činili od pre dva meseca, zidar je postao nabusit, zamišljen, povučen u sebe. Ema je pokušala da ga shvati. Mladi vođa republikanaca verovatno ju je više puta dodirnuo podučavajući je nego Antonio za sve vreme dok su se viđali. Mora biti da je ljubomoran, ili u najmanju ruku neraspoložen, utučen pošto je uporedio svoju stidljivost i nespretnost s bahatošću i uglađenošću drugoga. Odlučila je da to zanemari. Proći će ga. Nisu se obećali jedno drugom niti se, uprkos tvrdnjama Dore, koja je proglašavala da se momak i devojka zabavljaju nakon tri uzastopna sastanka, moglo smatrati da su u zvaničnoj vezi.

Međutim, stvari su otišle dalje od toga pošto se Ema pojavila u zgradi Republikanskog bratstva. Bilo je to, ponosno joj je pokazao Hoakin, kao neko ko je doprineo njegovom osnivanju, još jedno mesto za okupljanje republikanaca, ali za razliku od ostalih već postojećih u gradu, koja su bila mala i sastojala se od jedne jedine prostorije, mračne i loše proветриne, ili su ih delili s još nekim kao krčmu u kojoj su se upoznali, ovo je bilo ogromno. Već je imalo više od hiljadu i petsto članova i raspolagalo je uslužnim prostorijama za njih: barom i salom za sastanke, potrošačkom zadrugom, školom, pravnom pomoći i lekarskom i hirurškom ordinacijom, kao i drugim službama koje su olakšavale život članovima partije učlanjenim u Bratstvo.

– A sad gradimo Narodnu kuću – šepurio se mladić. – Mnogo veću od ove!

Išli su u vrsti, Hoakin, ovom prilikom lepo odeven i u svojim skupim cipelama, čistim, Ema i drugi omladinci koji su se bavili politikom – Leroš se okružio omladincima s radikalnim idejama, a oni su ga obožavali kao idola i delovali potčinjeni tom velikom čoveku – a iza svih njih Antonio, vukući noge. Ema se opet osetila smušeno zbog Hoakinove pažnje, mada se ovog puta trudila da ih Antonio ne opazi, što je bilo nemoguće, pošto su ostali horski pozdravljali neke od tih ljubaznosti, kao da Ema pripada mladom vođi. Smislili su da njena prva obaveza bude da drži časove radnicama koje dolaze tu da nauče da čitaju i pišu, i predložili su joj to kad su joj pokazali učionicu.

Ema je osetila neukrotivu vrtoglavicu pošto je osmotrila prazne skamije, dodirnula pernice i pogledala vežbanke za krasnopolis, jednostavne, najosnovnije, poput onih u

kojima je pisala u detinjstvu. Nije videla sebe kao učiteljicu, ali nije mogla da porekne da ju je predlog obradovao.

– Rekla si mi da umeš da čitaš i pišeš – podsetio ju je Hoakin.

„Rekla sam mu?“, zapitala se.

– Da – priznala je – ali nešto je sasvim drugo biti učiteljica...

– To je tvoje mesto.

– Meni je mesto više na ulici. Da trčim pred žandarmerijom. Nikad nikoga nisam ništa podučavala.

– Ulicu ćeš imati celu za sebe, kad god budeš htela – uveravao ju je Hoakin – a uz to ćeš na njoj predvoditi sve radnice koje si prosvetila. Jer važno je ne samo da ih podučavaš nego i da ih ubediš u naše ciljeve. U borbu protiv Crkve...

Ema odmahnu rukom.

– Ako su prave radnice, one to već znaju – prekinu ga.

– Ne budi tako sigurna.

– Svaka radnica zna gde je neprijatelj!

– Ne! – kategorično poreče Hoakin. – Nemoj suditi o njima po tome kako se ti osećaš. Zbog toga ti i nudim ovo mesto. Mnoge drugarice, iako su radnice i republikanke, i dalje teže ka tome da veruju u Boga. Priznajmo: osim nekoliko izuzetaka, radnice su neuke i sujeverne – ustvrdi on. Ema zausti da nešto kaže, ali on je zaustavi pokretom šake. – Nije to nešto što bismo rekli mi ovde, u ovoj proklesoj srozanoj zemlji u rukama sveštenika i aristokratije; to tvrde u Francuskoj, ogledalu u kome mi nastojimo da se ogledamo. Ženama tamo nije dopušteno ni da glasaju, upravo iz tog razloga. – Kolebanje na Eminom licu nagna ga da nastavi svoju ženomržačku tiradu. – Žene su slabe i lakoverne, i zbog toga predstavljaju prvi cilj popova. To je opštepoznato. Pazi dobro: kad god vidiš nekog sveštenika da upražnjava prozelitizam, uverićeš se da on preobraća neku ženu. Ne samo da ih pokreće pohota nego takođe znaju da ako pridobiju ženu za svoj cilj, uticaće i na život njenog muža, pa i na to kako će on da glasa, i nadziraće vaspitanje njihove dece. Kad se žena ispoveda – zaključa – muž gubi svaki autoritet nad njom i porodicom: ona se preko ispovednika stavlja u Božje ruke.

Za razliku od prvog dana u skladištu krčme, Ema je ozbiljno promislila o tim rečima. Još poodavno je povremeno slušala Žuzefu kako priča o nekim drugaricama koje su zbilja izdavale cilj i prilazile Crkvi. Đalmauova i Monseratina majka ih je gnevno psovala, i jeste, opisivala ih je kao lakoverne i neuke, kao idolopoklonice, kao izdajnice, nešto nalik tvrdnjama koje je maločas izneo Hoakin.

– Ne predomišljaj se toliko – opet progovori on. – Potrebna si nam. Treba podučavati naše drugarice, jedino tako se mogu osloboditi popovskog uticaja. Čuvaćemo i ulicu za tebe, ne sumnjaj.

Mladi vođa republikanaca prilazio je Emi dok je govorio, opsedajući je i svojim rečima i svojim prisustvom.

– Ti časovi moraju biti večernji – promrmlja ona kao za sebe, trpeći tu nelagodnu blizinu.

– Kad ženama istekne radno vreme – pojasni Hoakin. – Obično u veoma kasno popodne, ali ponekad mogu početi i kasnije.

– Moja kućevlasnica to neće dozvoliti – prekinu ga ona. Hoakin, Antonio i ostali su čekali objašnjenje, a poneko ga je već nazreo. – Da se devojka sama vraća kući noću: to je siguran greh. Uspela sam da propustim nekoliko molitvi krunice, ali ako budem često dolazila noću, izbaciće me.

– Preseli se – predloži Hoakin.

Ne, to nije rešenje. Nije očekivala takav stav od njega u tom trenutku. „Zglajznuo si, dragi moj uobraženi razmetljivče“, pomislila je, naprasno mu okrenula leđa i obratila se Antoniju.

– Šta ti kažeš na to? – upita. Zidara je iznenadilo pitanje i smeo se. – Misliš li da bih mogla da dajem te časove?

– Naravno da bi! – reagova Antonio. – Bićeš prva liga!

– Lepo rečeno – ogłosi se Hoakin, tražeći pažnju koju Ema nije želela da mu posveti.

– A šta ćemo s kućevlasnicom? – nastavi ona da ispituje Antonija.

On slegnu ramenima, ne pridajući važnost tome.

– Ako bi htela da mi budeš devojka... Samo prividno, kao bajagi – ispravi se kao da se drznuo da predloži nešto van pameti.

– Hoću reći... Ne bismo se zabavljali, ali bili bismo momak i devojka za tvoju kućevlasnicu i onda ona ne bi mogla da se protivi...

– Želeće da te bolje upozna. Sigurna sam. Da iskuša tvoje vrline. Da li bi molio krunicu ako te pozove?

Prvi put otkako su ušli u Bratstvo, Antonio se nasmeši.

– I pet ako treba! – uveravao ju je.

– Dobro, dakle rešena su pitanja zabavljanja i kućevlasnice – opet se umeša Hoakin, loše prikrivajući zajedljivost. – Dobro došla u Bratstvo republikanaca. Romero, moj pomoćnik – produžio je, pokazujući na jednog još mlađeg momka, koji je po izgledu, ponašanju i manirima ličio na njega – daće ti sve potrebne pojedinosti.

Rekavši to, okrenuo se i izašao iz učionice u pratnji cele svite što im je do tada pravila društvo, izuzev pomoćnika, Antonija i Eme, koja je prevlačila jagodicama prstiju preko jedne skamije. „Biću učiteljica!“, bodrila je sebe. Dalmau je takođe držao časove radnicima, mali broj, dok nije ustreljena Monserat. Osećao je ponos što pomaže mladim radnicima, makar oni bili i katolici, govorio je. Ema se dvoumila da li će biti na visini zadatka, iako on zapravo i nije bio pretežak. Nadošlo joj je u misli kako je, zadajući zadatke, pomogla jednom momčiću koga je Bertran pre nekoliko godina zaposlio kao kuhinjskog pomoćnika. Podučila ga je. A kasnije je podučila i Bertranovu mlađu ćerku, od koje nije bilo tupoglavije u učenju čitanja i pisanja, a njen otac je želeo da nauči da uzima i čita narudžbine. Bilo je prosto, čak i zabavno.

– Ah, da! – Hoakin je opet prenu iz razmišljanja. Da li taj čovek nju progoni? Ovoga puta je provirio glavom kroz otvor vrata na učionici, zguren, kao patuljak. – Verujem da nema potrebe da te podsećam da će tvoj doprinos biti zabavan...

- Zabavan? – prekinu ga Ema loše protumačivši reč. – Ti se to meni rugaš?
- Zabadava, zabadava. To sam hteo da kažem. Doprinos...
- Nikad mi niko nije ništa platio za to što sam se sukobljavala sa žandarmerijom na štrajkovima! – odbrusi ona, pošto joj se smučila njegova oholost. – I više od toga... uvek sam zbog toga gubila deo plate.
- Razumem – na to će Hoakin, i oprost se opet mašući rukom kroz otvor vrata, kao marioneta, pokušavajući da uspostavi saučesništvo, ali nije ga postigao.
- Sačekaj – naredi Ema. Ruka se zaustavi. – Da li i ti radiš zabadava?
- Romero se lecnu u isti mah kad se i lice njegovog šefa, smešno izvirujući kroz otvor vrata, zgrčilo u ljutitu grimasu.
- Devojko – ukori je on uspravljajući se – tebe se ne tiče kako se radi u partiji. Ako hoćeš da radiš ovde kao učiteljica tih nepismenih radnica, samo izvoli; u suprotnom, eno tamo su ti vrata.
- Ne biste smeli da se tako obraćate Emi – skoči Antonio i postavi svoju telesinu između njih dvoje.
- No Hoakin nije dozvolio da ga zastraši.
- Govorim kako mislim da je primereno. Čuli ste: ako vas ne zanima, tamo su vam vrata.
- I čim to izjavi, ostavi ih same s Romerom.

***

Antonio ju je uveče pratio kući, kao da dolaze iz šetnje Paralelom umesto iz republikanskog ateneuma gde je davala časove čitanja. I molio je kronicu. Molio ju je više puta, uveče, zajedno s kućevlasnicom, služavkom, još dvoje gostiju, nekoliko suseda koji su se priključivali s vremena na vreme, Dorom i naposletku Emom, koja je samo mucala reči.

– Moja majka je jedna od onih što ih je pomenuo tvoj šef – objasnio je Antonio jedne večeri kad je htela da čuje odakle on zna sve te litanije. – Žena je predobra i zato je varaju. Otac se isprva ljutio, ali sad je pušta da radi šta hoće. Kad se napije, a onda ljudi govore istinu – otkrio je Emi kao da je to neka tajna – tvrdi da se bar neko moli za porodicu... za svaki slučaj.

Ema se nasmešila. Ako su se odnosi s Antoniom pogoršali pošto je upoznala Hoakina na predavanju održanom u krčmi, zbog njegovog straha da će je izgubiti i, zašto da poriče, zapitala se svaki put kad bi pomislila na to, zbog znatiželje koju je pokazala prema tom beznačajnom stvoru, sad su se učvrstili na temelju lažnog zabavljanja, u svakom slučaju lakrdije u kojoj je Antonio uživao nezgrapno i bezazleno kao desetogodišnje dete. Ipak, iste te falinke bile su praćene povremeno dirljivom dobrotom. Cvet što ga je nežno držao u svojim debelim prstima. Osmeh; mukao, dubok kikut kad čuje i najnaivniju šalu. Osećajan pogled, koji je odudarao od tog grubog lica. Neka popularna pesma. Pevužio je melodije za koje je Ema rekla da ih voli nakon

popodneva provedenog u parku ili u nekoj bašti ispod tende u kvartu. Pevao je loše, ubibože loše, ali pevušio je tiho, svaki put iznova dok su šetali na povratku kući iz Bratstva; sve pesme koje je pomenula. Tu je zidar odnosio pobedu nad Emom, i ona se topila od milja puštajući da je preplave osećanja; tada bi poželela da pomiluje tog preplanulog krupajliju s rukama hrapavim poput šmirgle, želela je da mu se obesi o ruku i protrese je, da proveri da li uopšte može da je pomeri s mesta, ali obuzdavala se. Volela bi da tako postupi, no možda bi to bio pogrešan signal upućen Antoniju. A kad bi Ema ušla u tu dinamiku neprekidnih kolebanja, othuknula bi i izbacila ih iz misli. Duže od godinu dana nije imala polne odnose s muškarcem. Često se noću sećala Dalmaua, i milovala se... i prestajala. „Taj genije te je ispalio kao matoru kurvu“, otvorila joj je oči Dora. Ne. Dalmau ne zaslužuje da ona dostigne taj čarobni trenutak pomoću uspomene na njega. O kome onda da sanjari? O Antoniju? I sama predstava tog ogromnog tela na njoj ju je zastrašivala, izazivala kod nje nemir za koji joj je trebalo vreme da ga odagna. Pitala se da li mu je ud srazmeran veličini telesine. Uglavnom je odustajala od samozadovoljavanja; ponekad bi nastavila da se mazi misleći jedino na svoje prste, na njihovu ovlaženost, a u dva navrata, možda tri, pripila se uz Doru, pretvarajući se da spava dubokim snom, pripravna da se odvoji od nje pre nego što je protrese prvi grč.

Međutim, sumnje koje su spopadale Emu kao da nisu delovale na Antonija, i on je naizgled bio srećan samo zato što je pored nje, a to ju je s druge strane brinulo.

– Ne znam šta želim – priznala je jednog dana Žuzefi, u kojoj je našla najprisniju prijateljicu i poverenicu. Nije želela da razgovara o tome s Dorom pošto je njen momak bio Antoniov prijatelj a i Dora je, istinu govoreći, po svim tim pitanjima bila prilično ograničena.

I dalje se viđala sa Žuzefom, van njenog stana iz straha da ne naleti na Dalmaua. „Ne brini“, rekla joj je njegova mati jednog dana, „gotovo da ne ulazi u kuću, a i ako uđe, to je kasno noću.“ Ipak, radije se s tom dobrom ženom nalazila napolju i pozivala je da popiju kafu negde u Rambli.

– Zaboravi mog sina, Ema. Zaboravi ga – ponovila je kad je devojka zinula da se pobuni, najviše iz uvažavanja prema njoj. – Imaš dovoljno godina, i u tvojoj situaciji potreban ti je muškarac. Po tvojoj priči, taj Antonio je valjan mladić: lepo se ophodi prema tebi i poštuje te, to je očigledno. Svako drugi bi ti odavno zadigao suknju. – Obe su se nasmejale i otpile gutljaj kafe sedeći za stolom, devojka s praznom košarom punom pilećeg perja pored nogu, žena s korpom prepunom belog platna za šivenje. – Kćeri... – Žuzefa ju je uhvatila za ruku. – Ako je dobar čovek, pruži mu šansu, zažmuri i predaj mu se. Nebitno je što nije preterano pametan, pogledaj kako su prošli drugi: tvoj otac i moj Tomas, ubijeni zato što su previše čitali i znali; Monserat, šta mogu da ti kažem o njoj što ne znaš i sama? A Dalmau... Upozorila sam ga, buržujci su mu ukrali dušu. Život se sastoji od toga da dvoje ostare zajedno, da se uzajamno pomažu i da izvedu decu na pravi put. Ako su muškarci suviše pametni, onda nestanu zato što ne mogu da prihvate svu tu nepravdu i danas ili sutra ispuste dušu, ili još gore, ako je ne ispuste, onda doguraju do starosti ogorčeni, siti života i svih oko sebe. Dobar, zdrav, prostodušan i vredan muškarac – zaključiti Žuzefa na kraju – to je onaj pravi. – Ema se

složi grizući donju usnu, kao da su joj Žuzefine reči skinule teret s leđa, i zato nije bila pripravna za ono što je usledilo: – A žena ne može ni da bude vrednija od supruga.

– Šta hoćete da kažete?

– Ti ćeš držati časove radnicama, zar ne? – upita, a Ema potvrdi. – Tvoj čovek se može osetiti poniženo.

– Ne izgleda tako.

– Zasad – nije odustajala Žuzefa.

– Pa šta da radim?

Žuzefa se namršti.

– Budi još pametnija: ne pokazuj to. Navedi ga da veruje da ti to breme nije po volji, da bi radije bila s njim.

Kako da ne pokaže, pitala se. Pravo govoreći, ona je volela da drži časove, to ju je ispunjavalo. Pružalo joj je tako snažan osećaj zadovoljstva da je izlazila iz Bratstva nadimajući se od ponosa. Podučavala je sedam žena, i sve su bile starije, između trideset pet i pedeset godina. Domaćice koje su brinule o deci. Nikad se nisu zaticale sve na času, ponedeljkom, sredom i petkom. Uvek je postojala neka neizbežna obaveza, bolesno dete, sastanak, ali nisu odustajale; dolazile su na časove istrajno i uporno. Želele su da uče sopstvenu decu. Želele su da im pruže primer. Obrazovanje i znanje će im doneti slobodu i napredak, tvrdila je svaka od njih.

– Ema, zovi me Ema, molim te – zamolila je Hasintu, ženu koja ju je oslovila s „profesorka“.

Romero, Hoakinov pomoćnik, savetovao ju je da ne popušta oko toga, da ih natera da je poštuju, ali njoj Romerovo mišljenje nije bilo važno.

Počele su od „a“.

– Obično „a“, razumeš li? – Antonio je potvrdio dok su se vraćali Eminoj kući. – One znaju koji glas je „a“. Mogu da izgovore Ema, a reč Ema sadrži jedno „a“. Ali ne znaju kako se ono piše a ne umeju ni da ga povežu s drugim glasovima kako bi sastavile reč. Moram da ih naučim glas „m“. M, m, m – izgovorila je više puta sastavljajući i razmičući usne. – E-m-a. Ne znaju.

– Radi toga si ti tu – odvrati Antonio – da ih naučiš.

Iskoristila je tišinu koja je usledila nakon tog rezonovanja da bi iskrivila glavu i digla pogled kako bi pomno osmotrila Antoniovo lice. Pomislila je na Žuzefine reči: njemu kao da nije bitno što ona daje časove.

– Da li ti smeta što držim časove? – upita naprasno.

Antonio nabra čelo i zastade.

– Ne. Zašto?

– Ne znam. – Nije znala kako da nastavi i pokajala se što je to pitala.

– Umeš li ti da praviš beton? – upita Antonio. Ema poreče uz iskren osmeh. – A da koristiš visak, umeš li?

– Visak?

– E pa, ja umem. I to odlično.

Ema priđe i uhvati ga podruku. Opet pođoše; Antonio, kao da se ništa nije promenilo iako se devojka obesila o njega, prvi put otkako su se upoznali. Ona je, međutim, ceptela.

– Umem i da sričem svoje ime – nije odustajao Antonio. I izgovorio ga je, slovo po slovo. – I da ga napišem, naravno. Pitaj me koju god reč hoćeš.

– Pa... – Ema pročisti grlo dvaput. – Pa, ako znaš da koristiš visak i da sričeš i pišeš reči, onda znaš više od mene.

Opazila je da je uspravio leđa ne zaostajući za njom.

***

Pričalo se da se na prvom demokratskom ručku koji je priredila republikanska partija okupilo više od šezdeset hiljada ljudi na planini Kolj iznad četvrti Grasiya. Bio je petnaesti februar, neradni dan u kome se studen zime na izmaku borila sa prolećnim suncem Sredozemlja. Narod, Ema i Antonio, Dora i njen momak i njihovi prijatelji, došli su u grupi, noseći pribor i namirnice kako bi spremili ukusnu paelju na katalonski način, voće, hleb i vino, mnogo vina, ćebad na kojima će sedeti, čak i ceradu koju su nameravali da okače o grane drveća da bi se zaklonili ispod nje. Ema je preuzela na sebe da donese dva pileta za paelju. S mukom je ubedila Matijasa da joj ih proda po povoljnoj ceni, istoj koju je on plaćao svom kompanjonu u skladištu bolesne peradi na Francuskoj stanici.

– Onda neću ništa zaraditi – požali se starac. – Osim toga, hranio sam ih.

– Za mene su – podseti ga ona. – Ne treba da zarađuješ na meni.

– Ako ne mogu da zaradim na tebi niti da te uhvatim za dupe, čemu mi onda služiš?

– Da radim, matori kurvaru, bitango, da rintam kao mazga. Da po ceo dan trčkam gore-dole i podvaljujem ljudima s tvojim pilićima i kokošima. Zar ne dajem sve od sebe da bih prodala tvoju živinu?

– To bi mogao svako.

Nije htela da se raspravlja. Dograbila je dva pileta za nožice i podigla ih do visine Matijasovih očiju.

– Pa? – upita. – Hoćeš li mi ih prodati?

– Pa? – odvrati on pružajući ruku prema njoj. – Hoćeš li me pustiti da ti pipnem sise?

– Neću – odbi Ema, i za svaki slučaj podiže piliće iznad njih dvoje, pokazujući čvrste, uspravne grudi. – I više ti je nego dovoljno da ih gledaš, a ti to radiš svakog dana.

– Onda ih pokaži malo više – zamoli Matijas slađušnim glasom. – Skini košulju.

– Kad bih je skinula, unervozio bi se. I ne bi bio u stanju ni da stigneš do nužnika.

– Ala me ti dobro poznaješ! Jednog dana...

– Šta će biti jednog dana, to se ne zna. Ej! – uzviknu Ema kao da se obraća malom detetu, i spusti piliće da bi ih opet postavila između njih dvoje. – Dosta je bilo.

Platila je novcem sakupljenim od celog društvanceta i ostavila ga da se sam snalazi ne nudeći da pode s njim do Kolja. Pohotljivac, mislila je o njemu hodajući Parkom, tamo gde se nalazila prva bolnica do koje je otišla onog davnog dana kad ju je stric izbacio iz kuće. Osmehnula se shvativši koliko lako je ubedila Matijasa. Prosto mu je dozvolila da joj pogleda sise, kao da je to odobrenje stvorilo nekakvu sponu između njih. Nije morao da virka u njih kradom, kao što ga je često zaticala; ponekad ga je psovala, drugi put se smejala, a najčešće se pravila da ne vidi.

Osmeh joj se izbrisao s usana čim su je Dora, kućevlasnica i dve devojke ili prijateljice muškaraca s kojima su se družili Dora i njen momak dočekale kod kuće i čestitale što je nabavila ta dva sjajna primerka po veoma pristupačnoj ceni. Na licu mesta su im zavrnule šije i isekle ih na komade da bi ih skuvala s pirinčem.

Planina je bila prepuna sveta. Vatre su gorele ovde i onde a bezbroj stubova dima uzdizalo se u nebo. Partija, s Lerošem na čelu, organizovala je takmičenja za decu, i ona su trčala ili skakala u džakovima. Bilo je tu igranki, nastupa horova... Zasađeno je i drvo: drvo slobode. Po celoj planini su održavani zborovi, mnogi od njih spontani, neki mirni, drugi urnebesni, kao što je i priličilo radničkim skupovima. Prilikom uspona na Kolj, ljudi su davali hranu i piće za ugrožene drugove; prikupljani su i dobrovoljni prilozima, a najmlađi su vodili računa i hranili stare ljude koji nisu imali drugu porodicu osim te: republikanske.

Atmosfera je bila vesela i praznična, a duh sloge između tih silnih hiljada ljudi lebdeo je kao oreol iznad čitave planine, i to se videlo iz cele Barselone, te su se slavlju mogli priključiti katalanisti, konzervativci, katolici pa i anarhisti, od kojih su mnogi stupali u redove te republikanske političke partije koja se borila za radnike. Posle dugog traženja, devojke su pronašle muškarce, a oni su bili uranili da bi zauzeli dobro mesto, u ovom slučaju kod jednog usamljenog drveta jer je to mesto najvećim delom bilo obraslo šipražjem, i išli su i vraćali se dovoljan broj puta kako bi preneli potrebna drva za loženje i pribor koji je bio težak. Žene su nosile Emine piliće, istranžirane, sa svim iznutricama i krvlju u teglama; slaninu; isečen paradajz; ulje; hleb; sipu; nekoliko škampa; jegulju; crni luk; dagnje; pasulj; jednu pečenu crvenu papriku; prepečeni šafran; beli luk, so i biber.

Svi su bili mladi. Sedam parova. Prodavci šešira kao Hose Manuel, Dorin momak, ili iz nekih drugih radnji. Svi su prethodno pitali majke ili rođake kako se sprema to jelo, i kad je paelja stavljena na vatru, dobre namere svakoga od njih sudarile su se s dobrim namerama ostalih. Da li se prvo stavlja pile, krv ili jegulja? „Paradajz, zar ne?“, ukaza jedna bucma cura po imenu Marija.

– Ema je bila kuvarica – uzviknu Dora nadjačavajući glasove svih njih.

Muškarci su se odmakli od vatre. Žene su bile manje sklone tome, ali Dora je imala određenog uticaja na njih, i stoga je Ema dobila priliku da se umeša; sećala se tog jela, s morskom jeguljom ili pačetinom, svejedno, način pripremanja bio je isti.

– Treba zapeći na žaru celo pile sa slaninom, osim krvi, želuca i džigerice.

Ostale su slušale Emina uputstva. Zapekle su pile sa slaninom, i pre nego što je bilo gotovo, na Emin zahtev su dodale isečen paradajz. Muškarci su pili vino i čavrljali

sedeći ispod drveta. Ema je opazila izvesnu usplahirenost kod Antonija, koji je gledao kako ostali s vremena na vreme ustaju, grle svoje devojke, ljube ih, dele im komplimente i daju im da piju iz njihovih čaša. Dok on...

– Zašto mi ne doneseš vina? – ukori ga ona.

On se osmehnu i poslušao, ustade sa ćebeta, krenu prema njoj i pruži joj čašu. Ema otpi.

– Hvala, dušo – reče, i utisnu mu na usta poljubac od kog je ogromni zidar porumeneo. Blizina vatre što je pucketala odražavajući se na svim licima prikrila je njegovu iznenadnu smetenost. – Sad – produži Ema sa savetima oko jela – treba staviti koranicu hleba u zagrejano ulje... – Pokazala je na jednu drugu paelju, različitu od njihove sa zapečenom piletinom. – Da izgubi prejak miris i ukus.

Deset minuta su kuvale sipu i škampe. Zatim su dodale jegulju. Kad je bila gotova, sipale su crni luk i ribu.

– Sačekaćemo da se sve dobro ukrčka pa ćemo pomešati u tavi s piletinom – objavi Ema.

Nikoj joj ne odgovori. Ona se začudi tom muku. Marija, debeljuca, dade joj mig s druge strane vatre pokazujući iza njenih leđa.

– Šta...? – upita Ema okrećući se.

Muškarci su bili poustajali, a iz okolnih grupa je prišlo više sveta, napustivši neke vatre, pazeći na njih izdaleka.

Leroš glavom i bradom, glatkog čela na izduženom licu, s brkovima čiji vrhovi su bili okrenuti nagore, besprekorno odeven, s Hoakinom Tručerom kraj sebe i celom svitom oko njih, iščekivao je Eminu reakciju.

– Neće biti za sve – pade joj na pamet da kaže i pokaza palcem iza sebe, ka paelji.

– Ja bih voleo da probam malo – kazao je Leroš, i izdvojio se iz grupe prilazeći Emi i pružajući joj ruku. Ona obrisa šake o pregaču pre nego što se rukovala. – Poveća grupa žena čeka da čuje tvoj govor.

Ema preblede. Leroš je nastojao da ne prida značaj tome i počeo je da se pozdravlja s muškarcima i ženama.

– Ovo si želela, je li?

Ovoga puta joj se obratio Hoakin. Antonio je prišao, kao i telohranitelji u pratnji vođa.

– Moram da spremam paelju – pokuša Ema da se izgovori.

– Neka od tvojih koleginica sigurno to ume, ako ne tako dobro kao ti, a ono ipak dovoljno – govorio je Leroš ne prestajući da se pozdravlja s ljudima a oni su produžavali stisak ruke da bi što duže bili sa svojim idolom. – Ali ne verujem da su sve kadre da održe govor, i zato si ti tu. Ti govori, a one će kuvati. Zar ne, gospođice?

Iz njihovih usta se uglas i poslušno začu „da“.

– Kad riba s lukom i paradajzom bude gotova – opomenu ih Ema, koja je naizgled više brinula o paelji nego o govoru – treba sve pomešati u tavi s piletinom, a onda, kad sve dobije lepu zlatnožutu boju...

– Dodaju se dagnje i pasulj – prekinu je Dora.

– Jeste, a zatim...

– Pirinač – odvrati više njih zajedno. Ema ih upitno pogleda.

– A kad pirinač požuti, tečnost – dodade Marija, debeljuca, sa simpatičnom grimasom na licu. – Ti brini o svom izlaganju – zatraži.

– Hajde – iskoristi trenutak Hoakin.

– Ovde? – začudi se Ema.

– Zar postoji bolje mesto?

Tu gde je stajao Leroš sa svojim okupljalo se sve više sveta, ispod njih ili popevši se više na planinu. Vođa republikanaca je prišao Emi, uhvatio je za ruku i podigao uvis.

– Građani – uzviknu. – Predstavljam vam Emu Tazijas, republikanku, ateistkinju, revolucionarku, borca, profesorku u Bratstvu vašim ženama, njima – dodade upirući rukom u Emine učenice iza Hoakina. – Obratiće vam se s nekoliko reči.

– Ne znam šta da kažem – došapnu mu Ema dok su joj ljudi klicali i pljeskali. – Nisam ništa pripremila.

– Tim bolje. To sam i nameravao. Kad se nešto pripremi, lakše je. Ovako ću znati da li si tako dobra kao što sam obavesthen.

– A ako ispadnem smešna?

Ljudi su čekali.

– Onda će ti se smejati – odvrati Leroš sklanjajući se u stranu i dajući joj reč ispruženom rukom.

Ema primeti da se znoji. Duboko udahnu. Ispred nje je Hasinta, pored ostalih, gledala u nju zaneseno, kao da joj je Ema idol.

– Pilar! – otpoče Ema i pokaza na ženu od četrdesetak godina.

– Kako stojiš sa glasom „s“? Kako ti ide „s“? – Ova podiže pesnicu, stisnu usne i odmahnu glavom kao da ga još nije savladala. Mnogi se nasmejaše. – A „l“? Njega smo radili odavno: „l“, suglasnik.

– Ovoga puta, Pilar klimnu. Jedno „s“ i jedno „l“ – sad se Ema obraćala svim prisutnima – s i l, s, l, si, si...

– Sloboda! – začu se iz publike. Ema poskoči ka mestu odakle je došao glas.

– Jeste. Sloboda! – vrisnu. – Nju stiču ove žene ulažući napor da nauče: svoju slobodu. Krađu sate od svoje dece i porodica i rade noću, dok ostali spavaju, da bi posvetile neko vreme učenju čitanja i pisanja. Jer jedino će im znanje doneti slobodu.

Leroš se приметно смеškao slušajući govor tog otkrovenja. Hoakin je umeo dobro da odabere. Pred njim je stajala privlačna, lepa i nadasve sladostrasna žena, što je samo po sebi bilo dovoljno da se popne na govornicu i privuče pažnju prisutnih. A uz to je bila strasna, vatrena i razborita, budući da je tečno držala briljantan i povrhn svega spontan govor, koji je vođa republikanaca slušao s uživanjem.

– Samo će nam znanje omogućiti da zbacimo sa sebe okove koje nam stavlja Crkva – vikala je – verske pojmove koji sputavaju duše ljudi i teraju ih da se osećaju krivi i bespomoćni zbog sudbine koju im je namenila Božja volja! Ne smemo da pristanemo na tu dolinu suza, na nepravdu, kao što hoće Crkva, kao da će nam to iskušenje, ako ga prebrodimo, doneti korist na tom drugom svetu u koji nas svojski ubeđuju da

poverujemo da postoji. Neka njima dolina i suze. Mi želimo da se osmehujemo i da se naša deca gromko smeju ulazeći u život. Sve te koještarije su samo izmišljotine da bi odbranili svoje postojanje i interese buržoazije, a ona je ta koja ih plaća i podržava!

Ema je uhvatila zalet. Stezala je pesnice i vikala pred sve brojnijom i posvećenijom publikom. Reči su s lakoćom navirale iz nje; isti taj govor je nebrojeno puta čula iz očevih usta. Nije ni videla ljude koji su je slušali; pred sobom je videla očevu lice, njegove usne kako se miču, izbacujući kapljice pljuvačke kod svake optužbe protiv Crkve.

– Ne smemo da pristanemo na nepravdu, kao što hoće Crkva! Treba da se borimo! Žene! – uzviknu. – Ne dozvolimo da nas pretvore u oruđe Crkve. Školovanje. Obrazovanje. Država se sve više odvaja od Crkve, kao u zemljama u našem okruženju, a ova država iskorišćava katoličko vaspitanje da održi živom tu veru u njihovog Boga. Ne, u tri Boga! A taj postupak je glupav i lakoveran, i da nije straha koji oni ulivaju svojim sledbenicima, sveo bi se na urok ne mnogo jači nego kad vam crna mačka pređe put – izjavi. Ljudi prasnuše u smeh. – Drugovi! Obrazovanje će nas osloboditi da bismo izbegli praznoverje kojim sveštenici i fratri pokušavaju da nam zaodenu život, a pre svega, da bismo vaspitali našu decu da budu visoko moralna, u slobodi, u jednakosti i u bratstvu...

S uzdignutom pesnicom Ema završi govor i zapeva prvu strofu *Marseljeze*: „*Allons enfants de la Patrie, le jour de gloire est arriv&*.“²³ Leroš joj se oduševljeno pridruži, obgrli je oko struka pa i on podiže pesnicu: „*Contre nous de la tyrannic l'étendard sangiant est levé*“,²⁴ otpevaše njih dvoje. Hoakin pokuša da i on zapeva s Emine druge strane, ali ona mu ne dade, i ostade da peva pored Leroša, s uzdignutom pesnicom.

Za nekoliko sekundi desetine hiljada ljudi raspoređenih po celoj planini Kolj, mnogi znajući pesmu napamet iako su bili nepismeni, drugi pevušeći, izmišljajući reči koje su im tako poznato zvučale, pevalo je himnu koju su prihvatili kao pesmu koja će im doneti slobodu i pravdu, kao što se zbilo u susednoj zemlji pre više od stoleća.

„*Aux armes, citoyens! Formez vos bataillons! Marchons, marchons! Qu'un sang impur abreuve nos sillons!*“²⁵

Na poziv građanima da uzmu oružje u ruke i da marširaju protiv tiranina svima se naježila koža i na oči muškaraca i žena grunule su suze. Ema je drhtala, stegnutog grla. Vriska se morala čuti u celoj Barseloni. Nekima se učinilo da čuju fabričke sirene, zvona tramvaja, i sirene brodova i vozova kako se priključuju njihovom kriku.

Po završetku himne Francuske okupljeni su aplaudirali i klicali, ali ne Emi i Lerošu, nego sebi. Pljeskali su jedni drugima, grlili se i ljubili, svesni da snaga naroda treba da ukloni sve te barijere, da su oni junaci istorije u kojoj im nikad nisu dopuštali da učestvuju.

---

23 Fr.: Hajdemo! Deco otadžbine! Dan slave je došao! (Prim. prev.)

24 Fr.: Protiv nas je podignuta krvava zastava tiranije. (Prim. prev.)

25 Fr.: Na oružje, građani! Formirajte svoje bataljone! Koračajmo! Koračajmo! Neka nečista krv natopi naše brazde! (Prim. prev.)

Po ugledu na sve ostale, Leroš čvrsto zagrlu Emu.

– Fantastično! Izuzetno! – neprestano joj je ponavljao u uvo. Zatim se odmakao, ali ne puštajući njene ruke, tako da su stajali jedno sučelice drugome. – Razgovaraćemo, drugarice. Čekaju te važne odgovornosti. Moj sekretar će stupiti u vezu s tobom.

Pustio ju je, poljubio joj ruku i smesta se našao okružen sledbenicima, s uzdignutom pesnicom među mnogima koji su se komešali slušajući uzvik „Sloboda!“, i polazili ka drugom zboru, ka drugoj tavi s paeljom, ka drugim vernim pristalicama.

Ema je othuknula, napravila se da proverava u kakvom joj je stanju haljina, namestila je dlanovima i povukla nadole; zatim je zapela da dotera kosu, odlažući trenutak kad će pogledati u oči svim prijateljima što su je okruživali. I Antoniju među njima, tmurnog lica.

– Čestitam! Neverovatno! – progovorili su.

– Da li je to govorila – upita Dora glumeći čuđenje i prenemažući se, izbečenih očiju, skraćujući reči – zbilja ista ona devojkica što spava sa mnom svake noći?

– Kako ide spremanje paelje? – Ema je nastojala da se otarasi komplimentata. – Niko ne pazi pored tave! – ukorila ih je.

Paelja, obavljena mirisom cepanica, ispala je da poližeš prste. Svi su jeli i sipali opet, čak i Antonio, koji je trpao u sebe duple porcije. Teklo je vino a razgovor, posustao dok su usta bila puna, skrenuo je ka vicevima i šalama. Smejali su se. Posle voća su se pojavile tri boce likera, jedna anisovog i dve ratafije, tipičnog katalonskog pića spravljenog od rakije ili anisovca, ili oboje, sa šećerom, zelenim orasima potopljenim u alkohol i aromatičnim travama, po ukusu svakoga od njih: nanom, limunovcem i s malo muskatnog oraščića i cimeta.

Mladi su postali dremovni od likera. Muzika s gitare dopirala je iz grupe pored njihove. Oni koji su došli u paru naslonili su se jedno na drugo, neki su se zagrlili i nežno poljubili; ostali su šaputali, trudeći se da ne razbiju čaroliju tih trenutaka. Ema pogleda Antonija, koji je sedeo pored nje na ćebetu s čašom ratafije u ruci. Nekoliko časaka joj nije uzvratio pogled.

– Da li ti se nešto dogodilo? – zabrinu se ona. Nije videla da se smeje kao ostali. Nije pogovarao. Delovao je tužno.

On skupi usta. Ema se začudi. Poljubila ga je! Prvi put. Zar ne bi trebalo da je zadovoljan?

– Posle... – Zaveza mu se jezik. Smrknu se. – Posle tvog...

– Govora? – prekinu ga ona uznemireno.

– Jeste. Govora. Tako je. Verujem...

– Šta veruješ, Antonio? – upita ona nestrpljivo. – Kaži već jednom!

– Da ti nisam ni do kolena – uspe on da izgovori u jednom dahu.

– Molim?

– To što sam rekao.

– Ne govori gluposti.

– Nije glupost.

Ema ga odmeri od glave do pete i oseti jezu. Drhtavica joj prođe kroz telo polagano, kao da se prilagođava načinu ponašanja ljudine uz nju. Zasuziše joj oči. Je li moguće da voli tog smotanog i grubog zidara? Nije želela da dublje ulazi u to, uzela mu je iz ruke čašu ratafije, otpila poveći gutljaj i privila se uz njega, naslanjajući mu glavu na grudi.

– Možeš da dišeš – obodri ga, uverivši se da zadržava vazduh.

Dora je dobila uputstvo da opravda Emu kod kućevlasnice: razbolela joj se jedna sestra od strica, Rosa, jeste, tuberkuloza ili tifus, ko će ga znati, dabome, gnojni čir ljudi što žive u četvrtima u nižem delu grada zbog nečiste vode i zagađenog vazduha, jadničci!

U isto doba večeri Ema i Antonio su čuvali stražu da ne naiđe nijedan stanar iz pasaža u kome je on živeo. Morali su da odu gotovo do Četvrti Svetog Martina, gde se nalazila većina gradskih fabrika. Tu, u unutrašnjem dvorištu petospratne zgrade, s jedne strane su se nizale četiri dašćare, niske, prizemne i s ravnim krovom, s malim vratima i jednim jednim prozorom koji je gledao na dvorište, veličine jedva dvadeset kvadratnih metara. Ema je ranije čula za njih: kao plod špekulacija sa zemljištem i visoke potražnje za stanovima, izgrađene su te kuće nazvane „hodničke“, ili „pasažne“, u unutrašnjim dvorištima zgrada, a prilaz do njih je obično vodio kroz predvorje zgrade ili čak kroz kuću, „kuću-čep“, pod kojim nazivom su postale poznate.

U slučaju Antoniove kuće, prošavši kroz predvorje glavne zgrade, obreli su se u uzanom hodniku koji je izlazio na te četiri dašćare što su zauzimale gotovo celo unutrašnje dvorište, ostavljajući samo uzani deo površine da bi moglo da se priđe. Otvorivši vrata, Antonio je morao da se skupi da bi prošao. Unutra je jedna jedina prostorija služila za sve: kao kuhinja, trpezarija, spavaća soba. Zahod se, objasnio je Emi, nalazi na prvom spratu zgrade i zajednički je za sve stanare. Nisu imali tekuću vodu i plinsko osvetljenje.

Ema je zapazila nered i prljavštinu u kući muškarca koji je živeo sam.

– Koliko žena si doveo ovamo?

Pitanje joj je izletelo spontano, kao što joj je i sinulo u glavi. Izraz zaprepašćenja na licu Antonija, koji je netom užegao uljanicu a ona tek donekle rasterala mrak, podstakao ju je da se povuče i bila je na ivici da to učini, ali je odlučila da neće. Koliko li je žena prošlo kroz zidarev život?

– Previše sam nespretnan da bi me neko hteo – odvrati on. – Ti to znaš.

Ema ga odmeri od glave do pete na treperavom svetlu lampe. Tačno: nespretnan je. Povratak s Kolja, duže od sata pešačenja, sasvim joj je razbistrio glavu od alkohola i uzbuđenja posle govora. Nežnost i olakšanje koje je osetila naslonjena na njegove grudi ostali su iza nje, na planini. Sama ga je zamolila da joj pokaže svoju kuću. On ne bi bio u stanju da je pozove. Međutim, sad tu, u četiri zida te mračne sobe, hrabrost joj je sve više opadala. Okrenula mu je leđa. Nije čula da se pomerio. To je mogao biti početak ili kraj. Trebalo je da donese odluku. Progutala je pljuvačku. Plašili su je njegova silina, veličina, naglost, ali dosta dugo su izlazili i nikad je nije ni najmanje ozledio.

– Hoćeš da kažeš da sam ja prva? – donela je odluku povodeći se za instinktom.

Okrenula se i prišla, ne više od dva koraka, jer nije ni bilo više prostora, i našla se ispod muškarca koji je mucao nešto nerazumljivo u odgovor.

– Kaži mi da jesam – zatražila je – prevari me.

– Alija...

– Onda učuti.

Pomilovala mu je grudi i zagrlila ga. Šake joj nisu doticale jedna drugu iza njegovih leđa. Osetila je kako nakon celog dana provedenog napolju miriše na znoj; miris je bio kiseo, jak. Neprijatan? Ne bi umela da kaže, još ne, moglo je biti i ovako i onako. Antonio je položio šake na njena leđa. Stajala je nepomično, zgrčivši se. Nije osećala ništa! Nikakvu privlačnost. Zašto? Šta nije kako treba? Uhvatio ju je za potiljak i nežno pritisnuo njenu glavu na svoje grudi. Opazila je da joj se kosa upliće u žuljeve na njegovoj šaci. Šta joj je? S Dalmauom bi već osetila kako joj se vlažna struja spušta niz međunožje, a sad... Dalmau! Uhvatio ju je u klopku, i dalje je uzapćena žrtva ljubavi iz prve mladosti. Saginjala je glavu dok nije ugledala Antoniovu bradu. „Poljubi me“, zatražila je.

Ona je bila ta koja je odlučila da gurne jezik u njegova usta pošto su dosta dugo jedno drugome trljali usne. Da li ga on to povlači? Da li ga je povukao? To ne može biti! Prigušeno se nasmejala ne razmičući usne, a zatim se poigrala s unutrašnjošću Antoniovih usta i potražila njegov jezik, pritisnula ga, dotakla svojim, dok se nije opustio, prihvatio igru i na kraju on njoj gurnuo ceo jezik u usta.

– Divljače! – Ema se odmaknu i zakašlja.

– Izvini.

– Ne umeš da se ljubiš?

– Ne.

Ona zastade.

– A... ostalo?

– To umem.

Trebalo joj je vremena da shvati da prostitutke ne vole da se ljube.

– Aha. Da li si zdrav? Čist?

– Jesam – uveravao ju je. – Uvek dobro pazim. Otac me je naučio. Hoćeš li da vidiš? – dodao je pokazujući na penis.

– Ne, ne, ne! Pa... – ispravila se – valjda ću ga videti, zar ne? Moraću da ga vidim – dodala je više za sebe.

Opet mu je pružila usne. Ovoga puta je bio pažljiviji. Naslonio je ruke na njen struk, kao da svu pažnju treba da usredsredi na taj poljubac. Čula je da diše pomalo šumno. To ju je obodrilu i zarila mu je nokte u leđa. Jedan se slomio. Leđa su mu kao od gvožđa! Osetila je neodložnu potrebu da mu vidi torzo, trbuh, leđa, i raskopčala mu je košulju. On ju je i dalje ljubio i lizao joj usta. Odmakla se kad je uspela da mu skine košulju. Mišići su se mešali s ukovrdžanim maljama i s bezbroj ožiljaka, od kojih su neki bili obični belezi; ipak, dva su mu presećala grudi. Skliznula je prstom po zadebljalom tkivu najednom, tu i tamo prošaranom šavovima kojima mu je ušivena rana.

On je gledao šta ona radi, dišući isprekidano. Privila se uz obnaženi torzo i prislonila obraz na njegove grudi. „Kao bik si“, šapnula je. „Moj bik.“

Antonio se osmelio da sklizne rukama do Eminih guzova, a ona se još čvršće stisnula uz njega osetivši kako ih gnječi. Ovoga puta da: osetila je da se ovlažila. Želela je da uđe u nju. Odmakla se dovoljno da bi on mogao da je posmatra i skinula haljinu sa cvetnim dezenom, a ona joj je skliznula niz telo kao gaza i ostala izgužvana na podu, kod njenih nogu. Zatim se natezala s korsetom dok on nije otišao istim putem i pokazala se Antoniju gola, samo u dugim čarapama, a njene krupne, jedre grudi, s uzdignutim bradavicama, dizale su se uvis.

– Dođi – pozvala ga je.

Uхватиła mu je šake i prinela ih svojim dojčkama. Pomazio ih je. Bilo je to kao hiljadu uboda istovremeno, i naveli su je da oseti uzastopne drhtaje koji su je primorali da se zgrči. Hrapava, ispresekana koža na Antoniovim šakama grebala ju je tamo kuda je prolazila. „Šta ti je?“, upitao je videvši da se skupila. „Nastavi! Tako ti svega na svetu“, zatražila je.

Te šake su bockale, bili su to veoma blagi probodi, i na glatkoj, nežnoj koži njenih grudi i trbuha zadržavali su se na pragu bola, ne prelazeći ga, ne povređujući je nimalo, a ipak su izazivali bezbroj suprotstavljenih doživljaja udruženih sa željom i sumnjičavošću, pomešanih s drhtavicom kad je neki od njih bio snažniji ili kad bi se spojilo više njih ujedno.

– Hajde – jedva je uspela da izusti između dva trzaja.

Upravo tu se nalazio krevet, uza zid. Skinula je čarape hodajući prema postelji i umalo da padne. On ju je pridržao.

– Pazi – opomenuo ju je. – Ne žuri.

– Ali meni se žuri – usprotivila se snažno ga grleći, naga kao od majke rođena. – Strašno mi se žuri. Imam potrebu da te osetim u sebi. – Načas je zastala. – Imaš li gumene navlake?

– Ne.

Opet je oklevala na tren pa se pručila na krevet, i legla na leđa, nogu raširenih prema njemu.

– Nema veze. Posle ćeš otići sa mnom u neku kliniku u starom gradu. Skini se! – poterala ga je videvši da stoji ispred nje i da je posmatra. Da ga nije pomela svom tom žurbom, zapitala se. Ne. Ne, ne, ne, uhvatio ju je strah kad je otkrio svoj ogromni penis u erekciji, koji je podrhtavao priljubljen uz njegov trbuh.

– Oh! – ote joj se uzvik iz dubine duše. – Majko moja! – dodala je kad je već legao na nju. – Nećeš me povrediti, je li?

– Ne... Naravno da neću.

– Zakuni mi se! – zamolila je, pomalo u igri a pomalo prepadnuta.

– Kunem ti se Bogom!

– Ostavi Boga na miru! – skresala mu je u lice. – I tucaj me!

Raširila je noge najviše što je mogla. Podigla ih je i obgrlila, opkolila Antoniove kukove, a on je, naslonjen na laktove da je ne bi zgnječio, počeo nežno da uvlači ud u nju.

Pomislila je da će je polomiti.

– Tako, polako – produhala je. Tupavo se nasmejala. A onda je jauknula i ugrizla se za donju usnu. Kao da je kida, kao da je čereči. – Polako! – zamolila je.

Poslušao ju je i nastavio tako sporo da ju je to ogorčilo: soptala je i stisnutim pesnicama ga udarala po leđima. Potom je opazila da joj telo reaguje, prima u sebe i obuhvata taj ogromni ud što je pokušavao da je raspoluti. Tada je bol ustupio mesto prijatnom osećaju.

– Ooooooh – jeknula je.

Taj soptaj je označio početak. Antonio je počeo da se pomera iznad nje, ritmično, bez žurbe. Oslonjena nogama o njegove bokove, Ema se izvila ispod njega, pružajući mu se. On je produžio dalje, u istom ritmu, ujednačeno, gotovo mehanički, pet, deset minuta. Petnaest. Ema je dahtala, znojila se, previjala se. Gubila je pamet.

– Još! – zatraži.

Antonio se nasmeši i upre.

Ema zaurla.

– Još! – zatraži potom.

Dobila je još. Nije mogla da zatomi uzvik ispunjen uživanjem. Zatvorila je usta i ugušila soptaje. Ali nije mogla da izdrži i opet je vrisnula u noći. Antonio je nastavio. Ema je doživela orgazam pre njega. Svi mišići su joj se napeli. Želela je da se on zaustavi. Želela je da razdvoji noge i ispruži ruke, i da diše, ali Antoniju je trebalo još vremena. Kad je dostigao vrhunac, pobojala se da će je raskomadati.

Nije stigla ni da opazi koliko je to mesto prljavo. Prvi sprat zgrade u barselonskom Ravalu, pun kurvi sa ponekom ženom poput nje. Ema kao da je bila u transu. Antonio se raspitao gde postoji klinika za ljubavne probleme, „za seks“, ispravila ga je starica kojoj se obratio. Nije joj protivrečio, i uputila ga je u jedan tako uzan sokak da su morali da se stisnu da bi prošli a da ne dodiruju pročelja. Na ulazu je stajao izbleđeli plakat: Klinika Lopes. Sifilis. Gonoreja. Herpes. Sve vrste infekcija i bolesti urinarnog trakta. Ispiranje vagine. Prvi sprat.

Antonio je platio nešto više nego što je koštao tretman i prošao ispred čete bednica okupljenih u čekaonici.

– Zidaru, otkud ti ta čudesna batina? – upita ga jedna žena s kosom ofarbanom u ljubičasto.

Nije je prepoznao, iako je bilo očigledno da ona njega poznaje kad je pružila ruku prema njemu, zategnutu, sa stegnutom pesnicom i stisnutih usana. Neke žene se prozuklo nasmejaše. Nije se činilo da je Ema to primetila. Prošavši kroz čekaonicu, dospeli su u jednu malu prostoriju gde ih je primila bolničarka čije naborano lice nije

skrivalo prezasićenost i gađenje, i poglela je Emu na bolnička kolica, podigla joj suknju, skinula čarape, ali zaustavila se u času kad je htela da joj uvuče crevo u vaginu.

– A gde je doktor? – bio je upitao Antonio.

– Doktor se ne bavi ovim – odvrati bolničarka neuljudno, izazivajući ga pogledom kako bi doznala da li želi ili ne da se tretman nastavi.

Antonio se posavetovao s Emom šta da rade.

– Hajde da nastavimo – zatraži ona.

Bolničarka je uvukla crevo, povezano s porcelanskim aparatom u obliku valjkaste posude, „irigatorom“, kako će ga kasnije nazvati, koji je upumpavao vodu s antiseptikom, najčešće sirćetom, u vaginu i matericu žene. Uključila je aparat i on je počeo snažno da upumpava u Emu tečnost koja je isticala levo i desno od cevi i padala u korito, a bolničarka ga je praznila u lavor.

– Moraće da me istuširaju triput – našali se Ema u trenutku kad je žena izašla iz prostorije.

Antonio se osmehnu. Ema zažmuri i podseti se te noći. Njen zidar ju je jednom, dva, tri puta doveo do vrhunca. I sva tri puta je pomislila da će sići s uma. Nikad... Nikad nije pomišljala da može da oseti tako silno zadovoljstvo kad je u sebe primala Dalmaua. Međutim, nije želela da zatrudni. Tek nedavno je upoznala Antonija. Uхватила ga je za ruku, hrapavu kao kad je prelazila preko njenog tela. Tu, na licu mesta, ležeći u bolničkim kolicima, još je osećala malčice uživanja. Još nije želela njegovo dete, ali njihov odnos se od te noći promenio. Koliko puta bi bio kadar da joj pruži takvu nasladu kao sinoć?

Ispiranje vagine se završilo i napustili su to ogavno i smrdljivo mesto, i potražili krčmu u kojoj će doručkovati. Usoljene sardine na povećoj kriški sveže ispečenog hleba, obilno posutog uljem; još prepečenog hleba, ovoga puta sa slaninom i šećerom; pržena jaja, krvavica, crni i beli luk, hleb i vino, sve su to smazali Ema i Antonio, jedući i isprva ne progovarajući, utoljavajući glad što ih je morila od one paelje na katalonski način pojedene pre gotovo dvadeset i četiri sata. Zatim, kad su napunili želudac, nastupili su trenuci za poglede, osmehe ili za smeh ispunjen bliskošću.

– Bravo, Antonio! – oponašala je Ema uzvik koji je usred noći odjeknuo iz susedne kuće.

Ona se bila ukočila, kao da je neko uhodi. „Nastavi, nastavi, lepotice!“, nagovarao ju je nešto kasnije neko iz kuće preko puta, ovoga puta nepogrešivo ženski glas.

– Da li vi vodite ljubav svi zajedno? – upitala je u krčmi.

Antonio nije znao šta da odgovori; sakrio je pogled kao da je postićen. Uхватила ga je za ruku.

– Hoćeš li doći večeras po mene u Bratstvo? – htela je da čuje, sigurna šta će čuti u odgovor.

– Naravno da hoću.

Od ručka održanog na planini Kolj, republikanci su delovali mahnito. Osnovani su novu partiju, Republikansku uniju, i spremali se da s njom izađu na izbore za zakonodavnu skupštinu u aprilu. Ema se satirala od posla u svojoj organizaciji. Uprkos naporima vlade u Madridu da garantuje poštene izbore, predviđalo se da će doći do masovne izborne krađe u celoj Španiji. U mesecima pred glasanje mitinzi su se redali jedan za drugim. Održavani su u zatvorenom prostoru, pre svega u pozorištima u Paralelu, pošto je upravitelj grada zabranio ulične skupove. Ema je odlazila na sve njih s Lerošem ili s raznim govornicima; nazivali su je „Profesorka“.

Govorila je na većini tih mitinga. Kratko, tačno koliko je trebalo da podigne moral ono malo prisutnih žena koje je trebalo da se pobrinu da glas njihovih muževa i sinova, očeva i svih rođaka ode republikancima. Žene nisu imale pravo glasa, a kamoli mogućnost da se kandiduju za neki položaj, i stoga je, pošto bi ispunila svoju ulogu, Profesorkino učešće gubilo smisao i zamenjivali su je muškarci.

Nastupi su joj bili poletni i vatreni; volela je da govori javno. To joj je u sećanje prizivalo oca, pokatkad tako živo, tako stvarno, da je morala da se bori protiv nostalgije koja je pokušavala da je ražalosti. To prisustvo, ta uspomena, odagnavala je strahove ili nesigurnost. Obraćala se ocu, pokušavala da udovolji njemu, da od njega dobije aplauz, ljudi su joj bili nebitni. Za tih nekoliko minuta koliko su joj dopuštali da govori, pobuđivala je strasti kod slušalaca. Obrazovanje, Crkva, monarhija, Crkva, Crkva, Crkva... Nadređeni su tražili od nje da na tim mitinzima ostavi po strani napad na prestonicu i na buržoaziju pošto su se u Republikansku uniju slile raznovrsne struje: desnica, centristi i levica, a sve njih je spajalo to što su odbacivali monarhiju.

Ema je odbila da govori ako je uslov bio da izostavi napad na prestonicu, međutim Leroš ju je ubedio: „Budućnost zemalja je u rukama radnika, ali najpre moramo da srušimo jednu trulu i pokvarenu konstrukciju. Moramo se izboriti da lokalne glavešine prestanu da upravljaju izborima. Potrebno je da se malo-pomalo popnemo do nivoa vlasti. Kad budemo to postigli, nastupiće naših pet minuta.“

Monarhija i Crkva, tesno povezana s njom, postale su predmet svih kritika. Ponekad je Ema s govornice strahovala da će čuti glasove koji će joj spočitavati Monseratinu pogibiju; da će neka od onih anarhistkinja koje su bile s njom na dan kad je izrešetana mecima ustati i optužiti je za tu tragediju. Verovatno nisu bile prisutne, a i ako jesu, nisu se oglašavale. Mnogi njeni poznanici, čak i iz Četvrti Svetog Antonija, prilazili su da se pozdrave i da joj čestitaju. Dalmau nije. Dalmau više ne učestvuje u borbi za radnička prava, priznala joj je Žuzefa, i ne bije poistovetio s „Profesorkom“, u slučaju da bude slušao ili čitao o tim mitinzima. Pri pomisli na to, osećala je kako je ophrvava zebnja; nakon svega što se dogodilo s Dalmauom, ne bi joj bilo krivo da je vidi tu, kako raspaljuje duhove kod ljudi, i odnosi pobeđu u životu. Zidareva snažna, hrapava ruka pomagala joj je da siđe s podijuma, brišući svaku želju za ponovnim susretom.

Međutim, na tim izborima su se opet širom zemlje dogodile masovne krađe: kupovina glasova; redovi birača; lažni birački spiskovi; pokojnici koji glasaju; skriveni kolegijumi izbornika; zemljoposjednici i sopstvenici koji nalažu svojim zaposlenima i

napoličarima za koga da glasaju; falsifikovani zapisnici; poštari koji ne predaju seoske zapisnike; lokalne glavešine na strani konzervativaca i dalje su postupale nekažnjeno samovoljno.

Uprkos svemu tome, u Barseloni, gde je Leroš od sledbenika zahtevao najveću moguću budnost i čak zapretio vlastima da će izazvati nemire ako dođe do nepravilnosti, republikanci su osvojili trostruko više glasova od regionalista, i lista Republikanske unije izabrana je u celosti.

Ako je Emin doprinos usponu republikanaca na vlast koji je pominjao Leroš predstavljao alibi za političke interese, Profesorka je nedugo zatim dobila priliku da se osveti cenzuri i kratkom vremenu koji su joj nametani u izbornoj kampanji na mitingu u areni za koride u Barseloneti, u neposrednoj blizini karantina u kome su kupovali pilad. Oko petnaest hiljada ljudi, dvanaest hiljada na sedištima a ostali u samoj areni, okupilo se na poprištu borbi bikova kako bi obeležilo godišnjicu suđenja na Monžuiku, slučaj koji su republikanci iznova otvorili, zahtevajući ponovno pokretanje sudskog postupka, amnestiju osuđenika i povraćaj časti.

Ema je doživela predstavu koja se odigravala svakog popodneva kad je održavana korida, prisustvujući joj ponekad zato što se nalazila s Matijasom u okolini: iščekujući milostinju, bezbroj bogalja s flautama i harmonikama nadmetalo se međusobno koja grupa svira snažnije i privlači pažnju poklonika koride. Neskladni zvuci su parali uši. Uprkos svemu, Ema je bila darežljiva prema nekima od tih osakaćenih ljudi i bacala je nekoliko para, iako ni njoj nije preticalo, u izlzanu kapu ukraj njihovih nogu.

– Zašto im daješ? – upita Antonio.

– Da bi mi doneli sreću...

– Postala si sujevema? – podrugnu se on.

Ema slegnu ramenima, ali čim su ostavili za sobom prilaze areni, shvatila je da će joj biti potrebna sreća, mnogo sreće. Pao joj je mrak na oči kad je videla da su se hiljade ljudi sjatile u borilište; nije to bilo pozorište a ni zatvoreni cirkus s nekoliko stotina gledalaca, najviše hiljadu. To joj se učinilo upečatljivo, zastrašujuće.

– Ne znam hoću li moći – poverila je zidaru prelećući pogledom preko gotovo prepunih tribina.

Antonioov odgovor se izgubi u opštoj graji. Ali Ema nije obratila pažnju na njegove reči. Znojila se, zabrinuta, prepadnuta pred ruljom. Pronašao ih je Romero, pomoćnik Hoakina Tručera, i prokrčio im put do govornice koja se uzdizala kod kapije za puštanje bikova iz tora.

„Ovuda ću moći da pobegnem“, pomislila je ironično dok su je upoznavali s ostalim govornicima i dok se pozdravljala, mehanički, ne pamteći kako se zovu i o čemu razgovara s njima, više brinući da li su po oznojenim šakama doznali za njena strahovanja. Svi su sedeli u prvom redu, ispod podijuma. Romero je Antonija smestio nekoliko redova iza, tamo gde je publika gotovo već stajala u krugu arene. Među svim tim političarima, Ema se pokunjila: osećala se usamljeno. Bila je obična prodavačica pilića, a uz to ih je nabavljala na prevaran način. Nikome u Bratstvu nije ispričala čime se zapravo bavi, premda je Hoakin Tručero zapeo da dozna još neki detalj osim izjave

„Prodajem hranu“ kojom je zadovoljila njegovu radoznalost. Svi drugi govornici koji će nastupiti, naprotiv, bili su ugledne ličnosti, u tamnim sakoima, s kravatama i polucilindrima na glavama, ozbiljni i smotreni ljudi, ljudi dvostruko stariji od nje.

Bila je pripremila govor uz Antoniovu pomoć i strpljenje, on ju je više puta saslušao. Ali sad joj se sve izbrisalo iz pamćenja. Nije se sećala ni jedne jedine reči... Uznemireno se promeškola u stolici. Skup je otpočeo i vika govornika da bi ih ljudi čuli u toj ogromnoj areni odvrćala joj je pažnju. Aplauzi, klicanje muškarcu koji je dizao pesnicu na govornici i već završio svoj govor. Kada će doći red na nju? Da je bar Antonio tu... Okrenula se i pokušala da ga pronađe pogledom, ali nije uspela. Pogledala je kapiju za puštanje bikova iz tora. Tuda može da pobegne.

Pozvali su je. Popela se na govornicu. „Profesorka!“, predstavili su je. Publika joj je zapljeskala. Oklevala je nekoliko časaka. Osvrnula se oko sebe. Ljudi su čekali. Tu, u toj areni gde su po podne održavane koride, ako je vladala tišina mogao se čuti topot kopita bikova kad jurnu. Ema je čula kako neki kašlju.

– Otac mi je ubijen na Monžuiku!

Nije bilo potrebno da viče kao njeni prethodnici. Njene reči su odjeknule kao kad kopito bika grebe pesak. Ljudi koji su sedeli na utabanoj zemlji poustajali su; i oni na tribinama su se digli na noge i narod je, stojeći, aplaudirao.

Klicanje i uspomena na oca dali su joj krila. Setila se svog govora i zavikala tako da je čuje cela ta svetina. Vlasti i dalje ne priznaju da je bilo mučenja. Crkva, ponašajući se kao inkvizicija, moralno je ozakonila tu nepravdu. Kako mogu da tvrde da zatvorenici nisu mučeni? Ona ih je videla, kad je bila mala, i odmakla se od oca iz straha od njegove unakaženosti. Publika je kao bez daha slušala njenu ispovest. „Više ga nisam videla.“ Ućutala je, s knedlom u grlu, nesposobna da izgovori i reč više, i briznula u plač na govornici, pred publikom. Jeste, ona je ostala sirotica zbog tog nepravdnog suđenja! Isprva je pokušala da sakrije suze, zatim je stisnula usne i ćutke se uspravila pred petnaest hiljada gledalaca koji su složno zagrmeli do neba.

– Neka vas čuju oni iz zamka! – zaurla jedan od republikanskih vođa koji je pritekao Emi u pomoć pokazujući istovremeno prema planini Monžui, koja se uzdizala povrhnjih na drugom kraju barselonske obale.

„Profesorka je raspalila strasti kod prisutnih“, čitao je naglas sutradan ujutro jedan starac svim gostima krčme gde su se Ema i Antonio dogovorili da se nađu da bi doručkovali, u blizini građevine na kojoj je radio. „Sirotica čiji otac je bio nepravdno osuđeni anarhista, opsenila je prisutne strahovito emotivnim govorom koji je dostigao vrhunac kad je pustila suze od srca...“

Ema i Antonio se nežno pogledaše preko stola za kojim su sedeli, zajedno s drugim radnicima što su odlazili i dolazili, a malo njih je zastalo da pomno zagleda ženu u zidarevom društvu.

– Održala si odličan govor – čestitao joj je u tom trenutku.

– Slušajte! – uzviknu čitač, privlačeći pažnju radnika kojih je krčma bila dupke puna. – „U isto vreme dok republikanci traže obnavljanje sudskog postupka i osudu procesa koji je postideo i ponizio Španiju u očima svih prosvetljenih zemalja, i doneo

smrt i progon mnogim nevinim ljudima, za koje se takođe traži iskupljenje i priznanje, buržoazija, sveštenstvo i vlasti ovoga grada održali su bal, okruženi uobičajenim luksuzom kojim vređaju osiromašeni narod, s ciljem da skupe sredstva u kampanji protiv bogohuljenja na ulicama i u radionicama..

– Poserem se na Boga! – začu se od jednog stola, što je izazvalo bujicu pogrda i bezobraština protiv Crkve.

– De, de, de – podiže starac glas kad se atmosfera smirila – hoćete li da čitam dalje ili ne? – upita. Svi potvrdiše da hoće. – Dobro... „Ulicama i u radionicama..ponovi on. – Da. „Svečanosti su prisustvovali.

Ema je prestala da sluša dok je pomen jednog imena nije prenerazio: Dalmau Sala.

„Mladi i priznati slikar i keramičar“, čitao je starac, „kome je cele večeri usrdno pravila društvo gospođica Irene Amat, ćerka jednog velikog tekstilnog industrijalca iz naše zemlje, ispao je dozlaboga smešan pošto nije bio kadar da izusti ni jednu jedinu reč kad su ga pozvali na podij um da zahvali na trudu te grupe samopregornih žena koje teže ka opštem društvenom dobru proterujući đavola iz naših usta. Paradoks je nastao kad je slikar, umesto da govori, povratio na jednu od tih gospođa, zbog čega je pozvan da napusti raskošni restoran, a neki tvrde da je žrtva povraćanja sa svoje strane izbljuvala izvesne psovke, koje je veoma pobožno slušateljstvo loše primilo.”

Nove psovke i smeh ispuniše krčmu.

Ema je i dalje sedela skupivši se u stolici. „Buržoazija.“ „Luksuz.“ „Usrdno mu je pravila društvo.“ „Smešan.“ „Povraćanje.“ „Zaista su ti ukrali dušu, Dalmau“, zaključila je dosećajući se Žuzefinih reči. Duboko je udahнула jednom, dvaput. Zauzela je prethodni položaj u stolici, uspravnih leđa, i obratila se Antoniju, koji je spokojno jeo.

– Volim te, zidaru – izlanu najednom.

Antonio se zagrcnu jajetom i krompirom koje je u tom trenutku stavio u usta, i dobi napad kašlja.

Pre dve noći Divna i Delfin su cunjali po Katalonskom trgu i Ulici Rivadeneira, prošeci milostinju od znatiželjnika koji su zastajali u okolini kafe-restorana *Mezan dore*, zasenjeni kočijama s upregnutim konjima što su čekale da njihovi vlasnici izađu. Trinšeraresi nisu bili jedini: mnogi su poput njih spopadali ljude ili čekali da zdipe kesu nekom neopreznom. Bilo je tu i prosjaka koji nisu bili mladi, odrpanih muškaraca i žena svih starosnih dobi koji su, pošto su prosili po kućama u Paseđ de Grasijsi ili pojeli čorbu u nekoj od brojnih dobrotvornih ustanova pod okriljem Crkve, rešili da okušaju sreću na tom bogataškom skupu.

Međutim, jedino su najsmeliji prišli vratima restorana, koja su štitile žandarmerija i gradska policija, čuvajući ličnosti koje su se nalazile unutra, ili kočijama, s kočijašima koji prividno nisu obraćali pažnju na okolinu, nego su ćeretali i zbijali šale između sebe, ali su spretno pucketali bičem čim bi neko počeo da se mota oko njih.

Divna je upravo bila predložila bratu da odu odatle i potraže neko mesto gde će prenoćiti, kad se jedan konobar pojavi na vratima za posluđu prateći lepo odevenog mladića koji se teturao, puštajući da ga vode. Divna zgrabi Delfina za ruku i zaustavi ga.

– Sačekaj – naredi.

– Ne – pobuni se ovaj pošto je propratio sestrin pogled i ugledao Dalmaua. – Umoran sam, hajdemo na spavanje.

– Idi ti ako hoćeš – odvrati Divna.

Ali nije otišao.

Dalmau duboko udahnu noćni vazduh i susretnu sve poglede upravljene u njega. Ali svežina nije bila dovoljna da ga rastrezni.

– Da li se dobro osećate? – upita konobar, koji je bio uviđavan i nije se ponašao prema njemu kao prema običnom pijancu.

– Ne – odvrati Dalmau, zaplićući jezikom, s ukusom povračke u ustima.

– Želite li najamnu kočiju? – upita drugi konobar podižući ruku da pozove jednu.

– Ne... hvala – s mukom izusti Dalmau.

Konobar se oprostio i izgubi u unutrašnjosti restorana. Dalmau kao da je nekoliko časaka razmišljao: smeh i poruge s kojima je otpravljen iz *Mezon dorea* još su mu pekli samoljublje. Želudac mu se opet prevrnuo i povračka mu je nadošla na usta. „Buržujске džukele“, promrmljao je posrćući i zaputio se ka Rambli. Bilo mu je potrebno piće. Divna i Delfin su pošli za njim. Prešli su aveniju i zašli u Raval. Trinšeraresi su opazili

da ulazi u prvu krčmu na koju je naišao u Ulici Taljers. Divna je zauzela busiju napolju a Delfin, progundavši nešto nerazumljivo u znak protivljenja, prišao je jednom ulazu, legao u otvor i šćućurio se u potrazi za snom. Međutim, to nije potrajalo ni pet minuta; jedna matora prostitutka ga je najurila odatle vrativši se posle obavljene usluge. U međuvremenu, Dalmau je seo za jedan prazan sto i krčmar mu je već bio doneo prvo piće: apsint. Divni je bilo poznato to zeleno piće koje je moglo da izazove halucinacije; jednom prilikom ga je probala. U stanju u kome se nalazio, Dalmau neće izdržati dve takve čaše i onesvestiće se, pogotovo ako bude pio ne razblažujući piće vodom i sa šećerom, kao što je izgleda nameravao. Delfin pronade drugi ulaz, malo dalje. Matora prostitutka je šarala pogledom s devojčice na dečaka.

– Ej’ – doviknu Divni. – Je l’ ti to hoćeš da mi rasteraš mušterije?

– Ako su tvoje mušterije, svega su se već nagledali – odvrati trinšerairka.

Dvojica muškaraca koji su prolazili ulicom nasmejaše se čuvši odgovor. Kurva odmeri Divnu od glave do pete: prljava i u dronjcima, s hrpama iznošene odeće na sebi i tkaninama obmotanim oko stopala umesto cipela. Mala, tanka, bleđa kao smrt.

– Imaš mnogo oštar jezik – ukori je bludnica imajući na umu da tako matora ne bi mogla ni da potrči za njom.

– Za razliku od tebe, ja ne koristim jezik da bih pušila tipovima.

– Tako je kao što si rekla – pomiri se prostitutka sa situacijom. Odmahnu glavom i otpljunu. – Uzdám se u Boga da ću te jednog dana videti na istom ovom mestu, kako pušiš nekome obolelom od sifilisa – izgovori.

Divna pogleda u staričine oči, zamucene, lišene bilo kakvog osećanja, pa i besa, i učuta. Opet obrati pažnju na unutrašnjost krčme. Još jedna čaša. Mora da je prvu popio naskap. Jedna žena, pijana, nafrakana, s ogromnim sisama utegnutim u korset koji je pretio da će pući i s velikom punđom što joj je stajala uspravno na glavi, sela je za sto, pored njega. Krčmar joj je sipao vino iako Dalmau nije naručio nijednu čašu niti prihvatio njeno društvo. Divna se rasrdila i nagoni prišla vratima. No krčmar nije bio milostiv kao prostitutka: čim ju je spazio, dograbio je močugu koju je držao na šanku i krenuo ka trinšerairki, a ona je pobegla trkom praćena cerekanjem matore kurve.

– Mateu, udri je – podstaknu ona krčmara, koji nije stigao da prekorači prag svoje krčme.

Kad se Divna usudila da opet priđe ulazu u krčmu, žena s punđom je držala Dalmaua za ruku i govorila mu nešto, a činilo se da je on ne sluša; ni Divna nije mogla da čuje šta govori. Još jedna čaša apsinta. Videla je kako pije, gutljaj, dva...

– Prišipetlja ga neće pustiti – izgovori starica iza nje. Divna se okrenu. – Prišipetlja – pokaza prostitutka bradom ka ženi u krčmi. – Pijanci su joj specijalnost. Zato je Mateu pušta da sedi unutra. Opelješih ih dok si rekao keks, i pódele novac. Ako ti je ono prijatelj... Samo treba da sačekaš. Kad mu isprazni džepove, izbaciće ga na ulicu.

Kao da ju je poslušala i rešila da sačeka, Divna je naslonila leđa na pročelje zgrade odakle se videla krčma, tačno kraj ulaza gde je matora prostitutka čekala mušterije, a ona se iznenadila devojčinoj smelosti da stane tako blizu nje.

– Šta imaš ti s tim tipom? – upita klimajući bradom ka unutrašnjosti krčme. Trinšeraire ne odgovori ništa. – Nebitno – nastavi kurva – ubrzo nećeš imati šta da vidiš. – Sad Divna odreagova, i okrenu se ka starici zahtevajući objašnjenje. Starica opet klimnu bradom, ovoga puta ka početku Ulice Taljers, gde su se videla dvojica muškaraca u frakovima u pratnji dvojice slugu. – Eno dolaze mu prijatelji – upozori je.

Bili su to jedan stariji muškarac i drugi mlađi. U onome s velikim gustim zulufima koji su se spajali s brkovima Divna prepoznala vlasnika fabrike keramike gde je Dalmau radio i gde ju je nacrtao. Mladića nikad pre toga nije videla: Amadeo, čula je da ga zove onaj sa zulufima. Nedugo zatim stigli su do nje, provirili u krčmu i prepoznali Dalmaua.

– Evo ga! – doviknu majstor dvojici slugu. – Ti idi i potraži kočiju; a ti pođi sa mnom – podeli im zaduženja.

Sluge poslušase. Prvi se okrenu i potrča ka Rambli, a drugi uđe u krčmu s don Manuelom. Divna priđe iskorišćavajući to što je krčmar pazio na tu dvojicu gospode i vide da prišipetlja nestaje između ostalih stolova. Zapita se da li je već pokrala Dalmaua. Sluga i Amadeo ga podigoše i uprtiše kao džak; Dalmau nije davao znaka od sebe. Drugi čovek, onaj sa zulufima, slušao je zahteve krčmara, koji je tražio da mu se plati nekoliko čaša apsinta, više nego što je Dalmau popio, kao i cela buteljka vina.

– Nemojte plaćati, don Manuele – posavetova ga Amadeo. – U ovim krčmama se ne plaća na kraju. Plaća se gotovim novcem, posle svake čaše.

– Gospodo... – pokuša krčmar da se odbrani.

– Dobri čoveče – prekinu ga don Manuel, tražeći novčanik u unutrašnjem džepu fraka – čudi me da je ovaj mladić za tako kratko vreme mogao da popije sve što vi tvrdite, ali neću se raspravljati s vama. Koliko iznosi račun?

Dok je plaćao, Divna se stisnula uza zid pošto je kočija stigla i zaustavila se ispred vrata krčme. Trinšerairka ostade u visini zadnjeg točka, zaglavljena.

– Gde živi Dalmau? – upita Amadeo.

– Znam da je u starom gradu – odvrati don Manuel – ali ne znam gde tačno.

– Kuda onda da ga odvezemo? – upita Amadeo praćen pažljivim pogledom kočijaša sa sedišta.

Majstor porazmisli nekoliko časaka.

– Mojoj kući! – naredi naposletku.

Popeli su Dalmaua kao džak u kočiju. Don Manuel i Amadeo su ušli unutra, sluge su se popele na stražnje papučice, a kočijaš je poterao konje. Divna je stala na vrhove prstiju da je točak ne bi pregazio i ispratila kočiju pogledom. Zatim se ćutke zaputila ka Rambli.

– Ej! – pozva je matora prostitutka. – Zaboravila si dečka.

Dalmau se izvalio u krevet i zažmurio uzaludno pokušavajući da izbac iz glave bol koji se rasprsnuo u njoj samo zato što se uspravio. Čuo je prigušene glasove van odaje gde se nalazio. Počeo je da se priseća: proslava, ruganje, krčma, žena... Pamćenje mu je tu zastajalo. Udahnio je nekoliko puta i otvorio oči, ne pomerajući se: soba je bila

nezatno osvetljena preko svetlarnika. Bila je mala i skromno nameštena. Krevet i lavor na komodi, a u jednom uglu stolica od grubo izdeljanog drveta s konopljanim sedištem, i na njoj hrpa uredno složene odeće. Njegove? Primetio je da je obnažen. U sobi nije bilo ničega više. Svetlost je dolazila iz jednog dvorišta i tek ovlaš osvetljavala prostoriju, bez prozora. Odlučio je da ustane, ali mu se zavrtele u glavi. Ona se opet pretvorila u bombu i pretela da će svakog časa eksplodirati, što se umalo nije i dogodilo u trenutku kad su se otvorila vrata i ušli svetlost, vazduh i buka, sve najedanput. Život je raspalio po njemu.

– Da li se gospodin već probudio?

Tek posle nekog vremena prepoznao je glas i prisustvo ogromnog tela Ane, don Manuelove i donja Selijine kuvarice. Zbunjen, rekao je sebi da se možda nalazi u njihovoj kući.

– Jeste – preduhitri Ana njegovo pitanje – prespavao si u kući don Manuela Belja. Izgleda da nije znao kuda da te odvede, a da te je ostavio samog, ti ne bi napravio ni korak. – Slušajući je, setio se da je go i prekrio se nečim. Ona se nasmejala i pokazala na njegovo međunožje, pokriveno čaršavom. – Toliko hvalisanje, toliko hvalisanje da ovo i da ono, a mali ti je kao i svima drugima...

– Pobogu, Ana! – zakuka on opet zatvarajući oči. – Čija je ovo soba?

– Jedne služavke. Dve su morale da legnu u isti krevet da bi ti prespavao pijanstvo. Sačekala je.

– Žao mi je – izvini se Dalmau promuklim glasom. – Koliko je sati?

– Kasno je jutro. Gospodin je rekao da te ne uznemiravamo. Doneću šolju čorbe, okrepiće te.

I tako je i bilo: premda ga je uhvatila mučnina i od samog mirisa, čorba ga je povratila u život, i ustao je, umio se vodom iz lavora i obukao sinočnju odeću. I bez fraka, koji je Ana negde okačila, osetio se neudobno; košulja i pantalone su ga peckale, kao da su mu cepale kožu. Izašao je iz sobe i obreo se u odajama za posluhu u majstorovoj kući. Sobe za služavke, ostave, smočnica i kuhinja, u koju se zaputio.

Ali nije stigao tamo. Ursula mu je izašla u susret i pogledala ga s odbojnošću. Porazan sinočni prizor mu ožive u glavi kao sev plamena. Tada je, dok je stajala pred njim, predosetio.

– To si bila ti – optuži je. – Ti si udesila scenu s govorom. Ti!

– Upozorila sam te, grnčaru – prekinu ga ona odsečno, upirući kažiprstom u visini Dalmauovog stomaka.

– Znala si da me je strah da govorim javno; tvoj otac... ili otac Žasint... jedan od njih dvojice ti je zaceo ispričao.

– Nisi me poslušao – nastavi ona svoju priču.

– Ti si. – Ućutao je, obazrivost je nadvladala ogorčenost.

– Šta? Šta sam ja?

Iz osnova je promenilaboju glasa: sad je zvučao mazno. Prišla mu je s iskričavim pogledom u očima.

– Poludela si! – uzviknu Dalmau i ustuknu korak.

Ona se zaustavi.

– Radije ćeš i dalje da ratuješ sa mnom?

– Jebi se! – skresa joj on, pošto su mu se smučili i ona i taj razgovor.

Nije otišao u kuhinju. Niti je uzeo frak. Nije se pozdravio s Anom. Izašao je iz te kuće zalupivši vrata za sobom.

Krenuo je pešice do fabrike keramičkih pločica. Pio je vodu na jednom zdencu. Nije bio ništa pojeo gotovo dvadeset i četiri sata, a čorba i prvenstveno svađa s Ursulom donele su mu nešto apetita, pa se zaustavio kod tezge jednog putujućeg prodavca sa sendvičima. Zatražio je jedan s kobasicom, ali kad je pošao da plati, ustanovio je da nema ni prebijene pare. Slika žene s krupnim sisama i uspravnim pundom, dotad uronjena u maglinu pijanstva, jasno je oživela, i čak je mogao da oseti kako ga dodiruje, kako ga pipka rukama. Pretpostavio je da mu je tu ostao novac. Prodavač ga je podozrivo gledao videvši da pretura po džepovima i vratio sendvič koji mu je pružao.

Dalmau u odgovor skupi usta i slegnu ramenima.

– Da vam zauzvat dam leptir-mašnu? – pokušao je da se našali, izvlačeći izgužvanu mašnu iz džepa.

Putujući prodavač nije ni trepnuo.

– Ne – odvrati. – Ali cipele hoću.

– Ne verujem da bi vam bile taman – oprostila se Dalmau.

Na kapiji na ulazu u fabriku poslao je Paka da mu donese nešto za jelo u atelje; uspravio se, uzdahnuo i zaputio se u don Manuelovu kancelariju.

– Hteo bih... – zastade pošto je pokucao na vrata, odškrinuo ih i provirio glavom kroz otvor. – Hteo bih da se izvinim.

– Uđi – pozva ga majstor i pokaza na jednu stolicu za posetioce preko puta stola za kojim je sedeo.

Dalmau nije bilo do razgovora za koji je pretpostavio da mu se sprema, ali znao je da ne može da ga izbegne: zaslužio ga je. I stoga je izdržao don Manuelov pogled i stoput se izvinio pre nego što je majstor progovorio.

– Veoma žalim zbog onoga što se dogodilo, zaista... Ali bili ste svesni da ne umem da govorim javno – počeo je da se brani čim je seo.

– Nije trebalo to da radiš – odvrati don Manuel. – Nisi imao nikakvu obavezu da izadeš i držiš bilo kakav govor.

– Podsticali su me, pljeskali, pritiskali... – pravdao se.

– Bio si pijan, sinko.

– Nisam primetio da sam mnogo popio. A zatim, onako nervozan što moram da govorim tamo, pred svim tim ljudima... Veoma žalim – završio je, i nije se dosetio ničeg više što bi rekao.

Među njima zavlada tišina. Dalmau pređe jezikom preko još skorelih usana. Obori glavu, udahnu vazduh, opet podiže glavu i primeti da don Manuel njemu ima da kaže još toga:

– Treba da izbegavaš da piješ na svečanostima. Koliko puta sam ti rekao da je spoljašnji izgled veoma bitan? Lepo se obući, ponašati se pristojno, to donosi uspeh, jeste, umetnicima takođe. Kako nisi uočio da nisi u stanju da držiš govor?

– Neki su me pritiskali da se popnem na taj podijum... – objasni Dalmau. „Vaša ćerka, na primer“, voleo bi da je mogao da doda. – Rugali su mi se, don Manuele, namerno. Ponašali su se prema meni...

– Ne posmatraj to na taj način – prekinu ga majstor.

– ... kao prema onome ko i jesam. Radnik, radnički sin, koji živi u starom gradskom jezgru i ne zaslužuje ni najmanje uvažavanje i poštovanje.

Opet nastade tišina, ali ovoga puta ni jedan ni drugi je nisu prekidali. Dalmau je mislio da je kazao dovoljno. Don Manuel je, sa svoje strane, zapazio da su mu argumenti tanki nasuprot uverenja njegovog učenika. Nije mogao da porekne: i sam je video kako ljudi upiru rukom u njega i podsmevaju mu se. I sama Selija je bestidno uživala dok su vređali mladića!

– Pokušaj da kontrolišeš uzimanje alkohola – ponovi, kao poslednji savet. – Hoćeš li kod mene na ručak? – predloži, glasom u kome se osećala krivica.

Dalmau se izgovorio da ima mnogo nedovršenog posla, iako bi zapravo učinio sve što je u njegovoj moći da više ne gleda tu rospiju od majstorove ćerke. Ursula je uspela da ga ponizi. Otišao je u svoj atelje, i dok je opet oblačio odeću za svaki dan koju je ostavio tu kad se presvukao u fabrici da ga majka ne bi videla doteranog u fraku i svemu ostalom, setio se Irene, anđeoske devojkice s kojom je plesao i pio. Šta li ona sad misli o njemu? Skupio mu se želudac kad se podsetio kako je povraćao na noge gospi u crnom. Irene sigurno ne želi ni da čuje za njega. Svi su se smejali na njegov račun, sigurno; možda se još uvek smeju. Uzdahnuo je. Pokušao je da zaboravi. Osetio se mnogo prijatnije u svojoj košulji, pantalonama i starim cipelama. Završavao je sa zakopčavanjem radnog mantila u kome se kretao po ateljeu, kad mu je Pako doneo jelo: kupus-čorbu s hlebom i katalonsku kobasicu s belim pasuljem prošaranim slaninom. Platilo je račun koji mu je stari čuvar dao novcem koji je držao u ateljeu. Probao je kupus-čorbu. Njegova majka je kuvala izvanredno ukusnu kupus-čorbu, s rendanim sirom koji se topio na toploti; u ovoj nije bilo sira. Majka... Kad bi ona doznala šta se zbilo... Nije otišao kući da spava. Nije to bila prva noć, niti će biti poslednja. Govorio joj je da spava u ateljeu ili kod nekog druga; ona je klimala glavom a sumnjičavost joj se ocrtavala na svakom deliću lica. Ponekad kad bi se sreli u kući, pokušavala je da povede razgovor o tim novim navikama, „porocima“, kako se osmelila jednog dana da ih nazove, koji su mu nagrivali i lice i telo, ali Dalmau joj nijednom nije pružio osnova da nastavi dalje u tom pravcu. „Majko, odrastao sam i znam šta radim.“

Žuzefa mu je pripremala doručak ako je bio kod kuće, i sedeći tik pored njega, skretala je razgovor ka nekoj temi koja ga ne bi izazvala da gnevno ustane i ode zbog njenog navaljivanja. Gotovila je i ručak i večeru, ako bi se pojavio u to vreme. Kuva odlično, pomislio je posle još jednog gutljaja kupus-čorbe. Pogledao je buteljku vina dobijenu uz hranu i nešto u njegovom želucu i glavi se pobunilo. Dvoumio se da li da ga popije, ali posle još dve kašike čorbe sipao ga je i otpio poveći gutljaj. Prija mu, priznao

je, odlično, rekao je sebi posle dve čaše. Sinoćnje slike su mu nahrupile u glavu: Ursula, Irene, majstor, gospa u crnom, publika spremna da čuje govor koji nikako da počne, smeh... grohotan smeh! U drugom kutku njegovog uma čučale su druge senke: majčina, Emina... Odmakao je hranu i uzeo olovku i hartije razbacane po stolu. Pregledao je jednu skicu. Onaj grohotni smeh... Pocepao je hartiju. To mu je došlo kao pročišćenje. Za dva-tri minuta se udubio u posao. Radio je na dezenu pločica sa cvetnim motivima namenjenih serijskoj proizvodnji. Po njegovom viđenju, teškoća tog zadatka se sastojala u tome što su postojali mnogi modeli sa sličnim motivima. Treba da se razlikuju, saopštio je majstoru, valja izostaviti listove akanta, naveo je kao primer, i potražiti nešto novo, moderno. Don Manuel se smrknuo čuvši tu odrednicu. „Dopašće vam se“, obećao je Dalmau.

Nadahnuće je nalazio u don Manuelovim francuskim knjigama. Nije razumeo jezik, ali obilje podrobnih crteža na njihovim stranicama bilo je i više nego dovoljno. Proveo je dan pognut nad stolom za crtanje isprobavajući i opet isprobavajući, uključujući cvetove ili delove cvetova u geometrijske šare, kombinujući, bojeći... sve dok, kao i uvek, Pako nije morao da ga opomene da je kasno. Ostavio je cvetove i skice i zagledao se u štafelaj sa slikom na kojoj je radio, prekrivenom čaršavom. Mogao je da nastavi da radi na njoj, ali nije bio raspoložen. Odlučio je da izađe: na sreću, držao je novac u ateljeu, dobro skriven, za nepredviđene slučajeve poput tog. Izašavši, zastao je: nije bio raspoložen ni za odlazak kući. Niti da potraži Amadea ili Hosea ili bilo koga drugog od tih mladih buržuja u nekom kafeu ili restoranu gde se sad zacemento pripremaju za nastavak noćnog provoda. Nije bio siguran kako će ga dočekati: pretpostavljao je da je od sinoć glavna tema razgovora. Bilo je neizbežno: poruge su izvesno bile surove.

I tako, tumarao je po Četvrti Svetog Antonija. Dvapat je prošao pored Bertranove prčvarnice; žamor razgovora dopirao je do ulice. Emino lice je prokrcilo sebi put iz onog kutka mozga gde ju je zatočio. Blaga vrtoglavica, kao da su mu osećanja naprasno pobegla iz tela i ostavila ga praznog, primorala ga je da stane na ulici. „Kretenu jedan!“, naruži sebe. Sreća mu je bila nadohvat ruke i pustio ju je da pobegne. Ema mu se vraćala u uspomene. Ponekad ga je dovodila do teskobne čežnje, i ona bi ga skolila i onemogućila mu da normalno diše; drugi put bi se razbesneo: još nije saznao ko mu je ukrao aktove, i to neznanje ga je povređivalo i raspomamljivalo. Mora po svaku cenu da kaže Emi da ih nije prodao on. Neće mu poverovati, bez sumnje ga mrzi, ali ima potrebu da joj to objasni. Međutim, Ema je iščezla, i ni trinšeraresi, koji imaju oči i uši po celom gradu, nisu uspeli da je pronađu. S Emom u mislima, rešio je da uđe u jednu drugu prčvarnicu, neugledniju od *Ka Bertrana*. Nakon dva sata ju je napustio pevušeći i spotičući se: društvo su mu pravili radnik u fabrici gasa i kopač bunara s kojima je sedeo za okruglim stolom, podelio eskudelju s mesom, krompirom i leblebijama, nekoliko buteljki vina i previše čašica anisovog likera. Sva trojica su se izgubili u starom gradu. Bio je to jedini način da odagna od sebe Emin lik.

Zlosrećni događaj u restoranu *Mezon dore* označio je prekretnicu u Dalmauovom životu i on je utočište za svoju usamljenost potražio u noći i alkoholu. Sumnje koje je gajio o tome koliko ga uvažavaju svi oni buržuji koji su mu se podsmevali potvrdile su se kroz neki dan u kafani s muzikom u Ravalu, kad je nabasao na više njih, ljubitelja raskalašnog života, što su se šepurili svojim društvenim položajem i razmetali se trošeći novac na što mračnijim mestima pre nego što se vrate udobnosti i raskoši svojih vila i stanova u Ešampleu. Neko vreme je i on bio sastavni deo tog bančenja, a sad je provodio vreme s radnicima, ili prosto-naprosto sam.

Nalazio se u jednoj kafani iza brodogradilišta, birtiji u koju se ulazilo kroz mračan prolaz što je polazio od Sidove ulice. Unutra: šank, stolovi i malecka pozornica odakle su stari, propali umetnici pokušavali da privuku pažnju gostiju sklonijih nezakonitim partijama karata u jednom kutku kafane, ženama što su obletale od jednog do drugog stola u potrazi za gostima voljnim da potroše nešto novca, ili razgovoru, ili alkoholu. Muzika je, dakle, bila samo paklena buka koju je trebalo nadjačati vikom. Barselona je bila puna takvih mesta gde su seks, kocka i alkohol, ako ne morim ili opijum, ugrožavali porodicu i moral ljudi, podstičući kriminal i poroke, kako su smatrale i izjavljivale vlasti koje, međutim, nisu mogle da učine ništa protiv svih tih jazbina.

Negde u sitne sate pojavila se grupa mladih bogataša, čiji frakovi su otkrivali da dolaze s nekog koncerta, možda iz pozorišta ili s neke zabave koji su nameravali da produže dublje u noć. Dalmau ih pogleda i učini mu se da čuje njihov smeh. Opazi da neko upire rukom u njega.

Sedeo je za stolom sa šarolikim društvom: trojicom nezaposlenih radnika, radikala, verovatno anarhista, pomišljao je; jednom ludom ženom, nekad verovatno bogatom, koja je izgovarala drugo ime svaki put kad se upoznavala s nekim, i dvojicom boema siromašnih kao crkveni miševi, neuspešnih umetnika, ali ipak spremnih da popuju o svakoj temi razgovora, što je izazivalo tako žestoke rasprave s anarhistima da su zastrašivali prostitutke koje su im prilazile. Nekoliko praznih flaša pića, od kojih je većinu platio Dalmau, svedočilo je koliko su svi dotad popili.

Dalmau je posmatrao buržuje. Još smeha, još razgovora, bezobraznih, prezirnih prema njemu sudeći po izrazima lica koje se nisu ni trudili da sakriju. Jarost se rasplamsavala u njemu kad bi ukrstio pogled s nekim od njih. Jedan mladić, s veoma tankom bradom i brkovima, čak je dopustio sebi da mu nazdravi izdaleka.

- Hoćete li sa mnom? – upita Dalmau ljude s kojima je bio u društvu.
- Kuda? – upita jedan anarhista.
- Da premlatimo onu družinu pedera.

Trojica radnika ustadoše od stola i pre Dalmaua. Žena nervozno vrisnu i pridruži im se. Preostala dvojica se nisu usuđivala da napuste svoje stolice. Četvorica njih, sa ženom iza sebe, zaputiše se ka grupi buržuja, kojih je bilo sedmorica-osmorica. Nisu ih ništa pitali, nije bilo izazivanja i oštih opomena; jednostavno su navalili na njih ne progovarajući ni reč. I Dalmau je kidisao, oponašajući sadrugove.

Ali mladići nisu uzmakli. I nisu bili tako pijani kao Dalmau i njegovi, čija je prvobitna hrabrost nestala čim su njihovi nespretni pokreti otkrili koliko je taj napad glup i ishitren.

Dalmau se nikad u životu nije bio potukao. Zorno je promašio prvi udarac pesnicom koji je pokušao da zada jednom protivniku, i od zamaha je pao potrbuške na drugu dvojicu, međutim, oni nisu promašili uzvraćajući mu: dva uzastopna udarca pesnicom u stomak i treći u lice oborili su ga na patos, i nije bio kadar da ustane. Ni radnici nisu bolje prošli. Osokoljeni vrištanjem i poskakivanjem lude žene, zadali su nekoliko udaraca, ali primili su mnogo više, naročito kad su se umešali gazda i dvojica batinaša koji su nadzirali stolove za kartanje; prvi udarcima štapa, a druga dvojica, snažni, ogromni, običnim udarcima šakom.

Tuča nije potrajala ni dva minuta. Radnici i žena su izbačeni iz krčme, Dalmaua su šćepali za pantalone i sako, podigli s poda i bacili u sokak, kao obično đubre. Anarhisti su mu pomogli da ustane, prljav, umazan blatom.

– Da nastavimo u nekoj drugoj kafani? – predloži jedan od njih kad je Dalmau najzad uspeo da se osovi s obe noge na zemlji.

Ludača zapljeska od zadovoljstva. Dalmau u odgovor okrenu glavu i povрати čitav sadržaj želuca.

Tim pijanim noćima koje je završavao spavajući u nekom svratištu, u ateljeu u fabrici, pa i na ulici, ali teško kod svoje kuće, stideći se šta bi majka rekla, ili još gore od toga, šta ne bi rekla – njenog optužujućeg pogleda, možda nečujnih suza – pridružili su se umor, malodušnost i nespokoj koji su trajali danima, i nisu promakli don Manuelu: ne samo zbog podočnjaka, bledila i aljkavog izgleda njegovog učenika nego i zbog niske vrednosti njegovih poslovnih predloga. Majstor je doznao za tuču u kafani s muzikom. Ursula, čuvši za to pošto je taj događaj postao predmet govorkanja na sedeljkama i okupljanjima mladih visokog roda, ubrzo je to pomenula na jednom ručku, glumeći naivnost i nevinost, pokazujući da je sablažnjena zbog nečega što je zajedljivo ocenila kao „sasvim sigurno lažne i zlonamerne glasine“. Majstor je tome pridodao saznanja da je Dalmau, iako je obavljao svoj posao na izradi dezena pločica i keramike u fabrici, prekoračio rokove isporuke za dva posla naručena od njega lično, odvojeno od rada na pločicama: plakata za proslave u čast sveca zaštitnika jedne barselonske četvrti i jednog eks librisa. Naposletku je odlučio da porazgovara s njim.

– Prolazim kroz krizu – izgovori se Dalmau.

Majstor ga uhvati za podlakticu i privuče sebi dok su šetali fabrikom.

– Voleo bih da ti pomognem – ponudi se. – Verujem, kad bi nastavio versku poduku kod oca Žasinta, Bog bi ti pokazao drugačiji put od onog kojim se krećeš sada.

„Bog!“ Bilo je složeno razgovarati o Bogu s majstorom.

– Don Manuele, ne znam kakve bi mi to puteve pokazao Gospod, ali znam da su me na puteve kojima se sada krećem usmerili vaši prijatelji i deca vaših prijatelja, svojim prezirom i ponižavanjem moje ličnosti. Poigrali su se sa mnom. Obodrilili su me, a zatim razbucali.

– Ali... – don Manuel nije uspevao da pronade prave reči.

– Ne – preseče Dalmau čvrstim tonom. – Ja sam bio kriv. Ispao sam naivan. Glupak. To vidim na majčinom licu kad god izbegavamo razgovor o tome.

– Ne muči sebe, sinko. Ti si majstor. Genije. Prevazići ćeš sve ovo, uveravam te, ali moraš da se popraviš; nemoj i dalje mrcvariti svoje telo i dušu. Zaboravi zavade i radi, a ako Isus Hrist bude uz tebe, tim bolje. Odnećeš pobedu u životu.

Ishod tog kratkog razgovora je bio da se don Manuel iz petnih žila trudio da zaštiti mladića kome je pomogao da stasa, a za čiji sadašnji položaj je verovao da snosi određenu odgovornost, zato što je pomogao da on postane poznat, što ga je predstavio u društvu kad ovaj sasvim sigurno nije bio pripremljen za to. Od tog časa pritisak da dođe kod njega kući na ručak toliko se povećao da je Dalmau na koncu pristajao uprkos tome što je obećao sebi da više neće viđati Ursulu. Ionako ga, zaključio je, nimalo nije briga šta ona može da mu učini, i na kraju krajeva, verovatno je situacija bila nezgodnija njoj nego njemu.

– Da li tvoji roditelji i otac Žasint znaju da si mi milovala kitu?

– upitao ju je šapatom navrativši jednom u stan u Paseđ de Grasiji.

– Niko od njih ti ne bi poverovao – odvratila Ursula nemarno.

Dalmau se obazre levo i desno. Niko nije bio dovoljno blizu da bi ih čuo.

– Hoćeš li da pokušamo?

– Ti si običan pijanac – promrmlja ona, ali uz šarmantan osmeh. – Grnčar koji je bio blizu da dotakne nebo, a zatim je pao u kaljugu zato što je to što jeste: pseto. Ozlojeđen prema vrednijima od sebe. Samo napred. Učini to.

– I hoću – potvrdi on, željan da postidi tu alapaču.

– Iznenadi me – podbode ga ona, bez trunke straha.

Dalmau se suzdrža. Bio je svestan da bi, poverovali mu ili ne, to otkriće podrazumevalo da bude otpušten iz don Manuelove fabrike. A ako izgubi posao, život će mu se nepopravljivo raspasti na komade.

– Dalmau mi je kazao da želi nešto da vam ispriča – začiknu ga Ursula kad su ostali došli do trpezarije predvođeni donja Selijom.

– A je li? – upita otac Žasint hvatajući Dalmaua podruku, snažno ali nežno, kao što to umeju jedino sveštenici.

– Ne... Ne, ne. To je bila šala. Vic! Ako hoće, neka ga ona ispriča.

U međuvremenu su svi posedali za sto.

– Kćeri? – podstaknu je don Manuel namestivši salvetu.

– Ne usuđujem se, oče – izvini se devojka glumeći snebivljivost.

– Pomalo je... pomalo je smelo.

– Dalmau! – poskoči donja Selija. – Ne pozivamo te u ovu kuću da bi nam pokvario ćerku!

– Draga... – umeša se don Manuel.

– Donja Selija – istovremeno izusti sveštenik.

Ursula i Dalmau se nisu suočili neposredno, kao da se ne usuđuju, ali u trenu kad su im se pogledi sreli, blesnuo je plamen kojim ga je devojka opet izazvala, gorda, nadmena, ohola... Dalmau zadržava dah. To je bilo izvanredno! Zasenjujuće! Zažmurio je

da bi zadržao u pamćenju tu sekundu. Mora da je naslika. Mora biti da može da prenese te utiske na platno. Sposobnost da izazove osećaje... Odavno nije slikao. Još nije otkrio platno na stalku. Setio se da je jednom naslikao oči jednog od momčića koji su se zlopatili u fabrici, a zatim je pocepao svoj rad jer je poverovao da ga je dečko obmanuo. Ursuline oči ne lažu: njihova drskost je stvarna.

– Kako glasi tvoj odgovor, mladiću?

To ga je pitao otac Žasint. Bio je izgubio nit razgovora.

– Valjda je Ursula loše protumačila moje reči – pokušao je da se izvuče.

– Onda nam ispričaj taj vic – zatraži majka.

– Ne bih želeo da i kod vas izazovem isti utisak, donja Selija. Ubeđen sam da vas vaša pamet neće navesti na istu grešku – iskoristio je priliku da uvredi ćerku – ali razumejte da radije ne bih preuzeo na sebe taj rizik.

Muškarci su klimnuli glavom, a gospodarica kuće je očekivala izvinjenje, ali ga nije dobila.

Zabrinut za Dalmauovo raspoloženje, don Manuel ga ni na trenutak nije ostavljao na miru. Pozivima svojoj kući dodao je obavezu da ide s njim u posete u koje je redovno odlazio kod mogućih kupaca.

– A moj posao – pobuni se Dalmau. – Dezeni...

– Trenutno imamo dovoljno sopstvenih dezena pločica da radimo duže od godinu dana ako bude trebalo. Voleo bih da upoznaš i drugu stranu ovog posla: prodaju. Očigledno, ja ne prodajem – pojasnio je kao da ne sme da se spušta na taj nivo – ali krajnje je neophodno održavati veze s onima koji odlučuju od koga će kupiti a od koga neće. Od kakve je vajde što pravimo najbolje pločice ako posle nismo kadri da ih plasiramo na tržištu?

Sačekao je Dalmauovu reakciju, a on je pristao ne preterano oduševljeno, kao da je sve što ga može udaljiti od ateljea smetnja. Međutim, majstoru je bilo potrebno da se Dalmau nešto više uključi u posao, ne samo izradom dezena i kreativnošću. Njegove dve ćerke se nisu računale: mogući muževi još manje, budući da je cilj bio da budući zetovi donesu mnogo više nego što one imaju, a nikako da zavise od tastove fabrike da bi preživeli, a što se tiče sinčića, naslednika, proći će još mnogo godina pre nego što on makar priđe nekom gradilištu. Kod takvog stanja stvari i pred uvek prisutnom mogućnošću da se don Manuelu nešto desi, jedino moguće rešenje je bio taj potomak anarhiste osuđenog na smrt koga je takoreći usinio.

Dalmauu su bile poznate modernističke građevine, arhitekti i oprema, a pre svega mnogi predradnici, prisutni u brojnim prilikama kad je klečao i radio na postavljanju pločica i keramike; velika većina tih poslovođa smatrala je da je stručnjak za to. S druge strane, slava koju je zadobio nacrtavši trinšerairese i nakon određenih izvrsno izvedenih radova, u keramici ili u izradi dezena, a koji su mu bili otvorili ta vrata, ishlapila je pošto je ispao smešan na svečanosti gospa u crnom i tuče u kafani s muzikom. Nije bio učinio ništa da bi odbranio svoj ugled, da bi povratio dobar glas kao umetnika, a pogotovo ne

da bi i dalje drugovao s onima koji su, kao što je tvrdio majstor, odlučivali od koga će kupiti a od koga neće; zastranjenje u privatnom životu navelo ga je da živi noću i da trpi obdanicu. Možda je don Manuel opažao tu tromost, bezvoljnost, i pokušavao je da ga žacne kako bi iznova osetio da ga privlači svet kome se s druge strane i on sam, kad ne bi postojao čisto finansijski interes, ne bi preterano približavao.

I tako, opet su posetili park Guelj koji je gradió Gaudi. Bilo je to ogromno zemljište, nekih petnaest hektara, gde je industrijalac Euzebi Guelj, Gaudijev pokrovitelj, nameravao da gradi kuće i prodaje ih isparcelisane – predvideo je šezdeset – za stanovanje sebi ravnih. Park se nalazio daleko od centra grada, iznad Grasije, i don Manuel i Dalmau su se odvezli tamo kočijom, zašavši dublje u posed da bi se provozali njegovim stazama, pri čemu je majstor mrzovoljno ćutao pred ispoljenom kreativnošću koju je Gaudi pokazivao i kod običnih aleja.

Park se promenio od poslednjeg puta kad je Dalmau bio tu u poseti s majstorom. Sve one zamisli koje je Gaudi pokazivao kao snove ludog vizionara postepeno su pretočene u stvarnost. Dalmau je zamolio kočijaša da stane i izašao iz kočije da bi prišao kamenim saksijama, postavljenim visoko na nepravilnim, moglo bi se reći klimavim stubovima, kao da ih je napravilo dete, visokim preko dva metra, koji su se nizali s obe strane jednog mosta. I ne zatraživši dozvolu od don Manuela, sišao je sa staze i spustio se ispod mosta. Tu se zaustavio, pred kosim stubovima čiji svodovi su nosili drum i tvorili portik kroz koji se moglo proći. Stubovi su svi bili različiti, neki solomonski,²⁶ drugi valjkasti, s različitim presecima, neki s ojačanjima, svi od grubog, neobrađenog kamena. Dalmau je nikom ponikao pred pokretom i zovom prirode koji je posmatrač osećao tumarajući između njih; nestalna, nepojmljiva perspektiva, različita iz svakog ugla u koji bi se neko mogao postaviti.

Vratio se u kočiju s izoštrenom osetljivošću. Ušao je i opet seo pored majstora, a on je naredio kočijašu da tera dalje i odveze ih do ulaza, gde je očekivao da će naći Gaudija. Ako su ga staze i mostovi oduševili, dve zgrade s obe strane ulazne kapije uzdigle su mu duh: portirnica i čuvara kućica, obe sa komplikovano izvedenim, talasastim, šarenim krovovima, bez pravih linija u svom sastavu, s neuobičajeno asimetričnim elementima.

Don Antonija Gaudija će pronaći u hipostilnoj dvorani, obavestili su ih u portirnici.

Dalje od ulaza polazilo je monumentalno stepenište s dva kraka, razdvojena slapom vode, koje je vodilo u hipostilnu dvoranu; ona je, opet, nosila krov na kome je Gaudi isprojektovao otvoreno, prozračno pozorište, mesto na kome će budući stanari parka moći da se bave svim i svačim. Hipostilna dvorana se sastojala od osamdeset šest izbrazdanih dorskih stubova koji su se završavali nepravilnim zasvođenim krovom, poput talasa predodređenih da budu pokriveni trenkadisima što ih je genijalni arhitekta naveliko upotrebljavao. Prostori između stubova omogućavali su da se postave pijačne tezge kako bi žitelji naselja imali gde da kupuju a da ne moraju da silaze do Barselone.

---

26 To su stubovi uvrnuti od baze do kapitela. (Prim. prev.)

Tu su se sreli keramičar i arhitekta, okružen pomoćnicima, i Dalmau se pomešao s njima pozdravivši Gaudija. Dvojica muškaraca su razgovarala o parku Guelj i o građevini koja će predstavljati vrhunac naselja: crkvi, kapeli što će biti izgrađena na najvećoj uzvisini u parku, odakle će štititi njegove stanovnike. Ako je don Manuel bio pobožni hrišćanin, Gaudi, Božji arhitekta, bio je to isto koliko i on; čovek svakodnevnih bogoslužjenja, ispovesti i pričesti.

– Ne uspevam da zamislim kako će izgledati ta crkva nakon što sam video zgrade na ulazu i Sagrada Familiju – priznao je don Manuel dok mu je arhitekta pokazivao tačno mesto, iznad njih, na kome će se uzdizati hram božji.

Dalmau nije čuo Gaudijev odgovor, a on je uhvatio don Manuela podruku i nešto mu šaputao, ali video je da se obojica smeškaju i da majstor pominje cilj svoje posete.

– Uzdaj se da ćeš se za to zdanje obratiti meni za pločice i keramiku – zatražio je. – Ništa mi ne bi bilo draže nego da sarađujem u izgradnji kuće Našeg Gospoda.

Gaudi je potvrdio, ali zapravo, po don Manuelovim rečima, dok su se vozili kočijom natrag u Barselonu, jedino majstorovo postignuće tog dana bilo je obećanje da će besplatno snabdevati Gaudija otpacima i restlovima keramike iz fabrike da bi ih ovaj upotrebio za trenkadise kojima će prekriti deo svojih građevina.

Istog dana, u sumrak, dok mu je Gaudijeva genijalnost još duboko uticala na čula, Dalmau je svukao čaršav kojim je bio prekriven stalak, odložio nedovršeno platno pored ostalih koje je gomilao u ateljeu i postavio novo, belo, kao da tim postupkom obznanjuje da namerava da otpočne rad na novoj slici. Odmakao se, seo za sto, uzeo hartiju i počeo da skicira oči čiji oholi pogled mu je još igrao u sećanju i kojima je želeo da udahne život preko te bele tkanine.

Ali nije mu pošlo za rukom. Nacrtao je i pocepao više skica, neke s tako neznatnim brojem linija da neuki posmatrač ne bi umeo ni da pogodi šta je umetnik postavio sebi za cilj. I što se više upinjao a pokušaji mu se izjalovljavali, to su mu dublje oživljavali u pamćenju kosi stubovi, nosači kolovoza; talasasti krovovi zgrada na ulazu u park; nepravilni prozori; imponantna hipostilna dvorana sa stropom punim nejednakih svodova... Ako se tamo, među građevinama, osećao uzrujano, sad ga je pritiskao osećaj zbog kog mu je ruka bila teška dok je crtao, usporena, neprecizna, prosta. „Strah?“, zapitao se naglas. „Nije moguće da osećam strah. To je smešno!“ Pocepao je i poslednju skicu. „Samo sam pod utiskom. Tako je. Da. U mislima sam drugde. Logično je. Teško je osloboditi se utiska koji izazivaju geniji.“

Napustio je atelje. Bacio je nekoliko para dvojici dečkića koji su pokušavali da se zgreju pored toplih peći krajem te hladne godine, pozdravio se s Pakom, zakopčao kaput, natukao kapu do ušiju i otišao pešice do Ravala, okrutnog i gostoljubivog u isti mah, da bi se još jednom izgubio u barselonskoj noći. Sijaset slika igralo mu je u glavi: gospe u crnom; Gaudi; majka; još gospa u crnom; majstor; Irene, prozračna, nežna; Ursula, bezdušna. A povrh svih njih, Ema. Uvek Ema... „Gde si? Kud si se ti dela?“ Dve

čašice... možda tri i sva ta snoviđenja će ga napustiti, kao da hoće da pobjegnu od pijanstva.

Ana, don Manuelova kuvarica, tog dana ih je počastila dinstanom teletinom: mesom od buta isečenim na komade i proprženim sa slaninom. U soku preostalom od kuvanja dinstao se isečeni crni luk. Svemu tome je dodato belo vino, sitno seckani beli luk, peršun, so i biber. Onim danima kad je Dalmau ručao u kuhinji, čudio se kako se sprema to jelo. Kad je sve stavljeno u lonac, na tihu vatru, Ana bi ga prekrila pakpapirom pričvršćenim smesom od brašna za stranice lonca a odozgo bi stavila tacnu s vodom. Dalmau je pitao zašto stavlja tacnu a ona je odgovorila nešto što se odnosilo na paru koju stvara voda i koja pada na papir. Dalmau je opet upitao zašto, a ona je slegnula ramenima. „Oduvek se tako radi“, odgovorila je.

S tacnom ili bez nje, dinstano meso je bilo izvrsno. Dalmau je jeo, vodio razgovor s don Manuelom i podnosio donja Selijino ćutanje ili mrmljanje, često izražajnije od reci njenog supruga, ubeđen da ga ta žena mrzi. Bez ikakvog ustručavanja je odmeravala njegovu odeću, s gađenjem na licu, nedvosmisleno pokazujući šta misli o njemu, njegovom poreklu, porodici. Jetke primedbe koje mu je upućivala koristeći i najmanju priliku, dovodeći u sumnju njegovo obrazovanje, nažalost oskudno, izuzev kada je bila reč o keramici, crtanju i određenim umetnostima, bile su česte.

– Dalmau, da li ste vešti s nekim instrumentom? – upitala je jednom u vreme ručka kad se razgovor za stolom vodio o novom programu Liseua.²⁷ – Muzičkim, hoću reći – dodala je otrovno.

Porazmislio je nekoliko časaka, praćen njenim pažljivim pogledom, a majstor je sedeo gotovo žmureći, možda posramljen, dok je Ursula likovala zbog tog izazova.

– Oh! Sreća pa ste kazali konkretnije, „muzičkim“, donja Selija, zato što ja često diram pedalu majčine šivaće mašine, koja jednolično zuji, i dosadna je kao neki od onih koncerata na koje idu znalci – odvratio je. Ona se uvređeno uspravi. Dalmau joj ipak udovolji. – Muzičke instrumente ne diram. U moju kuću nikad nije ušao neki drugi instrument ili aparat osim te šivaće mašine. Bili smo siromašni, znate. Ne sećam se nijedne flaute. Iako smo ponekad zviždali.

Pošto bi prevazišli te napete situacije, koristio je trenutke kad su se don Manuel ili donja Selija obraćali Ursuli, i iznad srebrnog pribora za jelo i tankih čaša upirao pogled pretvarajući se da svraća pažnju na nju, a zapravo je želeo da ga ona opet izazove očima, makar i s namerom da ga postidi. U svesti mu se zadržao prvi osećaj od pre nekoliko dana, koji ga je nagnao da pokuša da prenese tu oholost na sliku, ali nije bio zadovoljan nijednom skicom. Bio je svestan da odbačenim crtežima nedostaje ona tanana boja koju joj je bilo suđeno da istaknu; perspektiva slike; lice neke žene koje će uokviriti te oči; međutim, problem se sastojao u tome što nije uspevao da pogodi običnu skicu, cilj, centralni motiv.

---

27 Kat.: Liceu, tj. Gran Teatre del Liceu, operska kuća u srcu Barselone. (Prim. prev.)

Don Manuel je i dalje tražio da Dalmau ide s njim u posetu gradilištima. Kao što mu je pravio društvo u Gaudijevom parku Guelj, otišao je i do Kuće Ljeo Murera koju je Domenek renovirao u istom stambenom bloku u Paseđ de Grasiji gde je Puć obnavljao Kuću Amalje. U oba slučaja su u pitanju bile stare zgrade sazidane po Serdinom planu nakon rušenja barselonskih zidina, pre nego što je nova umetnost, modernizam, stigla u grofovski grad. Funkcionalne, ozbiljne građevine, arhitektonski pravilne, ali bez ijednog elementa kojim bi se isticale osim svog nenadmašnog položaja. Protiv te jednoobraznosti i dosadne urbanističke pravilnosti koju je projektovao inženjer za izgradnju puteva kakav je bio Serda, koga je uz to bio nametnuo Madrid, pobunili su se barselonski arhitekti i mnogi katalonski kućevlasnici i investitori.

Čak je i Gradsko veće izmenilo svoja merila pošto je, nakon Svetske izložbe 1888. godine, izdalo novu uredbu s propisima izgradnje, u kojoj je prihvaćena mogućnost dekorativnih elemenata na pročeljima, krovnih venaca, galerija... Jednostavnost iz devetnaestog veka ustupila je mesto raskoši i ornamentima, jedinstvenosti, čime se zahvaljujući nekim industrijama bogatila buržoazija, ali su i siromašili njeni uposlenici, i mnogi imućni ljudi su poželeli da renoviraju monotone zgrade čiji vek postojanja nije dostigao pedeset godina da bi ih prilagodili novim vremenima, a povrhu svega tom pravcu umetničke fantazije.

To se događalo s Kućom Ljeo Murera na kojoj je Domenek izvodio jedan od najboljih radova u gradu na polju arhitekture i dekoracije, doživljavajući ovo drugo ne kao nešto nezavisno, dopunu, nego kao sastavni deo same zgrade. Dalmau je zaneseno slušao kako govori o usklađenosti svetlosti, boje i oblika u enterijerima. A da bi ostvario sve to, imao je pri ruci najbolje ondašnje umetnike: Arnaua, Žujola, Seru, Rigalta, Eskufeta, Brua, Umaa. Bili su velikani, i svako se bavio svojom specijalnošću: mozaicima, keramikom, skulpturom, drvetom... a svima je upravljao i nadzirao ih veliki arhitekta. Domenek se zalagao za modernistički eklektizam, i za obilje dekorativnih elemenata na fasadama i u enterijerima, ali za razliku od Gaudija, koji je uvrtao kamenje, u Domenekovom delu se zapažao red, zavodljiva estetska ravnoteža.

To nije bilo isto kao šetnja Paseđ de Grasijom, kojom je Dalmau prošetao nebrojeno puta u životu, i posmatranje zgrada. Tim posetama je ulazio dublje u razloge, motive, strast s kojom su ti majstori, svi oni, arhitekti i umetnici, prilazili svojim projektima. Domenek je bio čovek s velikim znanjem. Učen, temeljno obrazovan, izbegavao je ručkove i večere kako bi provodio vreme u osami i čitao. Političar, književnik, pisac članaka, istoričar, profesor, arhitekta, zaslužni sin katalonskog društva; sve te zasluge i vrednosti sticale su se u jednom čoveku, a on je ushićeno projektovao detalj komada nameštaja ili vetrokaza, odvoda ili kamina.

Gaudi i Domenek. Dvojica genija. Obojica očaravajući, smeli, odvažni u svom radu. Prvi eksplozivan; drugi uravnotežen. Prvi tašt, drugi staložen. Dalmau je poredio sebe s obojicom, ne pronalazeći kod sebe vrline kojima bi nalikovao i jednom i drugom. Nije bio obrazovan i smeo. U stvari, nije bio ništa drugo do običan sin bračnog para anarhista, dvoje radnika, koji je imao sreće da se istakne u crtanju i da ga učitelj zapazi i podrži. Taj sin anarhizma i siromaštva, uzoholjen posle dva-tri uspeha, nedavno se

usudio da flertuje s ohološću, a bogataši mu to nisu dozvolili i javno su ga ponizili. Nacrtao je oko na hartiji pred sobom i nemilosrdno ga procenio: prosto. Geniji iskazuju svoju veštinu i kod najbezazlenijeg predmeta, čak i kod kvake na vratima. Opet je pokušao da nacrti Ursulino oko. Pa opet. I opet. Pocepao je nekoliko hartija, zgužvao ostatak.

Odlučio je da pređe na crtanje drugih predmeta: cveća, na primer, ono mu je uvek ispadalo majstorski. Ali danas mu se nije dopalo. Kao ni tela koja je zatim nacrtao. Kao da mu je neko ukrao magiju.

– Zašto me tako gledaš, grnčaru? – upita Ursula jednog dana posle ručka, u času kad su se zatekli sami.

Na svetlu kristalnog lusteru koji je visio s tavanice iznad stola, prekrivenog zelenkastim stolnjakom, vično izvezenim cvetnim elementima koje je umetnički oblikovao majstor glavom i bradom, odbleskivali su pribor za jelo i čaše, ali Ursula je sve vreme ručka skrivala pogled od njega, kao da se poigrava.

Dalmu se potrudio koliko god je mogao da prikrije da je zapanjen i odmerio ju je od glave do pete: starija ćerka don Manuela Belja kao da se oslobodila reakcionarnog uticaja svojih roditelja. Nosila je svetloljubičastu haljinu, sa suknjom dugom do poda, celu ukrašenu vezom i crnim čipkastim opšivima čija ljupkost i istančanost su hiljadostruko ulepšavale devojčine pokrete, kao da je ona sama, po diktatima modernizma, francuskog art nuvoa na kome se zasnivala ženska moda, nastojala da bude prozračna. Njen grudni koš, utegnut korsetom koji joj je stezao trbuh i podizao grudi, uzdizao se iznad struka tankog kao u ose.

– Još uvek me gledaš. – Trgla ga je iz udubljenosti u misli.

Drzak poluosmeh na njenim usnama mu je zasmetao, ali upravo takvu Ursulu je tražio. Želeo je da je vidi gordu, drsku. Bila mu je potrebna zapovednički nastrojena.

Krajnje nežno skliznu jednim prstom, odozgo naniže, preko devojčinog struka.

Ona pokuša da sakrije ustreptalost. Podiže bradu i izazva ga osornim očima. Dalmu oseti kako mu se drhtavica spušta niz leđa. Kako je moguće da je tako mlada devojka do te mere gruba? Ursula ga uhvati za prst koji je opisao poprečni presek njenog stomaka, i mirovao na njenoj butini, i stavi ga na svoj stidni predeo. Nalazili su se na ulazu u muzičku sobu, naočigled svih koji bi mogli proći. Povukla ga je unutra i zaklonili su se iza jednih vrata. Tu mu je zavukla ruku u gaće. Poželeo je da joj vidi oči: još su bile hladne i tvrde.

Potrudio se da je dovede do užitka, makar i preko ljubičaste haljine ukrašene čipkanim obrubima. Hteo je da vidi da li joj se menja izraz lica, da li se pretvara u eksplozivnu, žudnu devojku, ali ostala je smrtno ozbiljna.

– Hajde da prekinemo, ili ćeš slomiti igračku – opomenuo ju je pošto mu je neko vreme samo mazila uzdignuti penis a on jedino čuljio uši i gledao ka hodniku.

Još jednom ga je probola pogledom.

– Moj lutak – naglasila je odlučno. – Nikad nijednog nisam slomila.

Uspeo je da nacрта devojčine oči, ali ne u ateljeu niti za radnim stolom, s listovima za crtanje ili pred platnom na stalku. Postigao je to posle dve noći, pijan, u jednoj od onih jazbina skrivenih u najcrnjem mraku i najgoroj prljavštini grada: jednoj do koje se stizalo razgrćući đubre i preskačući tela ispružena na zemlji. Umorio se od društva, budući da zapravo nije znao ni ko su oni. Zgadila mu se starica sa zadahom bolesne žene, koja mu je prišla da bi je častio pićem. Zamuckivala je, bljuvala reči: šaka joj je bila lepljiva. Platno joj je čašicu rakije s kandiranim urmama, ali nije dopustio da sedne kraj njega. No fuksa se nije mnogo nasekirala zbog toga, i oteturala se sa svojim pićem u pravcu susednog stola. Muzika je čangrljala a Dalmau se loše osećao. Smetali su mu vazduh, dim i smrad. Disanje mu se ubrzalo i prineo je ruku grudima kao da će time zaustaviti srce, koje se stezalo. Uto je napipao notes koji je uvek nosio u unutrašnjem džepu žaketa i izvukao ga.

S naporom je usredsredio pogled. Uzeo je olovku, i na škiljavom svetlu krčme nacrtao i prepoznao Ursulu, njenu oholost, nadmenost. „Grnčaru!“, doviknulo mu je samo ovlaš nacrtano oko. Neko je znatiželjno provirio iznad njegovog ramena. Odgurnuo ga je nespretnim zamahom ruke. Jedna čaša je pala na pod. Staklići i tečnost su se raspršili u blizini Dalmauovih stopala i pokvasili ga. Čovek se požalio, ali Dalmau nije bio u stanju da obrati pažnju na njega. „Kelneru!“, zavika dižući ruku s olovkom kao dirigentski štapić. „Još jednu čašu!“ Nacrtao je obrise ženice. Bilo je lako. Išlo je kao podmazano! Vređala ga je svaka mrljica koju je postavio unutar dužice. Tu je bila ona, u prostoj pegi ne većoj od tačke. Ustao je, bacio stolicu, uzeo čašu da dokrajči piće pred odlazak i prineo je usnama. Međutim, u poslednjem trenutku se predomislio; položio ju je na sto snažnim udarcem i piće je ispalo iz nje i prosulo se. Izvinio se tiho, mada nije bilo nikoga pored njega. Odložio je beležnicu i izašao na hladan noćni vazduh. Baš kad je krenuo sokakom, nehotice se spotakao o nekog prosjaka.

– Budalo! – doviknu mu on.

Dalmau se opet izvini. Oseti potrebu da ode svojoj kući.

Ujutro, pošto se umio, seo je za kuhinjski sto sa crtežom u rukama. Majka je ugledala notes, izgužvan i s vlažnim mrljama, dok mu je sipala doručak, i namrgodila se. Dalmau to nije primetio, i dalje je bio zaokupljen crtežom. Ono što danima nije uspeo da nacрта, nacrtao je u jednom trenutku u koprenastoj nesvestici u koju ga je preneo alkohol. Olovka je klizila bez napora, veoma spretnom i laganom tehnikom, ali dubokom sadržajem.

– Da li vam se dopada, majko? – upita pokazujući crtež.

– Kako ona izgleda? – upita Žuzefa pošto je uzela svesku i nekoliko časaka zagledala.

– Zar ne možete da pogodite?

– Po jednom nacrtanom oku? – Majka se nasmeja. – Ja sam obična švalja, sine.

Dalmau je pogleda. To što je upravo izgovorila nije tačno. Ona je mnogo više od švalje: majka mu je, iako se u poslednje vreme nije ophodio prema njoj s ljubavlju kakvu je zasluživala. Još nije ni dovršio tu misao a Žuzefa je sela za šivaću mašinu. Uzdahnuo je čim je jednolično brujanje pedale preplavilo prostoriju. Ostavio je crtež na

stolu. Nije bio kadar da nastavi: Ursula je nestala iz njega. Međutim, sinoć... „Sinoć si bio pijan!“, rekao je sebi.

– Majko – začu sebe. U susednoj sobi, spavaćoj, gde je iskorišćavala ono malo svetla što je ulazilo kroz prozor da bi šila, ona nakratko zastade kao da ga poziva da govori. Iskoristio je trenutak tišine i dodao: – Hvala na doručku.

– Hvala tebi, Dalmau, što si me se setio i vratio se kući.

– Nemojte tako govoriti, majko!

– Dalmau, čuvaj se. Znam da nisi dužan da mi išta objašnjavaš, odrastao si, ali nemoj se odavati porocima; mlad si, pred tobom je ceo život, uspešan; nemoj ga protraćiti poput silnih nevoljnika koji ne pronalaze ni jedan jedini razlog da naprave sledeći korak.

Muk, čak i muk mašine, zavladao je u obe prostorije i zahvatio celu kuću. Dalmau je zaustio da progovori, ali Žuzefa ga je preduhitrila i uzela opet da radi. Ustao je i krenuo u majčinu sobu. Nije šila. Ljuljala je stopalo na pedali od kovanog gvožđa i plakala gužvujući belo platno u rukama, van domašaja igle.

Dalmau je pomilova po kosi. I dalje je sedela. Čvrsto ju je dohvatio za glavu i stisnu uz sebe. Odavno je nije tako uhvatio i pritisnuo uz trbuh.

– Ne plačite, molim vas.

– Dalmau – zajeca ona – mnogo sam se borila zajedno s tvojim ocem. Izgubila sam ga, kao i tvoju sestru. – Podigla je glavu i donekle joj se povratilo samopouzdanje. – Život nije bio velikodušan prema meni. Tomas će završiti isto tako kad se budemo najmanje nadali. Ostaješ mi jedino ti. Nemoj nas izneveriti, preklinjem te. Kakvog bi smisla imao moj život, život tvog oca i sestre, naša borba? Postigli smo da studiraš, da stekneš znanja koja treba da ti garantuju slobodu, nešto što mi nismo iskusili zahtevajući svoja prava bombama i revolucijama. Dobro upotrebi svoju slobodu, Dalmau, to ti je jedina zaostavština od oca.

Zagrlio ju je isprekidano dišući a srce ga je tištalo. On je kriv. Odavno ne obraća ni najmanju pažnju na nju, izuzev što joj je ostavljao nekoliko novčića na kuhinjskom stolu. U retkim prilikama kad je noću dolazio kući na spavanje, to se dešavalo u pozne sate a on je bio u jednom stanju. Morala je primetiti da smrdi, da je prljav i na šta liči odeća koju je svakih petnaest dana nosio u praonicu veša u blizini pristaništa; mora biti da je čula buku koju je ponekad dizao da bi stigao do svoje sobe, pijan, spotičući se o ono malo nameštaja što bi mu se isprečilo na putu. Možda joj je neko nešto pomenuo. Ljudi uživaju u ogovaranju. Šta njegova majka zna o njegovim porocima? „Pred tobom je ceo život, uspešan“, rekla mu je. „Čuvaj se“, takođe ga je opomenula.

Tog dana nije otišao na posao. Poslao je poruku don Manuelu po nekom momčiću kome je dao dve pare kao napojnicu, ali bez izvinjenja koje bi preneo, i polovinom prepodneva je ubedio majku da izađu iz kuće. Bližio se Božić. U porodici Tomasa Sale on se nikad nije slavio, ali jedno je bilo biti anarhista i protiv Crkve, a nešto sasvim drugo ostati neprijemčiv na praznik svetkovan u Barseloni.

Dalmau i njegova mati, ona ponosno držeći sina podruku, šetali su ulicama starog grada u kojima je bilo postavljeno mnoštvo pijaca i putujućih tezgi. Stalni dućani, opet,

bili su ukrašeni kako bi privukli kupce koji su prolazili praćeni drekom prodavača što su nudili svoje proizvode: u Rambli su prodavali turon²⁸ i sezonsko voće; u Ulici Kortés galanteriju. Žuzefa je opipala nekoliko naprstaka i makaza. „Hoćete li da vam kupim nešto za poklon?“, ponudio je. Odbila je, smeškajući se. Na velikom Trgu ustava koji se prostirao između veličanstvenih zgrada gradske većnice i žalbenog suda, gde se pre više stoleća nalazilo zdanje Đeneralitata Katalonije,²⁹ smeštena je pijaca sa svakojakim figuricama za božićne jaslé i božićnim ukrasima. Majka i sin su se pomešali sa zadivljenom svetinom što se kretala između tezgi. Bogorodice, Isusi Mladenci, sveci, anđeli, pastiri... hiljade figura od pečene gline bilo je izloženo pogledima Barselonaca. Dalmau je bio primoran da prizna da su neke od njih uistinu lepe i vično izrađene i raspitivao se ko ih je napravio dok je majka pažljivo slušala, kao da je na predavanju.

Dok dlanom o dlan i došlo je vreme za ručak, a Dalmau je zapeo da časti majku. Ručali su u Ulici Lankaster, već u Ravalu, između ulica Ark de Teatre i Grofa Asalta, u taverni *Talj de Bakalja*, skromnoj gostionici specijalizovanoj za tu vrstu ribe, u kojoj se za nekoliko para dobijao odrezak bakalara, prženog ili u sosu, po ukusu gosta, plus hleb i vino.

Zatim su opet štrapacirali ulicama dupke punim naroda u pravcu Bulevara industrije, gde su prodavane žive ćurke, pa prema Katalonskoj rambli, gde se trgovalo živinom i ulovljenim pticama. Svetlost je malaksavala tog decembarskog popodneva, i ono je postajalo mračno i hladno. Još nije bila uključena javna rasveta u Katalonskoj rambli, i stoga su neki prodavci upalili uljanice ili sveće nastojeći da osvetle svoje tezge.

– Da kupimo pile? – predloži Dalmau majci, pažljivije zagledajući velike zgrade što su se nizale jedna za drugom u toj ulici nego pijacu pred sobom.

Bezazleno pitanje ipak grunu u Žuzefinim ušima. A šta ako Ema prodaje tu? Nije bilo teško pretpostaviti da njen gazda učestvuje na vašaru pilića i živine.

– Hajdemo odavde – pozva sina.

Dalmau je pogleda sa čuđenjem na licu.

– Šta vam je?

– Umorila sam se, sine. Hajdemo, molim te.

Ali Žuzefa nije gledala sina. Motrila je u pomrčini kroz rulju što ih je okruživala. Dalmau isprati njen pogled.

– Vi možete da sednete, a ja ću otići da kupim – nije odustao, ne prestajući da zvera u tezge.

– Hladno je, Dalmau – prekinu ga ona. – Ne želim da sedim. Hoću da se vratim kući.

– U redu, kako vi kažete – popusti on.

Žuzefa odahnu. Nije smela da mu kaže, obećala je Emi: devojka je zatrudnela sa zidarem. Otišla je da živi kod muškarca s kojim je bila u vezi. Odavno joj je bila ispričala za Antonija, možda bez oduševljenja na koje je bila navikla Žuzefu kad joj se

---

28 *Turrón* je španska poslastica koja se pravi najčešće od badema ili drugog orašastog voća, pomešanog sa medom i šećerom, tvrda je i podseća na alvu. (Prim. prev.)

29 Kat.: *Generalitati de Catalunya*, vlada autonomne pokrajine Katalonije. (Prim. prev.)

poveravala, ali ne bez trunke ljubavi i nade koje nisu promakle ovoj drugoj. Zatim joj je saopštila da je trudna. Pre nego što je Ema upoznala zidara, pa i pošto je počela da izlazi s njim, Žuzefa je duboko u sebi gajila nadu da će se vratiti njenom sinu i biti kadra da ga izvede na pravi put. Često je razmišljala o tome kad ga je uzalud iščekivala noću ili kad bi čula da se vraća pijan. I ta želja se učvršćivala pred modrim podočnjacima s kojima joj se sin budio sutradan, kad bi začula njegov hrapav, prepukao glas, ili pri pogledu na njegove spore, povremeno strašno bolne pokrete. Dalmauu je potrebna valjana žena. Ali nadanja su joj se izjalovila pre nešto više od mesec dana, kad je Ema došla da je poseti, trudna nekoliko meseci. Zamolila ju je da ne priča o njoj Dalmauu, a Žuzefa ju je volela kao ćerku koju je gotovo usvojila nakon smrti njenog oca.

– Majko! – Dalmau je uhvati podruku. – Zar ono nije...?

Žuzefa napregnu oči. Nalazili su se na drugoj strani avenije, ali jeste, to je bila ona. Već su prošli tuda. Mora biti da ju je zaklonila gomila. „Loša sreća!“, pomisli. Ostale su svega tri-četiri tezge do završetka ulice i tamo je stajala Ema, očigledno trudna, a iz ruke joj je visilo pile dok je usluživala jedan par. Neki starac je sedeo pored nje, na sanduku.

– Ema! – uzviknu Dalmau.

Devojka se okrenu začuvši svoje ime i ugleda najpre Žuzefu, koja je nemoćno širila ruke, stavljajući do znanja da taj susret nije bio željen. Zatim joj se pogled susrete s Dalmauovim, i on iznova zavika njeno ime:

– Ema!

Grupa ljudi se mimoide s njima. Dalmau krenu da ih ukloni s puta da bi pošao do tezge s pilićima. Jedan starac u koga je udario se naljuti. „Bolje pazi!“, prigovori mu. Ali Dalmau nije mario šta on govori. Dvojica momaka pođoše da odbrane starca i stadoše licem u lice pred Dalmaua videvši da ne odstupa. On ih nije ni pogledao kad su mu se preprečili na putu, očiju uprtih tamo gde je spazio Emu, koju je sad zaklanjalo još više ljudi što su šetali gore-dole, zastajali ispred sanduka prodavača ili obavljali božićnu kupovinu. Pao je u očaj kad mu je nestala s vidika. „Izvinite se“, zatraži jedan od muškaraca koji su ga zadržavali. „Oprostite“, poslušna Dalmau pokušavajući da ih se otrese. Pustili su ga da ide. Pohitao je, ali je naleteo na još ljudi i teturajući se stigao do tezge s pilićima. No tamo je bio samo starac, sedeći na sanduku.

– A devojka? – upita Dalmau.

Starac ga pogleda odozdo.

– Kristina? – upita.

– Ne, ne Kristina. Ema! Ta devojka se zove Ema.

Starac mu pokaza preostalih pet crnih i iskrivljenih zuba.

– Izvinite što vam protivrečim – reče – ali zove se Kristina. Budite sigurni. Poznajem je godinama, od rođenja. Nećaka mi je.

– Nećaka? Jeste li sigurni?

– Naravno.

– A gde je sad?

– Da li je poznajete?

– Emu, da. Kristinu... tako ste rekli? Ne...

- Onda, zašto bih vam odgovarao?
- Zakleo bih se da je to bila ona – ispriča Dalmau majci, koja je prišla tezgi, gde je živinar sa sanduka, ne ostajući, usluživao ženu što se raspitivala za jedan komad živine.
- I ja, sine, i ja – slaga Žuzefa.

Te večeri Dalmau je opet izašao napolje da jede. Umalo da se posvađa s majkom zbog Eme. To što ju je video, ili je i dalje verovao u to, navelo ga je da zaboravi grubost s kojom je Žuzefa ranije prekrćivala njegove želje. Zašto da je zaboravi? Tako mu je ona savetovala.

- Zašto? – nije odustajao. – Recite mi, majko.

Žuzefa nije progovarala. Načas, kod tezge s pilićima, zatreperila je od nade da će se Dalmau i Ema pomiriti. Međutim, prihvatila je da su njene želje nemoguće. Ema je trudna, i uz to, pobjegla je. To je izgledalo kao dovoljna izjava: nije želela ni da vidi njenog sina. Takva je njena odluka, i treba je poštovati.

- Naneo si joj dovoljno štete – izjavi na kraju.
- Majko!

„Sve je to tačno!“, grdio je Dalmau sebe večerajući dobru staru eskudelju s mesom iz čorbe za okruglim stolom u jednoj prčvarnici. Ljudi oko njega su se razilazili kako je vreme protkalo, a on nije razgovarao s njima. Sedeli su, desno ili levo od njega, i postavljali mu pitanja na koja nije odgovarao. Neki su bili uporni. Uzalud. Dalmau bi se skupio zamislivši lešinare koje je majka pominjala dok joj je pričao o noćima u kafanama s muzikom... ili o nekom kupleraju ili kad bi se prućio na ulici. I stoga je pio, jer su mu vino i žestoka pića pomagali da pokopa brige, ali sećanje na Emu mu je navrlo u misli. Nije želeo da joj nanese nikakvu štetu, zar bi je povredio kad je oduvek voli? Iznebuha se setio da će se ubrzo navršiti dve godine od Monseratine pogibije. Dve godine! I pored te iznenadne pomisli sinu mu i druga, još bolnija: izneverio je sve tri žene u svom životu, majku, sestru i devojkicu. Jedino izgleda nije izdao onu trinšerairku Divnu, koja bi s vremena na vreme banula na neočekivanom mestu i u neočekivanom trenutku, bilo to ujutro, na blistavoj svetlosti koja obično obasjava Paseđ de Grasiju, kao da su bogataši kupili za sebe sve sunce, ili kasno u noć, u najmračnijem i najsmrdljivijem sokaku starog grada. Divna je bila kadra da pokaže ovlaštan osmeh na bolešljivom, mršavom i prljavom licu, a on bi ga nagradio s nekoliko novčića. Imao je maglovitu, gotovo bolnu sliku te trinšerairke i njenog brata kako mu pomažu da hoda po noći; nije se sećao ni kuda su ga odveli. To je sve što ima: prosjakinju koja mu se osmehuje i pomaže kad se napije. Uzdahnuo je. Pogledao je muškarca desno od sebe i zaključio, po odeći i po stanju njegove bluze, da je to neki radnik, fizički radnik u fabrici u kojoj se radi s mašinama i uljem. Glasno je srkao čorbu. Bio se predstavio kad je seo, toga se sećao, ali ne i da je izgovorio svoje ime.

- Ja se zovem Dalmau – izjavi kao da otada nije prošlo nekoliko minuta.
- Čovek zastade s kašikom na pola puta do usta, iz koje je kapalo iznad čanka.
- Dalmau – ponovi zamišljeno. – Odocnio si za razgovor, momče.

I nastavi da srče čorbu.

Te noći, daleko od prčvarnice, uz dim, muziku, viku i smrad u nekoj jazbini, nepoznatoj iako je više puta bio u njoj, kad je alkohol ugušio krivicu i savest, izvukao je notes i nacrtao radnika kako srče čorbu desno od njega, postižući da kašika podrhtava u nacrtanoj ruci.

Vratio se u Katalonsku ramblu, na sajam pilića, sutradan: krezubi starac je sedeo na svom sanduku, u društvu debele i neprivlačne devojke koju je bilo nemoguće pobrkati s Emom.

Oko i kašika. Radnik. Kuća. Kurva. Neuspeli pisac. Prijatelj. Još jedna kuća. Cvet... uvo. Još jedan prijatelj. Da li su zaista prijatelji? Svi ti crteži i mnogi drugi ispunjavali su stranice Dalmauovog notesa u ritmu čaša, zdravica i izgubljenih uspomena. Pio je još, i osvanuo je dan kad je odneo flašu rakije u atelje. „Bolje radim“, izgovorio se sebi. I to je bilo tačno: uobrazilja mu je letela kao na krilima, a stvaralačka sposobnost se uzdizala; posle dve čaše rakije nestajale su stidljivost i sumnjičavost, i nije video sebe ograničenog ličnošću i remek-delima genija kao što su bili Gaudi, Domenek, Kazas ili Nonelj.

A kad bi došlo vreme za ručak i don Manuel ga pozvao svojoj kući, dejstvo alkohola bi oslabilo i bio je u stanju da se ponaša kako treba sve dok ne bi opet počinio istu grešku pijući dve čaše vina uz ručak. Tada je, kako bi opravdao svoju omamljenost, navodio umor. „Ne mogu oka da sklopim.“ „Majka mi je bolesna i moram da bdim pored nje“, lagao je. Počeo je i on da drema posle ručka kao don Manuel i otac Žasint kad bi ovaj drugi došao na ručak; majstor u spavaćoj sobi, u krevetu, sveštenik u fotelji u maloj prostoriji u produžetku trpezarije gde nije ulazio niko da mu remeti počinak i koja bi se našla u polumraku pošto se navuku roletne. Otac nije smetao Dalmauu; zaspao bi dubokim snom čim bi prekrstio ruke na trbuhu i zažmurio. Ako ga je neko ometao, to je bila Ursula, i u tim trenucima kad je kuća bila kao obamrla, a donja Selija sedela na galeriji što se nadnosila nad Paseđ de Grasijom, klimajući glavom uz ručni rad koji joj je klizio iz šaka, ostali spavali, osoblje se odmaralo, devojka bi otrgla Dalmaua iz sna i odvukla ga negde gde su znali da će biti sami.

– Moj lutak – šaputala je sateravši ga u neki ćošak.

Ema se izgubila u masi čim je spazila Dalmaua i njegovu majku. „Uzmi pile“, žurno je zatražila od Matijasa dobacujući mu životinju, „i ne poznaješ me, zapamti: ja ne postojim!“ U samo dva hitra koraka pomešala se s ljudima; šćućurena, provirila je između glava i leđa da bi videla kako Dalmau stiže do živinarevog sanduka. Videla je kako prvi odmahuje glavom a drugi se raspravlja. Žuzefa je i dalje stajala na drugoj strani Katalonske ramble, pogleda upravljenog čas u sina, čas u prolaznike, tražeći nju, nesumnjivo. Odmakla se još dalje i pogladila trbuh: to ju je smirivalo. Zašto je pobjegla? Bio je to nehotičan, nesvestan postupak. Osvrnula se. Dalmau je nije pratio. Zaustavila se kod ulaza u jednu zgradu i duboko udahнула, iznenađena ubrzanim otkucajima svog srca. Bila je ubeđena da može da se vrati do tezge s pilićima i suoči se s njim, s prošlošću za koju je verovala da ju je zauvek ostavila za sobom. Uvek je bila svesna da će pre ili kasnije natrpati jedno na drugo, ali kad god bi joj ta mogućnost došla u pamet, odbijala je da porazmisli o njoj. A sad kad se pretvorila u zbilju, potrčala je da se sakrije.

Poslednji put je čula nešto o Dalmauu u onoj krčmi gde je čitač novina govorio o izgredu na svečanosti u restoranu *Mezon dore*; u trenucima kad je bila sa Žuzefom izbegavale su da pričaju o njemu. Onog dana u krčmi izjavila je ljubav zidararu. Stojeći uz fasadu zgrade, nasmešila se setivši se kako se Antonio zagrcnuo; zatim, nespretno kao i uvek, jer on je bio takav, nije znao šta da kaže i morala je da prekрати njegovo mucanje utiskujući mu na usta poljubac, koji su prisutni pozdravili.

To se dogodilo pre nekoliko meseci, pre nego što ju je Dalmau spazio izdaleka na božićnoj pijaci pilića. Pošto je iz novina doznala vesti o njegovom životu, Ema je sve postalo lako i oprostila se s kućevlasnicom da bi se preselila kod Antonija. Kad ju je ta žena upitala šta će biti s njom nadalje, malo je nedostajalo da joj odgovori da odlazi kod muškarca, da živi u grehu, umorna od krunica, predostrožnosti i krivice, da odlazi zato što više ne može da podnese da uvek bude na oprezu kako bi izbegla đavola, koji je naizgled vrebao u svakom kutku te kuće, ali umesto toga ju je obmanula govoreći da je neki njen rođak doputovao u Barselonu i da namerava da stanuje s njim. Žena joj je dopustila da je poljubi prvi put za sve to vreme i Ema je primetila da joj niz obraze teku suze koje nisu bile pritvorne. Kao što nisu bile pritvorne ni mnoge suze što ih je prolila Dora, njena cimerka u krevetu, snažno je grleći.

– Pa ne odlazim iz grada – pokušala je da je smiri.

Umalo da se našali sa zečjim dlakama s kojima je ustajala svakog dana i koje je omrzla, ali suzdržala se na vreme. U vezi njene drugarice i prodavca šešira nisu cvetale ruže: pojavilo se nekoliko neprikladnih dlaka tih životinja na polucilindrima, cilindrima pa i na kapama, i to ne prvi put. Pošto ga je potkazao neki kolega koji je sebe nazivao njegovim prijateljem, majstor šeširdžija je opomenuo Huana Manuela, a on je preneo svoje nezadovoljstvo na bliskost s Dorom. Izbegavao je da joj priđe preblizu, kao da je kužna.

– Više me ne ljubi i ne dodiruje me – požalila se Emi jedne od onih noći kad su se poveravale jedna drugoj.

Emu samo što joj nije rekla da nađe drugog momka, da zaboravi muškarca koji se opredelio za polucilindre umesto za nju, koliko god zečjih dlaka da je unosila u njihov zajednički život; da potraži nekoga kao što je Antonio, nežan i pažljiv, ali prava zver u krevetu, čudovište koje ju je podjednako plašilo i pružalo joj uživanje, pošto nije bila navikla da iznad ili ispod sebe ima nekog tako neobuzdanog i ogromnog. Primitila je da se ovlažila pri samoj pomisli na njega; neprestano ju je dovodio do vrhunca. U nekim trenucima je želela, gotovo da je imala potrebu, da on prekine s tom mahnitošću: osećala je da umire, da malaksava, da nije kadra da prati njegov ritam, da izdrži njegovu težinu, i odmicala ga je od sebe, a on je zabrinuto pitao da li ju je povredio. Povredio? „Ne trudi se da me odvedeš dalje od zvezda“, odgovarala je.

– Ti si vredna, ozbiljna kad je potrebno i vedra kad ti se pruži prilika; mlada i lepa – odlučila je da odgovori Dori prisativši se sopstvene sreće. Zašto da je ne posavetuje da je i ona potraži? Nije imala želju da se zalaže za onog šmokljana. – Potraži nekoga ko nije voljan da ta zameni za šešir.

Ipak, to nije bilo ni od kakve koristi. Dora je otplakala, kao što je plakala i kasnije, na rastanku. Ema je obećala da je neće zaboraviti, da će se često viđati, i u slučaju da izgubi problem s Huanom Manuelom. Jeste. Ako je to ono što želi... Da, sigurno. Da, da, da... morala je da ponovi bezbroj puta. Kasnije je, s ono malo svojih stvari, i sa čvorom u stomaku, otišla do Ulice Trafalgar, gde je ušla u tramvaj koji je vozio u San Andreu. Izašla je u kvartu Klot i odatle, s duplikatom ključeva dobijenim od Antonija, zaputila se ka svojoj novoj kući: jedna jedina soba, prava palata!

Bio je mesec maj 1903. godine. Temperatura je bila prijatna; nebo je bilo jarkoplavo a sunce je blistalo, iako se nijedan njegov zrak nije probijao u svetlarnik zgrade, gde je Ema zatekla dve žene koje su bezobrazno sedele u hodniku što se graničio sa četiri udžerice. Buljuk dece se derao i međusobno sudarao, zatvoreni u strahovito uzanom i skućenom prostoru. Bilo je nemoguće da su sve to njihova deca.

– Čuvamo ih za nekoliko para – objasni jedna od dve žene, ostavivši u stranu ručni rad, vez, kad je zapazila Emin izraz lica. – Ja se zovem Emilija. Ovo je Pura – dodade pokazujući na drugu ženu.

– Uvek svršavaš ujutro, pre nego što dođe dečurlija – iznenadi je Pura.

Mora biti da se na Eminom licu ukazala tolika preneraženost da su se obe nasmejale.

– Ooooooh! – prostenja Emilija, sklopi oči, prinese ručni rad grudima i zgrči se glumeći orgazam.

Ema pocrvene shvativši da je čuju. To one ponekad govore kroz zidove! Pokušala je da ih se otarasi ulaskom u kuću, ali nije uspela da uvuče ključ u bravu. Ruka joj je drhtala, a jedno dete ju je vuklo za suknju.

– Još! Da! Da! Da! – dodade Pura.

– Ona je vikala više od tebe... – objasni Emilija pokazujući na drugaricu – onih noći kad se mužu prihtelo da spava s njom.

– Bože, kakva su to vremena bila! – zakuka Pura, i obrisa znoj sa čela.

Obe se slatko nasmejaše, a smeh im je bio ispunjen setom.

– Ne ljuti se – zamoli jedna.

– Nemoj, ženo. Mi smo ti bezopasne.

Ema prestade da se trudi i uto ključ uđe u bravu. Ali nije ga okrenula, nego se naslonila leđima na vrata Antoniove kuće i okrenula se prema njima: dvema ženama koje je život šibao.

– Zapravo, mi ti zavidimo – izjavi Pura.

– Ne možeš ni da zamisliš koliko, devojko!

Ema se nasmeši.

– Vičem li mnogo? – upita.

– Meni se čini da je to malo kad pomislim koliki je taj zidar na tebi...

– Vrišti i dalje – prekinu je druga – možda se naši muškarci sete za šta služi ono što im visi između nogu.

Sve tri se nasmejaše. Ema objasni ko je i šta je. Te noći je vikala i stenjala bez ustezanja, a Emilijino i Purino lice se u odblescima mešalo s Antoniom i s malobrojnim predmetima u toj minijaturnoj kući. Dugo je razgovarala s njima i mogla je da opipa zavist na koju su je upozorile. Bio je to tužan razgovor, zaodenut u ironiju i zajedljivost dve žene site života. One po svoj prilici nisu bile preterano stare, ali osećale su se staro, ružno, jalovo kao žene.

– Uživaj sad, Ema, i dušom i telom – posavetova je Emilija s gorčinom a Pura je klimala glavom – svaki put kad se prepuštaš nekom muškarcu, on ti krađe delić mladosti i lepote da bi ih jednog dana poklonio drugoj.

Da li Dalmau da je njenu ukradenu mladost buržujskim devojkama, zapitala se čuvši kako Antonio polako diše pored nje, zauzimajući gotovo čitav krevet. Pucnula je jezikom u mraku. Kad im pretekne neka pezeta, rekla je sebi zaboravljajući Dalmaua, najpre će kupiti veći krevet. U taj nisu mogli da stanu oboje: on je spavao raskrečenih nogu a ona na boku, na ivici. Skliznula je rukom do zidarevih grudi, poigrala se nekoliko časaka s dugačkim maljama, uplela ih u svoje prste, snažno povukla i iščupala nekoliko. Antonio nije ni mrdnuo. Uzdahnula je i naslonila se na njega, odgurujući se da ne bi pala s kreveta.

Sprijeteljila se s Emilijom i Purom. Čavrljale su i pomagale se uzajamno. Emilija je bila udata za jednog štavljajača kože i bilo joj je živo troje od šestoro dece koliko je rodila, tri momka koji su se muvali tamo-amu, spavali tu ili ne, i pojavljivali se kad ogladne ili

upadnu u škripac. Pura je, opet, bila žena radnika u obližnjoj fabrici hartije. Dve devojčice koje su joj preživele bile su mlađe od Emilijine dece i još su se gurale s roditeljima u sobi koja im je bila čitav dom. Jedan prljavi, matori i namrgođeni udovac koji je preživljavao radeći i ovde i onde, i izdavao svoju udžericu u podzakup celim porodicama živeći s njima, stanovao je u četvrtoj daščari preko puta hodnika.

Godine 1903. u Barseloni su otpočeli masovni nemiri i sukobi prouzrokovani uslovima rada. Bojadžije, stolari i pekari borili su se za svoja prava i zahtevi su im delimično prihvaćeni. Ema je radila sa živinarem, ali čim bi raskrčmili ono malo robe što su imali, trčala je da se pridruži ženama i deci koji su pratili svoje muškarce. Stolari su najkasnije postigli sporazum. Borili su se za osmočasovno radno vreme, pravo koje su već imali radnici drugih zanimanja, kao što su bili zidari, i nisu oklevali da pribegnu sili istog časa kad su ih poslodavci zamenili štrajkbreherima.

Bilo je slično kao kad su onomad zajedno s Monserat prevrnule tramvaj u Rambli. Ovoga puta u pitanju su bite taljige koje su prevozite drvenu građu a radničko udruženje stolara je nije učvrstilo kako treba.

Čuvari u pratnji transporta su pobegli, kao i vozar, čim su naišli na odred progonilaca štrajkbrehera koji ih je zaustavio na uglu ulica Ruge de Ljurija i Provensa. Zajedno s ostalim ženama Ema je trčala među stolarima. Nekoliko njih je ispreglo mute i odvelo ih u stranu. Ema je uspela da se progura do samog kućišta, velikog i dugačkog, dovoljnog da nosi sve te daske. I ono je bilo teško. Emi se učinilo još teže od tramvaja, možda zato što Monserat nije bila pored nje.

– Guraj! – čula je kako ih bodre.

Neko se naslonio na kola iza nje, viši, s rukama iznad njenih ramena.

– Guraj jače! – povika joj u uvo taj muškarac.

Poslušala je. „Gde si, sestro?“, mislila je vlažnih očiju, osećajući Monseratino prisustvo pored sebe. Vrisnula je od zadovoljstva i ponosa kad su se kola zaljuljala.

– Pogledaj me! – doviknula je nebu kad su se kola prevrnula.

Drvena građa se razletela uz tresak. Štrajkačima nije trebalo mnogo vremena da bace na njih upaljene baklje i vatra je obasjala sumrak. Ema opet pogleda u nebo. Monserat nije tamo! A nije ni u paklu. Nije nigde jer njen život se ugasio, pomislila je i nije bila u stanju da zaustavi suze.

– Bravo – čestitao joj je muškarac koji je gurao kola iza nje.

Ema šmrknu i klimnu glavom.

Iste večeri ona, Antonio i drugi zidari koji su pratili deo štrajkača uvukli su se na dva gradilišta, kao i mnogi drugi širom Barselone, rastavili i raskomadali stolarske elemente na njima.

– Profesorka – iznenadi Emu jedan postariji muškarac – hoćeš li?

I pruži joj sekiru. Traže samo da rade osam sati dnevno i da im se poveća plata da bi hranili decu, pomisli ona hvatajući alatku za držalju. Bila je teška. Za razliku od njih, preduzimači, koliko zarađuju preduzimači?

– Aaaaah! – uzviknu. I raspali sekirom po drvenom okviru prozora koji je trebalo postaviti.

A buržuji koji naručuju ili finansiraju zidanje tih zgrada, koliko novca oni imaju? Zinula je da opet vikne kako bi iznova udarila, ali sečivo sekire se zaglavilo u drvetu. Uzalud ga je vukla. Muškarci su se nasmešili, ali pre nego što je stigla da se požali, Antonio je uhvatio držalju samo jednom rukom i iščupao je.

– Još jednom – ohrabri je pružajući joj alatku.

Ali nije stigla da udari pošto im je dojavljeno da stiže žandarmerija. Napustili su zgradu a policija ih je progonila u noći. Trčali su po mraku a topot kopita i vika jahača prolamali su se za njima. Ema je bežala čvrsto držeći Antonija za ruku, a on je nije puštao. Još su trčali i kad se progonitelji više nisu čuli. Ostali su se razišli po raznim ulicama grada. Kad nisu mogli više da izdrže, prestali su da trče: sagnuli su se i naslonili šake na kolena, brekćući, pokušavajući da povrate dah. Okrenuli su glave da pogledaju jedno drugo i prasnuli u smeh kašljući. Nalazili su se u blizini mora, i nastavili su polako da hodaju do plaže, gde u tom času nije bilo nikoga.

– Pobuni se! – uzviknu Ema upirući rukom u mesec, koji je svetlucao iznad mirnog crnog mora. Antonio je obgrli rukom oko ramena i privuče k sebi, i tako su oboje stajali naspram mora, na pesku, udaljeni samo nekoliko koraka od mesta gde se završavala srebrna reka koju je mesec oslikavao nad vodom. – Ne sme... – šapnu ona – mesec ne sme da se drži po strani od svega što se događa u ovom gradu, od te silne nepravde... – nastavila je. Antonio ju je stisnuo. – Ne bi smeo da i dalje pokazuje svu tu lepotu kad deca umiru od gladi.

– Ta lepota je i za nas – usudi se da odgovori Antonio. – To bogataši ne mogu da nam oduzmu.

– A šta ćemo s njom, hoćemo li je dati deci da jedu?

Zidar ućuta. Hteo je da je poljubi, ali Ema odmaknu lice.

Stolari su se izborili za osmočasovno radno vreme, ali mnogi su ostali bez posla. Poslodavci nisu više računali na njih, i zapošljavali su štrajkbrehere koji su ih podržali za vreme krize. Tako je bilo u gotovo svim granama industrije i zanimanjima. Posle više meseci, nakon štrajka radnika jedne gasne kompanije, svega šezdeset od preko četiristo radnika koji su učestvovali u štrajku ostalo je u preduzeću.

Dok joj se privatni život odvijao sa zidarem u srećnom mada društveno uzburkanom okruženju, a zaposlenje joj i dalje bilo vezano za živinara, Emino angažovanje u republikanskoj stranci, osim podrške štrajkovima, mitinzima i svim demonstracijama u odbranu radničkih prava, u znatnoj meri se okrenulo ka svetlu žena. I dalje je uveče davala časove, a partijski prvaci, s Lerošem na čelu, zalagali su se za obrazovanje nepismene dece, radnika i žena kao za jedan od velikih ciljeva partije, u neposrednom i nedvosmislenom rivalstvu sa crkvenim ustanovama koje su, po njihovim rečima, nastojale da prigrabe za sebe kontrolu nad društvom preko svojih velikih škola, dovodeći učenike u zabludu i obmanjujući ih učenjima o Bogu.

Od osnivanja Bratstva u zgradi blizu Barselonskog univerziteta nastalo je mnoštvo podružnica u raznim gradskim kvartovima, ne tako važnih kao ono što ga je osnovao Leroš, ali zato mnogo većih, i dabome, preduzimljivijih nego šest-sedam pređašnjih republikanskih klubova, nazadnih udruženja čiji rad se ograničavao na organizovanje svetovnih sahrana, ismevanje Crkve u dane crkvenih praznika i priređivanje jednog ručka godišnje da bi se proslavila Prva republika, proglašena pre trideset godina, koja nije potrajala ni dve godine do povratka na presto dinastije Burbona, i od uspomene na koju je živelo i u isti mah zbog nje skončavalo u mukama nekoliko nostalgичnih staraca.

Ipak, zahvaljujući zamahu i izbornom uspehu novih republikanaca, porastao je broj bratstava a u njima su morale postojati škole, kao i zadruga, lekarske ordinacije i pravna pomoć. Pored tih ustanova, pojavilo se obilje društava socijalnog karaktera, za saradnju u četvrtima, za odbranu, za prihvatanje.

Ema je bila odnela pobjedu kao učiteljica i govornik; njena iskrenost i govornička veština, neposrednost, jasnoća i strast, dotakle su srca radničkih masa kojima su bili potrebni predvodnici u trenucima burnih promena. Zbog uspeha se našla okružena ljubomornim drugovima, spremnim da joj naude da ih ne bi zasenjivala; opazila je to. Međutim, uspeh joj je takođe pribavio društvo nekih drugih žena, na čelu pokreta za oslobađanje i borbe za ravnopravnost žena. Potražile su je u Bratstvu. Ema ih je dočekala gostoljubivo i sa zanimanjem, pre svega zato što se većina tih aktivistkinja zalagala za svetovnu državu, kao u Francuskoj, i zasnivala svoje delovanje na antiklerikalizmu koji se podudarao s Eminim idejama. Feministkinje, tako su nazivale sebe. Međutim, ubrzo je shvatila da između njih i nje zjapi velika provalija. To su bile obrazovane žene, koje su videle sveta, neke od njih iz redova sitne buržoazije, druge učiteljice ili studentkinje, književnice, pa čak i jedna lekarka... Sve buntovne, radikalne.

Govorile su joj o slobodi svesti, o građanskom moralu, udaljenom od osnovnih pretpostavki vere, o jednakosti polova i sveopštem bratstvu. Vladale su govorničkom veštinom, a kad su doznale da drži časove radnicama, detaljno su joj objasnile načela Moderne škole, gde su se mnoge bavile svojom delatnošću.

- Treba povećati duhovnu energiju dece...
- I poštovati njihovu individualnost oslobađajući njihove duhovne potencijale.
- Dete treba da napusti svaki sebičan stav; treba ih vaspitavati u duhu saradnje.
- Jeste, neophodno je staviti njihovu individualnost u službu kolektiva.

„Duh, individualnost, saradnja...“ Pa ona samo podučava nesrećne žene da povlače crte i povezuju slova! „Slovo A se piše ovako“, i crtala je krov, kako ga je zvala, između dve vodoravne linije povučene na tabli, iste kao u njihovim sveskama, zatim bi po sredini „krova“ povukla horizontalnu crtu. „Tri crte, vidite li?“, pitala je. I ponavljala. A one su je oponašale. Gde je tu duhovna sila?

- Treba ih obrazovati tako da poštuju prava suprotnog pola.
- To...

– Zna li zašto iznad *i* stoji tačkica? – odluči Ema da se umeša. Mora biti da te žene znaju ko je ona, da je niskog roda, mada se razlikovala već po garderobi. Možda su je slušale nekom prilikom: to je ona cura čiji je otac, anarhista, mučen i ubijen na

suđenju na Monžuiku. – Pitala me je jedna učenica, Hasinta – slaga videvši da su se feministkinje iznenadile – i nisam znala šta da joj kažem.

One su se predomišljale.

– Da bi se razlikovalo – izjavi najzad jedna.

– Od čega?

– Od *u*. Kad iznad *i* ne bi stajala tačka, *u* bi bilo samo dva spojena *i*.

Sad Ema porazmisli.

– A znate li neku reč s dva spojena *i*? – nije popuštala. Feministkinje se namrgodiše. Nije dobila odgovor. – Ako ne postoji nijedna reč s dva spojena *i*, zašto bi se pravila razlika sa *u*?

– Nije to toliko bitno – odmahnu rukom jedna učiteljica. – To je samo tačka.

– Joj! To biste morale kazati Hasinti. Dobra je, samo ima pomalo tešku narav.

I ostavila ih je, navodeći da ima posla, ubeđena da feminizam, koliko god privlačno delovao, nju nadmašuje. Verovatno, pomislila je kroz nekoliko časaka, opustivši se, te žene nisu imale nameru da je ponize, ali su toliko intelektualno nadmoćne, i kad ne žele, da nadvisuju ostale. I to kad te ostale ne povijaju vrat svesno. Ili nije tako? Ili uistinu uživaju da se razmeću svojim obrazovanjem? Nije umela da pronađe odgovor. Ali zato je znala da feministkinjama nisu suparnici žene, nego muškarci, isti oni republikanci kao Hoakin Trućero, kojima su puna usta prava i sloboda, ali se boje slobodne žene, žene koja se odvaja od tradicionalnih porodičnih obaveza i preispituje svoj položaj potčinjenosti muškarcu.

U svakom slučaju, za rast nove Leroševe partije, Republikanske unije, bilo je potrebno delovanje žena, pa Emin zadatak nije bio fokusiran jedino na obrazovanje određenog broja nepismenih radnica nego joj je predloženo da se bori protiv ženske pasivnosti. Trebalo je da podigne duh ostalim ženama, da pobudi njihovo zanimanje za obrazovanje.

Tako ju je uputio Hoakin Trućero na sastanku u njegovoj kancelariji:

– Potraži žene, sve koje izmiču kontroli partije. Već smo u vezi s radnicama iz fabrika i radionica; upućene su u našu organizaciju i u našu borbu, učestvuju u njoj isto koliko i muškarci. Šta da kažem tebi? Znaš ih: srećeš ih na mitinzima, dolaze na tvoje časove. Međutim, neke druge radnice su udaljene od našeg polja delovanja i ne dopiremo do njih tako lako. – Ema sačeka da mladi vođa republikanaca, koji je bio zastao, nastavi govor. – Tu mislim na švalje – produžio je ciljajući na Žuzefine sapatnice – i na služavke koje rade po kućama: desetine hiljada žena izmiču organizacijama, sindikatima i radničkim udruženjima. Nisu povezane, nemamo nikakvu kontrolu i uticaj nad njima.

Ema razmisli o Hoakinovim rečima. Tačno: poznavala je mnoge takve žene.

– Uveče držim časove ovde – podsetila ga je. – To što mi predlažeš nije kao odlazak na miting s vremena na vreme. Značilo bi neprestan, svakodnevni rad. Ne mogu da ostavim svoj posao da bih se posvetila partiji. Kako bih se prehranjivala?

– Ovde ne uzimamo novac. To znaš – odvratio je kategorično. – Ionako... – Od stola za kojim je sedeo, u maloj kancelariji, odmerio ju je onim pohotnim pogledom koji

ju je veoma uznemiravao. Po rečima izgovorenim do tog trenutka, očekivala bi neki neumestan predlog koji bi joj doneo nešto dodatnog novca, ali nikako ono što je čula: – Radiš prodajući piliće i kokoške po kućama... – izjavio je, a Ema nije mogla da sakrije da je zgranuta spoznajom da je on upućen u njeno zaposlenje. – Zar ima bolje šanse od ulaska u buržoaske kuće s pilićima da bi doprla do cele te mase nameštenica po kućama?

Pristala je, iznenađena, usplahirena, ne razmišljajući. Želela je da izađe odatle i izbegne pitanja o svom poslu prodavačice pilića; osim toga, imala je potrebu da se otrese njegovog bestidnog pritiska, da izađe na svež vazduh kao da bi on mogao da očisti tu skramu prljavštine koju joj je na koži ostavio njegov razvratni pogled. Uzdahnula je shvativši da se nalazi van kancelarije. „Da li zna i kako Matijas nabavlja te kokoške?“, zapitala se osećajući okrepljujuću svežinu. Osmeh s kojim se oprostio s njom bio je nedokučiv: mešavina požude i poruge, predusretljivosti i zadovoljstva.

Razgovarala je o tome s Antoniom i sa Emilijom i Purom, svojim novim prijateljicama iz hodnika, i odlučila da prihvati taj novi izazov kao što joj je predložio republikanac: da iskoristi to što ima pristup služavkama iz buržujskih kuća. Ukupno je dvadesetak hiljada žena služilo po barselonskim domovima, rodnom najviše iz tog grada i iz ostatka Katalonije, iz unutrašnjosti i sa sela. Starost tih žena kretala se od petnaest do pedeset godina, mada je životna dob najbrojnije grupe bila slična Eminoj: dvadeset godina. Te devojke su iščekivale da sklope brak i da se reše služenja po bogataškim kućama, da bi onda morale da služe svoje muškarce u sirotinjskim domovima, možda deleći kuću ili stan s još nekim, sa zajedničkim zahodima, bez tekuće vode, bez plinskog svetla, bez ikakvih udobnosti.

Te devojke su delile Eminu sudbinu. Zar ona ne živi u brvnari u hodniku s dobrim ali siromašnim čovekom? Pretpostavila je da bi velika većina trebalo da bude voljna da se bori, da uči, da se otrese pritisaka religije, krivica i grehova, kako bi otpočela novi život u slobodi. Međutim, nije ispalo tako. Sve su odbile da je saslušaju. Krile su se, posramljene, malodušne, kao da je greh već samo to što razgovaraju o slobodi, o obrazovanju i o socijalnim pravima. Radile su više sati nego zaposleni u industriji: i danju i noću su se starale o gospodarima; domaća posluga je bila izričito isključena iz dvanaestočasovnog radnog vremena. Nije imala neradne dane, kao većina zaposlenih. Zakon o obaveznom odmoru nedeljom je još na raspravi u madridskom parlamentu, čula je u Bratstvu; pravi paradoks za protivnicu Crkve kakva je bila ona: verska pravila koja sujoš od srednjeg veka zahtevala odmor na Gospodnji dan ukinuta su u prošlom stoleću, ali isto to društvo nije donelo nikakav drugi zakon kojim bi bili određeni neradni dani za zaposlene.

Na služavke se nije odnosio nijedan od propisa o radu koji su bolje ili lošije uređivali odnose između poslodavaca i radnika; nisu imale nikakvu zaštitu. Ni radnički sindikati ni političke partije nisu se bavili služavkama. Niko nije činio ništa za njih! Ema je ubrzo shvatila da joj je Hoakin poverio nemoguć zadatak. Nije postojala nikakva organizacija koja bi povezala u celinu sve te žene. Do posla su dolazile preko preporuka razmenjivanih između gospođa. „Dobra je devojka, čista, od poverenja“, ili posredstvom Crkve, sveprisutne, koja je držala škole gde su devojke učile da služe, da slušaju i da

budu bogobojažljive, kao što je bila Škola bezgrešne Device Marije, s blizu hiljadu učenica, ista ona koju su časne sestre iz reda Svete porodice bile predložile Emi da pohada onog dana kad je našla utočište u prihvatilištu kod Parka nakon što ju je stric Sebastijan izbacio iz kuće.

Zvale su se Mari Krus, Kristina, Koloma, Estela, Susana, Violante, Remej...

Jednu je silovao gospodar. „Ali dao mi je pet pezeta, i zamolio me je za oproštaj!“ „Niko drugi do gospodin Marselino! Mene. Zamolio me je za oproštaj, mene...“

– Ne razgovaraj toliko sa služavkama – grdio ju je Matijas.

– Razgovaraću o čemu ja budem htela.

„Zar nemaš nameru da ga prijaviš?“, uzбудila se čuvši tu sedamnaestogodišnju devojčicu, okruglog lica, rumenog kao ruža, a takve su bile i obline njenog mladog tela. „Ja sam bila kriva“, izjavi ona. „Zavela sam ga, iako nehotice“, brzo razjasni. „Don Marselino je muškarac... i ima svojih slabosti...“ Ema je nestrpljivo čekala, rasrdena zbog onog za šta je znala da će uslediti: „Tako mi je kazao paroh Huan.“ Pogodila je. „Dužnost dobre hrišćanke je da prašta!“, povisila je devojka ton u trenutku kad se Ema natuštila i okrenula joj leđa.

Ne sme da ih osuđuje, ukorila je sebe perući Antoniov i svoj veš u perionici blizu Rek Komtala: nekadašnjeg rimskog akvedukta pretvorenog u kanal za navodnjavanje koji je polazio od reke Bezus i proticao iza Crkve Svete Marije od Mora. Perionica je, kao i velika većina postojećih u Barseloni, bila u privatnom vlasništvu i gazda je iznajmljivao mesta za pranje i davao sapun. Bio je to pravougaoni bazen, od opeke, s više od pedeset klupica, i sve su ih zauzimale žene koje su rame uz rame prale, razgovarale, cičale, smejale se ili pevale uranjajući ruke u ledeno hladnu vodu i trljajući odeću o koso postavljene daske od izbrazdanog drveta. Na takvim mestima se okupljala, primorana na to, velika većina barselonskih žena u čijim kućama nije bilo tekuće vode pa je, shodno tome, još manje mogla postojati perionica. „Neznalice su“, primeti žena koja je prala kraj nje, pošto joj je Ema pomenula neuspeh sa služavkama. „Uz to, plaše se“, odvrati ona. „Rekla sam im da ja mogu da ih naučim da čitaju i pišu.“ Gde i kad da uče, kukale su one koje su pokazale nešto zanimanja. Nikad ne izlaze iz gospodarske kuće, a ako ponekad posle podne dobiju nekoliko slobodnih sati, zabavljaju se s momkom na klupi u parku, ili, ako imaju nešto novca osim onog što skupljaju za miraz koji će doneti u brak, troše ga u Paralelu.

„Jesi li nekad bila u bioskopu?“, upita je jedna od seoskih devojaka. Ne. Ema nikad nije bila tamo. Devojka se obešenjački nasmeši. „Biskup i sveštenici osuđuju bioskope zato što su mračni i u njima možeš da se ljubiš.“

„Ljubiš?“ „Zar nikad nisi...?“ Ema nije znala kako da postavi pitanje. „Šta?“, podstaknu je devojka da nastavi. „Nikad te nije pipkao?“, upita Ema najzad, odustajući od prvobitne namere da govori o valjanom seksu na brzaka.

– U ovoj kući više nećemo prodati nijednu kokošku – prebaci joj Matijas pošto ih je služavka, srdita i postidjena, izbacila po kratkom postupku, preteći da će obavestiti gospodaricu. „Ili policiju!“, zauralala je dok su silazili niz stepenice.

– Ne, nemoj policiju! Idi u parohijsku crkvu! – prodera se i Ema ne hajući za Matijasove pritužbe. – Idi i žali se popu pa nek te on ispipka! Biće to Božja ruka!

Nije uspevala da ih pridobije. Njihovi momci: radnici i trgovci, prelci, štavljači ili tkači, mnogi od njih republikanci, neki čak i simpatizeri anarhista, branili su im. „Bolje nauči da šiješ i kuvaš“, ispričale su Emi da traže od njih, „kućne poslove, to je bitno, da se baviš oko dece.“

Posle štrajkova iz prvih meseci te godine, u julu se pojačala borba za uslove rada. Istovarivači uglja su prestali da rade a poslodavci su ih zamenili štrajkbreherima. Stoga su se štrajku pridružili vozari i takođe prošli kao bosci po trnju. Obučari, strugari i pilari uvećali su napetosti i nemire u borbi za prava radnika. Zato, kad su zidari polovinom juna odlučili da stupe u štrajk zahtevajući povećanje plata, susreli su se s gradom punim vojske.

Više od trideset hiljada radnika, od čega četrnaest hiljada zidara, štrajkovalo je u leto 1903. godine. Bio je to kvalitativan skok za Emu. Zidari, svejedno da li stručni ili pomoćni radnici, pripadali su zanimanju koje je najčešće pribegavalo nasilju u odbrani svojih zahteva. Odredi progonilaca štrajkbrehera pojavljivali su se često, a bilo je i sve više manjih skupina, koje su promicale policiji a delovale isto toliko grubo ili još grublje. Ema je otišla sa svojim zidarem na zatvaranje gradilišta. Štrajkbreheri bi se uzortili pred tim ljudima; više puta su dobili batine a jedan od njih je i izgubio život. Ali žandarmerija i pukovi vojske koji su pristigli u Barselonu nastupali su grubo kao i oni. Juriši konjice, dok su policijske sablje udarale po ljudima, nizali su se jedan za drugim, i počelo je da se pojavljuje vatreno oružje, kao za vreme generalnog štrajka u kome je pre godinu i po dana poginula Monserrat.

Antonio i Ema su prisustvovali jednoj od tih razmena vatre između štrajkača i snaga javnog reda oko jednog gradilišta. Zidar je primorao devojkicu da stane iza gomile džakova sa zemljom da bi se zaštitila.

– Danas poslednji put ideš sa mnom – saopštio je dižući glas da bi ga čula povrh vike i psovki drugih zidara.

– Ha! – nasmeja se Ema. – Još se nije rodio taj...

– Tako je – prekinu je on, obuhvatajući joj lice snažnim, žuljevitim šakama. – Nije se rodio – ponovi – ali... ja želim da se rodi.

Ema zastade na sekundu, a onda pojmi i preblede pa pocrvene od jarosti: one rospije! Obećale su joj da neće ništa reći! Antonio i ona su zanemarili sve mere predostrožnosti dok su vodili ljubav, a Ema više nije bila spremna da ide na ispiranje vagine. Kako da ne zatrudni od te sile otelotvorene u muškarcu? Ali nije želela da ga dodatno zabrinjava u trenutku kad niti je radio niti je dobijao platu. Zasad, dok ne postane očigledno, nema potrebe da mu priča: ispričaće mu kad se sve razreši; ipak, Emiliji i Puri nije trebalo ni četiri dana da prepoznaju znakove trudnoće a Ema ju je naposletku priznala.

– Kučke! Obećale su mi da neće ništa reći.

Antonio ju je zamolio da učuti stavljajući joj prst na usne.

– Ne smeš da se izlažeš riziku – ponovio je.

Po povratku kući prošla je kroz hodnik zaobilazeći decu, ali nije pogledala ni u jednu ni u drugu prijateljicu koje su, kao i obično, sedele u stolicama, držeći u rukama odeću koju su krpile po narudžbi. I one su se napravile da ne vide nju, zaokupljene ručnim radom. Ema otvori vrata, i kad je htela da uđe, okrenu se i sve tri progovoriše uglas. Nijedna nije završila rečenicu:

– Zamolila sam vas da ne govorite da sam trudna!

– Puca se!

– Majka ti nikad ne bi dozvolila da ideš tamo!

Sve tri su se zgledale. Čak je izgledalo da su se i deca smirila na nekoliko trenutaka, a onda su se jedna za drugom osmehnule.

Bio je prvi ponedeljak meseca avgusta, dan kada se činilo da letnje sunce ne želi da prepusti grad noći, a Ema je razgovarala s nekoliko pralja. Tako ju je uputila žena koja je prala kraj nje u perionici kod Rek Komtala čuvši za njen neuspeh sa služavkama: „Mnogo pralja iz Orte ponedeljkom silazi u grad po odeću iz bogataških kuća u Ešampleu. Te žene su drugačijeg kova. Tvrde su. Nezavisne.“

Cela Barselona je znala za pralje koje su ponedeljkom i petkom prolazile kroz grad prteći na leđima zamašne denjke. Početkom sedmice skupljale su prljav veš: krajem nedelje su ga vraćale čist da bi buržuji nedeljom presvukli rublje.

Zidari su i dalje štrajkovali a ona je po ceo dan radila sa živinarem. Bio im je potreban novac za kiriju i za hranu, ali Matijas nije imao više kokošaka za prodaju. „To je što je“, odgovarao je na njene molbe. Antonio joj i dalje nije dopuštao da ide s njim i stoga je, kad bi se potrošila zaliha živine i dok se ne bi smrklo a ona otišla da drži čas čitanja i računanja danima kad je bio red na nju, imala potrebu da se sva posveti nekom zadatku; kuća joj je dozlogrdila, nije više mogla da čisti, nije imala šta da kuva, a dečurlija koju su čuvale Pura i Emilija išla joj je na živce. Zato je bila otišla da vidi pralje.

– Uvek je dobro naučiti brojeve i čitanje – izjavi jedna od onih ispred svratišta, najstarija od šest-sedam koje su u tom trenutku čekale da pristignu ostale i umešala se opazivši bezvoljan izraz lica jedne devojkice dok je slušala Emine predloge. – Ako ne budemo umele da čitamo i da računamo, naposletku će nas gospođe obmanuti oko veša i novca, i nećemo zaraditi isto.

Devojkica promeni stav, a ostale priđoše da dobro čuju šta ima da im kaže, i Ema oseti jezu kad je opazila zanimanje tih žena niskog roda da uče. Jeste. Baš kao što joj je rečeno, mnogo su se razlikovale od služavki. Naselje Orta se nalazilo iznad Barselone, u dolini gde su postojala brojna bujična korita i izvori vode koje su njegovi žitelji umeli da iskoriste da bi velikom gradu i njegovoj buržoaziji, bogatoj ili ne, ponudili mogućnost da opere veš po skromnim cenama. U Barseloni su bile retke zgrade s tekućom vodom, kao i one gde je bilo predviđeno da se postavi perionica, i onda kad je imalo prostora za

to. No žene iz Orte su to učinile i pretvorile svoje selo, koje je bilo u procesu pripajanja Barseloni, u ogromnu perionicu, koju su same držale pod kontrolom. Na stotine žena, od kojih su neke bile vlasnice posla, druge zaposlene rođake, a mnoge obične plaćene radnice, prale su cele sedmice, od jutra do mraka ako ne i noću, a ponedeljkom i petkom su prevaljivale blizu sedam kilometara do grada, pešice, s rubljem u taljigama ako su mogle da ih plate; potom su raznosile ili skupljale veš po kućama prteći denjke na vratu i glavi. Kao mesto okupljanja odredile su Trg katedrale, u jednom svratištu tik uz Kuću kanonika, upravo tamo gde se nalazila Ema i razgovarala s njima, odakle su polazile natrag u Ortu kad bi se sve okupile.

Ema pogleda desetine taljiga s upregnutim mulama koja su iščekivale denjke prljave odeće a oni se redali u kućištima kako su se žene vraćale na Trg katedrale natovarene njima. Posmatrala je kako odlaze, iscrpljene posle napornog radnog dana i tabananja po gradu. Pred njima je bilo sedam kilometara uspona i verovatno će još iste večeri početi da dele veš po porodicama. Dvesta, možda trista ili više žena, u dugim, neuređenim vrstama, između desetina kola natovarenih odećom, a građani su se razmicali da one prođu. Pred tim masovnim izlaskom Ema je stekla utisak da se Barselona prazni. Jednog dana će se i ona popeti u Ortu da iznese svoj predlog konkretno: tako se dogovorila sa starijom ženom ispred svratišta.

Štrajk zidara je trajao i onoga dana kad je Ema odlučila da ode da vidi Žuzefu. Odavno je nije posetila. Sačekala ju je u vreme u koje je znala da obično ide da preda sašivenu odeću, da uzme novu i da kupi nešto hrane ako treba. Prišla joj je na ulici. Pozdravile su se kao majka i ćerka, i pošto su malo prošetale, Ema joj je saopštila da je trudna. Ni jedna ni druga nisu mogle da zadrže suze. Zatim su razgovarale o Antoniju, o kući kod hodnika, o bebi... Ema joj se poverila i priznala svoje snove: više dece, mnogo posla, a pre svega borba i još borbe za radnička prava i prava žena. „A brak?“, htela je da čuje Žuzefa. Ema je slegnula ramenima; nisu razgovarali o tome. „Nemoj to zanemarivati“, posavetovala ju je Žuzefa, „neka se obaveže.“ Izbegle su da pomenu Dalmaua, ali uprkos tome on je lebdeo između njih tokom celog susreta, u kome ju je Ema na kraju pitala za švalje. Da li bi dolazile u republikanske škole? Dalmauova mati se čežnjivo priseti dana kad se i sama borila za takve ciljeve. Obrazovanje se isticalo kao jedno od najvažnijih, pa je i sama bila proizvod takvog truda: radnička ćerka bez stručne sprema, nepismena, naučila je da čita i računa kad je već bila udata, noseći decu u trbuhu; međutim, muževljevo izgnanstvo i smrt uništili su očekivanja i nade, prikovali je za iglu i konac, i borila se isključivo za svoju porodicu. Zatim joj je Dalmau poklonio šivaću mašinu...

– Ne verujem da ćeš mnogo postići kod švalja – ipak izjavi. – Znaš da mi radimo čak i pri svetlu sveća, kad se smrkne, za bednu platu. Nijedna neće imati vremena... ni snage. Između dve košulje, dve manžetne, moraju da se postaraju za svoj porod, za muža, za kuću: obroci, čišćenje. Mi smo robinje, Ema, a robinje tavore u neznanju. Služavke žive bolje od nas! One imaju svoju sobu i jelo u gospodarevom domu.

A takođe nije postojao nikakav sindikat za zaštitu švalja. Nisu imale organizaciju koja bi ih okupljala i zastupala. Svaka za svoj groš, nisu imale zajednički identitet i nisu

bile kadre da se ujedine i bore, nego su bile prepuštene na milost i nemilost zastupnicima i industrijalcima, a oni su ih izrabljivali i određivali cene i uslove rada po slobodnom nahodjenju.

Uprkos tome, vratile su se istim putem natrag i Žuzefa ju je otpratila skoro do radnje gde je zastupnik delio veš za šivenje i primao sašiven.

– Nemoj da saznaju da sam te ja dovela – zamolila je devojkicu pokazujući joj s rastojanja tačno mesto. – Ostala bih bez posla.

Oprez... pa i strah iz usta žene kojoj se Ema divila zbog njene čestitosti, moralne čvrstine i upornosti pretvorili su se scenario razgovora vođenih s dve švalje.

Jedna se jetko nasmejala. „Da učim? Mora biti da se šališ.“ Druga, mršava i s podočnjacima, bleđa i ispijena, zaustila je da joj odgovori, ali sprečio ju je napad kašlja. Kasnije je progovorila s mukom, kao da disanje i reči ne idu zajedno. Upala pluća, tuberkuloza? Ema je znala da su to glavne bolesti koje pogađaju švalje, zato što satima i satima sede u prostorijama s kužnim vazduhom iznad istrulelog donjeg sloja tla u Barseloni. Ta prerano ostarela mlada žena osmehnula se strahovito tužno. „Volela bih, ali žuri mi se“, odvratila je i otišla kratkim i sporim korakom, uzanom i mračnom ulicom starog grada. Kad je postala ne više od siluete u daljini, zastala je da tromo premesti iz jedne u drugu ruku košaru odeće za šivenje koju je nosila.

Ema je više nije videla. Do kraja dana neutešni osmeh te švalje odzvanjao joj je u svesti. Zamislila ju je s decom; sigurno ih ima. Ona joj troše snagu, kao i muž. Možda i majka, ili stari svekar, ili neki obogaljeni odnosno bolesni rođak: mnogi su bili prinuđeni da se zloplate i muče primajući milosrđe i pomoć iz ruke nekog srodnika. Te samopregorne žene! A ona pokušava da ih ubedi da uče. Odmahnula je glavom i zastala pre ulaska u učionicu Bratstva, gde ju je već čekalo nekoliko učenica. Da li dobro postupa? Kakvo pravo ima ona da se upliće u život tih ljudi, da mašta o nekom čudesnom putu kojim će ih surova stvarnost sprečiti da hode?

Otvorila je vrata i zapanjila se začuvši aplauze šest-sedam učenica, koje su poustajale.

– Šta...?

– Čestitamo! – povikaše uglas.

Na njenom stolu je ležao paketić umotan u tkaninu. „Za mene?“, upita Ema prilazeći. Jedne odgovoriše „da“, druge klimnuše glavom; sve su bile oduševljene, blistale su. Otvorila je. Odeća za bebu. Lanena. Bela. Tanka. Košulja i tunika. Lepo su mirisale, sveže, na neku aromatičnu biljku, lavandu, učinilo joj se. Grunuše joj suze na oči. Njene učenice nemaju mnogo više novca od švalja ili pralja. Plač je omogućio da kovitlac osećanja doživljenih tog dana izbije na površinu: Žuzefa, eksplozija radosti i poljupci kojima je pokušala da sakrije potisnuto razočaranje kad je čula da će Ema roditi dete drugog muškarca, a ne Dalmauovo. Ema je to opazila, jeste, kao što je osetila i Dalmauovo prisustvo koje ju je pritiskalo. Saopštiti Žuzefi da je trudna značilo je nešto kao konačni raskid s prošlošću. Kasnije se suočila sa stvarnošću drugih žena: švalja. One što se tužno nasmešila saslušavši njen predlog i čiji odgovor je prekinuo kašalj. Nije

želela da proba kod još neke. Sumnja i zebnja su je pratile do Bratstva, a sad je dobila poklon od kog su joj noge klecnule. Obisnula se o učenice i zaplakala.

Neke oblasti opštine Orta bile su ništa drugo do namirisana kaljuga: mešavina zemlje i vode sa sapunicom. Nisu postojale septičke jame i pralje su prosipale vodu na ulice. Iako ju je Antonio molio da se odveze tramvajem do Orte a ona mu obećala da će tako i učiniti primivši iz zidareve ruke nekoliko novčića za koje je pretpostavila da su njegova ušteđevina, odlučila je da se popne pešice; osećala se dobro, snažno i zdravo, a iz Klota, gde su oni živeli, nije bilo predaleko.

U Orti je pitala za Monserat, kako se zvala stara pralja koja je govorila njoj u prilog ispred svratišta. Ime joj je prizvalo u sećanje drugaricu, sestru koju je izgubila a da nisu stigle da oprostite jedna drugoj. Osetila je ubod krivice u želucu: Monserat je poginula, a ona je srećna.

Pralja je pošla zajedno s Emom da potraže još starije peračice, vlasnice posla, u niskim kućama s najviše dva sprata, od kojih je većina bila okrećena u belo, s dvorištima, baštama i velikim perionicama. Ema se uverila koliko je taj posao težak: počinjale su u četiri sata ranom zorom i s naporom završavale po noći. Videla je kako peru beli i obojeni veš u zasebnim lavaboima. „Najzaprljaniji odvojeno“, rekle su. „Najčešće su to dečje pelene“, dodade jedna pokazujući bradom ka naraslom stomaku neke žene. U drugim kućama su toplom vodom, varikinom i drvenim pepelom izbeljivale prethodno opranu odeću, a u nekima su je širile na krovnim terasama, u baštama ili na samim poljanama duž kojih su bile rasute seoske kuće.

Okupile su se kod jedne velike perionice, i Ema im je govorila o važnosti obrazovanja i prava žena, izbegavajući da se izjašnjava protiv Crkve. One su imale svoje poslove a one koje nisu, delile su planove i načela ovih prvih; donekle su prevazišle nasleđenu pokornost muškarcu, svojim muževima i očevima, ali Ema nije mogla znati jesu li se oslobodile Boga i njegovih predstavnika na zemlji. Zatekla je slušateljke unapred spremne da je saslušaju i obećala da će se partija pobrinuti da im se tu, u nekom ateneumu ili bratstvu, omogući pristup nastavi, ubeđena da će se s vremenom one koje su bile spremne da uzmu svoju sudbinu u svoje ruke izdvojiti od onih koje su je poveravale Božjim namerama.

***

Posle gotovo tri meseca obustave rada štrajk zidara se izjalovio; nije im ispunjen nijedan zahtev i bili su primorani da se vrate na posao. Neuspeh su doživeli i zaposleni u kompaniji gasa i tramvajdžije, pored ostalih zanimanja. Udruženja poslodavaca su pružila gvozdeni otpor borbi za radnička prava. Žandarmerija i vojska su surovo razbile demonstracije. Vlasti su regrutovale bataljon vojnih inženjera da zamene štrajkače u pružanju usluga neophodnih u svakodnevnom životu ljudi, ali možda najoštriji stav je zauzeo civilni upravitelj Barselone. On je zapretio da će hapsiti i suditi zbog

podstrekivanja na pobunu, u nadležnosti vojnog sudstva od kog su svi strahovali i koje je nanelo veliku štetu na suđenjima poput onog na Monžuiku, radnicima koji otpočnu štrajk a da to nije iz finansijskih razloga. To je okončalo zajedničke prekide rada različitih zanimanja kao i svaki drugi pokušaj generalnog štrajka. Sve to ne samo da je razočaralo mnoge radnike koji su se vratili na svoja radna mesta, povlačeći i ostale, nego je i urušilo moć sindikata i struktura kojima su zaposleni raspolagali radi odbrane svojih prava.

Ema je snažno stisnula pesnice i usne da ne bi povikala i briznula u plač čuvši tu vest od Antonija. Ali na tome se nije zaustavilo: on je bio jedan od istaknutih prvaka radničkih pobuna, i stoga su preduzimači izbegavali da ga zaposle.

– Neće mi usfaliti posla – ipak je uveravao Emu.

Neće, dakako, ali Ema je znala na kakvu vrstu posla može da računa od tog časa: na poslove bez ikakvih bezbednosnih mera. Na nezakonite poslove. S neizmerno dugim radnim vremenom. Opasne poslove, bedno plaćene, za sitne novce, koje su drugi odbili.

– Neće usfaliti ni meni – obećala je.

– Ti treba da brineš o detetu. Moraš da...

– Vredim isto koliko i ti! – usprotivi se ona.

– Ne – odbi Antonio. – Vrediš mnogo više. Čuvaj se... molim te.

Ali nije joj pošlo za rukom da pronađe nijedan dodatni posao osim prodaje pilića s Matijasom. Bila je spremna da ostavi politički rad: mitinge, večernje časove i sve napore da ubedi žene da pohađaju republikanske škole. Kao što je i obećala, uspela je da od Hoakina Tručera dobije nastavnicu koja je odlazila u Ortu i podučavala pralje koje su to želele. I sama je bila prisutna na dan kad je otvorena učionica u jednom ateneumu, u drugom ili trećem redu, iza svih partijskih ličnosti što su prisustvovala tom događaju. Nije marila; tu je, uz ostale devojke, bila i ona koja se namrštila kod ulaza u svratiste na Trgu katedrale. Nastavila je da radi, ovoga puta s peglerkama. Ako se najveći deo profesionalnih pralja nalazio van Barselone, peglerke su, naprotiv, držale svoje prostorije u gradu, u samom Ešampleu, gde su živeli bogataši. I to je bio naporan posao, u kome su žene satima rukovale teškim peglama od livenog gvožđa grejući ih žeravicom od uglja, a bio je plaćen podjednako rđavo kao posao pralja, s jednom značajnom razlikom koja je Emi bila zanimljiva: peglerke su smatrale da su loše plaćene zbog konkurencije raznih samostana, gde su časne sestre iskorišćavale žene i devojčice koje su tu pronašle utočište da peglaju i obaraju cene, budući da su bile jeftina radna snaga.

To je bio jedan od uzroka što su republikanci i anarhisti bili na čelu borbe protiv Crkve: neloyalna konkurencija samostana u nekim zanimanjima.

Ali Ema ne bi pronašla posao ni u nekom od tih samostana; primećivalo se da je trudna i odbijali su je bez pardona. Pokušala je i ovde i onde. Čak se našla s Dorom da vidi da li bi mogla da šiša zečje dlake. „Poslednja trudnica koja je radila s nama“, opomenu je Dora žustro odmahujući glavom, „rodila je mrtvog dečaka... dlakavog!“ Ona se i dalje zabavlja s prodavcem šešira, ispričala joj je kasnije, ali pre sastanka s njim se skida do gole kože u svojoj sobi, istresa svu odeću, bezbroj puta prolazi četkom kroz

kosu, uz to je vezujući maramom, i podvrgava se detaljnom pregledu; zatim izađe u ulaz, gde je on čeka.

– Ni jedna jedina dlaka! – dodala je objasnivši gnevnim pokretima sve što je morala da učini da bi se videla s momkom. – Kunem ti se, kad bi pronašao makar jednu na nekom polucilindru ili kapi, to bi bio kraj.

– Zar ne bi bilo praktičnije da on očisti dlake pred odlazak u prodavnicu šešira?

Dora othuknu, pa odgovori:

– Da, ali on kaže, pošto dlake donosim ja... Ako nameravam da i dalje budem s njim, znam šta mi je činiti.

U takvim okolnostima je živela Ema za Božić 1903. kad je stala pored živinara kod sanduka u Katalonskoj rambli. Tada joj uopšte nije padalo na pamet da će Žuzefa i Dalmau prošetati tuda i otkriti je. Pokušala je to da objasni Matijasu pošto su njih dvoje nestali, nakon prilično vremena, ali naposljetku su se sporečkali.

– Šta mene briga što ti je taj tip bio momak? Ja hoću da radiš, a ti umesto toga u poslednje vreme samo donosiš nevolje s celim tim darmarom oko škola i obrazovanja. I povrh svega, sad kad ima najviše ljudi, kad možemo najviše da prodamo i to po istim cenama kao kod ostalih, ti me ispališ pola popodneva.

– Nije bilo pola popodneva!

– Nebitno. Ni minut više!

Dve žene su zagledale piliće.

– Ne mogu da se vratim – objasni Ema tiho da ne bi oterala mušterije, ubeđena da će Dalmau doći opet. Predosećala je... Znala je! – Sačekaćemo da se završi vašar, je l' važi?

– Nećemo ništa čekati, lepotice – zapreti joj starac nimalo se ne ustručavajući. – Ako se ne pojaviš sutra ranom zorom, ne računaj da ćeš i dalje raditi kod mene.

Žene prestadoše da se raspituju za robu i počеше bez zazora da slušaju svađu.

– Ne govorim o sutrašnjem danu – odvrati Ema. – Govorim o ovom trenutku. Moram da odem i neću moći da se vratim na vašar.

– Ako odeš, nema potrebe da se vraćaš, ni na vašar ni posle njega.

– Matijase, molim te.

– Ne.

– Plati mi moj deo za danas – zatraži Ema ljutito. On uze da pretura po džepovima i dade joj novac i ne gledajući u nju. Zatim napravi pokret ka mušterijama. – Gospođe, nemojte kupovati ove kokoške – preduhitri ga Ema – bolesne su. Objasni im gde ih nabavljaš – pecnu starca i okrenu mu leđa.

Pokajala se bezbroj puta još pre nego što je stigla kući. Nije pravo vreme za pobunu. Antonio radi daleko više od osam sati za koje su se zidari na jedvite jade izborili, a ne dobija ni pola novca koji mu je ranije isplaćivan za uobičajeno radno vreme. Vraćao se iznuren, razočaran. Ema je opažala da ta ljudina prijatne naravi mora da se napregne da bi se osmehnuo; nije umeo da se pretvara. A ona se nije dosećala kako

da mu objasni da je izgubila posao zato što je izbegla susret s bivšim momkom koga mu nije ni pomenula, ona, koja je podizala duh radnicima na mitinzima. Ona, koja je pitala služavku da li je momak pipka. Ali uplašila se, uhvatila ju je neobuzdana panika. „Glupačo!“, uvredila je sebe. Potreban im je taj novac da bi jeli. Kirija za daščaru kod hodnika odnosila je gotovo sve što zarade. Emilija i Pura su joj pomagale da zamaskira krompir i blitvu, da zavaraju izgledom i ukusom, govorile su. „Isti krompir od juče; drugačije jelo danas.“

– Eto to znači stvoriti nešto novo – podrugljivo uskliknu jedna od njih mašući rukama – a ne ono što radi taj Gaudi u Sagrada Familiji. Volela bih da vidim šta taj ludak preduzima da spreči glad deteta koje nedelju dana jede isti bajati hleb i isti krompir.

Te večeri Ema nije ništa otkrila zidaru; dočekala ga je nežno, brižno, i ponudila mu čorbu od krompira i crnog luka spremljenu s kravljom kosti pre toga kuvanom u drugoj čorbi, koju je Pura zgotovila za svoju porodicu. Nije bila naročito ukusna, verovatno nimalo, ali popravlja raspoloženje gledati je kako pliva u šerpi, ubedila ju je prijateljica dajući joj tu kost. Sutra će izglediti odnose s Matijasom. Izviniće se. A ako se Dalmau pojavi na sajmu živine, ispričaće mu za Antonija, i za dete, i za svoju sreću pored takvog muškarca.

U svitanje je otišla do živinareve kuće, dok se sunce borilo da se probije kroz taman, gust, vlažan vazduh. Bilo je veoma hladno i dah joj se pretvarao u pramenove. Kaput, koji gotovo da nije mogla da zakopča na stomaku, bio je u potpunosti nedovoljan da je zaštiti od ciče zime; možda će kasnije, kad zasija sunce, nečemu poslužiti. Matijas ju je pustio unutra da se skloni u kući gde je peć na ugalj grejala održavajući toplotu. Trebalo joj je vremena da dođe k sebi.

– Izvini – rekla je i pre nego što je skinula šal. – Oprosti mi. Bila sam uzrujana. U mom stanju...

Matijas ju je pustio da govori. Ponudio joj je kafu s mlekom. On je pio liker od anisa i klimao glavom kao da je razume.

Ema nastavi da se izvinjava:

– S tim dečkom sam se nekad zabavljala... I nisam bila spremna za razgovor s njim.

Kucanje na vratima kuće prekinulo je njene reči. Matijas ustade i otvori jednoj debeloj devojci, skočanjenoj od hladnoće kao i Ema.

– Da te upoznam s Rosario – reče hvatajući pridošlicu za ruku i uvodeći je unutra.

– Zdravo – pozdravi je Ema, a loš predosećaj se potvrdi kad se druga devojka trgla i slabašno, histerično vrisnula pošto ju je starac uštinuo za dupe.

– Matijase! – ukori ga devojka glumeći da se snebiva.

Ema je oklevala nekoliko časaka. Verovala je da je zauzdala pohotu te starkelje, verovala je da je sputala njegovu požudu, ali sad se pojavila debela devojka koja dopušta da je hvata za dupe. Duboko je udahnula i uspravila se. Neće dopustiti...! Ali tada spazi svoj trudnički stomak i nezgrapnost joj pade teže od zabrinutosti što je izgubila posao.

– Bitango jedna! – oprosti se prolazeći između njih dvoje, ljutite odgurujući oboje.

Majstore, majstore.

Čuvši da ga neko doziva, Dalmau se zaustavi na nadvožnjaku železničke pruge što je prolazila kroz Barselonu Ulicom Arago. Nekoliko metara ispod njega, uglavljeni između čvrstih potpornih zidova, kretali su se vozovi. Divna i njen brat, dvoje trinšerairesa koji su naizmenično ulazili u njegov život i izlazili iz njega, kao čarolijom su se pojavili pred njim. Dalmau ih opet pažljivo odmeri: nikad se neće navići na količinu bede i prljavštine na njihovim plećima.

– Našla sam je! – uzviknu devojčica.

Dalmau odmahnu glavom. Vraćao se s ručka kod don Manuela i bio je popio. Zatim, dok su ostali dremali u jednom ili u drugom salonu, spopala ga je Ursula. Tog puta su se sklonili u sobičak pun starih stvari na veoma prostranoj terasi koja je gledala na svetlarnik iza zgrade. Odatle se pomoćnim stepeništem stizalo do dela u kome su se nalazile zajedničke prostorije zgrade, do stražnjih ulaza dućana u prizemlju i do vratanaca za posluhu koja su izlazila pravo na ulicu.

Ursula protrlja njegov uzdignuti ud, kao i obično. Dalmau je postigao da ona to ne čini naglo, i kad je izbacio spermu, ispustila je nekakav uzvik gađenja i izmakla ruku da se ne bi umrljala. On nikad nije uspevao da se sasvim zadovolji.

– Koliko dugo ćeš istrajati u odricanju od uživanja koje telo traži od tebe svaki put kad me dodirneš?

– Ti drski, sujetni grnčaru.

Uvrede su bile iste kao i vazda, ali ton je izgubio oporost, a i njen pogled, onaj što je prenerazio Dalmaua zato što nije mogao da ga prenese na platno, s vremena na vreme se ublažavao.

Stisnuo joj je grudi, preko haljine i veza koji je ukrašavao dekolte, kako je dozvoljavala.

– Zar ti se ne dopada? – Nije odgovorila. – Dopada ti se, zar ne? E pa, ne možeš ni da zamisliš koliko bi ti se dopalo da ti ugrizem bradavicu.

– Umukni, svinjo!

Ali Dalmau je primećivao da svaki put kad se nađu nasamo, a to je bilo sve češće, Ursula napravi mali korak napred; da zažmuri i prepusti se uživanju koje su, odmah po ulasku u kuću don Manuela Belja i njegove supruge donja Selije, zamenjivali krivica i greh, kao da neko strgne s posetioca veseli plašt koji je doneo s ulice i zaogrne ga

drugim, mračnim, crnim, teškim. A Dalmau nije mogao da porekne da uživa u toj igri; bio je svestan da će mu se Ursula jednog dana prepustiti i da će njene oči preklinjati. Maštao je o tom trenutku i o tim očima zamišljajući da su bespomoćne, pokorne, vlažne, uzbuđene, da prose.

S uspomenom na taj osećaj, sladak i ujedno izazovan, zakopčao je kaput da bi se zaštitio od hladnoće tog oblačnog dana u februaru te 1904. godine, i usmerio pažnju na Divnu.

– Šta si pronašla? – rasejano upita devojčicu, preturajući po džepu da bi našao nekoliko para kojima će se otresti njih dvoje.

– Onu devojku što si je tražio, Emu...

– Tazijas – pomože joj Dalmau, najednom razbuđen.

– Nju.

– Divna – ukori je on nakon što se nekoliko časaka prisećao koliko puta ga je obmanula da bi iskamčila nešto novca – mnogo puta si mi rekla isto to i...

– Ovoga puta jeste ona! – prekinu ga prosjakinja prilazeći.

Voz prođe ispod njih i ne dade Dalmauu da čuje šta trinšerairka govori; kloparanje i škripa su se odbili o potporne zidove i popeli do njih i obližnjih zgrada kao da su potekli iz prave zvučne kutije. Ipak, mogao je da zamisli šta je rekla kad se oglasio Delfin, u koga je upirala rukom podstičući ga da potvrdi.

– Jeste, pronašli smo je – posvedoči dečak.

„Šta bi drugo rekao momčić koji uvek sluša sestrina naređenja?“, pomisli Dalmau. Ipak, popustio je, zaključujući da ne gubi ništa ako pokuša još jednom.

– Ako niste pogodili – izjavi ne nadajući se mnogo – kunem se da vam nikad više neću dati ni prebijene pare.

– A ako jesmo? – izazva ga Divna.

– Nagradiću vas.

Trinšerairka se suzdrža da se ne osmehne; nije želela da Dalmau i izdaleka pomisli do koje mere su se poigrali s njim. Umesto toga ozbiljno klimnu glavom, kao da zbilja izlaže ono što će dobiti kao milostinju riziku da opet pogreši. Ali takva mogućnost nije postojala, naprosto zato što je ona uvek znala gde je Ema. Pomislila je da ju je izgubila onog dana kad je nestala iz kuće u kojoj je delila krevet s Dorom, ali pronašla je nju i živinara i pratila ju je do Bratstva republikanaca a zatim do zidareve kuće. Tu i tamo, u dane kad bi skitajući stigli blizu mesta gde su mogli sresti Emu, postarala bi se da sazna najnovije vesti. Na kraju krajeva, kakva je razlika između spavanja u blizini bogataških kuća u Ešampleu i u četvrti gde su živeli Ema i njen zidar? I ovde i onde su morali da se sklone u neki ulaz dok ih neko ne bi izbacio odatle usred noći, nekad stanar a nekad neko snažniji od njih da bi im oteo skrovište. Saznala je da je Ema izgubila posao kod živinara videvši ga s drugom. Nije znala gde radi, ako radi, ali znala je da i dalje živi sa zidarem. „A zašto da mu kažemo sad?“, upita Delfin pošto mu je otkrila svoje planove. „Zar ne vidiš da je trudna nekoliko meseci?“, odvrati Divna. On klimnu glavom. „E pa, zato. Kako će majstor da voli žensku koja je trudna s drugim?“ Šta ona time dobija, zapita se pošto joj je brat postavio to pitanje. „Novac“, odgovori naprasito, samo da bi se

ratosiljala njegove ljubopitljivosti. Međutim, pitanje je i dalje bilo tu: šta ona dobija osim tog novca? Ništa. Nikad neće moći da priđe Dalmauu osim da zatraži milostinju, ili ako se napije i tetura po noći pa padne na zemlju. Tada, kad je Delfin bio zaokupljen nečim drugim, ona bi se usudila da pažljivo pomiluje Dalmaua po širokavoj kosi. Mucao je nešto nesuvislo, i često bi povratio i došao k sebi. Drugi put bi se pojavila neka prostitutka, ili bi ih neki secikesa naterao da se odmaknu mašući rukama kako bi pokrao Dalmaua. Ali on je retko imao kod sebe nešto novca posle obilaska noćnih jazbina, iako su mu jednom ukrali cipele, a drugi put kapu i kaput. Divna nije ništa dobijala, zaista, ali želela je da Dalmau vidi tu ženu, koju je izgleda mnogo voleo, s ogromnim trbuhom što joj ga je napravio zidar. Osim toga, ista ta žena je jednog dana odbila da joj udeli parče hleba: zaslužila je to.

Dalmau zadržta opazivši Emu, skriven iza drveta na parceli gde je zauzeo busiju s trinšerairesima, preko puta mesta gde ga je Divna uveravala da ona živi: bila je to oronula tamna zgrada s niskim kirijama, namenjena da se u njoj tiskaju radnici, kako se moglo zaključiti po galami što je dopirala iz svakog stana, poput neke jezive muzičke kutije. Sav se skupio ugledavši trbuh koji je delovao kao da će svakog časa prsnuti, ali više su ga pogodili Emin izgled, iznošena odeća i mršavo, tužno lice. Sve na njoj je izdaleka odavalo nesreću i zlu kob.

– Šta sam ti rekla! – pohvali se Divna. – Sad će odneti mužu ručak na gradilište na kome radi. Zidar je. Nosi mu svaki dan. Vidiš li metalnu zdelu i hleb?

Dalmau tupavo klimnu glavom, oduzet od mešavine tuge i iznenađenja. Plameni jezik kao da je hteo da mu proždere utrobu a dve suze su mu istovremeno skliznule niz obraze: to nije devojka s kojom je delio ljubav, nade, radosti i neponovljive trenutke naslade; koju je s uživanjem slikao nagu. Naježio se videvši da hoda bez ljupkosti, tromo, kao patka, nogu raskrečenih od težine i zapremine koju su nosile.

– Da pođemo za njom? – predloži Divna.

Dalmau odmahnu glavom, skrivajući suze. Praćenje bi ga odvelo samo do tog muža kome je nosila hranu, a on nije želeo da ga upozna koliko god da je osećao suprotan poriv. Dok se on dvoumio, Ema je odmicala sve dalje. Mora biti da se smrzava u tom otrcanom, raskopčanom kaputu što joj je visio s obe strane trbuha, i nije mogao da joj obavije struk. Osetio je tu hladnoću: opazio je da mu se uvukla u telo, takav osećaj ga je ophrvao pri pogledu na Emu. Načas se zapitao da li ona u trbuhu nosi dečaka ili devojčicu, i smesta je opsovao sebe. Šta ga je briga kog je pola zidarevo dete? On ju je pustio da pobegne: nije bio uporan kad je trebalo; njegove molbe nisu bile dovoljne. Potom se nije usudio da učini ništa da bi mu se vratila, a onog dana kad se odlučio i ušao u *Ka Bertran* raspitujući se za nju posle izložbe crteža trinšerairesa, kao da je trebalo da ljubav sačeka njegov uspeh, Ema više nije bila tu.

Devojčino njihanje u hodu omogućilo je Dalmauu da je prepozna i izdaleka. Sivo i tamno obzorje ka kome je video da se zaputila pojačalo je njegovu patnju i tugu. Nebo je bilo teško kao tuč. Sve ga je pritiskalo. Naslonio se rukom o stablo drveta, vrtelo mu se u glavi. Otvorio je usta: nije imao dovoljno vazduha, i osetio je da ga hvata groznica. Tresao se, prestrašen. Kako je mogao da dozvoli da Ema spadne na tako niske grane?

Tog popodneva nije otišao na posao. Izdašno je platio Divni i njenom bratu, i poslao ih u fabriku s porukom da se nalazi na gradilištu Kuće Ljeo Murera. Don Manuel će se obradovati, budući da je Domenek i dalje gradio veličanstvena zdanja koja su zahtevala veliku količinu keramike. Obišao je krčme u Ravalu, a iz glave mu nije izlazio lik Eme, ružne, nezgrapne, debele, trapave, ali uvek ispred njega. Sredinom popodneva se prepustio jednoj kurvi; morao je da pobegne od Eme.

– Ne, ne, ne! – zavikao je kad je drolja, već se skinuvši, pokušala da ga uzbuđi rukama. Ali penis mu je još bio mlitav. – Ostavi me!

Još mu je pred očima bila Ema, njihala se u hodu kao trudnica, zapućujući se ka sivom obzorju, koračajući ka mužu.

– Uzmi ovo – čuo je da kaže kurva.

Ležao je na krevetu u sobi koja je zaudarala. Učinilo mu se da napolju pada kiša. Kapi su dobovale, zacelo po metalnom krovu svetlarnika na koji je gledao prozor od sobe, izvodeći sumornu simfoniju. Prostitutka, jedna od mnogih žena čije su godine skrivali tragovi njenog zanimanja, u izbledejoj plavoj kućnoj haljini, sela je na ivicu kreveta, koji se pobunio glasno škripeći. U ruci je držala špric. Dalmau je znao šta je u njemu: morfin. Mnogi su ga uzimali, svi su ga kovali u zvezde.

– Daj mi ruku – zatraži ona. Oklevao je. – Zaboravićeš sve jade zbog kojih si tako tužan – obeća.

On ispruži ruku. Ema je i dalje bila tu, ispred njega, mučila ga je. Osetio je ubod u biceps i kroz nekoliko trenutaka ga je obuzela mučnina a usta su mu se nabrala i sasušila. Žena je pokušala da ga smiri dok se vrpeljio u krevetu, znojav, s neprestanim napadima povraćanja dok mu je u grlu eksplodirala žuč.

– Smiri se – šaputala je milujući ga. – Brzo će proći. Smiri se. Diši... Smiri se.

Naposletku je slabost jenjala i malo-pomalo se smirio. Kapi su prestale da dobuju drsko i preteče po metalnom krovu i zvučale su ujednačeno i ritmično. Kurva mu se učinila privlačna: mlada plesačica koja se obnažuje izuzetno čulno. Plava kućna haljina je lebdela u vazduhu, lagana, prozračna, pre nego što je pala na pod, kao što je on lebdeo na krevetu. Nije čuo šta žena govori, a ipak, govorila je; čuo je njene reči u vazduhu, doticale su ga, najpre laskave i nežne, a potom zahtevne.

Dalmau se probudio u svom krevetu, kod svoje kuće. Nije se sećao... Kako je dospao tu? Plava kućna haljina, žena, seks i put natrag ukazivali su mu se postepeno, kao da svojom rukom slika te prizore na platnu i tkanina polako poprима boju. Srce mu se uzlupalo i prineo je obe šake grudima: bolelo ga je. Ležao je nepomično trpeći prodoran bol. Međutim, uznemirenost se izgubila kroz svega nekoliko minuta. Dodirnuo je ruku tamo gde je sićušna krasta svedočila o ubodu. Počeo se. Morfin. Malo je sačekao za slučaj da se vrati osećaj zebnje i bola, ali to se nije dogodilo. Osećao se dobro. Oprezno je seo u krevetu, strahujući da će osetiti mučninu. Međutim, i taj osećaj je nestao čim je ustao i ispružio ruke kao da hoće da ubedi sebe. Uz to je poskočio i napravio četiri koraka. „Super!“, rekao je sebi. Nije imao vremena da popije previše alkohola, tek malo

vina, i glava mu je bila bistra, više nego ikad. „Možda su u pravu ljudi koji na sva usta hvale morfin“, pomislio je neposredno pre nego što ga je uspomena na Emu, povod da uzme drogu, opaučila po glavi.

– Majko – pozvao je izlazeći iz sobe.

Žuzefa mu je pripremila dobar doručak: dvopek, slaninu i solju mleka, bez kafe; nema, izvinila se. Takođe je pomerila šivaću mašinu u stranu i sela s njim, zadovoljna što vidi da on jede; obično nije imao apetita onim danima kad je spavao kod kuće. Uz to, govorio je jasnim glasom umesto da kašlje i pročišćava grlo da bi izbacio noćasnja kužna isparenja.

– Juče sam video Emu – poveri joj on između dva zalogaja. Žuzefa oseti da joj se želudac grči. – Trudna je, svakog časa će se poroditi, rekao bih. I zaista je u žalosnom stanju. Mislim da ću otići da joj ponudim pomoć, možda nešto novca.

– Ne!

Dalmau uzmaknu korak i udari o nešto što ga umalo nije oborilo. Majka mu je rekla isto to: „Ne!“ Oglušio se o njenu opomenu. Ema ga je upravo bila pustila da uđe u sićušnu daščaru, dok su mu oči još bile strahovito iskolačene i dok je zamuckivao u govoru, a deca koja su trčkarala po hodniku skočila su na njega podbodena neodoljivom znatiželjom dve žene koje su sedele i čuvala ih. „Nemoj da napraviš tu grešku“, savetovala mu je majka. „Ema je ponosna. Neće prihvatiti.“ Pogodila je: Ema se povratila od iznenađenja zbog njegove posete i podigla bradu. Dalmau se nasmešio. Ona nije.

– Šta hoćeš?

Prve reči su joj bile oštrije od šamara. „Ako je u tako žalosnom stanju kao što veliš, poslednje što će poželeti jeste da je vidiš“, bila ga je upozorila Žuzefa. Ema je pokušala da prekrije iznošenu haljinu za po kući maramom što ju je nosila preko ramena. Ali to je bilo od slabe vajde. Podigla je bradu još više pokušavajući time da navede Dalmaua da ne spušta pogled na njena stopala, na koja je nazula Antoniove stare čarape, pa su izgledala ogromno. Oko njih su stajala deca.

– Uđi – pozva ga nerado.

„Samo ćeš je poniziti“, bila je dodala Žuzefa. Ali on je uporno osporavao te argumente. Prošlo je dovoljno vremena, naveo je. I pošto je već s drugim... „Zašto?“, upitala je majka. „Pusti je. Zaboravi je.“ Samo želi da joj pomogne, ponovio je, zbog ljubavi koju su nekada gajili jedno prema drugom, zbog privrženosti koju još oseća prema njoj. Ema je već zaboravila njihove pređašnje nevolje. Zsigurno. „Sine“, izusti na kraju Žuzefa, „bol i bes, kao i mnoga druga osećanja, ne zaboravljaju se, samo se potiskuju, i opet se javljaju podjednako snažna ili još snažnija, i dovoljna je obična varnica da ih iznova upali.

– Kako si? – upita Dalmau Emu.

Ona se zajedljivo nasmeja pokazujući trbuh i kuću.

– Zar ne vidiš? Jesi li zato došao, da se smeješ mom stanju i načinu života? Zar ti nije bilo dovoljno što si me svojim crtežima povlačio голу po Barseloni?

– Ja nisam bio kriv za crteže... – pokuša Dalmau da se opravda, ali Ema ga prekinu.

– To je istina, kriva sam ja što sam dopustila da me crtaš...

– Hoću da kažem da ih je neko ukrao.

– ... i što sam imala poverenja u tebe – preseče ga ona.

Dalmau ostade razoružan.

– Ne... Ja... hteo bih da ti pomognem. Doznao sam... Eto... Mislio sam da ti dam nešto novca. Rekli su mi...

– Ne znam šta su ti rekli, ali ne treba mi ništa od tebe.

– Molim te. Voleo bih...

Ema ga prekinu odgovarajući odrično, kao što ga je bila upozorila majka: „Ne!“

Ali Žuzefa nije stigla da opomene sina da ako se žena Emine naravi oseti povređeno i poniženo, pre nego što zaplače, pre nego što pokaže da je ranjiva, skoćice na njega kao lavica. Dok je šila, bilo joj je žao Dalmaua.

Nije poslušao njene savete. Ema će ga muštrati.

– Ema – pozva je Dalmau, i napravi korak napred kao što je maločas zakoračio natrag. Ona se, naprotiv, i ne pomeri; stajala je nepomično, uspravnih leđa, prkoseći mu.

– Uvek sam te voleo. Ne... Nikad nisam hteo da te povredim! Volim te. Još uvek te volim. – Pustila ga je da govori. – Mogli bismo opet... – On skrenu pogled ka devojčinom trbuhu i shvati koliko je glupo to što umalo nije izgovorio. Raširio je ruke u znak izvinjenja. – Bio sam budala što nisam bio uporan, što te nisam progonio, što nisam kleknuo pred tebe. Snašle su nas nevolje. Alkohol... Monseratina pogibija... Mogli smo ih rešiti. Voleli smo se dovoljno da sve to prevaziđemo, a ja... veruj mi, još uvek te volim.

– Bitango jedna! – viknu Ema, kao što se bila proderala ispred mlekarne nakon što ju je Bertran otpustio iz prčvarnice, pošto je odjurila do fabrike pločica i tamo nije pronašla Dalmaua. – Bitango! – ponovi ljutito, stežući pesnice, upinjući se da joj bol eksplodira u ustima, a ne u očima, uz bujicu suza.

Od onog dana kad je otpuštena iz prčvarnice zbog aktova, sve se sunovratilo i život joj se srušio. Jeste, voli Antonija i dete koje treba da se rodi, ali zloplate se. Nemaju šta da jedu! Zidar mršavi da bi ona hranila čedo kome ne mogu da pruže nikakvu budućnost. Trudna nije uspevala da nađe nikakav posao. Poneko se sažalio na nju: „Šta umeš da radiš, devojko?“ „Da kuvam“, mogla je da odgovori, „ili da prodajem bolesne kokoške ukradene u karantinu i da držim revolucionarne govore ženama kako bi se odrekle sveštenika, Crkve pa i svojih muškaraca ako dođe do toga.“ Tako trudnoj i nevičnoj, i oni koji bi možda bili raspoloženi da joj pomognu nisu se usudili. Naposljetku je otišla do republikanskog Bratstva i pokucala na vrata Hoakina Tručera. Mladi političar je i dalje bio u usponu zahvaljujući Lerošu, neprikosnovenom vođi katalonskih radničkih masa.

– Šta hoćeš? – upita on umesto pozdrava sedeći za radnim stolom, i samo na sekundu diže pogled s hartija koje je čitao, ne pozivajući je da sedne.

Neprijateljstvo s kojim je Tručero tada dočekao Emu narastalo je podjednako kao i njen stomak, kao što se i požuda s kojom ju je nekada gledao pretvorila u to: u pišljivu sekundu pažnje pre nego što je prezreo njeno prisustvo i udubio se u dokumente koje je proučavao.

– Šta hoćeš? – ponovi videvši da ona ćuti.

– Potreban mi je posao – odvrati ona sakupivši sve moguće samopouzdanje.

– Polovini Barselone je potreban posao. – S tim rečima Hoakin Tručero ukrsti pogled s Eminim, a ona smesta predoseti koliko će njegove naredne reči biti svirepe: – Ali veliku većinu te polovine Barselone sačinjavaju muškarci koji moraju da izdržavaju svoje porodice, žene i decu. Žene se zapošljavaju za niske plate da bi zamenile muškarce u fabrikama gde se uvode mašine, a deca umiru od gladi. Tvoj čovek bi, pošto ti je napravio dete, trebalo da te izdržava... Ili nije dovoljno muško za to?

Ema nije bila u stanju da odgovori. Odlučnost s kojom je ušla i izustila tu prvu rečenicu raspala se i dogodilo se ono čega se najvećma plašila: potekle su joj suze. Ona, koja je u životu prolila tek poneku suzu, sad bi zaplakala zbog najsitnijeg problema, najneznatnije poteškoće. „Ne brini“, pokušala je da je smiri Emilija u hodniku između zgrada, „često se događa da trudnice plaču kao kiša; izgleda da smo baš onda kad nam se najviše vraća ženska priroda, a to je kad zatrudnimo, takođe i najnespretnije, najslabije i najtupavije. Pa kako onda hoćemo da nas poštuje taj čopor džukaca koji umeju da se hvališu jedino komadom mesa koji im se povremeno digne... i to nikad dovoljno dugo?

– Nećeš ništa postići tim suzama – vratio ju je u stvarnost Hoakin Tručero. – Vidim da je čuvena Profesorka najobičnija plačljivica i kukumavka. Još ranije sam upozorio šefa i ostale na to – odbrusi joj. Ema i dalje nije reagovala, kao da ju je strahovita težina što joj je visila iz stomaka ukočila, i fizički i psihički. I plakala je, stojeći, nepokretna. Nije mogla da zaustavi suze! – Ema, više ti nije preostalo argumenata da i dalje zavaravaš ljude. Posle svega, narod zna da ti je otac umro posle suđenja na Monžuiku; svima je i te kako dobro znano da je osoba koju nazivaš sestrom takođe stradala u generalnom štrajku pre dve godine, i svi su se umorili od trčanja s tobom, ostalim ženama i šaćicom dece pred žandarmerijom. Gotovo je. Svršena priča. Gotovo. Sad radi što i te druge žene, kao te što im držiš časove. Uči od njih. One ne plaču. Njihovi muškarci rade, a one čine šta treba. Možeš li da zamisliš da sve dođu u Bratstvo kad su u nevolji?

Skresavši joj u lice sve to, Hoakin Tručero se opet okrenu ka hartijama, stavljajući do znanja da je razgovor gotov. Ema je nakratko stajala na istom mestu, a onda je okrenula leđa i ćutke izašla iz prostorije.

I sad se Dalmau pojavio u njenoj kući, u toj bednoj sobi, pojavio se umišljen, razmećući se svojim novcem, ponižavajući je svojom milostinjom...

Ema zadrhta, već su je previše ponizili.

– Bitango jedna! – ponovi.

– Smiri se – zamoli je Dalmau pružajući ruku da je uhvati za lakat.

Ona se žustrim pokretom otrese tog dodira.

– Odlazi odavde, barabo! – povika. – Ne želim više da te vidim u svom prokletom životu! – nastavi da urla iza njega dok je zaobilazio decu koja su trčala po hodniku. – Zaboravi me! Ja ne postojim za tebe. U zao čas sam te upoznala, ti odvratni podlače! Ne želim...!

Pratila ga je do portirnice a potom do ulice vičući, vređajući ga. Okrenuo se i pokušao još jednom:

– Voleo sam te i još...

– Jedi govna! Crkni sa svojim parama i svojim buržujskim kurvama! Bitango jedna...!

– Ema – pozva je Pura, koja je krenula za njom. Ona se okrenu ka njoj crvena u licu, srdita kao da će nastaviti svoju tiradu. – Otišao je, kćeri – preduhitri je druga žena. – Smiri se. Otišao je – dodade upirući rukom u Dalmauova leđa.

***

Žuzefa poče brže da pokreće pedalu šivaće mašine; snažno ju je pritiskala nogom. Dalmau je nesmotren. Verovatno je genije; crta i slika genijalno, ali malo toga zna o životu. Ima dobro srce, takođe, iako mekano. Nije borac. Ta poseta mu neće doneti ništa dobro. Ne, on pokušava da povrati Emu, to je prava istina. Čak i trudnu s drugim muškarcem! Kakva ludost! On je to porekao. Privrženost... poštovanje bivše ljubavi, pokušao je da se opravda. Laž! Ona mu je majka, i prozrela je njegove prave namere jasno kao da ih je izložio poput onih muškaraca što okače na sebe plakat od vrata do stopala, spreda i pozadi, i šetkaju s njim barselonskim ulicama. Dalmau živi u svetu iz mašte, u svetu umetnika naviknutog da pretače svoje snove u stvarnost prenoseći ih na platna ili na komade keramike. Žuzefa pogrešno pomeri manžetnu koju je šila. Pokušala je da ispravi grešku i konac se zaglavio. S naporom je zaustavila mašinu koja je napravila još nekoliko bodova. Protračila je jedan komad. Prinela je ruke licu i zaplakala. Kao što je plakala Ema, sama kod kuće, opružena u krevetu, štiteći šakama i rukama stomak od nepoznate opasnosti. Kao Dalmau, koji je hodao priželjkujući bilo kakvu pomoć koja bi mu donela zaborav. Nikad ne bi pomislio da Ema može tako da se ponaša, da tako besno reaguje koliko god da ga je majka upozoravala na to. To nije njegova Ema. Promenila se. Nemaština, trudnoća, veoma verovatno taj zidar... on je možda zlostavlja. Jeste, verovatno je tako; primetno je. Ema je ogorčena, i razvejala se svaka nada koju bi mogao gajiti, pa i nada da će joj biti prijatelj, da će zadobiti oprostaj koji mu je potreban. Jeste, potrebna mu je pomoć da zaboravi.

Pronašao ju je te večeri, posle pokušaja da osmisli neki novi model keramičke pločice koji bi ispunio don Manuelove zahteve. Uzalud. Nije mu pošlo za rukom, iako su mu naponi bili praćeni obilnim dozama rakije; misli su mu hrlile ka Emi, obuzete tugom i

nesrećom koje je odavao njen izgled, a stvaralačku snagu mu je pokopala mržnja koju je pokazala prema njemu, i ta snaga kao da se pritajila kako je više ne bi uznemiravao, i ako bude daleko, i ako ne bude ništa znala o njegovim radovima. Nije zastao ni da bi večerao; želje mu je ispunila kafana s muzikom do koje se dolazilo zalazeći dublje u jedan od desetina sokaka u staroj Barseloni. Kao i u mnogim drugim jazbinama, tu su ljudi uzimali morfin, s vremena na vreme bi neko popušio lulu opijuma, a posezali su i za heroinom, savremenijim narkotikom koji su mnogi lekari prepisivali za lečenje zavisnosti od morfina. Otud ga je tako i nazvala nemačka farmaceutska kuća koja ga je pustila u promet: heroin, za koji se tvrdilo da ne izaziva tako veliku zavisnost kao morfin iako se, kako je Dalmau čuo, nije činilo da zamena jedne droge drugom može doneti ikakvu korist zavisniku.

Morfin u Barseloni nije bio tako rasprostranjen kao što možda jeste u Parizu, Londonu, Berlinu, ili u mnogim velikim američkim gradovima, ali ljudi su ga uzimali tako redovno da su u izveštajima koje su gradski lekari često objavljivali navođene mere preduzimate zbog trovanja njime. Dalmau je isprva nameravao da ode do drogerije i kupi bočicu morfina; znao je da drogeristi prodaju sve te proizvode relativno jeftino, ali predomislio se zbog neiskustva i mogućnosti da mu greška kod doziranja ili rukovanja nanese neko zlo. Iz tog razloga je odlučio da ode do *Crnog neba*; bez sumnje će tamo biti Adolfo Lopes, pesnik kome morfin govori stihove u pero, utonuo u stanje spokoja i stvaralačkog žara pa bi u brojnim takvim prilikama pozvao Dalmaua da mu se pridruži.

Pesnik je nazivao sebe modernistom; nikad nije imao novca da plati potrošeno u kafani s muzikom, iako mu morfina najčešće nije manjkalo. Dalmau je osećao izvesno divljenje prema tom čoveku s retkom i dugom, prosedom i prljavom kosom, u iznošenom redengotu, s košuljom i kravatom koje su ustupile boju škrofulama,³⁰ i s polucilindrom koji je izgubio oblik.

– Sinko – izjavio je pompezno i samozadovoljno jednom prilikom kad je Dalmau seo za njegov sto, uvek isti, u uglu kod podijuma – to s modernizmom u književnosti dosta je jednostavno: treba uzeti gomilu retkih, zvučnih i komplikovanih reči, od onih što ih običan svet ne zna, i spojiti ih. „Opalescentan!“³¹ na primer. Kako ti zvuči „opalescentan“? – upita, a Dalmau se osmehnu kao da se radi o nekoj šali. – E pa, onda govoriš o opalescenciji... Uvek je bolje da to bude nešto što ne može imati boju: vetar, na primer. – „Mrmljao je opalescentni vetar...“, predložio je. – A zatim pripišeš neživim stvarima prideve koji se nikako ne bi mogli odnositi na njih: „Među posustalim polulukovima arkadijskih palata...“

– To nema nikakvog smisla – primeti Dalmau.

– Kakve to veze ima! To je obično pitanje estetike. To se traži: lepota. Nije reč o tome da se prenesu ideje. Tako je bilo nekada. Sad je važna... – Pesnik zalepeta rukama. – Lepota... čak i u smrti. Jedino to je bitno: umetnost. Umetnost radi umetnosti. Ne postoji ta ustanova, teritorija, vlast ili osećanje koji nam mogu nametnuti i jedno jedino slovo.

---

30 Vratne žlezde otečene i otvrdle zbog tuberkuloze, guka. (Prim. prev.)

31 Kome se boje prelivaju kao kod opala. (Prim. prev.)

Dalmau je porazmislio o tome u tišini što je zavladao kad se pesnik izgubio nakon uboda zardale igle. Zar nije sličan slučaj i s arhitekturom koja ostavlja tako snažan utisak na njega? Neodrediva mešavina arhitektonskih stilova u nekim slučajevima, Domenekov ili Pućov eklekticizam, nešto poput toga da se uzmu komplikovane i zvučne reči i spoje, ili da se oboji vetar, poljubac ili osmeh, poduhvat fantastičan koliko i Gaudijev napor da obdaru kamenje pokretom. Umetnost radi umetnosti; don Manuel je oštro osuđivao taj stav. Umetnost mora imati svrhu, tvrdio je majstor: da jača zemlju, da brani katoličanstvo. Reakcionarima je nemoguće da razumeju umetnost koja duh traži u sebi a ne u spoljašnjim vrednostima.

„Umetnost se ne može okameniti“, objavljivao je pesnik Dalmauu. I kad god bi seli zajedno – jedan s čašom pića, drugi s morfinom; jedan vremešan i boem, propao, drugi mlad, na vrhuncu stvaralaštva; obojica melanholičari – ujedinjavali su se u duhovnoj bliskosti koja se obično zavišavala tako što su se obojica držala jedan za drugog, teturajući se ravnim ulicama po noći.

Dalmau je bio naslikao pesnikov portret a on ga je, ponosan i zahvalan, zakucao na zid iza svog stola u *Crnom nebu* u ćošku, kod podijuma, stola ka kome je Dalmau krenuo onog dana kad mu je Ema sasula u lice svoju pizmu. Na pozornici se devojka u žutoj haljini s velikim crnim tufhama, ukrašenoj volanima koji su se okretali na suknji, s kosom skupljenom ukrasnim češljem i kastanjetama u obema rukama, upinjala da privuče pažnju publike koja je ćeretala, smejala se, kockala se, pila i vikala, ravnodušna prema umetnosti flamenka koju je igračica pokušavala da prenese uz zvuke gitare i pesmu promuklog pevača.

Pored pesnika, dve žene i Ciganin s dugom, crnom kosom i gustom bradom koji je govorio da je ujak devojčice što je igrala. „Rđavi ljudi“, upozorili su jedne noći Dalmaua kad je dovukao stolicu od drugog stola da bi seo.

– Dobro veče – pozdravi kad je seo pored Adolfa.

Pesnik se nasmeši i više puta ga potapša po butini od milošte. Ciganin progunda nešto u odgovor; verovatno je jedini u kafani pratio pokrete igračice koja je udarala štiklama po podijumu. Žene nisu ni opazile prisustvo pridošlice: halucinirale su, zabludelog pogleda. Adolfo podiže ruku da pozove kelnera, ali Dalmau je spusti.

– Ne – reče. – Danas ne želim alkohol.

Nisu bila potrebna detaljnija objašnjenja.

– Bilo ti je suđeno – otkri starac kezeći pokvarene zube, od kojih jedan kao da je igrao u desnima poput Cigančice u žutom.

– Geniji kao što si ti ne mogu da se pomire sa svetom ograničenih osećaja. Videćeš da je tu – dodao je lupkajući prstom špric koji je ležao na stolu – sve beskonačno.

Te noći Dalmau je naučio da se bode. Zapravo, bilo je jednostavno zariti iglu u nogu ili u ruku. Mogao je da je zabode u venu, ali to je bilo složenije. Bolje je bilo zabiti iglu pravo u butinu, preko pantalona. Ubrizgati najviše jednu dozu.

– To je ova količina. – Pesnik mu pokaza špric. – Da sam na tvom mestu, ne bih išao preko te dnevne doze ako uzimaš morfin svakodnevno, a ni za tim nema potrebe – objasni kasnije.

– Ako ga budeš trošio toliko, dostići ćeš ono što se naziva „tačka opijuma“. Uživat ćeš u drogi a neće te zadesiti hronično trovanje i poremećaji koje prouzrokuje apstinencija, što je opasnost koje treba da budeš svestan.

Ali Dalmau je bio svestan jedino da želi da zaboravi Emu, koja ga je mučila celog dana. Oklevao je uzevši špric u ruku, kao da drži nož.

– Nije potrebno da zabodeš iglu snažno kao da hoćeš nekoga da ubiješ, ali jeste potrebno malo žestine – posavetova ga pesnik pošto mu je pripremio injekciju i pokazao gde treba da se ubode: s boka, u butinu.

I Dalmau je zario iglu. Stisnutih zuba, ne osvrćući se na bol. Ubrizgao je tečnost i ćutke sačekao da deluje i prenese ga u svet u kome Ema neće postojati.

Ako je alkohol prethodno pomogao Dalmauu da odagna od sebe komplekse i doprineo da povрати majstorstvo u izradi crteža i slika, morfin je vodio njegovu ruku ka genijalnosti. Oblici, boje, senke, duh, silina života što je izbijao iz platna... Sve duže je ostajao na poslu i nakon rada na keramici i na raznim plaćenim porudžbinama, slikao je u miru utihnule fabrike. Pokatkad bi ga tamo zatekla zora, izvaljenog u stolici, pa i na podu, pošto su njegova energija i stvaralački kovitlac slabili istodobno sa smanjenjem dejstva droge.

Opet je počeo da slika i bez poteškoća je opažao kako njegovi radovi sadrže one dobre osobine zbog kojih je pre nekog vremena silno zavideo velikim majstorima modernizma. malo-pomalo u ateljeu su se nagomilavale slike: neke naizgled nedovršene, obične studije, smelih zamisli; druge dovršene, većinom sumorne, tamne, što je bio ishod nacрта pravljenih na noćnim pohodima u kafane s muzikom, pozorišta i kupleraje, posve drugačijih od ženskih aktova koje je obično skicirao u sveskama. Aktova koje je želeo da razazna u devojkama što su uživale na suncu i koje su bogataši pokupovali za svoje stanove u Paseđ de Grasiji pre tri godine.

Takođe je naučio da razume modernističke zgrade do kojih je prilježno odlazio, neki put da preda ili nadzire postavljanje komada keramike koje je isporučivala don Manuelova fabrika, a drugi put da bi održavao vezu s arhitektima i predradnicima kako bi izdejstvovao nove narudžbine. Građevinarstvo je upalo u strahovitu finansijsku krizu i ona je ostavljala bez posla zidare, stolare, gipsare, kovače i sve koji su živeli od zanimanja vezanih za gradnju, ali to je bio slučaj kod jeftinih zgrada, prostih građevina. U Barseloni su se bogataši sve više bogatili i dizali spomenike da ih ovekoveče dok su siromasi umirali od gladi.

Domenek je još gradio Kuću Ljeo u istom stambenom bloku gde se nalazila i Kuća Amalje, a tik uz nju je industrijalac tekstila Žuzep Batljo angažovao Gaudija da takođe renovira jednu staru zgradu. Skele su prekrivale pročelje građevine predodređene, po izjavama što su doprle do Dalmauovih ušiju, da postane dvorac iz bajke. Tri zgrade u istom bloku, s prednjom stranom prema Paseđ de Grasiji. Trojica najboljih arhitekata modernizma. Sva trojica različita. Sva trojica genijalna.

Osim tek otpočete Kuće Batljo, Gaudi je nastavio radove na parku Guelj, tornju Beljesguard i Sagrada Familiji. Puć je gradio Kuću Teradas u Dijagonalu i palatu barona Kvadrasa u istoj ulici, na kratkom rastojanju od ove prve. Domenek je pak i dalje gradio Kuću Ljeo i Bolnicu Svetog krsta i Svetog Pavla. Sve su to bila prekrasna zdanja, i Dalmau je išao od jednog do drugog, ushićujući se svakom pojedinošću koju su im dodavali ti čarobnjaci projektovanja: krovnim vencima, galerijama, odvodima u obliku grotesknih likova, stubovima, statuama, drvom, pločicama, mozaicima, groždima, vitražima... Mladi slikar i keramičar je prolazio kroz period izoštrene osjetljivosti. Verovao je da drži pod kontrolom tu tačku opijuma o kojoj mu je govorio Adolfo Lopes. Bio je kupio špric sa srebrnom iglom upakovan u niklenu kutiju, snabdevao se morfinom u jednoj drogeriji u starom gradu, na Kraljevskom trgu, u blizini gradske većnice, i ubrizgavao je sebi drogu tek u trenutku kad je počinjao da slika, da stvara neko delo, pa i ona koja su očekivali don Manuel ili njegove sopstvene mušterije. Do tog časa nije nijednom prekoračio dozu koju mu je bio preporučio stari pesnik.

Zatim, kad nije bio pod dejstvom droge, sama mogućnost da je kontroliše, da gladi niklenu kutiju u svom džepu ne izvlaćeci je ni kad mu je telo tražilo još jedan ubod, saznanje da je nadmoćan nad tako velikom proždirućom silom, uticali su na njega da se vlada ponosito i donekle oholo. Pio je malo; možda jednu ili dve rakije kad mu je Ema dolazila u misli da ga opet prekori zbog svoje nesreće, iako je, prestavši da se neprekidno opija, postao uravnotežen i staložen kao što odavno nije.

Don Manuel je bio strahovito zadovoljan radom svog učenika i njegovim novim odnosom prema životu. Otac Žasint mu je čestitao, a čak je i donja Selija u dva navrata dopustila sebi da mu se osmehne. A pored tih buržuja lepo raspoloženih prema njemu, i veza s Ursulom se učvrstila. Dalmau je dopuštao da ga smatra svojim lutkom, kako se često hvalisala; na kraju krajeva, to je bila samo igra. Daleko iza njih je ostalo poniženje na proslavi gospi u crnom, pa i čežnja da bude deo društvenog sloja kome nije pripadao. Ponekad je pomišljao kako bi mu tekao život s Irene Amat, plavokosom naslednicom tekstilnog carstva. Ali nije uspevao to da zamisli. Međutim, bio je opsednut tom devojkom nemirnog pogleda i očekivao je od nje poniženje za koje je znao da će stići. Ursula je, opet, nastojala da i dalje bude nadmena, ohola, da gospodari svojim lutkom, zatvarajući svoj duh pred grehom i proživljavajući s njim ono što se nikad ne bi usudila da predloži nekom sebi ravnom. Vukla ga je s kraja na kraj kuće, ogromnog stana s mnoštvom prostorija, glavnih i pomoćnih, gde su ormani bili prostraniji od nekih soba u kojima su živeli radnici, s ostavama, smočnicama, pa čak i s kapelom; doma s izuzetno dugačkim hodnicima koji su vodili od fasade što je gledala na Paseđ de Grasiju do pročelja preko puta, okrenutog ka unutrašnjem dvorištu stambenog bloka, a odatle do krova građevine, ogromne terase zasađene biljem i drvećem gde su u sobičku kod ulaza, u kome su čuvani alatke i pribor, obično uživali u najvećoj intimi. Ipak, da bi se stiglo do tamo trebalo je proći terasom i izložiti se radoznalim pogledima onih koji su se mogli naći iza raznobojnih vitraža od kojih se sastojalo stražnje pročelje zgrade.

Svaki put kad su se skrivali, Dalmau je pokušavao da odvede Ursulu do višeg nivoa. Jednom je tako, dok ga je dodirivala, ljubeći ga, ali ne prepuštajući se, primetio

da se njene usne sekundu duže zadržavaju na njegovim. Probao je da ih lizne jezikom. Nije se protivila. Liznuo ju je opet a ona je malo razmakla usne, stidljivo, ali dovoljno da on uvuče jezik unutra. „Uh, odvratno!“, požalila se tog dana, ali sutradan je žudno otvorila usta. Kroz nedelju dana je uspeo da joj pomiluje ukrućenu bradavicu, bez prepreka od čipki, svile i korseta. Stajala je nepomično, iščekujući. „Je l' se ti to moliš?“, upitao je baš pre nego što ju je nežno ugrizao a njoj se oteo jecaj zadovoljstva.

Iste sedmice Dalmau je dva puta ubrizgao sebi drogu u jednom danu. Radio je na nekim pločicama, ali nije pronalazio načina, nije bio zadovoljan, i to je kod njega izazvalo zebnju i uznemirenost. „Neće se dogoditi ništa“, rekao je sebi opipavši niklenu kutiju u džepu radne bluze. To nije bilo ništa drugo do greška, obična omaška, ali u trenutku kad je Ursula osetila električno pražnjenje koje joj je prostrujalo telom i zbog kog je postala napeta, uzbunjena, dopustivši da joj Dalmau dodiruje grudi i liže bradavice, on se redovno ubadao dva puta dnevno.

Jednom u sumrak, posle večere s nekim gostima, skriveni u sobičku kod terase do kog su dospeli krijući se u senkama i u mraku iza vitraža, čiji nedostatak svetla im je unekoliko obezbeđivao da ih niko ne gleda, grlili su se i milovali dok Dalmau nije izbacio spermu.

– Mogao bih da izađem ovuda – predloži on. – Poštedito bih sebe povratka u stan i opraštanja.

– I ja bih mogla s tobom – iznenadi ga Ursula.

– Da izađeš sa mnom napolje? Nas dvoje sami? Bez ikoga ko bi nas nadzirao?

– Da.

– To je ludost, Ursula.

– Zar nije ludost i to što sad radimo? Sačekaj me ovde – naredi ostavljajući ga otvorenih usta.

Uživali su u noći u Paralelu, radničkoj noći. Dalmau obučen kao i svi oni, u svom sakou, košulji bez okovratnika i bez kravate, s kapom na glavi; Ursula prerusena u staru odeću nekih služavki zaostalu u kući koja je, pošto nije bila ničija konkretno, stajala na raspolaganju ženama iz posluge u retkim slučajevima kad su izlazile da se zabavljaju s udvaračima. Tamnosmeđoj haljini, dotrajaloj, tamnoj i neuglednoj, i iznošenim crnim cipelama s potpeticama srednje visine dodala je šešir koji joj je prekrivao pola lica.

– Mogla bi da prođeš i pored rođene majke, ne bi te prepoznala – izjavi Dalmau videvši je.

Nije to bila samo jedna noć, i u ponovljenim prilikama kad bi pobjegli iz stana u Paseđ de Grasiji, kad se Ursula pretvarala da spava u svojoj sobi, zaputili bi se u Paralel, gde su plesali pomešani s ljudima u krcatim lokalima; odlazili su u pozorište, pa i u bioskop; šetali su između sajamskih i cirkuskih kućica postavljenih u toj ulici veselja i propasti, pogotovo između daščara oko *Španskog cirkusa i teatra*. Prisustvovali su boksterskim mečevima i videli voštane figure; gutače vatre, fakire koji su probadali svoje telo mačem, snagatore, ljude od gume, dresirane pse, čarobnjake i trbuhozborce. Ursuli se brisao neprestani osmeh na usnama koji joj je obasjavao lice pri pogledu na izobličena stvorenja, takođe izložena u daščarama: bradate ili četvoronoge žene;

muškarce s dva trupa i dve glave ili s ogromnim, slonovskim nogama i stopalima; druge s kostima tankim kao igle; devojčice koje su hodale kao životinje, četveronoške...

Dalmau je bio primoran da ograniči te noćne izlaske za koje ga je Ursula molila posle svakog ručka. Jednog dana će je otkriti; ući će u njenu sobu i videti da ispod pokrivača leže samo jastuci.

– A tvoja sestra? – upitao je. – Zar ništa ne sumnja?

– Poslednji put kad je moja sestra ušla u moju sobu izašla je plačući a obraz joj je presecao beleg od hrbata knjige. Sigurno dobro pazi da joj se to ne ponovi. Ja ne ulazim u njenu sobu, ne treba ni ona u moju.

– A tvoji roditelji?

– Pre nego što izađem iz kuće, oni se povuku u svoje odaje. Otac nikad ne bi ušao u moju sobu, pre bi to zatražio od moje majke, a ona... Mogla bi kuća da izgori pre nego što bi ta izašla u hodnik a da nije obučena, očesljana i prikladno doterana.

– A posluga neće ništa reći? – opet je pitao, zabrinut.

– Posluga se ne kreće van svojih prostorija – odvrati Ursula prezrivo. – Niko nas neće otkriti. Pažljivi smo da pažljiviji ne možemo biti: preduzimamo mere opreza, pazimo da ne naiđe noćni čuvar... čak imamo dva ključa.

To je bilo tačno. Sve su radili veoma neupadljivo, išli su tako daleko da su ključ od vrata sobička kod stepeništa kojim su bežali i dalje ostavljali unutra da bi ga neko, ako naiđe, zatekao unutra, u zatvorenim vratima, a oni su ih zaključavali duplikatom ključa skrivenim u napuklini ispod jednog stepenika. Ipak, Dalmau je imao ozbiljnih problema da se ne potčini devojčinoj volji. Svakog dana u vreme ručka, kad bi otišao don Manuelovoj kući, Ursula je navaljivala požurujući ga slično kao kad ga je spopadala da vode ljubav.

– Večeras – govorio je. – Večeras ću doći, i uživaćemo u našem sobičku a posle ćemo otići u Paralel.

I tada bi Ursuline oči zablistale. I dalje ga je nazivala svojim „lutkom“, ali ostavila je iza sebe bahatost s kojom se dotad ophodila prema njemu. Više nije očekivao poniženje o kome je nekada sanjario. Ursula je bila druga žena: vesela, raspoložena, podatna, i Dalmau se lepo osećao u njenom društvu.

Te večeri je majstorova ćerka doživela prvi orgazam u sobičku. Dalmau ju je zadovoljavao rukom preko donjeg veša, ovlaženog ispod zadignute suknje. Gušila je soptanje i jecaje dok joj je prstima milovao stidnicu. „Ah!“, ponavljala je. Pokušala je da se odvoji od njega, pokajana, ali nije je pustio. Nastavila je da ispušta jecaje. Previjala se, držeći se za stomak, trzajući se; jecala je, stenjala, pa bi začutala. Nije bila kadra da sasvim zatomi krik zadovoljstva, i on je odjeknuo kao mačje mjaukanje u pomrčini i tišini nepreglednog unutrašnjeg dvorišta tog stambenog bloka, kad je prvi put dostigla vrhunac.

– Presveta Device – prošaputala je – šta je ovo? – I izbegla je Dalmauov pogled, kao da oseća krivicu. – Niko mi nije rekao za... – izusti iza njegovih leđa. – Svevišnji Bože! Nije mi padalo na pamet da moje telo može tako snažno da oseća. Nijedna moja drugarica nije iskusila ovo ludilo.

– Da joj pokažemo? – našalio se.

– Nikad nisam pozajmljivala svoje igračke – odvrati ona dok joj se vraćala pribranost.

Nedugo zatim plesala je lakog koraka, smejući se, među desetinama parova što su se kretali u jednoj od brojnih plesnih dvorana u Paralelu.

Međutim, Dalmau je u međuvremenu počeo da upada u kandže morfina. Ubodi su ostajali bez učinka: euforija je trajala kraće; stvaralački žar je opadao. A između dve doze je drhtao, nadolazile su mu jeze i mučnine, temperatura; otežano je disao i bolele su ga noge i leđa. Stoga je odlučio da poveća doze, i udvostručio je broj injekcija. Na taj način je s drogom delio ne samo slikarstvo i rad u fabrici nego ceo život, uključujući tu i odlaske kod arhitekata i pregradnika. Pojavljivao se staložen i smiren pod dejstvom narkotika, ali sa osetljivošću čula pojačanom do te mere da su se zgrade obrušavale na njega. Pločice su ga zasenjivale. Keramičke površine sa caklinom iskrile su ističući boje; tu i tamo plav odsjaj, crven, žut... neprekidno su mu privlačili pažnju, i on se predavao tom bombardovanju čula s uživanjem, zadovoljan time što su neki od tih komada bili njegova zamisao. Ali ako mu je keramika udarala u čula, obilje dekoracija ga je zbunjivalo, a ustalasanе forme pročelja i krovova, stepeništa i ograda kod njega su izazivale vrtoglavicu, kao da on lično bez prestanka klizi na njima. Taj stil gradnje, dekorisanja, slikanja pa i pisanja, taj trud da se ostavi snažan utisak na ljude, krivljenje gvožđa tamo gde je dotad stajalo pravo, ili izvrtanje reći da biste se usudili da obojite Boga, stvarali su teskobu kod Dalmaua, i bio je u stanju da se nosi s tim jedino nadmašujući taj vrhunac magije.

I radi toga je slikao. Slikao je svakog dana sve strasnije, sve odvažnije. Skrivao je svoje radove od don Manuela – držao ih je u velikoj, sve punijoj fascikli – a u izradi keramike nastojao je da suzbije porive koji su ga navodili da se igra svetlom, bojama i sve tanjim i prozračnijim figurama, da ne bi uplašio majstora.

Tog dana don Manuel mu je saopštio da mora da ode sa ženom na ručak kod nekog važnog čoveka kako bi proslavili nešto na šta Dalmau nije obratio ni najmanju pažnju.

– Ali ti otiđi kod mene na ručak – zamolio je. – Tamo će biti otac Žasint, no znaš da se devojčice ne obaziru na njega preterano: podvlastile su njegovu volju. Možda će, ako ti budeš tamo, biti nešto pristojnije.

Kao što mu je majstor predočio, u odsustvu bračnog para otac Žasint je zauzeo mesto glave porodice, i oslobođen vazda prekornog donja Selijinog pogleda, iskoristio je priliku da popije mnogo više vina nego što se usuđivao izložen njenom nadzoru. Nije ni stigao do male prostorije u kojoj je dremao; zaspao je za stolom, pred praznim tanjirom za desert. Ursulina sestra se nasmejala i izašla iz trpezarije s mališanom. Jedna služavka je ušla da pospremi i ponudi ih kafom, ali Ursula ju je ućutkala, prinela kažiprst usnama i pokazala pokretom glave na usnulog sveštenika.

– Zasad ga ostavite – šapnula je. – Nemojte opet ulaziti, javiću vam kad se probudi – naredila je. Služavka je izašla iz trpezarije na vrhovima prstiju, a Ursula se okrenula ka Dalmauu i nasmejala. – A šta ako nam podvaljuje? – upitala je.

– Spava kao beba – izjavi on s osmehom na licu.

Sipao joj je čašu vina. Izuzev na nekim slavljinama, Ursula bi ponekad popila pola čaše vina razblaženog vodom u očevom prisustvu, u nečemu poput pobunjeničkog čina protiv majke, koja se žalila i povremeno frktala od negodovanja. „Isus Hrist je pio vino“, umirio ju je jednog dana don Manuel, „i odabrao je vino da bi nam ponudio deo svoje žrtve.“

– Tvoja ćerka nije Isus Hrist – odvrati donja Selija. – Ona je samo devojčica koja zbog vina može da izgubi razum... a s njim i vrlinu i pristojnost – dodade nabranog čela.

Dalmau nije prisustvovao tom razgovoru, ali je zato, kao što je donja Selija upozorila muža, video da iz Ursulinih očiju vrcaju iskre pošto je ispila tu prvu čašu u samo dva-tri gutljaja. Otac Žasint je i dalje hrkao, ne pokazujući da mu je iole neudobno što sedi u trpezarijskoj stolici. Dalmau je sipao još dve čaše vina i dok je devojka pila iz svoje, nacrtao je u notesu sveštenikovu karikaturu, od koje se Ursula zagrcnula i zakašljala čim je okrenuo list i pokazao joj ga preko stola. Otac Žasint se samo malo promeškoltio i opet zahrkao. Dalmau je dao znak devojci i počeo da šara po novom listu. Ursula je sama sebi sipala još jednu čašu.

– Joj! – uzviknu pošto je prosula nekoliko kapi vina na ružičasti damastni stolnjak, pa otpi poveći gutljaj.

Nije bila popila sve iz čaše kad joj je Dalmau pokazao njeno lice nacrtano u notesu. Ramena su joj bila naga, za razliku od toga kako je bila obučena u tom trenutku, a ispod linije koju su obrazovala s početkom vrata nije bilo ničega. Raširila je ruke u znak da ne shvata.

– Nedostaje sve! – požalila se.

– Ali ja to ne vidim – usprotivi se on.

Ursula je otpila još vina i napravila se da je smetena pošto je uvukla bradu, skupila vrat i zagledala se u haljinu koja joj je prekrivala grudi.

– Sve je ovde ispod – promucala je.

– Jeste, ali skriveno.

On nasu još dve čaše.

– Jooj – otegnu ona prevlačeći prstom preko stolnjaka u iščekivanju da padnu i poslednje drske kapi iz boce od brušenog kristala.

Nazdravili su smejući se dok je otac Žasint, obeućen, i dalje hrkao.

– Želiš li da te nacrtam tako, skrivajući tvoju lepotu? – Nakon što ga je ko zna koliko puta upotrebila kao igračku, Ursuli je preostalo da savlada još samo dva izazova: da preda svoje devičanstvo, a tu vrlinu je žilavo branila, i da se obnaži pred Dalmauom više nego što se moglo nazreti dok ju je milovao. – Zar ne želiš da vidiš sebe kao boginju, što i jesi?

Na njegovo iznenađenje, Ursula je spustila jednu bretelu niz ruku i povukla haljinu na silu dok se nije ukazala jedna dojka.

Dalmau pogleda ka ocu Žasintu, koji je sedeo u blizini devojke. Ona to opazi i užagri očima.

– Hajdemo – pozva ga nameštajući haljinu.

Popila je naskap vino iz ko zna koje čaše po redu i odvukla Dalmaua do očevog ateljea. Čim su prekoračili prag, pokušala je da zaključa, ali nikako nije mogla da pogodi, i naposljetku je Dalmau morao da okrene ključ.

– Ne znam da li je ovo odgovarajuće mesto... – zapita se videvši koliko platna s likovima svetaca, crkava i biblijskih prizora ih okružuje.

Devojka proprati njegov pogled.

– Ha! – uskliknu najednom. Stade pored slike Bogorodice koja hrani Isusa Mladenca i podiže grudi šakama. – Vidiš li? To je isto. – Nasmija se. – Ne treba da brinem... brinnn..

– Brinemo – pomože joj on.

– To.

Dalmau potraži veliki prazan papir i postavi ga na platno namešteno na štafelaju, prekrivajući skicu nekog gotovo raščerečenog mučenika koga je majstor slikao. Odmah zatim pripremi pribor potreban za crtanje devojke, drvenim ugljem, možda nekoliko poteza pastelama. Imaće malo vremena, a nije bio izradio nikakvu skicu osim one malopredašnje u notesu.

– Pomozi mi sa steznikom – začu kako traži od njega, sedeći na podu, zapletena u vlastitu odeću.

– Evo me – odvrati.

Potražio je niklenu kutiju u džepu, izvukao špric, napunio ga iz bočice koju je takođe nosio u sakou i ubo se u nogu a da devojka nije imala vremena ni da okrene glavu prema njemu.

Zatim je morao da se nateže sa steznikom, s haljinom, s petljama i dugmadima, kao i sa potpuno pijanom Ursulom, koja nije bila od pomoći. Naposljetku je ostala samo u providnoj lanenoj košulji. Seo je na nisku fotelju, mekanu i udobnu, i promatrao je odande. Ustala je s poda pridržavajući se za nogar stola, nespretno skinula taj poslednji komad odeće i očigledno zadržtala pošto se pokazala naga pred Dalamuom.

On je takođe ustao i prošao pored nje da bi stigao do štafelaja.

– Divna si – hteo je da joj polaska, i pomazio ju je po obrazu prednjom stranom prstiju. Dotakao joj je nadlanicom bradavicu na dojci, a ona je u odgovor otvrdla. Odmakao se od nje i prvi put je osmotrio nagu: mladu i izazovnu, ali cilj mu je bio da je naslika, možda će posle okusiti nasladu koju je Ursula prvi put doživela pre nekoliko dana. – Dobro – dodao je već se namestivši ispred prazne hartije, s drvenim ugljem u desnoj šaci. – Pomeraj se.

Pogledala ga je preplašeno.

– Šta hoćeš da učinim? – promucala je pomerajući drage volje obe ruke uvis. Zaustavila ih je i tupavo se nasmejala svojoj šali.

– Želim da se pokažeš kao boginja, što i jesi – zatražio je. – Da me zarobiš svojom čulnošću. Da me nateráš da patim što ne mogu da te dotaknem.

– Želim da se vazduh istopi kad ti dodirnem telo; da svi mirisi ishlape pred mirisom želje koja izvire između tvojih nogu. Želim da se vreme najzad zaustavi, da poklekne pred tvojom neprolaznom lepotom. Želim... – zastao je: nije znao da li se obraća devojci

koja se trudi da mu ugodni praveći izveštacene poze, u stilu prostačkih modela s pornografskih karata koje su se prodavale na ulicama, ili razgovara s Emom, kao pre nekoliko godina, kad ju je crtao. Morfin ga je izneveravao, donosio mu je natrag Emu.

– Želim da noć bude obasjana kako bi cela vasseljena posmatrala kraljicu strasti.

Ursula se umirila, pokušavajući da shvati šta Dalmau traži od nje. Iste te reči, međutim, svojevremeno su podstakle Emu da digne pogled ka nebu i izazove nebrojene zvezde izvijajući leđa u luk i milujući se da bi pokazala svoje telo, mlada, lepa, besmrtna: kraljica strasti, Ema... Dalmau oseti da mu je hladno i zadrhta. Dejstvo morfina je jenjavalo brže nego ikad. Kao da je uspomena na Emu usisala drogu u trenutku, kao i njegovo srce, osećanja, kao da mu spočitava što zahteva od druge nešto što je bilo njeno i samo njeno. Dalmau opet počeo da pretura po džepovima.

– Šta još...? Šta hoćeš da učinim? – upita Ursula pripitim glasom. – Ne dopada ti se?

Ali on se nije osvrtao na nju. Iznebuha je osetio hitnu potrebu da pobjegne. Napunio je špric morfinom do vrha i opet se ubo u nogu. Ursula ga je posmatrala, usredsređena na njegove pokrete. Dahnau je shvatio da je doza bila prekomerna i morao je da sedne na foteljicu. Tu je, žmureći, sačekao da prođe mučnina. I dok se upinjao da odstrani Emu iz sećanja, Ursula je prišla špricu koji je ostao na stolu, tik uz bočicu. „Morfin“, pročitala je iako pijana. Neškodljiv lek, rekla je sebi. Njena majka ga je uzimala onim danima kad je jaukala u krevetu, kad je kukala verujući da umire zbog užasnih bolova u leđima od kojih je sporadično patila. Donja Selija je takođe imala špric; dao joj ga je doktor Ramires, porodični lekar. Ursula je bila prisutna onog dana kad je lekar pokazao majci kako da koristi špric da ne bi morao da dolazi kući svaki put kad je snađu bolovi. „Slušaj doktorova uputstva, kćeri“, zatražila je donja Selija od Ursule, „ako mi u nekom trenutku ustreba tvoja pomoć.“ Povremeno joj je trebala. Povremeno je Ursula dolazila u iskušenje da ubrizga sebi kapi preostale u špricu... Bilo je veoma lako. Sad je uzela Dalmauov špric, napunila ga, celog, do vrha, kao što je videla da je on učinio, bez oklevanja ga zarila sebi u butinu i polako ubrizgala drogu.

Dalmau je, žurno ih zamenjujući, iscrtao nekoliko listova hartije iznad platna s raščerečenim mučenikom koga je majstor slikao. Crtao je vođen neodoljivom silom. Pred njim je Ursula drhtala, soptala, znojila se, padala na pod i puzala dok ne bi ustala. Mučila se; nije mogla da diše, vazduh joj nije priticao do pluća. Pokušala je da progovori. Nije uspela i zamolila je za pomoć pružajući drhtavu ruku. Nije mogla jasno da razabere tog slikara koji ju je grozničavo slikao. Ko je to? Šta radi tu? A Dalmau, koga je nadvladao morfin, takođe nije bio u stanju da protumači hitnost i važnost devojčinih pokreta.

Umesto toga, posmatrao je znoj kojim je bilo obliveno Ursulino telo kao sjaj kojim blistaju boginje. Video je da drhti, jeste, od sputane strasti, i soptao s njom pošto je cela vasseljena vodila ljubav s njim. „Nastavi tako“, podstakao ju je. „Dobro, odlično!“, povikao je kad je pala četveronoške. Nacrtao ju je. „Kraljica zveri!“ „Nastavi. Traži me. Gledaj me.“ Oči koje su ga ranije hipnotisale i koje nije uspevao da pretoči na platno dok mu alkohol nije pokazao put, sad nisu uspele da mu prenesu poruku smrti što joj se

utiskivala u ženice. Namesto toga, nesvestica koju je nedostatak vazduha izazvao kod Ursule, bezvoljnost, nepokretnost, prikazane su na Dalmauovim crtežima kao najveći izraz čulnosti i sladostrašća koje je mogla dostići žena što je krkljala izvijajući se na podu, izgubljenog pogleda, prazna, zgrčena, cvokoćući, obuhvatajući telo rukama...

Drveni ugalj je obojio u crno samrtni ropac nage devojke koja je ležala pored Dalmauovih nogu, još dugo pošto je poslednji dah izašao iz nje poput tanke niti što se slomila da bi je odvojila od sveta živih.

– Veličanstveno – šaputao je Dalmau trudeći se da ne naruši rečima čarobno kretanje drvenog uglja po hartiji. – Da. Genijalno!

Vrata su pukla od trećeg nasrtaja i otvorila se uz škripu koja je razbila avetinjsku tišinu u don Manuelovom ateljeu. On je prvi ušao. Za njim otac Žasint, krsteći se, i donja Selija, histerično vrišteći kad je ugledala ćerkino telo nago i s udovima razbacanim po patosu. Posluga se sjatila ispod gornje grede razvaljenih vrata ne usuđujući se da uđe; jedna služavka je prekrila oči najmlađem sinu bračnog para, druga je bezuspešno pokušala isto s Ursulinom sestrom.

Dalmau je i dalje sedeo na onoj niskoj i udobnoj fotelji, rastrojenog uma, pogleda uprtog u neku neodređenu tačku, okružen crtežima rasutim po podu. Majstor pogleda ćerku pa njega.

– Šta si to učinio, barabo?! – uzviknu pa kleknu pored ćerkinog tela i potraži puls na njenom ručnom zglobu.

– Da li je živa? – upita donja Selija jedva čujnim glasom.

– Ne znam – odvrati on. – Otkud ja znam, pobogu! – Ostavio je ručni zglob i pljesnuo je dlanom po licu. – Kćeri. Bože sveti! Odgovori! Ursula!

– Da li je živa? – opet upita donja Selija, stojeći nepomično iznad ćerkinog tela.

– Otkud ja znam! – prasnu majstor. – Ništa ne primećujem. Ursula! – Prodrma joj lice. – Ne znam šta treba da primetim!

– Puls – ogłosi se otac Žasint.

– Ne znam. Ne mogu da ga nađem... Ne znam da li dobro postupam. Ne znam da li ga tražim tamo gde treba. A šta ako je veoma slab?

– Idite po lekara! – naloži sveštenik posluži okupljenoj na vratima.

– Već su otišli, oče.

– Pomeri je, Manuele – zatraži supruga – pomeri je, možda dođe k sebi...

Majstor protrese ćerku, i u određenom trenutku se pokaza da je naga kao od majke rođena. Donja Selija prekri svoje grudi, kao da su one obnažene; zagleda atelje, pronade to što je tražila i prekri ćerkino telo čaršavom kakve je njen muž koristio da zaštiti slike. Ali nije je prekrivao celu. Ona mahinalno povuče čaršav naniže da sakrije noge, ali tada otkri ramena i početak grudi. I kad je obišla oko devojke i povukla čaršav u suprotnom smeru da bi joj prekrila ramena, ispod se pojaviše butine. Delovalo je da će ponoviti tu radnju, ali umesto toga se rasplakala. Otac Žasint je kleknuo kod devojčine glave, i s podignutim raspećem u jednoj ruci, uzeo da se moli.

– A osvećeno ulje? – jeknu majka. – Zar ne bi trebalo da joj date poslednju svetu tajnu?

– Ne može se ako je već mrtva... – prekinu sveštenik molitve da bi odgovorio donja Seliji.

– A ko kaže da je mrtva?! Ne znam da li je mrtva! – zaurla don Manuel i iščupa pramen zulufa koji se spajao s gustim brkovima. – Ja nisam lekar. A šta ako je u njoj ostao dašak života? Ko tvrdi da moja ćerka nije živa?

– Ako ne znamo – opet će donja Selija – dajte joj osvećeno ulje, oče.

– Nemam ga ovde – požali se sveštenik.

– Požurite i pronađite ga!

U tom trenutku, bez reci, kuvarica Ana s naporom kleknu između dvojice muškaraca i prisloni čisto ogledalce ispod Ursulinog nosa. Većina prisutnih zadržala je dah za koji su očekivali da zamagli ogledalo. Prošlo je nekoliko minuta, mnogo duže nego što bi neko mogao da izdrži a da ne diše, a ogledalo se nije zamaglilo. Kuvarica odmahnu glavom i dade ogledalo don Manuelu kao dokaz da mu je ćerka isпустиła dušu. S mukom se pridigla s poda, onako gojazna, između dvojice muškaraca, pored devojčinog trupla. Niko nije mrdnuo prstom da joj pomogne. Duboko je udahnula kad je to izvela, i nesvesno krenula da se nasloni na rukohvat fotelje u kojoj je još sedeo Dalmau, nesvestan svega oko sebe.

– Bedniče! – okrpi ga.

Neka služavka potraži još jedan čaršav i prekri celo Ursulino telo. Otac Žasint nastavi s molitvama a donja Selija je plakala držeći se za susedku koja se već pojavila u kući čuvši galamu i viku. Don Manuel se okrenu ka Dalmauu i pogleda okolo; pogled mu zastade na crtežima.

– Pokupite ih! – prodera se na jednu služavku.

Zatim ugleda morfin. Uze bočicu, zažmuri i baci je snažno na zid, gde se razbila.

– Džukelo! – Ščepao je Dalmaua za košulju da bi ga pomerio iz fotelje. Ali nije uspeo da ga podigne dok ga nije postavio do ispred svog lica, kao što je i hteo: bio je nepokretan kao džak. – Šta si učinio mojoj ćerki, pseto vašljivo?

Rasrđen, crven u licu i bljujući reči, don Manuel je nastojao da drži Dalmaua uspravno jednom rukom a drugom ga je šamarao po licu. Košulja se pocepala i mladić je skliznuo, udario o rukohvat fotelje i pao na pod. Samo je jeknuo.

– Odvratno kopile! – uvredi ga don Manuel šutirajući ga u stomak. – Ološu! Jeretiče! Kako sam mogao da imam poverenja u tebe? Ubiću te!

I šutnuo ga je još jednom, pa još mnogo puta. Neko je pokušao da ga zaustavi, možda još jedan tek pristigli komšija, ali neka žena ga dograbi za rame i ne dade mu. Osim tog izuzetka, niko nije reagovao, i dozvolili su da majstor batina Dalmaua, koji se nagoniski skupio i pokrio po glavi, sve dok don Manuel, slomljen, nije prineo ruke licu i pao na kolena.

Dalmaua su odveli u stanicu gradske policije u Ulici Ruseljo, gde je zatvoren pošto je služba za pomoć Gradskog veća odvezla Ursulin leš u Bolnicu Svetog krsta i pošto su se pojavili policija i sudija, zajedno s lekaresudske medicine, da sačine odgovarajući zapisnik. Radoznalci okupljeni na ulici su se odmakli s poštovanjem da propuste nosila. Zatim su okružili policajce koji su gurali Dalmaua s lisicama na rukama a on je, premda je izgledao nešto treznije, očigledno još bio pod dejstvom prekomerne doze morfina koji je sebi ubrizgao.

– Zašto je zatvoren?

Pitanje, snebivljivo, stidljivo, sišlo je sa Žuzefinih usta. Sedela je na ivici kamene klupe prislonjene uz zid stanice, sučelice policijskim stolovima. Vazduh je bio natopljen duvanskim dimom i znojem desetina ljudi koji su prolazili tuda. Buka je bila neprestana, poput huke koja se nikako nije prekidala; jedni su ulazili a drugi izlazili, i galama nije prestajala. Uprkos vrevi, Tomas je čuo majčino pitanje. Nije to bilo prvi put da ga je postavila otkako se tog popodneva, pre mnogo sati, spustila na tu klupu i sedela uspravnih leđa, neustrašiva, kao da takvim držanjem tela zahteva pravo koje su policajci dužni da joj daju.

– Rekao sam vam, majko – odvrati sin trudeći se da zvuči blago. – Dalmau nije učinio ništa rđavo. Oslobodiće ga svakog časa.

– Zašto im onda treba toliko vremena?

„Zato što su preispoljne džukele“, došao je u napast da joj odgovori, kao i prethodnih puta kad je pitala isto. Ona je to znala. U svoje vreme se borila, osetila na svojoj koži oholost moćnika. Ali još jednom je pogledao kako sedi tu, na ivici klupe, pomerajući ruke u krilu kao da šije.

– Papirologija, majko. Neće još dugo – odvrati milujući je po kosi.

Nisu mogli još dugo. Neko ko je prisustvovao Dalmauovom hapšenju u Pased de Grasiji i ko ga je poznavao razglasio je vest a ona je, budući loša, stigla do Žuzefinih ušiju za manje od sat vremena. Požurila je da pronađe Tomasa, najstarijeg sina, anarhistu, a on je opet potražio pomoć advokata Fustera. Nije prošao ni sat i po a sve troje su se pojavili u stanici u Ulici Ruseljo. Tomas i majka su seli na klupu; Fuster je išao od jednog do drugog službenika, ispitujući ih, zahtevajući, smeškajući se jednima i glumeći ozbiljnost s drugima.

– Moram da odem u sud – saopšti im napokon. – Tamo se obavljaju sve formalnosti.

– Koliko dugo ćeš ostati? – upita Tomas.

– Ne znam. Biće potrebno da vidim šta imaju, preglede leša, dokaze, ovo i ono...

Advokat s kratkom i prosedom kosom dobio je priliku da proveriti sve formalnosti, ozbiljne, neodložne i precizne, koje su izvršili sud i njemu dodeljeni organi imajući u vidu ko su pokojnica i njen otac.

– Neće dugo, gospođo Žuzefa – ponovio je i branilac po povratku u stanicu, kasno u noć, kad je seo na klupu da joj pravi društvo. – Vaš sin – ponovi on još jednom – nije počinio nikakav zločin, i oni to znaju. Lekar sudske medicine je detaljno pregledao devojin leš i nije pronašao ni najmanji znak nasilja ili zlostavljanja. Nema modrica,

nema belega, nema rana. Čak je umrla kao devica. Niti je bilo ikakvog znaka da je silovana. Uzrok smrti gušenjem je čest u ovakvim situacijama a primetno je i očigledno da je morfin ubrizgan u nogu. Dalmau nije učinio ništa rđavo. Čak i da ju je on ubo, to ne predstavlja nikakav zločin. Bila je pijana i po svoj prilici je ubrizgala sebi značajnu količinu droge; nešto u njenom organizmu je otkazalo. Ne dešava se prvi put. Sudija je naložio da Dalmau bude oslobođen: video sam rešenje.

– Zašto ga onda ne puštaju? – promrmlja Žuzefa.

Nakon još sat vremena čekanja shvatili su koji je razlog kašnjenja. Don Manuel, ispijen i bleđ u licu, u izgužvanoj odeći, pojavio se u stanici u Ulici Ruseljo. S njim su bila dvojica žandarmerijskih oficira, vojnika, koji nisu pripadali gradskoj policiji. Ušao je unutra čvrstim korakom ne gledajući ni u koga, otišao do dela gde su bili stolovi i nestao iza jednih vrata.

– Kuda ide? – upita Tomas Fustera.

Advokat zavrte glavom dajući znak da ne shvata, i smesta se obrati jednom od policajaca koji su primali ljude.

– Kuda ide onaj čovek? – upita. Policajac slegnu ramenima. – Želim iz ovih stopa da vidim svog branjenika.

– Ne možete – odvrati policajac kategorično.

– Imam pravo da vidim svog branjenika. Ta dvojica žandarma i otac mrtve devojkje sigurno su s njim...

– Ne mora da znači.

– Hoću da ga vidim odmah!

Fuster je zanemario novi odričan odgovor policajca i pokušao da prođe pored stolova i uđe na vrata. Još dvojica policajaca su kidisala na njega i blokirala ga. Nije se borio.

– Ja sam advokat – uzviknu – i zahtevam da vidim svog branjenika!

Ni jedan ni drugi policajac nisu olabavili stisak.

– Slušajte... – Tomas im priđe utišavajući glas. – Vi znate ko sam ja, zar ne? – Na njegovo pitanje jedan potvrdi, preostala dvojica ne. – Zovem se Tomas Sala. Već neko vreme sam čist i zato sam na slobodi, ali zaklinjem vam se najvećim od svih svetaca u koje verujete, ako ne pođete s nama u ćeliju u kojoj se nalazi moj brat i smesta ga ne oslobodite, neću se zaustaviti dok ova stanica ne odleti u vazduh i vi u njoj. Da znate, neki drugovi su već napolju i čekaju moja uputstva – slagao je, mada je bilo tačno da se nekoliko anarhista pojavilo ispred stanice kako bi saznali šta se događa.

Dvojica policajaca koji nisu poznavali Tomasa upitno pogledaše trećeg, a on u odgovor pusti advokata Fustera.

– Posle vas – zatraži ovaj kad su ga oslobodili i pošto je popravio odeću.

Stigli su upravo kad su dvojica žandarma vukla Dalmaua niz hodnik iz zajedničke ćelije.

– Kuda ga vodite? – zavika Fuster i potrča da ih presretne.

– Šta nameravate s njim? – dodade Tomas.

Žandarmi su oklevali a trojica policajaca iz stanice u Ulici Ruseljo stajala su iščekujući.

– Ispitaćemo ga – izjavi jedan žandarm drsko.

– Nema razloga za to – odvrati advokat Fuster. – Sudija je naredio da bude oslobođen bez podizanja optužnice. – Čuvši to, neko zausti da nešto kaže. – Smesta! – zatraži branilac.

Jedan žandarm pusti Dalmauovu ruku, zgrabi Fustera za vrat i prikova ga leđima uza zid; advokat je otvarao usta pokušavajući da udahne vazduh.

– Glupače, svejedno nam je da li je jedan ili trojica! – promrmlja žandarm.

– Bitange, nećete živi izaći odavde! – zapreti Tomas.

Fuster je nastojao da zadrži hladnokrvnost kad je žandarm olabavio pritisak na njegovo grlo.

– Je l' to sad ubijate i advokate? Shvatate li šta bi to značilo? Svi barselonski advokati, bilo da su republikanci ili monarhisti, levičari ili desničari, ustremili bi se na vas.

Nastade tišina među prisutnima u mračnom i smrdljivom hodniku. Samo je šumno disanje Dalmaua, koji se tresao i premeštao s noge na nogu neprekidno pocupkujući, razbijalo napetost.

– Hoćete li vi preuzeti na sebe odgovornost za ovu tragediju?

– opet upita advokat obraćajući se sad trojici gradskih policajaca iz stanice. Dvojica odmahnuše glavom, a treći skrenu pogled u stranu. – Hajdemo onda – pozva Fuster vukući Dalmaua za jednu ruku.

Međutim, nije uspeo da ga odvede. Don Manuel ga je sprečio hvatajući Dalmaua za drugu ruku.

– Ubiću te – skresao mu je u brk, drmusajući ga. – Platićeš za ono što si učinio mojoj ćerki. Kunem se Bogom da se neću zaustaviti dok te ne vidim mrtvog, tebe i sve tvoje.

– Ogavni bogomoljce, počnite od mene – izazva ga Tomas gurajući ga.

Žandarmi skočiše, Tomas i Fuster takođe. Policajci iz Ulice Ruseljo postaviše se između dve grupe.

– Idite – zatražiše od Tomasa.

Advokat nije stao da dvaput razmisli i gurnuo je braću niz hodnik a policajci su se isprečili ispred žandarma. Žuzefa je skočila s klupe videvši da joj se pojavljuje sin. Pokušala je da ga zagrli, ali Dalmau se odupro. Na svetlu u prizemlju videlo se da su mu oči crvene, podlivene krvlju, odeća prljava i pocepana; znoj je lptao s njega i bio je bled, a svaki mišić mu je bio napregnut, i samo što nije pukao.

– Moje stvari! – povika i obrnu se oko svoje ose, ne zarezujući majku, brata i advokata. – Gde su moje stvari?

– Idem po njih – ponudi se Fuster.

– Hajde napolje, brate – pozva ga Tomas hvatajući ga za lakat.

Dalmau se naglim pokretom otrese njegove pomoći.

– Sine, molim te – preklinjala je majka.

– Moje stvari! – ponovo zatraži Dalmau ostavljajući brata i majku i zaputi se ka Fustera, koji je razgovarao s jednim policajcem.

– U apstinentskoj je krizi, zbog droge – objasni Tomas majci.

– Opijum, morfin? Da li ste znali, majko?

– Zašto mi majke moramo sve da znamo? Da nisi možda ti znao, Tomase?

– Tu je bila bočica morfina! – čulo se kako viče Dalmau stojeći ispred policijskog stola, uzalud preturajući po svojim stvarima. – Gde je? Kod koga je?

– Kod moje ćerke – progovori don Manuel s gornjeg sprata.

– Ta bočica koju toliko tražiš odvela ju je u smrt.

Dalmau nije bio u stanju da ukrsti pogled s majstorom. Umesto toga, nehajno je uzeo svoje stvari i strpao ih u džepove. Uzeo je kaput i kapu pa brže-bolje napustio stanicu, ne pozdravljajući se ni s kim.

– Sine... – pokuša Žuzefa da ga zaustavi, ali bezuspešno.

Nijedno od njih troje nije pošlo za njim kad je izašao iz stanice u Ulici Ruseljo.

– U takvom je stanju da ne vredi ništa pokušavati. Neće nikoga slušati dok se opet ne ubode – izjavi Tomas.

– A posle? – prošaputa Žuzefa, kao da se ne usuđuje da postavi pitanje naglas.

Uto don Manuel i dvojica žandarma prodoše pored njih u pravcu izlaza.

– Primite moje saučešće – iskoristi Žuzefa priliku da se obrati don Manuelu.

– Vi? – upita on zajedljivo, zastajući pred njom. – Vaš sin je...

– Ne – prekinu ga ona. – To ste bili vi – dodade. Majstor nabra čelo. – Jeste, vi ste svojim laskanjima i koristoljubivošću dozvolili da jedan dobar dečko krene stranputicom. Vi bogataši raspolazete ljudima kako vam se ćefne, iskorišćavate ih, iskvarite i posle se žalite. Možda ste vi izgubili ćerku, i zaista žalim zbog toga, ali šta ste vi meni ostavili? Avet koja će se zlopatiti dok ne crkne ležeći u nekom jarku.

– Tome se nadam i to želim, gospođo – izjavi don Manuel Beljo.

Divnu su pretukli toliko puta da je bol prešao ako ne u prijatan, a ono suštinski osećaj u njenom životu. Nije mogla da upravlja jedino glađu: izluđivala ju je potreba da pojede nešto, makar i buđavo parče hleba. Hladnoća ju je nagonila da se šćućuri zaklonjena u nekom ćošku, nepomična, drhteći, pomirena s mogućnošću da sutradan neće opet otvoriti oči. Osećanja kao što su ljubav ili uživanje nisu postojala u životu trinšerairke koja je lutala ulicama otkako je znala za sebe. Bol ju je, međutim, pratio kao nešto što je oduvek živelo s njom, čas oštiji, čas manje oštar... Delfin je govorio da ga je otac pretukao čim se rodio, da je nakon svega dva-tri časa imao više modrica.

– Šta ti znaš? Mlađi si od mene, budalo – odvrati ona porazmislivši nekoliko časaka.

– A ko ti je rekao da sam mlađi od tebe?

Niko, to je bila istina. Divna se nije usuđivala ni da tvrdi da su ona i Delfin brat i sestra. Nije imala nikakvu uspomenu iz detinjstva koja bi ih povezivala. Ali nije imala ni uspomenu na sebe. Povremeno su joj nadolazile kao iznenadni blesci: lica rasplnutih crta, mnogo ljudi, mnogo dece, prosjaci; okruženje koje zaudara; glad i nemaština; hladnoća; vika i plač, i mnogo bola. I jednog dana na ulici, proseći, kad ih je zaustavio neki policajac. Delfin je rekao da joj je brat, ili je možda rekla ona.

– Naravno da sam starija od tebe! – htela je da se nametne. – Jesi li pobudalio? Zar ne vidiš da sam starija?

On je odmeri od glave do pete. Oboje su, kao i sva deca s ulice, imali u izobilju samo stare odeće i prljavštine, a što se ostalog tiče svi su bili proizvod neuhranjenosti i bolesti: muzgavi, niski, neki gotovo patuljasti, tela mršavog kao kostur i bleđog, koščatog lica.

– Ko te je sinoć branio? – nije se dao Delfin. – A? A? Ko? Da nisam stariji od tebe, zar bih te branio? Otkud će mlađi da brani starijeg? Uvek je obrnuto. Priznaj!

I dalje su koračali među svetom. Većina ljudi ih je izbegavala, ali poneko je pretio da će ih skloniti s puta. Divna i Delfin, kao i svi trinšerairesi, primećivali su takve i izbegavali ih; bila je to jedna od prvih lekcija ulične dece: ako ne naučiš da izigraš te bezobzirne, samo će pljuštati ćuške i šamari, kao da si pseto koje čovek može da psuje, bije i pljuje. Kasnije su se brat i sestra razdvojili da bi napravili prolaz dvokolicama natovarenim slamom, koje je vukao neki čovek. Jeste, Delfin ju je uzeo u odbranu, mada

je to bilo malo bitno: od prvog šamara joj je prepuklo srce a glava joj se snažno okrenula u vazduhu; teško da su je drugi udarci mogli više boleti. Delfin se postavio između njih pre nego što joj je čovek opalio i drugi šamar, od kog bi joj se lice možda okrenulo na drugu stranu, i od kog bi joj rane možda zacelile kao što je i priličilo bednici poput nje, koja je imala pravo da razmišlja o srcu jedino kad je izneveri. Delfin je primio taj drugi udarac. Ipak, on je bio namenjen Divni i dobro bi joj činio. Bol leći, bol ih održava u životu i na oprezu; bol ih podseća ko su.

– Nije trebalo da me braniš – ukori ona brata.

– E pa, sledeći put neću. – Ovoga puta prešli su na drugu stranu ulice da ne bi naišli na policajca koji im je dolazio u susret. – Ali i dalje sam stariji od tebe – nije odustao kad su prebrodili opasnost. – Kuda idemo?

– Hoću da vidim onu profuknjaču.

Delfin othuknu. Ne odgovori ništa. Znao je da neće nagovoriti Divnu da se predomisli. Ošamario ju je Dalmau, njen Dalmau. Jeste, sinoć su ga pronašli dok je tumarao ulicama Ravala, usamljen, nervozan, znojav. Delfin je opomenuo sestru. „Nemoj da ideš. Nemoj da mu prilaziš. Nedostaje mu ubod droge.“ U pitanju je bio opasan narkoman. „Nemoj, Divna“, dodao je kad je pustila njegovu ruku i krenula prema Dalmauu.

Kazao joj je da je kurva, drolja, da mu je uništila život pokazavši mu gde je Ema, odvođeci ga njenoj kući da bi video kako joj je drugi muškarac napravio dete. Zašto je to učinila ako je znala? Upao je u kandže morfina njenom krivicom, isključivo njenom krivicom; da ga nije odvela...

– Imaš li morfin? – upita između dve uvrede. Divna odvrati da nema. – A novac za kupovinu? – upita. Ni to. – A ti? – dodade u pravcu Delfina, koji ustuknu odmahujući glavom. – Kučko odvratna! – Opet se okrenuo ka Divni. – Navukla si mi bedu na vrat! Ko ti je rekao da je tražiš? Bio sam je zaboravio. A znala si da je zatrudnela s drugim!

Telo mu se zatrese u apstinentskoj krizi, a drhtanje pređe u grčeve za koje je izgledalo da će ga oboriti na zemlju, ali su ga umesto toga naterali da snažno udari Divnu po licu. Delfin potrča i postavi se između njih dvoje; sledeći udarac je pripao njemu.

– Uništili ste mi život – procedio je kao da su ga ti napadi besa iscrpli. – Mrzim te, devojko. Samo si mi donela nesreću. Otkad sam te nacrtao, život mi se pretvorio u stradanje. Umri! Ne želim nikad više da te vidim.

Divna nije plakala, ostala je šćućurena u jednom ulazu, naslonjena na Delfina ostatak noći. Bol ju je podsećao da ne sme da roni suze, da je rođena bez njih, kao što su neki rođeni bez ruke ili noge.

– Zašto želiš da vidiš tu profuknjaču? – upita brat sestru kad mu je, u osvit zore, predložila da krenu u susret Emi.

– Dalmau ne zna šta govori – opravda ga Divna. – Bio je drogiran. Ali ta profuknjača bogami zna šta radi, i upropastila ga je.

– To nije naš problem, Divna. On neće dugo poživeti. Brzo će umreti, ti to znaš. A ako ne bude tako, ubiće ga onog dana kad pokuša nešto da ukrade da bi kupio drogu, ili

će ga strpati u zatvor, što će biti još gore. A ona, šta te briga za nju? Zašto ne zaboravimo oboje?

– Dalmau će umreti? – zapita se trinšerairka. – Sigurno – odgovori sebi. – Ko ti kaže da ja neću umreti pre njega? Ili ti? Koliko sutra: tifus ili tuberkuloza, velike boginje... ili ubod nožem. Zar nam se to ne događa svakog dana? Sećaš li se onog što su ga zvali Kosmati? – upita. Delfin potvrdi. Čuo je za to, ali pustio je sestru da nastavi. – E pa, umro je juče. A prekjuče ona fufica što se sklanjala pored nas, sećaš li se? – I nje se sećao, da. – A nakjuče... – Nije produžila. – Sutra može doći red na nas, Delfine. Ja želim da vidim tu profuknjaču zbog koje Dalmau plače: susreti s majstorom su jedino lepo što mi se dogodilo u životu. Samo želim da je vidim – dodade. Delfin se zasmeha od neverice. – Ti nemoj poći ako ne želiš.

– Trudna je – naglasi Delfin kao da time može da utiče na sestru da potisne svaku lošu nameru koju je možda imala prema Emi.

– Dosad se porodila.

Tako je i bilo. Ema je išla s bebom privezanom za grudi velikom maramom koja je sasvim prekrivala detence. Nosila je ručak Antoniju, na gradilište na kome je Divna znala da zidar radi, petospratnici zidanoj u jednom sokaku u Četvrti Svetog Petra. Tu je bilo gotovo nemoguće kretati se. Skele su zauzele deo ulice koja je i sama po sebi bila uska. Narod se trudio da prolazi tuda zaobilazeći gomile materijala za gradnju, cigle, džakove peska, daske... Jedni su vikali, drugi se žalili, a poneko se i šalio. I tu je bila Ema, kao i druge žene, čekajući da nadzornik da znak za završetak prepodnevnog smene i da zidari koji su radili na građevini siđu sa skela.

– I šta sad? – upita Delfin sestru, dok su stajali samo dva-tri koraka dalje, kod jedne napola srušene kuće na drugoj strani ulice, preko puta zdanja u izgradnji.

„Sad?“, pomisli Divna zureći u Emu. Mogla je da je dodirne.

– Sklanjaj se odatle, pijavice! – začu kako joj dovikuje neko otpozadi.

Okrenu se i ugleda taljige s četiri točka koje su prevozile drvo za izgradnju. Vukao ih je krupan peršeron, nervozan zbog vozareve vike i udaraca bičem, nužnih za kretanje sokacima po starom gradu.

„Sad ćeš videti svog boga“, pomisli Divna, i umesto da se odmakne da bi propustila kola, napravi se da se spotakla baš kad je peršeron prolazio pored nje, i uplaši ga kad je u vazduhu zalepršalo bezbroj komada odeće kojima je bila prekrivena, kao da pokušava da izbegne da padne pred njega. Reakcija je usledila trenutno: konj se uplašio i silovito đipio na suprotnu stranu, onu na kojoj su se nalazile Ema i ostale žene, i one su pobegle glavom bez obzira ispred ata.

Divna je videla da sve beže preskačući tegle sa hranom, hleb i mešine s vinom; okrenula se i slavodobitno nasmejala gledajući u brata, dok je podražavala žene, trčala u mestu i mlatarala rukama bežeći uplašeno u šali, dok joj pažnju ne privuče tresak: ne samo da se konj naslonio na zid preko puta i naterao žene zidara u bekstvo nego su uz to i kola pošla istom putanjom i jedan točak je udario u direke koji su držali skele ispred pročelja građevine.

Vozař je čuo kad je najpre zaškripalo, opazio je nadolazeću opasnost, i umesto da se bori s konjem, iskočio je iz kola kako mu zgrada ne bi pala na glavu. Oslobođen kontrole, dok je točak zakoio za jedan drveni potporanj, peršeron je pokušavao da se oslobodi, ali je postigao samo to da se skele zaljuljaju i da se kofe, voda, pesak i daske obruše na njega, što ga je još više izludelo i nagnalo da upre svom silinom svojih ogromnih širokih i ispućalih sapi i nogu krupnih kao debla drveta, povlaćeći ovoga puta čitave skele, zid fasade koju su držale, a time i zidare koji su radili, i oni su pali s više metara visine pritisnuti šutom, krhotinama, daskama i ciglama.

Još se nije podigla prašina nakupljena u sokaku a peršeron se i dalje bacakao nogama ležeći na zemlji, povređen, vezan za kola, kad su žene zidara poletele da traže svoje muževe. Nedugo pošto se rzanje konja priključilo jaucima povređenih i povicima žena, zvona na obližnjoj Crkvi Svetog Petra zazvonila su na uzbunu: brzo i više puta zaredom.

Ema niti je išta videla niti je mogla da diše. „uvajte se, konj se rita!“, čula je da neko opominje. Prekrila je svoju ćerku Huliju celu, i pokušala da se odmakne od mesta na kome su se čuli peršeronovi udarci kopita o tlo i o šut. U uzanom sokaku, nalik na veliku cev, izgledalo je da prašina što je letela u vazduhu nikad neće nestati. „Antonio!“, povika. Udarila je u nekoga; bila je to još jedna žena. „Ramone!“. vikala je.

– Antonio!

Stojeći na daskama, nije čula odgovor. Njen vrisak se pomešao s još nekoliko, i malo-pomalo s bolnim jaucima povređenih, vikom ljudi koji su se pomaljali, prodornim rzanjem peršerona i zvonjavom zvona Svetog Petra. Pristiglo je još konja: policija. Prašina je postepeno išćezavala i prizor se video bolje. Svi su bili prljavi. Ema je još čvršće umotala devojćicu u maramu u kojoj ju je nosila. Nije se čula, ali znala je da je živa; mogla je da oslušne otkucaje srca na svojim grudima. Neko, neki policajac, počeo je da izdaje naređenja, ali niko se nije obazirao na njega. Ljudi su podizali daske i krš trudeći se da oslobode zarobljene zidare. Neke žene su pomagale; druge, kao Ema, stajale su nepokretno, zadržavajući dah, gledajući levo-desno dok ne bi prepoznale onoga koga su tražile. Najednom ga ugleda: izvlačila su ga dvojica muškaraca vukući ga za ruke, kao lutku. Preskočila je dve-tri daske i samo što se nije saplela.

– Pažljivo! – ukori ih.

Njih dvojica stadoše. Nisu ispustili Antonija, i ostao je napola viseći.

– Gospođo... – počeo jedan od njih.

– Policija! – pozva drugi.

Neko je otpozadi uhvati za ramena.

– Mrtav je – šapnu dok su druga dvojica nastavila da vuku leš.

Ema osmotri Antonija, krupnog i snažnog. Nije bilo krvi. Nije se videla nikakva rana. Kako takav čovek može da umre?

– Ne – odvrati veoma tiho.

Policajac ju je snažnije držao za ramena dok su ljudi izvlačili Antoniovo telo i prislanjali ga uz pročelje kuće preko puta, zajedno s još jednim mrtvacem i dvojicom

povređenih koji su sedeli leđa uspravljenih uza zid. Onda ju je pustio. Ema se okrenula prema njemu.

– Ne – ponovi.

Policajac skupi usta.

Ema kleknu kraj Antoniovog lesa, nesvesna radova na raščišćavanju ruševina. Levom rukom, iznad marame, držala je glavu svoje devojčice, a desnom je milovala Antonija po prljavoj kosi. Nije mogla da poveruje da je mrtav. Udarila ga je po obrazu, pokušavajući da ga navede da reaguje. Jedan mladi lekar iz gradske ambulante kod Parka, najbliže tom delu grada, kleknu kraj nje.

– Proverićemo – rekao je mekanim glasom tražeći puls na ručnom zglobu. – Žao mi je – izgovori pošto ju je obmanjivao neko vreme i zaključio da je nešto spremnija da prihvati tragičnu dijagnozu.

Od tog časa redosled događaja se pobrkao u Eminoj glavi. Plakala je. Ronila je suze nad lešom svog zidara, koji je i mrtav bio gorostasan, držeći Huliju svom snagom. Pokušali su da je podignu, ali usprotivila se. „Trebalo odneti mrtve i ranjene, gospođo“, čula je da joj neko govori. Prestala je da se opire i mladi lekar joj je pomogao da ustane; i ne pomerajući se, videla je kako njenog Antonija utovaruju u otvorena kola. „U Bolnicu Svetog krsta“, odgovorili su na pitanje koje je izgovorila prepuklim glasom. Iako je imala potrebu da ga još jednom dodirne, nisu joj dopustili: donosili su još jednog povređenog.

– Idite najpre svojoj kući – savetovali su joj. – Mrtvačnica nije mesto za bebu.

Neko ju je zagrljio, jedna žena.

– Gde živiš? – upita.

Ema zamucnu. Dve dobrovoljne bolničarke se ponudiše da je otprate.

– A šta je sa zdelom sa hranom, i mešinom vina? – doseti se Ema da pita priznavši da kod sebe nema ni deset para koliko je koštao tramvaj.

Dve žene je umiriše: potražice zdelu i mešinu s vinom, uverile su je, i osim toga su platile tramvaj iz svog džepa.

Kad se obrela u hodniku svetlarnika na koji su gledali kućerci, Emiliji i Puri je bio potreban samo trenutak da preuzmu stvari u svoje ruke. Ema je još bila prekrivena prašinom, a kosa joj je bila umazana zemljom, kao i odeća. Jedino su suze ostavile čiste tragove na njenom licu. Gotovo da su morale da joj otmu ćerku. Ne prestajući da paze na decu, smestile su je u krevet. Obrisale su je i ponudile čorbom koju nije ni okusila. Ali je zato podojila Huliju. „Snažna žena“, poručile su jedna drugoj očima videvši da nije izgubila mleko. Ipak, ni jedna ni druga nisu mogle da tvrde dokad će potrajati ta čvrstina.

Opština se pobrinula za sahranu ustanovivši da Ema nema novca. Postarala se brzo, za manje od četrdeset i osam časova, pošto je bio mesec avgust 1904. godine i upekla je vrućina. Uprkos hitnji, Ema je bila zatečena prisustvom gotovo desetero ljudi. Druga dvojica poginulih zbog obrušavanja nisu pokopana u slobodnom delu groblja, nego na području za katolike, gde su otišli predstavnici vlasnika gradilišta. Ona nije imala vremena da ikome javi za svoju nesreću. A nije imala ni kome: mogla je da kaže Dori,

ali bila je sigurna da joj prodavač šešira ne bi dopustio da dođe, da se ne bi isprljala. A što se tiče Žuzefe... Odavno je nije videla, otkako se onog dana pojavio Dalmau s namerom da joj pomogne. Uz to, jedino je Žuzefa mogla reći sinu gde ona živi, ili s kim živi, ili mu je dala neki podatak da je nađe, tako da nije mogla da izbegne suprotstavljena osećanja prema Dalmauovoj majci. Emilija i Pura nisu mogle da dođu; učinile su dovoljno. A nije poznavala Antoniovu porodicu; znala je da postoje majka i dve sestre s kojima se nije viđao i koje su živele u nekom selu u okolini Barselone. „Upoznaću te s njima na svadbi“, uvek je obećavao, ali kako se sve odvijalo, venčanje je nekoliko puta odlagano.

Ipak, pojavilo se nekoliko drugova koji su trčali s njima na poslednjem štrajku građevinskih radnika. „Živela republika“, uzviknu jedan od njih s podignutom rukom dok su grobari spuštali Antoniov les u zajedničku grobnicu. „Ovo bi mu se dopalo“, pomisli Ema i razvuče usne u ovlaštan osmeh. Niko nije napadao Crkvu, možda iz poštovanja prema bolu porodica koje su nešto dalje sahranjivale svoje mile i drage.

A na Emينو iznenađenje, pojavio se i Hoakin Tručero, ovoga puta u čistim, blistavim cipelama, u društvu pomoćnika Remera. Otkako je rodila devojčicu i situacija pošla po zlu, Ema više nije davala večernje časove.

– Prenosim ti izraze saučešća cele partije i u svoje lično ime.

– Tručero joj pruži ruku pošto je Antonio nestao pod zemljom i prisutni na pogrebu počeli da se razilaze.

– Hvala – odvrati Ema pružajući mu desnu ruku, dok je levom čvrsto držala devojčicu, koju je na njenim grudima opet skrivala velika marama. – Tručero... – pozva ga kad je napravio pokret da je ostavi. Mladi vođa se okrenu ka njoj. – Potreban mi je posao.

– Razgovaraćemo o tome, Ema. Ali moj odgovor ti je poznat.

– Moj drug, otac moje ćerke, poginuo je zato što se nalazio na spiskovima tih prokletih...

Većina ljudi koji su došli na sahranu opkolila je Emu i dvojicu partijskih rukovodilaca.

– I ja sam na njima od poslednjeg štrajka; upisan sam tamo zajedno s Antoniom – izjavi jedan muškarac.

– A ja sam se oslobodio – naglasi drugi.

– Antonio je poginuo zato što je morao da radi za nisku nadnicu i u nebezbednim uslovima – produži Ema – a sve to se dogodilo zbog toga što je slušao partiju i borio se za radnička prava.

– Mnogi se bore, mnogi su bez posla i mnogi snose posledice – odvrati Tručero.

– Ne bi se reklo da si ti jedan od njih – okrpi ga jedan zidar.

Ema opet svrati pogled na Tručerove blistave cipele; možda je pogrešio što ih je uglancao.

– Sigurno ima mnogo takvih – umeša se i drugi priskaćući Emi u pomoć – ali Antonio je poginuo i ostavio bez novca ženu i bebu od nekoliko meseci, a mi sad pričamo o njoj.

– U bratstvima će joj pomoći.

– Ne želim pomoć. Želim posao. – Emin glas otvrdnu. – Ako ne možete da posređujete u tome, onda ne služite radnicima, pogotovo ne onima koji se bore za vas.

– Partija nije tu da bi izlazila u susret svakome pojedinačno.

– Poruči Lerošu – pripreti Ema – ili će mi naći pristojan posao, ili ću opet potražiti žene i držati govore na mitinzima, ali ovoga puta da ih odvratim od revolucije koje su vam puna usta.

Emin pogled se susretnu s Tručerovim. Sunčevi zraci su padali okomito i čak su i grobari pratili šta će se desiti. Ema stisnu vilicu i pesnice kao u trenucima kad se sretala oči u oči sa žandarmerijom, s Monserat pored sebe, kad su izazivali jedni druge; republikanci tada nisu postojali osim kao grupa starih nostalgičara. One jesu; one su bile tu, odmalena, i trpele poglede ispunjene mržnjom nekolicine kivnih policajaca kojima nije bilo dozvoljeno da jurišaju na žene i decu. Tručero nije posedovao ni smelost policajaca, bio je običan radikal, mlad i ponizan, i to se okrenulo protiv njega, što je pokazao kroz nekoliko sekundi, kad je klimnuo glavom, popuštajući pred pritiskom.

– Ja sam kuvarica – podseti ga Ema dok je odlazio.

Nije se usudio ni da joj pruži ruku; oprostio se dotičući obod polucilindra.

Međutim, takav stav joj nije bio od pomoći kad se kasnije zaputila na gradilište, u društvu svega dvojice Antoniovih prijatelja. Uprkos proteklom vremenu šut je još bio nabacan s jedne strane, dovoljno da se omogući prolaz sokakom, a nekoliko zidara je svojski zapinjalo da završi s podupiranjem građevine. Bilo je dosta ljudi: fizičkih radnika, graditelja, službenika i mnogih znatiželjnika. Ema upita nekoga ko je ličio na čuvara gde je nadzornik.

– Zašto želiš da ga vidiš? – zatraži on da čuje.

– Zato što je otac moje ćerke poginuo upravo ovde pre dva dana.

Preletela je pogledom po zemlji, kao da želi da mu pokaže tačno mesto gde je Antonio umro, ali pre nego što je opet podigla glavu, stražar je već bio prišao muškarcu koji je izbliza nadzirao radove na podupiranju i skrenuo pogled čuvši šta mu je čuvar došapnuo. Začas se stvorio pored Eme, gužvujući kapu u rukama.

– Žao mi je – izjavi. – Šta vi tražite ovde? – dodade obraćajući se dvojici zidara s Emine leve i desne strane, koje je očigledno poznao.

– Dolazimo sa sahrane jednog druga – odgovori jedan od njih neljubazno. – A on je bio i tvoj prijatelj pre nego što si počeo da zapošljavaš štrajkbrehere i da izrabljuješ radnike.

– Vi to govorite o Antoniju? – upita nadzornik, iako je u dubini duše znao odgovor; nije bio prepoznao Emu, i ona potvrdi. Čovek uzdahnu. – Opomenuo sam ga da to nije put...

– Put odbrane radničkih prava? – skoči Ema.

– Put da prehrani svoju porodicu – odvrati nadglednik. – Ali ne bih hteo da se raspravljam s tobom – pokuša da se izvuče.

Dotad im je bilo prišlo još ljudi.

– Šta želite? – upita neposredno Emu jedan lepo odeven muškarac, sav u crnom, u beloj košulji, sa šarenom kravatom i gustom, lepo negovanom bradom.

– Don Hose Sančo – predstavi ga nadzornik – vlasnik zgrade.

– Moj...

„Moj šta?“, uvek bi se na kraju zapitala Ema. Nisu bili venčani. – Otac moje ćerke je poginuo pre dva dana na ovom gradilištu.

– Moje najdublje saučešće – izjavi buržuj.

– Htela bih da tražim odštetu koja bi mogla pripadati siročetu zbog nesreće.

Vlasniku i nadzorniku se smrkoše lica. Dvojica zidara, Antoniov prijatelji koji su bili u Eminom društvu, pružali su joj podršku ćutke, mada su je na putu do gradilišta upozorili da neće dobiti ni žutu banku. „Želim to da čujem iz njegovih usta“, zainatila se. I tako je i bilo:

– Ženo, ne pripada vam nikakva odšteta – odbi je vlasnik.

– Ali...

– Nesreća – umeša se nadzornik – nije bila posledica radova na građevini, niti nemara ili nebezbednosti zgrade. Nismo mi krivi što je jedan poludeli konj pojurio na skele.

– Ni Antonio nije bio kriv! – uzviknu Ema.

– Jeste, to je tačno – složi se on. – Stoga je u pitanju viša sila, razumeš li? Niko nije kriv... Osim ako ne budeš htela da podneseš tužbu protiv vozara, ali i on je sve izgubio: i taljige i konja. Nećeš povratiti ni novac koji budeš potrošila na advokate i zastupnike.

– Otac moje ćerke je radio za vas – nije se dala Ema.

– Ako želite da se obratite sudovima – pokuša vlasnik zgrade da prekrati razgovor pred sve većim brojem ljudi – imate pravo na to.

– Vi... – Ema upre kažiprstom u buržuja. Prezrivo izgovori: – Vi ste šljam ovoga sveta. Iza vas ostaju udovice i siročići samo da biste zaradili nešto više novca. Te skele su bile slabe i nestabilne. Četiri loše postavljene daske nasred sokaka, bez ikakve zaštite. Zanima vas samo da uštedite novac.

– Niko nije primorao Antonija da radi na ovom gradilištu – umeša se nadzornik. – Bio je iskusan zidar. Kad bi to što kažeš bilo tačno, odbio bi posao.

Zajedljivost s kojom je izgovorio tu rečenicu, iako je dobro znao da su glad i nužda nagonile ljude da prihvate nebezbedne uslove, ogorčila je Emu.

– Džukelo! – ustremi se na njega.

On uzmaknu, mada nije bilo velike potrebe za tim, pošto se Ema zaustavila setivši se da nosi devojčicu.

– Vucibatine pokvarene! – uvredi ona sve prisutne. – Propalice!

Policajac koji je nadzirao gradilište krenu prema njoj. Buržuj odmahnu glavom.

– Žena je van sebe – objasni. – Logično je, s obzirom na okolnosti. Nećemo joj uzeti za zlo te uvrede. Da li smo dužni neku nadnicu ocu njene ćerke? – upita nadzornika.

Ema, srdita, zajapurenog lica, stisnute vilice, pogleda ih sve, jednog po jednog, zadržavajući oči na policajcu, koji je stajao iščekujući. Gnev ju je podsticao da nešto

učini, ali razum je prevladao: šta bi bilo s njenom devojčicom kad bi je uhapsili? Pljunula je na zemlju i pošla da pobegne odatle i po cenu da se odrekne četiri ponuđena novčića. „Potreban ti je taj novac“, došapnuše joj Antoniovi prijatelji. Na koncu je stala ispred buržuja, onog muškarca u crnom redengotu i s negovanom bradom, trudeći se da ne pruži ruku u iščekivanju da dobije pezete koje je štedljivo brojao. Ali naposljetku je morala. Ruka nije pratila njenu volju, i zadrhtala je.

Pre odlaska, prišla joj je jedna žena i dala joj mešinu s vinom, čistu i podmazanu.

– Nismo pronašle zdelu – priznade. Ema se obisnu o nju. – Budi jaka – šapnu joj. – Potrebna si ćerki. Ne popuštaj. Mnogo nas je prošlo kroz to.

I da nije bilo tog konja, objasnili su joj zidari kasnije, na putu do kuće, ni onda joj ne bi platili. Što se pravosuđa tiče, bili bi u obavezi: postojao je zakon donet pre nešto više od četiri godine kojim je tako propisano. Međutim, sudije su i dalje zahtevale da uz to postoji i nekakva krivica vlasnika, a to je veoma teško dokazati, pogotovo kad i same kolege žrtve nesreće najčešće odbijaju da daju izjavu protiv poslodavca u strahu da će izgubiti posao.

Brisala je tanjire i šolje glinastim peskom s Monžuike, kao u Bertranovoj prčvarnici. Prala je pod i stolove u kafe-restoranu Republikanskog bratstva, svetiljke, vrata i pribor za jelo. Brisanje i čišćenje; to je bio posao koji joj je pronašao Trúceru. Opet je počela da daje časove radnicama, tri puta sedmično, uveče. Proticalo je vreme od Antoniove smrti, i ljudi koji su tada dali sve od sebe da joj pomognu, neki širokogрудо, vratili su se uhodanoj kolotečini i vlastitim nevoljama. Ema je plakala noću, i dok je uspomena na Antonija isticala iz nje zajedno sa suzama, nevolje su se umnožavale, kao da je povratak u život odlučio da ispadne mnogo suroviji nego što je predviđala.

Tri pezete, koliko je zarađivala kao dnevnu nadnicu, nisu bile dovoljne da hrani sebe i ćerku i da plaća kiriju za onaj neuslovni sobičak u hodniku. Uspela je da izdrži dva meseca, ali vlasnik zgrade, još jedan buržuj koji se obogatio na račun siromaha, poslao je svog upravitelja, jednog ćelavog i mršavog starca koji je bazdeo i tresao se, i bez imalo uviđavnosti što ona doji Huliju, zapretio je da će je smesta izbaciti iz stana, osim ako... Pogled ispunjen pohotom koju su isejavale te vodnjikave oči bacio je Emu u očaj. Njen čovek, njen zidar, nije kraj nje, pa čak i taj matori podlac pokušava da se okoristi njenom nevoljom. Vraća se ranijem životu: natezanjima s dušegđžijom i sa živinarom.

– Idite vi u. – učuta i zaustavi se na vreme. – O kom roku bi bila reč? – upita ustajući iz postelje i odmičući Huliju dovoljno da taj uljez nazre deo njenih grudi.

– Ne znam... – Upravitelj joj priđe. – Koliko bi ti trebalo?

Ema ostavi devojčicu u krevetu i okrenu se ka starcu s potpuno obnaženom dojkom, uspravljenom bradavicom, prepunom mleka koje nije htelo da prestane da izvire. Pohotljivcu pocuriše sline između krajeva usana. Pruži ruku da bi dodirnuo Emine mlade grudi, a ona ga šutnu u međunožje. On zaurla i prinese ruke testisima, a Ema ga opet šutnu. I treći put, dok nije pao na pod presamićen.

– Zasad ćeš mi dati još jedan mesec, zar ne? – reče Ema. Starac ništa ne odgovori. – Zar ne? – ponovi ona i kleknu na starčev trup, a on zaškripa kao da se slomio.

– Da – zakrklja on.

Naterala ga je da potpiše priznanicu kao da je platila za još mesec dana. Primorala ga je na to pritiskajući mu bubrege Antoniovim perorezom; dali su joj ga u bolničkoj mrtvačnici, s njegovim ostalim ličnim stvarima. Koristio je taj perorez za sve, njime je sekao hleb i nabadao krompir koji mu je donosila za ručak, a njime se i igrao i deljao komade drveta koji nikad nisu bili nimalo slični onome što je govorio da je hteo da izvaja. Uvek se smejala i rugala mu se kad bi videla šta je ispalo na kraju.

– Nešto potpisano pod prinudom nije pravosnažno – probudi je starac iz snatrenja.

Ema stisnu vrh peroreza. „Trebalo bi uvek da ga nosim“, zakle se sebi u tom trenu.

– Ali bilo bi pravosnažno da si potpisao pošto si mi olizao pičku, je l' to hoćeš da kažeš? – Pritisnu perorezom mnogo snažnije, dok nije osetila da se zariva u meso, a starac se previjao od bola. – Kad prođe ovaj mesec, dođi da mi pogledaš drugu sisu.

Sad se taj dan bližio, a ona nije imala novca. Najveći deo plate odlazio je na hranu; morala je dobro da se hrani da bi imala mleka i da bi njena ćerka rasla zdrava. Trebalo joj je nešto zimske odeće za Huliju, makar i polovne, osim sveca, uglja, i da plati poneku tramvajsku kartu kad nije bila u stanju da prepešači pola Barselone kako bi stigla na posao. Jedina olakšica je bila što je ostavljala devojčicu u jaslicama Bratstva, gde su brinuli o njoj i gde je odlazila da je podoji svaki put kad bi je pozvali.

Opet je upotrebila Antoniov perorez jednog dana kad joj je poslovođa kafea prigovorio po ko zna koji put što neprestano dolazi i odlazi. Tom prilikom ju je napao oštrije, žučno, možda zato što je bio pripit.

– Ne može to tako! Ne možeš po ceo dan da se šetkaš levo-desno! Čišćenje se prekine i ostanemo bez manjih i većih čaša, i...

Ema mu priđe.

– Izvinite – pokuša da se opravda.

Tu prekinuše jedno drugo:

– Nije dovoljno...

– Znaš da imam ćerku...

– Neka je čuva neka druga žena!

– Moram da je podojim.

– Potraži dojlju...

Loše je protumačio razdaljinu na koju mu je prišla. Bila je tako blizu da je mogao da je dodirne. Zadah rakije joj je bio nepodnošljiv.

– Ne mogu da plaćam dojlju – promrmlja ona.

– Onda ćeš morati da nadoknadiš na neki drugi način... – natuknu on.

Ućutao je osetivši kako mu vrh peroreza pritiska testise. Uzmakao je, ali Ema je prislonila nož još jače. On je i dalje koračao unatrag, gotovo podignutih ruku, dok nije udario leđima o zid. Ema nije popustila.

– Odseći ću ti onu stvar ako opet budeš dirao mene ili moju ćerku. Je l' ti jasno?

Međutim, bila je sigurna da upravitelj neće podleći istoj prevari i pokloniti joj još jedan mesec u kućerku kod hodnika. Tog dana nije imala večernji čas i znala je da joj je preostala još jedna mogućnost. Iz Bratstva, pored Barselonskog univerziteta, zaputila se u Četvrt Svetog Antonija, tamo gde je nekada živela sa stricem Sebastijanom, braćom i sestrom. Stigla je u dva koraka, premda se trudila da izbegne taj put i taj deo grada od dana kad je izbačena iz kuće.

Vrata su bila otvorena, pa je pokucala i ušla ne čekajući odgovor. Bili su svi tu, i večerali: stric, Rosa i dvojica braće. Nisu odmah reagovali, dok sestra nije ustala i potrčala da je zagrlila. Ema dopusti da joj poteku suze.

– Postavite još jedan tanjir – naredi Rosa.

– Ne... – pokuša Ema da odbije.

Ostali se nisu ni pomerili.

– Zar me niste čuli, oče? – povika Rosa.

Ema je došla samo po nalivpero sa zlatnim poklopcem koje je pripadalo njenom ocu; njime će sigurno moći da plati još mesec dana stanarine, možda i dva, ali naposljetku je smazala ukusnu čorbu od povrća s obilnom količinom mesa, kao što je i priličilo radniku u klanici, dok se Rosa igrala s Hulijom, koja joj je sedela na nogama opkoračivši ih.

Antonio, njen muž, jeste, udala se, odlučila je da ispriča, poginuo je u nesreći. Bio je zidar. „Nesreća s konjem koji je poludeo i srušio skele?“ „Upravo ta“, potvrdila je kad ju je jedan brat upitao. Grimasa neodobranja s kojom ju je stric Sebastijan dočekao ublažila se kad je čuo njene reči, i čak je dopustio sebi da uhvati Huliju za ručicu, kraj sebe za stolom. Ema je nastojala da ne otkrije mnogo više. Radi u Bratstvu, iako više ne učestvuje na republikanskim mitinzima. Žene imaju malo toga da ispričaju i po svemu sudeći ona je potrošila sve što je mogla da kaže. Stric Sebastijan je otišao po nalivpero još pre nego što je pojeo sve iz tanjira.

– Zašto ga nisi poklonila mužu kad ste se venčali? – upita kao usput pre nego što je opet seo i prineo kašiku ustima.

Pero je stajalo na stolu brižljivo umotano u gazu.

„Zašto ga nisam poklonila?“, zapita se Ema, a za to vreme kao da je i njena ćerka iščekivala odgovor.

– Nije umeo da piše – prekrati neizvesnost. – Nisam htela da ga dovedim u nepriliku.

Stric Sebastijan je pojeo večeru do kraja i otišao od kuće. Radio je noćnu smenu. Oklevao je pre nego što je prišao stolu da se pozdravi. „Hoćeš li opet doći kod nas?“, upita. Ema ustade i poljubi ga povrhom čela. On razvuče usta u osmeh. Malo kasnije dvojica braće izadoše na piće, pa su Ema i Rosa ostale nasamo, i sedeći na krevetu u kome su veoma dugo zajedno spavale, plakale i smejele se, dok je Hulija spavala dubokim snom između njih, ispričale su jedna drugoj sve što im se izdogađalo od dana kad su se razdvojile.

Od nje je čula za Dalmaua. Niko nije znao ništa o njemu. Neki su govorili da su ga videli ovde ili onde, ali sve priče su se podudarale u tome da je uvek pijan ili drogiran, kao još jedan od prosjaka što su se kretali pod okriljem noći.

– A Žuzefa? – upita Ema.

– Ostarila je sto godina, ali nije izgubila čvrstinu karaktera. Pokatkad je sretnem – priseti se Rosa. – Priča se da se jedne noći pojavio Dalmau i da je odneo sve što je bilo vredno iz kuće. Takođe kažu... Iako ne znam da li da verujem...

– Šta? – podstaknu je Ema.

– Kažu da je zlostavljao majku. Da je ona pokušala da ga zaustavi, smiri, popriča s njim, ali... – Rosa ućuta. Ema se seti kako je nju tresnuo pesnicom u kafeu u Paralelu. – Ne znam, svako priča svoju priču, znaš kako to ide. U svakom slučaju, bez finansijske pomoći koju joj je sin davao, Žuzefa je bila primorana da izda Dalmauovu sobu u podzakup jednoj porodici koja se nedavno doselila iz Ljeide: bračnom paru s dvoje male dece.

Iako je bio pao mrak kad se oprostila od sestre, Ema je pošla do Ulice Bertrejsans. Ako propusti poslednji tramvaj, skloniće se u prostorije Bratstva da bi izbegla pešačenje do kuće; uvek je neko krišom spavao tamo, a ne bi bilo prvi put da spava i ona. Mnogi zaposleni, u nedostatku novca, spavali su u izlozima dućana u kojima su radili, i čak su i živeli u njima. Ema među noćnim zvucima začu brujanje šivaće mašine još pre nego što je ugledala slabašan odsjaj sveće na čijem svetlu je radila Žuzefa, koji nije obasjavao ni naslon na prozoru njene sobe. Nije mogla da poveruje u Rosinu priču, nije uspevala da zamisli da je Dalmau nestao i da je narkoman. U toku razgovora s rođakom, Rosino neprestano brbljanje ju je sprečilo da shvati važnost situacije, ali čim je izašla u noć, čim je ušla u stari grad gde su je zapahnuli smrad i vlaga njegovih ulica, misli su joj ophrvale krivica i uspomene. „A šta ako je umro?“, zapitala se. Jeza se pridružila uznemirenosti koju je kod nje izazvala okolina. Pokrila je ćerku. Poslednji put kad ga je videla, izvredala ga je, odbacila ga je. Nije poverovala ni u jednu jedinu reč od objašnjenja koje joj je dao o krađi aktova. Jedan radnik koji je pušio naslonjen na fasadu zgrade udeli joj kompliment. Ema opipa perorez. Taj čovek ne bi mogao da joj naudi, a njena vika bi odjeknula u sokaku i neko bi joj pomogao, ili ne bi? Ubrzala je korak i pogledala radnika pre nego što je ušla u mračni ulaz Žuzefine zgrade: i dalje je stajao naslonjen na zid.

Namirisala ih je još sa stepeništa: kokoške. Nakon što je radila sa živinarem, prepoznala bi taj vonj do pred samu smrt, kad bi trebalo da joj otkazu čula. Sva je prilika, Žuzefini stanari su zauzeli malecko odmorište ispred više vrata na stanovima, pošto se tu igralo dvoje male dece, gotovo gole, a stajala su i dva kaveza, u svakom od njih po dve kokoši. To nije njena kuća, nikad nije bila njena mada je u jednom periodu mislila da će jednog dana biti, a ipak se osetila kao da joj je neko upao u najskrovitiji duševni život kad se pojavila na vratima i ugledala dvoje ratara tek pristiglih s njive, prljavih i smrdljivih, kako sede za kuhinjskim stolom. Antoniov perorez je ličio na igračku u poređenju s nožem koji je ležao na stolu pored bajate pogače.

Nije pokucala u okvir vrata, nije se ni nakašljala da bi privukla pažnju to dvoje, samo je ušla, bez pozdrava.

– Došla sam da vidim Žuzefu – izjavi i zaputi se pravo u njenu sobu.

Ali njih dvoje se nisu prepali.

Zvrndanje šivaće mašine prestalo je pre nego što je Ema pokucala prstima, a Žuzefa ju je dočekala raširenih ruku i sa suzama u očima, kao da je dugo očekuje.

***

Prenela je Hulijinu kolecu, odeću i posteljinu, dva tanjira i dve čaše, nešto pribora za jelo, perorez, nalivpero i devojčicinu krpenu lutku. Ništa više ne bi ni moglo stati u Žuzefinu kuću. Uspela je da se dogovori s raznosičem leda iz Bratstva da joj preveze kolecu i ostatak stvari u kolicima a ona njemu zauzvrat da dâ Antoniov stari kaput koji je dotad čuvala jer je njime pokrivala Huliju preko noći. Ono malo što je preostalo nakon što je rasprodala stvari i dozvolila da Pura i Emilija odaberu po jedan predmet za uspomenu dala je jednom prodavcu polovnih stvari za nekoliko pezeta koje će joj doći kao poručene sad kad je stegla hladnoća te zime 1905. godine.

Ema ne bi umela reći da li je ona to zatražila od nje, ali pomislila je da će se onesvestiti od zahvalnosti onog časa kad je Žuzefa predložila: „Dođite da živite ovde sa mnom.“ Kao da je sva napetost nakupljena od Antoniove pogibije izbila kroz pore na njenoj koži. Nije plakala, suze su joj usahle nakon što su jedna drugoj poverile svoje jade. „To nije bio on, nije bio on, nije bio on“, pravdala je Žuzefa sina čim je priznala Emi da je tačno, da ju je udario one noći kad je ušao da krađe. Pošto je Žuzefa iznela svoj predlog, Ema se izvalila na krevet na kome je sedela i razgovarala sa Žuzefom.

– Znači li to da prihvataš? – upita Žuzefa. Ema klimnu glavom, dižući lice iznad pokrivača. – Reći ću ovoj porodici da mora da ode odavde i ti ćeš preći u Dalmauovu sobu.

Bila joj je poverila da ne veruje da će se Dalmau ikad više vratiti. Njegov brat Tomas potegao je sve veze u svetu anarhista pokušavajući da ga pronađe: doznao je za njegovo zastranjenje i silazak u pakao. „Izgleda da se skrasio tamo“, promrmlja žena vlažnih očiju, „kod đavola.“ Ni kasnije nisu uspeli da ga pronađu. Najednom ga niko više nije pominjao: nestao je iz grada.

– Sigurno je mrtav – zajeca Žuzefa. – Sigurno su ga pokupili s ulice, bez ličnih isprava, kao još jednog prosjaka što završi na njoj.

Ema je zagrlila Žuzefu dok je ona umorno, u grčevima, ronila suze. „Nisam bila u prilici da ga sahranim“, ponavljala je svaki put iznova. Devojkicu su poneli njen bol i tuga i opazila je da joj suze teku niz obraze. „Ne smem da plačem zbog njega“, zamerila je sebi. Dalmau to ne zaslužuje. Ali smrt... To mu nikad ne bi poželela.

– Žuzefa, ne gubite nadu – prošaputa. – Dalmau je dolazio kod mene, znate li? – pomenula je kasnije. – Došao je da mi ponudi novac.

– Upozorila sam ga da ne ide.

Ema je načas oklevala, ali ako će živeti tu, morala je da zna:

– Zašto ste mu dali moju adresu?

– Nisam ja.

– Pa kako je onda dospeo do mene? – upita Ema iznenađeno.

– Ne znam, Ema. Ne znam kako te je pronašao.

Prošlo je nekoliko trenutaka, u kojima se Žuzefa prepustila bolu a Ema odgonetala kako je Dalmau stigao do njenog praga.

„Kako god da se okrene“, morala je da prizna na kraju, „mogla je to biti obična slučajnost.“

– A podstanari – upita da bi odvojila Žuzefu od njene tuge pokazujući ka kuhinji – mislite li da će otići?

– Vratiću im novac – izjavi Žuzefa okončavši plač uzdahom. – Loši su ljudi. Deca... pa, to su samo deca, nestašna kao i sva druga, a ona je nesrećnica koja neprestano trpi batine. Svi su pravi seljaci, krajnje neotesani i prljavi, ali Anastazi, taj je opasan. Obmanuo me je onaj ko mi ih je preporučio i pogrešila sam u proceni. U dane kad ta životinja pretera s pićem, drhtim zatvorena u svojoj sobi. Moraju da odu. Ti i ja zajedno ćemo se snalaziti.

– A šta ako ne prihvate da im vratite novac?

I nisu prihvatili. Anastazi je tako snažno tresnuo šakom o kuhinjski sto da su čak i kokoške prestale da kvocaju u kavezima a deca su promolila glave s odmorišta.

– Pre nekoliko dana sam ti platio za ceo mesec, i nameravam da ostanem ovde ceo mesec! – dreknu seljak. – Nemam vremena da tražim drugu kuću, moram da nađem posao.

– Ne izgleda da se pretržeš tražeći ga – odvrati Žuzefa. Anastazi je prostreli pogledom. Ema se pribi uz nju da bi mu se zajedno suprotstavile. – Uvek sediš tu ili u krčmi u prizemlju – prigovori mu.

– Hoćeš li ti da mi govoriš šta ću da radim?

– Naravno...

– Dobar dan... – Ledadžija koji je očekivao uputstva gde da ostavi devojčicinu kolvku prekinu raspravu. – Kuda ću s ovim?

– Ostavite je na odmorištu, kod kokošaka – naredi Anastazi.

– U moju sobu – ispravi ga Žuzefa. Ema, zatečena, upitno je pogleda. – To će trajati svega mesec dana – umiri je žena. – Kolvka će stati između ormana i nožica kreveta, a mi ćemo dok to ne prođe spavati zajedno u njemu.

– A kad se umoriš od matore, možeš da dođeš kod mene – nasmeja se Anastazi.

Remej, Anastazijevoj ženi, koja je takođe sedela za stolom, nije se ni smrklo lice.

– Pre bih se... ubila.

Žuzefina ruka na Eminoj podlaktici je ućutka.

Žuzefina soba je na kraju bila dupke puna, toliko da je bilo takoreći nemoguće hodati po njoj. Krevet je prislonjen uz jedan ugao da bi na taj način uz prozor stali šivaća mašina, hoklica, košare i ostali pribor potreban za odeću i šivenje. Pored kreveta se nalazio drveni orman s naprslim ogledalom okačenim iza jednih vrata, i tu je Ema

odložila svoju i Hulijinu odeću, primetivši da je tu i Dalmauova garderoba, koju je Žuzefa zasigurno iznela iz sobe u kojoj su sad spavali Anastazi i njegova porodica. Steglo joj se srce kad je dotakla ta odela, zato što ih je viđala na njemu dok su se zabavljali a sad je najverovatnije mrtav. Problem je bio što se, kad je nameštena kolevka, vrata ormana nisu otvarala. „Ne brini, moraćemo da je pomerimo da bismo ga otvorile“, kazala je Žuzefa, koja je već sela za mašinu, pripravna da opet radi. Pored kreveta, kolenke, ormana, mašine i pribora, u sobi je ostalo mesta samo još za jedan stočić i lavor s vodom.

– Čuvaj se tog čoveka – opomenu Žuzefa Emu. – I zaključavaj vrata.

Dok je zaključavala, Ema joj pokaza perorez. Žuzefa ne htede da dâ glasa od sebe i gurnu pedal u šivaće mašine. Ema je sela na ćošak kreveta primaknutog uza zid, i prinela devojčicu grudima. Zatim se skinula, ostala samo u košulji, i puzala po krevetu dok nije stigla do Žuzefe, pa je poljubila u obraz.

– Nemojte toliko raditi – zamoli je.

– Znaš da nisam spavalica – odvrati ona.

Poslednje što je Ema pomislila pre nego što je utonula u san bilo je koliko su se samo puta i ona i Dalmau požalili na jednoličan i zamoran zvuk šivaće mašine koji je ometao čistotu njihovih ljubavnih obećanja i bezazlenog smeha, zbog potrebe za novcem koja je podrazumevala neprekidnu upotrebu tog stroja, a naročito zbog mizerne svote dobijene posle četrnaest sati rada. Te večeri je, međutim, u štektanju pedale i hodu igle po belom platnu pronašla umilnu uspavanku potrebnu da nađe sebi počinka.

Ema i Žuzefa su brojale dane što su preostali do časa kada će Anastazi i njegovi izaći iz stana u Ulici Bertrejans; stan je postao teskobno mesto, opasno i za Emu. Remej, a i Anastazi, nisu pronalazili obećani posao o kome su sanjali i zbog kog su napustili zemlju i doselili se u grad. Ekonomska kriza je pogađala mnoga zanimanja i poslove. Više od dvadeset procenata žena koje su radile u tekstilnoj industriji bilo je bez posla. U građevinarstvu su ti postoci bili tragični: pedeset posto stolara bilo je nezaposleno, a ipak je u barselonskim fabrikama radilo više od dvadeset dve hiljade dece. Remej je bila neotesana, neuka, nepismena, nije bila u stanju da pruža bilo kakvu uslugu katalonskoj buržoaziji, a nije umela da radi nikakav drugi posao koji bi joj omogućio da dođe do nekog nameštenja. Ipak, Anastazije bio mnogo gori od svoje žene. Ema ga je viđala u Bratstvu, pratio je kao nižerazredni siledžija grupe republikanaca koje su ili radile kao telohranitelji čelnika partije, ili su imale zaduženje da seju paniku među građanima i da sprovode bojkot skupova ili događaja protivnih njihovim idejama.

Jer nasilje se bilo vratilo u Barselonu. Još lani, 1904. godine, anarhisti su odustali od dogovora postignutog nakon neuspelog generalnog štrajka iz 1902, i opet su zasipali gradske ulice bombama; ako je Leroš obećao radnicima revoluciju, pristalice bezvlašća nisu imale nameru da zaostanu. Aktivisti političkih partija i sindikata su išli naoružani pištoljima, a tuče su se redale jedna za drugom, i to je otišlo tako daleko da su udruženja trgovaca tražila dozvolu od nadležnih ustanova da osnuju privatnu policiju koja bi otklonila slab učinak gradske. U međuvremenu, malobrojni štrajkovi koje su se radnička udruženja usuđivala da pokrenu u takvoj situaciji gotovo svi su pretrpeli neuspeh.

Godine 1904. obustave rada su se smanjile za šezdeset procenata u odnosu na prethodnu godinu, a velika većina njih se izjalovila zbog nepopustljivosti poslodavaca, koji su čak bezobrazno odbijali da ispune obavezu i daju radnicima obavezan odmor nedeljom, propisan zakonom iz marta prethodne godine.

U takvom razvoju situacije, i osim kad bi Anastazija pozvali u neku konkretnu akciju ili on odlučio da ode da se napije u nekoj krčmi, a ti izleti kao da su mu donosili novac, dvoje seljana i deca koju je Žuzefa veoma dobronamerno opisala kao „netašnu“ gotovo bestidno su puštali da sati protiču sedeći za kuhinjskim stolom; otac i majka su vikali svađajući se dok Anastazi ne bi prekinuo raspravu udarcem šake koji bi ponekad dokačio Remej po ramenu ili po licu, dok su mališani predviđali eksploziju očevog nasilja tačnije nego što bi prekaljeni morski vuk pogodio da se sprema bura i bežali su glavom bez obzira.

– Tražite li novi stan? – raspitivala se Žuzefa što su dani više prolazili.

Anastazi bi neki put odgovorio, a neki put bi gundao. „Vi ne brinite“, ukorio ju je jednom. „U mnogim kućama će nas primiti; ljudima treba novac“, odrezao je drugi put. „Otići ću kad zamenim ženu tom devojkom što vam greje krevet“, nasmejao se poslednji put, klimajući glavom u pravcu Eme, kao da je poziva da uđe u bivšu Dalmauovu sobu.

Iako ju je gnev terao na to, Ema nije odgovorila siledžiji i oborila je pogled kako ga ne bi izazvala ni očima. To obećanje je Žuzefa izvukla iz nje: da će ćutati. „Ne sukobljavaj se s njim“, zapovedila je. I upravo to je činila: izbegavala ga je kad bi se našao pred njom; navlačila je na sebe svakakvu odeću da bi umakla njegovim pogledima; zatvarala se u Žuzefinu sobu; ćutala, ćutala i ćutala čak i u društvu Remej, koju je želela da podstakne da se usprotivi, da se suoči s mužem, da se bori protiv potčinjenosti. „Nemoj“, ubedila ju je Žuzefa. „Ogorčena si isto koliko i ja, ali izdrži još malo, dete. Još nekoliko dana i otići će.“

I taj dan se bližio, a Anastazi i njegova porodica nisu činili ništa da sebi obezbede drugo mesto gde će se svađati za kuhinjskim stolom, gde će deca jurcati po kući a kokoške po odmorištu. Bio je cik zore; Žuzefa je čekala da Remej posluži doručak svojima kako bi počela da priprema obrok za njih dve. Ema je podojila ćerku i upravo se bila oprala vodom iz lavora. Deca su ulazila i izlazila s odmorišta. Anastazi se šetkao po kuhinji u donjem vešu češući se po glavi, truhu, zadnjici, testisima, kad su najednom trojica muškaraca stala u prostor u otvorenim vratima.

– Dalmau Sala? – upita jedan od njih mašući papirima koje je držao u ruci.

Žuzefa se okrenu ka njima.

– Nije ovde – s mukom odgovori. – Zna li nešto o njemu? – upita pružajući ruke ka trojici neznanaca kao da traži milostinju.

– A ko ste vi? – upita čovek.

– Njegova majka.

– A vi? – upita Ema, stvorivši se iza Žuzefinih leđa, s devojčicom u naručju, i preduhitri naredno pitanje pridošlice.

– Ja sam službenik pisarnice prvostepenog suda kod Drasanasa³² – odvrti on snishodljivo. Odmah zatim pokaza na ljude u svojoj pratnji. – A oni su sudski izvršitelji i niži činovnici – dodade pokazujući još dalje iza sebe, prema odmorištu i stepenicama.

– Dalmau! – uskliknu Žuzefa i polete ka službenicima suda.

– Šta mu se dogodilo?

– Ne znamo ništa o vašem sinu – prekinu je službenik dopuštajući da izvršitelji prepreče put Žuzefi. – Kažete da nije ovde?

– Čuvši to, Žuzefa zastade. Anastazi se neprimetno odmaknu čim je čuo da su to službenici suda. Remej nastavi s doručkom koji su deca tražila od nje, ravnodušna prema svemu drugom, a Ema oseti da je nešto neobično šaklja, a to nije predskazivalo ništa dobro. – Gde je?

– Dalmau? – upita Žuzefa naivno.

– Naravno, Dalmau Sala.

– Ne znam. Odavno ne znam gde mi je sin... ako je uopšte živ.

Službenik i izvršitelji preleteše pogledom po prisutnima, zaustavljajući se na Anastaziju.

– Ko ste vi? – upita jedan od njih.

– Podstanar – odvrti Žuzefa.

– Anastazi Žuve – odvrti on istovremeno. – Hoćete li moju ličnu kartu?

– Da – zatraži službenik. – Dobro. Dalmau Sala nije ovde, a vi kažete da ste mu majka... – Pogleda u svoje hartije. – Žuzefa Port, je li tako?

– Jeste.

Ema priđe Žuzefi. Škakljanje se pojačalo.

– Dobro. Ovo se tiče i vas. Uzmite. – Pruži joj hartije, a Žuzefa ih uze kao da će se opeći. – To je tužba koju je don Manuel Beljo podneo protiv vas dvoje: Dalmaua Sale i Žuzefe Port – navede поблиže. – Potražuje od vas sumu od... – Pokušao je da izračuna na licu mesta. – Ne znam tačno, ali blizu hiljadu i dve stotine pezeta u zlatu, plus kamatu.

– Molim? – jeknu Žuzefa.

– To što ste čuli. Gospodin Beljo potražuje od vas hiljadu i dve stotine pezeta.

– Od nje, od majke? – umeša se Ema.

– Da. Od nje takođe. – Sad službenik baci pogled na hartije. – Gospođo – prodera se – ovde piše da ste potpisali ugovor kojim gospodin Beljo pozajmljuje vašem sinu iznos od hiljadu petsto pezeta u zlatu da bi se oslobodio vojnog roka. Nije li tako?

– Jeste – s naporom priznade Žuzefa – ali...

– Nema tu nikakvog ali – prekinu je on. – Prestalo se s isplaćivanjem rata od sto pezeta godišnje i ugovor je dospeo na naplatu. Došli smo da plenimo stvari.

– Kokoške su moje – poskoči Anastazi.

– Imate li ugovor o podzakupu? – upita službenik.

– Ne. Plaćam samo mesečnu svotu.

---

32 Kat.: *Drassanes*, brodogradilište, arhitektonski sklop građevina u gotičkom stilu čija gradnja je otpočela krajem XIII veka, danas Pomorski muzej. (Prim. prev.)

– U tom slučaju sve u ovoj kući, uopšteno govoreći, pripada stanarki – učutka ga službenik umorno odmahnuvši rukom. – Raspravite to sa sudijom. Počnite – naredi izvršiteljima, a oni propustiše više nižih činovnika koji su čekali na odmorištu.

Kokoške; perorezi, oba, veliki Anastazijev i mali Emin; nalivpero sa zlatnim poklopcem Eminog oca; uramljene Dalmauove slike i nekoliko crteža; staklene figure; Anastazijevo odelo i gotovo nove cipele nedavno kupljene za posao kojima se šepurio kao da je knez, i torba s dosta novca pronađena ispod njegovog madraca; ono što je doneo iz Ljeide pošto je prodao bedno seosko imanje koje je iziskivalo da se prolije više znoja nego što je donosilo koristi, osim para koje je zaradio kao siledžija u Barseloni, ukupno oko četiri stotine pezeta.

– To je moje! – zaurla Anastazi gledajući u službenika, u dvojicu sudskih izvršitelja i niže činovnike u njihovoj pratnji, kao da odmerava mogućnost da ščepa torbu i pobegne. „Da ti nije palo na pamet“, pročitao je službenikove misli. – Moje je – ponovi.

– Kažite to sudiji – ponovi službenik donekle podsmešljivo, pošto je seo za kuhinjski sto, s novcem poredanim u gomilice pred sobom, da bi upisao iznos u izveštaj o zaplenjenoj imovini.

I dok su Anastazijeva deca grizla zubima niže činovnike da ne bi odneli kokoške, dvojica izvršitelja su pretresla kuću i prošla pored Žuzefe tegleći hoklicu, korpe s belim vešom i predivnu šivaću mašinu, nabavljenu kod gospodina Eskudera, u Ulici Avinjo.

Držeći Huliju u jednoj ruci, Ema je morala da požuri kako bi na vreme uhvatila Žuzefu, koja je najednom prebledela, otvorila usta, ali nije bila u stanju da ispusti nikakav zvuk pre nego što se stropoštala na pod dok su ti bezdušni otimači prolazili pored nje noseći u rukama mašinu za šivenje.

U fabrici keramičkih pločica bila je samo onomad kad je došla da izvreda Dalmaua zato što je prodao aktove na kojima ju je nacrtao. Tog dana nije ušla unutra, a ni ovoga puta joj nije dozvoljeno pošto je Pako obavestio don Manuela da Dalmauova bivša devojka želi da ga vidi.

– Zašto? – upita čuvar.

– Iz privatnih razloga.

Pako je odmahnuo glavom, kao što je odmahivao i kad se vratio u kućicu na ulazu da bi saopštio Emi da don Manuel odbija da je primi.

– Mogu da čekam – predloži ona. – Sutra? – nije odustajala dok je stražar sve vreme vrteo glavom.

– Neće te primiti, devojko. Nemoj se truditi.

Kako da se ne trudi? Don Manuel ih je oterao u propast. Izuzev kreveta, odeće za svaki dan, nameštaja i pribora za kuvanje i jelo, kuća je ispražnjena, a dug ni izdaleka nije pokriven. Žuzefa je skrenula s uma. Ako su je Dalmauova zavisnost od droge i njegov nestanak uzdrnali, to što su joj stranci narušili privatnost, mesto gde je delila život s mužem, gde je odgajila decu, njeno utočište, izazvalo je kod nje neuračunljivost koju Ema nije umela da obuzda. Tražila je šivaću mašinu, i kad je ne bi pronašla pored

kreveta, gde je trebalo da stoji, gde je stajala godinama, odmahivala je glavom i mrmljala kao da ne razume otkud to, i izlazila je u kuhinju, na odmorište, pa se vraćala u spavaću sobu naizgled ubeđena da će je pronaći. A mašine nije bilo.

– Sačekaću ovde – rekla je Ema čuvaru i zauzela mesto sa spoljašnje strane ograde fabrike pločica.

– Devojko, radi kako ti je volja, ali nećeš ništa postići – odvrati on.

Ali morala je da postigne. Šta don Manuel dobija time što će nauditi ženi kakva je Žuzefa? I ona je izgubila dete. Iskvarili su ga, požalila se Emi više puta; ti buržuji su Dalmauu ukrali dušu a on, naivan, uzoholio se, poklekao pred bogatstvom i naposljetku se odao porocima.

Anastazi je pratio činovnike do suda kod Drasanasa i već je pronašao advokata koji će se boriti za povraćaj njegovih stvari kao podstanara, iako nije imao prevelike šanse, što im je saopštio advokat Hose Marija Faster, pojavivši se u Žuzefinoj kući i ovoga puta na Tomasov poziv, da bi pročitao tužbu koju su dostavili službenici suda i da bi iz usta potresene i kolebljive Žuzefe čuo da je zaista potpisala taj ugovor kako bi Dalmau bio oslobođen vojnog roka.

Ema je razmišljala o tome, i kako će Anastazijev bes buknuti pošto se vrati iz suda, kad se kapija na fabrici pločica otvorila i kočija koja je obično tuda prolazila laganim kasom sad je projurila galopom, iako nedovoljno brzo jer je Ema razaznala muškarca s velikim, bujnim zulufima koji se vozio u njoj i čiji pogled se susreo s njenim. Potrčala je za kočijom, ali postigla je jedino da se naguta prašine na putu i da je zapljusnu kamenčići koje su odbacivali točkovi.

Ema zamahnu nogom uvis. Bilo je kasno i nije smela da izgubi još vremena. Preklinjala je za tih nekoliko slobodnih sati na radnom mestu u Bratstvu; Hulija će hteti da sisa a šef će vikati i zahtevati čiste čaše i šolje. Ne sme da rizikuje da izgubi taj posao, pošto će izgleda jedino njen novac ulaziti u Žuzefinu kuću zasada, budući da ih je siledžija, koji će verovatno i dalje štiti jedne a iznuđivati od drugih, iako bez odela i gotovo novih cipela, upozorio da on i njegova porodica neće nikud mrdnuti odatle i da ne namerava da plati ni cvonjka dok ne dobije natrag ono što mu pripada. Nevolja će biti, razmišljala je vraćajući se istim putem natrag iz fabrike pločica do Bratstva, kako da one plate glavnu stanarinu.

Ostatak dana je vredno radila. Misli su joj često hrlile ka Žuzefi i teškom životu te jadne žene. Izgubila je muža i ćerku Monserat zbog borbe za radnička prava; izgubila je sina Dalmaua iz sasvim suprotnih razloga, zato što su mu buržuji ukrali dušu, a sad je lišavaju svega što ima. Neophodno je da porazgovara s don Manuelom; ako je tako veliki katolik kao što se priča, morao bi biti samilostan. Jasno je da neće ući u fabriku, a nije znala gde on tačno živi. U nekoj zgradi u Paseđ de Grasiji, pomenuo joj je Dalmau u više navrata, u stanu s veoma visokim tavanicama koji izlazi na ogromnu terasu u unutrašnjem dvorištu tog stambenog bloka, s neizmerno mnogo prostorija, slika, svetiljki, srebra i još bezbroj stvari. Ali Ema nije znala gde je to. Ipak, znala je kome može da se obrati.

– Htela bih da vidim oca Žasinta.

Iako se bilo gotovo smrklo, kod pijarista u Rondi Svetog Antonija su i dalje držani večernji časovi, kao i u bratstvima i ateneumima. Tamo je Dalmau držao nastavu, dok se ona pretvarala da je Monserat i pohađala veronauku u popravnom domu redovnica Dobrog Pastira. Pre toga je otišla da ostavi Huliju u Ulici Bertrejans, da je pripazi Žuzefa, kojoj je takođe dala nešto hrane, a zatim je otišla do pijarista i kazala vrataru da je devojka Dalmaua Sale. On je priznao da ga je poznavao iz perioda kad je tu držao časove, i ostavio ju je da čeka u jednostavno nameštenoj i mračnoj sobi, kao što je izgledalo da su sve prostorije tog reda, s Kristovim raspećem na najistaknutijem mestu, sa drvenim stolom i nekoliko stolica oko njega.

– Ti mora da si...

Videla je kad je ušao navrata u crnoj rizi. Nije joj pružio ruku.

– Ema Tazijas. Bivša devojka Dalmaua... Dalmaua Sale.

– Da, da – prekinu je otac Žasint. – Znam ko je on. A šta te dovodi ovamo?

Ema uze da objašnjava kakvi razlozi su je naveli da dođe kod njega, a on ju je slušao bezizražajnog lica dok nije pomenula da odavno niko ništa ne zna o Dalmauu i da se smatra da je mrtav.

– Jeste li sigurni? – upita on.

– Nismo. Nemoguće je biti siguran. Ali neko bi ga video. Njegova majka veruje da je mrtav, i sad... Kao što sam vam već rekla, oduzeto joj je jedino sredstvo za život koje je imala. Udovica je i nema nikakvu pomoć. I ona će umreti.

– I ti želiš da joj don Manuel vrati šivaću mašinu?

– Da. Oče, znam šta se dogodilo između Dalmaua i don Manuelove ćerke kao i za tragičan ishod tog događaja, ali takođe znam da je don Manuel dobar hrišćanin, a dobri hrišćani, i kad su povređeni, treba da praštaju i da ne gaje u srcu ozlojeđenost, mržnju i želju za osvetom. – Bila je pripremila taj deo govora otkako je odlučila da ode do sveštenika, a on se uspravio u stolici čuvši te argumente. – Zar ne mislite da te tričave pezete što ih don Manuel bude dobio za staru šivaću mašinu nisu ništa drugo do gnusna osveta Dalmauovoj majci?

– Dobićeš priliku da ga pitaš sama.

Videla ga je sutradan. „Kunem se da ću vam otfikariti jaja ako me ne pustite da odem!“, morala je da pripreti šefu kafea Bratstva, iako više nije imala perorez, kako bi joj opet dao slobodno. Otac Žasint joj je poslao poruku da će je don Manuel primiti pred ručak, kod svoje kuće, čiju adresu joj je poslao.

Mora uspeti: Žuzefa je iz časa u čas sve više kopnela.

Naloženo joj je da se pomoćnim stepeništem popne na prvi sprat i da tamo sačeka, stojeći, duže od pola sata, a onda ju je ista služavka koja joj je otvorila vrata osmotrivši je s trunkom prezira otpratila do glavnih odaja. Dalmau nije preterao opisujući veličanstvenost i bogatstva koja su krasila tu kuću. „Pazi da ništa ne dodirneš i razbiješ“, dopustila je služavka sebi da je opomene.

Primili su je u glavnom salonu, don Manuel, u strogoj crnini, i otac Žasint, sedeći svako na svojoj sofi. Nisu je pozdravili niti su joj ponudili da sedne.

– Dakle, misliš da treba da oprostim – bile su prve majstorove reči dok je stajala pred njima dvojicom a služavka iza nje – i da se ne svetim majci onoga ko mi je ubio ćerku?

– On je nije ubio – usprotivi se Ema.

– Jesi li došla da raspravljáš o tome?

– Ne, nisam došla da raspravljám o tome – ispravi se Ema. – I da, mislim da ne bi trebalo da se svetite Dalmauovoj majci. Ta žena će umreti bez te mašine; ona ume samo da šije, a kakva je situacija sa zaposlenjem u našem gradu, neće moći da opstane bez nje.

– Udahnula je vazduh i progutala ponos. – Preklinjem vas da budete milosrdni, don Manuele.

– Govoriš o milosrđu, najvećoj hrišćanskoj vrlini – uskliknu on – a i otac Žasint mi je pomenuo koje argumente si iznela juče...

Rečenica ostade da visi u vazduhu.

– Da – Ema poverova da ima obavezu da odgovori.

– Ali ti si revolucionarka, anarhistkinja ili republikanka. Sad su svi oni pomešani! – požali se don Manuel s gnušanjem. – Kako je moguće da koristiš hrišćanske argumente da bi branila svoje zahteve?

– Da li biste vi prihvatili strogo socijalne argumente? – Smesta shvati da je opet pogrešila. Potraži pomoć od sveštenika. Ali nije je pronašla. – Hoću da kažem...

– Znam šta govoriš – prekinu je on – o razlozima koje ističete u štrajkovima, tučama i na demonstracijama. Poznati su mi i trpim zbog njih. Ali, u svakom slučaju, primećujem da vi revolucionari koristite čas jedne čas druge argumente, kako vam odgovara. To se zove licemerje.

– Nisam došla da vas vređam.

– Ali vređaš me. Rugaš se mojim verovanjima, mojoj religiji...

– Nastojim da imam poštovanja prema drugima. Nije mi namera da se rugam.

– Ali jeste – uzvрати don Manuel. – Po ceo dan hulite na Boga, optužujete Crkvu i vernike za sva zla. A posle se bez oklevanja pozivate na pojmove kao što je hrišćansko milosrđe da biste isterali svoje. Oče, zar ne gledate i vi tako na to?

Otac Žasint klimnu glavom, ništa ne govoreći.

– Vi ste pokvarenjaci – nastavi don Manuel. – Nemate ni časti ni stida i srama, a kad hoćete da uslišimo vaše molbe, zazivate ime Boga u koga i ne verujete.

Ema izdrža te oštre reči gutajući ponos koji ju je terao da brani svoj cilj, cilj radnika, i da zahteva dostojanstvo sadržano u njemu.

– Možda – umeša se otac Žasint – možda bi se don Manuel odobrovoljio kad bi mu rekla gde je Dalmau.

– To ne znam, oče – odvrati Ema.

– Vi nikad ništa ne znate! – podrugnu se don Manuel. – Samo tražite i tražite, a ne dajete ništa zauzvat. Vi ste paraziti koji iskorišćavaju naše fabrike, a niste čak ni zahvalni što vam pružamo šansu da radite. Gde biste bili bez poslodavaca koje

kritikujete na sav glas? Šta bi bilo s ljudima kao što si ti, bednice, kad u ovom gradu ne bi postojalo mesto gde bi te zaposlili? Ja ću ti reći: završila bi na ulici, prodajući svoje i ćerkino telo, pošto nemaš ni morala, ni pristojnosti, ni bogobojažljivosti... Dalmau je ološ, a ti, ako si se zabavljala s njim, mora da si od iste fele... Ološ!

Emi klecnuše kolena. Don Manuelove reći su udarile u njih poput gvozdene šipke. Posrnula je, naslonila se na neki stočić i oborila vazu, koja se razbila na podu u bezbroj komadića. Niko u odaji se nije pomerio. Naprečac se čitav svet obrušio na nju. Obuzeo ju je toliki jad da su joj suze nehotice potekle niz obraze, tu na licu mesta, pred don Manuelom i ocem Žasintom. Nije učinila ništa da bi sakrila svoju zlu sreću; ni oni nisu pokušali da je uteše i sedeli su čvrsto, uspravnih leđa na svojim sedištima.

– I šta hoćete da uradim? – zajecala je. Ni jedan ni drugi nisu odgovorili. Ema je štućala, sa šakama čvrsto isprepletenim na stomaku. – Hoćete li da vas molim?

Pala je na kolena. Krhotina vaze joj se zarila u desno koleno, i ono je počelo da krvari i da prlja tepih. Otac Žasint je ustao kao da hoće da stavi tačku na celu stvar.

– Ne – prekide don Manuel Emu. – Ne želimo da moliš nas, devojko. Klekni pred Bogom i moli njega – dodade pokazujući na razapetog Krista što je visio sa zida.

Ema pognu glavu, s bradom priljubljenom uz grudi, i možda bi i poslušala da na don Manuelovim usnama nije uočila podsmešljiv, snishodljiv osmeh. Spoznala je da takav njen postupak ne bi poslužio ničemu, da taj čovek nikad ne bi popustio pošto je bio zaslepljen neizmernom mržnjom.

– Dosta! – uzviknu stajući na noge, ne hajući za koleno iz kog je liptala krv. – Nemam nameru više da klečim. Ni pred vama ni pred Bogom. Klećala sam u prošlosti... – Prasnu u smeh, a sa smehom joj se povratila i snaga. – Vi mislite da ste mnogo pametni, a ništa ne znate. Poverovali ste da Monserat, Dalmauova sestra, prisustvuje vašim glupim molitvama kao zabludela ovčica, ali ona nikad nije otišla tamo. Ja sam se, jeste, ja, izdavala za nju. Kad biste samo znali kako smo se smejali redovnicama! Hoćete li da vam izdeklamujem Očenaš? Još ga pamtim...

– Napolje! Odlazi odavde, bogohulnice! – zaurla don Manuel. – Trebalo bi da ti oduzmemo ćerku, droljo, pre nego što je prodaš nekom podvodaču. Hoćeš da toj starici vratimo šivaću mašinu? Onda opet otiđi do Samostana Dobrog Pastira, zamoli za oproštaj časne sestre kojima si podvalila; stupi u samostan a nama daj ćerku. Potražićemo joj neku pristojnu kuću, daleko od izgubljene lažljivice kakva si ti.

– Ne! – zavika Ema. – Neću dozvoliti da priđete mojoj ćerki. Boriću se protiv vas i moja ćerka će biti uz mene. A ako bude trebalo, umrećemo zajedno.

**DRUGI
DEO**

Zvali su ga Peking zato što je to bilo predgrađe koje su krajem devetnaestog veka osnovali kineski ili filipinski radnici – ljudi su se raspravljali oko toga – u svakom slučaju istočnjaci, koji su se doselili u Barselonu sa španskih ostrva Kube ili Filipina za vreme ratova vođenih na njima u kojima je Španija na kraju poražena u oružanom sukobu sa Sjedinjenim Državama. Tu je neodređen broj ljudi koji su ostali bez igde ičega, bez sredstava za život, pronašao mesto gde će se nastaniti na uskom obalnom pojasu između mora i železničke pruge koja je vodila do Francuske preko Mataroa, kod ušća bujičnog korita Orte, u oblasti blizu luke i Barselonete.

I tu, na plaži, bez ikakvih komunalnih usluga, izložena olujama koje su stizale s mora i redovno pustošile taj kraj, podignuta je skupina baraka izgrađenih od dasaka, gline, trske, tkanina i svih drugih materijala koji su mogli da pruže i najmanji zaklon. S vremenom su mnoge od tih istočnjaka zamenili doseljenici koji su stizali u Barselonu a nisu imali gde da žive, pa se četvrt Peking pretvorila u mešavinu raznih ljudi i rasa, ribara i prodavača polovnih stvari, nadničara i prodavača svega i svačega, uključujući i seks, često s decom, jeftin, što je privlačilo svakojake izopačene stvorove.

U Pekingu su Divna i Delfin prodavali stvari ukradene u trenutku tuđe nepažnje. Don Rikardo je zadržao istočnjačke crte lica i taman ten, nasleđen od neke kubanske babe crnkinje. Oženio se Katalonkom i stanovao je s njom u daščari krcatoj životinjama, svakakvim starudijama i predmetima, i decom, od koje je preživelo petoro. Bio je gojazan, i uvek je sedeo pokriven ćebetom uz gvozdenu peć, verovatno jedinu postojeću u celom Pekingu, čiji dim je izlazio napolje kroz pukotine cevi koja se umesto dimnjaka pela do krova, pa se vazduh nije mogao udisati a u daščari je postajalo zagušljivo. Divna je bila ubeđena da on tu i spava, na rasklimatanom kauču na kome je dočekivao mušterije. Nikad ga nije videla na nogama.

Ipak, trinšerairka je tog dana postigla da se preprodavač ukradenih stvari osovi na noge i da se ogromni podvaljak, koji je obično mlitavo visio ispod vrata, zategne oko čitave donje vilice.

– Opomenuo sam te – tiho došapnu Delfin sestri pošto mu je najavila šta će predložiti. – Naljutila si ga.

Ali Divna se oglušila o njegove reči.

– Prodaješ mi ovog tipa? – začudi se don Rikardo pokazujući na Dalmaua, koga je Delfin pokušavao da zadrži na nogama. – Pusti ga! – naredi dečku. Dalmau pade na pod čim je Delfin poslušao. – Pa on je mrtav – ukori Divnu.

– Još nije – odvrati ona.

– Samo što nije.

Kučence rase mišolovac, s dugačkom gubicom, onjuši Dalmaua, koji je ležao na podu, u nesvesti.

– Ako umre, neću ti ga naplatiti – predloži Divna drsko.

– Zar misliš da ću ti platiti i jedan marjaš za ovo? Prodavali su mi žene, dečake, devojčice, ponekog pедера, ali ovo... Šta mu je? Droga, zar ne?

– Morfin.

– Tu ne postoji rešenje. Za morfin nema leka.

– Ovaj nije dugo zavisnik – objasni Divna. – U pitanju su meseci. Ne može biti previše urnisan iznutra.

– A šta da radim s njim? U čemu bi se sastojala pogodba?

– Ti ga drži ovde negde. Ako umre, onda ništa.

– Ko bi mi vratio novac za hranu koju bih mu davao dok ne umre?

– To je tvoj rizik – prekinu ga ona.

Don Rikardo zaškilji istočnjačkim okicama. Ta trinšerairka mu se dopadala. Donosila je dobre proizvode i bila je odvažna. U Barseloni u kojoj su glad i beda pretile najvećem broju žitelja, i s vojskom trinšeraresa, prosjaka i džeparoša koji su štrapacirali njome uzduž i popreko, bilo je teško domoći se unosnog plena: tu i tamo poneki novčanik; odeća; artikli iz prodavnica, ali Divna se jednom pojavila s magarencetom, a drugi put s trorigim šešišrom i sabljom žandarma koje don Rikardo nije dao na prodaju i oduševljeno ih je čuvao. A sad je banula s narkomanom na samrti.

– A ako preživi? – htede da čuje.

– On je veliki slikar – odvrati ona. – Koliko te koštaju one karte s golim ženama? – upita pokazujući na gomilicu pornografskih razglednica na jednom stolu, između dvogleda i dve okrnjene šoljice za kafu. – On će ti ih nacrtati džabe. I šta god potražiš od njega. Naslikao bi nagu ženu koju god ti kažeš. Možda bi izradio i tvoj portret, izvanredan – iskuša ga šireći ruke.

– A šta bi ti dobila? – upita don Rikardo porazmislivši nekoliko časaka.

– Znam da si široke ruke.

Don Rikardo se gromko nasmeja.

– Ja? Toliko te zanima ovaj morfinista? – razotkri je.

Delfin, koji je dotad više pazio šta rade pas i deca koja su opkolila Dalmaua, odmahnu glavom kao da je i on opomenuo sestru da će je debeljko provaliti.

– Ne budi glup! – rizikova Divna vređajući Rikarda. – To je samo posao. Ako te zanima, u redu; ako ne, bacićemo ga tamo, na plažu – dodala je upirući rukom ka obali – da ga odnese more.

– U redu. Zadržaću ga.

Divna se obuzda da u jednom izdisaju ne ispusti sav vazduh što ga je zadržavala u plućima dok je debeljko razmišljao. Da mu proda Dalmaua, jedino to rešenje joj je palo na pamet pošto je nabasala na njega, na samrti, u jednoj ulici u Ravalu. Istog dana kad je Ema ucenjivala upravitelja Antoniove dašćare rešavajući gorući problem stanovanja nje i njene ćerke za još taj mesec, što je izvukla iz njega silom, Dalmaua su dvoje trinšeraresa uprtili na ramena, prenoseći ga do njegovog novog doma: Pekinga. „Hoće li umreti?“, zapitala se Divna opazivši koliko su mu svi mišići mlitavi. „Najverovatnije“, odgovorila je sebi. Ipak, nije mogla da učini više za njega. Gradske službe ga ne bi ni pokupile. Ako bi ga pronašli kako leži na zemlji, šutnuli bi ga vrhom cipele da ustanove da li je mrtav, a čim bi se pomerio, ne bi hteli da znaju za njega.

Nije postojala terapija za morfiniste, mada je nije bilo ni za mnoge alkoholičare odnošene u ambulante, ali posle dva tanjira tople čorbe i nekoliko sati sna, neki su se vraćali na ulicu i čak se zaklinjali da više neće piti, da bi to obećanje pogazili na vratima prve krčme, dok su oni drugi, narkomani, trpeli potresne epizode apstinencije protiv kojih zdravstveni radnici nisu mogli ništa da urade. Bolnice nisu primale zavisnike od droge kao bolesnike; nisu ih želeli ni prihvatilišta i dobrotvorne ustanove, pa su ih u ambulantomama morali lečiti nekom zamenom: alkoholom – lekari bogataša su preporučivali šampanjac, ali tamo su im davali šta su imali pri ruci – ili nekim drugim lekom u čijem sastavu su se nalazili morfin ili heroin, kao što su bili sirupi za kašalj. Zatim, vrativši ih u život, puštali su ih očekujući njihov siguran povratak. Bogataši koji su pili šampanjac odlazili su u sanatorijume, najčešće u južnoj Francuskoj, gde su se lečili i ponovo se odavali istom poroku čim bi prošli izlazne kapije, ali puki siromasi kao Dalmau mogli su da produže svoju agoniju jedino krađama ili prošnjom, u iščekivanju smrti.

– Ti – začu Divna da don Rikardo naređuje jednom od poslušnika koji su se uvek motali oko njega – pobrini se za ovoga. Daj mu nešto da pije. Ne vodu, jebote! – izgrdi ga kad je video da je uzeo u ruke bokal. – Vino, anisov liker ili rakiju! Šta bilo dok se ne probudi. Onda se postaraj da nešto pojede.

Divna pogleda Dalmaua, ležao je na istom mestu gde je pao iz Delfinovih ruku. Pas mišolovac ga je čuvao. Taj ljudski otpadak je slabo ličio na slikara koji je pobrao uspeh sa crtežima trinšeraresa ili s keramikom. Bio je odeven kao i svaki drugi prosjak, u slojeve pocepane i raskomadane odeće koji su prekrivali jedan drugi, s iscepanim listovima novina vezanim kanapom namesto cipela. Zarastao u bradu. Prljav. Bled. Ispijen. Trinšerairki se učini da je videla kako reaguje pošto mu je don Rikardov poslušnik usuo nešto anisovog likera u usta. Dalmau otvori oči, a Divna se sakri iza crnog paravana sa sljuštenim lakom, svojevremeno ukrašenog finim istočnjačkim šarama. Odatle je nastavila da motri na njega, nesvesna da debeljko ne skida oka s nje, i u mislima je gurala Dalmaua stiskajući zube i pesnice kad je pokušao da stane na noge. Ali njegovi naponi nisu bili ničim nagrađeni: nije mu pošlo za rukom.

– Učiniću ti to, Divna – don Rikardov glas je otrgnu od posmatranja. – Ako preživi, naslikaće tu sliku koju si mi predložila, a onda ću ti ga vratiti ili ću ga pustiti da ode,

kako ti budeš rekla, ali dugovaćeš mi uslugu... Šta god da potražim od tebe. Jesmo li se dogovorili?

– Samo ako se izleći – zatraži ona.

Don Rikardo slegnu ramenima i ispruži ruke s raširenim šakama pokazujući da on to ne zna.

– Niko ne može da tvrdi kojim putem će krenuti narkoman. Ne traži od mene nemoguće.

– Dogovoreno – ipak se složi Divna porazmislivši nekoliko časaka.

Don Rikardo klimnu glavom a podvaljak mu pojede pola donje vilice.

– Odvedi ga u more da se već jednom probudi – naredi poslušniku.

– Tako nameravaš da ga izlečiš? – pokaza Divna iznenađenje.

– Ne znam. Nisam lekar – odvrati on – ali tako radim s pijancima, i deluje. U svakom slučaju, budi mirna, curo: mišolovac mu se primakao a ja ti garantujem da ta životinja ne prilazi ničemu što zaudara na smrt.

Divna izađe iz daščare da bi gledala kako Dalmaua odvlače do obale. Bila je jesen 1904. godine i more je, pomalo uskomešano, izgledalo sivo ispod oblačnog neba. Divna zadržta od samog vetra punog peska zbog kog je landarala odeća na njoj. Čovek gurnu Dalmaua prema vodi, ali on ne htede da se skvasi, i kad mu je hladna voda doprla do kolena a on zastao, poslušnik je samo vikao i vitlao rukama terajući ga da uđe dublje. Ali Dalmau ga nije poslušao i stajao je nepomično, grčeci se kad bi ga poprskali talasi koji će udariti u njega. Trinšerairka se okrenu i dade znak Delfinu da pođe za njom.

– A šta ćeš kad ti don Rikardo vrati Dalmaua? – upita je brat pošto su se udaljili od Pekinga. – Mogli smo da izvučemo neku lovnu od debeljka.

Ona slegnu ramenima.

Dakle, postojalo je malo kliničkih metoda za lečenje zavisnosti od morfina. Uz zamenu za drogu nekim drugim otrovom kao što je bio alkohol, što se moglo izvesti ili naglo i brzo, u trajanju od nekoliko dana, ili primenom sporije terapije, obično je išao strog nadzor nad zavisnikom, a ako su oni bili dobrostojeći, fizičke i psihičke vežbe.

Don Rikardo se očigledno opredelio za nagli metod.

– Ako čujem da je neko dao slikaru samo kap morfina ili nečeg sličnog, odseći ću mu muda – opomenuo je članove porodice i zaposlene. – Dajte mu alkohol, a onog časa kad stane na noge, na posao. Nemojte mu pružati priliku da razmišlja.

I tako je i učinjeno. Ono što je ostalo od Dalmaua, mladića zaraslog u bradu, s raščupanom kosom, mršavog kao kostur i ispijenog, smešteno je i okovano lancem oko gležnja u sobičku na kome nije bilo vrata između dve stračare, na pesku, s dve kutije kao čitavim nameštajem i ćebetom da ga zaštiti i ublaži hladnoću. Mišolovac je ostao napolju, zajedno s ostalim psima mešancima.

– Dobro pazite na njega – naredi im don Rikardov poslušnik.

I čopor je dobro pazio na njega, valjano izdresiran za takve poslove. Uvek se neko kuće motalo uokolo.

Zatvoren u četiri zida, Dalmau je trpeo napade panike izazvane uzdržavanjem od morfina. Proliv i povraćku niko nije čistio i ostajali su tu; grčevi mišića, nepodnošljivi bolovi... Vikao je, grebao se i udarao u daske u krovinjari stopalima i pesnicama, kao i glavom. Buljuk polugole dece, koja su mu se najčešće rugala pljujući ga i gađajući đubretom, vikao je i podbadao ga da još više povredi sebe kad bi dostigao najveći stepen uzbuđenosti. U takvim trenucima se najčešće pojavljivao neko iz don Rikardovog okruženja i nudio mu piće.

– Morfin! – usudi se da zatraži vičući jednom takvom prilikom. – Hoću morfin!

Poslušnik, koji je bio došao sa čašom anisovca, spusti je na jednu kutiju i zalepi Dalmauu šamar od kog se odbio o zid.

Deca koja nisu pobjegla kad je došao smejala su se i pljeskala.

– Mrtav si čovek, budalo – uvredi ga poslušnik. – Ne znam zašto se gazda uzalud trudi oko tebe. – I umesto da ostavi anisov liker tu, on uze čašu i sasu mu tečnost u lice. – Poliši ako hoćeš.

Dalmau pokuša da odgovori, ali uspeo je samo da promuca nekoliko nerazumljivih reči. Još nije mrtav, hteo je da kaže.

Davali su mu da jede. Smrdljive ostatke ribe, otpatke kuvanog povrća i poneko parče hleba. U Pekingu je bilo ribara koliko ti duša ište. A alkohol bi ga ponekad vratio u život; tada je bio u stanju da sredi neke misli i čak se i sećao: Eme, Ursule, majstora, majke... Mada se u trenucima bistrog uma čudio otkud on u takvoj situaciji, tu, između baraka, okovan.

– Pripadaš don Rikardu – odgovori jedan od njegovih ljudi onog dana kad je Dalmau uz poteškoće postavio pitanje, budući da je govorio s naporom.

Obično je, u kratkim periodima kad ga ne bi uhvatili panika, groznica ili obično ludilo, zaplitaio jezikom tepajuć reči koje su zapinjale u izranjavljenim ustima i na skorelim usnama.

– Ja ne... – htede da odgovori, ali ga poslušnik ščepa za vrat.

– Da, pripadaš. Ti si običan ološ i ne zaslužuješ hleb koji ti se daje. Budi mu zahvalan na tome. Jesi li razumeo? Pripadaš don Rikardu, prihvati to. Ili bi radije da umreš?

Dalmau nije odgovorio. Istog dana, a takvih je bio najveći broj, vratio se u bezdanu prazninu u koju mu je tonuo duh, u najveće dubine mračne provalije u koju je samo žudnja da se opet ubode unosila nešto svetlosti. I nastupila je noć kad je ta luča svetlela sve snažnije i snažnije u ritmu njegovih drhtaja. Pošto mu je morfin bio jedina želja, ništa ga nije zadržavalo na tom mestu. Mora da se vrati u grad i prosi, krade... ubije ako bude trebalo da bi se domogao doze morfina. Uzeo je jedan kamen od onih kojima su ga gađala deca, i dok mu je apstinencija pomućivala svaku obazrivost, počeo je da udara u drvo tamo gde je bila uglavljena alka iz koje je visio lanac i držao ga vezanog. Zvonjava je zaglušujuće odjeknula u noći a pridružio joj se i lavež pasa.

– Don Rikardo! Vaš slikar pokušava da pobjegne! – začu se iz jedne krovinjare.

Kroz nekoliko minuta jedan poslušnik se pojavi u sobičku i rastera pse šutirajući ih. Dalmau je i dalje zaslepljeno udarao u daske, ne opažajući prisustvo čoveka koji mu je

nehajno, kao da je to sitna smetnja, zalepio dva šamara i ošinio ga nogom u stomak ostavljajući ga bez vazduha, šćućurenog na zemlji.

– Ne diži buku – zatraži poslušnik kao da razgovara s malim detetom. – Ljudi hoće da spavaju.

– Gazda je rekao – saopštili su mu sutradan ujutro – da ako imaš snage da pokušaš bekstvo, imaćeš snage i da radiš.

Tada je spoznao šta znači biti don Rikardova svojina. Od sutradan je morao da pomaže u svim poslovima potrebnim za održavanje švercerovog magacina i daščare, kao i udžerica njegovih poslušnika. Ujutro, pred polazak, davali su mu dovoljno alkohola da spremno otpočne radni dan, uvek u pratnji jednog plaćenika koji ga je nadzirao kako ne bi pobjegao.

Gotovo svakodnevno su mu nalagali da obilazi plaže u potrazi za daskama ili nekim drugim otpadom koji je nanelo more; iako je don Rikardova peć bila na ugallj, ostali su se grejali ložeći vatru drvima.

– Glupače! – uvredi ga jedna od žena, možda dragana nekog poslušnika, koje je pratio dok su prosejavale svaki pedalj peska na plaži, pošto je preskočio jednu suhu granu napola zarivenu u pesak. – Pokupi je!

– Oprostite – pođe Dalmauu za rukom da se izvini. I sam se iznenadio svom izvinjenju, čisto i razgovetno izgovorenim. – Oprostite – ponovi da bi se osvedočio, saginjući se istovremeno da pokupi ono od čega je ostala smešna grančica.

– Čuvaj oprostaje za crkve – odvrati žena i gurnu ga dvaput, kao da hoće da ga probudi. – Ovde si došao da radiš, a ne da se moliš.

Ona ga je samo gurnula. Koji dan kasnije pratio je švercerovu ženu do barke koja se upravo vratila s mora.

– Drži – doviknu mu neko s vrha brodice, već izvučene na obalu – don Rikardova porudžbina!

Kofa mu od težine iskliznu iz ruku, a ribe se razleteše po pesku. Ribar ga prvim šamarom obori na pesak, i iz vidnog polja mu nestadoše dve ribe koje su pomamno mahale repom na pesku kao da hoće da odbauljaju do mora i pobjegnu. Ni Dalmau nije mogao da pobjegne od ribara, koji je iskalio bes na njemu šutirajući ga u stomak.

– Evo ti pa ti i dalje razmišljaj o drogi! – vikao je mornar dajući sebi oduška. – Odvratni parazite! Trebalo bi svi da pocrkate.

Dok je poslušnik koji je u svakom trenutku bio uz njega samo stajao, nizali su se udarci i psovke. Poneki put, kad bi ga snašli grčevi zbog apstinencije pa je vikao tražeći morfin, opet su ga bacali u more dok su se deca smejala, rugala, a poneko od njih ga je, između pasa koji su skakali iznad talasa, čak pratilo i ulazilo u more da bi ga još više isprskalo, sipajući vodu na njega rukama kao kutlačom. Činilo se da niko ne pridaje ni najmanju vrednost njegovom životu: mogao je da umre. To je slušao da govore: „Don Rikarda nije briga. Ako ne umre, izlečiće se.“ Poneki put su ga vraćali onesveštenog s posla. Razboleo se i tu i tamo patio od groznice; tada su ga umotavali u odeću i nastavljali da mu daju alkohol, povrće i trulu ribu. Jednog dana kad je bio netom doveden nakon rada na plaži, pojavili su se Divna i njen brat, i prišli sobičku.

Dalmau ih nije ni prepoznao. Pao je iscrpljen na cebe i skupio se u položaju fetusa.

– Da ga ne ubiješ? – upita trinšerairka don Rikarda. – Nema snage da toliko radi.

– Naprotiv, devojko. Nužno je da se bavi nečim, da se kreće, da radi, da zaboravi na drogu. Samo će na taj način naslikati moju sliku i moći ću da ti ga vratim. Ako usput umre, loša sreća.

Divna se složi.

Kako su dani proticali, bilo je sve više posla: odlazak kod ribara; prenošenje drva, vode, odeće... Svako zaduženje je bilo od koristi. I uslovi pod kojima su ga držali postali su stroži. Smanjila se količina alkohola, do te mere da je preklinjao za gutljaj kao što je ranije molio za morim.

– Crkni! – odgovarali su mu.

Bio je već gotovo tri meseca zatočen u Pekingu i počeo je da oseća mržnju kad su ga tukli, dok jednog dana nije pokušao da se odbrani od ribara koji ga je vičući „Hajde, hajde!“ šutnuo u zadnjicu da bi koračao hitrije natovaren kotom. Dalmau napravi nekoliko bržih koraka naprosto zbog zaleta od šuta, a zatim ispusti kotu na pesak i ustremi se na čoveka koji ga je kinjio bezbroj puta otkako je dospeo u Peking. I uprkos njegovom ispadu, ribar mu je još jednom zagorčao život: Dalmauova mržnja u nastajanju nije pronašla oslonac u bolešljivom telu, nesposobnom za borbu.

Zaskočila ga je i glad: taj osećaj mu je uzburkao svest pošto je bio nešto kao ponovno rođenje. Prestao je da se zadovoljava gutanjem pomija koje su mu svakodnevno donosili i zatražio je, bez ikakvog uspeha, pristojnu hranu. Don Rikardo je naredio da mu i dalje daju napola trulu ribu, povrće i parčad hleba. Ipak, usta su počela da luče pljuvačku, makar i zato što se sećao čorbi i hrane pojedene u svom životu, a grizlice i rane u ustima i na usnama su zaceljivale. Popravio mu se govor, postao je tečniji, i vid... i spoznaja. „Šta ja, kog vruga, radim ovde?“, neprestano se pitao. I dalje je želeo morfin i alkohol, ali više nije patio od užasnih napada ludila, groznica i grčeva. Što se zima te 1905. godine više bližila kraju a sunce Sredozemlja postajalo sjajnije i toplije, dani su prestajali da budu pakao u kome je Dalmauov um bludeo bez i najmanjeg dodira sa stvarnošću. Osmeh, upućen vedrom nebu, moru, pa i psetancetu mišolovcu koje ga je i dalje čuvalo i blesak nade zbog kog se u njegove oči vratio sjaj uzdigli su se kao stožeri pomoću kojih je povratio želju za životom.

– Želim da vidim don Rikarda – zatražio je jednog jutra od poslušnika koji mu je doneo doručak.

Dalmau nije poznavao čoveka koji je sebe nazivao njegovim vlasnikom. Znao je da živi u daščari s kojom se dodirivao njegov sobičak. Čuo je mnoge ljude kako izlaze i ulaze, u svako doba dana; čuo je svađe i pokatkad viku, ali nikad ga nije video.

– Imaš ti posla koji treba da obaviš – odgovorio je poslušnik, ne pridajući ni najmanju važnost njegovom zahtevu.

Danima je tražio da ga vidi sve dok ga, jednog jutra, kad je mislio da će ga odvesti na posao, nisu uveli u baraku.

– Znači, ti si moj slikar?

Trebalo mu je nekoliko časaka da mu se oči naviknu na polumrak i dim iz peći koji je lebdeo u prostoriji. Kad je uspeo, iznenadio se zbog mnoštva nagomilanih predmeta. Kao da se obreo na bazaru na čijoj se sredini, kod gvozdene peći koja je izbacivala dim, nalazio neko ko je morao biti don Rikardo: gojazan, sedeo je u fotelji pokriven ćebetom. Tu su stajali dvojica poslušnika i dvoje-troje dece od koje je prepoznao nekoliko onih što su mu se rugali, ali nisu obraćali ni najmanju pažnju na njega. Tu je bio bitan jedino don Rikardo.

Dalmau je oklevao. Lik tog čoveka bio je tako neobičan da nije znao šta da kaže.

– Šta hoćeš? – upita don Rikardo.

– Zašto kažu da sam ja vaše vlasništvo? – pogodi da upita.

– Zato što jeste tako – odvrati don Rikardo. Dalmau samo raširi jednu šaku i pokaza dlan kao da tim znakom iskazuje veće neodobravanje nego rečima. – Doneli su te mrtvog i spasao sam ti život. Pripadaš mi.

– Ali...

– Mogao bih iz ovih stopa da te ubijem – prekinu ga gojazni čovek. – Nikome ne bi nedostajao. Niko ne bi tražio tvoj leš. Ljudi misle da si mrtav.

Stojeći pred don Rikardom, Dalmau nabra obrve i poniknu pogledom. Taj debeljko što sedi u fotelji pokriven ćebetom kao neka baba verovatno je u pravu: nikome ne bi nedostajao. U pamćenju mu sinu uspomena na dan kad je upao u majčinu kuću i opljačkao je da bi kupio drogu. Vika, uvrede, njegove drhtave ruke, opsesivna potraga za novcem, za stvarima koje bi prodao... Pa opet, naslućivao je da mu nešto izmiče, kao da te slike koje su mu bombardovale mozak nisu potpune, nego skrivaju od njega stvarnost od koje bi mu se, međutim, zgrčio želudac od uznemirenosti kakvu odavno nije osetio. A Ema? Sećao se da je udata za nekog zidara i da očekuje njegovo dete. Nije mu ostao niko, ni oni s kojima je nekada radio. Pošto je protraćio ušteđevinu skrivenu u majčinoj kući, i budzašto prodao sve što je ukrao od nje, a to je bilo malo jer je malo i imala, pojavio se u fabrici pločica tražeći svoje stvari: skice, slike, radni mantil, u nameri da ih rasproda da bi nabavio nekoliko doza. Nije ostalo ništa njegovo, preneo mu je Pako kiselog lica i oporim glasom. Taj starac koga je nekada nazivao prijateljem gledao ga je pravo u oči, prebacujući mu zbog Ursuline smrti, pokazujući odbojnost prema tome u šta se pretvorio. Stari ljudi imaju posebno pravo da ne skrivaju osećanja, za razliku od Pedra i Maurisija, dvojice dečkića koji su i dalje živeli u fabrici, i kao i mnogi drugi s prozora, kradom posmatrali prizor.

„Spaljeno.“ Starac je cedio reči. „U pećima.“ To mu je don Manuel naredio da kaže ako se pojavi Dalmau. Čuvar je otišao i dalje od toga. Svojeručno ih je spalio, tvrdio je pomerajući uvis prste, samu kost i kožu, oponašajući dim koji se penje uvis. „A devojčina prava?“, odvratio je kad se Dalmau požalio da su sklonili njegove stvari. Zatim mu je sasuo u lice da je ubica, glasom koji je utihnulo dok mu je okretao leđa.

„Ubica.“ Da li je ubio, zapitao se Dalmau dižući pogled ka don Rikardu, koji ga je odmeravao poluistočnjačkim okicama. Onomad je zbog morfina zaobišao odgovore i krivice, ali sad kad je unekoliko trezven, što je postignuto batinama, ophrvala ga je sumnja. Uprkos svojoj nepristupačnoj i nadmenoj prirodi, Ursula je bila samo naivna

devojka, željna iskustava koja su njena porodica, društvo i Crkva skrivali od nje. Setio se neopisivog uzbuđenja kad je doživela prvi orgazam i kad se ceo svet otvorio za njena zadovoljstva. Da se sutradan po podne on nije drogirao, Ursula ne bi umrla.

– Zašto me ne ubiješ? – Pitanje mu je izletelo nesvesno: možda je to rešenje za upropašćeni život u kome je samo primorao najrođenije da pate.

– Zato što moraš da mi naslikaš jednu sliku. Ona će zauzeti ovo mesto na zidu – dodade don Rikardo pokazujući iza sebe na prazan prostor znatnih dimenzija za portret.

– Onog dana kad je budeš završio, moći ćeš da odeš sa Divnom.

– Divnom?

– Ona te je dovela. Takav je bio moj dogovor s prosjakinjom.

Nije mogao da zamisli da ode igde drugde osim opet na ulicu, tim pre što bi to bilo u društvu trinšeraisa.

– S onim što mi daješ da jedem, nemoguće je da naslikam ikakav portret – najednom se doseti da kaže.

Ispružio je ruku s raširenom šakom i prstima, s dlanom okrenutim nadole, i nije morao da se trudi i pretvara, jer od ručnog zgloba nagore sve je drhtalo.

Morao je da se priseti doba kad je studirao na Ljođi da bi pronašao neku sliku koju je naslikao svojom rukom sličnu onoj što ju je upravo dao debeljku. Bila je grozna. Međutim, don Rikardo se oduševio, kao i najezda komšija koji su iz dana u dan dolazili u baraku kako bi, šapćući iza Dalmauovih leđa, videli kako napreduju skice a zatim i potezi kistom dok je prenosio na platno uzvišenog starešinu u njegovoj fotelji, uvek pokrivenog ćebetom. Ako je don Rikardo bio prvi žitelj Pekinga koji je posedovao gvozdenu peć, sad će tome pridodati i portret, a to je bilo mnogo teže postići.

Dalmau osmotri sliku: bila je tako stvarna da se činila kao velika fotografija, ali s jasnim bojama kakve ta moderna tehnika još nije dostigla. Tog dana su se spremali da je okače na drveni zid barake, i stoga je don Rikardo pozvao nekoliko suseda, među njima i one što su se izivljavali na njemu, ali nije im posvetio veću pažnju, usredsređen na portret: ni trunke umetnosti, osećanja; bio je to isključivi odraz stvarnosti bez i najmanjeg umetnikovog tumačenja i ličnog doprinosa. Nije prišao ni blizu duši ili duhu tog čoveka, mestu na kome je živeo i ljudima oko njega.

To je dokučio pošto ga je nacrtao i naslikao, relativno čvrstom rukom nakon što je don Rikardo izmenio njegov lični položaj u barakama. Sad je jeo bolje nego iko drugi, iako je i dalje spavao okovan lancem u sobičku dok su ga psi čuvali, mada je dobio posteljenu i jastuk. Dali su mu i nekoliko komada odeće, starih ali u dobrom stanju, cipele, pa i kapu.

– Prosjaci brzo ulaze u moju kuću i izlaze iz nje, čim mi prodaju svoj plen – objasni don Rikardo na dan kad mu je dao te stvari – ali ako ćeš ostati u njoj, u mojoj blizini, slikajući me, ne želim da te gledam takvog – dodao je pokazujući na Dalmauove dronje kao da želi da nađe opravdanje za svoju darežljivost. – Uz to, ko bi poverovao da neki bednik može da naslika moj portret?

Prvi put otkako je dospeo u Peking, pomno se oprao vodom što ju je jedan rasrđeni poslušnik kome je to naloženo dosipao u lavor, a zatim mu je, po don Rikardovoj preporuci, berberin iz jedne druge barake poravnao bradu što je padala ispod donje vilice i prekrivala vrat; dva-tri brza reza makazama su je ispravila, ali nisu uspela da učine ništa da i dalje ne izgleda retka i jadna. Sam berberin je po završetku obišao oko Dalmaua i izravnao mu i kosu, i okretno je podšišao da bude duga do ramena.

Poklici i aplauzi su odjeknuli u baraci u času kada je portret, samim tim što je okačen, postao nerazdvojni deo doma. Don Rikardo je bio ustao da bi prisustvovao tom činu, otkrivajući noge, uvek skrivene ispod ćebeta: dva stuba za koja je Dalmau zamislio da su od mekanog mesa ispod pantalona na njemu, s butinama stisnutim jedna uz drugu iznad kolena, da bi se noge zatim ispod njih razdvajale pod određenim uglom, kao da su se listovi razmakli u nemogućnosti da izdrže težinu koju su nosili. Kako god, don Rikardo nije ostao dugo na nogama, vratio se svom prestolu i ćebetu čim je ustanovio da slika visi na zidu okačena o dva eksera. I dok su se zvanice sjatile oko njega i čestitale, Dalmau je, pogleda uprtog u portret, primetio da mu potezi četkice, oblici i boje budu oči.

Taj osećaj ga je pratio čitavog meseca dok je radio na njemu. Čak mu se ni bledosmeđa boja kojom je naslikao telo Kubankinog unuka nije uklapala. A to nije moglo biti zbog nedostatka sredstava, budući da je don Rikardo ispunio sve zahteve za materijalima koje je postavio. Alkohol ili morfin; eto šta je nedostajalo. Nekoliko dobrih gutljaja apsinta omekšalo bi mu um i četkicu, a injekcija bi postigla da te okice, sad bezizražajne, prenose život i osećanja, kao što se zbilo s Ursulinim očima, nastalim veštinom ruke vođene alkoholom. Don Rikardo ga je nudio vinom za doručak, za ručak i za večeru. Međutim, nije ga ni okusio. Kupanja u moru, batine, groznica, neprestana panika i ludilo proživljeni u poslednja tri meseca odvojili su ga od običnih čaša alkohola. Želeo ih je, kao što je povremeno čeznuo i za dozom morfina, ali nešto u njemu se promenilo. Već neko vreme ga nije ni okusio i sad je uvideo da je kadar da stiša žudnju; više ga je bio strah ulica, samoće, prljavštine i gladi nego panike koju je ranije trpeo zato što je bio lišen droge, izlažući čak sebe riziku, kao što je zaključio okrenuvši leđa portretu, da je izgubio slikarski talenat. Umetnost, genijalnost kojom je poverovao da je obdaren i koja ga je približila velikim majstorima modernizma u Barseloni.

A pokušao je. Preko dana se pitao nije li model, taj gojazni čovek, okruženje ili činjenica da je prisiljen da slika da bi povratio izgublenu slobodu ono što mu sputava duh, razlog koji poništava magiju što ga je pratila dok se nije izvalio koliko je dug i širok na ulici, ali s večeri, kada bi sam na svetlu sveće pokušao da stvori neko drugo delo, jednostavno kao da nacрта drvenim ugljem na hartiji kućence mišolovca kako leži na ulazu u sobičak, i nije uspevao u tome, uverio se da baraka i nemaština oko njega nemaju nikakve veze s tim. Bio je izgubio dušu.

– Don Rikardo... – Pomešao se s ljudima oko njega. – Koliko shvatam, zadovoljni ste obavljenim radom.

– Da. Veoma. Odlaziš li? – upita ovaj. Dalmau potvrdi. – Uzmi. – Zaustavio ga je; poslušnik spusti nekoliko novčića u don Rikardovu šaku a on ih dade Dalmauu. – Ovo će ti pomoći za nekoliko dana. Uzgred, Divna je napolju; javio sam joj – dodade. Dalmau mu pruži ruku odloživši novac u džep a don Rikardo je stegnu i nastavi: – A ako ti ne bude sve potaman u gradu, znaš gde je tvoja četvrt.

Dalmau se zajedljivo nasmeja.

– Sa svima ovima? – upita prelazeći pogledom preko nekih poslušnika što su ga više puta udarili, preko ribara koji ga je šutirao dok je ležao na pesku, preko tipa koji ga je udarao nogom u dupe, preko onog drugog što je...

– Ne budi nepravedan. Svi oni su te – prekinu don Rikardo to pomno motrenje – oslobodili poroka. Videćemo hoćeš li sad biti sposoban da izdržiš. Malobrojni se izvuku iz sranja u koja si ti upao.

– Zar još treba i da im zahvalim? – Dalmau je i dalje bio zajedljiv.

– Trebalo bi – odvrati debeljko ozbiljno.

Njegova boja glasa natera Dalmaua da se preispita. Možda je don Rikardo u pravu. Poneli su se grubo prema njemu, ali ti udarci i valjanje u moru kad bi pomahnitao naveli su ga, korak po korak, da zaboravi svoju pomamu, sve dok napori i zlostavljanje nisu počeli da ga bole više od nedostatka droge.

– Hvala svima – poslušna savet pre nego što je izašao iz barake.

Napolju su ga čekali Divna i Delfin, u grupi radoznalaca koji nisu bili pozvani na proslavu. Dalmau priđe trinšerairesima, pozva ih i zajedno se odvojiše od ostalih, u pravcu plaže.

– Kako ste, majstore? – pozdravi ga devojčica.

Dalmau je pogleda. Za mesec dana koliko je slikao portret, dobra hrana je popravila njegov izgled, ali trinšerairka je bila isto onako dronjava, prljava i nasmrt bleđa kao i uvek.

– Don Rikardo kaže da ste me vi pronašli na ulici i doveli ovamo.

– Jesmo – odgovori Divna. – Mislili smo da si mrtav...

– Onda hvala.

– Samo to? – Devojčica nabra veđe.

Dalmau se žacnu.

– Video sam kako ti debeljko plaća – ukori ga Delfin.

– Da, ali... – Dalmau klimnu glavom i izvuče novčiće netom dobijene od don Rikarda. – Koliko želite?

– Koliko vredi tvoj život? – upita Divna.

On istrese novčiće u devojčinu raširenu šaku.

– Je l' vam sad ništa više ne dugujem?

– Ništa – odvrati Divna. – Do sledećeg puta.

– Kog sledećeg puta? – upita Dalmau. Neuhranjena, prljava i u traljama, smrdljiva, bespomoćna, sablasna senka što je pratila Divnu prenese Dalmaua opet na blatnjave ulice po kojima se ranije povlačio. Trinšerairkino lice, s upalim očima u modrim očnim dupljama, sasušanim i ispucalim usnama, krastama na čelu i obrazima, nije odavalo

nikakav izraz. Dalmau potraži njen pogled: prazan, mrtav, i shvati šta je htela da mu kaže. – Neće biti sledećeg puta – izjavi. – Neću opet upasti u tu zamku.

Divna skupi usta i iznova gurnu brata ka nizu baraka od kojih se sastojao Peking.

U prihvatilištu kod Parka će dobiti krevet, doručak i uveče čorbu, tokom najduže tri dana boravka tamo. To je prvo mesto na koje se dosetio da ode nakon što je pratio železničku prugu što je vodila do Francuske stanice, samo koji korak dalje od te dobrotvorne ustanove. Recepcioner muškog paviljona koji je primao ubožnike nije ga prepoznao dok nije izgovorio svoje ime, „Dalmau Sala“, pa opet, trebalo mu je nekoliko časaka da u mladiću s retkom bradom i dugom kosom, odevenom u staru odeću ali čistom, prepozna zavisnika od droge koji je noću sijaset puta završio u ambulanti kod prihvatilišta.

Zaustio je da nešto kaže, ali opredelio se da oćuti; mnogi su se naizgled osposobili za normalan život da bi se ubrzo opet odali poroku. Nije želeo da još jednom pogreši i ponada se sreći nekog od tih nevoljnika koji su tražili pomoć humanitarnih ustanova: grad je bio surov a on je radio taj posao dovoljan broj godina da bi se očeličio. „Dalmau Sala“, upisa u knjigu prijema.

– Zanimanje? – upita umornim glasom.

– Keramičar – izgovori Dalmau odrešito.

Razmislio je o tome na putu iz Pekinga. Ostavljajući po strani dizajn keramike i slikarstvo, umeo je jedino da obrađuje keramiku i postavlja je na građevinu. Kao što se uverio slikajući don Rikardov portret, njegova stvaralačka sposobnost je nestala, a u svakom slučaju, nameštenje crtača u fabrici keramike bilo je nemoguće dobiti. Bilo je potpuno besmisleno pojaviti se u nekoj fabrici u Barseloni u pokušaju da ga angažuju za to radno mesto. Ipak, niko nije mogao da mu ospori iskustvo u nameštanju keramike na građevini: obavljao je to otkako je počeo da radi kod don Manuela Belja. Zidari, najsviknutiji da rade sa svim vrstama materijala, od cigle do kamena, često nisu obraćali dovoljno pažnje na postavljanje komada keramike: s pločicom je trebalo postupati obzirno, gotovo nežno. Fabrica je bilo malo a radnih mesta crtača još manje, ali ipak, bilo je dovoljno građevina da bi pronašao zadovoljavajući posao.

S tom mišlju na umu pomešao se sa oko pedeset muškaraca, prosjaka ili radnika bez zaposlenja, koji nisu zauzeli sve krevete dobrotvorne ustanove; umerena sredozemna klima u proleće dopuštala je još mnogim ugroženima da prenoće pod vedrim nebom, ili su možda mnogi od njih već iskoristili tri noći koliko im je dopušteno da provedu u prihvatilištu pre nego što isteknu dva meseca potrebna da opet zatraže utočište. Dalmau je imao na raspolaganju ta tri dana da pronađe posao koji će mu omogućiti da iznajmi sobu, možda samo krevet, i da iskoristi šansu koju mu je život pružio preko trinšeraresa i lopova. Pokušao je čorbu koju su poslužile redovnice, okružen muškarcima koji su glasno i halapljivo srkali, pažljivo motreći, gledajući ispod oka one što su sedeli do njih, štiteći svoju hranu. Odbio je vino razblaženo vodom i ustupio ga čoveku sa svoje desne strane. Dok je slikao don Rikardov portret i njegovo oslobađanje se bližilo, više puta je razmotrio ideju da se vrati majčinoj kući. Potez po

potez, u svesti je obnovio epizodu koju je sam gurnuo u zaborav. Na koncu je ugledao majku kako leži na podu, a iz usne joj teče krv pošto... pošto je on... Spopao ga je nagon za povraćanjem i bolni grčevi su se nizali jedan za drugim a usta su mu se napunila žuči dok nije postao prinuđen da napusti sobičak i povrati svoje beznađe u sudaru sa stvarnošću koja od tog trena nije prestala da ga muči. Ne. Nakon što ju je udario... jeste, udario, nije se usuđivao da izađe Žuzefi na oči. Radiće kao i svaki drugi fizički radnik, neće podlegati samoobmanama, očekivanjima i nadama neprimerenim siromasima, i možda će jednog dana moći da se usudi da je zamoli za oprostaj. Nije znao hoće li mu ga majka dati. Razmišljajući o njoj podsećao se svog bednog položaja, budući da ne postoji ništa gore od sina nasilnog prema onoj koja mu je podarila život, ljubav, brigu i pažnju. Možda će do kraja svog veka morati da živi bez tog oprostaja.

Bio je zahvalan na ležaju, koliko god on tvrd bio, i čak mu je prijalo da sluša kako škripi kad god bi se pomerio i pridružio saglasju šumova, jauka i kašlja što su odjekivali spavaonicom, zamišljajući kuda će sve otići sutra u potrazi za poslom. Poznavao je mnoge ljude: keramičare, nadzornike, graditelje... Šta li je bilo s majkom? Okrenuo se na drugu stranu u krevetu. Kako li se snašla bez njegove finansijske pomoći? Legao je na leđa i nije se pomerao, zureći u tavanicu koju je nazirao u mraku. Ali majka mu se stalno iznova prikradala u misli. Ne može da odlaže susret s njom dok... ne dobije posao? Dok se ne nastani negde? Dok vreme ne izbriše uvredu koju joj je naneo? Mora da se obavesti kako je ona! Od same pomisli na nju kako korača s košarom belog rublja steglo mu se grlo. Opet se okrenuo u krevetu. „Sigurno će mnogi graditelji hteti da me angažuju“, pomislio je, i ta samouverenost mu je došla kao najbolji lek za smirenje. Ustao je u zoru, spokojan i svež. Odavno se nije osećao tako živo, tako čilo. Doručkovao je skromno, a zadovoljstvo je iščezlo istog trena kad je kročio nogom u Ulicu Sicilija. Sunce, još veoma nisko, objavilo je nameru da krene s njim. Nije imao ni cvonjka, budući da je sve dao Divni i njenom bratu. Udahnulo je duboko i zaputio se ka Paseđ de Grasiji, gde su bogataši i dalje plaćali suncu da šija najvećma njima.

Usput je ostavio za sobom nekoliko modernističkih zdanja u izgradnji, zdanja u kojima su primenjene umetnosti, a s njima i keramika, korišćene kao raskošno sredstvo koje je u velikoj meri odlikovalo taj novi stil ne samo izgradnje nego i pristupa životu. Dalmauu su bila poznata pošto je bio u njima dok je radio za don Manuela: kuća Mudesta Andreua u Ulici Ali-bega, arhitekta Telina Fernandez; kuća Franseska Buresa, u Ulici Auzijasa Marka, koju je gradio predradnik Berenguer, najbliži i najneophodniji Gaudijev saradnik, koji je u predvorju i na prvom spratu te zgrade ostvario jedan od najvećih izraza modernizma; Kuća Muljeras, arhitekta Sagnijea, u Paseđ de Grasiji, kao i Kuća Malagrida, koju je započeo da zida Kudina. Odatle je, izbegavajući ručna kolica ili zaprege koje su vukle mule, tramvaje, sluškinje, momke iz pekara što su raznosili hleb na kućne adrese, služavke i zaposlene što su hitali na svoja radna mesta, između platana koji su bacali senke u aveniji, razaznao Domenekovu Kuću Ljeo Murera, u narednom stambenom bloku. Pročelje je bilo prvenstveno od kamena, s velikim prozorima, i to je rasterećivalo obilje dekorativnih elemenata koji bi se inače mogli

smatrati preteranim, kindurenjem. Dalmau je znao da je majstor arhitekt u enterijeru koristio keramiku; međutim, te građevine su zasigurno završene.

Produžio je nekoliko metara dalje, ostavio za sobom Pućovu Kuću Amalje, i odmah kraj nje ugledao Kuću Batljo, koju je Gaudi gradio rekonstruišući nešto što je Dalmau pamtio kao neuglednu, prostu zgradu, pravih linija i s pravilnim balkonima, nastalu pod okriljem građevinske groznice u barselonskom Ešampleu, i dosadnog, jednoličnog urbanizma po Serdinim zamislama; geniji modernizma su upućivali izazov takvom modelu, takvom viđenju grada i ukalupljenosti.

Dalmau je posmatrao Kuću Batljo iza platana i skela koje su prekrivale fasadu, i rekao sebi da je izgubio mnogo vremena s drogom i drastičnim osposobljavanjem za normalan život u Pekingu. Ta zgrada, s jasno određenim linijama i formama još kad je on radio za don Manuela, sad se očigledno uzdizala iznad Kuće Amalje, s kojom se graničila, kao da pokušava da je proguta. Ustalasana leđa zmaja na vrhu Kuće Batljo sada su nadmašila stepenasti, trouglasti vršak pravih linija koji je dotad imponantno štrcao iznad ravnih krovova zgrada s leve i desne strane vile proizvođača čokolade Amaljea. I fasada koja je na Kući Amalje izvedena strogim geometrijskim motivima, na susednoj, Gaudijevoj kući pretvorila se u nešto krivudavo, u potrazi za pokretom koji se arhitekt trudio da pronađe kod svojih građevina a postigao ga je ručnim seckanjem prvobitnog zida kako bi on prestao da bude pravilno platno.

I celu tu građevinu, zmajeva leđa i pročelje, trebalo je prekriti keramikom. Zmaja komadima u obliku krljušti što su se prelivale postavljene jedna iznad druge; pročelje čuvenim trenkadisima koje je genije naveliko koristio, u ovom slučaju komadima obojenog stakla i okruglim keramičkim pločicama kako bi se dočarala površina jezera, s valovima i lokvanjima. Istinsko odavanje počasti staklu, porcelanu i keramici, koji će u Kući Batljo zameniti kamen ili ciglu i postati nepatvorena koža zgrade.

– Mogu li ja da probam, Đuane?

Dalmau je bio prišao drvenim skelama koje su prekrivale fasadu, gde su se u tim ranim jutarnjim časovima okupljali zidari, i postavio pitanje iza leđa nadzornika Đuana Solera, ćelavog muškarca, starijeg ali snažnog, koji se trudio da sakrije da hramlje, što je bila posledica saobraćajne nesreće. Čovek se okrenu začuvši svoje ime; poznavali su se, sretali su se na raznim gradilištima godinama unazad, i jedan i drugi su bez bojazni da će pogrešiti mogli da tvrde kako je njihov odnos dostigao određeni stepen prijateljstva. Đuan kao da je prepoznao glas, ali trebalo mu je više vremena da prepozna mršavog, bradatog mladića koji ga je upitno gledao.

– Ti si? – upita. Dalmau potvrdi. Nadzornik othuknu. – Znam da... Rekli su... – Nije hteo da nastavi. – Ljudi misle da si mrtav.

– I bio sam.

– Šta te dovodi ovamo?

Dalmau pokaza na veliki drveni sanduk s gomilom odlomaka obojenog stakla, jednog od materijala od kojih je Gaudi izrađivao svoje čuvene trenkadise. Bio mu je poznat majstorov metod: tražio je od zidara da odaberu komade keramike, u ovom slučaju stakla, po bojama, po nijansama svake boje, po obliku, po veličini, i da ih svaki

skuplja u svojoj korpi; potom je on lično pregledao sepete i procenjivao osećaj radnika. Oni koji su bili kadri da pogode vrstu, oblike, boje i nijanse sastavljače trenkadise pod njegovim nadzorom ili nadzorom njegovih pomoćnika.

– Hteo bih da se probam sa staklima.

– Želiš da radiš kao zidar? – začudi se nadzornik. – Ti si previše kvalifikovan za to.

– Ne, Đuane – prekinu ga Dalmau odmahujući glavom. – To želim da radim. Potreban mi je posao. Prošao sam kao bos po trnju, i nemam šta da jedem i gde da spavam – priznao je. – Ne bih bio kadar da vešto koristim visak ili da podignem zid, ali ti dobro znaš, kad je keramika u pitanju, da sam stručnjak.

– Što se mene tiče, dobio si posao. Bićeš od velike pomoći, ovde su staklo i keramika najhitniji elementi. Samo da kažem...

– Đuane – prekinu ga Dalmau. – Što manje ljudi bude znalo ko sam, to bolje. Nemam bogzna čime da se ponosim.

Nadzornik mu je isplatio dve nadnice unapred kako bi zadovoljio neodložne potrebe, nakon što je Žuzep Marija Žužol, Gaudijev saradnik, preturio po Dalmauovoj korpi, proučio odabrana stakla, postavio mu više pitanja o tehnici postavljanja keramike, on odgovorio na njih pognute glave, i odabrao ga kao jednog od onih koji će se pridružiti radnicima što su već sklapali trenkadise na pročelju Kuće Batljo.

Od tog jutra postao je deo građevine koju su drugi zidali i upravljali radovima na njoj. Trebalo je da on obojenim komadićima slomljenog stakla prekrije čitavo pročelje zgrade, iznad galerija kod nepravilnih prozora koje su nosili tanki stubovi, i zbog čijeg će jedinstvenog oblika kuća biti nazvana „Kuća od kostiju“.

Srce kao da mu je življe zakucalo na kraju radnog dana. Dotad je bilo sporo, polagano, u ritmu kojim je sastavljan apstraktni, ustalasani mozaik od obojenih staklića. A sad, dok je silazio niz Paseđ de Grasiju u pravcu starog grada, disanje i puls su mu se naglo ubrzali. Zastao je i duboko udahnuo na Katalonskom trgu, na raskrsnici dve velike ulice koje su ga presecale poprečno, jedna iz pravca odakle je on dolazio do Ramble, a druga od Portala anđela do Katalonske ramble. Nastavio je Ulicom Rivadeneira, gde se nalazio *Mezon dore*, restoran u kome je bio predmet poruge i gde je otpočela njegova lična propast, ostavio za sobom gradilište nove Crkve Svete Ane, klaustar i staru crkvu, i stigao do ulaza u Ulicu Bertrejans, gde mu je živela majka. Neki vozar mu doviknu da se skloni u stranu, ali Dalmau se nije pomerao, ne usuđujući se da kroči nogom u sokak u kome su se, ako se ispruže ruke, gotovo mogla dotaći pročelja s leve i desne strane; ući u taj veoma skućeni prostor, sa zgradama koje su se uzdizale iznad ljudi da bi zakrilile sunce i sprečile vazduh da struji, bilo je kao da ulazi u svoju kuću. Vozar kome se žurilo opet ga pozva da se skloni. Dalmau reagova i nasloni leđa na zid jedne zgrade u Ulici Svete Ane, mnogo šire. Opet baci pogled. Tu su ga poznavali svi: bračni par vlasnika radnje s galanterijskom robom iako je sada, može biti, posao vodio njihov sin. S njim se bezbroj puta igrao na ulici, u detinjstvu. Takođe su ga mogli prepoznati stolar, pekar ili berberin, kao i krčmar i mnogi drugi... Pobojavao se da će mu se ime odbijati od zida o zid, kao vika pa i obični razgovori ljudi, ali niko ga nije pozvao. Možda su iznošena radnička odeća, mršavo telo, još retke i duge brada i kosa, sakrili Dalmaua koga su ti

ljudi poznavali; možda su naprosto njegova bezvoljnost i melankolija što je izbijala iz čitave njegove pojave dovodile u zabunu nekadašnje komšije.

Tumarao je po kraju pogleda sve vreme uprtog u početak ulice svog detinjstva. Radovi na novoj Crkvi Svete Ane, neprekidni mimohod župljana i prosjaka u potrazi za pomoći, Barselonaca koji su tim putem ulazili u stari grad, ili polaznika večernjih škola koji su išli na nastavu u gornjim klaustrima crkve, omogućili su Dalmauu da se pomeša sa svima njima, da ide gore-dole koliko god puta je hteo, ali nijednom se nije usudio da uđe u Ulicu Bertrejans i popne do majčinog stana. Nije mogao da podnese sećanje da ju je udario; zatvarao je oči i vrteo glavom pri pomisli na to. Možda mu ona oprostila, ali stid ga je sprečavao da moli za takvu velikodušnost. Kako je bio u stanju da učini tako nešto?

Lastavica. Tako se zvala krčma, toliko uzana da je između stolova prislonjenih uza zid i šanka mogao stati samo jedan čovek. Pod i zidovi su bili zamašćeni a rezak miris je izbijao na ista vrata na koja je Dalmau ušao u nekoliko navrata, sećajući se da je u detinjstvu i mladosti nebrojeno puta dolazio tu da kupi vino u demižonima. David, tako se zvao krčmar. Prijazan i blagolagoljiv. Kolebanje, moralna uniženost, beščašće što ga je osećao prema sebi podsetili su njegovo telo kako je rešavao takve nedoumice mesecima unazad. Zadrhtao je, nije mogao da obuzda grč, i zatekao je sebe kako posmatra vrata *Lastavice*. dve-tri čaše vina i sve bi prošlo; ne bi ga vrebala nikakva krivica. Možda bi mu jedna, samo jedna čaša, donela hrabrost koja mu sad nedostaje da se popne do majčinog stana i zamoli za oproštaj. Koraknuo je prema vratima, ali zaustavio se pre ulaska. Ne može. Ne sme. „Neću opet upasti u tu zamku“, koliko juče je obećao trinšerairki koja mu je spasla život. Kupanja u moru; batine mornara; lajanje pasa, sprdanje dece... Stegao je pesnice, okrenuo se i odlučnim korakom zaputio u kuću u kojoj se rodio.

– Dalmau? – Okrenu se začuvši neočekivani glas. Ema! Srce mu siđe u pete kad ju je ugledao. – Jesi li to ti? – upita ona i priđe korak bliže, da bi ga odmerila izbliza, s iznenađenjem koje joj se zrcalilo u očima. – Mi... mislili smo da si mrtav – izjavi pa uzmaknu, žustro, kao da su je najednom saletele uspomene. – Otkud ti ovde? – upita hladno.

Videlo se da je umorna, ali i dalje je bila lepa i nadmena. Zračila je čulnošću. Čak i među ljudima i smradom tih ulica, Dalmauu se učini da prepozna njegov miris, miris njenog stomaka kad bi naslonio glavu na njega... i lizao ga. Na licu mu se ukaza osmeh. Prvobitno iznenađenje ustupilo je mesto mnogim drugim osećanjima i načas je ostao bez reči. Toliko se obradovao što je vidi da je bio rad da podnese sve što bi mu htela reći, svaku optužbu što bi potekla od žene koju nikad nije zaboravio.

– Šta ti je? – Ema ga neljubazno otrže iz nekakvog zanosa u koji kao da je bio upao.

Dalmauu nestade osmeh s usana, i kao da je dobio šamar, Emino osorno ponašanje izbrisa i te ugodne, nostalgичne osećaje, koji tek što su mu privirili u dušu, da bi ga podsetili da njeno telo, njene čežnje, njena ljubav, sad pripadaju drugom muškarcu.

Dvoje prolaznika je promaklo između njih dvoje, dok su stajali na ulazu u Ulicu Bertrejans, i kao da se otvorio put, drugi su se ugledali na njih, kidajući svojim prolaskom slabašnu sponu koja ih je možda još spajala.

– Došao sam da vidim majku – odvrati on ozbiljno u času kad nije prolazio niko. – Potreban mi je njen oprostaj.

– Bitango! – oplete Ema po njemu.

– Pazite kako se izražavate! – prigovori joj jedan muškarac koji se zaputio ka crkvi.

– Jedite govna! – odvrati Ema.

Čovek pođe da se vrati; ona mu se unese u lice pre nego što je Dalmau stigao da reaguje, i prolaznik odluči da ne traži nevolje i produži dalje svojim putem. Dalmau opazi da je prekomerno nasrtljiva, kao da ju je njegova pojava razbesnela.

– Došao si da moliš za oprostaj? – produži Ema istim tonom, obraćajući se ovoga puta njemu. – Zbog čega tačno? Zlostavljao si je, udario si je i ukrao joj sve što je imala. Nestao si i tugovala je zbog tvoje smrti bez ukopa i pogreba, a povrh svega, onaj bogomoljac, onaj kučkin sin od tvog majstora poveo je parnicu protiv nje zbog novca koji mu duguješ za oslobađanje od vojske, i odneo je jedino što si ostavio u kući: šivaću mašinu; onu bučnu mašinu koja joj je omogućavala da plati stanarinu, da jede i da se oseća nezavisno.

Ema opazi bol na Dalmauovom licu po završetku svoje tirade. Iako se nisu ni pomerili, više niko nije prolazio između njih; kao da je napetost stvorila nekakvu prepreku koju se ljudi nisu usuđivali da pređu.

– Zbog čega ćeš je moliti za oprostaj? – opet upita devojka produbljujući njegov jad.

– Došao sam da je molim za oprostaj zbog svega – pribra se Dalmau. – Ako treba, izviniću se i što sam se rodio.

I na Emino iznenađenje, prođe pored nje i uđe pravo u Ulicu Bertrejans, polumračnu iako je bila obdanica. Othuknu i podiže glavu tražeći sunce. Ali nije ga pronašao; nije ga bilo tu. Takav život je bio suđen njima: mračan i hladan.

– Sad si trezan, ili bar tako izgledaš, ali posle koliko vremena ćeš se opet napiti ili ubosti špricem nakon izvinjenja? – upita ona koračajući za njim. – Sedam dana? Mesec?

– Okrutna si – zameri joj on ne osvrćući se.

– Ne, Dalmau, ne. Nisam. Tugovala sam gledajući Žuzefu... Živimo s njom – pojasni.

Čuvši njene reči, Dalmau posrnu u svom odlučnom hodu.

– Živate ovde? – upita zastajući, ne shvatajući. – Zašto?

– Gledala sam je kako iz dna duše pati zbog tebe – ponovi Ema prečuvši njegovo pitanje – previše. A šta ako se opet odaš poroku? Ako se vratiš drogi? To se događa često, veoma često.

– Ko živi s mojom majkom? – opet upita on, misleći na zidara. „Da li i on živi s mojom majkom?“, gorko se zapita.

– Moja ćerka Hulija i ja. Antonio je... poginuo – nađe se Ema primorana da objasni.

– Žao mi je – propetlja on kajući se zbog ljubomore koju je osetio pre nekoliko sekundi.

– A šta ako opet kreneš po starom? – upita Ema odbacujući njegovo saučešće. – Šta ćeš ponuditi majci?

Dalmau pogleda ka ulazu u kuću, udaljenom dva-tri metra, pre nego što se suoči s Emom.

– Ništa, Ema – odvratila. – Neću joj ponuditi ništa jer ništa i nemam. Ja sam ljudski otpadak koji su dvoje prosjaka s više dostojanstva nego što ga imam ja pokupili na samrtni s ulice. Želim jedino njen oproštaj. Kao što lepo veliš – dodade pomišljajući koliko malo je nedostajalo da uđe u *Lastavicu* i naruči vino – ne mogu da joj garantujem ni da neću opet zapasti u greh.

Ema ne odgovori. Nešto u njegovim rečima dirnulo ju je više nego da je izgovorio kojekakva obećanja. Dalmau pređe ta dva metra, uđe u ulaz i pope se stepeništem, uskim, vlažnim, s polomljenim basamcima. Ema je ostala pozadi, na ulici, smetena zbog bezbroj oprečnih, suprotstavljenih osećanja: nije mogla da suspregne gnev, a u isti mah nije mogla ni da porekne da joj je drago što ga vidi. Što zna da je živ, da je tu. Reagovala je posle nekoliko sekundi i potrčala za njim. Vrata na kući bila su širom otvorena, a na odmorištu su se Anastazijeva i Remejina deca igrala i pravila urnebes.

– To su podstanari – Ema, koja ga je takoreći stigla, pomisli je da je neophodno da ga obavesti. – U tvojoj su sobi.

Dobivši upozorenje, Dalmau uđe i klimanjem glave pozdravi ženu koja je čistila grašak sedeći za kuhinjskim stolom. Nije hteo da pažljivo zagleda prostoriju. Prišao je majčinoj sobi, otvorenoj, duboko udahnuo, pokucao dvaput u okvir vrata i ušao. Žuzefa je sedela u napola rasklimatanoj stolici na mestu gde je ranije stajala šivaća mašina. Šila je ručno, polako, s rukama malo podignutim ka prozoru, trudeći se da uhvati svetlost koju joj nije pružao okrajak parafinske sveće što je goreo na komadu kartona na prozorskoj dasci. Dalmauov pogled i protiv njegove volje skrenu ka kolevcu postavljenoj između kreveta i ormana, u kojoj je spavala jedna devojčica. Kad je opet svratio pogled na majku, belo rublje što ga je šila ležalo joj je u krilu a ona je, ugledavši ga, zadrhtala i osmehnula se od uva do uva. Taj osmeh prenese Dalmaua u detinjstvo: s istim takvim osmehom ga je dočekivala kad je bio mali, i grlila ga, i mrsila mu kosu i golicala da bi ga naposletku pitala kako je proveo dan.

– Sine! – uskliknu Žuzefa. – Znala sam, znala sam. Znala sam da nisi mrtav.

Namesto osmeha navreše suze. Dalmau se nije usudio da joj poleti u zagrljaj i stajao je u do vratku. Ema je ostala iza njega.

– Izvinite, majko – jedva je iščupao iz stegnutog grla. – Izvinite zbog sveg zla koje sam vam naneo. Zaista mi je žao.

Žuzefa odlučno ustade, otirući suze rukom, u dva koraka pređe sobu i zagrlila Dalmaua.

– Ne zaslužujem, majko.

Čvrsto ga je držala za telo, i glave naslonjene na njegove grudi šaputala je kao da se moli. Dalmauu se učini da čuje očevo ime, Tomas, više puta. I „hvala“, još mnogo puta više.

– Oprostite mi – ponovi.

– Nema šta da se prašta, Dalmau – s naporom izusti žena. – Ti si mi sin. Saznanje da si živ... i zdrav – dodade odmičući se malo od njega, pa ga uhvati za ruke i protrese ih, kao da time želi da potvrdi svoje reči – najveća je radost u mom životu. Sve ostaje iza nas, Dalmau. Mi majke ne pamtimo uvrede dece koju smo rodile; zauvek ćeš biti deo mene.

Dalmau oseti jezu i ona mu prostruja kroz celo telo pošto je saslušao to priznanje. On je sumnjao da će dobiti oprostaj, trebalo mu je silno vreme da se usudi da zamoli za njega, skrivao se... Ne postoji mržnja između majke i deteta, otuda se Žuzefa ponaša tako jednostavno i iskreno, iako i tada...

– Ali udario sam vas. Potrebno mi je da mi oprostite, majko, da mi to kažete. Potrebno mi je da čujem to.

– Jedino ja ovde treba da oprostim!

Dalmau okrenu glavu na vreme da vidi kako jedan krupan, grub muškarac silovito odguruje Emu, koja ostade iza njega, stešnjena u hodniku.

– Koje ovaj?

Dalmau ne stiže da nastavi. Čovek ga neočekivano ošamari. Izuzev Eme, ostali su se nalazili u sićušnom prostoru: između kreveta, kolevke, zida i vrata.

– Anastazi!

Uzvik je sišao s Eminih usana. Dalmau odgurnu majku, ali ne uspe da izbegne novi šamar. Tada on zamahnu pesnicom i pogodi Anastazija posred lica. Urlik iz ogromnih usta te ljudeskare kad je primio udarac zaorio se povrh Emine i Žuzefine vike, pa i povrh plača devojčice, koja se probudila prepadnuta. Naporedo s tim, siledžija snažno odskoči unatrag, udari u zid hodnika koji je vodio u Žuzefinu sobu i spljošti Emu o njega. Ona udari leđima i glavom i, iznemogla, ljosnu na patos. Razgoropađeni Dalmau polete prema Anastaziju držeći obe pesnice ispred sebe. Međutim, nije ga odalamio. Anastazi je odbio njegove udarce podlakticama koje su Dalmauu zaličile na gvozdene šipke, i najednom vide da ga je rmpalija zgrabio za vrat jednom šakom koja ga je obuhvatala gotovo celog, i stao da pritiska dok ga nije ostavio bez vazduha. Tako ga je odvukao do kuhinje, i posadio za sto za kojim je njegova žena i dalje čistila grašak.

– Onda ti mora da si slavni Dalmau, mrtvi morfinista – poče Anastazi sedajući na drugu stranu stola, naspram njega. – Grešim li?

– Jesam – odvrati Dalmau promuklim glasom. Nakašljao se, još je teško disao. – Ja sam.

Žena je žurno skupljala grašak da bi ga sklonila na sigurno od izvesne eksplozije besa svoga muža; deca, prljava i slinava, stala su ocu uz bok, Žuzefa je zauzela mesto sinu iza leđa a Ema, ugruvana, ljuljala je Huliju u naručju nastojeći da je utiša.

– Tvojom krivicom – nastavi Anastazi, upirući rukom u Dalmaua – izgubio sam mnogo novca, više od četiristo pezeta, svoju ušteđevinu. Perorez, novo odelo, sve što sam imao. Računaj osamsto pezeta.

– Zašto? – upita Dalmau začuđeno. – Kakve veze ja imam...?

– Kad su službenici suda došli da plene stvari iz ove kuće, zbog tvog duga, odneli su i moje.

– Ugovor koji si potpisao s don Manuelom da te oslobodi vojske – Žuzefa nađe da je potrebno da objasni, ne znajući da mu je Ema već ispričala.

– Aha – potvrdi Dalmau.

– Aha... I šta sad? – zareža Anastazi. Udarac koji je Remej očekivala sruči se na sto kao malj. Preostalo je da se pokupi samo još nekoliko zrna graška, i ona odskočiše uvis. Anastazi proburazi Dalmaua pogledom. – Kako ćeš da mi vratiš sve to?

– Nemam ništa.

– Imaš – ispravi ga siledžija otežući poslednji samoglasnik. – Znam da imaš. Imaš majku, i nju – dodade pokazujući na Emu. – Biće da ima neke veze s tobom.

– Ali one nisu krive ni za šta.

– Budi uveren da će one platiti za tebe ako ne budeš rešio moj problem. Jesi li me razumeo? Dosta brzo bih povratio novac ako bih prodao devojkicu. Kapiraš li? Izložio bih se većem riziku, ali učiniću tako bez oklevanja ako mi neko ne vrati ono što je moje.

Ema pogleda Anastazija a mržnja se ogledala na njenom naboranom čelu. Često je pretio da će tako postupiti, da će je navesti na blud, da će je prodati nekom podvodaču. Toliko ju je opominjao da je, kad je jednog dana u Bratstvu srela onu dvojicu Antoniovih prijatelja što su bili s njom na Antoniovoj sahrani, ispričala njima za svoju nevolju. Četvorica zidara su potom sačekala Anastazija kod vrata zgrade u Ulici Bertrejans. Razgovor je trajao tačno koliko je trebalo da siledžija dobro primi k znanju kakve kobne posledice bi njemu i njegovoj porodici doneo Emin nestanak ili nesreća koju bi mogla doživeti. Otada, poslednja dva meseca u toj kući proživeli su u nestabilnoj ravnoteži, u nepodnošljivoj napetosti. Ema nije mogla da ode odatle, nije ni imala kuda, mada je najviše brinula kako da ostavi Žuzefu u rukama ludaka koji je odbijao da se odseli, a u svakom slučaju, Žuzefa nije bila voljna da napusti svoj dom. Tako joj je kazala: „Kćeri, odavde će me izvesti jedino s nogama ispred mene.“ Ipak, Anastazi joj je i dalje pretio, a ona je predosećala da je taj čovek kadar da počini neko zlo, koliko god da su četvorica zidara, od kojih je svaki imao sopstvene probleme, jednog dana pokušala da ga zastraše kod vrata kuće.

– A sad trči po moj novac – zatraži Anastazi od Dalmaua upirući palcem okrenutim nadole u vrata kuće, iza sebe – i ne vraćaj se ovamo bez njega. Jesi li me čuo?! – povika videvši da Dalmau okleva.

– Nećeš ti meni naređivati šta da radim ili ne u rođenoj kući.

Anastazi skoči na noge. Dalmau takođe.

– Sine... – zamoli Žuzefa, plašeći se posledica.

– Poslušaj majku – progunda siledžija.

Žuzefa ga molećivo pogleda. Dalmau popusti, priđe joj i ovoga puta on zagrlji nju.

- Izvinite zbog svih nevolja koje sam vam priredio.
- Imaš moj oprostaj, Dalmau.
- Hajde! Gubi se! – požurivao ga je Anastazi.
- Oprosti – rekao je i Emi prolazeći pored nje.

Voleo bi da porazgovara s njom, da objasni šta mu leži na srcu, takođe da se izvini, bezbroj puta, ali opazio je kod te hrabre žene, sad mnogo čvršće nego što je bila devojka koju je ostavio za sobom pre nekoliko godina, nepoverenje i možda vraški mnogo one mržnje koja se nije zapatila u majčinom srcu. Ema je držala ćerku ispred sebe, kao štit, kao da je ona smisao njenog života, njena svetlost.

- Hoćemo li se videti? – upita on umesto toga.
- Živim ovde – odvrati ona pomalo kiselo.
- Da te nisam video u ovoj kući – umeša se Anastazi – bez novca koji mi duguješ.

Dalmau i ne pogleda siledžiju; upravi pogled ka Emi, tražeći u njoj žeravicu osećanja koja su ih nekada sjedinjavala.

Ali Ema mu to nije dopustila.

Te večeri Ema je uočila kako se Žuzefa smeška drobeći parče hleba, od kog je nekoliko mrvica, tek pokoju, prinosila svojim ustima, a najveći deo, natopljen mlekom, gurala u Hulijina. Te večeri ju je čak čula da pevuši dok je hranila devojčicu. Večeralo su kasno, posle Anastazija i njegove porodice, u nadi da su mirisi jela koja je Remej spremala svojim isparili, ili se pomešali sa smradom na ulicama i po kućama. Čim bi pao mrak, siledžija je ubrzo izlazio da radi u nekoj kockarskoj jazbini kao čuvar ili samo da pije; njegova žena bi pokupila lonce i šerpe, marljivo sklonila ostatke hrane, ako bi šta preteklo, i povukla se. Prethodno bi, utolivši glad, dvoje malih divljaka, dece bračnog para podstanara, nestalo niz stepenice i na odmorištima, gde su dizali dreku, jurcali i tukli se dok ne bi pali s nogu od umora; ponekad bi se vratili kući, a ponekad bi ih Anastazi ili neki komšija zatekli kako spavaju u nekom kutku.

Žuzefa i Ema su čekale da Remej zatvori vrata njihove sobe, i onda bi sele s devojčicom za kuhinjski sto. Miomiris prethodnih jela nikad se ne bi u potpunosti razišao, i progonio ih je do kreveta poput košmara, podsećajući ih, iz noći u noć, u kakvoj kritičnoj situaciji se nalaze. Nisu imale dovoljno novca. Šijući ručno, Žuzefa nije zarađivala ni desetinu novca koji je dobijala pre nego što joj je oduzeta mašina, a Ema je i dalje primala tri bedne pezete nadnice koja joj je isplaćivana u republikanskom centru. Krala je hranu u Bratstvu, i otimala se za ostatke iz tanjira gostiju. Uzajamna pomoć koju je partija delila preko svojih udruženja odlazila je u celosti na one radnike i porodice koji nisu ni imali posao. Privredna kriza se sve više zaoštravala; tehnologija primenjena u industrijskim procesima ostavljala je bez zaposlenja na hiljade ljudi; doselivši se sa sela, u Barseloni se obrela golema masa nekvalifikovanih radnika koji su pristajali da rade za sve niže plate, i ljudi su se razbolevali i čak umirali od gladi. Žuzefa i Ema su morale da se pobrinu za kiriju za stan u Ulici Bertrejans; Anastazi nije nimalo doprinio koristeći kao izgovor da mu je sud oduzeo novac njihovom krivicom a one su, brojeći novčiće koje su iz dana u dan pabirčile nauštrb hleba i odeće kako bi platile kućevlasniku, drhtale prestrašene i od same mogućnosti da nakon svega lunjaju ulicama noseći malu Huliju na ramenima. Zatim su, na dan kad bi namirile svotu od dvadeset pet pezeta koliko je iznosila stanarina, mirno disale. „Još jedan mesec“, nemušto su govorile jedna drugoj. Ostatak prihoda im je dostajao za oskudan život: razvodnjeno, nemasno mleko; ustajalo povrće i mahunarke, bajat hleb i meso za koje je Ema znala da mu je veštački popravljen izgled – dvaput je zamolila za pomoć strica Sebastijana, i on joj je

nabavio jeftino i donekle kvalitetno meso preko volje, gubeći profit pošto ga nije prodao drugima po višoj ceni; sestra Rosa joj je pomogla još nekoliko puta ocu iza leđa, ali i njena porodica je trpela krizu i trebalo je hraniti mnoga usta – a uz sve to uvek su ih pratile neizvesnost i briga da će neku od njih, a najviše su strahovale za devojčicu, snaći neka bolest, neka nesreća ili nepredviđen slučaj s kojim neće moći da izađu na kraj.

Međutim, te večeri, Žuzefa se smeškala. „Našao je posao na nekoj važnoj građevini u Paseđ de Grasiji“, ispričala je Emi pred večeru, dok su u svojoj sobi sedele na krevetu a Hulija puzala između njih, čekajući da dođe njihov red dok su Anastazi i njegova deca vikali i svadali se za večerom. „Vidi šta mi je dao“, dodala je, i kao da je reč o pravom blagu, pokazala joj je nekoliko novčića na svom dlanu. „Pomoći će nam. Obećao je da će nam pomoći.“ Ema se setila trenutka kad su se Dalmauova leđa izgubila na mračnom odmorištu: Žuzefa je reagovala kao da su Anastazijeve pretnje prestale da odzvanjaju kućom, u njenoj glavi, pa čak i u njenoj duši, i oslobodivši se zabrane kojom ih je siledžija potčinjavao svojim nasiljem, potrčala je za njim.

– Dalmau – začu se na stepeništu. – Sačekaj, sine!

Kad se vratila, kroz sat i nešto, Ema je bila primorana da odagna od sebe sve misli koje je pretresla posle Dalmauovog povratka pred vrtlogom osećanja koja su obuzela Žuzefii. Ona je plakala i smejala se zamuckujući.

– Znala sam – tvrdila je svaki put iznova – znala sam da je Dalmau živ. – Uхватила je Emu za ruku i zagrlila je. – Dobro je. Više se ne drogira i ne pije – zajecala je Emi u uvo.

„Ali udario ju je!“, naježi se devojka. I ukrao ono malo što je imala. „A ako se opet oda poroku?“, zapita se, znajući da tako najčešće biva: velika većina opet posegne za drogom. Ipak, ne može to da joj kaže! I tako je umesto toga klimnula glavom i zagrlila i ona nju.

– Radi. Kaže da će raditi samo na građevinama. Da više ne slika. I bolje je da ne slika! Slikanje ga je uništilo. Zbog svih tih ljudi oko sebe se promenio.

Žuzefa se odvojila od Eme i dalje je držeći za ruke i nastavila da govori o sinu, kličući od veselja, ispunjena nadom. „Slikanje je i mene upropastilo“, tužno pomisli Ema. Oni aktovi što su prelazili iz ruke u ruku u Bertranovoj prčvarnici a zatim... Gde li su ih još pokazivali? Osetila je kako je probada u stomaku kao i svaki put kad je zamišljala da za njom žude prljavi, pohotni muškarci gledajući izrazito čulne poze u kojima ju je Dalmau portretisao. Bila je samo devojčica, naivna, zaljubljena.

– Izguraće on! – predskaza Žuzefa, deleći svoju želju s Emom.

– Naravno da hoće – obodri je devojka, skrivajući sumnju. – Uspeće.

Da li mu je Žuzefa ispričala nešto o njoj za tih sat vremena koliko su razgovarali? Da li ju je pitao? Ema se seti pogleda, pomalo nesrećnog a pomalo znatiželjnog kojim se Dalmau oprostio.

– Kaže da bi voleo da razgovara s tobom. Da popravi situaciju – dodade Žuzefa, kao da joj čita misli.

– Žuzefa... – đipi Ema na noge kako bi razjasnila situaciju.

– Ne brini. Odbila sam. Mnogo te je povredio, a ti mu nisi majka da bi mu bezuslovno praštala.

Majka i sin zajedno, čavrljajući, pomireni, ta slika je igrala Emi pred očima.

– Ako hoćete da odem kako bi on mogao da se vrati ovamo kod vas... – predloži.

– Presvisla bih kad bi mi oduzela ovu devojčicu. – Žuzefa se nasmeši i pomilova malecku, koja se igrala komadom tkanine na krevetu. – Ne, kćeri – izusti ozbiljno. – Dalmau će se oporaviti... uzdam se i želim to, ali šta god da mu usud udeli, njegovo mesto više nije ovde.

Žuzefa pusti da nekoliko časaka prođe u tišini. Ema joj je zamenila porodicu i zauzela mesto mrtve ćerke, priznade skupljajući usta, a Hulija... šta reći za devojčicu? Dalmau je muškarac, slobodan, nije vezan ni za koga; on treba da pronađe sebi mesto van te kuće. Neće dopustiti da Emi i Huliji iko i išta naudi.

– Ova kuća – izgovori naglas, nastavljajući da razmišlja – pripada nama, a naš cilj mora biti isključivo da brinemo o ovom našem zlatu. Dalmauova dužnost je da on nama pomogne u tome; trebaće nam mnogo sreće da razrešimo problem s Anastazijem. Ne ide mi u glavu kako ćemo ga se otarasiti... – Odmahnu glavom a raspoloženje joj se iz osnova promeni, i ona primora sebe da opet pokaže radost. – Uz to, ne mogu da zamislim da spavam s njim u ovom krevetu – našali se.

„Od slabe pomoći će nam biti Dalmau ako sa zidarskom nadnicom treba da podmiri i svoje potrebe“, pomisli devojka, ali prećuta da je ne bi obeshrabrila.

Te noći, posle večere, dok je Žuzefa ujednačeno disala u postelji, Ema se uspravi nastojeći da je ne otrgne od sna. Ona nije mogla da zaspi, a misli su joj neobuzdano skakale s Dalmaua na Žuzefu, s droge na aktove, na Antonija pa opet na Dalmaua, na zajedničke nade, na njihovu ljubav... na Monserat... Mislila je da silazi s uma! Uz to, mogućnost, pitanje koje ju je istinski brinulo pomaljalo se bojažljivo iza svake slike koja ju je držala u budnom stanju: treba li da mu oprostí? Nije želela ni da razmisli o tome. Možda je, ubeđena da je umro zbog morfina, pokopala mržnju i surevnjivost i uspomene su joj se otad ocrtavale na osnovu odlomaka sreće, ali sad kad zna da je živ, predomišlja se između povratka mržnji i oprostaja. Zatrešla je glavom kao da želi da otera od sebe svaku pomisao.

– Ti si mi jedini cilj u životu – šapnula je iznad ograde kolevke u kojoj je spavala Hulija.

Takođe su se namučile da uspravaju devojčicu. Ema je to pripisala napetosti pretrpljenoj tog dana; uzevši joj bebu iz ruku da je uljuljka, Žuzefa se nije složila. „Ne jede dobro i dovoljno“, zaključila je. Nemir koji je do tog trená progonio Emu iščeznu pred mogućnošću koju je naglasila Žuzefa. Potrebno im je još hrane, još novca da bi odgajala ćerku, a Ema je verovala da zna kako da ih se domogne. Osluškiivala je kako Hulija diše u noći, mirno, lagano, neko vreme ju je milovala i neprijatnost koju joj je priredio ovaj ili onaj nestajala je mic po mic dok je jagodicama prstiju klizila po ćerkinoj nežnoj koži.

– Ti si mi sve – ponovila je pre nego što je opet legla kraj Žuzefe.

Žuzefa i Ema, sa ćerkom, rano su izašle iz kuće; zvona na Crkvi Svete Ane upravo su bila objavila da je šest sati ujutro. Večerale su posle Anastazija i njegove porodice, a za doručak je bilo obrnuto; najpre su jele one dok je siledžija nadoknađivao san propušten preko noći. Pozdravile su se na ulici. Žuzefa je zagolicala Huliju, a ona se promeškolljila u majčinom naručju i nagradila je slatkim smehom, tako prekrasnim da je razvedrio čak i atmosferu u usnulom sokaku. Ema se zaputila u Bratstvo, a Žuzefa do zastupnika za belo rublje. Nosila je malo sašivenog veša i znala je da će za njega dobiti svega nekoliko para, ne više. Šivenje je bilo najgore plaćen posao u Barseloni: stotine žena su šile besplatno u samostanima u kojima su bile zatvorene i redovnice su obarale cene, a ako se uz to šilo ručno, bilo je nemoguće zaraditi pristojnu nadnicu. Žuzefina košara, pokatkad prepuna sašivenog veša, sad se njihala lagano, viseći joj iz jedne ruke.

Zastupnik je nije iznenadio. Bedna crkavica. Osim toga, odbio je da primi loše sašiven okovratnik na jednoj košulji. Otkako Žuzefa nije više imala mašinu, detaljno je pregledao njeno šiče. „Ne služe te dobro ni oči ni ruke“, pravdao je svoju prekomernu revnost. Žuzefa se ponekad protivila toj tvrdnji, ali ne i ovoga puta: misli su joj bile u Svetoj Ani, kuda je nameravala da se zaputi nakon što je bez brojanja stavila u džep to malo para dobijenih od zastupnika.

– Kako znaš da te nisam prevario? – upita on tumačeći njen pokret kao pokazatelj nemara.

– Celog života nas sve varaš – uzvratila Žuzefa. – Šta bi značilo nekoliko para više ili manje?

Ne čekajući odgovor, okrenula se na drugu stranu i zaputila ka Crkvi Svete Ane.

– Tražim oca Pedra – najavila se svešteniku u prizemlju zgrade parohije, kraj divno sazidanog, vitkog, kvadratnog gotičkog klaustara, s po deset arkada na svakoj stranici.

Zgrada parohije i klaustar su se našli između stare crkve, čija izgradnja je delimično sezala u dvanaesti vek, a nova crkva, zidana u ovo doba, veća, u pokušaju da se oponašaju Crkva Svete Marije od Bora i Vitlejemska crkva, produžavala se do Ramble, pri čemu je ulaz bio predviđen iz Ulice Rivadeneira.

Sveštenik kome se Žuzefa obratila zagledao ju je od glave do pete i tek onda joj odgovorio. On nije obavljao posao vratara; bio je tu da bi se postarao za hitne slučajeve među bolesnicima. U svakom slučaju, nije mu bilo nimalo teško da dâ obaveštenje ženi koju nikad pre toga nije video u crkvi.

– Otac Pedro je veoma star. Povukao se iz službe. Više ne prima parohijanke, iako ne verujem da ti tu spadaš.

– Ja sam prijateljica oca Pedra – odvratio Žuzefa izbegavajući da na bilo koji način pomene da li je parohijanka ili nije.

– Nisam znao da otac Pedro...

– Molim vas, pošaljite mu poruku da ga čeka Žuzefa Port, ma... majka devojčice koju je spasao od jednog pokvarenjaka. Setiće se.

Sveštenik ispuni Žuzefinu molbu i posla poruku po jednom ministrantu; otac Pedro je bio voljen i poštovan u Svetoj Ani, i sveštenik, mada sumnjičav, nije hteo da rizikuje i

otera ženu koja bi mu odista mogla biti prijateljica. „Pronaći ćeš ga u klaustu”, objasni joj posle nekoliko minuta, kad se momčić vratio trkom, hukćući.

Ugledala ga je na nogama, oslonjenog na štap, na kraju jedne galerije. Krenu prema njemu, dvoumeći se da li da zadrži ozbiljan izraz kakav je navukla na lice otkako je ušla u prostor bogomolje. Najzad, na dva-tri koraka udaljenosti od sveštenika koji joj se učini mnogo stariji nego što je pamtila, razvuče usta u osmeh.

– Oče – pozdravi ga.

– Žuzefa – glasio je ceo njegov odgovor.

Pozvao ju je da prošeta s njim pravougaonim klaustrom. Došlo je proleće, i to se opazalo po rastinju i drvetima, malobrojnim u tom skućenom prostoru, četiri ili pet njih, ali u punom cvatu. Nekoliko minuta su koračali ćutke, dok otac Pedro nije razjasnio ono što je Žuzefa računala u tom trenutku.

– Devet godina.

– Jeste – potvrdi ona.

Toliko vremena je prošlo otkako je sedmog juna 1896. godine na procesiju za Telovo koja je krenula iz Crkve Svete Marije od Mora bačena bomba. Dvanaestoro ljudi je poginulo a pedesetoro povređeno. Žuzefin život se sunovratio nakon što su uhapšeni Tomas i gotovo svi njegovi drugovi anarhisti koji bi joj mogli pomoći. Tomas sin je imao šesnaest godina, Dalmau četrnaest, Monserat dvanaest, a Žuzefa je ostala bez novca, bez prijatelja, bez zastupnika koji bi joj davali odeću za šivenje, i veliki deo ljudi iz njenog okruženja ponašao se prema njoj kao da je gubava. Njena deca su reagovala. Dalmau se premišljao da li da napusti školovanje na Ljođi. Žuzefa se dvoumila, ali tada ga je don Manuel zaposlio u fabrici. I Monserat je dobila zaposlenje, u tekstilnoj industriji, a Tomas je već radio kod jednog limara. Međutim, izuzimajući Tomasovu platu, druge dve su bile dečje zarade, namenjene da budu dopuna roditeljskim prihodima, nikako da se izdržava porodica.

Otac Pedro je jednog od tih dana stajao ispred Svete Ane i opazio kad je jedan gojazan muškarac, relativno lepo odeven, pružio sendvič sa slaninom devojčici koja je u tom trenutku ulazila u Ulicu Bertrejans. Malena je prišla, on je odlomio parče i devojčica ga je lakomo prinela ustima, strahujući da to nije stvarno, da će joj ga neko oduzeti. Čovek je odlomio i drugo parče i počeo da je mami njime, govoreći joj nešto nežno, i nestao u mračnom ulazu jedne zgrade. Devojčica nije oklevala ni tren. Progutala je gotovo bez žvakanja ono što je imala u ustima i krenula da uđe za njim. No sveštenik je tada dohvatio komad koji je poput mamca virio iz ulaza i povukao dok ga nije istrkao iz ruku muškarca i dalje skrivenog u mraku.

Pokvarenjak je izašao, zatečen, i ugledavši sveštenikovo zajapureno lice, zavikao je i pokušao da pobjegne, ali otac Pedro ga je čvrsto zgrabio za ruku i zaustavio. Nekoliko radoznalaca se sjatilo oko njih dvojice. Sveštenik je pozvao devojčicu, dao joj oduzeti komad sendviča, a pošto je otrgnuo od muškarca ostatak, dao joj je i to.

– Njoj je sigurno potrebniji nego tebi, zar ne? – sasuo je u lice manijaku. – Bog zna da imaš napretek sala... a i loših nameta. – Čovek je zacmizdrilo i poprimio skrušeno držanje. Ali otac Pedro mu nije dopustio tu smicalicu, nego ga je snažno pretresao i

povisio glas pred susedima, čiji broj se povećavao. – Da se nisi usudio da opet prideš ovoj crkvi i okolnim ulicama! Dobro ga pogledajte! – zatraži od ljudi oko njih, a mnogi su bili župljani koje je poznavao. – On je najobičniji podlac koji pokušava da siluje nevine devojčice poput nje. – I klimnu bradom ka Monserat, koja se, nesvesna svega oko sebe, usredsredila na to da smaže svoj sendvič sa slaninom. – Ako ga opet vidite ovde negde, najurite ga!

– Neće biti potrebno da ga opet vidimo! – ciknu jedan prisutni i ustremi se na debeljka.

Ljudi su se povelili za njim, i pojurili gojaznog muškarca Ulicom Bertrejans šaketajući ga, šutirajući, psujući i pljujući.

Otac Pedro je otpratio Monserat do kuće i porazgovarao sa Žuzefom. Ispričao joj je šta se dogodilo; ona je zadrhtala dok joj je pred očima igrala slika njene devojčice silovane u mračnom, vlažnom i smradnom ulazu, a kad joj se vratila pribranost, obećala je da će preduzeti mere. Već joj je pomenula da postoje rđavi ljudi, izjavila je, ali upozoriće je opet.

– Gladna je – opomenu je sveštenik.

– A ko nije? – odvrati ona.

– Crkva pomaže porodicama u tvojoj situaciji. Imamo sredstava.

– Ne poznajete me – prekinu ga Žuzefa.

– Poznajem – iznenadi je sveštenik. – Ti si žena jednog od anarhista uhapšenih zbog bombe na Telovo.

– Pa šta onda tražite ovde sa mnom? – upita ona preneraženo.

– Ne verujem da je tvoj muž odgovoran. Ne verujem ni da su to učinili anarhisti. Bomba je eksplodirala na začelju povorke, a ne na čelu, gde su u procesiji stupali predstavnici vlasti. Zašto bi ubijali siromašne građane? – Žuzefa se složi. To su bili argumenti anarhista. Niko nije preuzeo odgovornost za atentat. – Ali u svakom slučaju... – nastavi sveštenik – i da jeste učestvovao, svi smo mi Božja deca.

– Mi anarhisti ne verujemo u Boga. Ne možemo biti Njegova deca – opovrgnu ga žena pomalo zajedljivo.

– Ali gladni ste isto koliko i oni koji istinski veruju u Njega.

Tu se Žuzefa složi, i porazmisli nekoliko časaka.

– Oče – izjavi naposletku smirenim glasom – muž mi leži u zatvoru na Monžuiku i bačen je na surove muke. Verovatno će ga osuditi na smrt. Nije podmetnuo bombu, ali uvek se borio protiv Crkve. Zar verujete da bih ja, njegova žena, mogla da se okoristim vašom milošću dok on drži zastavu buntovnika iza zidova tog prokletog zamka čak i po cenu života?

Otac Pedro potvrdi s izrazom razumevanja na licu.

– Ako se predomisliš ili ti jednog dana budem potreban, nemoj oklevati da mi se obratiš – ponudi i zaputi se ka vratima.

– Hvala zbog onoga što ste učinili za moju devojčicu, oče – izjavi ona prateći ga do odmorišta. – Kao i zbog ponude – odade mu priznanje kad je već silazio niz stepenice.

Sutradan joj je jedan zastupnik za belo rublje koji ju je u više navrata bio oterao, a ona otišla da ga zamoli još jednom, napunio košaru do vrha bez ikakvog objašnjenja. Nije ništa pitala, ali u sebi je pomislila na dobrog čoveka koji je juče posle podne došao kod nje kući. Tog dana je radila takoreći dvadeset i četiri časa, kao da ima potrebu da nadoknadi izgubljeno vreme. Šila je ručno od zore, na oskudnom svetlu sunca koje je odbijalo da se uvuče između zgrada za siromahe stešnjenih jedna do druge, a uveče na svetlu okrajaka parafinske sveće za čiju cenu se žustro pogađala s prodavcima polovnih stvari na ulicama.

– Monserat je poginula – saopšti Žuzefa, kao da želi da otac Pedro obnovi zanimanje za devojčicu koju je odbranio pre devet godina.

– Znam – iznenadi je on. – Čerka ti je bila popularna u ovoj četvrti – objasni. Oboje nekoliko trenutaka nisu progovarali. – Molio sam se za nju – priznade on naposletku.

Žuzefa slegnu ramenima.

– Oče, mi ne verujemo u zagrobni život. Nema nikakve svrhe moliti se za nekog pokojnika.

– Pa... – popusti sveštenik gledajući je staklastim, umornim očima – ako Monserat ne postoji ni u kakvom zagrobnom svetu, onda joj nije moglo smetati što se molim za nju, a ako zagrobni svet zbilja postoji, neće joj biti naodmet, zar ne?

Žuzefa dopusti sebi da se osmehne.

– Kad bi bilo kao što vi propovedate, moja devojčica bi se nalazila u paklu.

– Bog je milostiv. Toliko da će pomoći i tebi – dodade sveštenik, dajući joj povod da otkrije razlog posete koji nije mogao biti ništa drugo do molba za pomoć.

Njena unuka Hulija gladauje, objasni Žuzefa, prisvajajući srodstvo. Ima samo godinu dana i neuhranjena je. Razboleće se ili će, u najboljem slučaju, odrasti rahitična kao većina radničke dece. Ona opet šije ručno a majka malene dobija veoma nisku platu. Nemaju novca i potrebna joj je pomoć, jeste. Da li bi bila voljna da ispuni zahteve Crkve kako bi dobila pristup humanitarnoj pomoći Svete Ane, zapita sveštenik. Žuzefa potvrdi; učiniće šta god treba, prodaće dušu đavolu, ako on postoji, da bi dobila hranu za curicu. Ipak, nije rekla ništa o tome svesna da je ono što će otac Pedro možda zatražiti od nje jedino na šta nije spremna da pristane.

– Pomoći ću ti – obeća on – pošto u suprotnom nikad ne bi ispunila uslove tražene u ovoj parohiji.

– Znae da se neću preobratiti – upozori ga Žuzefa. – Zašto onda to radite?

– Zato što, nezavisno od vašeg mišljenja o Crkvi, Gospod želi da ti, kao i mnogi drugi, budete svesni da smo mi sveštenici, njegovi zastupnici na zemlji, dobri ljudi.

Otac Pedro je upisao Žuzefu u spisak parohijskih siromaha, i ubedio je Odbor za dobročinstva, zadužen da ispita ugrožene ljude, da je ta žena podobna da prima pomoć budući da se problem ne sastoji u tome da ona lenstvuje ili prosjači, što je parohija odbacivala, nego je radnica koja šivenjem ne može da podmiri svoje potrebe kao ni potrebe unučice o kojoj se stara, slagao je, izbegavajući da pomene majku.

Kad je to učinjeno, otac Pedro je uručio Žuzefi karticu na čijoj prednjoj strani su bili napisani njeno ime i adresa, a na poleđini obaveze koje vlasnik kartice prihvata kako

bi dobio pomoć. Žuzefa ih je pažljivo pročitala pre nego što je potpisala. „Nemojte huliti na Boga i ne izazivajte sablazan.“ U njoj odjeknuše uvrede koje su i Tomas i Monserrat sipali protiv Crkve; i sama je psovala i nemilosrdno napadala lakoverne žene koje su se predavale popovima i sveštenicima, a i Ema ih je žestoko ružila celog svog života, sad s još više mržnje i gneva ako je to bilo moguće, nakon poniženja pretrpljenog u poslednjem susretu s don Manuelom. Njeni mrtvi će je uznemiravati jedino u noćima kad ne bude mogla da sklopi oka, ali Ema... kako će reagovati na to što ona radi? Huliji je potrebna hrana, pronašla je opravdanje pre nego što je prešla na drugu obavezu napisanu na kartici. „Nemojte odlaziti u kafane i kockarnice i na slična mesta.“ Uzaludan zahtev: ona ne zalazi tamo. Na trećem mestu se ukazivalo na obavezu da se „poštuju sveštenici i ostale vlasti“, a naposljetku: „Ponašajte se kao častan čovek i hrišćanin.“ Znajući da je otac Pedro posmatra, Žuzefa u sebi iščita ono što joj je nalikovalo na smrtnu presudu njenim idealima, njenoj borbi, svemu u šta je verovala skupa sa svojom porodicom. U trenutku kad je digla pogled s kartice, vlažnih očiju, iz kojih samo što nisu potekle suze, otac Pedro sakri pogled, kao da ne želi da prisustvuje poniženju jedne čestite žene koja se dosledno drži svojih principa, a sad je primorana da odstupi od njih iz ljubavi prema gladnoj unuci.

– Toliko je voliš? – upita šapatom, odvaživši se da je pogleda.

Suze su slobodno tekle niz Žuzefino lice. Pokušala je da odgovori, ali reči nisu htele da izađu iz nje, pa je pročistila grlo.

– Celim svojim bićem – jedva izusti na kraju. – Hoću da je gledam kako se smeje. Hulija ima pravo da živi radosno i srećno, kao i svaka devojčica. Umrkla bih kad bi joj se nešto dogodilo.

Otac Pedro klimnu glavom, svestan da jedino veoma snažno osećanje može navesti anarhistkinju kao što je bila Žuzefa da se odrekne svojih uverenja. „Potpiši“, zatraži, u strahu da će je neka duboko instinktivna reakcija navesti da odustane i da devojčica neće dobiti preko potrebnu pomoć. Žuzefa duboko udahnu, više puta, stisnu usne i klimnuvši ka svešteniku u znak zahvalnosti, potpisa karticu čvrstom rukom, čvrstom kao krivica koju je osećala pred uspomenom na muža i na ćerku zbog te izdaje.

S tim dokumentom je trebalo da se pojavi svakog petka u dvanaest sati pre podne u crkvi, u gornjim klaustrima zgrade parohije i da, pošto izmoli krunicu i odsluša sveštenikovu propoved zajedno s još gotovo stotinu siromaha primljenih u Svetu Anu, dobije bon koji će razmeniti u dućanima u kvartu za prvoklasan hleb od tri funte težine, boraniju i pirinač. U posebnim prilikama su deljeni i bonovi za meso, kokoške i mleko.

Prvog petka kad je Žuzefa došla s još sto ubogih na sprat klaustra Crkve Svete Ane, tiskajući se među njima, dok joj je vonj znoja, alkohola i prljavštine zapahnjivao čula, i pošto su svi nestrpljivo iščekivali da sveštenik okonča svoje večite opomene, pohitala je da zameni svoje bonove za hleb i povrće u radnjama, i te večeri, kad ju je Ema pitala otkud joj hrana, bečeći oči u neverici, samo je ćušnula karticu preko stola.

– Šta ovo znači? – buknu devojka od jarosti, nakon što je bacila letimičan pogled. – Ponašajte se kao hrišćanka i poštujte...!

Ali ućuta. Źuzefa nije ni gledala u nju. Bodrila je Huliju svakojakim preterivanjima i cirkusijadama da jede gusti pire od boranije s pirinćem i hlebom koji je skuvala. „Ova lepa devoććica“, pevušila je, „porašće snažna i zdrava i biće najlepša i najpametnija u celom kraju.“

– Jedi, dušo – nagovarala je malecku stavljajući joj u usta novu kašiku, ne želeći da se osvrne ka njenoj majci da ona ne bi otkrila da plaće.

Źuzefa se odrekla ćitavog jednog Źivota posvećenog borbi, a ujedno je izdala uspomenu na muža i na Monserat, a oni su oboje ubijeni zato što su branili načela koja je ona uvek prihvatila kao svoja. Poklekla je pred Crkvom, sveštenicima. I sve to da bi nahranila njenu devoććicu, njenu ćerku!

– I dalje ne verujem u Boga – priznala je Emi te večeri s osmehom, pošto je ostavila devoććicu s punim stomaććem u kolevcu, namestila se kraj prozora i zapalila sveću da bi nastavila da šije.

– Sigurna sam u to – odvratila Ema, koja je već bila legla u krevet; u toj prostoriji ionako nije bilo prostora ni za šta drugo – ali prihvatile smo milostinju Crkve, ponizile smo se pred njima. Obaveze napisane na toj kartici...! Uvek smo tvrdile da je to prvi korak da se ćovek uhvati u njihove mreže.

Źuzefa je prestala da šije i nekoliko trenutaka nije progovarala.

– Taććno – priznade napokon.

– Oprostite – zamoli smesta Ema, okrećući se ka njoj iz kreveta.

– Nemam pravo da vam išta prigovaram. Hvala vam...

– Źivimo u veoma teškim vremenima, kćeri – prekinu je Źuzefa. – Znaš šta? Ne osećam se loše zato što sam to ućinila. Osmeh ove devoććice je iznad svake Źrtve.

„Źrtva.“ Ema se napravi da spava, i stoga se nije pomerala, dišući ujednaććeno iako ta rećć nije prestajala da joj odzvanja u glavi, smućujućći je: Źrtva. Źuzefa joj je upravo pokazala put, sto milja udaljen od sažaljenja s kojim je Źivela dotad. Ne treba se miriti sa sudbinom. Ne treba se Źaliti na poloŹaj ili na lošu sreću. Treba se boriti. Varati ako je neophodno. Upotrebiti sve oruŹje koje se nalazi nadohvat ruke. Otvori jedno oko i kroz trepavice pogleda naspram svetlosti Źuzefu kako šije na škiljavom svetlu svece.

– Hvala – šapnu.

– Hvala vama – odvratila Źuzefa ne odvajajući paŹnju od ruććnog rada. – Bez vaše ljubavi ne bih podnela Dalmauov nestanak.

Sutradan je Ema čekala u hodniku na koji su izlazila vrata kancelarije Hoakina Truććera da je on ili njegov pomoććnik Romero, s kojim je već razgovarala, pozove da uće. U Bratstvu je sve vrvelo od Źivosti i od ljudi koji su išli levo-desno, ćitali, neki naglas ostalima, ili vatreno raspravljali o politici.

Republikanski vođa liććno je primio Emu. Vrata njegove kancelarije otvarala su se ka unutra, i on ih povuće smešććujući se i pozva je da uće, s jednom rukom naslonjenom na kvaku a s drugom ispruženom. Pritom se nije izmakao i stoga je zauzeo polovinu otvora ispod gornje grede, s toboŹnjim izgovorom da drŹi vrata otvorena radi nje. Ema

bi primorana da prođe pored njega pobočke; pa opet, dodirnu grudima Tručerova prsa, a on se osmehnu još šire.

– Odavno nismo razgovarali – izjavi on pozdravivši je i ponudivši joj da sedne u jednu od dve stolice ispred njegovog radnog stola.

Ema sede, i na njeno iznenađenje, on samo nasloni zadnjicu na ivicu stola, nogu malo ispruženih prema njoj. Shvatila je da neće moći da pomeri svoje noge a da ne dotakne njegove. Odatle, iz položaja prevlasti nad devojkom koju mu je davala ta visina i u tajcu koji je nastojao da prikrije glupim kreveljenjem – pućio je usta, klimao glavom, smeškao se – Tručero ju je premeravao kao da procenjuje neki predmet na licitaciji. Ema nagonski pođe da sakrije šake, pocrvenele i s kožom ispucalom od danonoćnog trljanja tanjira i šolja, ali bezuspešno. Nije znala šta da radi s njima, kuda da ih dene. Tručero je to opazio i bahato se uspravio u svom položaju, kao da mu devojčina neprilika godi. Ema se poboja da će joj od napetosti pocuriti mleko; još je dopunjavala Hulijinu ishranu dojeći je. Ruke služavke, mleko na košulji, kako je daleko od one zanosne devojke što je svojim govorima raspaljivala duhove ljudi!

– Dobijao sam vesti o tebi od tvog šefa – počeo on.

Ali Ema ga nije čula. Potajice je pogledala svoje šake i osetila se ružnom. Na šta li joj liči kosa? Nije se usudila da je dodirne. A odeća? Od Antoniove smrti gotovo da nije polagala pažnju na svoj izgled. Hulija, Žuzefa, Anastazi, nužda, glad...

– Šta si htela? – završi Tručero svoj govor.

Njoj nije bilo jasno šta je pita i između njih dvoje zavlada muk. Tručero zamaha rukama, podstičući je.

– Molim? – upita Ema.

– Pitam šta si htela. Zašto si došla da me vidiš?

Ako je tako ružna, pomislila je, zašto je taj čovek gleda s požudom što izbija iz celog njegovog bića? Opet pogleda svoje šake, ovog puta drsko, pružajući ih i okrećući ispred stomaka. Coknu jezikom i odmahnu glavom.

– Ovo nisu ruke buržujke – požali se.

– Ne – potvrdi on – nego težakinje, radnice – dodade ponosito, kao da se sprema da otpočne neki miting.

Ema ustade. Bila je iste visine kao Tručero. Možda njene ruke nisu lepe, ali u tom trenutku, znajući da je on želi, prvi put posle dugog vremena osetila je svoje telo, novo telo nakon Hulijinog rođenja, čvrsto, sladostrasno. Jeza joj prostruji niz leđa i pobudi impulse potisnute nakon Antoniove pogibije. Ne želi Tručera... Ili da? Odavno nije uživala u vođenju ljubavi izuzev u samoći i tišini, brzo, gotovo bez uživanja. Nije htela da dublje razmišlja o tome, ali u svakom slučaju predosetila je da može da ga potčini, da će postići da taj muškarac ispunjava njenu volju i udovoljava njenim željama.

– Ruke radnice, jeste. – Tela su im bila stešnjena između stola na koji je Tručero još bio naslonjen, i stolice s koje je Ema ustala. Mogli su da omirišu jedno drugo. – A radnica se umorila od nadnice od tri pezete dnevno...

– To bi se moglo srediti... – prekinu je on sladunjavim glasom i položi joj ruku na struk. Ema se nasmeši čuvši taj smešni ton kod nekoga kome je energija u glasu

predstavljala najubojitije oružje. Tručero je loše protumačio njen osmeh i skliznuo rukom do njene stražnjice. Ema je to predvidela, bilo je očigledno; ipak, morala je da zatomi jezu. – Šta hoćeš? – ponovi on, i stisnu joj dupe.

– Želim radno mesto kuvarice u Narodnoj kući – zatraži ona – s dobrom platom.

– Još nije završena – izjavi Tručero, napaljen, zadihan. – Morala bi da sačekaš...

Ema ga uhvati za ruku i polako je odvoji od svoje stražnjice.

– U tom slučaju, i ti ćeš morati da sačekaš.

– Ali...

Ema zaobiđe stolicu i odmaknu se od njega.

– Sigurno će trebati mnogo toga da se pripremi i dok se kuhinja ne otvori. Priča se da će to biti manje-više za godinu dana, je li?

– Tako je – potvrdi Tručero – ali ljudi već rade na tome: poslovođe, snabdevači... Nema dovoljno posla da bih ti plaćao tako visoku nadnicu. Zašto ne zatražiš nešto jednostavnije?

Ema se obešenjački nasmeši, istegnu vrat i samouvereno isturi bradu, kao opomenu da to što Tručero govori može odudarati od njenih očekivanja. Njene grudi, bujne i zategnute, uzdizale su se iznad ravnog stomaka i oblih bokova što su uokvirivali stidni predeo u koji je republikanac piljio. Osetila se moćno, strahovito moćno.

– To je ono što želim – izjavi. – Ako nema dovoljno posla na izgradnji kuhinje Narodne kuće, daj mi i druga zaduženja. Znam da partija priprema pobune. – Tručero se žacnu. – To znaju svi koji se kreću ovde! – skresa mu ona u brk pa nastavi. – Uvek će vam biti potrebni ljudi da organizuju, nadziru i pomažu, a ti znaš da me drugovi uvažavaju sa zborova i otkako sam držala časove radnicama. Ti ćeš mi davati izdašnu platu za oba posla, a ja te neću izneveriti ni u jednom ni u drugom. Umem dobro da kuvam, to je moje zanimanje, a što se tiče preduzimanja akcija... Video si kakva sam.

Tručero koraknu ka Emi, a ona se povuče korak unatrag. On se zaustavi.

– To što tražiš... – zausti, trudeći se da kontroliše disanje.

– Ako ti nisi kadar, mogla bih se obratiti drugim partijskim prvacima. Mnogi od njih su mi nudili pomoć kad sam držala govore na mitinzima – zapreti Ema. – Bili su i te kako ljubazni.

Tručeru nahrupiše u misli imena i likovi drugova, od kojih su neki bili prijatelji, a neki ne, i ne bi časili ni časa da udovolje Emi.

– Videću šta mogu da učinim – obeća.

– Ne – zateče Ema sebe kako odvraća. – Nemoj gledati šta možeš da učiniš, učini!

Opraštajući se, nagradi ga osmehom punim obećanja i napusti kancelariju ostavljajući ga zbunjenog. Čim je zatvorila vrata, kolena joj kleknuše toliko da umalo nije pala. Naslonila se na zid i prošla hodnikom žurno, udaljavajući se od mogućnosti da Tručero otvori vrata i vidi je u takvom stanju. Skrenula je iza ugla, i oslobodivši se opasnosti, naslonila se na zid zgrade, osećajući vrtoglavicu, cepteći. Šta je učinila? Ponela se kao vulgarna prostitutka, kao ona odvratna debela devojkica što joj je otela posao kod živinara kome je dopustila da je štipa za dupe. I Tručero je nju uštinuo za dupe! Ne, ispravi se i istodobno snažno pljesnu dlanom o zid. Nije ona nikakva kurva.

Pomislila je na Huliju; bilo je vreme da je podoji. Ponovo je duboko udahnula, i zaputila se ka jasicama Bratstva. „Žrtva“, ponovi sebi. Ne, nije se prodala kao što rade kurve; ona se naprosto žrtvovala za svoju ćerku, za Žuzefu. Šta drugo može da ponudi osim svog tela? Njene draži su jedino oružje kojim može da se bori. A šta je telo? Od kakve važnosti je seks za onoga ko ga ne smatra grehom?

Dalmau nije ostao cele tri noći koliko je imao pravo u prihvatilištu kod Parka, već se trećeg dana preselio u svratište za radnike koje je Gradsko veće otvorilo krajem 1904. godine u Sidovoj ulici, u Ravalu. Đuan, nadzornik, izdejstvovao mu je mesto u tom konačištu, koje je brojalo sedamdeset pet kreveta a gosti su plaćali petnaest para za noć. Sklonište je bilo namenjeno isključivo radnicima, i obaveza plaćanja makar i te izuzetno niske, gotovo simbolične sume, kao što je bilo tih petnaest para, odvrćala je od njega prosjake i beskućnike. Radnici su imali pravo na krevet, dva čaršava, dva ćebeta zimi i peškire, pošto su postojali umivaonici sa sapunom pa i besplatno kupanje. U svratište se moglo ući od sedam do devet sati uveče, kada je jedan lekar proveravao zdravlje gostiju, a trebalo je napustiti ga između šest i osam ujutro.

Za razliku od prihvatilišta kod Parka, gde su bili pomešani raznorazni nevoljnici, uz propratne gungule, prepirke i tuče, radnici su dolazili u svratište u Sidovoj ulici da bi se odmorili i da bi sakupili dovoljno snage za sutrašnji radni dan. Vladao je određeni red koji su sami zavodili, a pre svega tišina potrebna da se utone u san kad se pogase svetla.

Ne mnogo daleko od svratišta, u jednom sokaku koji je polazio od iste te Sidove ulice, nalazila se prljava krčma gde je Dalmau, praćen vojskom od četvorice anarhista i jedne ludače, a svi su bili pijani, nasrnuo na grupu mladih buržuja koji su mu se rugali posle bruke u restoranu *Mezon dore*. Podsetio se batina dobijenih od tih zdravih i snažnih mladića. „Kretenu jedan!“, izgrdio je sebe. Tu, u centru Ravala, takođe se vratio mirisima i atmosferi Ulice Bertrejans. Vlaga i razvaljene septičke jame. Smrad. Zatrovana zemlja i tlo. Bleda i suva deca, neuhranjena... tužna. Hronični kašalj i usiljeno, gotovo samrtno pročišćavanje grla čuli su se u noćnoj tišini iz desetina soba izvikujući tuberkulozu: smrt.

Već prve noći, pored rasprava suseda koje su se uvlačile unutra kroz otvorene prozore i hrkanje radnika, Dalmau, koga je mučila nesаница, slušao je te jezive sušičave nastupe. Kao i mirisi, isti zvuci su preplavljivali Ulicu Bertrejans još od njegovog detinjstva. Međutim, onih godina nije hajao za buku i tuče i spavao je, a sad je bio budan i mozgao kako da razreši problem sa siledžijom koji je od njegove majke potraživao dug od osamsto pezeta. Žuzefa je to potvrdila kad su razgovarali van kuće. Ne zna koji iznos je u pitanju, priznala je, ali Anastaziju su svakako zaplenili sve što je imao: torbu s novcem i svu imovinu... i četiri kokoške, iznenadi ga dodajući uz kikot. Majčin oproštaj je tešio Dalmaua, ali situacija ga je uznemiravala: bilo je nemoguće nabaviti toliki novac. A tek pretnje kojima je siledžija obasuo Emu... Ema! Majka mu je savetovala da sačeka ako hoće da mu se Ema vrati, da pusti da prođe vreme, da pokaže da je ispravan čovek, a ne narkoman, da radi dok ne uzmogne da joj pruži neku budućnost. A on je

međutim pitao, pitao i pitao. „Ostavi je na miru!“, dreknu Žuzefa, sita navaljivanja. „Ili ćeš samo postići da te zamrzi.“

I pored siledžijinih pretnji, majčine nemaštine i njenog zahteva da se obavezno odrekne Eme, još jedan, poslednji razlog za uznemirenost u tim trenucima se priključio svemu zbog čega ga je hvatala zabrinutost: don Manuel. Ponizio je Emu. Ta bitanga je dopustila da ona klekne pred njega okrvavljenog kolena, i da ga moli, kako mu je ispričala majka suznih očiju. Iskalio je bes i na Žuzefi. Bogatom fabrikantu keramike uopšte nije bilo potrebno da zapleni šivaću mašinu i stvari iz kuće. Uistinu, Dalmau nije bio isplatio ceo kredit koji mu je don Manuel odobrio da bi se oslobodio služenja vojske, ali zbog tog Gospoda koga su svim tim bogomoljcima bila puna usta zarada koju je njegov rad doneo majstoru bezbroj puta je umanjila ostatak duga. Izrabljivao ga je, kao i svi buržuji i bogati industrijalci one s manje sreće, do te mere da mu je čak natuknuo da će mu oprostiti dug. Kakvu krivicu one snose za Ursulinu smrt? Nikakvu. Mogao je da razume da don Manuel mrzi njega kao vinovnika nesreće, ali to što da je oduška svojoj mržnji na njegovim voljenima samo pokazuje podlost skrivenu iza pokorice hrišćanskog milosrđa kojim se maskiraju ti licemeri. Njegov bivši majstor je pozleđio njegovu porodicu i naneo joj zlo, rđavo je postupio s njima i oterao ih u bedu, i to ga je izjedalo i nagonilo da se uznemireno vrpolti gde god da se nalazio, i svaki put kad bi mu se fabrikant keramike prikrao u misli, mržnja je narastala i pucala u njemu.

Nije pio. Izbegavao je da ruča i večera u prčvarnicama koje su, iako pristupačne, bile skuplje od dobrotvornih ustanova. Odlazio je u radničku kuhinju Matrone Barselonske, u Ulici Kalabrija, kod Paralela, gde su sestre milosrdnice Svetog Vinka Paulskoga držale restoran po još jeftinijim cenama. Tamo bi večerao ćutke i umereno, štedeći i poslednju paru kako bi je dao majci; zatim je kupovao ono što će doručkovati i ručati sutradan, na građevini, stavljao to u metalnu zdelu, koračao Paralelom ne obazirući se na veselje i vrevu, stigao bi do Sidove ulice i pošto bi pozdravio lekara, koji ga nije pregledao jer ga je poznavao, i ostale radnike što su već pristigli, legao bi u krevet, iako bi ponekad produžio do luke i izgubljeno posmatrao privezane ili usidrene brodove koji su ispunjavali pristanište stotinama jarbola upravljenih ka nebu, plešući uz zvuke jedne drugačije simfonije, kao da se bore između sebe da bi izrazili svoju ličnost.

Ti drveni brodovi, svih vrsta i veličina, naizgled napušteni, reagovali su na podsticaj talasa i vetrova koji su duvali u luci svaki kako mu drago, podsećajući Dalmaua na komade stakla što su sačinjavali mural na Kući Batljo: svi su bili različiti, odlomci stakla i keramičke pločice, a svaki je bio neophodan element remek-dela koje je tvorilo nešto nalik tom očaravajućem prizoru jarbola u pokretu, sve uočljivijih što se više smrkavalo, a pogled na obzorje pomućivala je jedino silesija crnih vrhova tornjeva koji su parali nebo.

Rad na toj čarobnoj građevini i časovi kad se nalazio s majkom da bi joj dao novac ušteđen od nadnica predstavljali su jedina dva trenutka u kojima je Dalmau bio donekle srećan. Zakrivljeni delovi i gotovo zaslepljujući sjaj velikih pločica predodređenih da postanu zmajeva krljušt, čemu se gotovo smerno divio, davali su im drugačiji izgled premda su komadi bili potpuno jednaki, svestan koliko je veštine trebalo da tako

izgledaju i da budu proizvedeni, a i rada da se brižljivo i fino postave, razvejavali su njegove brige, kao i Žuzefin osmeh i zahvalnost pošto bi primila pomoć. U tim trenucima su ćeretali i pričala mu je o Emi... Sve dok se stvarnost ne bi bezobrazno vratila da ga podseti na siledžiju i njegove pretnje.

Mora nešto da učini kako bi razrešio situaciju nastalu zato što se majstor osvetio Žuzefi i Emi. Popevši se na vrh skele, dok su se Pased de Grasija i buržuji nalazili podno njegovih nogu, bliži suncu bogataša i vetru koji je donosio s mora sve mirise grada krajnje nepravednog prema siromasima, mogao je da vidi kuću u kojoj su živeli don Manuel i njegova porodica, blok zgrada dalje, u istoj aveniji, u visini Ulice Valensija, sledeće kad se pređe nadvožnjak preko železničke pruge. Bilo je dockan. Đuan, nadzornik, objavio je kraj radnog vremena i Dalmauove kolege su počele brže-bolje da se spuštaju niz skele.

– Nećeš da siđeš? – upita ga Demetrio, kolega koji je bio prinuđen da visi iznad praznine kako bi zaobišao Dalmaua, što je čučao na dasci.

Morao je da razmisli, mirno, nasamo, u tišini.

– Ne – odgovori stoga, pomažući drugom zidaru da opet stane nogom na dasku. – dve-tri ovakve krljušti – dodade pokazujući na nekoliko pločica blistavoplave boje koja je gubila jačinu na zmajevim leđima i prelazila u zeleno, crveno ili oker na pločicama koje su sve bile istovetne, istog oblika i veličine, zakrivljene, postavljene jedne iznad drugih – nisu dobro pričvršćene za zgradu – slagao je, i propratio svoju podvalu pomerajući na silu poslednju krljušt koju je maločas postavio, pričvršćenu s nekoliko kukica na podlogu drugačiju kod svakog komada, čime je Gaudi postizao krivudavost i ustalasanost zmajevih leđa – i bojim se da se mogu odvojiti i povući još neki komad sa sobom. Treba ih još malo učvrstiti i sačekati neko vreme; ne smeta mi da se pozabavim time.

Demetrio, aktivni član Radničkog udruženja barselonskih zidara, iako su od generalnog štrajka 1902. godine i zbog privredne krize takvi sindikati izgubili gotovo sav predstavnički značaj, nabra obrve i čelo pa odgovori:

– U redu, ali želim da imaš na umu da nas je koštalo mnogo napora i muka da se izborimo za osmočasovno radno vreme. Neki drugovi su umrli ili su gledali kako njihova dečica umiru od gladi. Ovo će biti izuzetak, ali odradi smenu. Nemoj sad da upropastiš naša postignuća. Iako ti nije nezgodno da radiš duže, ovde je gotovo kad istekne radno vreme, jesi li razumeo?

Dalmau potvrdi i zamoli ga, kad siđe, da saopšti nadzorniku u čemu je problem, ponovi da nema razloga za brigu, da će napustiti građevinu čim bude siguran da su krljušti dobro učvršćene, i ne čekajući odgovor koji je stigao u vidu gundanja, napravi se da mu je celokupna pažnja usmerena na pločice za koje je tvrdio da se pomeraju.

Nedugo zatim građevina je opustela, a još malo kasnije Pased de Grasiju počеше da napuštaju gospoda i dame koji su hodali tuda, kočije i putujući prodavci. Dućani su pozatvarani a prosjaci koji su pratili ljude moleći za milostinju namestili su se ispred ulaza bogataških kuća s ciljem da zauzmu dobro mesto kad sluge budu delile ostatke hrane gospodara. Dalmau je prisustvovao smanjenju protoka u najvažnijoj žili kucavici

grada, skriven na vrhu skele postavljene oko pročelja Kuće Batljo, odakle je imao povlašćen pogled.

Ulične svetiljke se popališe, kao i svetla po kućama i stanovima u velikoj aveniji, i pre nego što se potpuno smrklo. Dalmau se oseti kao da ga je neko napao, kao da mora da uzme udela u borbi između rumenog sjaja sunca koje je zalazilo i belog bleska plinskih svetiljki; bila su to dva suprotstavljena sveta, jedan prirodni, a drugi veštački. Opredelio se za sunce, kadro da se poigrava s pomrčinom što je progutala Barselonu kad ju je najposle prekrila celu. Upravio je pogled ka majstorovoj kući. Galerija koja se nadnosila nad Pasađ de Grasijom, tamo odakle su donja Selija i njene ćerke nadgledale sve što se zbivalo na ulici, dopuštajući u isti mah da i drugi vide njih, ponosite, iznad svetine, bila je osvetljena. Dalmau stisnu usne i odmahnu glavom pri pomisli na Ursulu. Počeli su loše, veoma loše, ali malo-pomalo su se... zaljubili? Voleli se? Ursula nije bila rđava osoba; imala je svojih bubica, kao što je i priličilo ćerki mezimici bogatog buržuja, ali možda nije bila loša. I jeste, zbilja, umrla je njegovom krivicom; neki put mu se noću javljala u snovima da ga podseti na to. Međutim, na dan kad je ispustila dušu, nastojao je Dalmau da pronađe opravdanje, on je bio drogiran i morfin mu je pomutio zdravu pamet. On joj tog popodneva nije dao drogu, i dok su bili u vezi nikad joj nije ponudio morfin. Uprkos svemu, s vremena na vreme mu je dolazila u misli da bi podstakla grižu savesti koje nikako nije mogao da se otrese.

Nasuprot tome, njen otac don Manuel, koga je Dalmau uvek uvažavao, naposletku se poneo podlo i surovo prema Emi i Žuzefi. Malo poštovanja je taj zasluživao. Ako je Dalmauu pripisao odgovornost za ćerkinu smrt, njegov nestanak i navodni odlazak s ovoga sveta trebalo bi da su stavili tačku na taj žalosni događaj. Umesto toga, verujući da je on mrtav, don Manuel se okomio na dve nezaštićene žene kao pagani lešinar.

Dok mu Ursulina smrt nije izbijala iz glave, podsetio se tih dana i zaključio da se nikad nije zapitao da li je među njima postojalo nešto dublje od seksa i noćnih izleta u Paralel. Noćni izleti! Jedna zamisao mu je zazvonila u glavi i uobličila se u satima dok je ležao skriven na skeli ponavljajući sebi da don Manuel ne zaslužuje nikakvo poštovanje nakon osvete Emi i Žuzefi. Potom, kad su se svetla po kućama i stanovima pridružila suncu i pogasila, sišao je nečujno, proverivši pre toga da li je trasa odvela noćnog čuvara koji je nadzirao kraj u najudaljeniji deo, odakle ga je čuo kako izvikuje koliko je sati: „Jedan posle ponoći!“

Prošao je nadvožnjakom iznad Ulice Arago i zaputio se ka zgradi svog nekadašnjeg majstora. Mimoišao se s nekoliko ljudi koji nisu obratili pažnju na njega, i posle nekoliko koraka se obreo ispred vratanaca za poslugu, koja su izlazila na stražnja vrata dućana u prizemlju, na neke zajedničke prostorije, i na stepenište što se pelo do sobička sa starudijom i alatkama kod ogromne terase koju je posedovao don Manuel. Snažno je udahnuo u času kad je povukao kvaku od kovanog gvožđa na vratima. Trebalo je da budu zaključana kako bi se sprečilo da ljudi krišom ulaze u taj hodnik, pošto se dalje nije moglo dospeti, ali Dalmau je znao da najčešće nije tako. Neki uposlenici iz dućana su izlazili kasnije i nisu imali ključ da bi zaključali; sećao se čak i da je jedna devojka živela u prodavnici u kojoj je radila, gde su prodavane skupe tkanine, i ulazila je i

izlazila kao u svojoj kući. Vrtar zgrade je živeo s porodicom u stančiću u potkrovlju, i nije bio rad da prekida počinak da bi svaki put iznova silazio da proveri jesu li vratanca za poslogu koja su izlazila na ulicu zatvorena ili ne.

I nisu bila, kao što je ustanovio pritisnuvši kvaku. Zatvorio je za sobom i zaputio se ka vratima kod stepeništa kojim se pelo u sobičak. Proteklo je dosta vremena od Ursuline smrti, ali izuzev nekakvog neočekivanog slučaja, niko nije imao razloga da primeti da nedostaje duplikat ključa koji je zbilja ležao u napuklini ispod jednog stepenika, gde su ga ubacili prilikom poslednjeg izleta u Paralel. Zastao je, s ključem u ruci: otvoriti ta vrata značilo je provaliti u don Manuelovu kuću, mada mu je slika Eme kako kleči i moli za pomoć nahrupila u misli i prekratila svako dvoumljenje. Uvukao je ključ u bravu, otključao, opet zaključao i popeo se stepenicama. Za tili čas se stvorio u dvorištu koje je don Manuelu služilo kao terasa. Unutrašnje fasade kuća u stambenom bloku uzdizale su se iznad njega, sabijajući ga ispod komada istog tog neba osutog zvezdama, koje je pre nekog vremena posmatrao s vrha skele, nepreglednog, kao da svaki put kad se približi don Manuelu gubi nešto slobode. Koračao je odlučno ka zgradi, kako bi ostavio utisak prirodnosti na nekoga ko možda gleda s prozora kuća što su opkoljavale dvorište, premda je opazio malo upaljenih svetiljki i još manje pokreta iza njih.

Deo pročelja koji je pripadao don Manuelovom stanu što je izlazio na terasu sačinjavala je galerija napravljena celom dužinom od drveta u visini ljudskog boka, a odatle je postajala nosač za prekrasan vitraž u kome su se smenjivale prozračne nimfe uživajući u bezbrojnim motivima bilja. Vitraž, pravo umetničko delo, bio je izrađen modernističkim tehnikama: igra svetlosti i boja nije bila proizvod slikanja na staklu, nego je nastajala kombinacijom različitih odlomaka tog materijala u drugačijim nijansama, gde su olovne trake gubile puki karakter nosača i postajale značajan estetski element. Dalmau je u mraku mogao samo da nazre figure, ali sećao ih se kao da mu se iznenađujuća igra svetlosti i boja koja se stvarala kad bi sunce obasjalo vitraž urezala u mrežnjaču.

Vitraž su koristili svi veliki modernistički arhitekti: Domenek ih je usavršio od gotičkih vitraža s istoricističkim motivima na kafe-restoranu sa Svetske izložbe iz 1888. godine do stilske raskoši, poigravajući se svetlošću, bojom i teksturom stakla na vitražu galerije na Kući Ljeo, s kokoškama i pticama u okruženju zelenila koje se gubilo u plavim planinama. Puć je i dalje bio unekoliko privržen istoricizmu, a Gaudi, kome je spočitavano da nije pridao preterani značaj vitražima kod nekih svojih građevina, sad ih je na Kući Batljo koristio majstorski, usmeravajući svetlosne efekte čak i na keramiku da bi proizveo kretanje kamena.

Ključ jednih vrata od galerije još je bio skriven, kao i ključ od prilaza stepeništu, ispod krovnog venca na vrhu zida što se protezao oko terase. Ni don Manuel ni njegova supruga očigledno nisu sumnjali u Ursuline noćne izlaske, i niko se nije pobrinuo za te duplikate. Zatvorivši vrata galerije, Dalmau udahnu tišinu i spokoj kuće. Bila mu je savršeno dobro poznata. Naredna prostorija je bila trpezarija. Prošao je njome pažljivo, u

polumraku koji je stvaralo nekoliko još uvek upaljenih svetala u kući: Dalmau je znao koja su: sveće u kapeli nisu nikad gašene.

Na trpezarijskom stolu su stajala dva srebrna kandelabra, velika, naizgled teška. Nije umeo da izračuna da li bi za njih dobio osamsto pezeta potrebnih da isplati dug Anastaziju, plus eventualni ostatak vlastitog duga u sudu, budući da šivaća mašina i stvari zaplenjene njegovoj majci, namenjene za prodaju na javnoj licitaciji, ne bi pokrile traženu svotu. Planirao je da ode do Pekinga i pregovara s don Rikardom. Izuzev svih izopačenih ljudi s kojima je imao posla zbog zavisnosti od morfina tokom svog silaska u pakao, i s kojima nije želeo da se opet sretne, nije poznavao nikog drugog na crnoj berzi kod koga bi mogao otići kako bi prodao neki ukradeni predmet. Uprkos svemu, bio je svestan kako se don Rikardo nesmiljeno pogađa oko cene, prisustvovao je tome slikajući njegov portret. Bio je bezobziran i slabo je mario za lične prilike onih koji su pokušavali da posluju s njim. Dalmau je bio svedok pravih otimačina, mada mu je u takvim situacijama, sudeći da je prodavač lopov koliko i kupac, bilo gotovo nebitno što je za smaragdnu ogrlicu plaćeno manje nego što je koštao njegov polovni frak.

Don Rikardo ne bi bio mnogo darežljiviji ni prema njemu, pa je odbacio kandelabre. Bio mu je potreban neki predmet mnogo skuplji od njemu potrebne sume. Porazmislio je nekoliko časaka, neophodnih da shvati da je onaj svetlucavi sjaj što je razgonio mrak u stanu rešenje njegove nedoumice. Don Manuel nije imao običaj da se razmeće svojim bogatstvom, a imao ga je, i to mnogo. Možda se hvalisao s nekoliko slika prestižnih slikara koje su mu krasile kuću, ali više zbog njihove umetničke vrednosti i divljenja koje je gajio prema njihovim autorima nego zbog cene plaćene za njih. Međutim, u kući je postojao predmet kojim se Manuel Beljo neprestano šepurio: ćivot od masivnog srebra u obliku krsta optočenog draguljima: dijamantima, rubinima, safirima i smaragdima. Na sredini krakova krsta otvarala se okrugla komora zaštićena providnim biljurom u čijoj su unutrašnjosti, po don Manuelovim rečima, počivale mošti Svetog Inokentija. Dalmau krenu ka kapeli. U kući je još vladao muk, mada ga je tu i tamo u zao čas narušavao poneki zvuk: napad kašlja, škripanje drveta; uzvik nekog pijanca na ulici... Kad bi ih čuo, Dalmau se zaustavljao, ne znajući ponajbolje zašto. Šta bi učinio ako bi ga neko zatekao kako stoji tu? Potom, kad bi se sve u kući iznova smirilo, nastavljao je put svetla. „Neprocenjiv je!“, setio se da mu je odgovorio majstor jednog dana kad je upitao za vrednost tog umetničkog dela, pošto mu ga je pokazao ne dopuštajući da ga dodirne.

„Star je više od hiljadu godina“, ustvrdio je drugom prilikom. „Biskup mi ga je tražio za katedralu“, hvalisao se jednom na ručku pred celom porodicom. „Obećao sam da ću ga uzeti u obzir u oporuci.“ Jedino je Dalmau opazio gnevnu grimasu od koje se na sekundu, možda dve, skupilo donja Selijino lice pošto je doznala kakva sudbina je namenjena ćivotu.

Bio je težak. Prilično. I veći nego što je Dalmau pamtio. Bila je reč o svetom predmetu. Othuknuo je i rekao sebi da Bog ne postoji. Tu na licu mesta, u kapeli, uzeo je nekoliko vezenih komada belog platna koji su stajali na oltaru i obmotao krst. Uprtio ga je i okrenuo se da pobegne. Prvi put u životu nešto krade, ali don Manuel ih je ponizio i

doveo do prosjačkog štapa. S tim raspećem pitanje će biti rešeno. Izašao je, i u polumraku hodnika, opazio kako se bela boja ističe; biće još upadljivija u noćnoj tmini, shvatio je pre nego što je pošao dalje. I zato se vratio, ostavio krst i otvorio orman gde su visile misnice koje je nosio sveštenik, otac Žasint, najčešće da bi služio misu. Pronašao je jednu crne boje i uvio krst u nju. Po izlasku iz kapele iznova je naišao na spokoj i tišinu. Kuća je lepo mirisala: na vosak i parfeme. Duboko je udahnuo. Svetlo koje su odavale sveće u kapeli gotovo da nije obasjavalo visoke tavanice ukrašene izdubljenim poljima. Mogući osećaj krivice zbog zločina koji je upravo činio iščezao je pred bogatstvom što se moglo opipati u toj kući. Njeni stanari bi odbili šivaću mašinu i četiri komada pribora za jelo. Od toga se sastojala šteta koju je don Manuel pokušao da nanese njegovoj majci, pošto se za njega mislilo da je mrtav, a zaplena Anastazijeve imovine bila je samo slučajnost. Jedino vredno u Žuzefinoj kući bila je mašina za šivenje.

Pljunuo je prema kapeli; Crkva i njeni sledbenici, svetovna lica ili sveštenici, samo su prouzrokovali nevolje, njemu, njegovoj porodici i voljenim bićima. Zaputio se ka terasi ne preduzimajući mere predostrožnosti kao prilikom ulaska. Koračao je hitro, ne obazirući se na šušnjeve u noći, dok u hodniku kod glavnih soba, gde su spavali članovi porodice, nije začuo neprekinut metalan zvuk, koji se zaglušujuće zaorio u tišini i naveo ga da poskoči dok nije leđima udario u zid. Zapitao se da li da izjuri odatle, ali s krstom na leđima to bi bilo teško i probudio bi sve ukućane. Nije mogao da odluči; počeo je da se znoji kad se metalni zvuk pretvorio u tečni mlaz. Ispustio je vazduh zadržan u plućima: to don Manuel mokri u noćnu posudu. Nasmešio se i produžio ka terasi pod utiskom da je majstorova mokraća postigla da se i temelji zgrade zatresu.

Nije bilo teško izaći iz stana i spustiti se do prizemlja; s ciljem da se ratosilja ključeva, poneo je duplikate koje je sa Ursulom koristio za bekstvo. Vratanca za posluhu na Paseđ de Grasiji još su bila otvorena, i pošto je promolio glavu i uverio se da se noćni čuvar ne vrzma tuda, pokušao je da se stopi s fasadama i otpočeo da silazi ka luci. Bilo je negde oko dva posle ponoći i još je veliki deo noći bio pred njim, dovoljan da stigne u Peking i sačeka da svane, a tada će ga don Rikardo primiti. Hodao je obazrivo, čuvajući se noćnih čuvara i policajaca, odmičući se od ulaza u kojima je neki prosjak možda našao zaklon. Ulice su bile gotovo puste i prolaznici su gledali da zaobilaze jedan drugog; niko nije želeo susret u kome bi nešto krenulo po zlu. Ipak, dvojica pijanih prosjaka su ga presrela i pratila dobar komad puta, jedan sleva a drugi zdesna, tražeći novac, raspitujući se šta nosi skriveno ispod tog crnog pokrivača, pokušavajući da ga dodirnu, povlačeći ga za jaknu da stane. Najposle, Dalmauovo ćutanje ih je razdražilo, i umesto da koračaju kraj njega, stali su ispred, sprečavajući ga da nastavi. On ugleda svoj odraz u toj dvojici bednika što su mucali i bljuvali veštački, jeftin alkohol kojim su se trovali svake noći. On je prošao kroz isto to. Da li je i on proganjao nekog građanina? Nije se sećao, ali verovatno jeste. Ali zasigurno je znao da ta dvojica neće ostati na nogama ako ih blago odgurne.

– Daj... daj nam to...! Crno. To... crno... što nosiš – promuca jedan hvatajući vrh misnice.

Čim je pijanac povukao tkaninu, Dalmau okrenu krst i udari ga u bradu dužim krakom. Nije hteo da upotrebi preteranu snagu, pa opet, čovek je posrnuo unazad i pao na leđa na tlo.

– Hoćeš li i ti? – upita drugoga, koji se odmakao od njega i navrat-nanos pobegao nesigurnim korakom, ostavljajući svog kompanjona da leži nasred ulice.

„Takva je noć“, priseti se Dalmau pre nego što je produžio. Bilo je mnogo lakše nego što se plašio dok su ga ta dvojica spopadala. Krst je bio kao oružje. Zapravo... On promeni način na koji je nosio ćivot i uhvati ga kao da je puška skrivena ispod crne misnice. Slaba vidljivost je savetovala drugim noćobdijama, više fukari nego pijancima, pogotovo na putu za Peking, da ne prilaze tom tipu što je koračao žustrim korakom, ne obazirući se na moguće opasnosti, s nečim što je ličilo na pušku dvocevku.

Niz baraka naspram mora mirno je spavao. Prvo ga je dočekalo kučence mišolovac, ali, neobično, nije zalajalo. Na vratima don Rikardove krovinjare smesta se pojavio jedan poslušnik.

– Šta tražiš ovde, slikaru? – upita pošto su mu se oči privikle na mrak.

– Moram da vidim don Rikarda.

– U ovo doba? Jesi li poludeo? Šta to nosiš? – dodade upirući rukom u krst. – Pušku?

– Nešto slično. Mogu li da ga sačekam? – upita Dalmau klimajući glavom ka sobičku bez vrata u kome je proživio samrtne muke dok se lečio.

Poslušnik se nasmeši.

– To je tvoja kuća – složi se.

Ema je opet navukla donji veš, pokušala da zagladi haljinu povlačeći je rukama, žurno, a zatim je popravila kosu. Tručero, s već zakopčanim šlicem na pantalonama, pruži joj češalj koji je izvukao iz unutrašnjeg džepa sakoa. Odbila je i namestila kosu prstima. Bio je to brz susret, gotovo žuran, kao i druga dva s mladim republikancem: uvek u njegovoj kancelariji, s vratima zamandaljenim rezom, nakon što bi poslao Romera da obavi neki zadatak a ovaj ga nikad nije završavao pre nego što se uveri da je ulaz opet slobodan; oni su se tucali na starom dvosedu koji je stajao prislonjen uza zid, usamljen, nepriličan, naizgled bez druge uloge osim da ih prihvati dok se ljubakaju.

– Divna si – polaska joj Tručero dok joj je samo jednim ispruženim prstom milovao dojkicu preko odeće. – Prava boginja: Atina, Kibela... Hispanija!

– Okani se budalaština, Hoakine – ukori ga ona sklanjajući prst. On reagova praveći grimasu nalik na onu kad se deca dure pre nego što zaplaču. – Dosta je za danas – dodade Ema krećući ka vratima.

– Hoću još – pokuša on da joj prepreči put.

– Moram u toalet – izvini se Ema odrešito. – Ne brini, sigurno ćemo se ponovo videti – dodade podsmešljivo.

Oprala je vaginu najbolje što je mogla. Tručero nije želeo da stavlja gumene navlake. „Želim da te primetim, da te osetim; želim da dotaknem tvoju unutrašnjost a da

ništa ne stoji između nas“, govorio je, „a ta kapica...“ Za kratko vreme će ga ubediti ili naterati, obradovano pomisli. Uvidela je to prvog dana kad mu se prepustila, u času kad mu se ukazala potpuno naga u kancelariji. On je tako zahtevao, ali kad se podigla, ponosna na svoje telo, izraz republikančevog lica se poremetio i bila je prisutna dok su padale, jedna za drugom, sve maske iza kojih se skrivao kako bi se dičio taštinom i osornošću koje je pokazivao u svakodnevnom ophođenju. Pomazio ju je kao što bi je pomazilo dete, više smerno nego pohotno, i prešao rukama preko njenog tela dodirujući je nežno, dok se najednom sve nije odigralo brzo, kao da se mladi rukovodilac probudio iz sna i shvatio da se svakog trenutka u njegovoj kancelariji može pojaviti neki partijski vođa.

Tog dana Ema je završila u istom toaletu u kome se sada prala. Nije bilo tako traumatično kao što je podozrevala. Nije osetila nikakvu krivicu, čak ni odvratnost. Tručero je zdrav, čist pa čak i naočit muškarac; mada je ona zapravo bila ubeđena, uverena da treba to da učini posle Žuzefinog postupka prema Crkvi; a ako taj dokaz predanosti i ljubavi nije bio dovoljan, jedne večeri kroz dve sedmice Dalmau se pojavio u majčinoj kući u pratnji advokata Fustera s osamsto pezeta koje je Anastazi potraživao od njih, i još petsto kako bi Dalmau konačno isplatio u sudu dug don Manuelu.

„Odakle ti toliki novac? Šta si to učinio, sine?“, ispitivala ga je Žuzefa šapatom kod ulaza u sobu, u hodniku, podalje od pregovora koje je advokat vodio s Anastazijem za trpezarijskim stolom, da bi siledžija izašao iz stana i potpisao dokumente u kojima priznaje da Žuzefa i Dalmau više nemaju dugovanja prema njemu. „Ništa, majko“, jogunasto je tvrdio Dalmau svaki put iznova. „Ne brinite.“ Ema je prisustvovala razgovoru stojeći u sobi, s Hulijom u naručju, opet kao štitom, kao da Dalmauovo prisustvo predstavlja napad na nju. Nesumnjivo se promenio. Stariji je gotovo dve godine od nje, što će reći, ima otprilike dvadeset i tri, ali izgleda kao da mu je najmanje deset više. Na sebi je imao istu staru odeću kao onog dana kad se iznenadno pojavio pošto su mislili da je mrtav, i bio je mršav kao i onomad, možda još više, pretpostavila je. I dalje je nosio dugu kosu, i bradu, retku, što je visila u pramenovima, ispod podbratka, i mada je izgledao čisto – Ema je čula od Žuzefe da u svratištu postoje kupatila – i njegov pogled kao i njegovo telo odisali su tugom i bespomoćnošću zbog kojih je privijala devojčicu na grudi.

Osudila je Dalmauovo ponašanje, pošto je i dalje odbijao da zadovolji Žuzefinu znatiželju a Ema je znala da se u njenoj mašti smenjuju desetine pretpostavki o poreklu tog novca, a nijedna od njih nije bila dobra.

– Zašto ne želiš da nam kažeš kako si nabavio tih hiljadu trista pezeta? – oštro prekinu raspravu između majke i sina.

Dalmauove oči zasvetleše samo zbog toga što mu se obratila.

Ukrao je. Podrobno ih je izvestio o okolnostima krađe da bi na kraju izjavio kako je bio prestravljen da će Anastazi ispuniti pretnje upućene Emi. „Umem da se branim sama!“, odvratila je bez razmišljanja, izazivajući grimasu negodovanja na Žuzefinom licu.

– Hvala u svakom slučaju – popusti najzad.

Zbog toga je onog dana kad se Ema prvi put obnažila pred Truđerom, ponašanje Žuzefe i njenog sina ublažilo osećanja odbojnosti i stida koja su je obuzela dok je svlačila odeću, i dok ju je sladostrasno promatrao muškarac koji je čas ubrzano disao, čas zaustavljao dah. Dalmau je ukrao zbog nje, pomislila je skidajući čarape pred Truđerom. Sledeća je bila haljina sa cvetnim dezenom, sveža, lagana, a zatim donji veš. Ruke su joj se znojile i tresle. Još stezник i ostaće sasvim naga. Truđer joj je obećao trista pezeta mesečno, najveću platu koju je dobijao kuvar druge klase, plus troškove ishrane, za radno mesto u Narodnoj kući. Trista pezeta mesečno! A dobijaće ih već od danas, dodao je; od dana kad će se skinuti gola, prećutala je. Pomagače u uređenju i na radovima u kuhinji dok se ne otvori i počne da radi za drugove, a u međuvremenu, pošto nije bilo mnogo posla, postavili su je da bude kurir između partijskih vođa i grupa mladih republikanskih vandala koji su izvodili akcije na ulicama grada. Zadatak joj je bio da prenosi naređenja, predloge i žalbe jednih drugima. Zažmurila je misleći na Huliju i na budućnost koju će moći da joj pruži s tim novcem, i otkopčavala stezник s nespretnošću koju bi rado izbegla. Primicalo se vlažno i vrelo barselonsko leto, ali Ema oseti ledeno strujanje i naježi se u trenutku kad je pustila da stezник padne na pod i ukazala se gola kao od majke rođena. Udahnula je duboko dva-tri puta i otvorila oči podstaknuta Žuzefinim rečima: „Osmeh ove devoјčice je iznad svake žrtve.“

Krađa ćivota Svetog Inokentija imala je izuzetnog odjeka u Barseloni. Gradonačelnik, vrhovni vojni zapovednik, pa čak i kardinal i biskup lično zainteresovali su se za slučaj, pretvarajući ga u najvažniji cilj gradskih snaga bezbednosti. S vrha skele koja je prekrivala ustalasana, blistava leđa zmaja na vrhu Kuće Batljo, Dalmau je posmatrao kretanje policije, novinara, radoznalaca i kočija koje su ulazile u don Manuelovu kuću i izlazile iz nje.

– Šta li se tamo događa? – upita jedan zidar.

– Nemam pojma – odvrati.

Sutradan je vest objavljena u svim gradskim dnevnim listovima. Konzervativne novine kao *Barselonski dnevnik*, *Katalonska pošta*, *Avangarda* ili *Vesti iz celog sveta* ocenjivale su krađu u rasponu mišljenja koji se kretao od obične krađe iz finansijskih razloga do uvrede hrišćanskoj zajednici preko nedopustivog svetogrđa. Sa svoje strane, republikanska štampa, kao što su bili listovi *Potop* ili *Publicitet*, Leroševo javno glasilo, najneumoljivije i najsureovije u kampanji protiv Crkve, *Zvono Grasije* ili *Klepetuša s tornja*, sprdali su se s krađom objavljujući svakakve satirične članke i sarkastične vinjete, od kojih se u nekima mogla videti avet Svetog Inokentija kako kradomice ulazi u majstorovu kuću da bi, nadletevši postelju u kojoj su spavali on i donja Selija, uzela natrag svoje kosti i pobjegla ostavljajući za sobom bujicu grohotnog smeha koji je prepao i probudio bračni par, ili mršavu, izgladnelu porodicu kako moštima začinjava jelo što vri na šporetu a u njemu na površini plivaju jedino ljuske nekoliko krompira. Kod svih njih, konzervativnih, regionalističkih, liberalnih ili republikanskih, podudarilo se to što su preneli da čuveni proizvođač keramike don Manuel Beljo javno nudi bogatu nagradu onome ko mu vrati krst i mošti: deset hiljada pezeta u zlatu, a ti novčići više nisu kovani i ljudi su ih visoko cenili, među njima i donja Selija, koja je izgrdila supruga zbog iznete ponude, pogotovo imajući u vidu da će ti predmeti biti zaveštani katedrali nakon njegove smrti.

– Dao bih ceo svoj imetak, uključujući i fabriku, da povratim mošti Svetog Inokentija – odvrati don Manuel s iskrenošću koja je uplašila njegovu ženu.

Pritisak vlasti je pokrenuo žandarmeriju i gradsku policiju, i one su vršile racije svuda po kućama za koje su znale da se u njima prodaju ukradeni predmeti. A i obećani novac je uzbudio svakoga u Barseloni ko je trgovao na crno ili održavao veze s podzemljem, od velikih trgovaca do sitnih torbara. Glasine su se pronele brzinom munje

i mnoštvo ugursuza je čekalo u redu pred kapijom don Manuelove kuće tvrdeći da imaju naznake i tragove koji će dovesti do povraćaja moštiju. Mnoge crkve su priredile javne grupne molitve da bi se neoskrnavljene, zdrave i čitave mošti Svetog Inokentija pojavile što skorije, dok su istodobno gatare, vračare i veštice nudile svoje usluge don Manuelu ili davale intervjue novinama, iznoseći raznorazne teorije o krađi, sve uvrnutije jedna od druge, od toga da su ostali sveci uzeli Svetog Inokentija za taoca zbog unutrašnjih borbi za vlast na onome svetu, do navodnog saveza sveca i đavola, zbog kog je ovaj drugi zakopao mošti negde u gradu i iznad njih će izrasti ukleto drvo čiji će koreni sezati pravo do pakla. Nijedan građanin nije mogao da se umeša u napete zađevce za osvajanje vlasti na nebu, ali poneko je pokušao da kopa tamo gde je primetio da je zemlja nedavno razrovan, u potrazi za komadima kosti koji će navući nepojmljivu nesreću na Barselonu u slučaju da je zaista sklopljen pakt s đavolom.

Cela Barselona je raspravljala i nagađala o moštima. Po krčmama i prčvarnicama ljudi su pažljivo slušali onoga ko je čitao novine naglas; u svratištu u Sidovoj ulici krađa je bila predmet razgovora nekoliko noći, i svi su, manje ili više, imali sopstveno mišljenje povodom toga. Za to vreme, sa svoje povlašćene osmatračnice, Dalmau je uznemireno gledao kako se ljudi koškaju pred kapijom don Manuelove kuće, kako se policija rastrčala svuda i kako su nepredvidive posledice njegovog zločina. Kao što je i bilo uobičajeno za njega, don Rikardo se, smešten u svojoj fotelji, s čebetom na nogama uprkos vrućini, nemilosrdno cenjkao oko vrednosti krsta.

– Ovo će se teško utopiti – žalio se. – Ko će želiti kosti nekog sveca izuzev Crkve? A kako da ga prodam Crkvi? Uhapsiće me.

– A sve to srebro i drago kamenje kojim je optočen? – upita Dalmau.

– Koliko takvih želiš da vidiš? – Gojazni preprodavač s naporom začepka po džepu, i izvuče nekoliko neizbrušenih dijamanta. – Premnogo je neobrađenih gema, slikaru. U današnje vreme ljudi žele modernističke dragulje. Ti se razumeš u to, zar ne? Blistavo i lepo isečeno drago kamenje, umetnuto u zlato u ženskim figurama, u krilima vilinskog konjica ili u paunovom repu.

Don Rikardo obešenjački zaleprša debelim šakama, podsmevajući se toj novoj modi, dok se Dalmau zaista sećao nakita koji je izrađivao Ljuis Masrijera, gde je izgled prevladavao nad dragim kamenjem i ostalim plemenitim materijalima, u svakom trenutku u potrazi za umetničkom vrednošću komada. Novi modernistički stil, sledbenik art nuova, čiji predvodnik je bio francuski zlatar Rene Lalik, hranio se naturalizmom i simbolizmom, a zasnivao se na boji, raznovrsnom dragom kamenju, upotrebi bisera i slonovače, a pre svega prozirnog emajla, i sve to je postavljano uglavnom na zlato. Egzotično zverinje, cveće, ptice, gmizavci, labudovi, rode, insekti, zmajevi i fantastične životinje, ili ženska figura, stilizovana, prozračna, nežna: vile i princeze, ali za razliku od drugih zlatara kao što su bili Francuzi, u Barseloni žena nikad nije prikazivana naga, poštujući pravila katoličkih umetnika, članova kluba lukovaca kojima je pripadao Masrijera, srebrnar, izvrstan slikar, pisac, pozorišni reditelj, scenograf i glumac, obrazovani intelektualac, svestrani umetnik, kao veliki modernistički arhitekti ili slikari.

U Dalmauovom pamćenju iskrnsu slika svih tih dragulja i on ih uporedi s masivnim raspećem od izrezbarenog srebra, sad prislonjenim uz paravan, s običnim rupama u koje su bili utisnuti rubini i ostalo neobrađeno drago kamenje. Razočaranje mu se pojavi na licu, a gojazni preprodavač u tom času shvati da je odneo pobjedu.

- Učiniću ti uslugu, slikaru – privuče on Dalmauovu pažnju.
- Koliko novca ti treba?

Iz svog bastiona na vrhu Kuće Batljo, Dalmau se zapita da li je policija uhapsila don Rikarda, i ako jeste, da li ga je odao. Diže pogled ka nebu pošto mu se želudac zgrčio i izazvao blagu vrtoglavicu koju nije smeo sebi da dopusti uspentran na gredu na leđima Gaudijeveg zmaja.

Ali don Rikardo nije uhapšen; podmitio je dovoljno policajaca i predstavnika vlasti da ne bi došlo do toga, međutim primio je posetu policajaca, obaveznu pošto je bio jedan od najvećih trgovaca na crno u Barseloni. Deset hiljada pezeta u zlatu podbilo je don Rikardovu pohlepu. Ako oduzme hiljadu i trista pezeta u novčanicama od po sto, izlizanih i pohabanih, isplaćenih Dalmauu, zarada u kratkom vremenskom periodu bila je spektakularna.

– Ja nemam nikakve veze s tim slučajem – izjavio je u određenom trenutku pred dvojicom policajaca koji su stajali ispred fotelje – znate da je moj posao čist, nikad ne kupujem robu... sumnjivog porekla. – Grimasa neverice se pojavi na licima dvojice službenika policije što su se odupirali poniženju da slušaju zlikovca, stojeći nasred bedne krovinjare postavljene neposredno na pesku na plaži, prepune ukradenih stvari, dovoljno izražajna da don Rikardo odglumi da se oseća uvređeno i ponovi: – Zar sumnjate? Mogu da dokažem da sam vlasnik svega ovoga što vidite.

– Važi, važi, važi – prekinu ga jedan policajac, kome je iz usana sve vreme visila cigareta, upaljena ili ugašena, što mu je izgleda bilo gotovo nebitno. – Kako onda znaš za krst?

– Znam ja mnogo toga – odvrati preprodavač grubo. – Znam ponešto i o vama – nastavi, upirući rukom u policajca koji ga je prekinuo. – Hoćete li da vam ispričam? – Ovaj odmahnu glavom. – E pa, znam i za taj krst, i mogao bih da ga povratim iz ruku kradljivca.

Sutradan krišom, neupadljivo, kako bi izbegao novinare i da ne bi izvršio pritisak na gojaznog trgovca na crno, kao što su mu preporučili policajci koji su razgovarali s njim i vratili se u Peking u njegovoj pratnji, don Manuel Beljo glavom i bradom se dovezao u iznajmljenoj kočiji i pojavio u stračari naspram mora.

– Pustite nas da govorimo – ponovi policajac s cigaretom don Manuelu dok su ulazili u baraku zaobilazeći nameštaj, stvari, raznoraznu starudiju, pse koji su lajali i decu koja su trčkarala unutra. Više poslušnika, zauzevši mesto u prividnom neredu, držalo je pridošlice na oku.

Don Rikardo ih je primio kao i uvek: sedeći u svojoj fotelji, s čebetom preko nogu i obavijen dimom koji je ispuštao dimnjak na peći, koju je tog prepodneva pustio da greje najvećom jačinom kako bi napravio neprijateljsku atmosferu, s obzirom na prijatnu temperaturu tog sunčanog dana na obali Sredozemnog mora.

– Dobar dan, don Rikardo – pozdravi ga policajac koji je maločas razgovarao s majstorom, i pretvorio se u glasnogovornika grupe – da vas upoznam s don Manuelom Beljom, građaninom kome je ukraden taj krst o kome vi može biti nešto znate.

Trgovac na crno klimnu glavom ka don Manuelu, koji je trljao oči pošto su ga pekle od dima.

– Priča se da ste spremni da platite deset hiljada pezeta u zlatu da biste dobili natrag taj krst? – upita don Rikardo, koji je želeo to da čuje lično iz majstorovih usta, ne pridajući veću pažnju njegovoj nelagodnosti.

– Tako je – potvrdi don Manuel.

– Takav stav vam služi na čast – polaska mu trgovac na crno.

– Ne bi svi ljudi, koliko god religiozni...

– Da skratimo priču – prekinu ga policajac, svestan da se majstor zlopiti. – Kakav postupak ste smislili da biste vratili mosti?

– Ništa ja ne vraćam. Vratio bi onaj ko ga je ukrao. Ja bih samo posredovao zato što imam dobru volju. Ne bi bilo u redu da Barselona izgubi tako važne mošti – odvrati preprodavač podsmešljivo.

– Pa...? – opet upita policajac.

– Po mom mišljenju, onaj kod koga je sada krst ili neko u koga on ima poverenja mogao bi da ga preda u nekoj crkvi, Svetoj Mariji od Mora, na primer, u blizini mora, kao što su ove barake, a kad sveštenici iz crkve potvrde da su mošti u njihovom posedu, gospodin – pokaza na don Manuela – koji će biti s vama i s mojim ljudima na drugom mestu, predaće novac kako bih gaja dostavio toj osobi.

– Da li se slažete? – upita policajac majstora.

– Vi ste stručni u svom poslu – pomiri se sa sudbinom don Manuel, pomalo oporavljen, iako su mu oči bile nadražene, podlivene krvlju.

– Kad bismo to obavili? – htede da čuje policajac.

– Kad vi hoćete. Ja sam već porazgovarao o tome sa...

– Dalmau!

Urlik se razlegnu krovinjarom. Policajci i trgovac na crno se okrenuše prema majstoru, a on je stajao pogleda uprtog u debeljkovu sliku koja je visila na zidu iza njegovih leđa.

– Dalmau – ponovi don Manuel, prilazeći dok nije stao oči u oči s trgovcem na crno.

Nekoliko poslušnika koji su nadgledali sastanak smesta napraviše krug oko posetilaca i svog gazde, više njih s rukom skrivenom iza leđa, tražeći oružje. Nekoliko predmeta pade na pod i napravi još veću zabunu. Psi opet zalajaše.

„Mirno.“ „Ne pomerajte se“, pokušашe policajci da smire duhove pružajući raširene ruke. Don Rikardovi poslušnici se zaustaviše na njegovo naređenje, držeći ruke skrivene na leđima.

– Šta želite da kažete, gospodine Beljo? – upita policajac koji je dotad bio najpreduzimljiviji.

– To – dreknu don Manuel uzbuđeno, pokazujući na sliku drhtavim kažiprstom – da je taj portret naslikao Dalmau Sala, šegrt koji je... ubio moju ćerku Ursulu! Mora biti da je živ i da se krije. On je ukrao mošti Svetog Inokentija. Sad mi je sve jasno!

– Je li to tačno? – umeša se drugi policajac.

– Šta da li je tačno? – mirno upita don Rikardo i zavalio se još dublje u fotelji, odudarajući takvim držanjem od uzbuđenog majstora.

– Tu sliku je naslikala jedna skitnica koja mi je zatražila pomoć...

– Dalmau! To je njegov potpis! – prekinu ga don Manuel.

– Ne znam da li je Dalmau ili Pedro. Ja sam ga zvao „slikar“, jednostavno. Ovde ne pitamo mnogo za imena, zar ne, momci? – Nekoliko poslušnika potvrdi, ostali se nasmejaše. – Trebao mu je novac i ja sam mu ga dao, s tim da on zauzvrat naslika portret. Zar nije dobar? – Trgovac na crno pođe da se okrene kako bi se divio slici, ali vrat se nije pomerio dovoljno, i odustao je od napora, tiho proklinjući što je bogomoljac prepoznao autora portreta. Odlučio je da se ne izlaže riziku da vraća mošti kako niko ne bi mogao da ga poveže s krađom. Biće tegobnije i opasnije, ali u nekoj stranoj zemlji, Francuskoj ili Italiji na primer, dobiće više novca nego što nudi taj bogomoljac sa zulufima. – Ako je taj slikar – nastavi – ukrao mošti, ja nemam pojma o tome, ali ću vam zato reći da vam ja u tom slučaju uopšte nisam potreban. Razjasnite to sa... Kako ste rekli da se zove? Ah, da: Dalmau – dodade kad je jedan policajac ubeležio ime.

– Je li taj Dalmau trebalo da vrati krst uz vašu pomoć? – upita policajac s cigaretom.

– Ne.

– Ali ako mu niste znali ime... – pokuša drugi policajac da ga uhvati u zamku.

– Ali znam da to nije bio moj slikar – branio se trgovac na crno smeškajući se. – Po meni, ako je slikar ukrao mošti, moraćete to da raspravite s njim.

– Onda... ko vam je ponudio da posređujete u vraćanju?

Don Rikardo slegnu ramenima. Majstor je pratio razgovor zverajući čas u jednog čas u drugog, i nije prestajao da iskosa posmatra portret.

– Biće da je taj čovek pogrešio. Postariji je.

– Aha – podrugnu se jedan policajac.

– A imate li predstavu gde bi mogao biti taj Dalmau? Vaš slikar... – upita drugi policajac.

– Ovde ne pitamo ni odakle ljudi dolaze ni kuda idu. – Ovoga puta don Rikardov glas je zvučao odsečno. – Pa, izgleda da nemamo više o čemu da pričamo. Ako vas ne zanima nijedna stvar. – Trgovac na crno ponudi svoju robu opisujući luk rukom, sačeka sekundu, nimalo duže, i pošto su majstor i policajci ćutali, otpravi ih. – Šteta što nismo mogli da sklopimo posao. Ti – naredi jednom poslušniku – isprati ih.

– Ali onda... – reagova don Manuel. – Šta je s moštima Svetog Inokentija?

– Tražite ih od tog...

– Dalmaua – pomože jedan njegov čovek videvši da se gazda koleba.

– E, tog. Bilo mi je zadovoljstvo, gospodo.

Don Manuel zastade pre nego što je napustio baraku, međutim policajci mu, ne ispuštajući iz vida poslušnike trgovca na crno, zapovednički pokazaše vrata.

– Izgubili ste zanavek svoje mošti – saopšti mu policajac sa cigaretom čim su izašli.

– Šta hoćete da kažete?

– Bili ste previše pričljivi, gospodine Beljo – ukori ga ovaj.

– Ukrao ih je Dalmau! – uskliknu don Manuel zaključujući u isti mah da je ta preispoljna bitanga živa, dok je on mislio da je mrtav.

– Moguće je. I prodao ih je debeljku. Jasno je da se poznaju. Upravo zbog toga se nikad neće pojaviti ovde: trgovac na crno neće dozvoliti da ga iko poveže s Dalmauom dalje od portreta.

– Pa... pa pretresite daščaru! Pozovite žandarmeriju! Nađite Svetog Inokentija!

– Da li vi mislite da taj lopov drži krst ovde? Ne bi ga pronašla ni cela vojska.

– Razgovaraću s vrhovnim zapovednikom!

Nijedan ni drugi policajac nisu ni otvorili usta dok je majstor i dalje vikao penjući se u kočiju koja ih je čekala. U tom trenutku, u krovinjari, don Rikardo je razgovarao sa svojim ljudima.

– Potražite onu trinšerairku Divnu, i kažite joj da upozori slikara da će oni krenuti da ga se dočepaju. Dečko mi je simpatičan. Portret je odličan. I za svaki slučaj, mada ne verujem da će se usuditi da dođu u Peking, odnesite odavde sve što bi moglo baciti krivicu na nas. Moraćemo da sačekamo neko vreme da svi ti bogomoljci zaborave na mošti i jednom zasvagda pokopaju Svetog Inokentija. Krajnje je vreme, jebiga.

Don Rikardo se nasmeja vlastitoj dosetki pa zamaha rukama da bi se njegovi ljudi pokrenuli.

– Traže te don Rikardovi ljudi.

Poruka je stigla do Divne istog dana kad je trgovac na crno to naredio. Bilo je malo bitno gde u Barseloni se ona nalazi; postojale su određene ličnosti u svetu kriminala, a jedna od njih je bio don Rikardo, čiji zahtevi su bili kao vrhovna zapovest za lopove, prevarante, prosjake i trinšerairese. Samo u ove poslednje ubrajalo se blizu deset hiljada dece koja su skitala ulicama.

Divna i Delfin pojuriše u Peking, saslušашe don Rikarda i vratiše se u Barselonu pre nego što je nadzornik radova na Kući Batljo označio kraj radnog vremena. Devojčica je znala da Dalmau tu radi. Takođe je znala gde spava i gde jede, i što je najgore od svega: gde živi profuknjača koja se udala za zidara. Ona nije želela da ga ubije – zapravo, nikad nije stala da porazmisli zašto je preplašila onog peršerona – ali kad se zbila nesreća, pretpostavila je da će Ema nestati iz Dalmauovog života, a umesto toga, ta pokvarenjakuša se uvalila u kuću njegove majke. I on ju je video, i opet je razgovarao s njom, i više nije postojao nikakav zidar koji bi to sprečio.

– Ti si ga ubila – rugao joj se Delfin.

Brat joj je dodijao ponavljajući bezbroj puta da jednom zasvagda zaboravi slikara i sve oko njega, i Divna ga je neko vreme slušala i više nije prilazila Dalmauu, mada je i

dalje motrila na njega. Sad ga je čekala na uglu Paseđ de Grasije i Ulice Diputasio, na trotoaru isečenom pod kosim uglom kod Kuće Ljeo Domeneka i Muntanera kuda je Dalmau trebalo da prođe kao i svakog dana, putem koji je trebalo da ga odvede do radničke kuhinje Matrone Barselonske.

– Nemam više novca – opomenu Dalmau dvoje trinšeraresa čim je video da mu prilaze.

Oseti se smušeno. Nije prošlo mnogo vremena otkako su se poslednji put sreli: onog dana kad je napustio Peking, a ta deca ipak nisu rasla, čak je stekao utisak da se smanjuju u svojoj bedi, da su sve zgrčeniji, prljaviji, mršaviji i ispijeniji.

– Imam poruku od don Rikarda – obznani Divna stigavši do njega.

Trinšerairka mu ispriča za posetu majstora i dvojice policajaca Peking. „Dvojice policajaca!“, podvuče njen brat. Dalmau se nije iznenadio: don Rikardo nije bio neko ko bi propustio nagradu od deset hiljada pezeta u zlatu.

– I je li mu dao krst? – upita.

– Kakav krst? Kako bi mu dao! Don Rikardo nema taj krst koji tvoj majstor traži.

– Više nije moj majstor.

– Ali bio je.

Dalmau othuknu: bilo je besmisleno raspravljati se s trinšerairkom.

– Kakvu onda poruku imaš za mene?

– Da je tvoj majstor video don Rikardov portret koji si naslikao i odmah se razgalamio kao lud da si ti ukrao krst. – Dalmau oseti da mu je talas hladnog znoja oblio čitavo telo. – Don Rikardo kaže da se paziš, da su krenuli da te se dočepaju.

Dalmau poverova da je tu kraj razgovora, pozdravi se i zahvali Divni na poruci. Coknu jezikom u času kad je ponovio da nema novca koji bi im dao, a kad je krenuo da produži dalje svojim putem, devojčica dodade i drugo upozorenje:

– Takođe ti je poručio da držiš jezik za zubima. Da te ceni, ali ako se izlaneš, provešćeš se mnogo gore nego s drogom. Jesi li razumeo? – upita. Dalmau potvrdi. – Jesi li razumeo?

– Što si toliko zapela? – pobuni se on.

– Don Rikardo mi je naložio da tako postupim, da bih bila sigurna da ćeš razumeti poruku.

– Prenesi mu da jesam, da sam razumeo savršeno dobro, i da bude bez brige: neće imati nikakvih nevolja.

Te noći mu je bilo teško da zaspri u svratištu. Uz pomoć svog brata Tomasa i advokata Fustera bio je preduzeo neke mere kako bi predupredio mogućnost da bude optužen za zločin koji su ga ova dvojica naterala da prizna nakon što je zatražio pomoć oko dokumenta potrebnog da izmiri dug prema Anastaziju.

– Ko bi mogao da me poveže s tom krađom? – zapita se naglas.

– Niko me nije video.

– Često dokazi koji se pojave u istrazi potiču od pukih podudarnosti ili od najčudnijih, najnezamislivijih situacija – odvrati advokat.

Ako ga iz nekog razloga uhapsu, zaključiš njih trojica, neće biti u stanju da kaže gde je prespavao noć kad je došlo do krađe; u svratištu su strogo kontrolisali goste. Stoga, kad su isplatili dug Anastaziju, i on s porodicom napustio Žuzefinu kuću, zaputili su se u jedno konačište u kome su ljudi spavali čak i na patosu, po dvoje u toplim krevetima, i nije bilo nijednog trenutka a da u njima neko nije ležao, povremeno i prostitutke koje su prodavale svoje telo brojnim mušterijama. Emilija, vlasnica konačišta, stara prijateljica anarhista, nije zahtevala potanku objašnjenja kad je Tomas pokazao na brata, koji je stajao pored njega, i nagovestio da je on te noći spavao kod nje u pansionu.

– Znae, gospodine policajče – našali se žena – zašto sam tako sigurna da je taj čovek spavao ovde? – Sparušena starica napravi stanku koja je poslužila da se Tomas i advokat zgleđaju i nasmeše; dobro su je poznavali. – Zato što je spavao sa mnom! – izjavi sa simpatičnim prizvukom pohote u glasu, praveći grimase koje su joj izbrisale sve bore, kao da će se one raspuknuti. – Zar ti to ne bi voleo? – napade Dalmaua spazivši izraz na njegovom licu.

– Da, očigledno – pohrli mu Tomas u pomoć.

– Da, da – bi prinuđen da ponovi Dalmau zbog pogleda koji mu je uputio brat.

– Aha! – vlasnica konačišta kao da mu je oprostila neodlučnost.

Nedostaje da pronađu uverljiv razlog zbog kog bi Dalmau spavao u konačištu koje zaudara umesto u radničkom svratištu s kupatilima, izjavi Fuster kad su izašli napolje, pošto je dao nekoliko novčića vlasnici konačišta.

– To je prosto – odvratila Dalmau. – Morao sam da ostanem duže na gradilištu i kad sam izašao odande, bilo je prošlo devet uveče, i više nisam mogao da odem u svratište jer dozvoljavaju da se uđe samo dotad.

– Da li bi neko mogao da posvedoči da si ostao duže na gradilištu? – upita advokat.

– Da, naravno – potvrdi Dalmau.

– A siledžija kome ste platili osamsto pezeta – umeša se Tomas – ne bi li on mogao da potkaže Dalmaua? Ispada sumnjivo što je baš dan pre nego što mu je Dalmau vratio novac neko ukrao mošti od gospodina Belja, istog čoveka koji je zaplenio Anastazijevu imovinu.

– Mogao bi – na to će Fuster. – Međutim, u dokumentu koji sam mu dao da potpiše nigde nisu navedeni ni isplata ni bilo kakav iznos; jednostavno piše da se odriče svakog potraživanja od Žuzefe ili Dalmaua zato što priznaje da nisu oni krivi za zaplenu i tako dalje, i tako bliže. Preko tog siledžije niko ne bi mogao da dovede u vezu svote; čak i ne postoji dokaz o nekakvoj isplati. A što se tiče ostatka, to jest pet stotina pezeta da se konačno isplati dug u sudu, pomislio sam isto što i ti: taj novac bi završio kod Belja, a on bi bogami ukazao na tu slučajnost, da su Dalmau ili njegova majka isplatili sumu visoku za obične radnike upravo u času kad mu je ukraden taj prokleti krst, i to bi bilo značajno otkriće.

– I onda...? – podstaknu ga Tomas.

– Novac držim kod sebe. Sudovi su užasno spori. Trebaće im mnogo vremena da prodaju na licitaciji imovinu i kokoške, koje su dosad možda već lipsale ili ih je neko

pojeo – našali se. – Prema tome, još dugo neće biti utvrđen konačan iznos duga. Biće vremena da se plati, na rate i u niskim sumama, kao da plaćamo s naporom, pa tako niko ne bi posumnjao.

Uprkos tim predostrožnostima, jutro je zateklo Dalmaua kako vuče noge i dušu u pravcu Kuće Batljo posle nepodnošljivog polusna u kome mu je protekla noć, dok se okretao čas na jednu čas na drugu stranu na ležaj u, pa odremao nekoliko minuta da bi se probudio znojav, brižan. Svitalo je i u Paseđ de Grasiji je otpočinjao da se pomalja život kroz buku i graju služavki, zaposlenih, prosjaka, putujućih prodavača i vozara s taljigama i mulama; neki su se kretali žurno, vrludajući levo-desno, a drugi spokojno, kao da iščekuju da se probude kad i dan. Povici ćumurdžija i pekara nadmetali su se s tandrkanjem tramvaja dupke punih putnika, od kojih su se neki uspentrali na krovove, a svemu tome se priključila i tutnjava voza za Madrid što se kretao nešto dalje, kroz rupu u Ulici Arago.

I u celoj toj vrevi Dalmauu se učini da čuje... Ne! To ne može biti! Prodoran glas jednog od onih dečaka što su prodavali novine po uglovima ulica prosvrdla mu glavu i spusti se do tabana, ostavljajući za sobom usplahirenost od koje mu je pripala muka i primorala ga da se nasloni na jedan platan.

– Otkriven kradljivac mošti! – Nadomak drveta Dalmau je slušao momčićeve uzvike. Što glasnije bude vrištao, što više bude preterivao s naslovima, prodaće više novina, a taj deran, koji je zauzeo busiju na uglu kuda je priticalo najviše mogućih čitalaca novina u Barseloni, znao je kako da privuče njihovu pažnju. – Fabrikant keramike don Manuel Beljo prijavio je policiji svog šegrtu: Dalmaua Salu!

Dalmau zadrhta videvši kako momčiću otimaju novine iz ruku. Oseti da ga posmatraju. Obazre se oko sebe: ništa. Možda poneki izgubljen, ravnodušan pogled, „Policija traži lopova!“ Uspravi se i odmaknu korak od drveta pretvarajući se da je smiren. „Fabrikant keramike Beljo nudi nagradu od sto pezeta za svaku informaciju koja će dovesti do njegovog stana!“ „Džukela!“, procedi Dalmau čuvši tu novu objavu. „Džukela! Bitanga odvratna!“ Lopov? Da se don Manuel nije osvetio njegovoj majci, on ne bi bio primoran da ukrade od njega. Samo je povratio hiljadu i trista pezeta kako bi njegova mati i Ema živele mirno, bez nasilja i neprestanih Anastazijevih pretnji, i s potpuno izmirenom sudskom zabranom, uključujući tu kamate i troškove, kad advokat Fuster bude isplatio tih petsto pezeta. On je, sa svoje strane, osećao da je svojim radom stostruko vratio pozajmicu svojevremeno dobijenu od don Manuela kako bi se oslobodio služenja vojnog roka; trebalo je da ta bitanga uzme to u obzir; Dalmauova ostvarenja su ga načinila mnogo bogatijim nego što je bio. Ne može biti, dakle, da je posredi obično pitanje novca. Reč je o ličnoj osveti, podloj i kukavnoj, dobrostojećeg buržuja siromašnoj, ostareloj švalji kakva je njegova majka. Ali uprkos svim tim argumentima o kojima je mozgao, ljudi su i dalje kupovali novine. Mnogi su prolazili pored njega, nesvesni njegovog prisustva, zaneti veću ili pretresajući je. Učinilo mu se da vidi crtež svog lica, uvećan, na sredini naslovne strane. Majstoru ne bi bilo teško da ga nacрта; njemu je to išlo od ruke. Pokušao je da se smiri: gotovo je nemoguće, s obzirom na sadašnji izgled, da ga prepoznaju, ali šta će biti s onima s kojima je nedavno došao u

vezu? Zidarima iz Kuće Batljo, radnicima iz svratišta i iz kuhinje Matrone Barselonske, osobljem iz prihvatilišta kod Parka... Niko ga nije bio povezao s Dalmauom Salom koji je radio u ateljeu don Manuela Belja, ali sad ga znaju. Za sto pezeta, mnogi će otrčati u policijsku stanicu. Zacelo su čuli vest po krčmama i prčvarnicama, iz usta onih koji umeju da čitaju. Proklet neka je čas kada je naslikao portret trgovca na crno! Da ga don Manuel nije prepoznao, nikad mu ne bi palo na pamet da je on ukrao krst, budući da bi verovatno i dalje bio ubeđen da je mrtav.

Čuo je kako zvona na crkvama oglašavaju sedam sati ujutro. Kasnio je na gradilište. Nasmejao se ironično sebi u bradu shvativši da to više nije bitno. Ne sme da se pojavi na poslu, mada je išao kao da ta kuća, revolucionarna po svom stilu i zamisli, može da mu posluži kao utočište, prilazeći joj oprezno suprotnom stranom od Paseđ de Grasiye. Kod kapije modernističke železničke postaje na sredini Ulice Arago, samo jednu zgradu iznad Kuće Batljo, više dečaka natovarenih novinama zaobilazilo je kočije i kočijaše, mešajući se s prodavcima, skitnicama i putnicima, i nadmetalo između sebe derući se, sve glasnije i glasnije, sve vrištavije, da bi privukli kupca i ukrali ga onome do sebe. „Dalmau Sala.“ „Mošti.“ „Lopov.“ „Policija.“ Njegov alibi za noć krađe je pripremljen, ali slušajući urlike prodavača koji su udarali u njega kao pesnice, ceo taj dokaz mu se učini naivan, smešan. Ko će poverovati u priču o strasnoj noći provedenoj s ukočenom, sasušenom staricom? Najednom mu se oburva čitavo samopouzdanje, želudac mu se skupi i on se nagoniski pribi što je čvršće mogao uza zid zgrade, da bi ga odande, bledog kao krpa i zgrčenog, zapanjio prizor preko ulice, gde su se nadzornik i više zidara raspravljali s dvojicom gradskih policajaca. Shvatio je da ga je neko potkazao. Jedan kolega, sećao ga se, Đenaru, pokaza naviše, ka zmajevim leđima, bez sumnje objašnjavajući policajcima gde Dalmau radi. Naivno skrenu pogled ka vrhu skele. Đenaru mu nikad nije izgledao kao rđav čovek; možda nije on potkazivač.

– Ako ostaneš ovde, uhapsiće te dok trepneš okom. Ličiš na mrtvacu, ukroćenog i bledog, koga je neko ostavio naslonjenog uza zid da bi ga gradske vlasti stavile u kovčeg od borovine – nasmeja se Divna. Stajala je pred Dalmauom, prljava kao i uvek. Nikad je ranije nije čuo da govori tako tečno. Nije pamtio da je nanizala toliko reči jednu za drugom. Učinila mu se nervozna. Hteo je da je pita za Delfina, brata od kog se nije odvajala, ali devojčica ga preduhitri: – Hajde, prati me. Sakriću te dok ne odlučiš šta ćeš.

– U Pekingu? – upita Dalmau.

– Tamo ne žele ni da čuju za tebe. Bolje da ne prilaziš. Prati me – ponovi, i zapovednim pokretima ga pozva da požuri.

Gradski policajci su se i dalje raspravljali s nadzornikom i ostalim zidarima. Dalmau pođe za trinšerairkom; biće to drugi put da ga spasava, ili ko zna koji, s obzirom na sve one noći kad bi se srušio na ulici, drogiran, a kojih se jedva sećao. Skrenuli su desno Ulicom Arago, hodajući uzanim prostorom između potpornog zida tunela na otvorenom kojim se kretao voz i pročelja kuća.

– Kuda idemo? – upita devojčicu otpozadi, prateći je u stopu.

– Na sigurno mesto. Ne brini.

Prošli su nekoliko stambenih blokova, i na uglu Ulice Bruk, dok je Dalmau gledao ulevo, prema pijaci i Crkvi Bezgrešnog začeca, pojavi se nekoliko gradskih policajaca skrivenih iza poslednje zgrade i silovito se stušitiše na njega. Nije imao ni najmanju šansu da reaguje.

– Dalmau Sala! – začu iz usta jednog koji ga je udario u stomak krajem pendreka.

– Uhapšen si – obavesti ga drugi, iskoristivši to što se Dalmau presamitio od bola, isprekidano dišući, da mu povuče ručne zglobove unazad i stavi lisice na šake iza leđa.

Prošlo je samo nekoliko sekundi, i kad je Dalmau povratio dah, video je da su mu ruke vezane lisicama i da ga prate dvojica policajaca držeći ga za mišice. Nije mu bilo jasno šta se dogodilo. Policajci su se pojavili iza ćoška kao da su ga očekivali, a to je moglo značiti samo...

– Izdala si me! – ukori Divnu, malo izdvojenu od gužve.

Devojčica skupi usta i gotovo neprimetno slegnu ramenima ispod više slojeva odeće i vezanih fronclli tkanine koji su je prekrivali odudarajući od lagane odeće živih boja što je počela da ispunjava grad.

– Naposletku bi te uhapsili – izgovori se. – Tako je rekao Delfin. Trebalo je samo da sačekaju da odeš da vidiš majku ili onu profuknjaču... – Dalmau se tako naglo okrenu čuvši uvredu upućenu Emi da je malo nedostajalo da se iskobelja iz ruku policajaca, a oni pojačase silu kojom su ga gotovo vukli u stanicu kod Crkve Bezgrešnog začeca. – Znaš da bi te uhapsili – produži Divna, trudeći se da ide ukorak s policajcima. – Delfin kaže da bi se to dogodilo.

Poslednje što je čuo pre nego što su ga ugurali u stanicu bilo je da Divna traži sto pezeta nagrade.

– Moraćeš da sačekaš da dođe fabrikant keramike! – doviknu joj jedan policajac. – Otišli su da mu jave.

– Uhapšen je tip što je ukrao krst s onim kostima.

Te reči je izgovorio momak ne stariji od šesnaest godina upravo se pridruživši grupi mladih vandala koji su čekali na ulici, ispred crkve čije su parohijane nameravali da zaskoče u trenutku kad budu ulazili u hram. Ema gotovo da nije čula odgovore koji su sišli zbrda-zdola s usana petnaestak uličnih aktivista od kojih se sastojala grupa. „Šteta!“ „Tip je baš imao petlju.“ „Daj bože da je oskrnavio te proklete kosti.“ „To bi trebalo svi mi da radimo: da krademo jebene krstove po celom gradu.“ „Uh, neki su baš veliki!“ Ta jadikovka izazva kod nekolicine smeh, šale, poruge i psovke upućene Crkvi i vernicima.

– Gde je u pritvoru? – upita Ema u galami koja je u velikoj meri prestala pred zanimanjem koje je pokazala.

Mnogi se okrenuše prema njoj. Za kratko vreme otkako je ostavila kafe Bratstva, čekajući da se otvori Narodna kuća i kuhinja čiju izgradnju je nadzirala gotovo svakodnevno, Ema je prevazišla ulogu proste kurirke i postala jedna od vođa mladih vandala. Nije joj bilo teško: Profesorka je bez ikakvih problema prepoznata kao predvodnica tih grupa radikala iz radničkih četvrti između šesnaest i dvadeset pet godina

koje je Leroš koristio kao miliciju protiv suparničkih grupa i Crkve. Većina njih slušala ju je sa strašću na mnogoljudnim republikanskim mitinzima; najmlađi, pa i poneko nešto stariji, bili su opčinjeni njome: lepa, sladostrasna, vatrena, borac, govornica, siroče žrtve s Monžuika, i sama mučenica... Mnogi su je načinili predmetom svoje žudnje i stoga, od časa kad su videli da se pojavljuje po krčmama i radničkim bratstvima gde su se sastajali, dobar deo njih je bezuslovno poklekao pred njenim željama.

– Nije mi namera da zauzmem vaša mesta – smirila je, međutim, vođe koje su dotad komandovale tim gradskim gerilskim grupama – i dalje gledajte na mene kao na vezu sa šefovima.

Od tog dana im se pridružila kao još jedna članica grupe koja je remetila mnoge katoličke svadbe, krštenja i pogrebe, upadajući u crkve i na groblja, psujući i kinjeći sveštenike i pozivajući građane da se pobune protiv vere.

– Taj pop – vikala je Ema upirući rukom u sveštenika koji je služio misu, obraćajući se mladoženji, rasrđenom i preplašenom što mu je grupa ludaka upala na venčanje – doznače grehove tvoje žene a ti nećeš imati pojma! I daće joj oprost s tim da izgovori pregršt molitvi... a možda i da mu popuši u samoj ispovedaonici! A ti nikad nećeš znati da li ti je bila neverna, ili da li je bila prinuđena da krade ili da prodaje svoje telo da bi nabavila hleb za vašu decu, jer nećete razgovarati o tome, pošto neće biti poverenja između vas, zato što će tvoje i njene nevolje biti razmatrane u ovoj crkvi, tebi iza leđa, pred velikom laži koju predstavlja taj Bog i njegovi sledbenici, a ne s tobom, koji si njen životni drug i trebalo bi da joj budeš podrška. Ti ne shvataš!

Zatim je dolazila policija, a oni bi pobegli pre nego što ih uhapse, pošto bi pobacali kandelabre, izgazili cveće i ukrase i izgovorili nekoliko pogrda Bogu. Pravili su roštilj kraj crkava u nekima od brojnih dana obaveznog posta, kod procesija građana na Veliku sedmicu, i pojavljivali se nezvani na mitinzima protivničkih političkih partija ili na skupovima konzervativnih udruženja kako bi ih bojkotovali. To je bilo opasnije pošto su se ti drugi branili, pa su najčešće odlazili u velikom broju. Tada bi se na pozornici pojavile palice, noževi pa i poneki pištolj, zbog čega je Ema zatražila od Tručera komad oružja iz arsenala pristiglog iz Francuske. „Nećeš me ni pipnuti dok ne dobijem jedan od tih pištolja“, zapretila mu je postavljajući ultimatum. Tručero je nedugo zatim naplatio cenu, nakon što joj je dao poluautomatski brauning model 1903 proizveden u Belgiji, iz kog Ema nikad nije ispalila ni metka iako ju je on podučio kako, ali ga je uvek nosila sa sobom u nasilnim prepadima s mladim vandalima, dok Žuzefa nije doznala za to, i zabranila joj navodeći da će prestup biti mnogo veći ako ga upotrebi ili je uhapse s njim.

– Nalazi se u stanici kod Crkve Bezgrešnog začeca – odvrati momak koji ih je obavestio o Dalmauovom hapšenju.

Ema uzdahnu i oprostila se od mladića odmahujući glavom.

– Kuda ćeš?

– Šta nameravaš?

Pitanja su se nizala jedno za drugim.

– Ne znam – odvrati ona. – Otići ću do stanice. U svakom slučaju, to nisu vaša posla... Hoću da kažem – ublaži ton – da to nije slučaj partije i nema nikakve veze s našim planovima.

– Uhapšenik ti je prijatelj? – upita jedan od njih.

Ema potvrdi.

– Bio mi je momak – dodade. – Bili smo toliko bliski da sad živim u kući njegove majke.

– Ne bi bilo prvi put da pomognemo nekom prijatelju van radnog vremena – oglasi se i treći, izazivajući horski glasan smeh pa i poneku kratku opasku podsećanja na te akcije. „Sećaš li se...?“, moglo se čuti iz usta više njih.

– Hvala vam, ali ponavljam, ne bih htela da vam priredim nevolje zbog nečeg privatnog.

– Taj tip je ukrao krst s moštima jednom od najvećih bogomoljaca u gradu – umeša se Visens, mladi vođa grupe – i sad je u pritvoru stanice koju bogati buržujci koriste da liše radnike slobode; zašto tvrdiš da je to privatna stvar? Crkva, sveti, policija, buržujci... To su nam jedini neprijatelji! Tom tvom drugu treba podići spomenik zbog krađe koja je načisto upropastila katolike. Poći ćemo s tobom.

Ema je pomislila da nije zgodno da brani navodnu Dalmauovu nevinost od drugova koji su se, u trenucima dok je donosila tu odluku, oduševljeno pridružili čuvši vođine reči.

– Ne znam da li mu treba podići spomenik – izjavi dok su je vukli put stanice, pošto je otklonila nedoumice da li je Dalmau vinovnik krađe, odlučivši da ih zaboravi i ostavi takve kakve jesu – ali zato znam, ako uspemo da ga oslobodimo, da će naslikati slike za Narodnu kuću.

– Da li to želiš, da ga oslobodiš iz stanice kod Crkve Bezgrešnog začeca? – upita Visens, koračajući pored nje.

– Da. Ne znam... Valjda – oklevala je.

– To bi bilo pogodno mesto. Kad ga prebace u zatvor Model ili na Monžuik, biće nemoguće. – Ema zadrhta od uspomene na Monžuik i na muke koje je trpeo njen otac. Visens kao da je razumeo njene zebnje kad je zastala, kao da se zbunila. – Jeste – reče – tamo tvog prijatelja može svašta da zadesi.

– Treba ga izvući odande – potvrdi Ema ubedljivo, dolazeći k sebi.

– U samoj stanici – objasni Visens – zacelo nema više od pet policajaca.

Ema potvrdi. Znala je brojke: gradska policija Barselone sastojala se od gotovo hiljadu službenika koji su radili u smenama od po osam sati, što je ostavljalo u svakoj smeni osoblje od malo više od tri stotine ljudi, podeljenih na dvadeset četiri stanice raspoređene po gradu. To je značilo prošek od deset policajaca po stanici. A ako se od te deseterice oduzmu oni koji su morali biti na terenu na konju ili tabanajući ulicama i nadzirući četvrti, kao i bolesni, bilo je dosta izvesno predvideti da se posada unutra sastoji od petorice ljudi.

– Nas je mnogo više – pohvali se Visens, dozivajući istovremeno dvojicu momaka i oni mu priđuše, pažljivo saslušavši njegova uputstva i trkom se odvojiše od grupe.

Vođa družine mladih vandala nastavi da izdaje naređenja levo i desno dok nisu stigli do stanice kod Crkve Bezgrešnog začeca, gde se ostatak njih razide po ulicama kao što ih je on uputio, u želji da policija ne opazi njihovo prisustvo dok prva dvojica ne provale u Crkvu Bezgrešnog začeca, koja se nalazila tačno u susednom stambenom bloku. Ema i Visens, naslonjeni na zidić koji je štitio podzemni tunel kuda je išao voz za Madrid, ispred policijske stanice, čekali su posmatrajući je: bila je to velika opštinska zgrada i u njoj su se nalazili načelništvo te četvrti i prostorije policijske stanice. Trospratno zdanje izgrađeno je krajem prošlog stoleća u skladu sa stremljenjima ka srednjem veku, veoma modernim u tom času. Portal se sastojao od tri arkade i one su zauzimale čitavu dužinu fasade. Samo je jedan policajac, više pazeći šta se događa unutra nego napolju, na ulici, bio naslonjen na jednu rešetku iza njih.

Najzad jedan crkvenjak dotrča, uputi se ka policajcu koji je stajao kod rešetke, obrati mu se užurbano, mlatarajući rukama, i sve vreme pokazujući ka mestu gde se nalazila Crkva Bezgrešnog začeca.

– Izgleda da su naši dobro odradili posao – došapnu Visens Emi.

– I šta sad? – upita ona.

– Sačekaj.

Kroz nekoliko časaka dvojica policajaca izadoše iz stanice sledeći crkvenjaka. „Već ih je manje“, promumla Visens. Pokaza ostalim mladim vandalima da nastave da sprovode plan, i Ema ugleda kako trojica njih ulaze unutra, i mešaju se s građanima koji su obavljali birokratske poslove u opštinskim kancelarijama. Stražar na vratima više ništa nije nadzirao i samo je išao od ulaza do policijskih prostorija i vraćao se. Trojici mladića nije bilo teško da dohvate korpu za đubre, napune je s dva svežnja papira, sakriju iza stuba i zapale vatru. Odmah se stvorio popriličan dim. Dvojica mladića izleteše iza stuba vičući „vatra!“, a treći je nastavio da ubacuje još papira u vatru.

– Da se ne zapali zgrada? – zabrinu se Ema.

– Neće – umiri je Visens, pokazujući ostalim mladićima da uđu unutra. – To je obična korpa za đubre, gasi se kofom vode i nalazi se na mestu gde nema drugih predmeta koji se mogu zapaliti. Namera je da napravi mnogo dima i izazove paniku. Nije reč o tome da se izazove nekakvo krvoproliće.

A panika je, kao što je vođa i predvideo, nastala kroz svega nekoliko sekundi. Mladići su vikali izigravajući da su prepadnuti i podsticali ljude da beže. Dim je bio sve gušći. Ljudi su trčali, obarali jedan drugog i prestrašeno vrištali. Policajci su izašli iz stanice, koja se nalazila u krilu zgrade preko puta kancelarija, i naišli na potpuni metež. U tom času desetak mladih vandala uvuklo se u policijske prostorije. Visens je bio u pravu: dok su i građani i službenici izlazili, unutra su ostala samo dvojica policajaca i čuvala muškarca s lisicama na rukama, izranjavljenog i krvavog lica, koji je sedeo za jednim stolom. Pored njega se nalazio još jedan čovek u crnom, s velikim gustim zulufima koji samo što se nisu spojili s brkovima.

Mladići su iskoristili iznenađenje. Nekoliko njih se bacilo na policajce i don Manuela dok nisu svu trojicu oborili na pod. Ostali su uhvatili Dalmaua, podigli ga uvis i izneli napolje. Za nekoliko sekundi, zaobišavši službenike i znatiželjnike koji su stajali

napolju i gledali kako se dim razilazi, svi su trčali Ulicom Arago u pravcu parka. Don Manuel je u svetini urlao na dvojicu policajaca da krenu za napadačima, ali njima je bilo više stalo da utvrde kolika su oštećenja na zgradi, pošto je vatra već bila ugašena, nego da jure družinu revolucionara.

Don Manuel je nastavio da viče s rukom podignutom ka nebu i besnog pogleda, izgubljeno zverajući u Dalmauov trag. Opsednutost ga je sprečila da opazi da mu je dvoje trinšeraresa ukralo novčanik i sat, koji je visio s lanca na prsluku, i izgubilo se u mnoštvu, uvereni da plen premašuje sto pezeta koje je fabrikant keramike osorno odbio da im plati.

Dijagnozu doktora koga su pozvali Dalmau je saslušao u užasnim bolovima, budući da je majka zabranila da mu se dâ sedativ u čijem sastavu je bio morfin. „Bolje da ga boli“, usprotivila se, „nego da ga podseti na ukus droge.“ Zub slomljen više od pola, još dva klimava u desnima – „Izdržaće“, prognoziraio je lekar – i polomljena nosna pregrada. „Ne mogu odbaciti mogućnost da postoji neka povreda vilice; vreme će pokazati, mada bih bio sklon da to isključim; ostalo su“, izjavi, „manje-više veliki uboji, ali zalečiće se bez problema.“

Lekar mu je preporučio da se odmara i zagunđao mašuci rukama pred svim ljudima okupljenim u stanu, napominjući da je nemoguće da se njegov pacijent odmori uz tako veliku galamu, pa ga je nekoliko posetilaca prenelo u njegov bivši krevet, koji mu je Ema ustupila i vratila se s Hulijom u Žuzefinu sobu. Tamo su mu, u mraku i tišini koji su se malo-pomalo spustili na kuću, potpuno nepomičnom, dok se trudio da ne napravi nikakav pokret kako bi izbegao ubode bola, eksplozirala osećanja. Mučili su ga da bi doznali gde su mošti Svetog Inokentija, a don Manuel je sve vreme bio prisutan dok kaos zbog požara nije zahvatio zgradu. Ali nije priznao. Šamari i buboci su ga podsetili na udarce dobijene u Pekingu, pa ipak, više se bojao don Rikardovog besa nego tih policajaca. Divna mu se prikrala u misli; jednog dana ga je pokupila s ulice i spasla gotovo sigurne smrti, a drugog ga je predala vlastima. Obmanjivala ga je i kad joj je plaćao da nađe Emu, bio je ubeđen. Reakcije te trinšerairke su nepredvidljive, kao i sve dece prosjaka, izgladnelih i nepismenih, nesposobnih da se ponašaju dosledno. Nikome od njih se nije moglo verovati.

Ležeći u krevetu, podsetio se kakav rusvaj su mladi vandali izazvali u stanici. Izvukli su ga odande, ošamućenog i povređenog, i primorali da trči. Uto je prepoznao Emu kraj sebe. Pokušao je da razgovara s njom, ali bio je ostao bez daha. Kad su stigli kući, neko mu je pomenuo da je ona organizovala ceo taj urnebes kako bi ga oslobodila. Pred tim otkrićem krv je snažno zakolala u njemu ritmično udarajući u povređenim delovima tela. Osetio je pulsiranje u polomljenom nosu, u ustima, u modricama koje su mu prekrivale lice, a potmuo i istrajan bol pridružio se patnji koja je pokopala svaku nadu u času kad je Ema ušla u kuću.

Razaznao ju je među mladim vandalima koji su ulazili u krcati stan i izlazili iz njega, s komšijama i radozalcima koji su bezočno upadali unutra, a pojavio se čak i dežurni sudija, koga je doveo advokat Fuster. Ema se kretala među svima njima u pratnji

mladića za koga je Dalmau kasnije saznao da je republikanski vođa: ohol, mlad i lepo odeven, sasvim verovatno privlačan ženama, hvatao ju je za ruku ili oko struka, pipkao, ljubio ili joj nešto šaputao da bi se odmah zatim glupavo nasmešio prisutnima. Najzad, pošto je pozdravio i ove i one, prišli su mestu gde je sedeo Dalmau i Ema ih je upoznala: „Hoakin Trućero“, izjavi, „moj šef.“

– Pa, možda i nešto više od šefa! – našali se momak, u isti mah je pljeskajući dlanom po zadnjici.

Ema se nije požalila; otpela je bezizražajnog lica.

Žuzefa se namrgodi.

Pulsiranje Dalmauovih povreda u potpunosti se smanjilo. Nije slušao šta mu Trućero priča. Zurio je u Emu, a ona je izdržala njegovu navalentnost isto onako hladno kao maločas s republikancem.

– Da li je tačno? – začu Dalmau da ga on pita.

„Šta?“ „O čemu govori?“

– Ne... – pođe da kaže.

– Ema mi je rekla da ćeš nam naslikati nekoliko slika za Narodnu kuću – prekinu ga Trućero, videvši da je očigledno zbunjen. – Bićemo ti zahvalni.

Visens, vođa mladih vandala, koji je bio prišao čuvši da se pominju slike, takođe se oglasi:

– Ema nam je tako obećala ako te oslobodimo.

Dalmau opet pogleda Emu, a ona skupi usta kao da traži da on potvrdi njeno obećanje. Maločas je video kako je hvataju za dupe, i sva njegova očekivanja su pala u vodu isto onako brzo kao što su se bila obnovila. Međutim, nije bio kadar da joj protivreći pred svima, da ispadne lažljivica čak i pred tim dilberom koji ju je pipkao, stoga je potvrdio.

Iste noći, ležeći nepomično u krevetu, odlučio je da što pre napusti kuću: za dva-tri dana najduže; nije imao snage da bude u istom prostoru s Emom, da je dodiruje, sluša, udiše njen miris... Dok je prezdravljao, sudija je ispitao Demetrija, zidara iz radničkog udruženja koji je znao da se Dalmau zadržao na gradilištu one noći kad je počinjena krađa u don Manuelovoj kući. Ispitao je i Đuana, nadzornika, i on je potvrdio izjavu svog zaposlenog, a zatim je iskoristio priliku da poseti Dalmaua i tužno mu saopšti da više neće raditi na Kući Batljo. Stvar je bila u tome što Gaudi, Božji arhitekta, veći vernik čak i od samog Gospoda, nije mnogo razmišljao čuvši od don Manuela priču o krađi mošti Svetog Inokentija i sumnje vezane za Dalmaua, nego je, ne časeći ni časa, naredio da bude otpušten. Žali zbog toga, izjavi nadzornik. Dalmau mu poverova. A i sudija je morao da poveruje Emiliji, vlasnici konačišta koju je takođe pozvao da da izjavu.

– Hoćete da kažete da ste spavali...? – Sudija opet udari šakom o šaku, postrance, ispruženim kažiprstima, kao da se ne usuđuje da ponovi to što je žena maločas ispričala.

– Tačno tako – poskoči stara anarhistkinja, a Fuster sakri pogled u jedan ugao sudske kancelarije; znao je šta će uslediti. – Zajedno. Spavali smo zajedno; više nije bilo slobodnih kreveta. Zajedno, gospodine sudijo. I momak se lepo proveo, uveravam vas.

Ja sam previše matora i sasušena da bi me neko... divlje jahao ... – Sudija je mimikom zamoli da učuti, ali Emilija nastavi da igra svoju ulogu. – Ipak, još umem da pružim uživanje muškarcu.

I mahnu šakom savijenom u luk gore-dole, kao da povlači muški penis.

– Dovoljno je! – zagrme Njegovo gospodstvo.

Nije postojao nikakav dokaz koji bi ukazivao na Dalmaua Salu kao na kradljivca mošti, odluči sudija. Obična podudarnost što je naslikao portret nekoga ko je potom ponudio policiji da pomogne oko povraćaja raspeća ne dokazuje i ne podrazumeva nikakvu vezu s krađom. Osim toga, čudno je što nije upotrebljena sila da bi se ušlo u kuću. Don Manuel je priznao da Dalmau nikad nije imao ključeve od njegovog stana. Niko se nije sećao da postoje duplikati, pa je sudija bio sklon pomisli da je krađa pre delo profesionalaca nego čoveka Dalmauovog položaja. Naposljetku, iz izvedenih dokaza se zaključivalo da je on proveo celu noć u Emilijinom pansionu, tako da nije trebalo preduzimati nikakve mere protiv njega. A što se tiče zlostavljanja u policijskoj stanici, gradski policajci su svi do jednog tvrdili da je uhapšenik pokušao da pobjegne, da se žestoko sukobio s njima, i da ih je taj razlog naveo da ga savladaju silom.

I sve se završilo na tome, čak i za napadače vandale koje se niko nije usudio da prijavi, ni policajci, zbog mogućih odmazdi. Jedino je don Manuel Beljo grmeo i kukao, i dalje ubeden da mu je Dalmau ukrao najveću dragocenost, i opet se osvetio majci svog nekadašnjeg učenika tako što se pobrinuo da joj se ukine pomoć koju je dobijala od Crkve. Prvog petka pošto je don Manuel prepoznao autora slike koja je debeljku iz Pekinga visila iza leđa, Žuzefi je zabranjen pristup u klaustar Svete Ane, gde su deljeni bonovi za hleb, pirinač i boraniju. Nije ni pokušala da se raspravlja kad je sveštenik vratar grubo zatražio od nje da vrati karticu za siromahe, nastojeći da je ponizi pred stotinak nevoljnika koji su došli po milostinju.

– Lagala si, ženo! – izgrdi je. – Ti nisi hrišćanka. Ti si anarhistkinja, ateistkinja, svetogrdnica.

– Jeste. Sve to sam ja – priznade ona i pocepa nadvoje karticu siromašne hrišćanke.

Soba koju je Dalmau iznajmio u Ulici Sepulveda, u Četvrti Svetog Antonija, u zgradi za izdavanje izgrađenoj u katalonskom stilu krajem prošlog veka, bila je prostrana i osunčana, okrenuta ka jugoistoku. Nikad pre toga nije imao tako mnogo prostora samo za sebe, a kamoli prozor koji gleda na ulicu. Krevet s mekanim madracem, orman, radni sto i stolica, još jedna stolica i na njoj lavor koji je donja Magdalena, kućevlasnica, uvek držala pun čiste vode, sačinjavali su nameštaj kome je Dalmau dodao štafelaj, ali se još nije osmelio da postavi ikakvo platno.

Pre nego što je, kroz nedelju dana, napustio majčinu kuću s nosom malo iskrivljenim udesno i s polomljenim zubom, dok mu je brada opet izbijala između krasta, ali dovoljno oporavljen, Ema ga je podsetila na obećanje da će naslikati nekoliko slika za Narodnu kuću.

– Više ne slikam – izjavi on. Sad nije bilo potrebe da pazi na formu; nalazili su se u krugu porodice.

– Pa, moraćeš opet da počneš – odvrati ona ozbiljno. – Tako sam obećala ljudima koji su pohitali da te spasu... a ti si potvrdio.

– Tukli su me – pravdao se, mada se odlično sećao trenutka o kome je Ema govorila. – Ne sećam se toga o čemu pričaš. Uz to, ne verujem da mogu išta da naslikam.

– A zašto ne bi mogao, sine? – umeša se njegova majka i iznenadi ih oboje. – Slikao si i ranije. Slikao si dobro, odlično. Dobio si nagradu! Radi i slikaj.

Dok se Dalmau oporavljao, Đuan, nadzornik radova na Kući Batljo, posetio ga je u dva-tri navrata, i jednom mu je preporučio da oproba sreću u ateljeu jednog mozaičara, Italijana, koji je saradivao s velikim arhitektima, u tom trenutku s Domenekom, na novim radovima na Palati katalonske muzike,³³ čiji je kamen temeljac već bio postavljen: dvadeset trećeg aprila, na dan Svetog Đorđa, sveca zaštitnika Katalonije.

– Znam da Italijan traži ljude kao što si ti, s tvojim sposobnostima. Prihvatio se zamašnog posla i potrebno mu je osoblje. Dobar si čovek – preduhitri Dalmauov upitni pogled – niko te ni za šta ne optužuje, ne verujem da ćeš imati nevolja u tom smislu.

Dalmau je poznavao Italijana; postojao je samo jedan u Barseloni s otvorenim ateljeom a dovoljno dobar da saraduje s Domenekom i ostalim velikim arhitektima: Mario Maraljano. Ali u tom času pridao je malo značaja nadzornikovom savetu: izgarao je od ljubomore sećajući se Eminih i Tručerovih isprepletenih prstiju.

Žuzefa je bila svesna i ubedila je sebe dok je šila: njen sin treba jednom zasvagda da zaboravi Emu, a radi toga treba opet da odnese pobedu, da pronade sebe u onome što ga oduševljava, protivno njenom dotadašnjem mišljenju o slikarstvu i o nesreći koju je ono donelo Dalmauu. Ne može i dalje da bude osrednji fizički radnik čiji je jedini životni cilj da ispravi greške počinjene pod uticajem alkohola i morfijuma. U najmanju ruku, treba da pokuša!

– Slikaj! – ohrabrila ga je na dan kada se, žureći da se udalji od Eme, oprostio kako bi se preselio u novi stan. Međutim, nije bio zadovoljan nijednom skicom, i crteži su se gomilali na stolu njegove sobe.

„Slikaj!“ Majčin zahtev ga je progonio svaki put kad bi odbacio novu skicu. Nije mu išlo od ruke: ništa mu nije bilo dovoljno dobro. Crteži su bili prosti; nije mogao da ih zamisli pretočene na platno. Osećaj je bio sličan kao onih dana kad je pokušavao da prenese Ursulin nadmeni pogled na običnu hartiju. Onomad je to razrešio; a sad, ubod šprica... možda bi mu samo čaša apsinta bila dovoljna da povрати stvaralački vrtlog. Čaša vina, pomišljao je često. U trenucima kad je dolazio u iskušenje, stezao je pesnice i udarao se u butine preklinjući bol da ga opet odvuče na ulicu, kao bednika kakav je nekada bio, ili da ga prenese u Peking, u baraku gde je prošao kroz poniženje pre nego što je savladao porok. „Posle koliko vremena ćeš se opet napiti ili ubosti špricom nakon

izvinjenja?“, bila ga je upitala Ema onog dana kad su se sreli nakon njegovog povratka iz pakla.

Pred izazovom od kog su mu se tresle ruke, hvatao je drugi papir i trudio se da povuče nekoliko poteza za koje je znao da su prosti, ali nikako nije uspevao da u potpunosti odagna Emin lik.

– Zaboravi je, sine – takođe mu je savetovala majka onog dana kad je otišao od kuće.

Treba da je zaboravi. Mladalačka veza je ostala iza njih. Ema ga je napustila, iako je možda on to izazvao, ali zar je to sad bitno? Zatim se spetljala sa zidarem, dobila s njim ćerku, a sad ispada da je više od obične službenice onom nadobudnom republikancu što ju je pljeskao po stražnjici objavljujući svima da je njegova. Pocepao je na komade ko zna koji papir i, premda je bilo veče, zaputio se kod majke.

– Ja nikad nisam obećao da ću išta naslikati za republikansku Narodnu kuću.

Izbrbljao je to hladno pozdravivši dve žene koje su, zajedno s devojčicom, spokojno večerale u stanu u Ulici Bertrejans. Vrata su bila otvorena, kao i obično, tako da je stan izgledao veći s dodatkom podesta na stepeništu. Ema se trgnu, Žuzefa nakrivi glavu, više radoznala nego iznenađena.

– Nisi, to je tačno – priznade Ema okrećući trup u stolici, ali nije ustala da se suprotstavi Dalmauu, koji je stajao korak od njih. – Ja sam obećala u tvoje ime. Morala sam, da bi te oslobodili. Pamtiš li? Bio si uhapšen i mučili su te.

– I hvala ti na tome – prekinu je on. – Ali to ne podrazumeva da moram da naslikam tri slike.

– Onda je to rđava zahvalnost – odvrati Ema strogo.

Dalmau oseti da ga devojčino ponašanje nervira. Jeste, oslobodila ga je, ali bio je u zatvoru samo zato što im je pomogao, svojoj majci i njoj, i maloj Huliji, što im je skinuo s vrata Anastazijevu pretnju. On je kriv za sve što se zbilo. On se oslobodio vojske, da bi se zatim odao poroku droge i navukao na sebe don Manuelov gnev zbog Ursuline smrti. Ni majka ni Ema nisu krive zbog onoga što ih je zadesilo, ali nije pravo ni da Ema poriče da on ima bilo kakve zasluge. Ona, a i dalje živi u kući s njegovom majkom!

– Utamničili su me zato što sam vam pomogao – odbrusi joj – što sam ukrao onaj krst i tako vas oslobodio Anastazija.

– Ja ti to nisam tražila.

– Onda smo kvit: ni ja nisam tražio od tebe da me oslobađaš. – Emi se smrači lice.

– Naša veza je uvek bila ispunjena nesporazumima.

Nije sačekao odgovor. Poljubio je majku, koja je zgranuto slušala oštru raspravu, i dopustio sebi da joj ukrade komadić mesa s tanjira. „Ukusno je“, izusti mrseći Hulijinu kosu. Devojčica odgovori kristalno bistrim kikitom kadrin da odagna svaku napetost. No Dalmau ne dopusti da se to desi: oprostio se i stopi s polumrakom na stepeništu. Njegov želudac, zgrčen otkako je doneo odluku da se suoči s Emom, naglo se raširio. Obuzela ga je glad, a usta su mu se ispunila pljuvačkom kao da će se raspući. Još je imao vremena da stigne na večeru u radničkoj kuhinji Matrone Barselonske.

Sva stara mesta u Četvrti Svetog Antonija, kuda je prolazio na putu do ateljea italijanskog majstora, a koja je dotad radije zaobilazio pošto su mu donosila bolne i uznemirujuće uspomene, od te večeri su postala obične tačke bez dubljeg značenja osim što su pripadale prevaziđenoj priči s Emom: *Ka Bertran* je napredovao kao prčvarnica, uvek dupke puna radnika; treba jednog dana da ode tamo na ručak, predloži sebi kao konačan dokaz pročišćenja kroz koje je prolazio. Pijaristi. Zatvor Amalija. Kuća u kojoj je Ema stanovala kod strica, sestre i braće. Tržnica Svetog Antonija, gde je ubijena Monserrat.

Atelje Marija Maraljano nalazio se u Ešampleu, u parteru jedne zgrade u Ulici Đirona, iznad Ulice Diputasio, i protezao se velikim delom unutrašnjosti stambenog bloka. Za razliku od fabrike keramičkih pločica Manuela Belja, Italijanov atelje je bio više umetnički, imao je peć u arapskom stilu, lučno zasvođenu, ali velike zapremine, na drva, čiji kotao je bio ukopan u zemlju u dvorištu, a komora za pečenje se nalazila iznad nivoa tla. Ostatak prostora na otvorenom bio je pomalo stihijski pretrpan sušionicama, bazenima, skladištem i gomilama gline. U ateljeu je radilo dvadesetak ljudi, mnogi od njih, kao i Dalmau, za stolovima za crtanje i sastavljanje delova u prizemlju.

Maraljano je imao četrdesetak godina, i ispekao je zanat u Đenovi, odakle se preselio u Barselonu kao već priznat i uvažen majstor za rimske i vizantijske mozaike, i poznavao je Dalmaua: znao je da je bio zaposlen kod don Manuela i cenio je njegove radove u keramici, pa ga je angažovao bez oklevanja. Prvog dana su dosta dugo čavrljali, Italijan s prizvukom one gotovo melodične zvučnosti maternjeg jezika, iako su izbegli priču o politici i o onome što se dogodilo Dalmauu s gradskom policijom. Crkva i lukovci imaju velikog uticaja na tržište, pomenu majstor, kao da time opravdava to izostavljanje. „Poznato mi je“, potvrdi Dalmau s blagim osmehom na još natečenim i modrim usnama.

Mozaičar je radio na dosta građevina, i u Barseloni i van nje – imao je otvoren atelje i u Madridu – i s Domenekom je sarađivao prethodno na Kući Ljeo, a sad na Palati katalonske muzike s još jednim velikim mozaičarem toga doba: Ljuisom Bruom. Iako je Maraljano bio svestan da je njegov novi nameštenik sposoban i umešan, nije želeo da ga uzdigne iznad ranije zaposlenih radnika, poredeći ga s prvim kalfama. Pored toga, premda je Dalmau bez sumnje vladao crtežom i keramikom, tek je trebalo da se поблиže upozna s umetnošću po kojoj se Italijanov atelje proćuo: mozaikom.

– Šteta što to nije Bolnica Svetog krsta i Svetog Pavla – primeti Dalmau govoreći o zdanju čijom izgradnjom u Barseloni je takođe upravljao Domenek – tamo ima mnogo više posla za atelje kao što je vaš.

– Jeste – priznade Italijan – bolnica je bez daljeg velika, ogromna građevina, ali Palata... Znaš li koliku površinu zauzima bolnica? – Dalmau odvrati da ne zna. – Više od trista hiljada metara kvadratnih. Domenekov rad se ističe u bolničkim paviljonima, a njemu se to može kod remek-dela koje nesumnjivo donosi mnogo posla umetnicima našeg kova. A sad, znaš li kolika je površina Palate muzike? – Nije bilo potrebe da Dalmau opet odgovori odrićno; izraz lica je bio dovoljan. – Ne dostiže hiljadu i petsto metara kvadratnih, i to na parceli nepravilnog oblika, stešnjenjnoj između sokaka jedne od

najstarijih gradskih četvrti. Neće posedovati perspektivu, onako skučena između zgrada sa čijih prozora će gotovo moći da se dotakne njena fasada. Građani će najednom naići na Palatu! Trista hiljada protiv hiljadu i petsto. A u tih hiljadu i petsto, manjkavih, loše raspoređenih, Domenek nastoji da uhvati duh muzike preko arhitekture; želi da izrazi katalonsku tradiciju koralnog pevanja za koje se zalaže Katalonsko pevačko društvo, što je na kraju krajeva narodna ustanova koja je i pokrenula izgradnju tog zdanja; takođe želi da dostigne vrhunac modernizma, koji je u arhitekturi ovog grada dostigao zenit, dok ga druge potiskuju ostali umetnički trendovi, ali iznad svega želi da ponudi narodu prostor u kome će obični ljudi iz nižih slojeva uživati i doživljavati muziku; otud i položaj građevine. Poznati su mi arhitektini planovi. Možda će bolnica biti kolosalna građevina, jeste, biće predivna, ali budi siguran u jedno: budući naraštaji će pamtiti Domeneka po Palati muzike, a mi ćemo biti deo toga.

Rame uz rame s ostalim osobljem, sedeći s njima za dugačkim stolovima, u izbledelom plavom radnom mantilu koji mu je bilo prevelik, ali mu je ulivao spokoj sličan onome koji je osećao na vrhu zmajevih leđa na Kući Batljo, Dalmau je počeo da radi na njemu sasvim nepoznatoj tehnici, proizvodnji i sečenju keramičkih kockica koje će prekrivati stubove, tavanice i pročelja Palate prema likovnim rešenjima samog Domeneka, iščekujući da postane moguće da se one postave na građevinu, i ti radovi su se odvijali naporedo sa zidanjem a da ni mozaičarima ni zidarima ništa nije smetalo. Videvši planove i projekte, ubrzo je shvatio da je Domenek, za razliku od Kuće Ljeo pa i nove bolnice, kao što je Maraljano pomenuo, predvideo obilje keramičkih elemenata, mozaika i trenkadisa i da će oni, uz doprinos drugih industrijskih umetnosti, vajarstva, finog stolarstva, staklarstva ili kovanja gvozda, stvoriti zgradu bez premca na ovome svetu.

I kao što je delio radni sto s osobljem iz ateljea, počeo je da deli s njima i trenutke dokolice i zabave. Imao je dobru platu, i prema tome, imao je novca na raspolaganju; nije imao drugih troškova sem ishrane, i dalje umerene, kirije za sobu i svote koju je štedito iz meseca u mesec da bi kupio majci novu šivaću mašinu, iako je ona odbila da joj i dalje pomaže: „Ema ima dobru platu“, rekla je, „dovoljnu za nas tri, a ja još uvek pomalo zarađujem šijući. Iskoristi to i sredi svoj život, sine.“ Nije hteo da joj otkrije da se trudi da uštedi dovoljnu sumu novca za mašinu za šivenje. Jedan kolega iz mozaičkog ateljea posavetovao mu je da ode u zalagaonicu *Planina milosrđa*, zatraži pozajmicu i na taj način nabavi mašinu bez čekanja, ali kad je saznao imena ljudi koji su upravljali njome, odustao je da se ne bi iznova susreo s don Manuelovim prijateljima. Pomišljao je i da zatraži zajam od neke od bezbroj osoba što su se oglašavale u novinama nudeći novac, ali to je značilo pristati na zelenaške kamate koje su ponekad dostizale i do deset procenata na dan od pozajmljenog iznosa. Nije želeo da upadne u taj začarani krug koji je zarobljavao veliki deo radnika kad bi ih pritislula nužda. U redu je štedeti iz meseca u mesec, zaključio je.

A u međuvremenu, slušao je smeh i opet se smejaio. Uživao je u običnim, narodnim zabavama: veseljima priređivanim u gradskim četvrtima sa šarolikim uličnim priredbama, baštama pod tendom u kojima se veselo plesalo; okupljanjima po krčmama,

šalama, raspravama i partijama kockica ili karata u kojima, pošto nije umeo da igra, nije smeo da učestvuje ili da se kladi, i s vremena na vreme odlascima u bioskop, cirkus, pozorište ili na igralište baskijske pelote. Ponovo je otkrio grad svog detinjstva: takmičenja u jahanju u parku; izložbe cveća i bilja; koncerte civilnih i vojnih orkestara na raznim mestima u gradu; narodne horove; nadmetanja folklornih ansambala; procesije, karnevalske grupe, bakljade, i nešto što nije video u detinjstvu: automobilske trke. U Barseloni se tada moglo izbrojati gotovo dve stotine vozila, koja su najednom zatutnjala ulicama ostavljajući za sobom plavičast, smrdljiv dim, a katkad i nekog povređenog koji nije imao šansu da se skloni na vreme.

Neki od tih automobila takmičili su se u obaranju rekorda u trci na kilometar u pravoj liniji, s biciklima i motociklima, pored trkača, u Ulici Kortés, između ulica Entensa i Muntaner, a bodrio ih je orkestar i mnoštvo ljudi duž trase, među njima i Dalmau, s nekoliko kolega iz ateljea i drugim prijateljima. Pobednički automobil je završio trku za pedeset jednu sekundu, svega trideset posle bicikla koji je pobedio u svom takmičenju, a znatno brže od motocikla što je odneo nagradu u svojoj kategoriji.

Nedeljom, pošto bi se lepo proveo s prijateljima, stekao je običaj da pozove majku na ručak i da prošetaju do prčvarnice koju bi odabrali. Žuzefa je držala sina podruku, i dok su ručali čavrljali su i pričali jedno drugome sve što nisu u ranijim godinama Dalmauovog života.

U nedelju, dvadeset šestog aprila 1906. godine, Leroš je svečano otvorio prizemlje Narodne kuće, zgrade na uglu ulica Arago i Kazanova. Na ostatku zgrade se još radilo. Najvažniji deo prizemlja bila je nepregledno velika sala nalik na pozorište, s pozornicom i s dvostrukom galerijom s leve i desne strane, namenjena svim vrstama političkih mitinga republikanaca, pozorišnim predstavama, kao koncertna dvorana i, uopšte uzev, kao restoran.

Ema se cele nedelje satirala od posla, odmarajući se jedino dva-tri sata noću. Prva dva dana je trčala da vidi Huliju, trećeg je javila Žuzefi da teško da će se vratiti dok ne stave u pogon to čudovište; tamo je bar nalazila kutak gde će leći i iskoristiti to malo vremena koje je imala na raspolaganju da se odmori. Trebalo je čistiti, kupovati robu, slagati i proveravati tanjire i zdelice, pribor za jelo i čaše, tiganje za paelju, kutlače, plitke metalne zdele i lonce; pobrinuti se za drva i ugalj za gvozdene šporete i za pesak za čišćenje tanjira. Sve u svemu, staviti sve u pokret. Ema nije izneverila Feliksa, šefa kuhinje, kao što ga nije izneverila ni dok su, po Truđerovom nalogu, sarađivali na izgradnji; dobro je pamtila pouke i iskustva iz *Ka Bertrana*. Feliksu su bila podređena dvojica kuvara prve klase, ispod njih je bilo četvoro druge, među njima Ema i još jedna žena, Engrasija, otprilike deset godina starija od nje a one su, opet, mogle da viču na gomilu kuhinjskih pomoćnika i konobara. Kuhinja je bila velika, s mnogo ložišta, po meri sale za ručavanje, gde je lako moglo da sedne više od petsto radnika kojima je trebalo potpuno udovoljiti, pošto su se ti gosti, kao što su ustanovili Ema i njene kolege, osećali kao vlasnici restorana, usled čega su zahtevali i ono što se ne bi usudili u nekoj

prčvarnici. Mnogi od njih su bili uzeli učešća u izgradnji, besplatno, posle radnog vremena, a ostali su bili članovi; to je bila njihova kuća: Narodna kuća! „Radnici će ovde imati bastion svojih prava“, objavio je Leroš u govoru na svečanom otvaranju, i zahtevali su ta prava i te kako.

Gozba tog dvadeset šestog aprila poslužena je u prepunoj sali, okićenoj vencima, španskim i francuskim zastavama, a uveseljavao ju je Narodni hor, izvodeći katalonske i španske pesme, pored *Marseljeze*, revolucionarne himne kojoj se strasno skandiralo i morala je biti ponovljena više puta. Hrana je bila tipična za svečanosti u katalonskim kućama koje su to sebi mogle da priušte: kaneloni, šato,³⁴ pečena piletina i frikando.³⁵ A za desert: katalonski krem i *mató de monja*.³⁶ Sve je zalivano vodom i crnim vinom, da bi se zatim prešlo na slatka vina uz desert i na likere uz kafo. Ema je bila pomalo radoznala da vidi da li će se tu negde pojaviti Matijas, živinar, ali restoran je bio preveliki da bi pokušao tu da proturi svoju pokvarenu robu: u svakom slučaju, volela bi da zna ko je sad u pratnji krezavog starca.

Feliks joj je naložio da pripremi šato, salatu tipičnu za katalonske primorje, poznatu od relativno skorijeg vremena, polovine prošlog veka, čije očinstvo je sebi pripisivalo nekoliko sela južno od Barselone, a naročito Sićes, Vilanova, Đeltru i El Vendrelj. Osnovni sastojci su bili endivija, usoljena tunjevina, bakalar, takođe usoljen i isečen na komade, incuni i crne masline. Uz sve to je pravljen sos, a on se sastojao od sušenih, okruglih crvenih papričica; pečenih badema i lešnika; hleba; belog luka, soli, maslinovog ulja i sirćeta. Dotle kao da su se svi očevi šatoa slagali, izuzev ponekog razmimoilaženja u pogledu orašastog voća, ali rasprave u kuhinji Narodne kuće postale su takoreći žučne kada je svaki kuvar, pa i oni druge klase, pokušao da iznese svoje mišljenje o ostalim namirnicama i začинима koje je trebalo uvrstiti u sos. „Ljuta papričica“, zahtevao je jedan, „mora sadržati ljutu papričicu.“ „Ne, nipošto“, odvrati drugi. „Hleb treba ispržiti“, opet istaknu prvi. „Ne“, odbiše ostali, „treba ga prepeći.“ Oglasio se i treći, uporno ponavljajući da treba staviti samo mrvice natopljene sirćetom. Crni luk; pečeni paradajz; još incuna u sosu... Odstranivši so s bakalara i tunjevine, Ema je čekala pokraj avana da bi najzad stavila sve sastojke sosa i da bi pomoćnici počeli da ih usitnjavaju. Nije bila detaljno upućena u to jelo, i zabavljala se slušajući ih kako ogorčeno iznose razloge za svoja stanovišta: postojala je prava borba oko šatoa između njegovih tobožnjih tvoraca i nije bilo stola za kojim posle tako dobre salate, i nakon učtive pohvale, nije suptilno naglašeno šta nedostaje... ili čega ima viška. Ne treba ni pominjati da su, kao kod svakog spornog pitanja, u nekim slučajevima kuvari padali u vatru. To se upravo odigravalo u kuhinji kad joj je Feliks namignuo.

– Šato u stilu Narodne kuće! – podviknu Ema i učutka sve. – Napolje s mog radnog mesta! Ja ću odlučiti.

---

34 Kat.: *xató*. (Prim. prev.)

35 Pečenje od telećeg, jagnječeg ili srnećeg buta. (Prim. prev.)

36 *Mató de monja* poznat i kao *mató de Pedralbes* je tradicionalni katalonski desert poreklom iz Barselone, bogatija verzija katalonskog krema. Sastoji se od mleka, šećera, kukuruznog brašna i žumanaca. (Prim. prev.)

I odlučila je, dobro pamteći svoje odluke za ubuduće, iako su je ostali sve vreme krišom nadgledali, vidno se žaleći ili smeškajući zavisno od njenog izbora. Ema se zabavila za svoj račun, podižući u rukama sastojke o kojima se raspravljalo da bi malo razmislila i odbacila ih ili upotrebila za sos.

Šato se dopao uzvanicama. Veoma, kao i kaneloni i ostatak banketa. Leroš je pozvao u salu kuvare i pomoćnike da bi im čestitao i da bi ih petsto gostiju pozdravilo aplauzima. Ema i još poneko su bili provirili i tokom gozbe, pogotovo kad je studentski hor iz Valensije još jednom zapevao *Marseljezu*. Kao i obično, Ema se naježila zaneseno slušajući himnu slobodi i revoluciji.

Ovoga puta, međutim, ekipa pod Feliksovim vodstvom se provukla između stolova i zauzela mesto najbliže što se moglo Lerošu i njegovim saradnicima. Političar je vičući nahvalio jela, predložio da nazdrave, i ljudi su poustajali da bi podigli čaše njima u čast. Ema opazi Hoakina Tručera tačno ispred sebe, dva stola dalje. Već neko vreme su se retko sretali, što ju je čudilo, a poslednje sedmice, zbog svečanog otvaranja, nisu se ni videli. Sad joj je postalo jasno i zašto. Tručero je pronašao novo društvo: vitku, bledu, prozračnu, vilinsku plavušu, u haljini na bretele koja joj je mlitavo visila s mršavih ramena. Nije nazdravljala kuvarima, nego svom pratiocu; ruke s ukrštenim čašama i dug poljubac u usta pošto su ih ispili, potpuno nesvesni da ostali odaju priznanje kuvarima.

Uz klicanje i aplauze nakon zdravice, Ema zadrhta od srdžbe. Tručero joj nije ništa ispričao! Bilisuuvezi sigurno nešto duže od godinu dana i za to vreme nije sumnjala da održava veze i s drugim ženama. Ali nije marila za to. Nije osećala ljubomoru ni prema toj malaksaloj plavuši, ali pojavljivanje u javnosti nije bilo ništa drugo do šamar njenom ponosu, i što je bilo još važnije, gubitak nekoga ko ju je podržavao unutar partije i njenih struktura, a to je jeste brinulo.

– Kao što to obično biva, poslednja saznaješ da više nisi kurvica tog glupana – došapnu joj Engrasija, s neskrivenim zadovoljstvom u glasu. – Čemu drugome bi pripisala ono silno cerekanje, zanimanje za tvoje jelo i namigivanje u kuhinji? Zar veruješ da neko od njih daje i pišljivog boba za šato koji praviš ili ne? Većina njih iščekuje da vidi ko će te prvi pošteno pojebati u nekom ćošku. – Ema se plahovito okrenu prema Engrasiji, a ona tome nije pridala ni najmanjeg značaja. – Dobro došla u grupu oteranih žena.

– Oteranih?

– Zar ne vidiš kako te svi gledaju? – Načas, pored aplauza i uzvika, Emi sa učini da vidi kako su pogledi mnogih prisutnih upereni u nju; oseti se zbunjeno. – Bez kivnosti – prenu je Engrasija – sve smo prošle kroz slične situacije.

– Samo sam htela da radim za pristojnu platu.

Engrasija se zasmija.

– Mnoštvo radnica se pored svog posla odaje prostituciji kako bi zaradile još koju pezetu. Njihovi muževi to znaju, a ako ne znaju, pretpostavljaju, ali u svakom slučaju se mire s tim. Zar ne znaš da postoji javna kuća gde su sve kurve kasapke a preko dana i rade kao kasapke? Takva nam je sudbina, devojko. Ne žali se. Iskoristi to, ti koja još uvek možeš. Zažmuri, stegni dupe... a posle se dobro operi i zaboravi.

Zgledaše se. Aplauzi su prestali: ljudi su ćeretali stojeći, stavljajući do znanja da je gozba gotova. Trućero se smejaio i bezobrazno pipkao mladu plavušu, kao što je i Emu, mnogo puta ranije. Ona oseti gađenje prema sebi videvši svoj odraz u toj devojci.

– Ne gledaj ih više – posavetova joj Engrasija. – Ne вреди truda. Dobila si šta si htela: posao i platu. Bez ljutnje – ponovi – u redu? Moramo da se ispomažemo.

Emu zamišljeno klimnu glavom i stisnu pruženu ruku.

Emu je izgarala na poslu više nego iko od njenih kolega. Nije se opet sastala s Trućerom, mada se Bratstvo, koje se nalazilo u blizini Univerziteta, preselilo u Narodnu kuću, i s vremena na vreme bi prošli jedno pored drugog. Žuzefa je postala prava baka Huliji, brinula je o njoj, dovodila je i odvodila. „Nemojte toliko šiti“, zamoli je Emu. „Imamo dovoljno da bismo sve tri živele od onoga što zarađujem. Uživajte u devojčici; ona vas obožava.“ Što se ostalog tiče, čim bi uzmogla, pridruživala se borbi za radnička prava i protiv Crkve. Barselona je i dalje prolazila kroz krizu koja je uništavala porodice i sejala bolest i smrt među ubogima. Nezaposlenost je još uvek rasla kod svih zanimanja. Istog tog meseca aprila u kome je Leroš krajnje pompezno otvorio Narodnu kuću, zemljotres je razrušio San Fransisko i uništio veliki deo građevina tog severnoameričkog grada. Kad se doznalo za vest, razorno dejstvo zemljotresa i kasnije požare, napravio se nepregledan red zidara i stolara ispred kapije konzulata Sjedinjenih Država radi iseljenja u potrazi za poslom. Prvog maja su anarhisti predložili generalni štrajk sa zahtevom da se uvede osmočasovno radno vreme za koje se velika većina sektora nije bila izborila. „Svaka dvojica radnika koji prekinu posao kad se navrší osam sati, umesto dvanaest koliko rade, napraviće mesto za još jednog nezaposlenog druga“, tvrdili su protivnici vlasti, koji su pripremili terorističke akcije za taj dan. Ali niti je taj argument imao odjeka kod radnika okruženih štrajkbreherima koji su priželjkivali njihova radna mesta, niti su se priključili obustavi rada, niti je izvršen ikakav atentat. Štrajk se ispostavio kao fijasko, što je odvelo anarhiste u politički ostrakizam gori od onog koji su doživeli posle generalnog štrajka 1902. godine.

Uvek je ostajala borba protiv Crkve. I mlađi vandali. I politički mitinzi, na kojima su se sukobljavali jedni s drugima. Ipak, Emu je opažala da njen lični položaj nije isti kao pre svega dve-tri nedelje, kad su joj vandali sve odobravali i poštovali je gotovo do obožavanja. Sad su joj se neki bezobrazno udvarali, prilazili i doticali je. U jednom okršaju je opazila kako joj neko dodiruje dupe ili je hvata bilo gde kad mu se ukaže i najmanja šansa. Ni u kuhinji Narodne kuće nije bilo drugačije. Osećala je da joj ne daju mira. Trebalo je samo da se iznebuha okrene, i veoma često se dešavalo da ulovi pogled nekog kuhinjskog pomoćnika, kelnera ili kuvara čije oči su gorele od želje, uprte u njene grudi, kukove ili zadnjicu. Prekrivala je obline odećom koliko god je mogla, ali nije uspevala da sakrije svoje sladostrasno telo.

– Moraćeš da biraš – iznenadi je jedne večeri Engrasija, dok su pravile jedna drugoj društvo hodajući po pomrčini do svojih kuća, koje su bile relativno blizu jedna drugoj.

– Šta hoćeš da kažeš?

– Dok ne budeš imala čoveka, uznemiravaće te. A neko će sigurno preterati. I od tog časa...

Ema se setila istog tog saveta, možda ne toliko upozoravajućeg, iz usta Dore, s kojom je delila krevet pre nego što je otišla da živi kod Antonija. Da li je uspela da se uda za prodavca šešira? Za zečje dlake teško da postoji rešenje, pomisli s osmehom.

– Čemu se smeješ? – upita Engrasija. – Tvoja situacija nije za šalu. Ne možeš ni da zamisliš šta pričaju o tebi.

– Na šta misliš?

– Osim onoga čime se Trućero hvalisao, onoga što su ostali zamislili i što je ovaj i onaj dodao sve više naduvavajući izmišljotinu, ti si poput boginje ljubavi, raskalašna, pristupačna, laka ženska, otvorena za svako iskustvo, ma kako prljavo ono bilo. Ne znaš kolika gomila muškaraca tvrdi da je bila s tobom.

– Glupači! – izreče Ema uvredu rugajući se, mada ju je i protiv volje uhvatio nastup besa od kog joj se skupio želudac.

– Jeste, ali svi ti glupači vole da se razmeću svojim osvajanjima, stvarnim ili izmišljenim. Dok si bila s Trućerom, bila si nedodirljiva, ali taj još nije ni prvi put poljubio onu kao kostur mršavu plavušu s kojom se spetljao, a već se govorkalo da su te dvojica tipova kresnula.

Do Eminih usta se pope kisela, jetka žuč. Nastojala je da Engrasija ne opazi njenu slabost. Bila je svesna da je dala povoda svim tim primedbama prepustivši se Trućeru. Razmišljala je o tome bezbroj puta u mraku i po noći, ali uvek je dolazila do istog zaključka: mora da gura napred, da izdržava ćerku, i ako radi toga treba da se posluži svojim telom, tako će i biti. Ipak, nije mogla da izbegne bol i poniženje što svi ispiraju usta njome, kao prostom droljom.

– A ti, kako se ti snalaziš? – upita Engrasiju.

Ta žena je bila prešla tridesetu, ali još je posedovala određene draži, možda pomalo ocvale zbog porođaja, napornog rada, njenog čoveka, ali privlačne mnogima koji su očekivali da kod kuće zateknu jedino umor, zasićenost životom, bezvoljnost i ravnodušnost.

– Manuel... – odgovori puštajući da ime lebdi u vazduhu.

– Da.

Ema se uspravi.

– Jedan od kuvara prve klase.

– Znam.

– Oženjen je, tim bolje po mene, ali tu i tamo mu popušim, potucam se s vremena na vreme, brzo, u tren oka, bez potrebe da skidam suknju, i gotova priča. Niko drugi mi ne prilazi.

Ema se seti živinara i onog dušegdžije od kog se spasla u poslednjem trenutku. I upravitelja kuće kod hodnika, gde su stanovale Pura i Emilija. Zbilja, život sa zidarem joj je doneo mir, i morala je da prizna, takođe i veza s Trućerom. Sve je sranje u tom svetu muškaraca!

– Borim se s mladim vandalima – izlete iz nje. – Borim se za partiju. Razbijam demonstracije i mitinge; razbijam ih silom, rizikujući da se povredim. Uspela sam da dobijem dobar posao. Ne može biti da moram da se podam još jednoj magarčini da bih ga zadržala. Potreban mi je ovaj posao, Engrasija. Moja ćerka... Žuzefa, njena baka... Nemamo od čega drugog da živimo – požali se malo pre nego što su im se putevi razišli, i jedna pošla ka Ulici Bertrejans, a druga u pravcu mora, do Ulice Eskudeljes, gde je živela. – Svi muškarci su džukele.

Engrasija se zaustavi. Ema takođe.

– Ne. Nisu svi takvi. Postoje i dobrodušni, ali njih je najmanje. U ovom trenutku, kao što sam ti rekla, ti si trofej: lepa, privlačna, mlada, sama... i kako se priča, vrsna ljubavnica. Mnogi od tih kuhinjskih pomoćnika koji te gledaju ne bi smeli da te taknu prstom, ali ne zato što ne bi hteli. Međutim, mnogi drugi muškarci su oholi, nitkovi, mužjaci koji moraju da dokažu svoju moć. Ah, ti muškarci! Kao da se ceo svet kreće jedino po taktu orgazama svih tih bitangi, kao da mu oni ulivaju seksualnu moć stenjanjem i izbacivanjem sperme. Seti se: u ovom gradu devojčice počinju da se odaju prostituciji s deset godina. Na stotine njih. Broj onih koje naposletku nađu utočište u prihvatilištima to dokazuje. – Zamahnu rukom. – Ali sve mi to znamo, nije nikakva tajna. Kakve životinje mogu da karaju devojčice kojima su tek napupele grudi?

– Muškarci – prošaputa Ema u noći.

– Znaš li koliko suđenja je održano u Barseloni prošle godine zbog silovanja žena? Ispričao mi je jedan sudski službenik, član partije. Koliko bi ti rekla?

– Nemam predstavu. Silovanja su svakodnevna.

– Jedno! Jedno jedino suđenje zbog silovanja žene. U gradu kakav je Barselona, gde se devojčice odaju prostituciji s deset godina. Jedno jedino suđenje zbog silovanja! Takva nam je sudbina, Ema, a nju su stvorili za nas svi ti muškarci koji upravljaju nama i ne daju nam čak ni da glasamo. Jedno jedino suđenje. Razmisli dobro.

Engrasijine zle slutnje su se nedugo zatim obistinile. Jedan drugi kuvar prve klase, po imenu Ekspedito, gojazan i znojav, odbojan, iskoristio je svoj položaj i prišao Emi u trenutku kad su se nalazili sami u jednom od dvorišta iz kojih se ulazilo u kuhinju. Napao ju je otpozadi, pritiskajući trbuh o njena leđa i obuhvatajući je rukama dok mu šake nisu dospele do njenih grudi. Ema se zakoprca. „Mirna“, naredi on boreći se da je zadrži u stisku, „mirna... lavice.“

– Puštaj me, džukelo!

Nije uspevala da se iskobelja iz zagrljaja tog krupnog muškarca. Mogla je samo da viče, da doziva u pomoć. „Neko će morati da te ukroti, lavice“, došapnu joj Ekspedito u tom trenutku, stiskajući joj sisu sve snažnije i snažnije, a druga ruka se spuštala niz njen trbuh. „Želim da mi radiš isto što i Truđeru kad si bila njegova droljica; želim da mi radiš sve što pričaju da radiš izvanredno.“ Emi zastade u grlu poziv u pomoć. Na tom mestu je najobičnija kurva, shvati; Truđerova dragana, tobožnja ljubavnica gomile hvalisavaca. Isto su mislili i vandali, a oni su je ranije duboko poštovali. Ko će joj pomoći? Kuvar je već zabadao prste u njeno međunožje, stenjući, pogrešno tumačeći Emino oklevanje kao prepuštanje. „Tako, tako te volim. Tako treba da se ponaša kučka“,

šapnuo je trudeći se da joj zadigne suknju, samouveren. Ema ga oseti iza sebe. Nije zapazila uzdignuti penis pošto je trbuh te barabe onemogućavao dodir s njenom stražnjicom, ali je zato osetila zasopljeni dah tačno na svom potiljku. Nije se dvoumila. Spustila je glavu da bi uhvatila zalet i podigla je svom snagom koju joj je dao bes što je eksplodirao u njoj.

Mukao, žestok udarac. Krckanje: Ekspeditov nos se slomio. Ema se iščupala iz njegovih ruku, a on je kašljao i krv je liptala. Pljunula mu je pred noge, i drhteći, ne osećajući da i nju boli zadnji deo glave, potražila je sklonište u smočnici gde je držano meso.

Od tog dana pohotljivi pogledi su se preobrazili u ledene, neuhvatljive. Više je niko nije uznemiravao, a ipak, živela je u neprekidnoj napetosti, uznemirena, u atmosferi iščekivanja: svi su bili svesni da se nešto mora dogoditi. Ema se kretala obazrivo, uvek na oprezu. Koračala je ulicom žurno, osvrćući se za sobom bez obzira na to koliko je ljudi bilo iza nje. Noću nije mogla oka da sklopi. Porazgovarala je s Engrasijom. „Ti si donela odluku“, odvrati kuvarica.

– Zar nije trebalo da se ispomažemo? – upita Ema, iznenađena hladnim odgovorom.

– Ja sam ti pomogla. Upozorila sam te šta će se dogoditi. Ti si povelala rat. Ne guraj me u njega, imam muža koji je napola kreten i decu koju treba da hranim.

Poverila se Žuzefi.

– Preguraćemo sve, kćeri – ohrabri je ona, posavetovavši joj da ne poklekne. – Preturile smo preko glave i gore trenutke.

Žuzefa joj nije prebacila zbog veze s Truđerom. „Muškarci su kao životinje“, zaključila je i počela da se priseća iskustava, od kojih su neka bila vlastita, nepoznata i iznenađujuća za Emu, a najviše je bilo tuđih. „Ali od čega ćemo živeti?“, pomisli Ema čuvši te reči. Od ono malo belog veša što Žuzefa šije ručno? Od Dalmauove plate ako pristanu da im nešto dâ? Osim toga, zar bi je poštovali na drugom poslu? S naporom se nasmeši Žuzefi kad je ona okončala svoje izlaganje.

– Srediću ja to – obeća. – Posvećena sam partiji. Ne mogu to da mi učine!

Prvi put su to bili makaroni na italijanski način. Radnici su ih mnogo voleli i bilo je to izdašno i hranljivo jelo. Ema ih je pažljivo pripremila. Obarila je testo i odložila ga u stranu, u hladnoj vodi. Zatim je uzela da napravi sos: crni luk i šunku dinstane na masti s listom lovora. Kad je uočila da luk počinje da rumeni, dodala je beli luk i sitno iseckan paradajz, da bi kroz nekoliko minuta sve zalila buljonom. Još nekoliko minuta i u to je umešala makarone. Kad ih je pripremila, stavila je na tanjire prve porudžbine pristigle iz sale i podgrejala ih u rerni posute gustim slojem rendanog sira.

Radila je pripremajući nove porcije makarona posutih sirom, kad šef konobara uđe u kuhinju vičući:

– Ovo je odvratno! – I prva tri tanjira koja su bila poslužena baci na Eminu radnu površinu. – Devojko, šta si to, dovraga, stavila unutra?

Ema slegnu ramenima blenući u tanjire i rasute makarone. Probala ih je ranije; bili su da polizeš prste.

– Ovo ne može da se jede! – bio je uporan šef. konobara. – Tamo unutra samo što me nisu izudarali.

– Šta se događa? – umeša se Feliks, stvorivši se pored Eme i konobara.

– Probaj – odvrati čovek s gađenjem na licu.

Em a i šef kuhinje su probali istovremeno. Ispljunuli su zalogaj takođe u isto vreme: kiseo, kao da je istruleo.

– Neko... – Ema prelete očima oko sebe; jedni su joj uzvratili pogled, kao Ekspedito, sa suzdržanim osmehom; drugi nisu hteli da im se pogledi susretnu. – Neko je ubacio neki proizvod.

– Ko i zašto? – upita Feliks. Ema nije smela da odgovori. Kad su stigli to da učine?, zapita se umesto toga. Obična bočica nekog nezdravog proizvoda u loncu, žuč izvađena iz životinja u klanici, dok je bila rasejana. – Ne optužuj bez dokaza, devojko – ču kako je grdi Feliks. – Ti si odgovorna za to, niko drugi. Mast je trebalo da prevri, a ti je nisi ni pogledala.

– Bilo je sve u redu – odvrati ona.

Šef kuhinje zamahnu rukom kao da je tera.

– Izbacite ovo jelo iz jelovnika! – zavika ni na koga posebno. – Što se tebe tiče, odbiću ti ovaj gubitak od plate – dodade obraćajući se Emi i nezadovoljno pokazujući na lonac s makaronima. – A ako se ovakva situacija ponovi...

I ponovila se. Ema je verovala da može da vlada situacijom i da uvek drži otvorene četvore oči. Međutim, kuhinja je bila kao svet za sebe, i izmicala je kontroli: neprestano kretanje, naređenja, greške, rasprave, vatra, mirisi... Bili su to rezanci u kaseroli. Opet ih je neko vratio, opet je usledila vika, pravdanja, pogledi i ćutanje. A rezanci su imali ukus crknutog pacova.

– Opomenuo sam te – brecnu se Feliks na nju. – Rekao sam ti, ako se ponovi, da ćeš izgubiti posao.

Em a ga ostavi u pola reci i istrča iz kuhinje. Iza sebe začu kako njen šef više otpuštajući je s posla. Tručero je nije primio. Romero, njegov sekretar, ponašao se prema njoj snishodljivo, kao da je malo dete. „Jesi li i ti spavao sa mnom?“, oplete ona po njemu videvši kako se ponaša. Izraz lica te birokratske kukavice uveri je da jeste, da je on bio jedan od onih što su širili laži o kojima joj je govorila Engrasija.

– Glupače! – pokudi ga. – Ti nikad nećeš ni prići blizu ženi kao što sam ja. Nisi dovoljno muško. Kaži šefu...

– Šta da mi kaže? – Tručero se promoli iza nje.

Em a ga pogleda jarosno.

– Da ako mi ti ne pomogneš, otići ću do Leroša glavom i bradom, ili do koga bude trebalo, da saznaju šta se događa u kuhinji.

– U kuhinji se događa to... – odbrusi joj Tručero – da ne umeš da kuvaš. Bili su neki makaroni, zar ne? – Ema se zgranu. Znao je za incident s makaronima. – A danas, koje jelo si upropastila danas? – Vođa republikanaca pusti da prođe nekoliko sekundi a Ema za to vreme shvati da je odneo pobjedu, i zato se pripremi za njegove sledeće reči. – To je tvoj problem, Ema. Ničiji više. Možeš da popušiš Lerošu, ili svim čelnicima ove

partije, ali ako ne umeš da kuvaš, neće te zadržati u kuhinji, pošto tamo naređuje jedino Feliks. Možda te, ako se potrudiš oko svojih ostalih zaduženja, budu imenovali za zvaničnu kurvu partije. Onda ćeš se vratiti ovamo da se Romero zabavi s tobom.

– Bitange! – vrisnu ona.

Ipak, gnev s kojim je uvredila dvojicu muškaraca nestade čim se okrenula i udaljila dva-tri koraka. Borila se da ne brizne u plač. Tručero joj je izdejstvovao to zaposlenje i nije joj ga oduzeo nakon što ju je zamenio plavušom, ali nije voljan ni da joj pomogne. Ni Ekspedito niti iko drugi od radnika u kuhinji koji su pokvarili njena jela ne može da joj donese ništa više od zaštite o kojoj su govorile Dora i Engrasija. Nije joj potrebna zaštita nijednog muškarca! Jedno je podati se nekome s ciljem da dobije najbolje za svoju ćerku, a nešto sasvim drugo pretvoriti se u prostitutku nekoga ko joj ne daje ništa, nekoga čije je jedino sredstvo da je ucenjuje gubitkom onoga što ju je koštalo silnih muka da dobije. Ali Tručero ima pravo: niko, ni Leroš, ni bilo koji drugi partijski prvak, neće je zadržati na poslu nasuprot Feliksovom mišljenju, a on ju je maločas otpustio. Razmišljajući u tom pravcu, udarila je o zidove. Napustila je Narodnu kuću i sačekala krijući se pored železničke pruge da se smrkne i da se kuhinja zatvori. Tada je pošla za grupom radnika koji su izašli odatle dok se nisu razišli svako na svoju stranu.

– Znaš da nisam ja kriva – provali iz nje nakon što se isprečila na putu Feliksu, koji je koračao sam, u barselonskom starom gradu.

Šef kuhinje skupi usta, odmahnu glavom i raširi ruke pokazujući da je nemoćan.

Gledali su se nekoliko časaka. „Izvini“, promuca ona nekoliko puta.

Feliks uzdahnu.

– Ja želim jedino da moja kuhinja radi, Ema. Porodica mi zavisi od toga, i niko i ništa neće dovesti u opasnost dobrobit mojih najrođenijih. Ne želim da znam ništa o onome što se događa između vas, o vašim prepirkama ili željama. To nije moj problem. Jesi li razumela? – Zagleda se u nju. Ema je klimala glavom, brada joj je podrhtavala, zadržavala je suze. Feliks se sažali na nju. – Daću ti još jednu šansu – ponudi. – Reši šta treba da rešiš, to će ti biti poslednji put.

I krenu dalje svojim putem a noćni zvuci prepadoše Emu, i ona se skupi pod crnim nebom, bez zvezda. Vazdušne struje, a to je možda bio samo vetar što je duvao s mora, pretvoriše se u ledeno hladnu oluju kojom je po njoj gruvao neprijateljski raspoložen grad. Rasplaka se, i drhtaji koje su kod nje izazvale bespomoćnost i usamljenost prionuše joj uz dušu i zameniše san u koji nije utonula ni kad se razdanilo.

Divna je!

Žuzefa priđe da pogleda pažljivije. Hulija, koja je upravo napunila tri godine, pođe za njom s vragolastim izrazom lica. Dalmau se nasmeši devojčicinoj drskosti, kao i donja Magdalena, njegova gazdarica, i Gregorija, privlačna devojka, koja još nije bila napunila dvadesetu, Dalmauova koleginica iz Maraljanovog mozaičkog ateljea. Bila je mirna i trezvena devojka; kao radnica je vodila računa i o najsitnijim detaljima, a dugi, spretni prsti su joj omogućavali da postavi i najmanje kockice s učinkom koji niko od njenih kolega nije bio kadar da dostigne. Iste te prste Dalmau je nežno milovao iznad stola u kafeu, dok su šetali parkom držeći se za ruke ili uživali u nekoj od brojnih zabava koje je nudio grad.

Dalmau je pozvao majku i Gregoriju u svoju sobu da im pokaže sliku koju će izložiti na Petoj međunarodnoj izložbi lepih umetnosti i umetničkih industrija u Barseloni. Žuzefa je pretpostavila da bi devojka bila kadra da u svom pamćenju nacрта svaki potez kistom te slike dok je njen sin radio na njoj, i da je iščekivanje što ga je pokazivala samo izraz učitivosti prema njoj, ali oćutala je. Gregorija je bila katolikinja – usrdna, kako joj je poverio Dalmau – smerna, ćutljiva i obazriva, a to je odbijalo Žuzefu budući da je učenje anarhista ocrnjivalo takav stereotip žene. Međutim, sin joj se preporodio i to su dokazivali osećaji koje je slika izazivala, te je stoga i ona ćutala, prihvatajući nepoznati uticaj koji je ta devojka, uprkos svojoj veri, možda vršila na Dalmaua.

S takvim mislima u glavi, Žuzefa se prepusti milovanju prolećne svetlosti koja je u talasima nahrupila u iznajmljenu sobu, što je samo po sebi bilo spektakl za nekoga poput nje i male Hulije, skrivenih u trošnim zgradama i uličicama za koje se nije znalo koja je od koje uža, lišenim sunca Sredozemlja čiji zraci su gotovo razuzdano obasjavali ostatak Barselone. Dalmau je bio svečano skinuo čaršav kojim je bila prekrivena slika u ulju u času kad su tri žene i devojčica stale u vrstu ispred platna, takođe pomalo svečano. Sunce je zapljusnulo obojene senke koje su se kretale u bezbroj različitih nijansi sive, u skladu s tehnikom velikih francuskih impresionista kojom se služio Dalmauov omiljeni slikar Ramon Kazas, dosledan u tome da ne koristi crni pigment da bi potamnio boje.

Dalmauu je bila poznata ta tehnika i izučio ju je, ali Maraljanova pomoć tokom tih godinu dana rada na slici, otkako je odlučio da opet pokuša, bila je presudna. Italijan se poneo kao pravi majstor, pokatkad uzbuđeniji zbog tog dela nego sam autor. Dobiti sivu

boju mešanjem sa crnom bilo je obično pitanje mere; pokušati to s crvenom, zelenom i plavom pretvaralo se u vežbu stvaralaštva, razumevanja svetlosti, traženja dubokog pogleda van konvencionalnosti.

I Dalmau je povratio magiju, a to je postigao postepeno, bez potresa, dok mu se duša polako prilagođavala životu, radosti njegovih kolega, Gregorijinom osmehu, majstoru Maraljanu i Palati muzike, raspoloženjima Žuzefe, koja ga je iz nedelje u nedelju bodrila da se opet lati slikanja, pa i maloj Huliji, koju je njegova mati dovodila na ručak kao da joj je unuka, kao da je usvojena sirotica. „Nacrtaj mi crtež“, zatražila je devojčica na jednom od tih ručkova. Dalmau zaškilji prema majci, a ona slegnu ramenima kao da malena nije došla s njom, ali je istovremeno požurivala konobara da donese hartiju i olovku. Dalmauu je trebalo vremena da ugodí devojčici i da joj dá završen crtež. Pomno ga je zagledao, i Hulijino lice mu je zbrkano pobudilo uspomene na Emu i zajednički proživljenu mladost. Hulija nije previše ličila na majku, grube crte lica oca zidara isticale su se povrhu svakog nasleđa od Eme, i Dalmau je to preneo na papir: vernu kopiju stvarnosti. Ali crtež je živeo, prenosio je perspektive dalje od pukih poteza olovke. Dalmau zažmuri i zahvali svojoj srećnoj zvezdi: ruka mu je opet kadra da postigne mađiju.

Probudio se iz snatrenja opazivši da mu papir izmiče iz ruku: njegova majka. Žuzefa je to predosetila. Pomno je zagledao Hulijino lice, klimnuo glavom, i dao ga devojčici.

– Uzmi, dušo. Kako si lepa!

Zatim, dok je Hulija dugim usklikom objavljivala da je zadovoljna, pogledala je sina: nisu razgovarali o Emi.

Dalmau ju je bio pitao nekom prilikom. „Više me ne pogađa da slušam o njoj“, tvrdio je. Majka nije ništa odgovarala. Nisu razgovarali o Emi.

Slika koju je trebalo da prikaže na Izložbi lepih umetnosti u Barseloni, i koju su sad svi posmatrali ćutke, zaneseni, u toj osunčanoj sobi, odražavala je život u Maraljanovom ateljeu: nekoliko osoba, i muškaraca i žena, radilo je na duguljastom astalu na velikom nedovršenom mozaiku na kome je bilo prikazano pet vila kako veselo cupkaju na obali reke, na peščanoj nizini. Dve prozračne, vazdušaste figure već su bile izrađene, nage; kod preostale tri vile, kockice su prekrivale jedino delove tela, kao i reku ili zemljište. Dalmau je odabrao čas u kome sunce u Barseloni zalazi, stvarajući kontrast između nijansi mozaičara i njihovog radnog okruženja i svetlosti koju su isijavali pesak i svetla koža vila. Nije mu bila namera da se prijavi za takmičenje tako visokog ranga, na kome će učestvovati veliki katalonski modernistički majstori kao što su bili Kazas, Ruzinjol ili Utriljo, ugledni Španci kao Suloaga, De Beruete ili De Regojos, i ostali iz brojnih evropskih zemalja: Portugalije, Engleske, Italije, Nemačke, Francuske, ove poslednje sa značajnim prikazom francuskog impresionizma, postavkom slikarstva koje je u velikoj meri uticalo na modernizam a nikad pre toga nije bilo viđeno u gradu. Prvi put u istoriji Barselonci će dobiti priliku da zastanu pred zajedničkom izložbom dela Eduara Manea, Kloda Monea, Kamija Pisarua, Ogista Renoara ili Alfreda Sisljia, između ostalih.

Među devetsto autora i ukupno više od dve hiljade dela među koja je, na Dalmauovo iznenađenje, budući da je znao da su mnogi lukovci, uključujući tu i don Manuela Belja, uzeli aktivnog učešća u priređivanju izložbe, ušao i *Mozaički atelje*, kako je Dalmau nazvao svoju sliku; to je postignuto ličnim zalaganjem majstora Maraljana, koji je, preko Karlosa Pirocinija, generalnog sekretara prijemne komisije i duše te izložbe kao i mnogih drugih prethodnih, prijatelja rođenog u Barseloni ali sina Italijana, izdejtstvovao da bude prihvaćena slika njegovog nameštenika, a nabavna vrednost je iznosila četiristo pezeta.

Žuzefa je napustila Dalmauovu sobu u trenutku kad se Hulija rastrčala po njoj. „Kafu?“, ponudi je donja Magdalena, i ode s njom do kuhinje. Dalmau i Gregorija su ostali ispred slike. On je obujmi oko struka, privuče k sebi i utisnu joj poljubac na usta. Ona mu uzvratila, ali ne razmičući usne, nekoliko poljubaca koji nisu prestajali da budu greh premda su bili čedni; to je bilo najviše do čega je par stizao u zabavljanju na koje je uticao paroh kome se Gregorija ispovedala u Crkvi Svetog Mihaila od Luke, u Barseloneti, na zemlji otetnoj od mora, nadomak luke. Gregorija je živela u toj četvrti, u Ženevskoj ulici, s ocem, poštanskim službenikom; majkom što je radila u maloj fabrici čokolade, umotavajući ručno table u hartiju; s dve sestre i bratom, koji su svi bili mlađi od nje, i s bakom po majci, koja se svojski trudila da preuzme kućne poslove, izazivajući više nevolja nego što je stvarno bila od pomoći.

Dalmau je bio svestan da religija predstavlja problem u idili koja nikako da se učvrsti upravo iz tog razloga. Isprva je Gregorija pokušavala da ga privuče Crkvi; kod treće rasprave je odustala od pokušaja i iskazivala je svoju veru samo takvim ponašanjem. Podsećala ga je na Ursulu iz prvih dana, kad je držala stisnute usne, ali s jednom velikom razlikom; onomad je Dalmau nastojao da savlada devojčin otpor; danas, uprkos nezadovoljavajućim odnosima na seksualnom planu, osećao se srećno u društvu te trezvene devojke s dugim, spretnim prstima koja ga je podržala nepokolebljivo i s poverenjem u njegovom ponovnom susretu sa slikarstvom.

Bio je ubeđen da će, ako bude istrajan, ljubavlju i nežnošću savladati otpor i greh koji je isticao paroh iz Svetog Mihaila za predikaonicom i u ispovedaonici, i Gregorija će se prepustiti. Naslućivao je to po njenim uzdasima ili pošto bi joj se istog trena zatresle grudi kad bi je obuhvatio oko struka ili kad bi im se tela, slučajno ili namerno, dotakla više nego što je priličilo, kao što im se događalo na igrankama, u tramvaju prepunom putnika ili na nekim predstavama, u trenutku kad bi ih publika zarobila na ulazu ili na izlazu. Međutim, nije navaljivao: trebalo je da ona napravi prvi korak; nije želeo da je ni najmanje povredi, a pogotovo ne da mu jednog dana prebacuje, kao što se dogodilo s Emom.

U međuvremenu, godina koja je protekla otkako je počeo da radi u Maraljanovom ateljeu predstavljala je za Dalmaua priliku da se opet napaja stvaralaštvom i magijom velikog arhitekta kakav je bio Domenek i majstora primenjenih umetnosti, kao u Gaudijevoj Kući Batljo. Gregorija mu je ulivala deo trezvenosti i uravnoteženosti koje su njoj preticale; Palata muzike ga je ispunjavala bojama, oblicima, odrazima, metaforama... Još nije svirala nikakva muzika izuzev zvižduka ili pesmica zidara i

ostalnih radnika, a Dalmau je plesao uz zvuke bezbrojnih osećanja koji su i dalje iskrili u njemu po završetku radnog dana. Domenek je predvideo da Palata bude otvorena u roku kraćem od godinu dana. Radovi na dekorisanju sad su znatno premašivali strogo zidarske poslove.

Majstor arhitekata se vratio fasadnoj cigli, crvenoj, kao na Svetskoj izložbi 1888. godine, obnavljajući tradiciju upotrebom zemlje, materijala tipičnog za Kataloniju. Međutim, tamo gde nje nije bilo, tekla je fantazija u kamenu, keramici, staklu ili gvožđu. Dalmau i njegovi su prekrili dvostruku kolonadu glavnog balkona na pročelju mozaicima, u kombinaciji boja, geometrijskih oblika i biljaka drugačijih na svakom postolju, kao i preostale stubove na drugoj fasadi, od dve okrenute ka ulici, i pročelja koncertne dvorane na tri nivoa; kameni stubovi u predvorju i na dvostrukom stepeništu ukrašeni su cvetnim motivima, svaki put različitim a od istog materijala, ispod zasvođenih tavanica i zidova prekrivenih keramikom.

Koncertna dvorana na kojoj je Dalmau neumorno radio, a koja je trebalo da prima blizu dve hiljade posetilaca, predstavljala je nepoznanicu za njega. Taj prostor je bio projektovan isključivo za koncerte, i stoga nisu bile potrebne kulise, pa se završavao zakrivljenim zidom iza pozornice, izloženim pogledima publike, na kome su takođe radili Maraljanovi nameštenici. Dno celog tog zida prekrivaće trenkadis izrađen od odlomaka keramike u crvenkastim nijansama, na koji će biti postavljene skulpture osamnaest mladih sviračica, orkestar muza, svaka s različitim muzičkim instrumentom, osim jedne koja će predstavljati ljudski glas, pevanje, a sve ih je isklesao vajar Euzebi Arnau. Što se tiče ostatka tela tih figura, od struka naniže – noge, odeća i stopala – Domenek je odlučio da će imati samo dve dimenzije, izvedene mozaicima koje je likovno rešio Italijan Maraljano. Suknje u raznim bojama i heraldički motivi prikazivače različita razdoblja, mesta i države. Instrumenti su takođe imali svoje značenje. Neki su bili povezani sa španskim folklorom, kao galisijske gajde, andaluzijske kastanjete, baskijski doboš, ili katalonski *flabiol* i *tambori*, ali i ciganske daire ili južnoamerička flauta. Uz njih su prikazani drevni instrumenti: harfa, lira ili kitara, kao i neki malo moderniji, usavršavani dok nisu ušli u orkestre: violina, triangel ili poprečna flauta.

U onome što će jednog dana biti koncertna dvorana, vladao je sveopšti haos: pokreti, prašina, dreka, naređenja i buka, velika, neprojenih čekića i mašina.

– Ne uspevam da zamislim kako će na kraju izgledati sve ovo – pomenu Dalmau majstoru mozaičaru na jednoj pauzi, dok su obojica stajala pored spoljnog nenosećeg zida na kome su radili na odeći i nogama izvođačica, ispod prostora namenjenog za orgulje, preko puta odeljka za orkestar, poput dvojice muzičara na pozornici.

Radnici različitih umetnika koji su saradivali s Domenekom kretali su se ne obraćajući pažnju jedni na druge: stolari za fine radove, keramičari, kovači, vajari, ali pre svega, tu unutra, staklari.

– Pogledaj – odvratila Italijan melodičnim glasom, upirući rukom u bočne stranice dvorane – nema debelih zidova. Tanji su otvoreni ka spoljašnjosti. Kao... kristalna kutija. Radnici će pokriti sve otvore vitražima s olovnim trakama. To je prva zgrada u ovoj zemlji koja se gradi na takav način: s tako velikim površinama bez zidova u

konstrukciji, naročito u Kataloniji, gde zidovi obično nose zgradu, što je upravo suprotno. Svetlost će ulaziti kroz sve te velike prozore, čak i kroz one poslednje – dodade, i pokaza ka gornjem kraju drugog sprata. – Bočnom osvetljenju će se priključiti zenitno, a ono će se spuštati odozgo kroz ogroman svetlarnik za koji je planirano da se postavi gore. – Ovoga puta je digao pogled do stropa, do otvora koji je iščekivao da se na njega postavi okno. – Video sam projekat tog krovnog prozora i priznajem da mi je teško da ga odredim. Sačekajmo da vidimo kad ga postave. Biće fantastičan!

Takav duh je ključao u Dalmauu: duh neobuzdanog stvaralaštva i uobrazilje, nepresušne osetljivosti u svemu što je radio, što je doticao ili gledao, tražeći detalj kojim se odlikovala Domenekova dekoracija, nastojeći da se odvoji od neodoljivog izgleda celine, od samog sveta; nezaustavljivo čudovište kidisalo je na njega: ulice, luka, mnoštvo sveta... da bi otkrio osmeh na ustima devojke koja mu je prilazila iz suprotnog smera i zasenjivala sve oko sebe, ostavljajući ih van vidnog polja, ili sastrugani deo na slici brodića na kome je bilo ispisano njegovo ime. *Sloga*, uspeo je ipak da pročita, pošto je vlasnik brodića opet ispisao slova, mada prilično nevešto. Detalji, detalji. Zatim, kao što se događalo s Domenekovim delom, bilo je moguće dići pogled i susresti se oči u oči sa zbrkanim, ispreturanim univerzumom, kao što je i priličilo spoju devojačkog osmeha i rđavo ispisanog imena ribarskog brodića. To je nastojala da bude Palata muzike: kraljevstvo satkano od nebrojenih detalja koje je žudelo da pronađe red u osećanjima i čuvstvenosti gledaoca.

A upravo to je Dalmau želeo da pretoči na platno u svom delu, pa i u svom životu. Verovao je da je uspeo u tome slikom *Mozaički atelje*, na kojoj je spajanjem detalja gledaocu naposljetku prikazan čudesan ishod, po rečima Maraljana i još ponekog znalca kome je pokazana slika. Uz to, zar nije prihvaćen kao učesnik na izložbi zajedno s velikim majstorima iz sveta slikarstva? To ga je osokolilo kad se, u Gregorijinom društvu, osetio kao progutan, kao da je nikom ponikao pred raskošnom barselonskom Palatom lepih umetnosti, monumentalnim zdanjem od fasadne opeke i gvožđa, što je bilo uobičajeno kod privremenih građevina na sajmovima, izgrađenom za Svetsku izložbu 1888. godine u Barseloni, a koja se nalazila preko puta Parka, kuda su šetali nedeljom između drveća, fontana i cveća, ali tu se nalazila i ambulanta u kojoj je često završavao noću pošto bi uzeo alkohol i morfin, s prihvatilištem iznad: tri dana utočišta svaka dva meseca.

Palata je bila pravougaona zgrada, s po jednim tornjem u svakom uglu, i sastojala se od tri prostorne celine. U prizemlju se središnja sala, prozračna i dvostruko duža od bočnih, površine blizu dve hiljade metara kvadratnih, uzdizala do velikog svetlarnika, na visini od trideset pet metara. Bočna krila u prizemlju bila su izdvojena na izložbene sale koje su izlazile na veliku središnju dvoranu, dok su se na spratu celom dužinom završavala redom balkona iznad dvorane. Palata je bila zamišljena kao mesto održavanja privremenih i stalnih izložbi, koncerata, mada njena akustičnost nije bila idealna, postavki raznih vrsta proizvoda, kao i kongresa, mitinga, svečanosti i raznih razonoda za Barseloncu.

Dalmau i Gregorija zastadoše načas ispod balkona koje su držali stubovi odakle se ulazilo u središnju dvoranu. Desno i levo od njih nalazili su se: sekretarijat i kancelarije; ispred, prostor već prepun dela koja su čekala da budu postavljena na izložbena mesta, a gotovo sva su bila upakovana: najvećim delom slike i skulpture, ali i nameštaj, mozaici, lampe, donje ploče zidova, kovčežići, vitraži, oltari i kamini, vrata... U dnu dvorane stajale su veličanstvene orgulje, koje je konstruisao Akilino Amesua, a stepenište od plemenitog drveta vodilo je na sprat.

Dalmauu se učini da je slika koju je držao u rukama naprasno izgubila svu težinu i pretvorila se u lagan teret, kao da je izgubila čvrstinu pred velikim mnoštvom dela s potpisima velikih majstora. Poverova da je prepoznao nekoliko slikara i skulptora, pa i arhitekata kao što je bio Puć i Kadafalk, kako ćeretaju i šetaju tuda, pošto je najveći deo njih bio u sastavu raznih komisija zaduženih za organizaciju takmičenja. Svi ti geniji su se pozdravljali i bezbrižno smejali, dok se Dalmauu grčio želudac i celim svojim bićem se osećao prepadnuto. Njegova slika se i dalje smanjivala dok mu nije zaličila na običan list hartije koji je iskao da ga zgužva i baci u prvu korpu za otpatke na koju naiđe.

– Šta želite? – Pitanje je postavila jedna postarija, sedokosa žena polaganih pokreta, koja im je prišla i stala pored njih, ispred središnje dvorane, kao da je prvi put vidi. – Impresivno, zar ne? – dodala je.

Dalmau i Gregorija klimnuše glavom u isti mah.

– Doneli ste sliku na izložbu? – opet upita žena kroz nekoliko sekundi.

Dalmau reagova.

– Da, da.

Donja Beatris, jer tako se zvala gospođa, primi ih izvanredno učtivo u kancelarijama levo od vestibila. Dalmau Sala, jeste, na spisku je. Slika. *Mozaički atelje*. Jeste. Je li to ta? Ne, nema potrebe da je otpakuje. Donja Beatris izvuče iz fioke u stolu formular i poče da ga popunjava krasnopisom. Ime, adresa, naziv slike. „Četiristo pezeta, je li?“ htela je da proveri pre nego što je upisala cenu. „Opišite mi sliku ukratko“, zamoli Dalmaua. „Dovoljno“, prekinu ga s osmehom videvši da se izražava opširno. Upisa da je delo primljeno, propisno stavi broj i obeleži ga, i uruči Dalmauu dokument kao dokaz o vlasništvu.

– Srećno – oprostila se pružajući mu ruku. – Ne mogu svi to da postignu, ali volela bih da jedan mlad slikar, Katalonac, kao što ste vi, dobije neku od nagrada koje je ustanovio žiri.

– Daj bože. – Dalmau se osmehnu.

– Čula sam da se neki članovi prijemne komisije pohvalno izjašnjavaju o vašem radu – poveri mu žena šapatom, pa namignu. – Imajte pouzdanja.

S tim laskavim rečima Dalmau je živeo u nadi vreme preostalo do dvadeset trećeg aprila, dana Svetog Đorđa, sveca zaštitnika Katalonije, datuma određenog za otvaranje izložbe. Maraljano mu je potvrdio donja Beatrisine reči: njegova slika je ostavila dobar utisak na više članova žirija. Gregorija ga je bodrila, smeškala se i čak dopustila sebi da razmatra šta bi mogli da učine ako dobiju jednu od tih nagrada.

– Najveću nagradu daje kralj: šest hiljada pezeta. Možeš li da zamisliš, Dalmau? Šest hiljada pezeta! A ako uz to prodaš sliku, a sigurno ćeš je prodati, još četiristo. Pravo bogatstvo!

I tada je u njenim očima, najčešće spokojnim, blistala neobuzdana nada a Dalmau je nastojao da je stiša: nije moguće da on, na kraju krajeva početnik, zauzme mesto iznad velikih majstora.

– Dobro – popusti Gregorija porazmislivši nekoliko sekundi – ali ima blizu trideset različitih nagrada.

– Zadovoljićemo se jednom od hiljadu pezeta, je l' važi? – našali se on.

– Dobićeš je. Sigurno. Molila sam se da...

Mrk izraz na njegovom licu prekinu je u pola reči.

Majka ga je takođe hrabrila nedeljom na ručku, ulivala mu srčanost koju je pronalazio i u rečima malene Hulije; ona je pokazala svoj portret u školi Narodne kuće, i sva deca, sva, sva, sva, želela su da Dalmau i njima nacрта jedan, a ona im je kazala... I Žuzefa je mrsila devojčici kosu smeškajući se, primicala joj lice da bi je poljubila u obraz, mada se malena borila da se oslobodi kako je Žuzefa ne bi prekinula: „Ima jedna devojčica, ime joj je Marija, i nju zaista moraš da naslikaš, ali Gustava nemoj, je l' tako?“ I Žuzefa je gledala sina, koji se pretvarao da poklanja pažnju devojčici. I smeškali su se jedno drugome. Ne, nisu razgovarali o Emi, mada bi Žuzefa sad volela da on bude uporan kao nekad. Priželjkivala je da taj novi Dalmau, isti koji se na njen poslednji rođendan pojavio nasmešen u stanu u Ulici Bertrejans donoseći na dar staru šivaću mašinu, ponovo počne da se zabavlja s Emom i otarasi se te mlade katolikinje što joj je dozlaboga išla na živce.

Dvoje novine su pomenule *Mozaički atelje*, i u obe kritike je pozdravljen povratak Dalmaua Sale, crtača koji je naslikao duše trinšerairesa, a posle niza životnih nedaća što su ga snašle iznenadiće publiku ovog grada veličanstvenim delom koje se izdvaja od ostalih, i po rečima tih poznavalaca umetnosti, postoji ozbiljna verovatnoća da pobedi na izložbi.

Za to vreme Dalmau je još bio potpuno posvećen Palati muzike, trenkadisu na zidu i mozaicima na telima izvođačica koje je izvajao Euzebi Arnau. Radio je zajedno s ostalim Maraljanovim nameštenicima, među njima i s Gregorijom, koja je klečala na podu, usredsređena na postavljanje kockica mozaika na jednu od muza muzike, a Dalmau je iskoristio tu udubljenost u posao da bi je promatrao sa suprotnog kraja zakrivljene pozornice, gde je radio na odeći boginje koja svira poprečnu flautu. S kestenjastom kosom skupljenom u konjski rep da joj ne bi smetala, Gregorija je izgledala privlačno, s nežnim i spokojnim crtama lica. Bila je vitka, s malim grudima i neodređenim oblinama, bar ispod komotne odeće koju je obično nosila; u svakom slučaju, pomisli Dalmau istog trena, Gregorija nije sladostrasna, neodoljiva, odvažna žena. Ona je odmerena, smotrena, temeljna...

Opažao je da su im se odnosi promenili od trenutka kad se prijavio za Međunarodnu izložbu lepih umetnosti. Podrška koju je dobio od Gregorije dok je radio na slici, to što je primljen kao učesnik izložbe, predaja dela, zapažanja, mogućnosti da

postigne uspeh, učvrstili su njihovo zabavljanje, ako se ta čedna veza mogla podvesti pod to. No prava istina je bila da su svi ti događaji takođe promenili Dalmaua: opet je slikao, magija se vratila u njegove oči i ruke, u njegov duh. Doživljaji su mu opet bili razorno snažni, povremeno potresni, a sve to nije bilo posledica alkohola i morfina, nego ravnoteže u njegovom životu u kome je ta devojka, i dalje obuzeta radom, na kolenima kraj muze koja je svirala violinu, imala neophodnu ulogu. Dalmau oseti nalet nežnosti od koje se sav nakostrešio. Voleo bi da pređe preko pozornice, da je uhvati, podigne u naručje i odvede na neko skrovito mesto gde bi vodio ljubav s njom, strasno, a da je ne preplaši. Pokušao je da odagna od sebe te maštarije u času kad je Gregorija, premorena zato što je dugo zauzimala isti položaj, zažmurila i zabacila glavu i ramena unazad kako bi izvila leđa u luk i otkočila mišiće; pogled na devojčine čvrste grudi, isturene, kao da izaziva i samu boginju kojoj je pokušavala da udahne život na zidu koncertne dvorane, sasvim je zbunio Dalmaua, i on opazi kako njegova želja neobuzdano eksplodira.

Okrenuo se i čučnuo ispred svoje muze, s poprečnom flautom. Gregorija je katolikinja, tužno je pomislio. To je velika provalija koja zjapi između njih. I roditelji su joj katolici, preterano, koliko mu je dopustila da shvati o ocu i majci kojima se još nije usudila da predstavi svog momka. Ali ako se sve bude odvijalo prema njegovim očekivanjima, ako opet bude slikao i odnosio pobede, ili bar bude priznat i uzmogne da živi od svoje umetnosti, kucnuće čas da zasnuje sopstvenu porodicu, da ima ženu i decu, i vlastitu kuću, i... Želeo je da to deli s Gregorijom, ali kako da savlada devojčina duboka religiozna uverenja? On nije bio voljan da pređe u katoličanstvo, ni u nastupu licemerja, u obmani, držeći se u sebi na odstojanju, a bilo mu je poznato da se ni ona neće odreći svoje vere; religija je pratila Gregoriju poput oreola što je lebdeo oko nje, nadahnjivao njene reči, a pre svega njene svakodnevne postupke: krivica, oproštaj, milosrđe prema drugima, i ona božanska velikodušnost spremna da pretvori pogreške i grehove u najobičnije zgode.

Dalmau nije bio u stanju da zamisli kako će se razdrešiti taj čvor koji je onemogućavao potpunu vezu između njih, ali je zato predosećao da će izložba biti prelomna tačka u njihovim životima; stoga, kad na dan Svetog Đorđa izložba nije otvorena pošto su kasnila dela iz Portugalije i Japana, osetio je razočaranje. Uprkos svemu, kao i ostalim umetnicima, odobren mu je pristup u palatu da pogleda šta je s njegovom slikom, i otišao je zajedno s Gregorijom. *Mozaički atelje* je bio izložen u osmoj sali, na prvom spratu, u jednoj od sala okrenutih ka plesnoj dvorani. Kazas i Ruzinjol su izlagali u četvrtoj sali; mogao je da vidi kroz otvorena vrata da više od dvadeset slika modernističkih slikara ispunjava zidove, ali nije se osmelio da uđe. Ući će kad izložba bude otvorena; tada će satima, verovatno po cele dane, posmatrati ta remek-dela, kao i radove francuskih impresionista, u sali broj jedanaest, što je želeo s prekomernim zanimanjem.

Gregorija stisnu Dalmauovu ruku kad su ušli u salu broj osam i otkrili da se *Mozaički atelje* ističe među gotovo četrdeset slika okačenih na zidovima i više skulptura na sredini, među njima i jedne Euzebija Arnaua, izvajane u mermeru: *Portret*, glasio je naziv; bio je to isti vajar muza iz Palate muzike u kojoj su obojica radila. Za razliku od

sale u kojoj su izlagali Kazas i Ruzinjol, namenjene isključivo njima dvojici, u osmoj su bila prisutna trideset dva slikara i šest vajara, i zato se tuda motalo više umetnika, a više njih je prišlo Dalmauu kad su opazili da stoji ispred te slike u nijansama sive dobijenim bez upotrebe crne boje, nijansama koje je iznebuha razbijala svetlost što je izbijala iz poludovršenog mozaika.

„Veliko delo.“ „Čestitam ti, momče.“ „Trebalo je da odrediš višu cenu.“ Pohvale i opaske pometoše Dalmaua, koji nije znao šta da odgovori već prihvaćenim umetnicima. „Maraljano mi je ovo najavio.“ „Sigurno ćeš dobiti nagradu!“

Kroz četiri dana, u subotu dvadeset sedmog aprila, zvanično je otvorena Peta izložba lepih umetnosti i umetničkih industrija u Barseloni. Dalmau je morao da zatraži od Maraljana slobodan dan; Gregorija mu se pridružila, premda je računala koliko će izgubiti tog radnog dana i kako će to opravdati roditeljima kad im bude davala novac što ga je zarađivala.

– Slaži ih! – zagrme Dalmau na putu za Palatu lepih umetnosti, kao da mu glas dolazi iz samog pakla i da je on đavo koji je iskušava.

– Dalmau! – odvrati ona. – Da li bi voleo da slažem tebe?

– Zašto bi me lagala?

– Zato što, ako lažem jednoga, mogla bih i drugoga, zar ne?

On odmahnu glavom.

– Ne brini zbog tog novca, mila. Imam utisak da će se posle ove izložbe naše prilike promeniti. – Zgledaše se. Gregorija je hodala držeći ga podruku. Nije ništa odgovorila. – Sredićemo sve što bude trebalo da se sredi – pokuša on da je obodri. – Uspećemo.

Oko petsto ljudi se sjatilo ispred Palate lepih umetnosti, a na stepeništu kod ulaza smenjivali su se predstavnici vlasti, držeći govore. Dalmau je slušao njihove reči gotovo bez zanimanja, nestrpljiv da se otvore vrata i da publika donese sud o njegovom delu. Imao je potrebu da vidi reakciju običnog sveta, a ne svoje majke ili devojk, ili kritičara odnosno umetnika; želeo je da zagleda izraze lica neznanaca, da pokuša da uhvati moguća osećanja koja će u njima izazvati pogled na *Mozaički atelje*.

Napokon prestadoše govori i prisutnima se oslobodi prolaz. Dalmau i Gregorija se izmakoše u stranu na vrhu stepeništa; ljudi su prolazili ispred njih.

– Zar nećemo da uđemo? – začudi se devojka.

– Majka je kazala da će doći. Ulaznica košta jednu pezetu, ali ja imam tri počasne karte.

Žuzefa je pronašla njih. Morala je pošteno da se potrudi i da bi se popela uz stepenike i da ne bi omalovažila Gregoriju; svakog dana joj je sve više smetalo što ta bogomoljka zauzima Emino mesto. Poljubila je sina još isprekidano dišući od napora i pružila Gregoriji ruku pomalo preko volje. Dalmau sačeka nekoliko časaka da majka povрати dah, zabrinut što se toliko guši mada se uspela uz samo jedan deo stepeništa. „Koliko onda puta treba da zastane da se odmori da bi se popela do stana u Ulici Bertrejans?“, zapita se kad su dve žene krenule za njim i ušle u Palatu lepih umetnosti, zgradu koja je poprimila život s publikom što se kretala salama, zastajući ovde i onde,

ispred slika i kipova, sašaptavajući se, upirući prstom, primičući se i odmičući ili tražeći pogodan ugao gledanja pre nego što ih očara neka slika. Sunce je ulazilo kroz svetlarnik i s bočnih strana i preplavljivalo to mesto svetlošću. Dalmau duboko udahnu: dotad učmao prostor sad je treperio zbog umetničkih dela koja su pogađala gledaoca raznolikim bojama i kompozicijom. Ne, nisu to bili ljudi; to su govorila dela, i znajući da ih posmatraju, rađala su se kao nezavisna živa bića, pohranjujući u sebi bezbroj osećanja što su umetnici preneli u njih, a sad su buktala od želje da prenesu ta osećanja muškarcima i ženama kojima je bilo suđeno da donesu sud o njima. Magija umetnosti! Približavali su se osmoj sali, u jednom uglu prvog sprata palate, i Dalmauu se učini da vidi da na njena vrata izlaze zapažanja, pohvale, boje i svetlost. Možda pričaju o njegovim sivim bojama, koje se vraški namučio da dobije, ili o svetlosti mozaika. Koliko li ljudi posmatra *Mozaički atelje*?

Niko.

Dalmau nije otišao dalje od otvora ulaznih vrata na izložbenoj sali. Belina na zidu se pružala tamo gde je bilo okačeno njegovo delo. Ljudi su začuđeno gledali u besmisleni prazninu na zidovima krcatim slikama.

– Gde je? – usudi se Gregorija da upita.

– Šta je ovo? – htede da čuje i Žuzefa.

Dalmau uđe u salu teturavim korakom i stade na samu sredinu, odakle se okrenuo oko svoje ose da bi pažljivo zagledao sve slike koje su visile na zidovima.

Ali nije je bilo ni najednom od njih. U toj sali nije promenjen njen položaj.

– Svakako su je stavili na neko bolje, dostojnije mesto – izjavi Gregorija, ubeđena u to, videvši Dalmauovu zbunjenost.

– Sigurno – naglasi Žuzefa.

Dalmau se zaputi do jednog poslužitelja koji je nadgledao salu stojeći u uglu. Dve žene videše da pokazuje na prazninu na zidu ispitujući čuvara, a on je, sudeći po pokretima kojima je poricao, malo toga znao, ali to neznanje nije sprečilo Dalmaua da sve upornije upire rukom u tom pravcu.

– Slika je najverovatnije postavljena na neko odlično mesto – ponovi Gregorija. – Ona to zaslužuje.

Žuzefa samo klimnu glavom, motreći kako im njen sin prilazi.

– U kancelarije! – pozva ih u prolazu, i ne zastajući.

Donja Beatris ih je primila pognute glave, oklevajući, a njena otmenost, izobraženost i učtivost od prethodnih dana izgubile su se u odricanjima i pravdanjima. „Ja ništa ne znam“, neprestano je ponavljala.

– Kako ništa ne znate? – vikao je Dalmau. – A moja slika? Gde je?!

– Ne može biti da je nestala – Gregorija je pokušavala da preusmeri razgovor.

– Šta je bilo s mojim delom?! – nije odustajao Dalmau.

Žuzefa ih je gledala kako se raspravljaju grizući donju usnu, zatvarajući oči kad god bi čula sina da više, odmahujući glavom pri pomisli da su opet ispali naivni u svetu koji ne pripada njima. Naslućivala je najgore, mada nije bila kadra da zamisli šta je to. Pogleda se: nosila je istu onu haljinu sa cvetnim dezenom koju je pre više godina obukla

za Dalmauovu prvu izložbu, crteža trinšerairesa; nije imala drugu. Gregorija je takođe odabrala svečanu nedeljnu odeću, u kojoj je išla na misu, prema tome dovoljnu za nju; ko može da traži više od Boga? A što se Dalmaua tiče... Obukao je stari, iskrpljeni sako, a iste takve su mu bile košulja i pantalone, kapa i cipele; ko zna koliko puta ga je zamolila da zameni tu odeću novom, a on je odbijao izgovarajući se da su mu udobni, kao da su mu omileli.

– Hoćete li da svratite ovamo?

Poziv se začu iza njihovih leđa, odakle im je jedan muškarac, začuvši viku, davao znake da pođu za njim. Dalmau ga prepozna: Karlos Pirocini, generalni sekretar izložbe, prijaznog lica, a njegovi prosedi brkovi, iako su otkrivali da ima blizu šezdeset godina, još su se uzdizali iznad krajeva usana u dva špica kojima se obično igrao.

Prodoše vestibilom od kancelarija do generalnog sekretarijata, tačno na drugoj strani. Pirocini im ponudi da sednu za jedan sto. Niko od njih ne prihvati i sve troje ostadoše na nogama. Generalni sekretar odluči da se povede za njima.

– Vaše delo, gospodine Sala – zausti pre nego što je izgubio srčanost s kojom je otpočeo govor – to... kako se zvaše... *Mozaički atelje*, zar ne? – Dalmau i Žuzefi se ne pomeri ni mišić na licu; Gregorija, međutim, potvrdi da je to taj naziv. – Pa, izgleda... – Dvourumio se nekoliko sekundi. – Bačeno je u đubre – zbrza.

Dalmau porumene, stisnutih pesnica, cepteći od gneva. Žuzefa je morala da pomogne Gregoriji, koja samo što se nije onesvestila.

– Šta hoćete da kažete – s naporom izgovori Dalmau još ne verujući rođenim ušima – time da je „bačeno u đubre“.

– Upravo to što sam rekao. Nije nikakva metafora, a pogotovo ne poruga; bačeno je u đubre zato što je nemoralno.

– Nemoralno? Ko ga je bacio? – skoči Dalmau.

– Sedite, molim vas – opet ih pozva Pirocini.

Ovog puta ga poslušajte, sve troje, mada su se više skljkokali nego što su seli u stolice koje im je sekretar pripremio. Dalmau zauze mesto između dve žene.

– Vidite... – počeo Pirocini, ali Dalmau ga prekinu.

– Ko?

– Lukovci – odvrati sekretar. – Izneli su argument da na vašoj slici ima više nagih devojaka i da je to bestidno i neprilično na jednoj ovakvoj izložbi. Nema potrebe reći da se ne slažem s tim.

Dalmau pomisli na devojke na mozaiku, neke nedovršene, a druge nage kako plešu pored reke. Trebalo je da predvidi.

– Ko od lukovaca? – Nije dao sekretaru šansu da odgovori. – Don...? – Hteo je da izostavi reč iz poštovanja. – Manuel Beljo – izjavi najzad.

– Jeste – potvrdi Pirocini.

– Džukela jedna.

– Molim vas da pazite kako se izražavate – zatraži sekretar, koji je već seo za svoj sto i prekrstio šake na grudima. – Vidite, ne delim nazore lukovaca a ni njihove prekomerno konzervativne ideje, ali niste jedino vi potpali pod cenzuru članova tog

umetničkog kluba. Da ne tražimo dalje, u đubre je takođe bačena, kao nečasna, mala bronzana skulptura nage žene... A znate li ko je njen autor? – Pusti da prođe nekoliko sekundi, dok su Dalmau i dve žene zgranuto sedeli preko puta. – Ogist Rođen. – Sačeka još koju sekundu da vidi kakav će utisak ostaviti njegovo otkrovenje: nikakav. – Ogist Roden! – uzviknu na koncu. – Vajarski genije, s inovativnim zamislama, kao francuski impresionisti, majstor daleko iznad bilo kog člana Kluba Svetog Luke. E pa, i jedna njegova skulptura je otišla u đubre.

– Da li bi to trebalo da me uteši? – pobuni se Dalmau.

Pirocini pritisnu isprepletene prste dok nisu pobeleli, i uzdahnu.

– Ne, gospodine Sala. Nije to nikakva uteha. Naslikali ste veličanstveno delo, moram priznati. Ja lično sam nameravao da ga kupim za svoju privatnu zbirku, i učinio bih to, ali eto, takav je život. Još ste mladi. Moći ćete ponovo...

– Vi znate da to nije zbog nagih devojaka. U pitanju je lična osveta... Manuela Belja.

Bilo mu je teško da izostavi reč „don“ koju je godinama izgovarao za majstora.

– Nije mi poznato.

– Tužiću ih.

– Nećete ništa postići. Upetljaćete se u parnice, a čovek nikad ne zna kako se one završavaju. Ustupili ste sliku za izložbu po ceni od četiristo pezeta; to je najviše što možete da potražujete, ne postoji druga obaveza ove ustanove, to bi bilo kao da je kupljena od vas, shvatate li? Ako je posle bačena u đubre ili okačena na zid javne kuće, to se vas takoreći ne tiče.

U prostoriji koja je služila kao sekretarijat nastade tišina dok je Žuzefa ne prekinu:

– Uvek pobeđuju, sine.

Pirocini na tren skrenu pogled ka Žuzefi, a zatim ka Dalmauu.

– Imam odobrenje da vam ponudim sto pedeset pezeta za sliku.

– Koštala je četiristo! – dreknu Dalmau.

– Prihvati, sine – posavetova mu Žuzefa – prihvati i zaboravi sve ove... – Potražila je reč pre nego što joj se omakne neka pogrda. Trebalo joj je malo vremena da je nađe: – Bezobraznike?

Izgovori to pogleda uprtog u Pirocinijsa, a on Himnu glavom, prihvatajući da je reč pristojna. Gregorija nije progovarala, još uvek bleđa.

– Ali, majko...

– Obično se nikad ne isplaćuju početne cene – oglasi se sekretar.

– Prihvati taj novac, Dalmau. Ovo nije naš svet.

Po drugi put u životu Dalmau se bio ponadao da jeste. Don Manuel! Začudio se što su ga primili kao učesnika na izložbi; sad je saznao razlog. Don Manuel ga je čekao. Da nije bilo nagih vila u reci, pronašao bi neki drugi način da ga ponizi. Koliko nadanja je završilo u đubretu, zajedno s njegovom slikom i Rodenovom statuom! Okrenuo se prema Gregoriji. Ona je i dalje sedela pognute glave, zureći u svoje krilo. Zveckanje novčića ju je nagnalo da podigne pogled ka sekretaru: brojao je novčiće i redao ih u gomilice na stolu, kao da je Dalmau već prihvatio dogovor. On upitno pogleda majku, a

ona još jednom klimnu. „Uzmi!“, poruči mu očima. A ako ne uzme? Ako ustane, pljune tog čoveka i ode? Uznemireno se promeškoltio u sedištu. Pirocini je i dalje redao pare u gomilice. Zašto da ne? Za njih je to milostinja. Za njega, uvreda.

– Nema potrebe da i dalje bro...

Žuzefina šaka na Dalmauovoj podlaktici prekinu njegove reči. Skupi usta okrenuta prema njemu i nasmeši se.

– Mi radnici nemamo pravo da se odričemo novca – izreče. Sekretar prestade da broji. Gregorija diže oči. Dalmau je slušao majku, pažljivo, razmišljajući o njenim rečima. – Ostavi razmetanje dostojanstvom bogatašima i glupacima. Ako ne želiš tu sumu, u ova krizna vremena ima mnogo ugroženih ljudi kojima je potrebna pomoć. Drugova koji se zloplate, nemaju posao a imaju decu koju ne mogu da hrane.

Dalmau je dao novac Žuzefi još na stepeništu palate. „Čuvajte ga“, zatražio je ozbiljno. Nije joj dao priliku da se usprotivi; brže-bolje je strčao niz preostale stepenike i spremio se da ostavi žene tu.

– Dalmau... – pozva ga Gregorija.

On se okrenu.

– To su tvoji, Gregorija – odgovori na njen poziv. – Ti što su bacili sliku u đubre isti su oni koji posle idu na misu, kao ti, ispovedaju se i pričešćuju i smatraju da su bolji ljudi od ostalih. Ne možeš biti na obe strane, dušo.

Devojka je plakala kad se odlučno zaputio ka starom gradu. Žuzefa se dvoumila, ali devojčin očaj je naterao da je povuče i odvede do kraja stepeništa, gde ljudi nisu morali da ih zaobilaze kao dotad; zatim je začutala.

– Mislite li da on to govori ozbiljno? – upita Gregorija kroz jecaje nakon nekog vremena.

– Da – iskreno odvrati Žuzefa. – Dalmau neće pogaziti svoje principe.

– A treba da ih ja pogazim?

Nije dobila odgovor.

Dalmau je ušao u krčmu i naručio vino. Posle boravka u Pekingu dugo nije okusio ni gutljaj alkohola, sve dok ga ista ona stabilnost i trezvenost koje su mu omogućile da opet slika i uživa u životu nisu ubedile da ako popije koju uz ručak ili kad izađe s Gregorijom, to ne znači povratak narkomaniji i alkoholizmu. Nije mu bio potreban veći podsticaj da stvara od onog koji je udisao u Palati muzike. Prineo je ustima ogavno vino, verovatno veštačko, poboljšano, i sasuo ga u grlo naskap.

– Još jednu – ipak je zatražio gurajući čašu ka konobaru za šankom.

Večerao je u jednoj prčvarnici u koju obično nije zalazio, skrivajući se od Gregorije, koja ga je možda tražila, mada je bilo malo verovatno da će joj roditelji dopustiti da izađe sama pošto je već pao mrak, a sumnjao je da je sposobna da laže čak i da bi spasla njihovu vezu. Častio se bogatim jelom, puževima u sosu od ulja i belog luka, posle predjela koje se sastojalo od leblebija pripremljenih na katalonski način, skuvanih s prilogom od lešnika, peršuna, belog luka i tvrdo kuvanih jaja. Zdela s

puževima bila je obilna i dala mu je dovoljno vremena za razmišljanje dok je dugačkim štapićem čeprkao po unutrašnjosti ljuštore, izvlačio celu životinju, umakao je u sos poslužen na posebnom tanjiriću i jeo. Nije nigde žurio, i mehanički pokreti dok je kopkao, bacao, umakao i jeo, svaki put iznova, prstima umrljanim sosom i raznim mirisnim travama s kojima su se pekli puževi, preneli su ga u mislima do Gregorije i don Manuela, do religije i do društva koje mu je još jednom ukralo budućnost i nadanja. Prineo je puža ustima. Imao je dvadeset šest godina a osećao se staro, kao da mu je izmaklo vreme namenjeno za pobeđe, da postane poznat kao umetnik i da dobija pohvale nalik na one koje su poneki zabeležili pogledavši *Mozaički atelje*. Sve se sunovratilo zbog devojačkih grudi i dva nevina stidna predela tek naznačena u jednom delu slike. Slabo je mario što je jedno Rodenovo delo zadesila ista sudbina kao njegovo. Pojeo je još jednog puža, uz njega parče hleba umočeno u sos iz zdele prepune ulja i priloga, i zalio ga gutljajem vina. Roden je slavan i njegova dela su cenjena u celom svetu, izuzev ekstremista kao što su lukovci; taj ispad neće naškoditi vajararu, ali njemu... Niko se nije pobunio zbog nestanka njegove slike, a svi su oni, modernisti ili ne, lukovci ili boemi, bili članovi raznih žirija na izložbi. Nije u pitanju samo don Manuel. Za izgred s Rodenovim delom zacelo je čuo i najbeznačajniji radnik, i stoga je činjenica da je Dalmauova slika pravila društvo skulpturi francuskog majstora zacelo takođe poznata svima; zar se don Manuel nije šepurio pred svakim ko je hteo da ga sluša povodom besramnosti njegovog dela? A uprkos tome, niko ga nije upozorio, niko nije podigao ruku u njegovu odbranu. Jedini ko možda bi, Maraljano, nalazio se već dve sedmice u svom ateljeu u Madridu. Takva je stvarnost: on nije ništa drugo do radnik, prethodno keramičar, sad mozaičar, i nema mu mesta među velikanima.

A tome je trebalo dodati Gregoriju. Dalmau je gledao puževu uvijeno telo nataknuo na štapić. Njihova veza je slična: izuvijana, u stegama religije, suđeno joj je... nasmeši se držeći puža ispred sebe i metnu ga u usta: suđeno joj je da je proguta stvarnost. Bog ne postoji. Reč je o izmišljotini koju nameću ljudi poput don Manuela, iskorišćavajući neukost naroda da bi ostvarili svoje ciljeve: da vladaju njime. Otpio je još jedan gutljaj vina. Ovoga puta nije ispustio čašu potvrđujući sebi da je Crkva samo neizmerno bogata i moćna mašinerija koja povlači iste poteze kao don Manuel, nadzire ljude, zahteva od njih poslušnost, nameće im svoj zastareli moral i propise, svrdla im svest grehom da bi im zapretila večnim ognjem, krade im ličnu i pojedinačnu slobodu. Nemoguće je nastaviti vezu s Gregorijom; ona je oličenje svih tih grozota.

Otpio je još vina a štapić kojim je nabadao puževu slomio mu se u drugoj šaci. Svi su oni bitange! Ustrani bogomoljci! Licemerni vernici! Ne, dakako, njemu nije mesto tu, uz one koji idu kroz život zajedno sa svecima i bogorodicama, ali ne treba zbog toga da odustane. Obodrio je sebe.

Pojeo je sve puževu i sos, prilog i hleb kojim je omazao i očistio zdelu, a za desert je zatražio krem od jaja i mleka s karamelom. Poslužili su mu poveće parče začinjeno vanilom. Kafu. Bez čašice pića. „Ne“, odgovori. Ne želi liker. Još jednu kafu, jaču ako je moguće. Jelo i kafa su mu napunili želudac i razbistrili um od vina popijenog otkako je napustio Palatu lepих umetnosti, dovoljno da se vrati kući, sedne za sto u iznajmljenoj

sobi i na svetlu sveće počne da crta skice crkava u plamenu dok su odvodi za vodu, u obliku grotesknih likova koji su svojom nakaznošću plašili i upozoravali vernika na izopačenost svega što se događa izvan gostoljubivih zidova hramova, oživljavali i razbijali vitraže kako bi uneli oganj i greh u sveta mesta.

Jutro je probudilo Dalmaua s glavom klonulom iznad brojnih hartija na koje je preneo i uzeo da uobličava svoj novi pogled na umetnost: protestno slikarstvo, udaljeno od buržoaskog poimanja uživanja. Slikaće za radničku klasu. U svojim delima će prikazivati stvarnost narodne borbe, a najpre će se obrušiti na Crkvu, ukazujući na njene zloupotrebe, koje su upravo srušile njegove snove. Tako je odlučio, i to su mu jednodušno potvrdile desetine trubenika koji su radili u koncertnoj dvorani Palate muzike istog tog jutra kad je, s još uvek ukočenim zglobovima zato što je možda dva-tri sata odspavao u stolici, klonuvši na sto na kome je crtao, ušao u parter palate i zaputio se do spoljnog nenosećeg zida na kome su Maraljanovi nameštenici još izrađivali trenkadis i mozaike.

Kasnio je. Nije imao vremena ni za doručak, i zbog toga nije bio u prilici da čuje čitače novina po krčmama i prčvarnicama koji su naglas delili s ostalim gostima sadržaj članaka iz naprednjačkih dnevnih novina; jedna od vesti dana bila je da je Rodenova skulptura završila u đubretu zajedno sa slikom Dalmaua Sale, mladog katalonskog slikara čija umetnost je zasenila majstore iz kluba lukovaca pa su oni, pod izgovorom nedoličnih grudi i stidnog predela na minijaturnom telu jedne vile, ostvarili svoj podmukli cilj da sklone njegovo delo od očiju javnosti. Kritike su bile žučne. Novinari, republikanci ili protivnici vlasti bacali su drvlje i kamenje na lukovce i njihova nazadna pravila koja su zabranjivala ženski akt i podstrekivala predstavu nepopustljive i reakcionarne religije.

Ali ako Dalmau nije čuo te savremene izvikivače, čuli su ih mnogi radnici koji su obrađivali drvo ili gvožđe, staklo ili keramiku u Palati muzike, i mnogi od njih, bliski umetnosti, osetili su se uvređeno i izrazili solidarnost pripadniku svog staleža. „Ne posustaj, momče!“, obodri ga jedan stolar za fine radove, postariji, i bojažljivo zapljeska dok je Dalmau prolazio. Ostali koji su radili u parteru ustadoše ili se okrenuše prema njemu i pridružiše se aplauzima. „Nastavi da slikaš.“ „Ne dozvoli da te pobede.“ U tren oka, velika većina onih koji su se kretali na skelama i radili na malim lepezastim svodovima, na lukovima dvorane, na gredicama na stropu, veoma primaknutim jedna drugoj, kombinovanim s keramičkim svodovima u iščekivanju da se postavi veliki svetlarnik; onih koji su se trudili u izradi umetničkih vitraža na staklenim zavesama podignutim poput zidova; onih što su radili na svetiljkama od kovanog gvožđa, na kapitelima stubova ili na podovima od keramičkih ili cementnih pločica kao i njegove kolege mozaičari, zapljeskaše i aplauz se razleže koncertnom dvoranom.

– Prvi aplauz u ovoj dvorani! – začu kako mu neko dovikuje.

– Prvi uspeh – dodade drugi.

Dalmau zastade pre nego što se popeo na pozornicu i pridružio svojim i pređe pogledom preko svih tih umetnika zanata koji su činili modernizam velikim, klimajući glavom, izgrebanog grla i vlažnih očiju, aplaudirajući i on njima. Ti ljudi su njegova

publika, a ne buržuj koji plaća jednu pezetu da bi ušao na izložbu; oni, i radnici iz fabrika i prodavci iz dućana. Njima treba da posveti svoje delo. Koliko puta su mu to rekli! Majka, Ema, čak i Monserat pre nego što je poginula: umetnik koji od svog posla pravi zanimanje spaja se s kapitalističkim klasama. Takva su bila učenja protivnika vlasti, republikanaca, naprednjaka. Umetnost pripada narodu i u njoj treba uživati i širiti je besplatno; umetničko delo se ne sme pretvoriti u dobro izraženo novcem u kome će uživati isključivo bogataši; treba da ponikne iz naroda, iz ogromne stvaralačke sposobnosti običnog sveta, a ne od profesionalnih umetnika. Ema mu je bila zatražila tri slike za Narodnu kuću, a on ju je odbio. Istina, onda nije slikao, ali kad je postao kadar za to, stvorio je delo za bogataše i buržoaziju i odredio mu cenu od četiristo pezeta. Dalmau nije znao da su Visens, vođa mladih vandala, pa i Tručero, ukorili Emu što slikar nije ispunio obećanje, a ona se branila od tih optužbi izjavljujući da nije ugovoren rok isporuke i da, ako slike jednog dana stignu, neće biti dockan.

Prelazeći očima preko koncertne dvorane, Dalmau susretne poglede svojih kolega, a među njima i Gregorijin, koja je pljeskala tako snažno da je pretela opasnost da povredi svoje nežne šake. Plakala je. Suze su joj tekle niz obraze iz pocrvenelih očiju, iznad tamnih podočnjaka, svedoka nemirno provedene noći. Dalmau zastade za časak na njoj, pitajući se da li postoji rešenje za njih dvoje.

– Možemo da nastavimo isto ovako. Zašto bismo išta menjali? Dosad smo bili veoma srećni.

Takav odgovor mu je Gregorija dala u vreme ručka, dok su sedeli u jednoj prčvarnici, nakon što mu je prišla i promuklim glasom izjavila da treba da porazgovaraju. On nije izbegao taj susret; privrženost prema toj devojci, možda čak i ljubav, nije umeo da razabere, i dalje je izazivala nesavladive osećaje u njemu: jad kad je video da plače; nadu zbog njene radosti i želje za životom; želju, veliku želju. Ali kako da nastave isto ovako kad...

– Sve se promenilo, Gregorija.

– Nije...

– Jeste. – Devojka ga pogleda preklinjući, još nadraženih očiju; nije ni dotakla hranu. Dalmau nije mogao da obnovi vezu za koju je sad shvatao da je potpuno licemerna. – Mrzim Crkvu! – uzviknu najednom. – Mrzim sveštenike i bogomoljce kao što je moj bivši majstor! I boriću se protiv njih. Ponižavaću ih, napadati i rugati se njihovom Bogu, Bogorodicama i svecima kad god mi se ukaže šansa. Da li bi bila sa mnom pod tim uslovima? Da li bi me podržala? Da li bi se odrekla svojih ubeđenja? Da li bi napustila svoju veru? Da li bi ostavila porodicu zbog mene?

Suze opet potekoše niz Gregorijine obraze. Dalmau je znao da ne bi to učinila. Ne samo što je u pitanju bila njena pobožnost, duboka i iskonska, nego osim toga nikad ne bi priredila takvu neprijatnost roditeljima koje je duboko poštovala. Gregorijina porodica je bila uzor zajednice pod kontrolom Crkve. Iako ih je to što je otac radio u pošti a majka umotavala table čokolade isključivalo iz kategorije najgorih siromaha, broj članova i oskudica porodice, što je osim njih i Gregorije brojala troje maloletne dece koja nisu radila i baku, davala im je status „ugrožene porodice“, a to im je donosilo

pristup pomoći i bonovima za hranu. Konferencija Svetog Vinka Paulskoga imala je prostorije u parohijskoj Crkvi Svetog Mihaila od Luke i bila je zadužena da rasporedi tu potporu, kao i da pruži lekarsku pomoć u ambulanti koju je držala u Kolumbovoj aveniji.

Gregorijine mlađe sestre su pohađale besplatno, iako su ostale učenice plaćale, žensku školu Konferencije u Ulici Sevilja u Barseloneti koju su vodile sestre milosrdnice iz Francuske. Isti je slučaj bio i s bratom, on je učio u školi Monserat, kraj ženske škole, kojom su takođe upravljale francuske redovnice a finansirala ju je Konferencija Svetog Vinka Paulskoga.

Izuzev Dalmaua i zaposlenja kod Maraljana, u Gregorijinom životu sve se vrtelo oko crkve, vere i porodice. Ne, ne bi se odrekla. Devojka začuta i ostade tako, nepomična, poigravajući se kašikom, suzna, pogleda uprtog u neku tačku na stolnjaku, ne pipajući hranu, dok Dalmau nije pojeo šta je imao u tanjiru, platio za oboje, i tad su se zaputili natrag u Palatu muzike, nemi, ne dotičući se.

Tog popodneva, nakon posla, Dalmau je krenuo u svoju sobu ne zadržavajući se duže nego što je bilo neophodno da se pozdravi i čuje poneko zapažanje o onome što se dogodilo s njegovom slikom na Međunarodnoj izložbi lepih umetnosti. U glavi mu je bučalo od prizora koje je trebalo da skicira, prenese na hartiju pa posle razvije, dotera i sakrije u fasciklu od moguće radoznalosti kućevlasnice, da bi jednog dana odlučio da li zaslužuju da predstavljaju temu dela koje je nameravao da naslika. Radio je na tome dok je obdanica trajala duže krajem aprila te 1907. godine. Nije pio, nije mu ni palo na pamet. Pomrčina mu je nagovestila da je gladan, i taman kad se spremao da pokupi i odloži svoje skice i ode u radničku kuhinju Matrone Barselonske, donja Magdalena je pokucala na vrata i otvorila ne čekajući odgovor, kao što je i imala običaj.

– Imaš posetu, Dalmau – objavila je uz širok osmeh preko celog lica, i odmakla se da propusti Gregoriju.

Zatvorila je vrata za sobom, sigurna da devojčina neporočnost i čestitost, valjano proverene otkako je počela da se zabavlja s Dalmauom, nikad neće ukaljati dobar glas njene kuće.

– Štato radiš...?

Gregorija ga nije pustila da završi, nego se bacila na njega i strasno ga poljubila u usta, otvarajući ih, tražeći njegov jezik, sve to nespretno i naivno kao kod prvog poljupca. On je odmaknu od sebe.

– Šta to pokušavaš, Gregorija?

– Volim te – odvrati ona. – Neću dopustiti da me ostaviš.

Počela je da otkopčava haljinu. „Ne“, pokuša on da je zaustavi. Haljina, glatka, komotna kao odeća kakvu je uvek nosila, prolećna, od tanke tkanine, skliznu joj za tili čas do stopala. Ona izbegnu da joj se pogled sretne s njegovim. „Ne“, ponovi Dalmau, ovoga puta bez ubeđenja, blenući u steznik koji je devojka već razvezivala spretnim prstima što kao da su plesali vlastitim životom. Grudi mu se ukazaše onakve kao što ih je uvek zamišljao: male, lepo oblikovane, čvrste, s ružičastim bradavicama i čistim areolama koje su se gotovo stapale s kožom. Kad je jedva odvratio pogled od tih

devičanskih grudi, Gregorija mu se pokaza sasvim obnažena na sredini sobe, strahovito lepa, mlada, poželjna.

Prišla je i zagrlila ga. Dalmau opazi da ona drhti, a devojka pokuša da ublaži drhtaje zarivajući glavu u dno njegovog vrata. „Volim te“, ču kako priznaje tik uz njegovu kožu; ubrzano je disala. Dalmau nije znao šta da radi s rukama, koje je držao oborene niz bokove. Ne. Ne želi on to od Gregorije, mada... mada bi je u tom trenutku odvuкао do kreveta i vodio ljubav s njom sa svom strašću koju je obuzdavao otkako su započeli vezu u kojoj se vođenje ljubavi, ne prestajući da lebdi između dvoje ljudi u naponu života, nikad nije ostvarilo. „Želim da živim s tobom“, ču kako govori pre nego što je opet potražila njegova usta i poljubila ga. On se naježi od dodira njenih grudi, stomaka, ruku koje su klizile niz njegova leđa. Ne sme to da učini! Gregorija se nikad neće odreći svojih načela, a ako je spremna na to, onda treba da porazgovaraju. To je prosto-naprosto beg ka budućnosti a cilj mu je isključivo da se prevaziđe stresna situacija, ne razmišljajući šta će biti sutra, potpuno nesvesna i bezumna odluka koja će im pričiniti samo probleme; poznavao ju je, znao je kakva je.

– Ne – prošaputa brže-bolje. Gregorija je i dalje nastojala da uvuče jezik u njegova usta. Dalmau je odmaknu od sebe. Morao je da upotrebi više snage nego što je želeo. – Nemoj više – zamoli.

– Zašto?

– Ne želim da bude tako...

– Prepuštam ti se! – prekinu ga ona širom raširenih ruku, izlažući telo njegovom pogledu. Sad je cela drhtala, postidena. Suze u očima su joj se pomešale s nastupom gneva. – Zar ti nije dovoljno? – bočnu ga.

– Ne, ne, ne. Obuci se – naredi on, i zaputi se ka vratima. – Zagovaraču donja Magdalenu, da joj ne bi palo na pamet da uđe i zatekne te takvu.

Kad se vratio, s kafom koju je zatražio od gazdarice i zbog koje su se nekoliko minuta zadržali u kuhinji, Gregorija je bila otišla. Njen oproštaj je ostao na stolu, u vidu pocepanih, izgužvanih crteža, nekih pokidanih u komadiće, drugih besno izvrljanih. „Huljo!“, napisala je na jednoj skici crkve u plamenu.

Ako je Žuzefa čekala da joj se ukaže prilika da pomene Emu u nekom razgovoru sa sinom, i na taj način pokuša da ispravi svoje dotadašnje ponašanje kad je tražila od njega da je zaboravi, nije bilo isto i kad bi se povela reč o Dalmauu u trenucima kad bi se dve žene zatekle zajedno u kuhinji, s večeri, dok je Hulija spavala a one se trudile da ih ne ophrvaju umor i bezvoljnost, kadri da pretvore zajednički život u nepodnošljivu kolotečinu.

– Ne bih mogla da otpočnem bilo kakvu vezu s muškarcem, Žuzefa, a ponajmanje s vašim sinom – izjavi Ema kako bi izbegla bilo kakvu podozrivost majke koja se spremala da ispriča Dalmauove dogodovštine, iskustva koja Ema takođe nije želela da dozna, ali se pretvarala da pažljivo sluša pošto ih je Žuzefa pričala s velikim zadovoljstvom; bio im je potreban taj optimizam, makar i po cenu da Ema prizove u sećanje veoma udaljene trenutke kada je verovala da će joj se život doveka smeškati.

Žuzefa je znala šta je Emi na umu kad kaže da se stidi sebe. Nije dobila otkaz u kuhinji Narodne kuće niti je više imala nevolja sa svojim jelima, a to je značilo samo da je poklekla. Žuzefa je u više navrata pokušala da je ubedi da ne sme da muči sebe: šta god se događalo u toj kuhinji, ona to radi zbog svoje ćerke, da bi gurala napređ, da bi preživela, kao što su radile i kao što će raditi mnoge žene tokom istorije u kojoj su postojani bili jedino muško nasilje i samoživost. Ema joj nije odgovarala, ali se obraćala tmini, noći, kad se uznemireno vrpeljila u krevetu ili kad bi joj nadošli košmari pa je vikala. Kakvo drugo rešenje joj je preostalo? Živela je za ćerku, a da bi se smeškala njoj, prestala je da se smeška ostalima, pretvarajući se u ženu ispunjenu gađenjem, nesposobnu da mašta o ljubavi. Radila je isključivo zbog Hulije, a da bi mogla da pomiluje devojčicino lice i iscmače je izgovarajući bezbroj lepih reči, morala je da u najvećim dubinama duše sakrije milovanja, poljupce i zlostavljanja koja je trpela.

Te večeri Žuzefa joj je ispričala šta se dogodilo s *Mozaičkim ateljeom* i sa sto pedeset pezeta koje joj je Dalmau dao na čuvanje.

– S tim novcem, onim što smo uštedele i s mojim šivenjem – predloži – možda bi mogla da razmisliš o promeni posla.

– Opet ta džukela Manuel Beljo – izlete Emi. – Proći ću isto gde god da odem da radim. U Barseloni za godinu dana osude samo jedno silovanje! – ponovila je kao refren i vratila se na majstora. – Manuel Beljo! Katolici su izašli na ulice – izjavi. – Aktivno se bore.

Obe su to znale. Od kraja prošle, 1906. godine, katolici su verskim procesijama i hodočašćima kojima su želeli da posvedoče o svojoj pobožnosti dodali mitinge i javna okupljanja, kao da su politička partija. Otpočeli su s pobunama u odbranu svojih prava zbog nacrtu zakona liberalne vlade za koji su smatrali da je štetan po njihove interese, ali otad pa nadalje borba na ulicama postala je češća i masovnija. Zar oni nisu sposobni koliko i njihovi neprijatelji, pitala su se katolička sredstva informisanja. Antiklerikalizam je, opet, rastao: siromaštvo i privredna kriza; učenja liberala i naprednjaka, i primer Francuske, koja je te 1906. godine konačno odvojila državu od Crkve, pobuđivali su mržnju onih koji su u ovoj drugoj videli uzrok svih svojih zala.

Od nereda kod bogomolja ili na procesijama prešlo se na bitke. Nije prošlo ni tri meseca, u januaru, a hiljade vernika su se okupile na mitingu u areni za koride. Ema ih je sačekala kod izlaza, zajedno s grupama mladih vandala i drugih republikanskih aktivista, Leroševih pristalica.

Bitka je otpočela odmah po završetku mitinga i proširila se po ulicama oko arene. Borba na otvorenom u kojoj su, osim borbe prsa u prsa, još jednom upotrebljeni kamenice, toljage, noževi pa čak i pištolji. Policija, koju su na moguće meteže upozorile i jedna i druga strana, s obzirom na prisustvo ultrakonzervativnih, borbenih karlista u redovima katolika, jurišala je bez razlike na sve njih. U celom tom urnebesu konja u galopu, trke, tuča, vike i pucnjave, Ema se borila golim rukama protiv drugih žena što su povlačenje u samoću kojim su paradirale na misama, bogosluženjima i zajedničkom moljenju krunice zamenile neustrašivošću i odvažnošću koje im je davala odbrana zaista duboke pobožnosti. Na Žuzefine molbe, ostavila je pištolj kod kuće. „Borićeš se“, rekla joj je, „i ako neko strada a policija te uhvati s oružjem, kazna će biti veoma stroga. Potrebna si Huliji.“

Potom, kad je Ema izašla da se bori na ulici bez pištolja, Žuzefa je, kao i mnogo puta dotad, preusmerila svoje brige na Huliju i na to šta će biti s njom ako se njenoj majci nešto dogodi; Ema ju je više puta zamolila, ako dođe do takve situacije, da se pobrine za devojčicu. Žuzefa ju je uveravala da hoće, ali prećutkivala je da se oseća umorno, da vidi da je starost sustiže strelovitom brzinom i da u toj predstavi budućnosti nema mesta za devojčicu koja još nije ni ušla u pubertet, i to ju je plašilo iz dna duše. Ema se, naprotiv, upuštala u borbu za radnička prava sa životnom snagom i pomamom koje su navodile Žuzefu da u njoj vidi sliku i priliku Monserat iz poslednjih dana, kad su joj patnje pretrpljene u tamnici pomutile razum. Sad je Ema trpela zlostavljanja za koja je Žuzefa pretpostavila da su slična mukama njene ćerke, ugnjetavanja koja su je ponižavala kao ženu; bolesno tlačenje od kog je mogla da se oslobodi jedino pokazujući svoju snagu na ulici, braneći u opštoj gunguli načela usađena u njenu dušu od ranog detinjstva. Anarhizam i borba za radnička prava su joj ukrali muža i ćerku, kakve još žrtve život može da zahteva od nje? Udahnula je duboko: telo joj je otežalo. Udahnula je još jednom; s naporom je disala kužni vazduh. Nakašljala se. To je njena borba, borba njenog muža, njene dece, tu će biti i ona, pokušala je nekadašnja anarhistkinja da okuraži sebe, da se pobrine za Huliju ako se Emi nešto dogodi.

I dok je Žuzefa pritiskala pedalu šivaće mašine da bi odagnala crne slutnje iz glave, Ema je mlatila pesnicama, gurala, grebala, grizla i šutirala. Povredila je više žena, ali ozledile su i one nju; naposljetku su joj se članci prstiju ogulili, zaradila je modrice i ogrebotine, odeća joj se pocepala a kosa tako zaprljala i umrsila da se činilo nemoguće da će jednog dana opet provući češalj kroz nju. Ipak, skupila je dovoljno snage da se vrati sama u Ulicu Bertrejans, za razliku od mnoštva povređenih koji su zakrčili bolnice i gradske ambulante.

Žuzefa joj je izviđala povrede, kao i ranije kad bi se vratila iz nekog napada na vernike ili političke protivnike: arnika za uboje i rastvor fenola za otvorene rane. Ovoga puta Ema je likovala. „Ne možete da zamislite kako je to izgledalo“, pričala je i jaukala dok je Žuzefa pokušavala da zaustavi krv što joj je tekla iz obrve, „pravi boj. Na krv i nož! Ludilo! Nisam podozrevala da su te bogomoljke tako snažne.“ Zatim se smejala i opet jaukala. Mala Hulija, njena kći, njen je život, bez sumnje, ali dok je Žuzefa slušala Emu kako ponosito brani svoju borbu i veliča radničke ciljeve nasuprot svima koji su nastojali da omalovaže njihova prava, naročito Crkva i sveštena lica, bila je svesna da se Emin duh ponovo budi. „Oni ne žele da se mi siromasi izborimo za bolju budućnost“, tvrdila je devojka razljućeno, „hoće da se jednostavno pomirimo sa sudbinom, da ostanemo u tom položaju ne dovodeći u pitanje nepravdu zbog koje naša deca umiru od gladi!“ Borba za prava naroda udahnjivala je strast njenom životu. Jeste, Hulija joj je donosila nežnost, ljubav i radost, ali nezavisno od toga, Emi su bili potrebni zanos, mahnitost, pa čak i nasilje, da bi osetila da je nešto bliža ženi koju je napustila u onoj bestidnoj kuhinji Narodne kuće. Iz dana u dan Žuzefa je opažala kako u ritmu bede i siromaštva njenih sadrugova u Emi narasta mržnja prema onima koji žele da ih pretvore u roblje umesto da im dopuste da budu slobodni ljudi.

Kroz neki dan, kad se Ema vratila kući a već se bilo smrklo, Žuzefa joj saopšti vest dobijenu od sina.

– Dalmau radi na jednoj od slika koje ti duguje.

Ema pogleda Žuzefu, nepomično stojeći u otvoru vrata njene sobe. Starija žena se ponosito smeškala. Šivaća mašina je bila nameštena uz prozor, na istom mestu kao i uvek. Kao da se ništa nije promenilo, izuzev devojčice koja je ležala u Žuzefinom krevetu, ispruživši se koliko je duga. Svakog dana se ponavljala ista situacija: Hulija bi zaspala tu dok je Žuzefa šila a njena majka bi je po povratku s posla prenela u krevet u kome su njih dve spavale u bivšoj Dalmauovoj sobi, na kojoj nije bilo prozora. Dremovna, napola otvorenih očiju, devojčica bi se načas nasmešila zbog Eminog zagrljaja i poljubaca pa bi opet utonula u san u svom krevetu, pošto su jednom prodavcu polovne robe prodale kolevku u koju više nije mogla da stane.

Ovoga puta Ema je sačekala da joj se ćerka probudi. Nije želela da ima veze s Dalmauom. Nije je bilo briga za njegove slike. Protivno njenim predviđanjima, on je savladao zavisnost od morfina, radio je u Palati muzike na keramici, ovoga puta na mozaicima; opet je počeo da slika, toliko umešno da su se njegovi neprijatelji postarali da slika nestane. Da je bila loša, ne bi je bacili u đubre, govorila je sebi. Ostavili bi je izloženu da je kritičari ruže i da se publika podsmehuje njegovom delu a majstor i

njegovi bi se hvalisali svojom porugom. Zabavljao se s jednom dobrom devojkom, iako je ta veza bila osuđena na propast pošto je ona posvećena katolikinja, kako je tvrdila Žuzefa i još jednom zaključila, pomenuvši joj da su raskinuti, da ta devojka, činilo joj se da joj je ime Gregorija, nije voljna da se odrekne svoje vere da bi bila uz Dalmaua.

A ona, Ema, kako da pogleda u oči tom Dalmauu vaskrsлом iz droge i gliba barselonskih ulica? Ona je obična kuvarica i zadržava svoje radno mesto pružajući seksualne usluge kuvaru prve klase, znojavom i gojaznom. Jeste, može da priča Dalmauu o svojoj ćerki, da mu kaže da predaje svoje telo i čast kojom mogu da se razmeću jedino bogate buržujke, zbog malecke, pa i zbog Dalmauove majke Žuzefe, i da uzvikuje da se ne kaje zbog toga, i da kad potone u bezdan tuge i škole je griza savesti i krivica, bori se protiv tih osećanja vapeći da je dobra žena, da žrtvuje svoj život zbog svoje ćerkice. Ali nije se usuđivala da ispriča sve to nijednom muškarcu, pa ni Dalmauu. Kurve, radnice koje su se kao ona povremeno ili redovno podavale muškarcima, takođe su to činile zbog svojih najrođenijih, zbog svoje dece, zbog svojih muževa, zbog svojih porodica. Nijedna od njih nije bila bogata, nijedna u seksu nije pronalazila ništa osim poniženja i nekoliko pezeta, možda svega nekoliko para koje su odmah trošile na hranu, odeću ili lekove, ali ljudi zbog tih ispravnih ciljeva nisu prestajali da se ophode prema njima kao prema prostim prostitutkama. Da li bi Dalmau bio u stanju da razume ako bi mu ispričala? Koliko je često, otkako je prvi put dopustila da joj zadignu suknu, zatvorena u jednoj ostavi Narodne kuće, žmureći, stisnutih pesnica i zuba, pomislila na onu služavku silovanu u kući gde je pružala usluge! Nije se sećala njenog imena, ali zato jeste imena njenog gospodara, urezalo joj se u pamćenje: don Marselino. A ona ju je prezrela zato što ga nije prijavila!

Osetila se prljavo. Glas joj je prepukao pre nego što je odgovorila Žuzefi:

– Ne želim ništa da znam o slikama vašeg sina.

Žuzefa se lećnu, prestade da radi na šivaćoj mašini i obrati pažnju na to kako Ema pronalazi utočište u ćerki. Žena kadra da rizikuje svoj život zbog borbe za radnička prava, žena kadra da preda svoje telo kako bi se pobrinula za ostale... a nije kadra da pogleda u oči Dalmauu? Takvo ponašanje je nedosledno. Nakon svega što se izdogađalo i vremena koje je proteklo, trebalo bi da je neosetljiva na Dalmauove postupke ili prisustvo, čak i na njegovo mišljenje. Žuzefi se omaknu osmeh pri pomisli da je možda ostala još neka zapretna žeravica divne mladalačke ljubavi koja ih je sjedinila pre više godina.

– Laku noć – pozdravi se.

Dalmau naglo zastade čim je napustio ulaz donja Magdalenine kuće i kročio nogom na ulicu.

– Ti! – zavika a prolaznici okrenuše glave prema njima.

Divna ga je čekala malo se izmakavši na trotoaru kojim su prolazili ljudi, a oni su je ipak zaobilazili. Prošlo je nešto više od dve godine otkako ju je Dalmau poslednji put video i izgledala je ispijenije. Izračunao je koliko bi godina mogla imati: nacrtao ju je

1902, taj datum mu se nikad neće izbrisati iz pamćenja pošto je iste godine poginula Monserat. Divna tada nije umela da mu kaže da li ima osam ili deset godina, što bi značilo da danas ima između trinaest i petnaest, a nije porasla ni dva centimetra. Bila je kao stara lutka, prljava i polomljena; prestravljivala je druge.

– Kako se usuđuješ da dođeš da me tražiš! – povika opet Dalmau, s istim ishodom: ljudi okrenuše glave prema njemu i prosjakinji.

– Moram da ti ispričam nešto što sam doznala – odvrati Divna.

Dalmau zastade dva koraka od nje, sa zapovednički ispruženim rukama.

– Da mi ispričaš? Ti? Šta da mi ispričaš? Izdala si me. Predala si me policiji! Ne želim ni da čujem za tebe.

– Nisam te ja izdala – prekinu ga ona. – Ne znam o čemu pričaš.

– O policiji! – dreknu on. Divna odmahnu glavom. – O onom jutru kad su me zatvorili u policijsku stanicu kod Crkve Bezgrešnog začeca... – Curica je i dalje odmahivala glavom, stisnutih usana, a gotovo nepostojeće obrve podigla je u znak iznenađenja. – Ti i tvoj brat...!

Dalmau se obazre oko sebe ne bi li ugledao Delfina.

– Umro je – glasio je ceo Divnin odgovor. – Tuberkuloza.

– Pa... Žao... žao mi je. Ali vas dvoje ste pripremili onu zasedu da biste dobili učenu koju je za mene ponudio Manuel Beljo.

– Ne. Nije tačno. Nismo te mi izdali. Mi to nikad ne bismo učinili.

Dalmau othuknu. Isto kao kad su ga ona i njen brat vodili da vidi žene za koje su tvrdili da je Ema. Ne ponašaju se pošteno, zaključi othuknuvši još jednom.

– Šta si doznala? – popusti naposletku nepoverljivo.

Ona ispruži ruku, štrokavu, umotanu u crne dronjke tkanine iako je tog juna bila velika vrućina. Dalmau zavuče svoju ruku u džep.

– Crkvene porte su dobro mesto za prošnju – poče ona dok je on pregledao novac. – Mnogi ljudi razgovaraju po izlasku s mise.

Dalmau joj rukom dade znak da požuri.

Gregorija je bila otkrila kakve planove za sliku on ima na umu: crkva, vatra, ispusti za vodu s grotesknim likovima koji oživljavaju, sveštenici koji beže, drugi bludniče, papa poíno opšti sa životinjama. Boga je podjarmio đavo... Bilo je mnogo ideja, makar i samo skiciranih, kojima je devojkica imala pristupa dok je on kuvao kafu kako bi joj dao vremena da se obuče a da je donja Magdalena ne zatekne. „Huljo!“, bila je napisala u oproštaj na jednom od tih crteža. On nije pridao ni najmanjeg značaja toj uvredi, ubeđen da je to zbog njegovog odbijanja, ali sad je spoznao da je Gregorija pregledala skice na osnovu kojih je mislio da izradi sliku. Divna mu je ispričala da su ljudi vikali buneći se protiv njega. „U crkvi u Barseloneti“, odgovori na pitanja Dalmaua, koji je želeo da se osvedoči da ga ona, iz ovog ili onog razloga, opet ne obmanjuje. „Koja crkva? Otkud ja znam! Sve su iste. Nešto s portom... sveti pa nešto pa port.“ Dalmau odobri: Sveti Mihail od Luke, Gregorijina parohija.

– E pa, tamo dosta njih želi da te povredi pre nego što naslikaš tu sliku – opomenu ga trinšerairka. – Promeni sobu – smesta mu posavetova – znaju gde živiš.

Dalmau joj plati, i Divna se pomeša s ljudima i nestade iza male zaprege koju je vuklo još manje magarence. Dalmau je posmatrao kako se ta vrludava senka oprezno kreće među prolaznicima i zapita se koliko će vremena proći pre nego što opet dobije vesti od nje i da li će biti dobre ili rđave.

Na donja Magdalenino razočaranje, preselio se u drugu sobu na trećem, poslednjem spratu jedne stare zgrade s mnogo hodnika i zavijutaka u poprečnom sokaku kod Gornje ulice Svetog Petra, u blizini Palate muzike. Divnina opomena je samo učvrstila odluku koju je već bio doneo: ne sme da radi na toj slici u toj kući. Nije bio potreban nikakav razmetljivac sa stepeništa Crkve Svetog Mihaila; donja Magdalena bi svojim rukama pocepala platno i izbacila ga odande. „Želim da živim bliže mestu gde radim“, izgovori se ženi ne dajući joj šansu da se raspravlja; zatim je iznenadi poljupcem u obraz.

Zaista je želeo da živi bliže Palati muzike, i ta blizina mu je omogućavala da ode do nove sobe i vrati se ne gubeći ni časka na druge potrebe. U to mu se pretvorio život: da radi na zgradi koja je iz dana u dan, kako su napredovale razne umetnosti i zanati, postajala sve raskošnija, da bi kasnije žurio da se zatvori u bednu sobu, čija je jedina prednost bila ta što je izlazila na terasu gde su žene prostirale veš i koja je omogućavala da unutra uđe ono malo svetlosti koja je, kao što se događalo u starom delu Barselone, uspevala da se spusti do tih sokaka.

Maraljanu je bilo krivo zbog toga što je zadesilo *Mozaički atelje*, ali slabo šta više od toga: lukovci su mu davali mnogo posla i nije mu išlo u prilog da se zavadi s njima. „Ima podlaca“, dopustio je sebi da doda. I bilo ih je, toliko da po završetku Međunarodne izložbe lepih umetnosti grad nije otkupio nijednu sliku francuskih majstora impresionista. Članovi žirija nisu ponudili za njihova dela ni petinu ili šestinu procenjene vrednosti, a trgovac umetničkim delima koji je ustupio slike za izložbu glatko je odbio ponudu, i u pismu samom Pirociniju, koji je takođe snizio vrednost Dalmauovog dela na gotovo četvrtinu, dozvolio je sebi da oceni ponudu kao „smešnu i uvredljivu“. Tvrdičluk četvorice uobraženjaka ostavio je barselonske muzeje bez postavke slika jednog od najvažnijih pokreta u istoriji umetnosti.

I dok je Dalmau prisustvovao počecima postavljanja ogromnog svetlarnika na tavanici koncertne dvorane, a skulptorska kompozicija, poput izrezbarene glave na pramcu broda, trebalo da bude postavljena na uglu između dva pročelja zgrade, radio je na slici koju je nameravao da pokloni Emi i Narodnoj kući. S Gregorijom nije govorio, što je prouzrokovalo raskol među osobljem iz ateljea: većina je podržavala devojkicu, koja je plakala pred svakim ko je hteo da sluša njene žalopojke; dvojica radnika su bila na Dalmauovoj strani, a ostali su bili ravnodušni prema sukobu.

Divnina loša predskazanja nisu se obistinila. Dalmau je bio oprezan prvih dana nakon selidbe; katolicima koji su želeli da mu „naude“, po rečima trinšerairke, bilo bi veoma jednostavno da sačekaju da izađe iz Palate i da ga prate do novog stana. Međutim, prošlo je nekoliko sedmica, i budući da nije primetio ništa sumnjivo, opustio se. I uživao je, u Palati muzike, gledajući kako narasta magija boja, oblika i materijala, uzimajući udela u njoj, kao i kod kuće, gde je crtao i crtao pre nego što bi se osmelio da napravi prvi potez kistom. Nacrtao je i poneku od komšinica koje su dolazile da prostru i

pokupe veš. Te trudbenice su kradomice ulazile u njegovu sobu na vrata što su izlazila na terasu: bila je to igra, zabava, razonoda, možda jedina u kojoj će uživati pre povratka svom domu i susreta s ostatkom verovatno sivog, tužnog, zlehudog dana. Vodio je ljubav s dve: Nijeves i Martom; obe su bile starije od njega, imale su između trideset i trideset pet godina, izračunao je, i obe su bile majke nekoliko dece, udate, radnice, obe zaposlene na predenju pamuka, ali u različitim fabrikama u istoj toj Četvrti Svetog Petra, gde je postojala tradicija industrije tekstila, iako su buržuji tih dana preseljavali svoje velike objekte van srednjovekovnog spleta gradskih ulica.

Svaki put su to bili odnosi gotovo lišeni strasti, kod obe žene, kao da im je bilo mnogo važnije da prevare muževe, porodice, da naprosto prekrše pravila, nego ono malo seksualnog zadovoljstva što su dobijale. Kao da ih je laž krepila; borile su se protiv sebe više nego protiv svog okruženja. „Želim jedino da na nekoliko časaka osetim da sam neka druga, kao da to nisam ja, razumeš li?“, priznala mu je jedna od njih na dan kad se Dalmau zabrinuo zbog njene prekomerne pasivnosti. „Onda, ne uživaš?“, upitao je naivno. „Da, da“, pokušala je da ga smiri. „Samo možda na drugačiji način. Nemaš ništa protiv, je li?“ Došao je u iskušenje da joj odgovori da ima, da mu smeta, da je ukori što se jedna žena ponaša tek nešto drugačije od kučke, nepomične i pokorne u snošaju s mužjakom, ali odakle mu pravo na to? Umesto toga, pružio joj je čašu vina sipavši ga iz demižona koji je, otkako je upoznao Nijeves i Martu, držao spremljen za njih, ali i za još poneku ženu, smerniju, koja bi se ušunjala u njegovu sobu samo da proćaska neko vreme i da se divi njegovim crtežima. On je takođe pio, bez predostrožnosti, pazeći samo da ne pretera. Njegovoj duši više nisu bile potrebne droge; bio je u punoj snazi, razdragan. Nasuprot tome, njegov fizički izgled kao da je bio iskovan u vatri Pekinga jednom zasvagda: bio je isto onako mršav, s dugačkom, proređenom bradom i kosom; lice mu je i dalje bilo ispijeno iako je, na majčino zadovoljstvo, bledilo kojim je droga obojila njegovu kožu prešlo u drugu, nešto svežiju boju. U svakom slučaju, ostavio je za sobom uzdržavanje od seksa koje je tako glupo upražnjavao zbog veze s Gregorijom, i s tim zadovoljstvima kao jedinom razonodom radnim danima u nedelji odlučio je da stane pred belo platno koje je iščekivalo njegovu ruku.

I slikao je, svakog dana, svakog minuta koji nije provodio u Palati muzike, izuzev nedeljom, kad se vratio običaju da prošeta i ruča s majkom i s Hulijom, posle perioda provedenog s Gregorijom, u kome ih je poneki put, mnogo češće nego što je trebalo, korio je sad sebe, izneverio.

Jedne od tih nedelja, u oktobru 1907, Dalmau se uz pomoć dvojice derana, Martinih sinova, pojavio u stanu u Ulici Bertrejans sa slikom od otprilike metar puta metar umotanom u stari čaršav. Ema nije bila tu: nedeljom se u Narodnoj kući rintalo do iznemoglosti. Ostavili su sliku naslonjenu na uzglavlje njenog kreveta.

– Nema nikakve poruke? – začudi se majka videvši ga kako izlazi iz sobe.

On nakrivi glavu.

– Dobija li mnogo slika? – podrugnu se. Žuzefa odmahnu rukom. – Vi ste dovoljna poruka – dodade on.

I novine bliske Lerošu kao i one sklone Katalonskoj solidarnosti,³⁷ konzervativci ili rojalisti, potrudili su se da raspale strasti dan uoči otvaranja cele Narodne kuće, čiji su svi spratovi bili završeni, na kome će Dalmauova slika biti prikazana publici viseći na istaknutom mestu u sali koja je služila kao restoran, pozorište i centar za okupljanja i zborove. Lerošu je bilo potrebno da povrati vodstvo nad radnicima i političkom klasom. Izbačen je iz svoje partije, Republikanske unije, zbog atentata na Kamboa, kandidata katalanista na aprilskim izborima te godine, koji su izvršili njemu podređeni aktivisti posle jedne tuče nekoliko dana ranije između katalanista i radikalnih republikanaca u kojoj je jedan radnik, Lerošev sledbenik, ubijen hicem iz pištolja. Međutim, atentat na Kamboa, kome je metak povredio grudni koš, podigao je glasače na noge i postigao da Solidarnost, mešovita partija sa u ponekim slučajevima suprotnim idealima, koju je podržavala Crkva, odnese veliku pobedu na izborima u aprilu 1907. godine.

Leroš, utvrđen u Narodnoj kući i u brojnim bratstvima koja je osnivao i potpomagao, na čelu vojske mladih vođa, ekstremista, svojih безусловnih pristalica, ipak je i dalje uživao podršku radničkih masa, i stoga je odlučio da osnuje novu republikansku partiju, radikalnu, ateističku, socijalističku i revolucionarnu.

Katalonsko društvo se podelilo. Solidarnost je u katalonskom etosu, u katalonskom jeziku i kulturi, pronašla okolnost koja je trebalo da ih spoji. Podignuta je zastava katalanizma protiv kastiljanskih simbola kao što su mogle biti koride ili kafane s muzikom. Porastao je prezir prema radnicima; život katalonskog radnika treba da bude utemeljen na radu i na štednji, a ne na revoluciji, ispostavljanju zahteva ili štrajku, tvrdili su čelnici Solidarnosti, a sukobi su se spuštali do veoma ličnog nivoa kao što su bili napadi na žene. Ako su pripadnici Solidarnosti kudili Leroševe sledbenice da su prljave, republikanske feminsitkinje su smatrale da su žene na protivničkoj strani glupače i neznalice, i odricale su im svojstvo žene da bi ih unizile tvrdeći da su proste ženke.

Privredna kriza je podjarivala mržnju, podozrivost i sukobe. Štrajkovi su gotovo nestali a malobrojni koji su sazvani – 1907. godine svega dvadesetak njih – svršeni su fijaskom: radnike su zamenili štrajkbreheri, koji su bili čak i jeftiniji. Nepostojanje odgovora sindikata i strukovnih udruženja dalo je vlasnicima preduzeća bezuslovnu moć a oni su je pretočili u nemilosrdne pravilnike kojima su uređeni uslovi rada u fabrikama. Radno vreme je i dalje bilo nehumano a nezaposlenost je rasla. Te godine je dvadeset procenata tkača, što je predstavljalo važnu masu za isplatu plata, bilo bez zaposlenja, kao i pedeset procenata obučara ili dvadeset pet štavljača kože.

Čitavo to sučeljavanje, osim na ulicama, odigravalo se i u štampi. Leroš, odvojen od Republikanske unije i lišen vlasti nad novinama koje je lično osnovao, *Progresom*, iskoristio je takvo stanje da objavljuje senzacionalističke i demagoške članke u dnevnim novinama pod upravom mladih vođa kojima je uzor bila njegova jarost. *Buntovništvo*, *Odrpanac*, nedeljnik *Berbersko pleme*, pa i feministički časopis *Gladijator* bili su sredstva izražavanja radikalnog republikanizma, nasuprot katalanizmu koji je zagovarala Crkva.

---

37 Kat.: *Solidaritat Catalana*, bila je koalicija partija u Kataloniji koje su postojale između 1906. i 1909. (Prim. prev.)

I u takvom stanju stvari, Ema je počela da ispunjava obećanje dato kad je Dalmau oslobođen i odnela je u Narodnu kuću tu sliku, veoma agresivnu i nepristojnu prema Crkvi; odnela ju je u odsudnom trenutku suočavanja Leroša i njegovih radnika s ostatkom sveta. Vođa republikanaca je odlučio da je pokaže medijima kako bi izazvao spor pred otvaranje, i tako je Dalmau preko noći pretvoren u prvaka jedne ogorčene političke, socijalne i verske borbe, tvorca dela koje je uzdignuto u ikonu tog sukoba. Kritičari, novinari i političari raspravljali su preko štampe. Pobunjena masa sveta pali vatru u crkvi koja već gori s jedne strane. Ispusti za vodu s grotesknim glavama koje su nadasve privlačile Dalmaua pretvoreni su u nakaze koje progone nekolicinu sveštenika što beže prteći svoje blago. Mnogi su potražili model među barselonskim hramovima i nisu ga pronašli. Ekstremističke novine su hvalile sliku: „Pokazuje put narodu: uništenje Crkve.“ „Napred!“, podsticale su radikale. „Nedopustivo!“, žalili su se konzervativci. „Uvredljivo!“ „Bogohulno!“ U jednom uglu slike neki čovek se čvrsto uhvatio za veliki srebrni krst, isti kao onaj s moštima Svetog Inokentija, a koza s ogromnim, izuvijanim rogovima s njim je zadovoljavala polni nagon. Lice muškarca je napola prekrivao krst, ali gusti zulufi koji su se spuštali niz obraze i spajali s brkovima nesumnjivo su ukazivali na Manuela Belja, majstora keramičara. „Dalmau Sala mu je bio učenik godinama“, naveo je jedan kolumnista, „ko bolje od njega može znati za Beljove poroke?“

Još nije ni otpočelo zvanično otvaranje a na vratima Narodne kuće već je došlo do čarki; više grupa je bacilo kamenice na nju u nekoliko navrata, a u drugim prilikama su se neposredno upustili u okršaj s radnicima unutra. Leroš je huškao svoje pristaše i održavao napetost oko Dalmauove slike. To mu je bila taktika: psovke i huljenja na Boga; podsticanje borbi; protivrečni i uvek preterani članci: žestoke tuče s karlistima, braniteljima vere i Crkve; upadi na mitinge, na verske proslave pa i na praznična okupljanja kao što je bilo igranje kola sardana. Svim tim delovanjem republikanac je učvršćivao poseban identitet: borbu protiv bogataša i buržoazije. I u tu svrhu je okupljao nezadovoljnike i izopštenike iz društva podstičući ih na nasilje i napade, stvarajući nezaustavljiv radnički pokret, u potpunosti pod njegovim nadzorom i vodstvom.

Bila je poslednja nedelja u oktobru 1907. godine. Velika sala Narodne kuće bila je prepuna, ne samo zbog ljudi koji su došli naročito zato da bi prisustvovali otvaranju nego i zbog velikog broja članova koji su koristili prostorije kluba na neradan dan, srećnika koji su, imajući pravo na to, odlučili da se pridruže proslavi. Dalmau je stajao na prvoj galeriji, gde je bio smešten pijanista, tačno iznad glava onih koji su se tiskali u velikoj sali, i osećao isti nemir kao na dan otvaranja Međunarodne izložbe lepih umetnosti. Uprkos svim kritikama već napisanim o njegovoj slici, imao je potrebu da na licima tih ljudi zagleda kakav utisak ostavlja njegova slika. Ništa nije smelo da skrene pažnju prisutnih, mada su verovatno osećanja, interesi ili radnička borba potrli umetnički kvalitet njegovog rada.

Pogledao je desno od sebe i ugledao Emu. Skupio je usta kao da se žali što je tu i što čeka Leroša i njegove vođe, a ona mu je odgovorila usiljenim osmehom. Zračila je i

izgledala privlačno. Žuzefa je noću ostajala duže kako bi sašila odeću koju je sad imala na sebi: pripijenu suknju marinskoplave boje koja je padala do gležnjeva, te su joj se videla stopala, i belu, veoma dekoltovanu bluzu čije je grubo laneno tkanje pokrivalo mnoštvo divnih svilenih raznobojnih čipki koje je Žuzefa vezom prisila na nju. Ukrase je pozajmila od prodavačice iz radnje za koju je s vremena na vreme obavljala poneki posao. Žena je najpre odbila, te svilene čipke su bile veoma skupe, i ako ih Žuzefa ne bi vratila, ili bi se nekako oštetile, morala bi da ih plati; međutim, predomislila se kad joj je Dalmauova mati poverila za šta joj trebaju. „Muž i ja nameravamo da dođemo onog dana kad budu otkrili sliku!“, priznala je likujuć. Cipele je takođe pozajmila od jedne komšinice, ali obema se najviše dopao steznik, koji Žuzefa ne samo da je prilagodila dekolteu Emine košulje nego ga je uz to popustila i produbila tamo gde je stezao grudi. „Vele da se u Francuskoj i ne nosi“, odbranila je svoje prepravke. „Sad nose... grudnjake, a oni su jednodelni, od tkanine, s bretelama, vezuju se pozadi i drže sise.“ Obe su se naposletku nasmejale. Tako doterana, otmjena, s oblinama koje su se nazirale ispod odeće i s grudima oslobođenim steznika koji ih je pritiskao, blago se njišući pri svakom pokretu, Ema je ličila na boginju koja se izdvaja od prostog sveta. Ipak, videlo se da je nervozna, brižna, da se obazire levo-desno, naglo i mehanički prelećući pogledom po sali; menjala je položaj, držala šake sastavljene na stomaku ili ih je brzo sklanjala iza leđa, neprestano se pomerajući.

Otkako je Dalmau ostavio sliku naslonjenu na uzglavlje Eminog kreveta, ona ga je izbegavala; njegova majka ju je obaveštavala o svim koracima vezanim za republikance i poklon Narodnoj kući. Pa opet, pomisao da Ema radi na nečemu što je on stvorio uskomešala je bezbroj osećanja zapretenih u zaboravu. Zašto ne mogu da opet budu prijatelji? Monseratina pogibija je daleko iza njih, i krivice... ako su uopšte postojale, kao i rasprave i oni prokleti aktovi za koje nikad nije doznao ko ih je ukrao. Oboje su proživeli potresna iskustva: on zavisnost od morfina; ona pogibiju muža. A sad živi s njegovom majkom! Pred njima je još čitav jedan život; ona ima negde dvadeset i četiri, on dve godine više. Talas vrlo snažne nežnosti prostruja mu celim telom. Opet je pogleda i uoči da je i dalje nervozna.

– Strah me je da niko neće pogledati moju sliku – usudi se da kaže. Ona se lećnu i smrknu. Dalmau se zapita da li da nastavi. Ipak, odlučio je da hoće. – Svi će piljiti u tebe, slabo će mariti šta sam ja naslikao. Prelepa si.

Ema ostade zatečena. Odavno joj niko nije udeljivao komplimente. Radila je u kuhinji a u njoj je njena ženstvenost nestala u nekakvom prećutnom dogovoru, u saučesničkoj tišini među zaposlenima koji su se tuda kretali: svi su znali za njenu potčinjenost Ekspeditu, niko je nije dirao, ali niko joj nije ni laskao. A van kuhinje... možda poneko dobacivanje, više drsko nego zavodničko dok je prolazila ulicama Barselone. I baš Dalmau da joj uputi ljubaznu reč! Kolebala se da li da mu prizna da se upravo tu, podno njenih stopala, nalazi neko nalik na muškarca koji je duže od godinu dana iskorišćava na odvratn i odbojan način pošto je, onako gojazan, astmatičan i znojav, primorava na izopačenosti pomoću kojih veruje da se približava užitku koji ne može da postigne prirodnim putem. Šta bi Dalmau rekao? Pokajala se što je dopustila da

je ponese Žuzefin polet. Trebalo je da obuče pregaču kuvarice... Ne! Ne bi smela ni da stoji tu.

– Budalo – istrese svoju osujećenost na Dalmaua.

– Lepotice – uzvрати on. Ema zagunđa. – Zašto si tako nervozna? – nije popuštao. – Trebalo bi da si navikla da razgovaraš s ljudima. Profesorka, tako mi je rečeno da te zovu, zar ne?

Šta li su mu još rekli...? Možda da je mnogi prisutni smatraju kurvom, droljom jednog kuvara, onda kad oni sami ne lažu hvališući se pred svima da su se okoristili njenim uslugama. A sad je izložena tako odevena, kao roba, iznad mase muškaraca, i mnogi od njih ne odvajaju oči od nje. Gledala je kako se sašaptavaju, upiru rukom u nju, šale se između sebe. Neki su joj namigivali u času kad bi im se pogledi ukrstili; drugi su joj slali poljupce. Čula je da u nekim javnim kućama bludnice defiluju ispred mušterija dok one ne odaberu. Zamislila je kako se osećaju te žene.

– Mislim da Leroš – produži Dalmau – očekuje da se ti obratiš skupu. Ima mnogo žena.

To joj je saopštio i Romero, Truđerov sekretar: „Moraćeš da održiš govor. Pripremi nekoliko reči.“

Dok ju je od strepnje grebalo u grlu, prolomili su se aplauzi: Leroš i cela njegova svita su se u vrsti kretali galerijom, pljeskajući i pozdravljajući svoje. Stigli su do mesta gde su čekali Ema i Dalmau, i vođa republikanaca ih pozdravi: rukova se s Dalmauom i radosno spusti na Emino lice dva poljupca. Pozva Dalmaua da otkrije svoju sliku u sali dupke punoj radnika. On mu prepusti tu čast, republikanac povuče uzicu, a tkanina koja je prekrivala platno pade na pod. Prisutni začutaše pred crkvom u plamenu, a ćutanje je lagano prerastalo u žamor dok se salom nisu razlegli gromki aplauzi i odobravanje. Dalmau je zaboravio da im zagleda lica; pažnja mu je bila usmerena na Emu, na to lepo lice koje je nekada voleo svim srcem i još mnogo godina čeznuo za njim. Ona je ranije videla sliku, ali dok je stajala okačena tu, a ljudi burno izražavali svoje oduševljenje, poprimala je drugačiju dimenziju. Naslikana je za njih, za njihov ideal, i to zajedništvo ju je uzdizalo i povrh umetnosti, kao da je postala deo nekog sveopšteg plana. Dalmau je to osetio, kao i Ema, kojoj niz obraz skliznu suza, i brzo je obrisa čim je uočila da je on posmatra. Bilo je nebitno: i Dalmau je plakao. Uto se Leroš postavi između njih dvoje, uhvati ih za ruke i natera da ih podignu zajedno s njim. Skandiranje se pojača dok je on mahao rukama u vazduhu, a zatim ih pustio i od skupa zatražio tišinu. Govorio je o Emi. Profesorki. „Da li je se sećate?“ Halabuka razbi tišinu. E pa, zahvaljujući njoj, reče, Narodna kuća sad ima tu prekrasnu sliku; ona ju je donela i takođe je obećala da će doneti još dve, i one će sačinjavati celinu namenjenu da uporno poziva republikance, tu na licu mesta, gde jedu i zabavljaju se, gde slušaju govore i raspravljaju o politici, šta je njihov krajnji zadatak: „Uništiti Crkvu!“ Laskao je Dalmauu dok to nije postalo otužno. „I ne naplaćuje nam svoje slike; poklanja ih“, poverio je okupljenima, a oni su uzvratili žagorom koji se proneo po celoj sali.

– To je radnički slikar! Narodni umetnik! – Publika opet zaglušujuće zapljeska. – Mi republikanci ćemo vam doveka biti zahvalni. Ovde vam je porodica. I tebi,

Profesor; prihvati da ti budem kao otac koga su naši neprijatelji nepravедno pogubili. Ja ću te štiti. Dajem reč pred svim drugovima. Što se nas tiče, ništa vam neće usfaliti. Mi smo vaši dužnici. Pogledajte tu sliku! – zatraži od naroda, i neko vreme nije progovarao. – Mladi vandali! – pozva, tražeći ih pogledom među okupljenima. Mnogi podigoše ruke i zaurlaše. – Uletite pravo u bednu, nazadnu civilizaciju ove zlosrećne zemlje – nahuška ih. – Uništite njene hramove! – dodade uporno pokazujući na Dalmauovu sliku. – Zatrte njene svece! – Aplauzi i klicanje sad predoše u psovke i ratne pokliče.

– Podignite veo iskušenicama i uzdignite ih na položaj majki da biste prosvetili vrstu!

Sad se začu cerek pa i bodrenje okupljenih. „Silujte ih!“ „Pojebite ih!“ „Potucajte ih sve!“ „Razdevičite ih!“

Leroš nastavi sa svojom eksplozivnom hajkom.

– Upadnite u katastrofe. Spalite sve tapije. Uništite društveno uređenje bogataša i buržoazije. Regrutujte vojsku proletera da ceo svet zadrhti od straha. Sad ti nastavi – pozva Emu hvatajući je za ruku i primičući ivici galerije.

– Pljunite u lice popovima...! – poče ona.

Ali nije stigla da nastavi. U tom času odjeknu nekoliko pucnjeva pored samih vrata Narodne kuće a više kamenica polupa prozorska okna. Karlisti i članovi Solidarnosti pokušali su da upadnu u Republikansko bratstvo čuvši Leroševe harange protiv religije i monahinja. U sali su se nalazile cele porodice, s malom decom; to nije bio politički miting. Mladi vandali, zajedno s većinom radnika i nekoliko žena, potrčase da odbrane svoje ljude i svoju teritoriju. Ema skoči s galerije i pridruži im se, urlajući kao da ju je zaposeo vrag.

– Košulja... – stiže da je opomene Žuzefa, u prvom redu, kad je devojka prošla pored nje i Hulije nimalo se ne obazirući na njih.

Dalmauova mati odmahnu glavom, svesna da te čipke mnogo koštaju. Međutim, ubrzo zaboravi na njih. Podiže devojčicu do galerije. „Čuvaj je“, zamoli sina.

– Šta ste namerili, majko? – zabrinu se Dalmau. – Nećete valjda da izađete?

Isto kao Ema, Žuzefa nestade među narodom koji je još uvek bio u sali, iako nije otišla na ulicu, gde se na zaravni između pročelja Narodne kuće i železničke pruge do Madrida vodila bitka na otvorenom. Umesto toga, potraži dvokrilna klatna vrata, koja su povezivala salu i kuhinju. Tu su ljudi radili, pripremajući hranu za taj nedeljni dan.

– Ne možete biti ovde, gospođo – opomenu je jedan konobar.

– E bogami mogu – odvrati ona na njegovo iznenađenje.

– Šta hoćete da kažete? – upita on.

– Ekspedito. Tražim Ekspedita. – I prelete pogledom po kuhinji, ošamućena zbog haosa koji se sručio na nju. Ekspedito. To je muškarac po kome je Ema pljuvala svaki put iznova u svojim košmarima. – Ko je on?

– Onaj tamo – odvrati konobar pokazujući na gojaznog kuvara oblivenog znojem, koji je s velikim naporom sekao na parčad volovska rebra na radnoj površini, naoružan

nožem i velikom sekirom. Žuzefa uzdahnu. – Pripazite se tog čoveka – posavetova joj konobar, videvši da odlučno kreće prema njemu.

Žuzefa prođe kroz kuhinju privlačeći poglede pomoćnika i kuvara. Vika i buka se utišaše. Čak se i sam Ekspedito okrenu pre nego što je stigla do njega.

– Ekspedito? – upita ona ipak, stigavši do njega. Čovek se obilno znojio. U ruci je još držao nož i bio je sav umrljan krvlju i isprskan komadićima mesa i kostiju od rebara.

– Ko ste vi? Šta hoćete?

Feliks, šef kuvara, priđe.

– Želim da te podsetim šta je Leroš kazao o Emi – šapnu Žuzefa. Od samog pominjanja Leroša kuvarevo telo se zategnu. – Rekao je da joj je otac. Da hoće da joj zameni oca ubijenog na Monžuiku. I da je štiti. Da je štiti, razumeš li? I dao je reč da će tako i biti. Pred svima. Znaš li šta to znači, ti barabo, ti kučkin sine? – promrmlja.

Kuvarevo lice, još zajapureno od napornog lomljenja rebara, porumene još više. On stisnu prstima dršku noža i podiže ga. Feliks pođe da se postavi između njih, ali Žuzefa mu pokaza da se zaustavi.

– Nema on muda za to – umiri šefa kuhinje; zatim umornim očima proniknu u najveće dubine tog beskičmenjaka pred sobom. – Ja sam majka slikara te slike koja se silno dopala tvojim gazdama i novinama i nanela veliku uvredu bogomoljkama i zatucanim vernicima: majka slikara koji treba da pokloni još dve slike ovoj kući, i opominjem te, ako samo takneš Emu prstom, ako se usudiš da joj kažeš jednu jedinu reč, niti će stići dve nove slike niti će ostati ona koja je već tu. Razumeš li? Izgubićeš posao a i ti ćeš otići s njim – dodade obraćajući se šefu kuhinje – zato što si to dopustio. Da li sam bila jasna?

– Neće se ponoviti – obeća Feliks.

– Republikanci su dužnici Eme i mog sina. Tako je rekao Leroš, veliki Leroš! Upamtite to zauvek. Svi vi – dodade prkoseći onima koji su se u tom času zatekli u kuhinji – upamtite to.

I napusti kuhinju. „Bravo“, ču u prolazu kako šapuće isti onaj konobar koji je pokušao da je spreči da uđe i još je stajao kod klatnih vrata. Dođe do mesta gde je visila slika njenog sina. Dalmau nije bio tu, ali Hulija jeste: igrala se s drugom decom na podu, a nekoliko majki je pazilo na njih. Malena je ugleda i nasmeši se, ali niti joj je prišla niti je prestala da se igra.

– Zna li nešto o mom sinu? – upita Žuzefa žene.

– Slikaru? – upita jedna od njih.

– Ostavio nam je devojčicu, i pre nego što smo stigle išta da kažemo, istrčao je da se tuče. Muškarci izgleda ne umeju ništa drugo osim da piju, da se klade, tuku i...

– Ovaj ume i da slika – prekinu je treća žena.

Žuzefa je slušala pogleda uprtog u izlaz iz Narodne kuće, gde se okupilo nekoliko ljudi koji su prisustvovali kavgi; ni u jednom od njih nije prepoznala Dalmaua. Zacelo je napolju. Uplašila se za njega i zgrčio joj se želudac, pošto je znala da nije vešt u tučama. Međutim, na kraju se osmehnula: otac bi mu se ponosio koliko i ona. Nije se promolila

napolje. Samo je čekala, kao i većina ostalih žena, posmatrajući kako se deca igraju na patosu.

Naposletku se tuča završila a mladi vandali i radnici su se vratili u salu, mnogi izubijani ili ranjeni. „Karlisti su izvukli deblji kraj“, tešili su se međusobno. „Dobro smo ih namlatili!“ „Trčali su kao ti popovi na slici“, naruga se jedan pokazujući na Dalmauovo platno. „Da bi naguzili jedan drugog!“ Smeh opet preplavi salu. Žuzefa kao i mala Hulija, pošto se igra završila, čekale su Emu i Dalmaua. Pojavili su se, ona zadihana, zamršene kose i naizgled nepovređena. Dalmau je išao za njom hramljući između mladih vandala koji su nahrupili unutra, a većina njih se smejala, kao i Dalmau, koji je odbijao njihovu pomoć. Žuzefa snažno udahnu i ispusti vazduh uz dugačak uzdah. Pažljivo zagleda Eminu košulju, prljavu, pokidanu, bez ijedne svilene čipke koja ju je ukrašavala, sa steznikom koji se video. Moraće da uzme iz novčanika onih sto pedeset pezeta, koje je još čuvala, da plati sve one čipke, tužno je rekla sebi, kad je Ema, još izdaleka, ugleda među narodom, uze da traži po suknji i podiže ruku iznad glava svih oko sebe mašući netaknutim, izvezenim čipkama.

Došao je mesec novembar, i jednog popodneva, hladnog i vlažnog, kad se već bilo smrklo, Dalmauov dah se pretvorio u paru a ona se gotovo pomešala s nekakvom smrdljivom izmaglicom što je lebdela nad ulicom dok je hitao u svoju sobu, kad ga opkoli troje-četvoro ljudi. Koračao je rasejano, uobličavajući u glavi plan za narednu sliku koju je nameravao da uradi za Narodnu kuću, i naivno se izvinivši čoveku koji mu se preprečio na putu, pokušao je da ga zaobiđe i nastavi svojim putem. Međutim, snažan udarac pesnicom u dno želuca spreči ga u tome.

– Jeretiče! – odjeknu u sokaku.

Dalmau ču tu reč presamićen, hvatajući se rukama za stomak, pokušavajući da udahne vazduh koji mu nije priticao u pluća. Glava mu se od šamara silovito okrenu udesno.

– Barabo! Bog se neće sažaliti na tebe. Ubićemo te!

Pokušao je da se uspravi. Ali to je išlo veoma sporo, i on se zgrči iščekujući naredni udarac. Umesto toga, odjeknu pucanj; nije to bio prodoran, oštar zvuk, nego pre hrapav. Dalmau ga ne bi prepoznao; oni drugi jesu.

– Napadnuti smo!

Odjeknu i drugi pucanj. Napadači su pobegli, ali su pre toga udarili Dalmaua u potiljak i zapretili mu:

– Vrat ćemo se po tebe, džukelo. Nećeš ti za džaba vređati Boga, njegove zastupnike na zemlji i pastvu. Želimo te mrtvog.

Izgubili su se u izmaglici. Dalmau se najzad pridigao, udahnuo i naslonio na zid jedne zgrade kad su do njega stigla dvojica mladih vandala. „Jesi li dobro?“ „Da li si povređen?“ Obasuli su ga pitanjima opipavajući ga i otkopčavajući mu kaput da se uvere da nema nikakvih povreda.

– Dobro sam – umiri ih on. – Ko ste vi? – upita, mada je pretpostavljao.

Otpratili su ga do sobe dajući mu savete. „Prvo potraži nas.“ „Neko od nas će uvek biti ovde, ili kod tvoje kuće ili kod Palace, zavisi.“ „Zašto?“, ponovi jedan od njih, začuđen zbog Dalmau – ovog pitanja. „Zato što je Leroš tako naredio. Da te čuvamo, da te branimo.“ Bili su ga upozorili u Narodnoj kući: katolici će ga možda napasti zbog slike. Treba da se pazi. Kao prvi put, kad se Divna pojavila pred njim s pričom koju je čula na stepeništu crkve u Barseloneti. Tada je bio oprezan nekoliko dana, kraće nego

što je glasilo trinšerairkinino upozorenje, a zatim se opustio. Srećom po njega, mladi vandali se nisu poneli tako lakomisleno.

Nijedne novine nisu pisale o pucnjavi u Četvrti Svetog Petra. Četiri uzvika i dva kuršuma nisu bili vest u gradu u kome je te 1907. godine izbrojano sedamnaest uličnih bombi i dvadeset jedna žrtva. Policija nije uspevala da uhapsi teroriste, pretpostavljalo se anarhiste, a preduzete mere, poput obaveze da svaka kuća ima vratarku kako bi se sprečilo da bombe budu postavljene u ulaze zgrada, nisu bile nimalo delotvorne. Niti su kućevlasnici uposlili vatarke niti su se bombe ograničile na vratarske kućice, a javni klozeti u Rambli bili su jedno od omiljenih mesta terorista, i naposljetku su uklonjeni da bi se izbegli atentati. Zbog tolike nesposobnosti, udruženja poslodavaca i razne korporacije zahtevali su da se osnuje privatna policija, nezavisna od državne, pod kontrolom Madrida, i to je te godine ostvareno angažovanjem inspektora Skotland jarda Čarlsa Aroua, koji nije govorio kastiljanski ni katalonski jezik, ali je osnovao Biro za kriminalističke istrage, s nedovoljno osoblja za grad kao što je bila Barselona, bez određenog delokruga i koji će se pokazati, kao što su se zdušno postarale da proreknu sve novine, neuspešan i veoma kratkog veka.

A ako je Englezu Arouu bilo namenjeno da postane spasilac Barselone, Emi je bilo suđeno da spase Dalmaua od svega što ga je moglo snaći, pošto su je mladi vandali koji su se starali o njegovoj zaštiti obaveštavali o svim incidentima u njegovoj okolini.

– A zašto vi to meni pričate? – podvignula je ljutito momcima prvi put kad su otišli da joj podnesu izveštaj, onog dana kad se odigrala pucnjava.

Dvojica vandala su oklevala.

– Zato što si ti šefica – izjavi jedan.

– Leroševa naređenja? – istaknu drugi sležući ramenima.

– Leroševa naređenja – potvrdio je Romero kad se popela do kancelarija da proveri.

– Ali ja nemam nikakve veze s tim. Zašto se Visens ne pobrine za to?

– Šefova naređenja – ponovi sekretar i pođe da zatvori vrata. – Žali se njemu, kao da ti je otac – dodade podrugljivim tonom.

Ema nije htela da zna ništa o Dalmauu, koji je opet kao vihor uleteo u njen život. Setila se njegovih laskanja onog dana kad je prikazana slika, iskrene upornosti iako ga je uvredila, ali u misli joj je najčešće naviralo njegovo iznenadno pojavljivanje u tuči s katolicima. I nehotice, osmeh joj se pojavi na licu kad se podsetila s koliko je žestine i trapavosti uleteo u borbu. Ugledala ga je u okršaju kako kidiše vičući na jednog karlistu, s rukama skupljenim ispred sebe i pesnicama spremnim da udare. I pokušao je, ali protivnik ga je s lakoćom izbegao. Pobojala se da će karlista premlatiti Dalmaua, no nekoliko mladih vandala mu je pohrlilo upomoć. Zatim je videla da je srećan, kao malo dete, i da grli vandale i republikance, zadovoljan kao da je sam-samcijat naterao u bekstvo sve neprijatelje. Žustro zavrte glavom: nije želela da se smeška zbog osećanja koja je pokušavala da odagna. Nije bila spremna ni za kakvu vezu; telo bi joj se napelo od same mogućnosti da dođe do toga. Bezbroy puta se odrekla muškaraca! Tek što je dostigla spokoj koji su joj pribavili Leroševo uvažavanje i javna podrška, a Engrasija, još jedna kuvarica druge klase, podrobno ju je izvestila o Žuzefinoj poseti kuhinji.

Više je niko nije uznemiravao. Ekspedito se pravio da ona ne postoji, a ostali su se ophodili prema njoj učtivo, čak i s naklonošću, kao da je netom prebrodila veoma teško iskušenje. Sa Žuzefom nije razgovarala o tome. Pošto joj je Engrasija ispričala šta se dogodilo uzavrela joj je krv, i istog časa bi se stuštila u Ulicu Bertrejans da zatraži objašnjenje o razlogu zbog kog joj se Žuzefa meša u život, ali zaslepljenost je jenjavala dok je kuvala riblju čorbu. Stavila je više *escarparas*³⁸ kraljevih riba što žive u podvodnom stenju, punih kostiju ali veoma ukusnih, sitnih, da se potpuno raspadnu u loncu s kipućom vodom, i tri poveće grdobine. Odvojila je skuvane grdobine i procedila ostatak čorbe. Žuzefa je to učinila u najboljoj nameri, kazala je sebi odstranjujući koščice i kičmu grdobine kako bi iskoristila meso. I uz to je uspela u svom naumu: sad je poštuju. Procedivši čorbu i očistivši grdobinu od kostiju, usredsredila se na sos od dinstanog crnog luka i paradajza, koji je ostavila na vatri dok je pripremala prilog što će biti poslužen uz njega: pinjole, bademe, beli luk, mrvice hleba, peršun, malo šafrana, i poslednji dodatak koji će mu dati izvrstan ukus: džigericu grdobine. Uostalom, pomislila je dok je mehanički usitnjavala sastojke priloga, potegnuti tu temu značilo bi priznati situaciju koju nikad nisu iskazale naglas, ali ne zato što Žuzefa nije znala za to; ona je poštovala njenu privatnost i odluke; nikad joj to ne bi sasula u lice. Pomešala je čorbu, ribu, crni luk s paradajzom i prilog, pustila da vri koliko je trebalo da se sve poveže, i pripremila prepečeni hleb uz koji će biti poslužena čorba. Volela je Žuzefu: ta žena ju je prihvatila kao rođenu ćerku i obožava Huliju, do te mere da se odrekla svojih načela i prihvatila dobrotvornu pomoć Crkve.

Te večeri, kad se vratila kući i zatekla Žuzefu za šivaćom mašinom, samo se osmehnula, poljubila je u čelo i zamolila da prestane da radi. Nisu razgovarale o njenom upadu u kuhinju, ni o Ekspeditu i Eminom novom položaju. Istrgla je iz Žuzefinih ruku odeću koju je šila i čavrljale su o Huliji, koja je u sobi spavala mirnim snom.

Od tog dana se osetila oslobođenom: imala je posao koji joj je omogućavao da izdržava ćerku, živela je sa svojom porodicom i bez muškarca koji bije uznemiravao i zlostavljao. Stoga nije želela da se smeška sećajući se kako Dalmau nespretno napada karlistu; želela je jedino da zaboravi, da pusti vreme da ublaži njene strahove i mržnju, i da živi.

Maraljano je dozvolio Dalmauu da ostane do otvaranja Palate muzike, predviđenog za dva meseca, početkom februara 1908. godine. Veliki je radnik, čestitao mu je Italijan, ali svađa s Gregorijom izazvala je napetu atmosferu u radionici. „Devojka je veoma omiljena među ostalima“, izjavio je majstor, a tome je trebalo dodati i Dalmauovu vodeću ulogu u događajima s republikancima i posledice koje bi mu to moglo prouzrokovati na tržištu.

– Uzdám se da si odabrao pravu stranu – poželeo mu je na kraju, iako se u pozadini njegovih reči opažala izvesna zamerka.

---

38 Kat.: sitnija morska riba poznata kao bodeč, bodeljka ili škrpun. (Prim. prev.)

Dalmau razmisli nekoliko časaka. Mogao je da odgovori da mu niko nije pomogao da ostane na toj drugoj strani, majstorovoj, na strani slikara, i da ga ukori oštrije nego što je zvučala njegova blaga grdnja, ali odlučio je da se ne upušta u to. Napravio je grešku pokušavajući da uđe u svet koji nije bio njegov.

– Nalazim se na strani koja mi pripada, majstore, na strani radnika, na strani zaposlenih za platu u umetničkim ateljeima.

I tu je završio priču. Maraljano se osetio pogođeno, klimnuo stisnutih usana i poželeo mu sreću.

Dalmau je nepomično stajao na sredini pozornice, male, projektovane isključivo za orkestre i borove kao što je bilo Katalonsko pevačko društvo. Veličanstvene, impozantne orgulje uzdizale su se nad njim gotovo preteći, na drugom spratu, iza njegovih leđa, iznad mesta na kome su Maraljanovi radnici dovršavali mozaike koji su sačinjavali odeću muza, i trenkadis koji će prekriti ceo taj čeon zid. Međutim, u tom trenutku je na radnike i majstore najveći utisak ostavljao veliki svetlarnik koji su čuveni staklari Rigalt i Granelj postavili na stropu koncertne dvorane. Izuzetan rad, nenadmašan, po rečima onih koji su videli sveta i ubrajali se u poznavaoce umetničkih dela. Kad su iz prostora uklonjeni skele i ostali pribor za rad i za bezbednost, zasijao je svetlarnik, pravougaonog oblika, dužine šezdeset metara kvadratnih, sastavljen od dve hiljade i šeststo okruglih komada raznobojnog stakla, među kojima su se isticale crvena i nijanse oker boje na ogromnoj konstrukciji koja se spuštala iznad publike u parteru. Neki su je poredili s obrnutom kupolom, s balonom ili zvonom, sa žarkim suncem ili upaljenom svetiljkom. Drugi su se usudili da na njoj razaznaju grudi jedne od četrdeset devica čija su pepeljasta lica geometrijski opasivala pravougaonik svetlarnika, poput hora anđela. Dalmau je, međutim, u tom skeletu od šarenih kolutova što je visio iznad publike opazio grudnu bradavicu: ogromnu bradavicu koja je polazeći od devica napajala unutrašnjost koncertne dvorane svetlošću.

Svetlarnik je zatvarao vasseljenu svetlosti koju je zamislio Domenek. Koncertna dvorana se uzdizala poput kristalne kutije: hiljade staklića učvršćenih olovnim trakama, umetnički izrađenih, na zidovima, s pregradama u vidu zavesa, kao i na stropu, namenjenih da preplave hram muzike raznobojnom svetlošću. U tom prostoru sa zbrkanom dekoracijom i zasenjujućom kompozicijom, svetlost i zvuk će se stapati u neverovatnom spektaklu.

Radovi su se završavali pa se i Dalmauov posao okončavao, isto kao što se primicao kraj jednog razdoblja, modernističkog, koje je iz korena izmenilo pojmove i merila, budeći čitavo jedno uspravano društvo, dotad ušančeno u neoklasicizmu a možda i u prostoti. Uz Palatu muzike nastavljena je izgradnja dva velika modernistička projekta: Gaudijeve Sagrada Familije i Domenekove Bolnice Svetog krsta i Svetog Pavla. Osim njih, dovršivši Kuću Batljo, Božji arhitekta je pre dve godine preduzeo izgradnju novog zdanja u Paseđ de Grasiji: Kuće Mila, poznate i kao Pedrera,³⁹ stambene zgrade na kojoj je kamen na pročelju, kod prozora i balkona, na zidovima i

---

39 Šp.: *La Pedrera* – kamenolom. (Prim. prev.)

štabovima poprimao zakrivljene, žive, dinamične oblike, a njima se pridružila izuvijana mreža kovanog gvožđa na balkonima. Enterijer je bio sličan: nepravilne odaje, zapleteni hodnici i dvorišta, svi iskrivljeni, talasasti, vijugavi, kao i stanovi. Pričalo se da će to biti Gaudijevo poslednje svetovno delo posle kog će se u potpunosti posvetiti Sagrada Familiji. Dalmau je čuo priču da se supruga kućevlasnika, gospođa Mila, požalila da ne vidi nijedno ravno mesto gde bi po završetku radova smestila klavir, a Gaudi joj je na to uzoholjeno preporučio da pređe na flautu.

Dalmau nije uspeo da proveriti koliko je ta glasina tačna, ali je zato shvatio da je Gaudi najzad ostvario svoj cilj: udahnuo je život kamenu, postigao da on poprimi pokret. Međutim, ta poslednja modernistička zgrada zidana u Paseđ de Grasiji u Barseloni nije naišla na odobravanje građana a ni mnogih intelektualaca, koji su se rugali delu i nesmiljeno ga kritikovali u začecima, što se arhitekture tiče, jednog novog umetničkog i kulturnog pokreta koji je već bio stupio na snagu otkako ga je, 1906. godine, ustanovio filozof i pisac Eudeni d'Ors: noventizam.⁴⁰ Nastao je umetnički, književni, pa i arhitektonski pravac pod uticajem politike, fanatični katalanizam zastupljen u tom periodu; društvena umetnost isprepletena s političkim ciljevima katalonskog društva. Od eksplozije modernističke magije, individualne, stvaralačke, maštovite, težnja je prebačena na razum, stabilnost, svedenost, red i sklad, napajajući se sve vreme tradicijama Sredozemlja, svojstvenim katalonskom narodu. U arhitekturi je to značilo povratak klasicizmu i zlatnom preseku. Umetnik je gubio nezavisnost, trebalo je da se uklopi u tkivo katalonskog društva i radi za njega, bilo preko umetnosti bilo preko raznih kulturnih dešavanja.

Zapravo, pomisli Dalmau, on manje-više čini isto to, ako ne zbog katalanizma, a ono zbog radničke klase. Individualizam i slobodu koji su mu omogućavali da slika šta želi, kao što je bio slučaj s *Mozaičkim ateljeom*, zamenio je politički cilj: raspaliti strasti naroda; podići ga na noge protiv Crkve, kao što su noventisti nastojali s nacionalnim vrednostima.

Tog devetog februara 1908. godine, na dan svečanog otvaranja Palate katalonske muzike, Dalmau je uspeo da se umeša među više hiljada povlašćenih gostiju koji su dobili pristup unutra. Popravke u poslednji čas, objasnio je vrataru, da, naravno, mogu da provere kod majstora Maraljana, ili čak kod Domeneka. „Idi i potraži ga“, zatražio je od tog čoveka, dodajući da on može da čeka, ali ako se okruni loše pričvršćen mozaik... „Ne, čoveče, ne!“, uporno je zahtevao, pred dvojicom portira natuštenih lica koji mu nisu dali da uđe na ulaz za osoblje. „Je l' vi mislite da ja nemam druga posla nedeljom? Do mojega, idite već jednom i pitajte nekoga.“ Ali nisu. Umesto toga, zatražili su mu ličnu kartu i upisali njegovo ime. „Ako lažeš, ja ću ti zapržiti čorbu“, zapretio je jedan od njih. Dalmau je slegnuo ramenima, kao da ne haje za to. Zatim su ga pustili da prođe.

Nakon govora predstavnika vlasti i biskupovog blagoslova Dalmau se, stojeći iza poslednjeg reda sedišta na trećem spratu, prepustio zvucima koncerta Berlinskog filharmonijskog orkestra kojim je dirigovao Ričard Štraus i koralu u izvođenju

---

40 Kat.: *noucentisme* (Prim. prev.)

Katalonskog pevačkog društva, muzici i pevanju koji su po prvi put preplavili tu prostoriju, izlivajući se iz nje, da bi doprli do ljudi i protresli ih, izvlačeći iz njih osećanja s hitnjom svojstvenom kratkotrajnom blesku munje. Dalmau je slušao i izgubio se u svetlosti koja je, kao još jedan izvođač, ulazila kroz prostrane prozore i svetlarnik, nema i bleštava, unoseći boje u glasove i note, prenoseći ih do gledaoca obavijene magičnim odblescima. Čaroliju su upotpunjavala umetnička dela koja su okruživala spektakl: keramika je titrala sa svetlošću; vijugavo kovano gvožđe se poigravalo s muzikom kao da je izaziva da sklizne niz njegove zavijutke; kamen je podupirao neobuzdana osećanja kadra da usisaju vazduh, a muze i skulpture su se osmehivale i pevale. Dalmau oseti da mu ponestaje vazduha. Predstava se nastavila, još poletnije i veličanstvenije ako je to bilo moguće, ali on je opazio, neodoljivo snažno, strahovito uznemirujuće, da se tu, upravo u tom času, s ljudima okupljenim u remek-delu katalonskog modernizma, stavlja tačka na jedno razdoblje.

To o čemu je slušao i što je već imalo svoja ostvarenja u književnosti, slikarstvu i vajarstvu sad je proživljavao zajedno s hiljadama ljudi koji su želeli da preinače umetnost u ime politike. Katalanizam je pobeđivao. Neće više biti kamenja u pokretu ni raznobojnih poljubaca i slika u toj magli koja je podbadala uobrazilju gledaoca.

Osetio je zapanjenost i napustio Palatu muzike mnogo pre završetka koncerta. Skulptorska kompozicija, poput izrezbarene glave na pramcu broda, uzdizala se na uglu dva pročelja, i prionula mu je uz leđa dok je koračao Gornjom ulicom Svetog Petra. Ispred svih ostalih likova, jedna devica koja je predstavljala katalonsku muziku visila je u vazduhu: kosa joj se vijorila na vetru, odežda joj se priljubila uz telo, ruka joj je bila podignuta, kao da uistinu plovi; iza nje, okružujući je, nalazio se katalonski narod predstavljen simbolima zanimanja a povrh svih, sa sabljom u jednoj i katalonskom zastavom u drugoj ruci, u oklopu i s kacigom na glavi, Sveti Đorđe, svetac zaštitnik Katalonije.

Dalmau je ostavljao za sobom višegodišnji rad na čarobnoj zgradi koja je, ipak, već počela da dobija kritike racionalista, nesposobnih da shvate, a kamoli da osete, takav izliv stvaralačke sposobnosti. Ali ostavljao je za sobom i svoje zanimanje keramičara. Otkako mu je Maraljano najavio da više neće raditi kod njega, počeo je da luta od jedne do druge barselonske radionice i fabrike keramike, velike ili male, važne ili skromne. Niko mu nije ponudio radno mesto. „Krizo.“ „Imamo višak radnika.“ Mada, u jednoj su mu priznali pravi razlog: „Ako postoji neko na crnoj listi u svetu keramike, to si ti, Dalmau Sala.“ Doznao je za don Manuelove pritiske; priznali su mu jasno i glasno. „Jeste, dolazio je ovde da razgovara s gazdom. Jeste, o tebi.“ Ali nije samo njegov bivši majstor zahtevao od ostalih da ga ne uposle; i mnogi drugi arhitekti, gotovo svi povezani s lukovcima, postigli su da mu se zatvore sva vrata. Zapravo, većina svih tih arhitekata, građevinskih predradnika i velikih proizvođača keramike bili su katolici; ako nisu bili, pretvarali su se da jesu, a ako zaista niti su to bili niti su se pretvarali, bio im je blizak katalanizam, i naposletku, konzervativni nazori, a sve te ideje i stremljenja sudarali su se sa Dalmauovim stavom u korist radnika i njegovim gledištima protiv Crkve, o kojima je štampa tako nadugačko i naširoko pisala i pretresala, hvaleći ih ili kudeći.

Odavno je, dakle, odlučio da potraži posao u nekom drugom sektoru, makar i kao pomoćnik ili čistač, najbeznačajniji radnik u njemu nepoznatim procesima proizvodnje. Nije mu bilo bitno kolika će mu biti plata dok bude dovoljna da se hrani i da nastavi da slika u sobi koja je izlazila na terasu gde su žene prostirale veš. Te slike su predstavljale njegov životni cilj: borbu protiv Crkve, protiv vlasti koju je predstavljala i vršila grubo, kao sada, iznova, odbijajući da mu da čak i hleb. Ali nije pronašao nameštenje: nikome nije bilo potrebno još osoblja, pogotovo ne bez iskustva. „Plaćajte mi koliko budete hteli“, pokušao je da ubedi prve poslodavce kod kojih je otišao. Izostavio je to u narednim razgovorima; ti ljudi su se nasmejali, neki bez zazora i grohotom, drugi zajedljivo. „Mi već plaćamo koliko hoćemo“, odgovorili su svi uglas, „a kome se. ne sviđa, neka štrajkuje.“

Onog jutra kad ga je pohodila Ema, u Dalmauovu dušu se bio uselio očaj. Prišla mu je u samoj Gornjoj ulici Svetog Petra, s jednim mladim vandalom koji je stao malo podalje, a glas joj je nadjačavala buka koju su proizvodili završni radovi na skulptorskoj kompoziciji izrezbarene glave na pramcu Palate. Opazio je da mu krv silovito kola po celom telu. „Ne čujem te“, odgovori pokazujući jednom rukom na svoje uvo dok ju je drugom, ne razmišljajući, uhvatio za mišicu da bi je odmakao od galame.

Ema odskoči unazad od samog dodira.

– Ne dotiči me!

– Oprosti – zamoli on pošto su se sklonili od buke. – Nisam imao nameru...

– Pusti to – prekinu ga ona.

– Da pustim? Voleo bih da ne moram. – Ema nabra obrve, reagujući u odbrani. – Voleo bih da te opet vidim, a ne da pustim to. Sutra i prekosutra...

Srce mu je snažno tuklo, hrabreći ga da nastavi, kao da učestvuje u željama i osećanjima što su eksplodirala u njemu čim ju je ugledao.

– Dalmau... – Ema uzdahnu. – Naše je odavno umrlo.

– Nije tačno, živi smo – odvrati on. – A ako smo živi, zašto ne bismo mogli...?

– Zato što ne bismo, Dalmau, ne bismo – opet ga prekinu Ema.

– Možda jesmo živi, ali u meni je toliko toga umrlo... – Dugo se ponižavala pred Ekspeditom, i to ju je izjedalo i onemogućavalo da razmišlja prirodno o muškarcima. Ako bi samo zamislila da vodi ljubav s nekim, ophrvao bi je stid, osetila bi se prljavo, zgađeno, a kuvareve izopačenosti bi joj nadošle u sećanje i oduzeli bi joj se i telo i duša, i nije bila u stanju da reaguje. Pokušala je sad. Udahnula je duboko. Isterala je deo svojih demona i opet udahnula.

– Smrt – došapnula je Dalmauu – nije nešto što dođe odjednom; jeste, to je moguće u nekim slučajevima, ali najčešće nas saleće malo-pomalo, krađući nam sreću, prijateljstvo, dostojanstvo, dok nam konačno ne zada kobni udarac. Ne očekujem da ti to razumeš, Dalmau – dodade uočivši izraz neverice na njegovom licu – ali tako je. Međutim, ionako nisam došla da razgovaram o smrti i o nemogućim romansama.

Žuzefa joj je ispričala u kakvom položaju joj se nalazi sin: ne može da pronađe posao. Republikanci, Leroš prvi među njima, moraju da mu pomognu, pokušala je da ubedi Emu još iste večeri kad joj je Dalmau priznao kako mu je. On ne naplaćuje svoje

slike, niti bi to učinio. Reč je o njegovom doprinosu borbi; drugi umiru od gladi ili izlažu riziku dobrobit svoje dece i žena. Izgubio je posao kod mozaičara između ostalog zbog političkog aktivizma, a takav stav ga sprečava da nađe drugi posao. Republikanci moraju da reaguju, oni imaju veze, a uz to se tiče i njih: ako Dalmau ne bude jeo niti mogao da plati sobu, onda neće ni slikati.

– Radio bi u gradskim ekipama na rušenju svih kuća koje treba ukloniti da bi se izgradila velika ulica što će polaziti upravo odavde, gde se mi sad nalazimo, i pružati se do mora – ponudi mu Ema nakon što je priznala da se zabrinula i da je došla tu na Žuzefinu molbu. – Predviđeno je da radovi na spravnjivanju sa zemljom otpočnu za nešto više od mesec dana. Da li si zainteresovan?

Dalmau je bio poznat taj projekat, koji će zaista otpočeti u tom roku, na dan kad kralj Alfonso XIII doputuje u Barselonu da otvori radove. Bila je to jedna od tri velike avenije predviđene Serdinim planom, od kojih još nije bila napravljena nijedna. Ta će se zvati Vija Lajetana, biće prva, a njena namena će biti da poveže moderni deo grada s lukom. Posao se sastojao u rušenju više od šeststo kuća, čijih će više hiljada stanovnika biti preseljeno u uboge krovinjare, bez komunalnih usluga i higijenskih uslova, podignute na brzu ruku na samoj plaži ili na planini Monžuik.

– To je projekat za bogate – odvrati on. – Bezbroj radničkih porodica biće primorano da zameni svoje kuće izbama na kužnim mestima. A sve to da bi industrijalci i buržujci što pre stigli do luke i izgradili velike zgrade u toj novoj oblasti.

– Tačno – priznade Ema – ali jedino to su mi ponudili. Republikanci imaju veze u Gradskom veću.

– Ne znam, Ema – dvoumio se Dalmau, koji je iz moralnih razloga osećao odbojnost prema takvom urbanističkom projektu. – Potreban mi je posao, ali teško mi je da učestvujem u tome.

– Onda... – zausti ona.

– Razmisliću, mada ti unapred kažem da ću, ako pronađem ijedan drugi posao, koliko god bio vredan prezira, prihvatiti bez oklevanja.

Oboje su nekoliko časaka ćutali, izbegavajući da pogledaju jedno u drugo.

– To je tvoja odluka.

– Hoćeš li da ti pokažem kako napreduje druga slika? – iznenadi je Dalmau.

– A da li bi trebalo da upoznam te dve žene koje tucaš? – okomi se Ema na njega bez razmišljanja. Dalmau preblede i skrenu pogled ka mladom vandalu koji je, podalje od njih, ubijao vreme šutirajući nepostojeće kamenje na ulici i nije prestao da šetka gore-dole. – Ne, ne želim – vrati ga Ema u stvarnost. – Videću sliku kad je budeš doneo u Narodnu kuću.

– Ema – pokuša on da se izvini.

– Ne moraš ništa da mi objašnjavaš – ne dade mu ona da nastavi.

Nije želela da ima ikakve veze s njim, ali nije bila u stanju ni da spreči da je Dalmauov ljubavni život pogada; ta unutrašnja protivrečnost ju je uznemiravala i nije pronalazila izlaz iz nje. U svakom slučaju, nema pravo da preispituje kako se on

zabavlja, pomislila je opet opominjući sebe što razmišlja tako površno, nastojeći da ne pridaje značaj Dalmauovim ljubavnim vezama.

– Javićeš mi za posao – oprosti se naprečac.

Ema je ko zna koliko puta bila obećala sebi da nikad neće ni zucnuti o Dalmauovim sadašnjim ili bivšim vezama s kim god je njemu drago, pa ipak, prekorila ga je zbog toga prvi put kad su se sreli. Izletelo joj je iz dubine duše, nesvesno, poput oštrog noža skrivenog u njoj koji se najednom pomolio da pozledi. Ali koga pozleđuje? Zar Dalmau nema pravo da spava s kim mu je volja?

Onog dana kad su joj dvojica mladih vandala od onih što su čuvali Dalmaua ispričali uz smeh i bezobrazne upadice govorkanja i tračeve žena iz kvarta o slikarevim vezama s dve komšinice iz zgrade, Ema je iznutra osetila prazninu, kao da su joj se svi organi skupili. „Ili više od dve!“, uzviknu jedna bezuba starica čiji je jedini posao u toku dana bio da sedi na stolici ukraj ulice, da čisti bob ili grašak, da ljušti krompir ili da trebi od kamenčića sočivo i leblebije. „Glupačo!“, uvredi Ema sebe. Ali iskustva i nadanja iz mladosti vraćala su se snažno, kao da žele da pomute pogled na nemaštinu i bešćašće koje joj je usud udelio. Međutim, ti blesci nade su joj dozvoljavali da sanja, i ta sekunde u njenom umu pretvarala u beskonačnost, dok se ne bi vratio Tručero, ili Ekspedito, i Ema je drhtala, ili plakala u samoći videvši kako njene čežnje bivaju zatrovane.

Tručero je označio početak njenog prepuštanja, pokoravanja, ali on se držao ustaljenog seksa i težnje ka isticanjem sebe: javnog hvalisanja. Onda je uspela da se izbori za dobro plaćen posao a drugi muškarac, Ekspedito, doveo ga je u opasnost dok mu se nije potčinila. S kuvarom je prekoračila svaki prag stida i poniženja. Ogromni trbuh i sićušni penis otežavali su mu da prodre u nju. Jeste, uspeli su u nekoliko navrata, u komplikovanim pozama, uz pomoć stolnjaka smotanih kao jastuci, ali sopstveno iskustvo, prisilno a često i smešno, i nesposobnost za seks, postidivali su i ljutili kuvara. Najčešće je u prilikama kad je tražio da budu zajedno koristio kuhinjski pribor da bi postigao užitak. Tučak za drobljenje u avanu, što deblji to bolje; drške žica za mućenje i kutlače; sve je služilo da ga uvuče u Eminu vaginu i anus... Ili u svoj, dok je zahtevao da mu liže penis, zadnjicu, da mu jezikom gladi trbuh ili oklembešene debeljuškaste grudi. Kasnije joj se u kuhinji smeškao upotrebljavajući taj pribor a da ga nije oprao, i lizao tučak avana pretvarajući se da proba prilog za umak.

– A zašto mi pričate o slikarevom privatnom životu? – zagrme Ema pred mladim vandalima terajući te prizore iz uspomena.

– Za slučaj da ustreba da ga branimo i od muževa rogonja – nasmeja se jedan od njih, kome šefičin ton nije uterao strah u kosti.

Ema zastade. Raširi ruke i zamaha.

– Ne... Otkud ja znam! – zakuka.

– Uh – umeša se i drugi mladić – ako ga uhvati na delu jedna bitanga, ili obojica istovremeno, ostaćemo i bez slikara i bez slika za Narodnu kuću, a to se neće mnogo dopasti Lerošu... niti ikom drugom.

– Onda ga štitite i od toga – prihvati Ema. – Da ga niko nije pipnuo.

Leroš već ima dovoljno nevolja, pomisli ona, da bi jedna pride bila da dvojica rogonja isprebijaju njihovog slikara. Zbilja, kao što je najavio kad je isteran iz republikanske partije, u januaru 1908. godine je osnovao novu republikansku organizaciju, Radikalnu stranku, ali kroz samo mesec dana je bio primoran da pobjegne iz Španije i skloni se u Perpinjan zato što ga je sud osudio na zatvorsku kaznu zbog objavljivanja prevratničkih pesama. Partija i političko delovanje prepušteni su nasilnim mladim ekstremiposao Dalmauu, pomalo podozrivo se pitajući neće li Leroševo bekstvo uticati na njene prilike, ali ta sumnja se razvejala pred držanjem njenog bivšeg ljubavnika, kao i svih oko nje u kuhinji: i izdaleka, Leroš je još uvek bio vođa, i njegove odluke su bile neprikosnovene.

Tručero više nije izlazio s plavušom koja je istisnula Emu; viđala ga je s ovom ili onom u restoranu Narodne kuće, ali pričalo se da te veze nisu nimalo ozbiljne. Možda je politički prvak zbog toga pokušao da joj se udvara. „Za dobra stara vremena“, šapnuo je i nežno, kao da ne želi da pretera, pomilovao ju je po leđima. „Udri ga kolonom u jaja!“, pomisli Ema u tom času. Presamitio bi se. Urlao bi od bola. Stajao je pred njom; trebalo je samo da snažno podigne koleno i udari.

– Ako je zato, zaboravi – došapnu i ona njemu, odbacujući mogućnost da ga udari kolonom. – Nikad nisam uživala s tobom. Užasno si loš ljubavnik. – Tručero se skameni. – Ali, budi miran – nastavi – od mene to niko neće doznati. Nikad to ne bih učinila drugu.

Otvaranje početka izgradnje nove velike saobraćajnice koja je trebalo da poveže delove grada po Serdinom planu, Ešample s barselonskim pristaništem, odigralo se jednog utorka u martu 1908. godine u prisustvu kralja Alfonsa XIII, brojnih zvaničnika i mase sveta u kojoj su stajale Ema i Žuzefa. Po završetku govora, monarhu je uručen srebrni pijuk, i on je uz zvuke kraljevskog marša sišao s kraljevske tribine, jedne od pet postavljenih, gde se isticala fotelja na kojoj je sedeo, zaputio se do zgrade u vlasništvu markiza Munistrola, u broju sedamdeset jedan u Ulici Amble, udario u kamen koji je brzo popustio i pao.

– Čemu kog vraga plješću? Glupači – obori se Ema na okupljeno mnoštvo.

– To je njihov kralj – odvratila Žuzefa.

Došle su tu iz prostog razloga što se Dalmau nije izjasnio da li prihvata posao koji je podrazumevao iseljenje hiljada siromaha. Žuzefa je znala da je on, otkako mu je Ema to predložila, nastavio da traži zaposlenje. Ali nije ga našao, bio je prinuđen da prizna na nedeljnom ručku. Ipak, nije potvrdio majci ni da će prihvatiti posao fizičkog radnika pri Gradskom veću, a otada se nisu ponovo videli.

– Eno ga – izjavi Ema pokazujući na jednu od šest brigada radnika Gradskog veća koja je prolazila u povorci ispred kralja.

Žuzefa je pokušala da ga prepozna. Bezuspešno. Vid ju je izdavao; bilo je veoma naporno šiti od dvanaest do četrnaest sati na dan. Uprkos svemu, klimnula je s

gnušanjem na licu. U sebi je želela da Dalmau odbije posao zbog kog će hiljade ljudi ostati bez kuće i biti proterano u krovinjare na plaži, ali sin joj je zasigurno u dovoljno očajnom položaju da je morao da pristupi tim gradskim ekipama za rušenje. Bilo joj je žao dok su ljudi klicali radnicima kao da su pobedonosni vojnici na povratku s bojnog polja. Mizanscen dostojan vladara koji je počastvovao Barselonu svojim prisustvom: ispred radnika Gradskog veća stajale su dvoje taljige, u jedne je bilo upregnuto šest konja a u druge šest mula, i sve životinje su bile opremljene podsedlicama u svili i zlatu, prevozeći alat radnika. Na čelu svake brigade je stajao nadzornik s lovorovom granom s koje je visila cedulja s naznakom koju kuću treba da sruše, a iza njih orkestar. Vojnici i gradski policajci bili su svečano obučeni, blistali su. Što se tiče građanskih vlasti, muškarci su nosili frak i cilindar, a dame su se doterale, obukle svilene haljine i stavile nakit.

– Smešno! Besmisleno! Nedopustivo rasipništvo u vreme u kome živimo, i uvredljivo sluganstvo – opet se požali Ema – kao da smo robovi.

– To je monarhija – odvratila Žuzefa – traćenje novca, nastranost, razmetanje vlašću, hirovitost. Zato smo mi republikanci.

Ema je netremice gledala u Dalmaua dok je prolazio pored kralja: vukao je noge, pognute glave. Republikanci su podržavali urbanistički projekat, da, ali kako se osećao Dalmau izdajući svoje? Tručero je mogao da mu ponudi i neko drugo radno mesto; sigurno je raspolagao još nekim izborima. Međutim, verovatno ga je verbalni udarac kolenom u muškost naveo da predloži taj kao jedinu mogućnost. Ema uzdahnu. Žuzefa i dalje nikako da ugleda sina, ali čula je Emin uzdah i opazila njen nespokoj.

– Nema drugog izbora. Mora da jede – naglasila je. Ema samo zamišljeno klimnu glavom. Žuzefa je opazila taj pokret. – I ti si morala da jedeš, i da hraniš ćerku... pa i mene.

– Šta hoćete da kažete?

– Hoću da kažem da smo svi u nekom trenutku života bili primorani da se ponizimo i učinimo nešto neprilično, za sopstveno dobro ili za dobro svojih najbližih. Sad je došao red na Dalmaua. Ranije si to bila ti. Trebalo bi da zaboraviš prošlost.

– Ne znate šta govorite, Žuzefa. Neke stvari se nikad ne mogu zaboraviti.

Ceremonija se završila i ljudi su se razilazili nakon što je kralj nestao praćen aplauzima. Žuzefa i Ema su odlučile da krenu zaobilaznim putem po gradu, Kolumbovom avenijom, koja se otvarala ka prednjoj strani luke, pre nego što zađu u uličice u kojima će, sasvim sigurno, naići na neku brigadu kako ruši kuću.

– Devojko, sve se zaboravlja. Zaboravljamo čak i smrt nama dragih bića, a to je najveća nesreća koja nas može zadesiti.

– Žuzefa...

– Sećaš li se Monserat?

– Da, naravno! – pobuni se Ema uvređeno.

– Koliko puta na dan?

Napravile su nekoliko koraka ćutke. Ljudi su se neprekidno, haotično, kretali po luci; vreme prolećno, prijatno; miris ribe snažan i omamljujući.

– Ne budite okrutni – potuži se Ema.

– Nisam. Koliko puta se setiš Monserat? Jednom nedeljno, možda? Kad naletiš na nešto što te podseti na nju, je li tako?

– Žuzefa, molim vas...

– Bila mi je ćerka, a meni se događa nešto slično. I dalje je oplakujem onim noćima kad me savlada njena bolna odsutnost, ali za šest godina njene crte lica su se rasplinule u mom pamćenju i ostao mi je samo njen duh. Zatim te svakodnevni život proguta i misli ti lete od jednog do drugog mesta zavisno od događaja. A tuga zbog Monseratine pogibije ublažila se zbog tvog i pre svega zbog Hulijinog prisustva. – Hodale su ćutke, na umere.no toplom suncu, okružene vikom i mirisima. – Ne mislim da time izdajem sećanje na svoju ćerku – izjavi Žuzefa na kraju. – Vрати se životu, Ema. Pokušaj da uživaš, zaboravi!

– Žuzefa... – Još pređenih koraka, ćutanje obe žene nasuprot graji u pristaništu. – Dogurala sam dotle da nisam u stanju da maštam o nekom muškarcu. Ni kad sam u krevetu, sama, u mraku, ne mogu da zaboravim. Pomisao na nekog muškarca, na vođenje ljubavi s njim, odbojna mi je. Drhtim, znojim se, ponekad se gušim, isto kao kad me je onaj kućkin sin kuvar hvatao za grlo i stezao, stezao.

– Ne bi trebalo da razmišljaš o seksu.

Ema se zacereka i prekinu Žuzefu.

– O tome oni misle! Ne misle ni o čemu drugom kad se nađu pred nekom ženom. Vide nas jedino kao životinje, vi to dobro znate.

Žuzefa načas pomisli da su joj ponestali argumenti. Ema je u pravu, pogotovo zato što je lepa, privlačna, sladostrasna žena. Kuda prođe ostavi za sobom miris mošusa, ali Žuzefa nije smela da dopusti da ona potone u tom bezdanu koji se sklapao nad njom: morala je da je izvuče odatle.

– Hulija više nije tako mala. – Ema zastade. Šta hoće da joj kaže? Žuzefa pojmi koliko Emu može potresti istina koju se spremala da joj otkrije. – Ćerka ti je u stanju da primeti kako joj majka nije srećna. Nisu dovoljna četiri poljupca i večernji zagrljaji! Stalno se nižu pitanja. „Zašto i majka ne pođe na nedeljni ručak? Bilo bi joj lepo s nama i Dalmauom.“ „Zašto nikad nije kod kuće?“ „Zašto mi ne priča priče?“ Sećaš li se neke priče za decu, Ema? – Ema nije odgovarala na Žuzefino pitanje. „Zašto se nikad ne smeje?“ To pitanje mi je Hulija postavila više puta: „Zašto se majka ne smeje kao vi, Žuzefa?“ Onda moram da prestanem da se igram s njom da me ne bi poredila s tobom. Ako se igram i smejem, ti si na gubitku; ako prestanem da se igram, na gubitku je devojčica. Zlato moje, moraš opet da se smeješ.

Ema je pokušala. Zatražila je više slobodnog vremena u kuhinji i dobila ga, kao i kad su je puštali pošto bi im saopštila da ide da razbije neki miting ili da s mladim vandalima uznemirava prisutne na zajedničkim molitvama krunice i procesijama. Bila je Leroševa štíćenica. Poneki put bi se nedeljom pridružila ručkovima s Dalmauom. Bila je 1908. godina i na jednom od njih joj je saopštio da će za kratko vreme završiti drugu sliku.

– Odlično slika, majko – skoči na to Hulija – nacrtao je mene. A vas? Zamolite ga da vas nacрта.

– Crtao me je već, malena – odvrti Ema tužno klimajući glavom, sa sećanjem na one proklete aktove u glavi.

– I da li ste bili lepi?

– Majka ti je bila veoma lepa – umeša se Dalmau – kao što je lepa i sad.

Žuzefa se zagrcnula eskudeljom a njen kašalj je istog trena učutkao razgovor, sve dok nije opet prodisala, što je umirilo i njih i goste za okolnim stolovima, od kojih je jedan čak i ustao da se nađe Dalmauu dok je udarao majku po leđima. Ponovo su odlazili u jeftine prčvarnice, prljave i bučne, gde su za dvadeset para nuđeni hleb, vino – ili bolje rečeno zamena spravljana s nemačkim alkoholom, kao što je ustanovila Ema čim je probala, premda je oćutala – eskudelja skuvana s kupusom i krompirom, kostima, ljuskama i užeglom slaninom kao predjelom, a za glavno jelo jezik ili neka druga iznutrica stavljena u ćorbu. Dalmau je malo zarađivao, mnogo manje nego kod Maraljana pošto ga je Gradsko veće uposlilo kao nadničara druge, najniže klase, s obzirom na neiskustvo u zidarstvu, i stoga mu je veliki deo plate odlazio na sobu i hranu.

Kad je strah prošao, Žuzefa se, još malo zajapurena, nasmeši Emi i Dalmauu. Zatim se obrati Huliji:

– Jeste. Majka ti je bila lepa kao što je i sad.

Ema nije htela da pogleda Dalmaua, i uprla je pogled u sto za kojim su jeli. Ali nije mogla da prestane da gleda u njegove šake, koje su postale žuljevite, s dosta ogrebotina i ponekom ranom. Načas su je podsetile na šake njenog zidara, mada ne tako krupne i moćne. Dalmau radi nešto slično onome što je radio Antonio: ruši kuće, prenosi kamenje od kuće do taljiga; sve to mu povređuje ruke. Zarađuje malo novca, znala je, ali njemu i ne treba više. Izgleda srećno zbog tih nedeljnih ručkova, rada i slikanja... svog načina da se bori za radnike, a sve to možda ulepša poneka ševa s onim besprizornim komšinicama. Oseti blesak gneva prema tim ženama s kojima nije bila kadra ni da stane licem u lice, iako ga je brzo potisnula; to se nje ne tiće. Ali zato su njen problem mogle biti Dalmauove povređene ruke, pošto će mu možda smetati dok bude slikao.

Međutim, nije se dogodilo tako, pošto je Dalmau predao Narodnoj kući drugu sliku, veličanstvenu kao i prva po rećima mnogih kritičara, na kojoj se opet pojavilo versko zdanje u plamenu, u ovom slučaju samostan s fratrima koji su prestravljeni bežali pred narodom što se digao na oruđe.

– Vatra je centralni motiv na prve dve slike, a ne sumnjajte da će se ponoviti i na trećoj – otkrio je Dalmau u spontanom govoru koji su mu zatražili da održi u Narodnoj kući. Dvoumio se pre nego što je doneo odluku da govori, ali počeo je videvši da nema nekadašnje nesigurnosti i nervoze od kojih bi mu se stegli želudac i grlo. Pogledao je sliku. U tome je njegova snaga, odatle proistiće njegova sigurnost. – Moramo pokazati svećenicima koji prete i plaše župljane večnim ognjem da u stvari ne postoji drugi pakao osim ovog, u kome stradamo mi, od siromaštva, od niskih, ponižavajućih plata, iscrpljujućih uslova rada i radnog vremena, dok nam se deca razboleavaju i dok nam nedostaju hrana i lekovi.

Publika okupljena u velikoj sali Narodne kuće slušala je njegove reči u gotovo pobožnoj tišini. Pomešavši se ovog puta s narodom, Ema je drhtala od uzbuđenja, grlo joj se steglo, a na oči su joj navrle suze koje je gotovo plahovito otrla rukavom košulje, kao da su uvreda, znak slabosti. Žuzefa ju je nežno uhvatila za ruku i privukla sebi. Dalmau je i dalje govorio:

– Iz tog pakla u kome se zloplate naši ne treba i ne smeju da pobegnu bogataši, buržuiji i sveštenici s molitvama.

Ljudi zaklicaše tako da se sve orilo. Žuzefa čvrsto zagrlu Emu, a Dalmau se iznenadi zbog žestine i surovosti svog govora. Ali to je bio njegov trijumf; vika i aplauzi običnih radnika odvlačili su u zaborav sliku koju je don Manuel bacio u đubre, progon kome su ga izložili konzervativni katolici, i sve pogrde dobijene od tih individua. Tu mu je mesto, uz svoje. Kasno je shvatio, ali to su mu potvrdile srdačne čestitke republikanskih vođa nove partije što ju je osnovao Leroš, koji je ovoga puta izbegao u Argentinu. Pogledao je majku i Emu, kraj sebe, zagrljene u svetini, i nasmešio im se.

Druga slika je izazvala slične sporove kao prethodna. Neke novine su mu bile naklonjene, a druge su pisale protiv njega. Izjave i uvrede, među njima i one don Manuela Belja. Sledeći Leroševe poduke, republikanci su potpirivali rasprave sa ciljem da stvore atmosferu nasilja koja je zbijala narodne redove oko njihove političke tvorevine. Taj neradni dan se razlikovao jedino po tome što nije došlo do tuče ispred vrata Narodne kuće, budući da je policija zaposela ulice i okolinu.

A posle te će uslediti poslednja slika, od tri kako je smislila na brzu ruku kao izgovor onog dana kad se s mladim vandalima zaputila u policijsku stanicu kod Crkve Bezgrešnog začeca, pomislila je Ema dok su njih četvoro, uključujući i Huliju, ručali kao gosti restorana Narodne kuće, okruženi vođama republikanaca, koji su ručali za drugim stolovima. Probrana jela: pirinač s povrćem i dinstanom teletinom, vrsno vino i za desert jabuke pečene u rerni. Dalmau je jeo halapljivo, navrat-nanos, gotovo ne žvaćući, a kad bi pojeo sve iz tanjira, Žuzefa mu je ustupala popriličan deo iz svog. Ema se pretvarala da brine o Huliji, koja je zapostavljala hranu da bi se obraćala ostalima, postavljajući sve više pitanja, mada je zapravo, čekajući s podignutom viljuškom da se devojčica smiluje da je stavi u usta, kradomice pogledala Dalmaua.

Bila je pročitala umetničke kritike: Dalmau rukuje četkicom u maniru iskusnog majstora. Vlada bojama, prostorom i svetlošću, ali iznad svega senkama. Tačno je da kritike koje se pojavljuju u katoličkim ili katalanističkim dnevnim novinama nisu previše pozitivne, no uglavnom, postupajući čestito, one ne kude slikarevu vrednost, nego odabrane teme: vatru, pakao, nasilje, podbunjivanje masa na ustanak protiv Crkve. A taj čovek sedi pored nje i jede s uživanjem pošto verovatno svakodnevno trpi glad. Tog čoveka je volela u mladosti i sanjala je da će živeti s njim zauvek. Taj čovek je upao u najdublji zdenac zlog usuda a zbog droge je poremetio pameću, ali uspeo je da se izbavi iz njega. Tog čoveka je buržoazija prezrela, a on se naposletku opet susreo sa svojim, pronašao svoj put, i prepustio mu se nesebično, ne nastojeći da iskamči ni taj ručak koji su mu priredili kao iznenađenje i u kome uživa poput nevoljnika pozvanog na gozbu: razrogačenih očiju, ne ispuštajući hleb iz ruke, sve vreme punih usta.

A ona? Viljuška koja je dotad čvrsto stajala pred njenom ćerkom nagnu se u stranu i hrana ispade pored tanjira. „Majko!“, ukori je Hulija uprkos tome što se do tog časa nije nimalo obazirala na njeno nutkanje da jede. Ema nije bila kadra da opet podigne viljušku: Žuzefa ju je podigla umesto nje. A ona, opet se zapita Ema. Prodala je svoje telo. Ona je samo očajnica koja se upušta u borbu s katolicima, katalanistima i svakim ko joj se ispreči na putu, što je davanje oduška životu u kome nema ničeg drugog privlačnog sem ćerke od koje mora da krije da se odavala prostituciji kako bi joj pružila bolji život. Suprotno bi značilo da na svoju malecku prebacuje odgovornost za tu grešku, a to nikad ne bi učinila. Pogledala je u nju: jela je a Žuzefa ju je hranila. Nasmešila joj se i iskoristila trenutak kad su joj usta bila prazna da je zagolica po boku.

– Sa mnom nisi htela da jedeš! – našali se.

– Zato što treba da budeš nežnija – primeti Dalmau – zar ne, Hulija?

Ema je shvatila, Žuzefa takođe, da je prekor upućen njoj; nije imao nikakve veze s devojčicom. Nežnost? Koliko je vremena proteklo otkako nije bila nežna prema nekom muškarcu?

– Ja činim šta... – pokušala je da se pobuni, ali ćerka je spreči u tome.

– Moja majka je veoma nežna – iznenadi ih – i veoma dobra, i mnogo radi da bismo Žuzefa i ja jele i imale krov nad glavom.

Te večeri Dalmau je pozvao Emu na piće u Paralelu: „Kao kad smo bili mladi.“

– Više nismo, Dalmau – odvrati ona odbijajući poziv.

– Nećeš da popustiš? – upita je kasnije Žuzefa, kad su stigle kući.

Neće. Nije bila pripravna. Dopadao joj se taj novi Dalmau, skroman, nežan prema svojim, posvećen istom cilju kao ona, ali telo joj je govorilo da se ne predaje.

– Ne – odgovori Žuzef.

Svojski je prionula na posao u kuhinji. Htela je da nauči od Feliksa recepte tipičnih katalonskih jela koja su punila želuce republikanaca što su dolazili u Narodnu kuću: svinjske nožice s belom repom; piletina s ratatujem; puževi u sosu od ulja i belog luka; raznorazni pilavi: s pačetinom, s bakalarom; jarebice na katalonski način, zgotovljene s belim lukom i rakijom. Međutim, što je više radila, što je više pokušavala da skrene misli s briga, to je Dalmau bio uporniji.

– Šta je vašem sinu? – upitala je Žuzefu. – Zar nema nameru da me ostavi na miru?

– Pa ne, izgleda da nema. Hoćeš li da ja popričam s njim?

– Hoću. Recite mu da me zaboravi jednom zasvagda.

– Auh, ne! Mislila sam da mu prenesem neku dobru vest, nešto kao da prihvataš da odeš s njim na ručak ili u šetnju.

– Žuzefa!

– Volim vas oboje – izgovori se žena.

– Znate koji razlog me sprečava.

– Ne. Ne znam ništa.

– Ako Dalmau sazna...

– Ako Dalmau sazna – prekinu je Žuzefa – trebalo bi da bude ponosan i da ti čestita zbog svega što si učinila za Huliju... i za mene, njegovu majku. Ne budi tako stroga

prema sebi, dete moje. Da li si sigurna da je problem u Dalmauu? – Ema podignu glavu i zažmiri s grubim izrazom lica koji joj je bio svojstven otkako je radila u kuhinji. Žuzefa, međutim, postavi pitanje koje je lebdelo između njih nakon prethodnog: – A šta ako je problem u tebi?

– Šta hoćete da kažete?

No Žuzefa ne odgovori.

Godine 1908. pogoršala se privredna kriza, pogađajući pre svega jednu istaknutu industriju u Kataloniji, industriju pamuka, koja je godinama patila od problema prekomerne proizvodnje i gomilanja zaliha koje tržište nije moglo da potroši, čemu je trebalo dodati neprekidni rast cena sirovog pamuka u inostranstvu koji je navodio fabrike da posluju s gubicima. Uz to, te godine je prodaja Filipinima opala za gotovo dve trećine, što je bila posledica isteka ugovora sa Sjedinjenim Državama na osnovu kog su dve zemlje delile to prekomorsko tržište, a još veću težinu po katalonsku industriju imali su pregovori o novom trgovinskom sporazumu s Kubom, koji je isticao 1909. godine. Preduzeća koja su dugi niz godina uvozila sirovi pamuk proglasila su stečaj, a za njima i komercijalne banke. Fabrike i posredničke firme nisu mogle da podnesu tržišne uslove i postale su nesposobne za plaćanje.

Potraživši nova tržišta na kojima će se snabdeti jeftinim pamukom, kao što je bio slučaj s indijskim, koji je bio lošije kakvoće ali je mešan s američkim, veliki industrijalci tekstila preduzeli su mere od kojih je strahovala radnička masa: smanjili su broj zaposlenih. Četrdeset procenata muškaraca i trideset procenata žena zaposlenih u Barseloni i u dolini Ter je otpušteno, a ostalima su smanjene plate i radno vreme produženo na dvanaest sati dnevno. Zatvaranju preduzeća su pribegli brojni fabrikanti, pretvarajući se da prodaju svoj posao s tekstilom braći i sestrama, rodbini ili svakojakim privremenim opunomoćenicima kako bi raskinuli ugovore sa zaposlenima, nametnuli im nove, mnogo nepovoljnije uslove a u slučaju da ne prihvate, zamene ih štrajkbreherima spremnim da rade za nisku platu.

Mnogoljudna radnička masa pridružila se onima koji su već živeli u bedi, a glasine o novom generalnom štrajku počele su da se pronose među radnicima, političkim organizacijama i radničkim udruženjima.

Socijalna napetost je mogla da se opipa. U oktobru 1908. godine barselonski vozari su stupili u štrajk zahtevajući svoja prava. Vlasnici preduzeća, agencije za prevoz robe, odbili su da naprave bilo kakav ustupak, otpustili su radnike i zamenili ih štrajkbreherima. Nedugo zatim izbilje je nasilje. Štrajkači su ubili jednog štrajkbrehera a policija je uzvratila nasiljem u odbranu vlasnika preduzeća. Ema je okačila svoju pregaču kuvarice, i izazvavši kod Feliksa uzdah pomirenosti sa sudbinom, pridružila se vozarima u štrajku, mladim vandalima i nezaposlenim radnicima koji su naoružani patrolirali gradom kako bi zaustavili svaka kola koja prekrše prekid rada.

Pristanište i železnička stanica bili su mesta gde je moglo biti najviše prevoza robe, pa prema tome i vozara. Ema i mladi vandali su bez oklevanja krenuli tamo. U redovima

republikanaca se proneo glas da su štrajkbreheri viđeni u blizini mesta gde su rušene za to predviđene zgrade radi izgradnje buduće Vije Lajetane. Posle višednevnog štrajka, ako radnici ne bi raščistili kraj od šuta, bilo je nemoguće nastaviti radove.

– Hajdemo! – naredi Ema vandalima.

Okružene napola srušenim zgradama, s tlom punim krša, gradske brigade su pohitale da ga utovare u troja kola koja su vukle mule, kršeći štrajk; radnike, štrajkbrehere i životinje štitio je konjički odred žandarmerije i nekoliko žandarma bez konja naoružanih puškama. Ema je pogledom potražila Dalmaua među njima, ali ga nije pronašla. Možda je, na svu sreću, kod druge kuće, u nekoj ulici iznad mesta gde su se oni nalazili. Neodlučnost ju je koštala toga da je jedan vođa vandala preduhitri:

– Udrite ih!

Udar je bio divljački. Konji nisu mogli da manevrišu između razvalina, i jedan se spotakao i pao na zemlju. Štrajkači su umnogome nadmašivali snage žandarmerije, i one su za dve-tri sekunde bile zasute kišom kamenica. Začuli su se pucnjevi. Ema posla jednu grupu na vozare štrajkbrehere koji su kršili štrajk.

– Svinje! Izdajnici! – dreknu prateći ih u stopu dok nije gotovo uletela u konjički odred žandarmerije, gde su štrajkbreheri potrčali da se sklone.

Morala je da uzmakne prema svojim. Kamenice njenih vlastitih drugova samo što nisu dobacile do nje.

– U napad! U napad! – podsticala ih je razjareno.

Kao što je delotvornost konjice bila umanjena među silnim šutom i napola srušenim zidovima, žandarmi bez konja su mnogo više brinuli kako da se zaštite od kamenja što im je letelo iznad glava nego da nišane i pucaju. Broj štrajkača je, opet, rastao, budući da su se radnici iz okoline priključivali borbi za prava svojih kolega. Dok su jedni i dalje držali žandarmeriju na odstojanju, drugi su ispregli mule, i one su pobegle prepadnute; zatim su prevrnuli taljige, još pune kamenja, i zapalili ih. Trebalo je da počnu da se povlače, pošto će ubrzo stići pojačanja. Ema je još uvek pomno osmatrala to mesto ne bi li razaznala Dalmaua, i najzad ga je ugledala: bio je leđima priljubljen uz zid, zaklanjajući se od kamenica koje su bacali štrajkači.

– Odstupite! – začu se u redovima aktivista. – Hajdemo!

Štrajkači i republikanci su poslušati i pobegli, rasturili se po sokacima starog grada, istog onog koji su rušili da bi udovoljili bogatašima i buržoaziji. Prekid napada i bacanja kamenica podstakao je žandarme, i oni su mamuznuli konje i krenuli da progone napadače. Ema se naprečac obrete sama pored jednih zapaljenih kola. Zureći u Dalmaua, bila je izgubila nekoliko sekundi bitnih za bekstvo a žandarmi koji nisu jurili štrajkače spremali su se da preuzmu kontrolu nad krajem. Čula je naređenja oficira, psovke žandarma, obećanja da će se osvetiti jednom zasvagda, i čučnula je iza vatrene zavese što je sukljala iz kola; ako je otkriju u tom trenutku, biće spremni na svašta. Srce joj se steglo dok je slušala bolne jauke nekog štrajkača ili republikanca koji je zacemento ostao pozadi, povređen. Iskaljivali su bes na njemu. Ema đipi na noge.

– Šta si to naumila, naivko? – Neko je povuče za ruku i primora da opet čučne iza vatre.

Pored nje se pojavi Dalmau. Čak i u takvoj situaciji, Ema pokušava da otrgne ruku iz njegove. On to nije dopustio i prodrmusao ju je pa nastavio šapatom.

– Hoćeš li da te uhapsu i da ti sudi vojni sud? To su žandarmi, vojnici. Prvo ćeš dobiti batine, a zatim... možeš zamisliti šta će uraditi sa ženom poput tebe, i naposljetku će te osuditi na ko zna koliko godina zatvora.

Kako su žandarmi pronalazili povređene štrajkače, to je odjekivalo sve više jauka. Neki su bili prigušeni, ali zbog toga ne i manje jezivi. Ema zamisli tog druga stisnutih zuba, boreći se da ne pruži policiji zadovoljstvo da sluša njegove muke. Neki drugi jauci, međutim, ispuštani bez ikakve obazrivosti, zvučali su krajnje potresno. Žandarmerija je pretrpela ozbiljan poraz, onako stešnjenja u ruševinama, i dosta njenih pripadnika je povređeno kamenicama. Nisu bili voljni da praštaju.

– A šta da uradim? – odvrati Ema, šćućurena, slušajući uzvike koji nisu prestajali. Kad bi mogla da se bori, da se sukobi s njima, obnevidela bi od krvi i besa, ali skrivena tu, bespomoćna, osećala se napušteno, krhko.

– Hajdemo.

Dalmau joj nije dao vremena da odluči šta da čini. Snažno ju je povukao i prešli su prostor koji ih je odvajao od jedne kuće u procesu rušenja. Za sobom su začuli viku: „Tamo!“ „Beže!“ „Zaustavite ih!“ Ovo bekstvo je ludost, pomisli Ema trčeći za Dalmauom, preskačući kamenje i šut. Prolazili su pored napola srušenih zgrada a žandarmi su ih pratili u stopu, naređujući im da stanu. Ema je mislila da će nastaviti da trče ulicom koja se otvarala na mestu gde je ranije bila fasada jedne kuće, kad Dalmau zastade. Pogleda u Emina stopala, sagnu se, izu joj jednu espadrilu i baci je na sredinu ulice.

– Šta to radiš?

– Upadaj ovde, brzo!

I gurnu je iza usamljenog zida koji je u jednom kutku skrivao ulaz u nekadašnji vinski podrum kuće. Sidoše niz četiri stepenika koja su vodila u podrum, a vojnici se zaustaviše preko puta ulice.

– Tamo! Ispala joj je cipela!

To su poslednje čuli pre nego što su im se iznad glava spustila teška vrata koja su zatvarala podrum.

– Nemoj se uzalud nadati – našali se Dalmau dok su pokušavali da se priviknu na slabu svetlost koja je prodirala kroz nekoliko otvora čija je namena više bila da provetravaju odaju nego da je snabdevaju osvetljenjem – odneli su vino pre nego što su napustili kuću.

– Espadrila je bila takoreći nova – požali se Ema.

Seli su na pod, leđa naslonjenih na zid, ona na jednom kraju, on na drugom. Vinski podrum je bio malen, tu je moglo da stane svega četiri-pet bačvi.

– Zar nas neće pronaći ovde? – zabrinu se Ema.

– Ovo je područje gde ja radim. U principu, niko više ne bi trebalo da naiđe ovuda, a ne verujem ni da će danas iko raditi. Videla si da je vinski podrum skriven. Ja sam ga držao otvorenog, ali kad se zatvori, veoma je teško razlikovati vrata od ostatka poda;

prekrivena su komadima keramike s istom šarom kao i ostali u prostoriji, čak se i spojevi uklapaju s onima na vratima. Dobro obavljen posao; pločice se stapaju jedne s drugima. Savršeno skrovište za vino. Ne, ne verujem da će nas pronaći. Možemo ostati ovde koliko želimo.

– A to će biti koliko je neophodno da izađemo bezbedno – prekinu ga ona.

– Ja bih sačekao da padne mrak.

– To je predugo.

Iako je to mesto bilo malo, gotovo da se nisu videli. Jedna senka naspram druge. Samo glasovi.

– Zar me toliko mrziš da ne želiš da provedeš sa mnom ni nekoliko sati? Sve što se dogodilo kad smo bili...

– Ne mrzim te. Nimalo.

– Otkud onda ta odbojnost? Znam da nisi s drugim muškarcem. Ne očekujem da spavaš sa mnom i da se zaljubiš u mene, samo da opet budemo prijatelji.

Glasovi su prešli u disanje, gotovo čujnije kako je proticalo vreme nego na početku. „A šta ako je problem u tebi?“ Pitanje koje je postavila Žuzefa odzvanjalo joj je u glavi.

– Misliš li da zaslužujem da se tako ponašaš prema meni? – Dalmau prekinu tišinu.

– Znam da sam napravio mnogo grešaka. Onomad sam te zamolio za oprostaj, verovatno ne dovoljno istrajno, ali tako je ispalo. Opet sam te zamolio da mi oprostiš u ovoj fazi našeg života, a ako treba ponoviću i sad: oprosti mi, Ema, zbog sve štete koju sam ti može biti naneo. Živiš s mojom majkom i ona te voli kao rođenu ćerku, a tvoju kćer obožava kao unuku. Poznato mi je da je naklonost uzajamna. Čemu onda to omalovažavanje? Zašto ne možemo da budemo prijatelji?

„Zato što ne smem da se opet zaljubim u tebe“, pomisli Ema. Volela bi da to prizna, ali u tom slučaju će uslediti još pitanja. I naposletku će mu priznati da je bila primorana da se prepusti razuzdanosti jednog manijaka, a onda bi svako rešenje bilo rđavo: Dalmau bi je se možda odrekao, prezreo je kao fuksu ili bi je, naprotiv, shvatio i prihvatio njenu prošlost kao što je tvrdila Žuzefa. Ali kako da on razume njene postupke ako ne može ni ona sama? Primeti da joj suze teku niz obraze. Nije pronalazila utehu za svoj slomljeni duh kad su joj, iz noći u noć, slike pretrpljenih poniženja još jednom komešale utrobu, i opet su je boleli međunožje, usta, grudi. Zajecala je, ali nije marila za to. Napetost zbog napada, verovanje da će je uhapsiti, bekstvo... Dalmau. Primetila je da su joj nervi prenadraženi, doticale su je obične reći. Činilo joj se nemogućim da jednog dana zaboravi...

Prenerazila se.

Dalmau je miluje po obrazu! Opsednuta svojim jadima, u polumraku vinskog podruma, nije opazila da joj se on približio.

– Šta to radiš?! – uzviknu, i žestokim udarcem odbi njegovu šaku. – Šta ti umišljaš!

Kao da se sasvim izbezumila. Dalmauu se učinilo da vidi kako joj u očima svetlucaju suze što su ga pozvale da sedne pored nje i reagovao je bacajući se na nju.

– Ostavi me! – usprotivi se ona.

– Da, da – prihvati on šapatom istovremeno pokušavajući da joj poklopi usta. – Ali ne viči, tako ti svega. Otkriće nas.

Njegov trud da je ućutka pobudi kod nje nerazumnu jarost.

– Da me nisi pipnuo! – ponovi ona pre nego što mu je šaka stigla do njenih usta.

– Izvini – zamoli Dalmau kad je uspeo da ih prekrije. Čulo se jedino Emino ubrzano disanje; njeni jalovi pokušaji da opet govori i da više sveli su se na prigušeni mrmor. – Samo sam hteo da te utešim. Video sam da plačeš i pomislio... Smiri se, molim te. Nikad ne bih pretpostavio da ćeš tako reagovati zato što sam te pomilovao po obrazu.

Ali Ema nije bila u stanju da se smiri. Poklopljenih usta, kao što ih je Dalmau sad prekrio šakom kako bi je sprečio da više, pa i da privuče pažnju: tako ju je poneki put prisiljavao Eksposito, ali odvratnom kuhinjskom krpom. I sada, opet začepljenih usta, u uznemirujućoj pomrčini, učini joj se da opet oseća čvrstu drvenu dršku nekog komada kuhinjskog pribora kako joj se zabada u rektum pošto joj je pocepao čmar dok masni debeljko stenje od uživanja. Okrenu se ka Dalmauu s energijom koju joj je dao bes, šutnu ga u stomak i odmaknu od sebe.

– Da me nisi pipnuo nikad više u životu! – uzviknu ustajući.

– Ćuti, molim te.

– Idi u pizdu materinu!

I dok je to govorila, gurnula je vrata od vinskog podruma nagore i popela se uz stepenice do razrušenog stana. Nije bila nimalo obazriva, ali posrećilo joj se da tu ne bude nijednog žandarma. Obazrela se levo i desno niz ulicu, otvorenu celom dužinom ispred zgrade bez fasade, i prepoznala svoju bačenu espadrilu. Otišla je po nju, nazula je i žurno se izgubila u spletu uličica starog grada ne obazirući se na Dalmaua, koji je isturio polovinu tela van vinskog podruma i vrteo glavom sa grimasom zaprepašćenja na licu.

Ema nije prisustvovala predaji treće i poslednje Dalmauove slike Narodnoj kući. Ima previše posla u kuhinji, objasnila je Žuzefa pravdajući je. Nije se pojavilo previše sveta niti je taj događaj imao odjeka kao prethodna dva u sredstvima informisanja, koliko god da je sadržaj, nastavljaajući se s požarom u ženskom samostanu kao što je slikar obećao, bio mnogo nasilniji, bezočniji i uvredljiviji nego na ranijim platnima. Don Manuel je potpisao nekoliko izuzetno oštrih članaka u katoličkoj štampi, posežući nimalo umereno za svakakvim pogrđama namenjenim da opanjkaju Dalmaua i na ličnom i na umetničkom planu, ali izuzev tih žučnih kritika, pažnja javnosti je bila usmerena na druge nevolje.

Barselona je, kao i cela Španija, a s njom i novine, političari i pre svega radnici, budno pratila burna događanja u Severnoj Africi, u Rifskoj oblasti, gde su se nalazile španske enklave, gradovi Seuta i Melilja. Kao kolonijalna sila na toj teritoriji, španska vlada je u junu te 1909. godine odobrila polazak trupa utaborenih u Melilji kako bi zavele red i zaustavile nasilje i napade berberskih plemena nastanjenih u tom okrugu. Posle vojne akcije koja je odnela mnogo života na obe strane, i u kojoj nije usfalilo ni zazivanje u pomoć kraljice Izabele Katoličke u borbi protiv Mavra, povraćena je kontrola nad Rifom i otvoreni su rudnici gvožđa koje je tamo eksploatisao niz velikih španskih industrijalaca, na čelu s grofom Romanonesom u Madridu i markizom Komiljasom u Barseloni, a koji su zbog ustanaka Berbera bili zatvoreni i bez proizvodnje duže od devet meseci. Bankari i bogati industrijalci, braneći svoja ulaganja u železnice i rudnike u severnoj Africi, zajedno s vojnicima, uvek junačnim, uvek željnim vojevanja, prisilili su vladu u Madridu da donese tu prvu odluku koju su pokušali da prikažu kao običnu policijsku akciju, ali novine i političari, pa i običan svet, već su počeli da naziru novi rat. Nad moral ljudi još se nadvijala propast iz 1898. godine, koja se odigrala pre svega jedanaest godina, kad su na ponižavajući način izgubljene kolonije Kuba, Portoriko i Filipini, čemu je u ovom slučaju pridodata neizvesnost da li će još jednom biti povedena borba protiv iskonskog španskog neprijatelja: Mavra. „Biće hiljadu puta opasnije otići u Maroko nego ne otići“, ponavljali su ljudi na ulicama i po krčmama.

Španija, nepromenljivo nadmena, pregovarala je s Marokancima i Berberima s položaja nadmoći, kao da je još uvek gospodar onog carstva u kome sunce nikad ne zalazi. Rudarska preduzeća su odbranila svoje interese sklapajući sporazum s

glavešinom Berbera, koji je napao sultana i prepustio komandu svom zameniku, a ovaj je prekršio sve obaveze i digao rifski narod na ustanak protiv pljačkaša njihovih prirodnih bogatstava. Španska država je, preko svog ambasadora u Maroku, davala izjave stranoj štampi u kojima je žigosala novog sultana kao namćorastog, neučtivog i nimalo pripremljenog da vlada zemljom; bili su to i više nego sumnjivi akreditivi vlastima zemlje koja je trebalo da pruži pomoć u neizvesna vremena.

Uprkos svemu, Dalmau je pobrao klicanja i aplauze otkrivši novo platno kao završetak serije, koje je uz prethodna dva zauzelo dobar deo zida u velikoj dvorani i restoranu republikanske Narodne kuće. Pozvan je na ručak sa Žuzefom i Hulijom, koja je tokom pet godina svog života uspela da ublaži oštre i grube crte lica nasledene od oca, premda je bila drska kao majka.

– Majka neće doći ni danas? – požalila se pošto je konobar primio porudžbinu.

– Dušo, majka ti ima mnogo posla – pokuša Žuzefa da izbegne razgovor, Hulija zinu da odgovori, ali Žuzefa strpljivo odmahnu glavom, moleći je da to ne čini, pa je malena popustila i počela bezobrazno da posmatra goste za okolnim stolovima, prethodno se namrštivši. Deca brzo zaboravljaju; i najveće nezadovoljstvo iščezne za nekoliko sati. To je velika vrlina detinjstva: deca su rođena da se smeju, da odguraju nesreće u stranu i da se vraćaju igrama i maštarijama. Ipak, čak je i Hulija bila u stanju da opazi napetost između njene majke i Dalmaua. U više navrata su se zatekli zajedno, raspravljali su se, i Ema je čak pokazala prezir. Hulija je volela Dalmaua, obožavala Žuzefu i kovala u zvezde majku, ali čitav svet njenih osećanja rušio se čim bi se njih dvoje sreli. Nije se usuđivala da pita Emu da ne bi zagorčala srećne trenutke koje su provodile kad bi se vratila s posla. Uostalom, kakvu krivicu ona može snositi? Majka joj je! Umesto toga, pokušala je da zadovolji radoznalost preko Žuzefe, a ona je smišljala bezbroj opravdanja i nije ništa razjašnjavala. „Zašto se svadaš s mojom majkom?“, odlučila je da ispita Dalmaua na prepad na jednom nedeljnom ručku.

– Zato što je volim.

Hulija razrogači oči koliko su joj to dopustili očni kapci.

– Pa onda, ako je voliš...

– To nisu stvari za decu – prekinu je Žuzefa, i smesta prekori sina zbog odgovora.

– Volim je, da – ponovi on ne obazirući se na majku – ali ona se ne usuđuje da mi uzvрати.

Žuzefa diže glavu i pogleda u plafon. Predosećala je šta će doneti ta glupava izjava ljubavi s Hulijom kao provodadžikom. Znala je u kakvom stanju je Ema. Razgovarale su o tome, čak su i plakale zajedno zbog toga. Emi nije polazilo za rukom da prevaziđe prošlost i zbog tog balasta je pokazivala nesposobnost da ikog zavoli. Njena reakcija je bila da još više zaključa svoja osećanja, utoliko više što joj se Dalmau više udvarao, i da potraži rasterećenje u politici, u borbi za radnička prava, u preziru prema Crkvi, i dalje je proglašavajući odgovornom za sva zla koja su snalazila svet. Postala je radikalna, i gde god da se pojavio neki problem, gde god da se neko usudio da napravi miting, tu bi se pojavila ona da pozdravlja klicanjem ili da se bori. Dani i noći su joj proticali u poslu u kuhinji i u revolucionarnom aktivizmu. Sve manje je viđala svoju curicu a Žuzefa je u

njoj sagledavala sliku i priliku svoje kćeri Monserat po izlasku iz zatvora, kad su njene reći odisale mržnjom prema društvu, prema ljudima, prema samom životu. Monserat je poginula, ponavljala je neprestano sebi dok su joj suze tekle niz obraze, strahujući od istog raspleta za onu koja je sebe nazivala Monseratinom sestrom.

Nedugo zatim obistinile su se Žuzefine slutnje o posledicama Dalmauovih napomena Huliji. Ema ga je potražila na radovima rušenja Vija Lajetane, zamolila ga za minut vremena a pola joj je bilo i više nego dovoljno.

– Nemoj više govoriti mojoj ćerki da me voliš – izjavila je umesto pozdrava, nimalo smotreno, svega dva koraka od mesta gde su Dalmauove kolege i dalje radile – ili da se ja ne usuđujem da te volim ili neku drugu glupost koja ti padne na pamet. Ako nisi u stanju da se u razgovoru s Hulijom držiš crteža i lutaka, biće bolje da se više ne viđaš s njom.

– Ema...

– Nemoj ti meni „Ema“. Nema ničega između nas niti će ikad više biti. Samo ti nastavi da se zabavljaš s komšinicama, a mene ostavi na miru, je l' jasno? – Dalmau ju je gledao s tugom utisnutom na licu. Nekolicina zidara je ćutke prisustvovala prizoru. – Je l' jasno? – ponovi ona. – A vi, šta blenete?! Zar nemate posla?! – dreknu na ostale.

– Dalmau, bolje je zaboravi nego da trpiš jednu takvu žensku – posavetova ga jedan zidar.

– Pronaći ćeš druge, umilne i nežne – na to će podrugljivo drugi.

– Poslušaj prijatelje, Dalmau! – ciknu Ema zamahujući rukom, iako nije okrenula glavu kako niko ne bi primetio da su joj oči vlažne, na povratku u Narodnu kuću.

***

Ono što je vlada u Madridu ublažavajući izraze nazvala običnom policijskom akcijom u severnoj Africi, na koncu se pretvorilo u nešto što su svi predviđali: rat. U junu su Rifi napali železničku kompoziciju i ubili četvoricu španskih radnika, terajući u bekstvo ostale koji su uspeli da uteknu lokomotivom i stignu do Melilje. Odatle je preduzet kazneni pohod i on se završio neodređenim brojem poginulih Berbera usled dejstava artiljerije i mitraljeske vatre. U redovima španske vojske kaznena ekspedicija je odnela četiri žrtve, među njima jednog oficira, a više od dvadeset vojnika je ranjeno. Nakon tog napada na goloruke civile, koji je otkrivao kakve su istinske namere rifskih plemena, general afričkog utvrđenja u Melilji zatražio je pojačanje s Poluostrva kako bi izašao na kraj s protivnicima.

Teškoće su istakle u prvi plan, i ovoga puta, kao u Ratu za nezavisnost Kube, nestručnost i nadmenost vojske i političara. Posle viševekovnog vršenja vlasti u afričkim utvrđenjima Seuti i Melilji, španska vojska nije izradila čak ni topografske karte tog područja; bile su im nepoznate fizičke osobine planinskih enklava koje je trebalo da kontrolišu, a nisu znali ni gde da iskrcaju vojsku u slučaju da se treba ukotviti na obali, daleko od pristaništa kod utvrđenja. Diplomacija se, sa svoje strane, opet temeljila na

bahatosti prema Mavrima i na potpunom nedostatku sposobnosti. Zbog situacije u Rifu sultan Maroka je poslao naročito diplomatsko poslanstvo u Madrid da ubedi Špance da povuku svoje trupe, obavezujući se da će marokanske snage opet uspostaviti red. To naročito diplomatsko poslanstvo dočekali su i saslušali nekakav zamenik podsekretara, službenik koji je bio niko i ništa, i isti onaj ambasador što je bio dopustio sebi da uvredi sultana u novinama. Još pre nego što se poslanstvo vratilo u svoju zemlju, španske vlasti su čestitale španskoj vojsci utaborenoj u Africi na kažnjavanju Berbera.

Ipak, nezavisno od grešaka i nemara, najveća ljaga na časti Bankarskog rata, kako je nazvan zbog finansijskih interesa koji su bili u igri, bila je ljaga ličnog ponosa i zavisti vrhovnih komandanata španske vojske, a ta manjkavost je kroz istoriju vodila Španiju u propast. U julu 1909. godine u Kadisu, na jugu Španije, dvadeset i četiri časa udaljena od dejstvovanja punom snagom u Rifskoj oblasti, pri čemu je trebalo samo preći Gibraltarski moreuz, nalazila se vojska od šesnaest hiljada ljudi, savršeno obučenih i snabdevenih municijom, po naređenju generala Prima de Rivere, bivšeg ratnog ministra vlade Španije koji je, predviđajući ratni sukob u Africi, doneo odluku da osnuje taj odred profesionalne vojske.

Uprkos tome, general Linares, ratni ministar u vreme Rifske pobune, zapostavio je trud i dalekovidost svog prethodnika i zanemario čete utaborene u Gibraltarskom polju, tada pod komandom generala Oroska. Umesto toga, zajedno s malim brojem vojnika u aktivnoj službi, pozvao je u vojsku rezerviste, koji su odslužili vojni rok bar šest godina ranije, 1903, i verovali su da su oslobođeni vojnih obaveza, pa su se uzdajući se u to oženili, zasnovali porodice i izrodili decu. Velika većina njih, Katalonaca, trebalo je da isplovi iz luke u Barseloni.

U Narodnoj kući, na podijumu, sedeći najednom ćošku predsedavajućeg stola na skupu republikanaca, u pročelju velike sale iz koje su uklonjeni stolovi iz restorana i gde su se okupili radnici, razjareni zbog vladine mere da pozove rezerviste u vojsku, Ema je slušala govore partijskih čelnika i klicanje ili zviždanje koje su izazivali.

– Od čega će živeti naše porodice?

To je bilo jedno od pitanja koja su se ponavljala i prekidala svaki govor.

– Šta će jesti moja deca?

To su pitale žene, neke vičući i s podignutom pesnicom, druge sa suzama u očima, pošto su se oko njih već šunjale beda i smrt. Rulja bi se onda gromoglasno pobunila i psovala bogataše koji su se oslobodili rata plativši hiljadu i petsto pezeta, madridske vlasti i Crkvu, koja je podržavala taj rat kao da je krstaški pohod.

To su momci stari otprilike dvadeset pet godina, koliko ima i ona, pa i manje, pomisli Ema posmatrajući ih. U svoje vreme su odslužili aktivni vojni rok, a sad imaju žene i decu. Pozvati njih u redove vojske značilo je glad za njihove najrođenije budući da vojnici nisu dobijali nikakvu platu. Govorkalo se da kralj namerava da isplati rezervistima naknadu od dva kraljevska reala dnevno, što je iznosilo pola pezete ako bi se zaista ispunio taj nastup vladareve darežljivosti. Od čega će živeti njihovi najmiliji? Za porodicu s dvoje dece bio je neophodan prihod od najmanje sto petnaest pezeta mesečno samo da bi se preživelo.

Hiljade okrnjenih porodica. Muškarci iznenada poslani u rat, s vojnom obukom koju, iako se pretpostavljalo suprotno, nisu nikad dobili u mirnodopska vremena kako bi se uštedelo na troškovima, a to je išlo dotle da je puk od hiljadu ljudi najvećim delom godine brojao tri stotine, zbog problema s budžetom. Takva je bila španska vojska: više generala nego oficira; više oficira nego vojnika. Utvara katastrofalnog poraza na Kubi i Filipinima, s hiljadama poginulih vojnika zbog nesposobnosti i nehata komandujućih, nadvijala se nad Narodnom kućom i čitavom Španijom.

– Zašto ne pozovu u vojsku hiljade onih koji su ostali van kvote poslednjih godina?
– zavapi jedna žena. – Oni nemaju žene ili decu. U rat bi trebalo da idu mladići, a ne očevi porodica.

Publika republikanaca krenu da više i psuje na sav glas. Ljudi za predsedavajućim stolom se zгледаše. Mnogi su mogli da odgovore na to pitanje, ali ustala je Ema i sačekala da se ljudi smire. Bili su joj poznati ta priča i razlozi te veoma nepravedne odluke. Stric Sebastijan, s kojim je živela kao mala, dok je trajao Rat za nezavisnost Kube, stalno se žalio na to, svaki put iznova, i cela ta govorancija joj se urezala u pamćenje: nekoliko rođaka koje nije ni poznavala pozvano je u vojsku iako su imali ženu i decu.

– Da li znate zašto su odabrani rezervisti? – uze reč kad je postavljeno to pitanje. Sačeka nekoliko časaka, da utihne čak i šapat. – Zato što bi, kad bi vojska regrutovala momke, novake koji su žrebanjem ostali van kvote poslednjih godina, bogataši iz ovog grada izgubili veliki novac.

– Isto se dogodilo i u Ratu za nezavisnost Kube! – uskliknu neko.

Ema potvrdi.

Ljudi opet počеше da psuju i zvižde, ali mnogi prisutni zatražiše tišinu vičući: „Zašto?“ ili „Objasni!“ Ema se priseti, reč po reč, žalopojki strica Sebastijana:

– Neka osiguravajuća društva zarađuju izuzetno mnogo osiguravajući da li će neki čovek biti pozvan u vojsku ili neće. Ako bude regrutovan, osiguravajuće društvo mora da isplati hiljadu i petsto pezeta koliko košta u gotovom oslobađanje od vojnog roka. Svima vama je taj sistem poznat, iako niko nije mogao da plati tu cenu osiguravajućim kompanijama – dodala je izgovarajući naglas ono što su svi mislili u tom trenutku. – E pa, ako u rat idu rezervisti, osiguravajuća društva ne plaćaju ni prebijene pare: vi koji ste aktivno odslužili vojni rok niste imali osiguranje; da jeste, ne biste ni stupili u redove vojske, ne biste bili rezervisti. Nasuprot tome, ako budu pozvani svi regruti koji su ostali van kvote, momci kojima se posrećilo na žrebanju, ta osiguravajuća društva će morati da isplate sve potpisane ugovore, hiljadu i petsto pezeta po glavi, pošto bi svi regruti, bez izuzetka, bili pozvani u rat a mnogi od njih bi imali osiguranje. A to je – dodade Ema – finansijska šteta koju bogati investitori iz ovog grada niti mogu niti hoće da dozvole. Oni, bogataši... i Crkva, objavili su rat koji nama pokušavaju da proture kao patriotski, a on je zapravo samo izgovor za odbranu njihovih rudnika i železnica; oni će prevesti naše ljude iz barselonske luke, svojim brodovima, naplaćujući vozarinu od države i kao da sve to nije dovoljno, oni odlučuju čak i ko će od naših, ljudi niskog roda, bednika,

umreti ili ne. Ti! Ili ti! Možda ti! – prekinu govor upirući rukom u nekolicinu muškaraca.
– A taj jezivi izbor ne vrše zbog rodoljublja, nego brinući o svom profitu.

Ako je neko očekivao da opet izbije galama, prevario se. Odjeknuo je poneki uzvik, jeste, kao i dve-tri psovke, ali su istog trena prestali zbog stava većine radnika, koji su osetili da im Emine reči potkopavaju samoljublje i gaze ono malo dostojanstva preostalog nakon što su poverili život fabrikama i radionicama s beskonačno dugim radnim vremenom i za bednu platu. Muškarci nisu smeli da pogledaju žene i decu, pošto nisu pronalazili reči da izraze šta osećaju. Koliko časti im je preostalo da bi ih priznali kao glavu porodice? Osećali su se kao marionete čije konce povlače bogataši, do te mere da raspolažu njihovim životom. Osećali su se kao krpene lutke. Jagnjad za klanje. I znali su da su uz njihove živote, živote radnika cirkuzanata, potčinjenih kapitalu, na kocki i životi njihovih najrođenijih.

Kroz nekoliko časaka opet se začu žagor.

– Danak u krvi! – uzviknu Ema s podijuma. – To naplaćuju nama siromasima, nama bez novca: danak u krvi. – Pređe pogledom preko prisutnih. – Želimo da ga platimo!

Iz usta stotina ljudi u dupke punoj Narodnoj kući zaori se zaglušujuća grmljavina.

– Platićemo ga! – opet uzviknu Ema, s podignutom pesnicom, bukteći od mržnje, iako više niko nije mogao da je čuje.

– Dole rat!

To je bila parola republikanaca iz Radikalne stranke, i s njom na usnama počeli su da demonstriraju po celoj Barseloni, mada pre svega u Rambli, ulici niz koju su silazili bataljoni vojnika i gde se takođe nalazila palata markiza Komiljasa, mete gneva svih demonstiranata. Vojnici iz treće brigade počeli su da se ukrcavaju jedanaestog jula. Ema je poznavala priličan broj tih rezervista koji su stupali Ramblom u koloni ka neizvesnoj i opasnoj sudbini: dvojicu konobara iz Narodne kuće; više pripadnika brigada mladih vandala i mnoge druge muškarce, očeve porodica stare otprilike koliko i ona, s malom decom, koji su joj prišli posle govora u Narodnoj kući. Neki su bili pokušali da dezertiraju, ali vlasti su, predviđajući to, pojačale mere nadzora na putevima, u vozovima, lukama i na granicama. Brzopotezno hapšenje nekolicine dezertera i publicitet dat uspehu policije odvratili su veliku većinu rezervista od upuštanja u pustolovinu koja bi im, u slučaju neuspeha, donela kaznu veću i od odlaska u rat protiv Mavra. Očajni očevi i majke zatražili su rešenje od Eme. „Šta će učiniti Radikalna stranka?“ „Kako će nas braniti?“ „Gde je Leroš?“ „Zašto nije ovde da se bori za svoje?“ „Mi smo izgradili ovu kuću zato što je on to tražio od nas.“

– Leroš je na povratku iz Argentine – pokuša Ema da smiri ljude. Nije mogla da se zakune, ali kružile su priče da je odlučio da se vrati u Španiju zaštićen poslaničkim imunitetom koji mu je doneo mandat državnog poslanika dobijen u odsustvu. – Što se tiče pitanja šta ćemo preduzeti, obećavam vam da ćemo zaustaviti rat. Uspećemo!

Povešćemo generalni štrajk. Paralisaćemo zemlju. Drugovi iz Madrida i iz još nekih gradova daju nam podršku. Vlasti će morati da ispune naše zahteve. Imajte poverenja!

Pokretanje generalnog štrajka predloženo je kao najbolje sredstvo pritiska, ali taj predlog nisu izneli radikalni republikanci, nego socijalisti, hitajući da se stave na čelo pobuna protiv rata dok su radikalske vođe pokazivale zadovoljstvo madridskom vladom. Uprkos svemu, svesni da njihova glasačka baza trpi posledice tog sukoba, preusmerili su krivicu ka Crkvi, ka tvrdokornim katolicima, papinim prijateljima, zbog čijih finansijskih interesa su se Berberi digli na oružje.

Kako god da se okrene, radnici s jedne strane, radikali i anarhisti s druge, socijalisti pa čak i katalanisti uz njih, postigli su da se Barselona pretvori u bure baruta koje je pretilo da će svakog časa eksplodirati.

– Viči, kćeri – obodri Ema svoju curicu. – Hajde. Izgovori sa mnom: Dole rat!

– Dole rat! – ponovi Hulija dižući pesnicu uvis kao njena majka.

„Bravo!“ „Odlično!“ „Ma ti si već jedna od naših!“ Žuzefa i ostale žene su čestitale devojčici, kao i svim drugim mališanima koji su, kao Hulija, bili uz svoje majke na demonstracijama. Pred oštrinom s kojom je upravitelj smerao da zavede red, pomoću policije, žandarmerije, pucnjave u vazduh i hapšenja, demonstranti su opet pribegli lanjskoj taktici: isturili su žene i decu ispred radnika da bi poremetili gotovost snaga javnog reda i mira. Ema je rasla kao kvasac uživajući u politici otvorenog sukoba koju su primenjivali radikali. Više od šest hiljada ljudi sjatilo se ispred Narodne kuće! Ali iznad svega je s ponosom posmatrala svoju devojčicu i Žuzefu, koja se zainatila da pođe s Emom čim je doznala da namerava da povede curicu. „Neću vas ostaviti same“, kazala je. I nije ih ostavila. Bore se zajedno! One su njena porodica i uz nju su. Već nekoliko dana su demonstrirale i Ema je kiptela od veselja, idući tako daleko da bi na kraju svakog dana promukla. Hulija je s večeri padala s nogu od umora, a Žuzefa je terala Emu da čuti ma koliko da je želela da razgovara o događajima u toku dana dok joj je davala želatinaste pilule koje su sadržavale hlor, bor i kokain, za oboljenja grla, neophodne, kako je pisalo u uputstvu, govornicima i pevačima.

– I nisi neka pevačica – predoči Žuzefa peckajući je kad joj je prvi put ubacila te pilule u usta – ali kao govornici ti nema premca.

U nedelju osamnaestog jula 1909. godine nisu otišle na ručak s Dalmauom. Za taj dan je bilo planirano novo ukrcavanje trupa najvećim delom sačinjenih od Katalonaca, i Žuzefa je poslala sinu poruku da moraju da isprate prolazak vojnika. I ona se osećala življe otkako su počele pobune. Opažala je napetost u gradu, u ljudima pa i u zgradama. Vojnici su prodefilovali rano posle podne, kad su ih iščekivali ne samo aktivisti i demonstranti nego su u to vreme i Barselonci koji su se bili izborili za nedeljni odmor izašli na ulice da udahnu malo vazduha i napuste domove pošto više nisu mogli da sede zatvoreni u četiri zida, pogotovo na julskej vrućini.

Osorne civilne i vojne barselonske vlasti nastavile su da nipodaštavaju radnike, i uprkos mitinzima, demonstracijama i pratnjama, umesto da krenu zaobilaznim putem oko starog grada kako bi stigle do brodova, sprovele su vojnike kroz centar, od kasarne u Bonsuksesu, na početku Ramble, do pristaništa. Tu je stajala Ema, s petogodišnjom

ćerkom, i Žuzefa, i žene koje su neutešno plakale gledajući kako im muževi prolaze, noseći na ramenima dečicu poput još jednog dela vojne opreme. To su im dozvolili oficiri, zazirući od svetine koja se tiskala oko kolona. Neke starice su ih bodrile, ali velika većina je takođe jecala. Muževi i očevi polazili su u vojnu protiv Mavra i ostavljali porodice u nemaštini, bez sredstava za život.

S knedlom u grlu, Ema stisnu uza se Huliju, koju je vodila ispred sebe držeći je za ramena. I sama je potražila utehu od Žuzefe i naslonila se na nju. Nije bio trenutak za viku i parole. Većina prisutnih je to shvatila i zatražila od ljudi što su dizali glas da imaju poštovanja. Masovni pogreb: bol stotina žena koje su prepuštale muževe obesti bogataša. Vojska se polako stopila s narodom. Ema upri Huliju na ramena, i zajedno sa Žuzefom umeša se u rasturene redove vojnika, ranaca i pušaka oko njih, i pridruži se povorci koja je i dalje silazila ka luci. Napetost, obuzdavana do krajnjih granica, eksplodirala je u času kad se nepregledna povorka rasula stigavši u prostranu Kolumbovu aveniju, naspram molova. Tu su čekali Barselonci. Poneki uzvik bodrenja, usamljen, u strahu da će razbiti čaroliju s kojom se kretala gomila. Prvi umereni aplauzi ne samo da nisu utihnuli nego su postajali sve glasniji dok se nisu pretvorili u gromor od kog su odjekivale kamene kocke kaldrme.

Ema nije mogla da pljeska pošto je čvrsto držala ćerku za gležnjeve, ali zato malena jeste, kao Žuzefa, kao mnoge druge žene radnika, većina lijući suze, poput Eme. Klicanju su počeli da se pridružuju zahtevi: „Dole rat!“ Ema ču svoju ćerku kako viče i noge joj klecnuše. Ali sabra se i produži čvrstim korakom, stisnutih zuba, drmajuci Huliju ramenima, bodreći je da pokuša da svojim dečjim glasom nadjača galamu. Bilo je opasno, i Ema je to znala. Znala je i žena levo od nje, s mališanom na ramenima kao i ona, i žena s njene desne strane, koja je vodila za ruku nešto starijeg dečaćića. Znale su to i žene iza njih, kao i one na bokovima, na čelu demonstracije. Sve su bile svesne rizika kome su izlagale i sebe i svoju dečicu, ali su bile odlučne da se bore kako bi zaustavile nepravdu.

„Dole rat!“, orio se uzvik na usnama žena i dece.

Na molu su ih čekale znatne, dobro naoružane policijske snage, i bez ikakvih obzira su primorale vojnike da se rastanu sa svojim voljenima i da se ukrcaju na parobrod *Katalonija*. Situacija je izmakla kontroli kad je masa uočila da tamo gde je njima bio zabranjen pristup stoji nekoliko desetina buržujki, bogatih gospođa iz visokog društva, odevenih u crno kao da su pošle na sahranu, neparfimisanih i napirlitanih, koje su delile vojnicima medaljone s likovima svetaca i duvan kao da su Božje zaštitnice, Božje izaslanice, a to je samo razdražilo vojsku i njenu pratnju. Velika većina vojnika je prezrivo bacila medaljone u more.

– Bacite i puške! – začu se iz mnoštva.

„Neka bogataši idu u rat!“ Policija je uperila puške kako bi zadržala lavinu civila na molu. „I popovi!“ „Neka oni idu da preobrate Mavre!“ „Neka bogataši umru!“ „Ili svi ili niko!“

Dok su povici i pretnje narastali a policajci počeli da pucaju u vazduh kako bi zaustavili metež, oficiri su ubrzali ukrcavanje, sklonili mostić i *Katalonija* je isplovila,

puna rezervista. Porodice i vojnici su se još opraštali kad je deo policajaca pojačao pucnjavu uvis da bi se masa razišla a druga grupa je počela da hapsi ljude. Žene s decom su se povukle s prvim plotunima, i Ema s njima, dok nije pronašla Žuzefu i predala joj devojčicu. „Čuvajte je!“, zamolila je i cepteći od srdžbe okrenula se ka molu, kao da policajci, aktivisti pa i vojnici iščekuju njen povratak. Stala je u prvi red, opkoljena ženama koje su i dalje igrale svoju ulogu vrha koplja braneći svoje muškarce, i vikala je glasnije od ikoga, šutirala i pljuvala policajce koji su formirali zaštitni živi zid. Dvojica se stušitiše na nju, žarko želeći da uhapse Profesorku. Znali su za nju: sopstvenim snagama je zaradila mesto na svim spiskovima demonstiranih sklonih sukobu i revolucionarnih elemenata kojima su raspolagale vlasti. Ema nije bila u stanju da vešto upravlja svojim pokretima. Pokušala je da pobegne, ali uhvatili su je pre nego što je napravila tri koraka. Povukla je policajca dozivajući u pomoć. Nečija snažna ruka ju je obujmila oko struka sprečavajući je da nastavi. Drugi policajac ju je zgrabio za grudni koš i naslonio ruku neposredno na njene grudi. „Džukele jedne!“, dreknu ona. Ali policajci su je tako savladanu vukli do mola, gde su još stajali predstavnici vlasti i bogomoljke zbog čije odeće i nakita će ginuti katalonski rezervisti.

Najednom stadoše.

– Pustite je!

Na zvuk tog glasa Ema je povratila snagu koja kao da ju je bila napustila. Odupirala se policajcima žilavije. Opet poznati glasovi između policijskih pucnjeva u vazduh i halabuke. To su njeni mladi vandali! Petorica, možda šestorica, predvođeni Visensom. Opkolili su Emu i policajce, koji su zatražili pomoć od svojih, mada su Emi pomogli radikali, koji nisu morali ni da upotrebe silu da bi je oslobodili pošto su se dvojica policajaca povukla uzmičući ka molu i pokazujući dlanove u visini pojasa.

– Uvek upadaš u gužve – našali se Visens udaljavajući se odatle s Emom i svojim.

Istog tog osamnaestog jula kad su se građani Barselone pobunili protiv ukrcavanja vojske došlo je do prvih značajnih gubitaka u Rifu. Berberi su izvršili prepad na špansku vojsku i naneli joj gubitak od preko tri stotine ljudi. Vest je stigla telegramom sutradan, ali vojska je mnogo više kasnila sa saopštavanjem imena poginulih, i usled toga je otpočela lična golgota majki, supruga i dece rezervista: mučno, bolno čekanje da doznaju nalazi li se neko njihov među preminulima.

Ema je proživela tu muku iz prve ruke. Bila se sklonila kod Visensa, u fabričku Četvrt Svetog Martina Provansalskog, katalonski Mančester. U tom stambenom bloku su, kao u mnogima u toj kraju, kuće bile spojene s industrijskim postrojenjima, pa su tako veliki deo zemljišta zauzimale jedna fabrika ili radionica, a ostatak, haotično, zgrade s radničkim stanovima. U slučaju Visensove porodice kuća se graničila s velikom kovačnicom, od koje ne samo da su pod i zidovi odjekivali od svakog udarca mehaničkog čekića nego je i već sparna temperatura tog meseca jula nenasno rasla zbog toplote koju su odavale neprestano upaljene peći. Tu, u tipičnom stanu izgrađenom za smeštaj radnika – mračne sobe s oknom za provetravanje, dnevna soba bez kuhinje i

zajednički nužnici – gurali su se Visensovi roditelji, on sam i sestra s malim detetom čiji muž je pozvan kao rezervista. Mlada žena se zvala Elvira, a njen neprekidni plač otkako joj se muž ukrcao na brod pojačao se s veću o prvim gubicima. Na zahtev samog Visensa i još nekih republikanskih vođa čije mišljenje se podudaralo s njegovim, odlučeno je da se Ema neko vreme krije u Četvrti Svetog Martina, pošto će policija ubrzo otpočeti s hapšenjima. „Ne brini za kuhinju“, oslobodili su je šefovi, „mnogo si nam potrebna na ulici.“ S obzirom na nepostojeću reakciju vlade na radničke zahteve za prestankom rata, govorilo se otvoreno o generalnom štrajku na nivou cele zemlje koji će predvoditi socijalisti. U Madridu se jedno ukrcavanje rezervista na železničkoj stanici Mediodija završilo borbom na otvorenom, žene su pobile na prugu, nekoliko vagona je prevrnuo a pristalice Pabla Iglesiasa potukle su se s policijom.

U takvim okolnostima Huliya je prepuštena Žuzefinom staranju, a o Emi su brinuli mladi vandali, koji su je okruživali kako ne bi bila povređena ili uhapšena na demonstracijama što su se nizale jedna za drugom u Barseloni dok je pripreman generalni štrajk; vođe republikanaca, s Lerošem još u inostranstvu, podržavale su štrajk mada su, u nekakvoj dvostrukoj igri, prikrivale svoju čvrstu obavezu prema pobunama u grofovskom gradu: slali su svoje aktiviste i članove i čak su prodavali pištolje, na rate, u samoj Narodnoj kući. Međutim, sve je to bilo na niskom nivou: na nivou Eme, njenih vandala, radnika i anarhista koji nisu imali svoju organizaciju, i pridružili su se redovima republikanaca. Iz noći u noć, mnoštvo demonstranata se okupljalo na Univerzitetском trgu, gde ih je čekao specijalni odred policije koji je pucao u vazduh i pokušavao da hapsi ljude.

Situacija u gradu se pogoršala. Vlasti su uvele cenzuru informacija i na taj način sprečile da se dozna šta se događa u drugim delovima Španije, pre svega u Madridu, ali to nije uticalo na stanovnike Barselone koji su se uvek borili za svoja prava.

Kroz nekoliko dana se doznalo da su rifski Berberi, posle nedelju dana bitaka, prekinuli španske linije snabdevanja. Vlasti su sprečile da se sazna broj španskih žrtava, postižući jedino da se glasine prošire po krčmama i na okupljanjima, i katastrofa je višestruko preuveličana. Rezervisti, koji su u najboljem slučaju ispalili tri pucnja iz puške u periodu aktivne službe, a i to pre više godina, iskrcavali su se bez ikakvog predaha i pripreme, i slati na front da se bore protiv Berbera, iskusnih gerilaca koji su se srčano borili za svoju zemlju i narod.

Vesti koje su pristizale u grad, kao i nepopustljivo ponašanje vlasti koje su pojačale svoju sposobnost odvratanja s još sedamsto žandarma, dobro naoružanih, mnogih na konju, još više su ražestili barselonske radnike. Njihovi drugovi crkavaju kao psi u ratu koji su otpočeli bogataši da bi odbranili svoje finansijske interese!

Barselona u julu, vrelom i sparnom. Prašina nekaldrmisanih ulica u Četvrti Svetog Martina mešala se s ljudskim znojem; ni noći nisu unosile nešto svežine u prljav i zagušljiv vazduh. Muškarci i žene su posle demonstracija ostajali na ulicama, jer nisu bili kadri da se pozatvaraju u rupe u kojima su živeli umesto kuća. Tamo je izbijao plač koji se u vidu psovki i mržnje izlivaao na skupovima u ritmu juriša žandarmerije. Tu, na

ulazima u te bedne kuće, povici protiv rata prelazili su u jauke, od kojih su neki bili prigušeni, a drugi oštri i moćni, svi potresni, silazeći s usana majki i mladih supruga.

– Hajdemo na terasu – pozva Visens Emu. Devojčin smrknut pogled ga natera da objasni: – Možda malo pirka.

Visens je bio pokušao jednom na ravnom krovu, u nekom uglu, podalje od suseda koji su takođe tražili taj nepostojeći povetarac. Ema je bila svesna da će on probati; već neko vreme je skretao u stranu pogled u kome je opažala pohotu. Pokušao je da je poljubi. Ema ga odgurnu; odgurnula ga je blago, iako ju je snažan osećaj odvratnosti i prljavštine obuzeo pri samoj mogućnosti da uđe u vezu. Nije mogla da podnese pomisao o Visensovom dodiru, usnama i jeziku, da šakama hvata njene grudi... Prevrnuo joj se želudac a nalet žuči joj se popeo do usta.

– Nemoj, molim te – zatražila je pred upornim saletanjem vođe vandala, opet ga odgurujući.

– Zašto ne? – upita on. – Znam da nemaš nikoga. Prepusti se. Uživaj.

Nije imala nikoga, to je bilo tačno. Otkako je poslednji put izgrdila Dalmaua, nije imala nikakvih vesti o njemu. Nije znala zašto pomišlja na njega u tom trenutku, budući da ni s njim nije bila dugi niz godina. Možda zato što je osećala da je preterala. Jeste, sigurno je zato. Visensove ruke na njenim bokovima opet su je vratile u stvarnost. Da se prepusti? Da uživa? Mnogo se govorilo o njoj; pa opet, nije bila raspoložena da prizna vandalu kakve užase je pretrpela u toj zlehudoj kuhinji Narodne kuće.

– Molim te – ponovi. – Cenim te, Visense, ali ne želim. Ne želim.

Vođa vandala coku jezikom i pusti je.

– Ljudi umiru – reče, i upre prstom uvis kako bi joj pokazao da obrati pažnju na plač što se čuo s ulica. – Trebalo bi da uživamo. Mladi smo. Ako se predomisliš, znaš gde sam.

Ema samo klimnu glavom.

U ponedeljak, dvadeset šestog jula 1909. godine, otpočeo je generalni štrajk u Barseloni. Kao što je i bilo predviđeno, Ema je u pet sati ujutro krenula s odredima progonilaca štrajkbrehera da ubedi radnike da obustave rad i zauzmu fabrike. Žene, ukrašene belim mašnjama, postale su najaktivnije, ako ne i najnasilnije.

– Zatvorite! – stade Ema licem u lice, uz još dve žene, s nekolicinom radnika iz jedne fabrike keksa koji su odbijali da se pridruže prekidu rada.

– Neka vas neko pojebe! – odvrati jedan.

– Za to služite – naruga se drugi.

– Imamo vremena da vas dobro potucamo.

Jedna žena im pokaza veliki štap skriven iza njenih leđa i zavitla njime iznad glave, a druga im zapreti nožem. Muškarci ustuknuše. Ema nije bila naoružana. Bila je opet pokušala da se domogne svog pištolja, iz kog nikad nije opalila, ali Žuzefa ju je još jednom sprečila u tome, ponavljajući isti svagdašnji argument: „Bori se kocem ako treba, ali nemoj pucati ni u koga“, posavetovala ju je. Nije nosila nikakvu motku, ali to

je nije sprečilo da se obori na radnike fabrike kekisa sa šakama savijenim poput kandži, pokrivajući s boka druge dve žene.

– Stojte svi! – Jedan muškarac se postavi između žena i radnika. Situacija se smirila koliko je bilo potrebno da uljez objasni šta hoće: – Nema potrebe da navaljujete – reče ženama – a ni da se vi protivite štrajku – dodade okrećući se ka radnicima. – Gazda je odlučio da zatvori fabriku.

To se dogodilo u industrijskom pojasu Barselone. Mnogi radnici su se priključivali štrajku, ali su takođe mnogi industrijalci zatvorili fabrike i radionice, neki iz straha zbog nepostojanja dovoljnih policijskih snaga da vladaju situacijom, a drugi zato što su podržavali miroljubivi cilj iza kog su stajali aktivisti: kraj rata u severnoj Africi.

Pošto je velika industrija stavljena pod kontrolu za samo jedno prepodne, Ema i njene pratilje su se zaputile u centar Barselone, gde su, uprkos uputstvima žandarmerije i obećanju da će ih braniti, prodavci za tezgama i mali trgovci pristali da zatvore radnje pošto su Ema i druge žene zatražile da tako postupe; malo njih se raspravljalo.

– Pobedićemo – govorila je Ema ženama pored sebe dok su trgovci pristajali na njihove zahteve. Poznavala je neke, iz partije, ostale nikad pre toga nije videla: radnice i proleterke ispunjene nadom. – Dole rat! – uzviknu s podignutom pesnicom.

Republikansku parolu je u horu izgovorilo mnoštvo grla, mnoga od njih dece i mladih željnih nereda, koji nisu prestajali da se priključuju Eminoj sve brojnijoj štrajkačkoj grupi. Nešto slično se događalo i u ostatku barselonskog starog grada, s veću o pobedi štrajka u predgrađima o čemu su govorili svi građani, gde su obrazovane revolucionarne grupe, mada su ih u nekim slučajevima predvodili obični kriminalci u želji da iskoriste zbrku, ili poznate prostitutke poput one što je, na čelu grupe muškaraca i žena, sejala strah i trepet po kafeima i varijeteima u Paralelu koji su odbijali da zatvore.

Ema je otišla na ručak u Narodnu kuću, gde su planirane akcije, ali pre toga je svratila u Ulicu Bertrejans da pomazi ćerku, koja joj je obgrlila noge smejući se i cičeći.

– Danas po podne – rekla je Žuzefi grleći devojčicu – zakazane su demonstracije ispred Vrhovnog vojnog zapovedništva. Idi u našu sobu da se igraš – zatraži od curice pošto je neko vreme svu pažnju posvetila njoj. Devojčica poslušna, a majka je nežno ćušna po leđima da požuri. – Neću voditi Huliju... – počeo, a Žuzefa je prekinu.

– Nemaš pojma koliko sam mirnija zbog te odluke. Nećemo izlaziti napolje, ostaću s njom.

– Aha. Postaje sve gore. Ovoga puta je drugačije, Žuzefa, opaža se na ulicama, u ljudima, po atmosferi, po napetosti... Razgovarala sam s ostalim drugaricama i sve smo donele istu odluku. – Pustila je da prođu dve-tri sekunde i obe su za to vreme skrenule misli slušajući kako Hulija razgovara s lutkom. – Ali bih zaista volela da mi date pištolj – iznebuha razbi čaroliju. Međutim, ni ovoga puta ga nije dobila. – Svi pucaju na ulici – pravdala se.

– Ali ti ne umeš ni da gađaš iz njega! – podsmehnu se Žuzefa. – Slušaj – opomenu je, ućutkujući Emin pokušaj da se žali i raspravlja – proglašiće ratno stanje kao 1902. i svima koji budu uhapšeni naoružani, sudiće se po vojnom zakonu. Nemoj se izlagati opasnosti. – Ema uzdahnu. – Zar još nisi pronašla dobru toljagu? – pokuša da je ohrabri.

Kad je već stigla u Narodnu kuću, štrajkači su se borili protiv žandarma koji su štitili tramvaje, i ovoga puta zaklonjeni ženama i malobrojnom decom kao odbrambenim štitom. Neki su pogođeni kuršumima, među njima i jedna devojčica. Ema opazi kako njena majka, jedna republikanska aktivistkinja koju je poznavala, trči noseći je u naručju i više dozivajući u pomoć. Bledilo na njenom licu odudaralo je od krvi koja je lptala iz ćerkine rane, i Ema pomisli da je to nevina krv, tečnija i blistavija od krvi ostalih ranjenika. Pođe da joj pomogne, ali grupa muškaraca je opkolila ženu i postarala se za malecku.

– Pronesite glas među majkama – naredi mladim vandalima – da ne treba da vode malu decu u tuče.

– Da li šefovi znaju za to? – doseti se jedan od njih da dovede u pitanje njenu ideju.
– Partijske vođe, hoću reći.

– Vidiš li ti nekog vođu ovde? – odvrati Ema zajedljivo.

Niko nije predvodio tu borbu.

Baš kao što je Žuzefa predkazala, istog dana u podne vrhovni vojni zapovednik je proglasio ratno stanje u Barseloni. Zatvorena je Narodna kuća i mnogi drugi ateneumi. Radnici i kriminalci koji su se pridružili političkim aktivistima počeli su da vrše prepade na policijske stanice: prvi da bi oslobodili uhapšene drugove, drugi da bi zapalili arhive i policijske kartoteke i tako uklonili svoje krivične dosijee. U nekim slučajevima su uspeli. Još ljudi je poginulo, kao na demonstracijama tog popodneva ispred Vrhovnog vojnog zapovedništva u Kolumbovoj aveniji, koje su opet predvodile žene. Mogao se videti veoma mali broj male dece, a same žene su potisnule majke koje su išle s njima u zadnje redove. Ema je držala podignutu ruku, kao i mnogi drugi drugovi, zahtevajući kraj rata u severnoj Africi i povratak rezervista, dok snage bezbednosti nisu otvorile vatru na njih. Policija je izvestila da je nekoliko ljudi povređeno, ne više od troje; štrajkači su prijavili dosta mrtvih.

Situacija je na sve strane izmicala kontroli. Vojska, koja je brojala blizu hiljadu i petsto ljudi, sastojala se podjednako od oficira i vojnika, jedan na jedan, i naređeno joj je samo da čuva upravne zgrade. Javna bezbednost je tako prepuštena grupi od hiljadu žandarma i još toliko policajaca, kako god da se okrene nedovoljno da se suoče s desetinama hiljada radnika koji su zauzeli ulice dok su se ostali građani pozatvarali po kućama kao da ih taj problem ne dotiče. Političari, prvenstveno republikanci, napravili su otklon od pokreta kojim nisu mogli da vladaju, pa je radnička masa, razdražena, razgnevljena zbog rata i smrti u svom gradu, ostala pod vodstvom najradikalnijih aktivista, a oni su najpre izolovali Barselonu barikadama, kontrolnim punktovima, presekli su puteve, železničke pruge, telefone i veze.

Generalni štrajk koji je poveden da bi se zatražio prestanak rata pretio je da će se pretvoriti u pravu revoluciju koja može da zbaci vladu pa i kralja. „Živela republika!“, vikali su mnogi pobunjenici.

Te večeri, prve otkako je izbila revolucija, u Poblenuu, republikanci su dobili šansu da usmere gnev protiv iskonskog neprijatelja, krivog za sve nedaće u društvu, na koga su njihove vođe svaljivale odgovornost čak i za rat: Crkvu. Kad je pao mrak,

zapaljena je jedna škola marista, ustanova koju su štedro finansirali svetovnjaci s kojima ni republikanci ni sindikati nisu mogli da se nadmeću, što je ostavljalo obrazovanje radničke dece u rukama sveštenika, a oni su im ulivali u glave ideje koje je trebalo da ih navedu da prihvate društvene klase kao božji naum, da se odreknu vlastite slobode, da se ponize i mirno pokore povlašćenima, a sve to s obećanjem u bolji svet nakon smrti. Zajedno sa školom, a da snage javnog reda nisu mrdnule prstom da to spreče, izgorele su i crkva i biblioteka.

Dalmau se sakrio u gomili da ga ne bi otkrila Ema, predvodnica pobune zajedno s ostalim radikalima i mladim vandalima; video je da je ushićena, usplamtela, vesela, živa, i nije želeo da svojim prisustvom pomuti tu sreću i da joj se lice makar i natušti. Nalazili su se ispred škole pijarista u Rondi Svetog Pavla, u Četvrti Svetog Antonija, jedne od najvećih obrazovnih ustanova u Barseloni. Iako je bilo teško poverovati u to, spremali su se da spale tu ogromnu zgradu. Ljudi oko Dalmaua su raspravljali hoće li je spaliti ili neće. Prećutao je da će vatra sigurno biti podmetnuta ako Ema rukovodi tom akcijom. Posmatrao ju je između glava u gomili: kretala se levo-desno; odisala je energijom, autoritetom... čulnošću. Sačuvala je onu putenost koja ga je navela da je nacrtala nagu; nebrojeno puta je bezuspešno lupao glavu ko mu je ukrao one crteže. Sećanje na Emينو poniženje pošto je saznala da je predmet muške pohote prenelo ga je u vreme kad je u učionicama te verske ustanove držao večernje časove crtanja siromašnim radnicima, što je bio deo dogovora s majstorom da bi mu oslobodio sestru iz zatvora. Kad je izašla odande, Ema je umesto nje išla na veronauku kod časnih sestara a Monserat joj je to prebacila, neobazrivo, stojeći okrenuta leđima barikadi i mitraljezu, postajući laka meta. Dalmauov život je od tih događaja pa nadalje krenuo stranputicom, a zgrada pijarista predstavljala je sve što je dovelo do kraha njegovih osećanja, morala pa i finansija. Želeo je da je vidi kako gori; što ju je duže posmatrao, to je više priželjkivao da se to dogodi. Kucnuo je čas da Crkva ispašta zbog svojih grehova i plati zbog licemerja i podlosti ljudi kakav je bio don Manuel Beljo. Bilo je suđeno da vatra nadoknadi svu štetu koju su sveštenici naneli radničkoj klasi, mašući prevarama, krivicom i strahom kao zastavama, iskorišćavajući glad i nemaštinu siromaha da bi, kao što su učinili njegovoj majci, zahtevali od njih da se obavežu pisanim putem, da prodaju dušu za parče hleba i malo povrća.

S dvadeset sedam godina Dalmau je nakupio raznorazna životna iskustva: uspeh i priznanje; javno poniženje; bol i bedu; nadu i ljubav. A sad, međutim, otkako su završeni radovi na Palati muzike, napustio ga je stvaralački vrtlog koji ga je obuzimao u tom prostoru, i radio je golim rukama, rušeći kuće, ne brinući ni o čemu drugom osim da obori zidove i prenese šut do taljiga s mulama. Svet keramike je još uvek bio zabranjen za njega otkako je don Manuel otpočeo svoj krstaški pohod i stavio ga na sve crne liste, postižući da ga niko ne zaposli. Bilo kako bilo, nije preostalo previše modernističkih zdanja u izgradnji: tri na kojima je radio Gaudi, Pedrera, Sagrada Familija i park Guelj, i

četvrto, Domenekovo: Bolnica Svetog krsta i Svetog Pavla. Na svima njima su odbili da ga zaposle nakon što je morao da ostavi posao u Palati.

Nije ni slikao; u najboljem slučaju bi s vremena na vreme nacrtao portret drvenim ugljem nekog komšije, njegove dece ili prijatelja. Jedni su mu plaćali nekoliko para, drugi su mu davali dva jaja ili komad hleba, a ostali su mu zahvaljivali biranim rečima i s još više bezobrazluka, iako je Dalmau na to gledao kao na nastavak društvenog rada koji je preduzeo sa slikama za Narodnu kuću, Istina, pošto mu je Ema natrljala nos, nije imao želju da slika.

Kao da mu se telo ispraznilo. Nije stvarao, nije zamišljao, nije maštao, a sati su mu prolazili u ustaljenoj kolotečini koja ga je naposletku naterala da opet poželi tu izgublenu ljubav, da oživi neizmernu sreću koju je osećao onih dana kad je sve bilo prekrasno. Emina večita ljutnja ga je zbunjivala. Podsetio se svih zaključaka do kojih je dolazio kad je razmišljao o tome: mora biti da postoji neki razlog izuzev Monseratine pogibije i pojave aktova, osim što je bio trapav i neistrajan posle raskida veze, što je nije molio, preklinjao. U redu je ako ga više ne voli, ali ta mržnja, ta ozlojeđenost... Nema smisla, nikakvog smisla.

– Da, ima – primeti Žuzefa, međutim, jednog dana kad ju je pitao.

– Ne shvatam!

– Nemaš ti šta da shvataš, sine. Stvari tako stoje.

– Jesam li ja kriv? – Nije htela da odgovori. Bio je uporan. – Majko, ne tražim da mi otkrivete Emine tajne, nego samo da mi kažete jesam li ja kriv.

– Ne – otkri na kraju Žuzefa. – Nisi.

I eto ga tu, posmatra Emu, hrabreći je izdaleka da zapali tu zgradu. Nakon požara kod marista u Poblenuu, republikanske vođe su konačno oprale ruke od štrajka i od te revolucije za kojom su žudele mase, što je iznerviralo radnike, koji su ostali bez ikakvog vodstva. Ipak, istog tog prepodneva, neko, niko nije znao ko, izdao je naređenje da se spale svi samostani, škole i bogomolje u Barseloni; narodna srdžba će se najzad svom snagom sručiti na Crkvu.

– Znanje će vas osloboditi!

Čuvena parola progresista opet je silazila s usana republikanaca koji su se nalazili ispred škole pijarista u Četvrti Svetog Antonija. Dalmau zadrhta od uzbuđenja gledajući Emu koja se, s podignutom rukom, šetkala kroz redove vandala podbadajući ih: „Znanje će vas osloboditi!“ Sve je bilo spremno da se zapali ogromni obrazovni centar u koji je moglo da stane dve hiljade učenika. „Spaliće ga!“, začu se u gomili. Izvesnost je raspalila duhove okupljenih građana. Požar zgrada marista u Poblenuu neće ostati izolovani događaj. Znalo se da već gori obližnja Crkva Svetog Pavla od Polja; gust stub crnog dima koji se vio iznad krovova kuća valjano je svedočio o tome, a govorkalo se da ljudi po kvartovima i predgrađima velegrada počinju da pale crkvenu imovinu.

U Četvrti Svetog Antonija pobunjenici su upali u obližnju prodavnicu oružja i u njoj se snabdeli velikom količinom pušaka, pištolja i municije. Imajući Žuzefine savete na umu i s Hulijinim likom u srcu, Ema je odbila ponuđeno oružje. Podignute su barikade u svim susednim ulicama iako nije bilo potrebe za tim pošto se, neshvatljivo,

odred žandarmerije koji je tu bio postavljen da čuva pijariste povukao iz kraja ostavljajući slobodan put palikućama.

Dalmauova mržnja prema Crkvi, sveštenicima, fratrima i časnim sestrama samo što nije eksplodirala na licu mesta, pod Eminim vodstvom i po taktu sve gromkijih uzvika svetine. Bilo je tu mnogo radnika revolucionara, žena, dece, omladine, čitava vojska nervoznih, uzrujanih ljudi svih fela, od trinšeraresa do kriminalaca, koji su čekali konačno naređenje da napadnu zgradu; ali mnogo je više bilo radoznalaca koji su posmatrali prizor; moglo se izbrojati na hiljade njih, ukraj ulice ili na balkonima i krovnim terasama okolnih kuća, građana koji su stanovali u toj četvrti, i velika većina je iskoristila besplatno školovanje kod pijarista za svoju decu, usled čega je ta verska zajednica njima poverila odbranu do koje nikad nije došlo.

– Jesi li ti onaj slikar? – Dalmau u opštem krkljancu nije dobro čuo pitanje sve dok ga neki muškarac ne zgrabi za rame i pretrese. – Jesi. Naravno da jesi! „O čemu ovaj govori?“, začudi se Dalmau. – Ej! – uzviknu čovek privlačeći pažnju ljudi uokolo. – Ej! Pogledajte! Ovo je umetnik što je izradio slike za Narodnu kuću na kojima gore crkve i popovi, kao što je tražio Leroš.

– A pozivao je i da zadignemo suknje redovnicama! – nasmeja se drugi čovek.

– E pa, dobićemo oboje – izjavi jedna žena.

Ljudi su počeli da tapšu Dalmaua po leđima, a prvi koji ga je prepoznao povlačio ga je ka mestu gde su se nalazile vođe potpaljivača, među njima i Ema.

– Dalmau? – iznenadi se ona i smesta mu priđe.

On klimnu glavom skupljajući usta, kao da želi da joj kaže da mu nije namera da joj dodijava svojim pojavljivanjem, dok je čovek koji ga je tu doveo i dalje svima objavljuvao da je Dalmau autor slika za Narodnu kuću. Mnogi su prišli i opkolili ih.

– Ovo je tvoj dan – došapnu Dalmau Emi ne prilazeći joj dovoljno blizu da joj ne bi zasmetao, pribojavajući se još jedne žestoke reakcije kao u vinskom podrumu kuće u ruševinama. – Ne bih želeo da ga ja pokvarim.

Ema klimnu ćutke, stisnutih usana, vagajući njegove reči, i prvi put posle dugo vremena se nasmeja; bio je to isti onaj iskren, otvoren osmeh kao pre više godina.

– Ovo je naš dan, Dalmau – ispravi ga ona. – Ti si naslikao te slike. Pogledaj ljude: kliču ti i pozdravljaju te. Obavio si veliki posao. Bio si velikodušan, veoma velikodušan, i poklonio si svoju umetnost narodu. Malo je tako umešnih umetnika kao što si ti kadro za tako nešto.

Dalmau nije znao kako da reaguje. Ta Ema nije imala nikakve sličnosti sa ženom koja se prilikom poslednjih susreta obrušavala na njega vičući i psujući ga; sad je bila radosna, puna poleta, i obraćala mu se nežno... čak i s divljenjem!

Ema je pogodila Dalmauove misli. Ogledale su mu se na licu. Bio je na korak od uspeha za koji se borio godinama: da pobedi Crkvu spaljujući njenu imovinu, i eto ga tu, uzdignut je u svojevrzni simbol borbe za radnička prava, iste te borbe. Žuzefa joj je ispričala za asketski život njenog sina, koji više nije slikao i kao da se ispraznio s one tri slike koje je predao radi opšteg cilja. A ipak, ljudi mu kliču. Ta protivrečnost izazva kod Eme jezu u čije značenje nije želela da dublje ulazi.

– Šta čekate, što je ne spalite? – upita on otržući je od misli.

– Sad ćemo. Čim nam potvrde da su barikade opet podignute posle povlačenja žandarmerijske konjice.

– Shvataš li – nastavi Dalmau – da će s požarom kod pijarista takođe izgoreti deo naše prošlosti, upravo onaj kad smo pali šaka Crkvi i ona nam upropastila život?

Ema zausti da odgovori, ali učuta.

– Vatra pročišćuje – nije odustajao Dalmau.

U dva sata posle podne otpočeo je upad. Nekoliko grupa momaka ustremilo se na različita vrata škole i crkve, gde su užegli vatre kako bi ih zapalili, dok su se drugi penjali merdevinama do prostorija na spratovima i počeli odozgo da bacaju svakojake komade nameštaja i predmete na ulicu, a oni su smesta upotrebljeni da se raspale vatre na ulazima pod vodstvom jednog od najpoznatijih kriminalaca u gradu. Nedugo pošto je počeo požar, vrhovni vojni zapovednik Katalonije lično pritekao je u pomoć sveštenicima i pojavio se na licu mesta predvodeći pedeset vojnika pešadinaca i dvanaest konjanika. Bez ikakvog otpora revolucionara, koji ni u kom slučaju nisu želeli da nanesu fizičke povrede sveštenicima, oficir je prošao kroz dvorište i došao do samostana u kome se nalazilo pedeset pijarista, opkoljenih plamenom.

Dalmau je video kako izlaze u vrsti, na čelu s generalom pored koga je koračao otac Žasint, koji se u jednom trenutku zaustavio i uperio u njega pogled prepun mržnje. Vrhovni vojni zapovednik se začudio i takođe zastao. Sveštenik mu je pokazao na Dalmaua, i njegovi klovnovski pokreti, neprimereni čoveku koji se uvek dičio umerenošću, bili su dovoljni da Dalmau shvati da govori o slikama iz Narodne kuće dok je oficir klimao glavom ne odvajajući pogled od njega ni za milimetar.

– Živela republika! – uzvik jednog mladog vandala razbi čaroliju.

Povorka sveštenika i vojnika opet stupi u pokret. Dalmau potraži pogledom Emu, u blizini razbuktalih vatri, i sporazumeše se očima: otac Žasint nije spazio nju, ali bez ikakve sumnje, Dalmau je upravo postao jedan od glavnih odgovornih za požar. Ema ga je nagradila osmehom, podigla pesnicu uvis i uzviknula nešto što Dalmau u tom urnebesu nije čuo. On odgovori takođe dižući pesnicu, a svi oko njih napraviše isti pokret kličući Republici i psujući Crkvu. Vatra je bučala a bučao je i Dalmau. Bila je to pobjeda, njegova, pobjeda naroda.

Sveštenici su smešteni u kola i vojnici su se izgubili u pravcu Vrhovnog zapovedništva, iako su neki od njih napustili kolonu i pomešali se s hiljadama ljudi koji su posmatrali nešto što je već počinjalo da liči na prizor iz pakla s vatrom i crnim dimom. Uprkos trupama koje je imao na raspolaganju, dobro naoružanim i obučanim, general Santjago nije ni mrdnuo prstom da uhapsi palikuće, a gotovo isto se zbivalo u celoj Barseloni i okolini: snage javnog reda, ako nisu ostajale ravnodušne, davale su prednost nadzoru nad bankama, a ne crkvama.

Milosrdna škola Svetog Antonija gorela je čitava dva dana.

Ema, međutim, nije čekala ni dva sata. Pozvala je svoje vandale, prešla ulicu s njima i zapalila školu za siromašnu decu.

– I ovu? – ču Dalmau kako jedan vandal pita Emu. – Ovde besplatno uče deca siromaha – objasni.

Nije dugo čekao odgovor:

– Upravo zato. Niko od naših ne treba da ide u popovske škole i sluša njihove poduke, pogotovo ne mala deca, jer njih je veoma lako ubediti. Zatim preko dece pridobiju majke, a to sa sobom donosi propast radnika. Spalite je!

Umešavši se u grupu vandala, Dalmau se složio s Eminim argumentima. Sećao se kako se otac Žasint trudio da mu nametne učenje u istoj toj zgradi što je sad zastrašujuće gorela iza njegovih leđa. Takođe se setio Eminog iznenađujućeg odbijanja onog dana kad joj je s dva prsta dodirnuo stražnjicu dok su šetali Random Svetog Antonija i predložio joj da nađu neko mesto gde će voditi ljubav. Njene reči, izgovorene pre mnogo godina, na koje od tada više nije pomislio, sinule su mu u glavi kao da ih je izrecitovala maločas: „Koja je šesta božja zapovest?, upitala ga je. „Ne opštiti poíno. Šta se naređuje u toj zapovesti? Da budemo čisti i neporočni u mislima, rećima i postupcima. Slušaj“, objasnila je potom deklamujući poduke časnih sestara: „gnev se pobeđuje stežući srce. Lako, zar ne? A zavist se guši u grudima, i tu ponekad i ostane. Ali požuda se ne pobeđuje tako, nego se od nje beži.“ Prinuda je nadahnjivala svaku lekciju sveštenika, redovnica i fratara. Sloboda i slobodna volja su ostajale za onaj svet, kad smrt dođe po svoje. Šta sve ne bi postigli sa čistim i nevinim umovima dece zavedene hranom koju nisu mogli da dobiju kod kuće?

– Znanje će vas osloboditi! – uzviknu neko iz grupe vandala.

Dalmaua su povukli revolucionari, i pridružio se graji s kojom su ljudi prilazili školi da je spale. Zajednička strast izražena vikom, guranjem i bodrenjem podstakla ga je da nasrne na zgradu čija jedina svrha je bila da zadovolji interese moćnika obučavajući ih da budu pokorni ljudi i miroljubivi radnici.

– Ti ne! – zabrani mu Ema, uhvati ga za ruku i zaustavi dok su ostali stigli do vrata i prozora škole.

– Zašto? Šta to pričaš? – pobuni se on. – Ovo je i moja borba. Isto koliko i svakoga od vas.

– Da, da, da – pokuša ona da ga smiri – ali video si da su te prepoznali i uprlji prstom u tebe kod pijarista. Potražiće te, Dalmau. Ne bi trebalo da im daješ još više povoda. Nemoj im davati još dokaza. Trebalo bi da se sakriješ, ili još bolje, da pobegneš. Mnogi su već na putu za Francusku.

– Ovo je naša pobeda, Ema.

Plamen lomača i buktinja lizao je zidove škole za siromašnu decu. Ema je morala da povisi glas kako bi nadjačala razdragane uzvike ljudi, potpaljivača i posmatrača.

– Dalmau! – doviknu mu u uvo. – Nemoj mi ovo uzeti za zlo, ali traže te i mrze: otac Žasint; don Manuel, tvoj majstor; svi reakcionari koji su iz novina saznali za tvoje slike, a sad još i vrhovni vojni zapovednik. Progoniće te i to uporno, nimalo ne sumnjam u to. Verovatno se već pripremaju. I zbog toga tvoje prisustvo među nama dovodi u opasnost mnoge koji zavise od mene; ne smem da preuzmem taj rizik. – Dalmau se žacnu. Ema se zakikota. – Nikad ne bi pomislio da će nastati ovakva situacija, zar ne?

Smatraju da si veći revolucionar od mene. Mi smo samo banda palikuća, kao i hiljade drugih što stupaju Barselonom, video si da nas puštaju da palimo i vojnici se povlače, ali ti, s tvojim slikama i harangama u Narodnoj kući, ti si vođa, podstrekač pobune.

– Ali...

– Ne želim da te uhapsu. – Ema ga prekinu gledajući ga molećivo. – Moraš da pobegneš, da se sakriješ. Ne smeš otići svojoj kući niti kod majke.

– A šta je s njom?

– Krije se s devojčicom kod starih prijatelja – umiri ga ona. – Uhapsiće sve koje uzmognu, Dalmau. Ratno je stanje. Moraš da pobegneš! Trebalo bi da bežiš u Francusku iz ovih stopa. Partija bi mogla da ti pomogne ako se odlučiš na to.

– Pristajem jedino ako pođete sa mnom: ti, devojčica i moja majka.

Ema je nekoliko časaka ćutala, gledajući netremice u njega, stiskajući usne i vilicu, sprečavajući i najmanji drhtaj. Njen izgled izazva nalet strasti kod Dalmaua, i morao je da se napregne da je u tom trenutku ne bi zagrlio: s raščupanom kosom; tu i tamo garava, s pepelom prionulim uz znoj, koji joj je prošarao čelo, lice i telo; oči su joj plamtele jače od svakog požara.

– Ako nećeš da bežiš, onda se barem sakrij. Nemoj im pružiti priliku da ti se osvete. A osvetiće se, Dalmau, hoće. Ti si dobar čovek – dodala je kao oproštaj i napravila pokret ka mestu gde su njeni vandali raspirivali vatru. Ipak, zaustavila se, okrenula i iznenadila ga ljubeći ga u obraz. – Čuvaj se, Dalmau. A ako se predomisliš u pogledu Francuske, potraži me. Naći ćeš me u nekoj crkvi – našali se. – Jebote – čuo je kako se ruga sebi mašući rukama dok je hitala ka vandalima. – U crkvi! Ja u crkvi!

Dok su Ema i njeni vandali palili školu za siromašnu decu, druga grupa je podmetala vatru kod samostana redovnica Svetog Jeronima, u blizini zgrade pijarista, iz kog je tridesetak monahinja, koliko je sačinjavalo zajednicu, moralo da pobjegne praćeno psovkama i izivljavanjem ljudi iz kraja pošto nije pristigao nijedan puk da im pomogne.

Ema je iz Četvrti Svetog Antonija prešla u Paralel, gde su grupama palikuća komandovale prostitutke i kriminalci. Tu su gorele obe parohijske crkve Matrone Barselonske, nova i stara, i hrišćanska škola koju je besplatno pohađalo više od dve stotine mladih.

Vandali, kao i mnoge druge grupe, nastavili su da špartaju Barselonom. Ema je huškala radnike da podmeću požare kod crkava, samostana i škola. Pao je samostan sestara Uspenja i ubožište sestara milosrdnica Svetog Vinka Paulskoga. Isti taj red se starao o zatvoru Amalija, koji je sad bio namenjen isključivo ženama. Tu je pronašlo utočište petnaest redovnica predavši potpaljivačima ubožište, koje se sastojalo od škole, obdaništa za zaposlene majke i sirotišta. Takođe, kao što se događalo u mnogim slučajevima, monahinje su čekale do poslednjeg časa da napuste svoje zgrade, ubeđene da isti oni kojima su nekada pomogle ne mogu da im naude. Ema je okončala raspravu između majke predstojnice i jednog mladog vandala koga je preklinjala za pomoć i pokušavala da ubedi.

– Manele, ti si učio ovde – podsetila ga je. – Zašto nam ovo radiš? Zar nismo bile dobre prema tebi, zar te nismo čuvale i hranile?

– Ali takođe ste ga primoravale da prihvati vaše ideje – umeša se Ema, i jednim pokretom ruke odgurnu momka koji je sve opčinjenije slušao redovničin govor. – I da ide na misu. I da čuti pred nepravdom. I da se ponižava pred bogatašima i moćnicima. I da prihvati nesreću i bedu kao prst sudbine. I da potiskuje svoje nagone. – Mnogi vandali su klimali glavama slušajući Emin govor. – Vi niste nikad ništa učinile iz čovekoljublja; uvek ste se rukovodile svojim interesima i radi toga iskorišćavale radnike. Vaše stado! Tako ih zovete! Tačno, oni su ovčice, a vi ih usmeravate u kom vi hoćete pravcu. Neka gori ovaj hram obmane i gušenja ljudskih sloboda! – uzviknu na kraju.

Monahinje su morale da pobegnu kad je narod na Emin poziv nahrupio s buktinjama i naftom. Pustili su ih da izađu, kao što su puštali sva sveštena lica iz zapaljenih zgrada u Barseloni. Pobuna nije usmerena protiv ljudi, tvrdile su sve grupe, nego protiv strukture Crkve, protiv svih tih škola, zadužbina ili prihvatilišta koji su onemogućavali napredak radničke mase i njeno svetovno obrazovanje, kao i protiv samostana koji su bili konkurencija radu žena iz siromašnih slojeva.

Požari su se širili po Barseloni ne nailazeći na otpor snaga javnog reda. Ipak, oružane borbe između revolucionara i vojnika ili žandarma vodile su se na barikadama podignutim na ulicama. Pucalo se s krovnih terasa, pošto su žene obišle zgrade zahtevajući od stanara da ostave otvorena vrata kako bi strelci imali pristupa unutra. Desetine stubova dima od požara istovremeno su pomutile vedro julske nebo. Mnoge pobune su predvodili petnaestogodišnjaci koji su upadali u crkve. Jedna devojka od samo šesnaest godina bila je na čelu poveće grupe žena u napadu na samostan pokajnica, u blizini univerziteta. Odatle su izbacile zatvorenice koje su se popravile i prihvatile samostanski život, sačinjavajući taj red. Radnici koji su se borili za politički cilj revolucije, republike, uzdržavali su se da ukradu neki crkveni ili školski predmet; sve to, koliko god vredno bilo, pa i bonove i gotov novac, bacali su u lomače. Ali nisu isto postupale i grupe džeparoša i prestupnika koji su radili za svoj račun i vrzmali se po zgradama u potrazi za plenom.

Požari. Ogorčene bitke na barikadama, a mnoge od njih su branile žene. Pucnjevi strelaca. Bombe. Prvi poginuli. Brojni uhapšenici u okršajima s vojskom. Juriši policije. Narod skriven po kućama. Grupe razularenih divljaka. Vatrogasci su stizali u kolima koja su vukli konji i zvonili, ali dopuštano im je jedino da poliju vodom susedne zgrade, bez obzira da li su to bile siromaške kuće ili fabrike bogatih buržuja, da se vatra ne bi proširila na njih.

Barcelona se pretvorila u grad bezakonja, haotičan i opasan.

Povukavši se, skriven, Dalmau je neko vreme posmatrao kako Ema upravlja upadom u školu za siromašnu decu, ali neko ga je opet prepoznao i pokazao rukom na njega kao na slikara Narodne kuće postižući da ostali obrate pažnju na njega. Neki su mu prišli, i tog časa je odlučio da poslušava Emine savete. Jeste, naslikao je te slike koje ga sad uzdižu u

simbol borbe protiv Crkve i ponosan je na njih: svestan je da svaki potez četkicom prenosi bol koji su mu naneli don Manuel, redovnice iz popravnog doma Dobrog Pastira, u pokušaju da podučavaju Emu hrišćanskoj veri; sveštenici iz Svete Ane, oduzimajući njegovoj majci dobrotvornu pomoć; lukovci, bacivši njegovu sliku u đubre; Gaudi, koji je odbio da ga zaposli; svi ucenjivani radnici i žene što su ih obmanuli sveštenici; njegov otac, nepravedno mrtav zbog eksplozije bombe dok je nailazila verska procesija; njegova majka... I ako su oni poslužili kao nadahnuće da otpočne ta vatrena noć, osećao je još veći ponos. Međutim, u dubini duše, Emin osmeh, njena životna energija i ushićenje, onaj poljubac, mogli su da zaklone plamene jezike i najvećeg požara. Mogla je da gori cela Barselona, Dalmau je imao oči samo za nju.

Hodao je ulicama Barselone trudeći se da zaobiđe barikade na kojima se pucalo i bande palikuća koje su rušile grad. Bilo mu je potrebno neko mesto gde će se sakriti dok bude trajalo zasluženje kažnjavanje Crkve. Imao je kod sebe dovoljno novca da se izdržava nekoliko dana i da spava u nekom svratištu za radnike, pod uslovom da su otvorena, ali ispostavilo se da nema potrebe za tim. U Barseloni se zbivala noć za nezaborav, noć pročišćujuće vatre. Požari, među kojima se izdvajao onaj kod pijarista, obasjavali su grad strahovito neobično: crveni i žuti odblesci uzdizali su se u crno nebo. Revolucionari, politički aktivisti ili kriminalci, objavili su odluku da će te noći i dalje paliti samostane i crkve.

Izgubljen u uspomenama na Emu, na njen preobražaj, na njenu zahvalnost i uvažavanje, na poljubac koji mu je dala, Dalmau se zaputio ka Paseđ de Grasiji, gde se mimoišao s nekolicinom radnika, prosjaka koji su još iščekivali neki mali znak milosrđa u vidu hrane i nitkova koji su vrebali priliku da provale u neku radnju. U toj ulici nije imalo šta da se spali i njeni imućni žitelji su se posklanjali u svoje kuće, pa je stoga galama iz drugih delova grada, ne mnogo udaljenih, najviše dve poprečne ulice u samom Ešampleu, jenjavala tu gde se on nalazio. Zaustavio se ispred stambenog bloka u kome su se nadmetale Kuća Batljo, Kuća Ljeo Murera i Kuća Amalje. Svetla nebrojenih sveća osvetljavala su unutrašnjost stanova. Prozori mnogih domova, otvoreni u borbi s vrućinom, omogućavali su da napolje pobegnu klavirske note, pesme, pa i glasovi i smeh sa skupova ljudi ravnodušnih prema događanjima u Barseloni. Dalmau je produžio dalje avenijom pogleda dignutog ka ravnim krovovima zgrada. Tu su se održavale zabave, svirala je muzika i čak se plesalo. I ti buržuji su se pomaljali na ogradama sa čašama šampanjca u rukama, upirali prstom u vatre što su se uzdizale nad Barselonom i uživali u spektaklu.

Istog dana, na zvaničnoj sednici u Gradskom veću, leroševci su izjavili da je taj vatreni prizor prelep. U međuvremenu, Dalmau je stigao do Pedrere, zgrade koju je gradio Gaudi, opkoljene skelama prekrivenim najlonom kako ljudi ne bi videli krivudavi kamen što je udahnjivao život fasadi u pokretu. Nije stao da još jednom razmisli: popeo se na prvu dasku skela i odatle se uzverao do ravnog krova, čarobnog mesta, s talasastim podovima gde je Božji arhitekt napravio šest stepenišnih okana, dva tornja za strujanje vazduha, sedam dimnjaka i četiri kupole oblikovane poput geometrijskih elemenata: parabolične, zavojičaste, piramidalne, kupaste; sve one su bile izuvijane, složenih i

nedokučivih oblika, razlikujući se od svakog primera koji bi se mogao pronaći u prirodi. Od svih tih konstrukcija na vrhu zgrade u kojoj se kamen pretvarao u nešto prozračno, četiri stepenišna okna su bila obložena trenkadisima, ali za razliku od trenkadisa postavljenih u drugim zdanjima genijalnog arhitekta, u ovom slučaju su upotrebljeni odlomci sive, jednoboje keramike, a povrh njih se isticao dimnjak koji se završavao pečurkom od grlića i dna od zelenog stakla šampanjskih boca.

Dalmau se kretao obazrivo po ravnom krovu Pedrere: nije bilo ograda, pre svega ka unutrašnjim dvorištima, i zbog toga je bilo prilično nebezbedno. Međutim, gledano odatle, prizor je bio krajnje upečatljiv. S jedne strane, stubovi dima i vatre su se peli uvis po celoj Barseloni; s druge strane, krovne terase su bile prepune ljudi koji su plesali. Jedna devojka mu mahnu s obližnje terase primetivši da je i on tu: kovrdžava plava kosa, veoma plava, i haljina koja slobodno pada, prozračna, vilinska, prekrivala je telo na kome gotovo da nije bilo grudi. Nije hteo da joj odgovori; ponašanje tih buržuja činilo mu se nemoralno: na ulicama njihovog grada vođen je rat a oni su pili šampanjac i prisustvovali drami kao da gledaju vatromet. Umesto da prestane da se trudi, devojka je pozvala još dve drugarice, bestelesne poput nje, i one su se pridružile pozdravima, sad pomamnim, koje su mu upućivale iza ograde na svojoj terasi. Dalmau pođe da se okrene i potraži neko drugo mesto; međutim upravo u tom trenutku nebo se zacrvene od novih plamsaja: u blizini mesta gde su se nalazili, na uglu ulica Ruseljo i Muntaner palikuće su zapalile školu, crkvu i konak braće Srca Isusova. S ravnih krovova bogataša uzdigoše se, nalik na vatru, zapanjeni uzvici. Dalmauu se učini da čuje poneki aplauz, bojažljiv, malodušan, ali oni brzo utihnuše. Ljudi opet preneraženo zavikaše kad su ugledali taj novi požar, a klaviri življe zasviraše kroz otvorene prozore. Dalmau uzdahnu. Video je da se na krovnoj terasi Pedrere kreće nekoliko senki; mislio je da ih je opazio i ranije. Ali nije mario za to. Te noći su izbila još dva požara u Ešampleu: goreli su samostan dominikanskih sestara, koji je napala grupa od tridesetak momčića; iskopali su leševe monahinja, šetali s njima, sprdali se i razbacali ih po gradu, i crkva kod Škole Bezgrešnog začeca, u Katalonskoj rambli, škole za devojčice iz bogatih porodica, svega nekoliko koraka od Pedrere.

Buržuji su se zabavljali posmatrajući pažljivo sa svojih terasa grad u plamenu, sa stubovima dima i vatre koji su plesali s njima u ritmu muzike, u crnoj noći, bez ikakvog fenjera koji bi obasjao ulice ili svetiljki po stanovima zbog prekinute isporuke plina, na neponovljivoj, apokaliptičnoj pozornici, u teatarskom nastupu kakav nijedan scenograf ne bi bio u stanju da im ponudi.

Te noći, dok je gorela Škola Bezgrešnog začeca, Dalmau se spustio niz skele i otišao da potraži Emu; predosećao je da je tamo, kod te škole za bogatašice. S terase nije opazio vojnike, ni žandarmeriju, niti bilo kakvu policiju. Bilo mu je žao što ju je pustio da ode, iako je ona to tražila od njega; mogao je da je prati, na rastojanju. Ali nije je pronašao: četa koja je palila školu nije bila Emina, nego ju je predvodio jedan bivši gradski većnik iz Leroševe stranke. „Zar ti misliš da jedni od nas znaju šta rade drugi?“, odgovori mu jedan palikuća koga je upitao za Profesorku. Shvatio je da ne može da prokrstari celom Barselonom, pa se vratio u Pedreru.

U sredi su i dalje goreli samostani, škole i crkve, a primetno su učestale borbe na barikadama i okršaji s vojskom i snagama bezbednosti. Barselona ne samo da je paljena nego je uz to i ratovala; vojska od blizu trideset hiljada radnika, kriminalaca i omladinaca borila se sad već bez parola, zastava i vođa. Dalmau je to čuo od onih senki što su se u osvit zore pretvorile u ljude kao što je bio on: radnike koji su se sklonili u tu dopola sazidanu zgradu. Saznao je da nekoliko spratova niže čak žive dve porodice s decom. Delili su hranu, koju je platio Dalmau, ali pre svega su pretresali vesti koje nisu stizale u nedostatku štampe i zbog cenzure kojoj su ih podvrgavale vlasti. Katalonija podržava pobunu, tvrdilo je pet – – šest radnika koji su posedali na još uvek betonski pod na jednom spratu, mada, dabome, ne tako čvrsto kao grofovski grad, ali ni Madrid niti ijedna druga prestonica Španije nisu otišli tako daleko da proglase generalni štrajk, a još manje da se bore za republiku.

– Zašto? – upita neko.

– Zato što su madridske vlasti pametnije od ovih budala koje vladaju kod nas, ako iko uopšte vlada, i ubedile su narod da je ovo pobuna Katalonaca koji traže otcepljenje. Zbog toga nas ljudi krive da nismo rodoljubi; niko ne želi ni da čuje za borbu za nezavisnost, zbog toga nije bilo pobuna van Katalonije. Sami smo, kao i uvek.

– Ali rečeno nam je da je generalni štrajk odneo pobedu u celoj Španiji! – začu Dalmau kako uzvikuje neko iza njega.

– Prevarili su nas, kao što nas varaju sve vreme otkako je ovo počelo.

Dalmau je nastavio da se krije u Pedreri preko dana. „Potražiće te“, bila ga je upozorila Ema. Patio je zbog majke i zbog Hulije, iako je bio siguran da Žuzefa nikad neće dovesti devojčicu u opasnost i da će ostati skrivena do kraja tog ludila. Uveče je izlazio, i pod okriljem neosvetljenog grada, svaki put se sve više udaljavao od centra Barselone u potrazi za Emom, a požari su mu služili kao svetionici. Ipak, nije je pronašao. Kod jedne vatre, gde je grupa žena i dece čuvala stražu da vatrogasci ne bi ugasili žar u pepelu srušene crkve, rekle su mu da je ona dobro, da su je videle jutros. Želeo je da poveruje dvema radnicama koje su mu saopštile tu vest i opet je pre svanuća pronašao skrovište u Gaudijevoj zgradi u izgradnji. Nije imao kuda da ode. Dani su proticali nepodnošljivo sporo i jedino ga je mogućnost da će pronaći Emu i videti kako se opet smeška navodila da ostavi po strani svaki problem koji ga je pogađao, mada ne i sve koji su mogli zadesiti nju. Možda su je uhapsili, možda je poginula... Kružile su glasine o znatnom broju mrtvih, a borbe su bile sve žešće; upravo su stigla pojačanja iz cele te Španije koja ih je navodno podržavala: Valensije, Saragose, Burgosa, Pamplone, Tortose... Zapravo, vojnici su dobili uputstvo da se bore protiv ustanka separatista, i tako su i postupili. Tridesetog jula u centru Barselone vladao je mir, uveče je delimično uključena ulična rasveta i krenuo je prvi tramvaj, iako su u četvrtima na periferiji i dalje vođene ljute bitke.

Crkve su još paljene, ali umesto prestupnika ili radnika, koji su se već obeshrabrili, vatre su podmetala deca od nepunih četrnaest godina kojima su antiklerikalni radikali plaćali sedam pezeta, zainaćeno vodeći borbu za koju se već znalo da je izgubljena. Za to vreme ljudi su izlazili iz kuća i tiskali se oko zgrada iz kojih se još vio dim. Neki su

tražili stvari koje bi ukrali, premda je većina zgranuto posmatrala katastrofu i razaranja, kao turisti što su stigli u Barselonu izričito radi toga, neshvatljivo žurno, među njima i grupa od sto sedamdeset Nemaca koji su s foto-aparatom u ruci šetkali po gradu sklanjajući se od strelaca. Jednu takvu jezovitu posetiteljku metak je ipak dokačio u nogu. Dalmau je bio prisutan, kao i muškarac, zacelo njen muž, koji ga je iznenadio urlajući njeno ime: „Kristina!“ Bila je plavuša, sitnija od većine saputnica, a njene jarkoplave oči blesnule su od bola dok su je sunarodnici pronosili pored Dalmaua, a foto-aparati im udarali u tela viseći s kaiševa; više žena je vikalo pozivajući ih da požure kako bi pobjegli od ratne zone u koju su ušli.

U subotu se Gradsko veće sastalo s velikim barselonskim industrijalcima, i odlučilo da dućani, fabrike i radionice opet počnu s radom sledećeg ponedeljka, drugog avgusta, a da bi se izbegli veći sukobi, dogovoreno je da radnici dobiju plate za sedmicu kada su palili crkve.

Dalmau nije mogao da veruje rođenim ušima: isplatiće im nadnice za tih nedelju dana! U nedelju je napustio Pedreru svestan da će se s povratkom u normalno stanje ubrzo pojaviti nadzornici i zidari, i besciljno je šetkao Paseđ de Grasijom, gde je avgustovsko sunce zagrevalo atmosferu, dotada narušenu, napetu. Kao da su svi pripadnici buržoazije nahrupili u tu aveniju u svojoj najboljoj odeći za izlaske, pod zaštitom pobedničke vojske. Video je kako se razmeću jedni pred drugima, kako se srdačno pozdravljaju kao da su izašli iz ratnog sukoba osvetlanog obraza razgovarajući s ugladenim izrazom lica o događajima koji su, pored drugih naziva, poneli ime Tragična nedelja. Imao je priliku da sluša neke od tih uličnih razgovora između nakindurenih dama i gospode sa šeširima na glavama i u crnim odelima, s gustim bradama i brkovima u svim kombinacijama; i one i oni su bili pobožni katolici, ali su se sad sve vreme žalili na prekomeran broj redovnica i sveštenika nastanjenih u Barseloni. Kako i ne bi došlo do situacije poput te što je upravo nastala? Bilo je predvidljivo! Ti bogati licemeri koji su kupili sunce što nije dopiralo do sokaka siromašnog sveta sad su, kao da se ništa nije dogodilo, pokušavali da kupe i savest radnika isplaćujući im nadnice za tu nedelju. Nešto nedopustivo, budući da se nesumnjivo desilo mnogo toga što niko ne sme da zaboravi: izgorelo je osamdeset verskih zgrada, među njima trideset tri škole, četrnaest crkava i trideset samostana. Cela Barselona se pretvorila u zapaljenu buktinju.

Pobuna je ostavila za sobom sto četiri mrtva civila, muškaraca i žena, a među radnicima je više stotina ranjeno. U redovima vojske, Crvenog krsta i snaga bezbednosti bilo je osmoro mrtvih i više od stotinu povređenih.

Međutim, uprkos broju od osamdeset požara i sto mrtvih među pobunjenicima, uprkos haosu, nasilju i neredima, sveštenstvo nije neposredno napadnuto i niko se nije poveo za Leroševim parolama, nije silovana nijedna časna sestra. Preminula su svega trojica sveštenika; dvojica od metka, jedan zato što se sukobio s narodom s puškom u ruci a drugi zato što je pokušao da pobjegne s novcem i dragocenostima svoje zajednice. Treći sveštenik je ispustio dušu nesrećnim slučajem, bez ičije želje, pošto se ugušio u požaru u svojoj crkvi, skriven u podrumu, a da revolucionari nisu znali da se on tamo nalazi.

A toj stvarnosti, nepostojećem nasilju protiv sveštenih lica, pridružila se još jedna odlika pobune: uprkos postupcima obezglavljenih radničkih masa, koje su ostale bez ikakve kontrole, nije počinjeno ni jedno jedino zlodelo protiv interesa buržoazije. Nije napadnuta nijedna fabrika, nijedna banka, niti su uznemireni stanari bogataških palata, s izuzetkom industrijalaca koji su stajali iza Rifskog rata, mada ni njihove kuće i fabrike nisu napadnute ili zapaljane.

Pričalo se da su već hiljade ljudi uhapšene. Pomisao na to primorala je Dalmaua daposmatra ulice drugačijim očima. Zanemario je buržuje, služavke, konje i kočije pa i poneki bučni automobil koji je ispuštao dim, i umesto njih je opazio brojne patrolne vojske i žandarmerije koje su nadzirale i pregledale svakoga ko se nije uklapao u taj idilični dekor. Osećao je da ga posmatraju. Jedan od radnika s kojima se zajedno sklonio u Pedreru imao je dosta tupe makaze, pa ga je ošišao i skratio mu bradu, ali to je bilo sve što je Dalmau mogao da učini da ne bi izgledao kao ono što je bio: prosti zidar što ruši kuće u starom gradu radi izgradnje avenije kojom će bogataši imati pristup luci a da neće biti potrebno da se mešaju s nevoljnicima. Shvatio je da će vojnici i policajci imati takvu predstavu o njemu i zato se, zaklonjen svim tim prolaznicima, izmigoljio u jednu bočnu ulicu, sve vreme motreći na moguće prisustvo trupa. Prošao je Katalonskom ramblom i krenuo dalje u pravcu univerziteta, odakle će moći da se uvuče u stari grad i stigne do Ulice Bertrejans. Uzdao se da je Ema tamo, a možda i njegova majka i Hulija, budući da je u Barseloni uspostavljen mir.

Stari grad je zaposela vojska. Još su uklanjane barikade i nameštane povadene kocke kaldrme po ulicama. A to su radili sami stanovnici tog kraja. Dalmau se pridružio jednoj od tih grupa pod nadzorom vojnika, mladih soldata koji ne samo da su poticali iz istog društvenog sloja kao oni protiv kojih su se borili nego su motrili na njih nevoljno, kao neko ko smatra da je već ispunio svoju dužnost. Tu je, premeštajući kamenje isto kao kod kuća koje je rušio, gledao kako policija ulazi u zgrade i izlazi iz njih silovito vukući nekog uhapšenika. Taj prizor se ponovio više puta a većina ljudi koji su radili na barikadama usporavala je rad i zgedala se ćutke, saućesnićki i tužno. To je mogao biti neki prijatelj, sused, kolega ili roćak, ali niko se nije usućivao da se suprotstavi; tiranija, mržnja i iznad svega osveta zagospodarile su gradom. S prve barikade je otišao do ostalih i ćak je neko vreme razgovarao s nekoliko vojnika: bili su iz Valensije. Stigli su meću prvim pojaćanjima budući da su dovezeni morem. Po dolasku u Barselonu mimoišli su se s jednim pukom koji je isplovljavao za Melilju. Tokom Tragićne nedelje vojska nije branila crkve, samostane i škole, mećuim, rezervisti su i dalje slani u Afriku da brane interese bogatih.

– Jedan brat mi je tamo, u Rifu – slega Dalmau. Dvojici Valensijaca se smrkoše lica u znak razumevanja. – Pošao sam kod majke da vidim da li je dobila neke vesti o njemu, i u svakom slućaju da je malo utešim.

Prešao je Ramblu sa samopouzdanjem koje mu je davalo saznanje da su ga vojnici preko puta ulice, iz Burgosa, istorijskog grada u centru Španije punog spomenika, videli kako raspreda priću s Valensijcima.

– Oni tamo vam poručuju – objavi pokazujući palcem iza sebe – da noćas ne idete kod kurvi pošto im dojadite, a onda oni moraju više da se naprežu kako bi ih zadovoljili.

Stigao je do Barselonskog ateneuma, u Ulici Kanuda, a još je čuo viku i jednih i drugih kako se vređaju s dve strane Ramble: dvojica iz Burgosa su ga pratila, saletala, raspitujući se šta su tačno Valensijci rekli o njima.

– Šta se to tamo događa? – zaurla desetar jedne nove patrole, ovoga puta postavljene na straži kod ulaza u Ulicu Bertrejans.

– Ovi... – Dalmau pokaza na dvojicu vojnika koji su išli s njim. – Otimaju se oko kurvi kod kojih će otići noćas! – dodao je smejući se i čak se nije ni zaustavio.

– Daću ja vama kurve! – vrisnu desetar i zabrani vojnicima da i dalje prate Dalmaua, a on se opet nasmeja i pozdravi s oficirom kao da se družu celog života.

Emu je uhapšena. Neki Visens je doneo poruku nakon što ju je policija strpala u zatvor. Ema je mladom vandalu dala adresu mesta gde se kriju za slučaj da upadne u tu nevolju. Uz vest je išla i poruka: „Brinite o mojoj devojčici, molim vas.“ Hulija je i dalje bila skrivena tu, kod starih prijatelja anarhista. Žuzefa se vratila u Ulicu Bertrejans u petak uveče, svesna da će se Dalmau pojaviti svakog časa. „Kad je uhapšena?“, upita on majku. Zar je to bitno? „U petak uveče“, ispriča Žuzefa preko volje, „posle požara u Školi Svete porodice u San Andreuu. Ema je morala znati da je vojsci stiglo pojačanje“, zajeca, „trebalo je da se povuče.“ Kazala mu je da je juče i danas, u nedelju, otišla u zatvor Amalija, uzalud, pošto joj nisu dali nikakvo obaveštenje, a kamoli da je uspela da je vidi i da joj da malo hrane; zapravo, ne može ni da potvrdi da je zatočena tamo.

– Znaju ko sam, Dalmau. Ophode se prema meni s prezirom... Pa, oni nas u stvari sve preziru. Ali što se mene tiče, znaju da sam ti majka. Ne smeš da mi prilaziš. Ubedena sam da me nadziru. Čudi me što nisu došli gore za tobom. Biće da su zbog nečeg rastreseni, ali znam da su tu. Nema smisla da čitava vojska bude u ovoj bednoj ulici. – Dalmau pomisli na desetara, na kurve i na svađu vojnika. Imao je sreće. – Komšije su mi ispričale da posle požara kod pijarista žandarmerija dolazi iz dana u dan da te traži. Juče su takođe dolazili, dvaput, a rano jutros su već kucali na vrata.

– Bitange... – Dalmau uzdahnu.

– Po tebe dolazi žandarmerija, a dve redovnice u pratnji gradske policije pojavile su se da traže devojčicu. Htele su da je odvedu u popravni dom. Kučke! Dabogda ih sve spalili zajedno s njihovim crkvama i samostanima.

– Ti prijatelji kod kojih ste je ostavili...

– To su drugovi. Anarhisti od poverenja.

– Ali na barikadama sam čuo da hapse sve.

– Da. Tvog brata, na primer, iako on tvrdi da nije učestvovao ni u požarima ni u pucnjavi. Međutim, posledica pobune je da vlasti imaju priliku da se otarase svih anarhista, i iskoristiće je. Čula sam da će ih prisilno poslati u naselja u unutrašnjosti Aragona, bez suđenja i ičeg sličnog.

– A šta će onda biti s ljudima kod kojih je devojčica?

– Ne – umiri ga majka. – Oni su nekadašnji anarhisti; iz doba tvog oca. Gotovo da ne izlaze iz kuće. Zaboravili su na njih.

Dalmau odmahnu glavom a njegova strahovanja se opet usmeriše na Emu.

– I šta ćemo sad? Ema...

– Ti, da bežiš.

– Ali ne mogu da odem i ostavim Emu u zatvoru!

– Odlazi odavde, Dalmau. Pod hitno! Beži! – zatraži ona gurajući ga ka vratima. – Neće se smiriti dok te ne uhvate. Kažu da si ti jedan od vođa pobune, idejni tvorac, sa slikama i zapaljivim govorima u Narodnoj kući. Prepoznali su te kod pijarista i sad svi tvrde da su te videli posvuda, kod svih požara! Sine, hiljade ljudi su uhapšene... Kao tvoj brat, rekoh ti već. A oni i dalje hapse na desetine ljudi. – Dalmau potvrdi, maločas je prisustvovao tome. – Nema više mesta u zatvorima za tolike ljude. Za večeras su predviđene demonstracije žena, tražiće oslobađanje uhapšenika. Možda neki i budu oslobođeni, ali ti nećeš. Ako te uhapsu, iskaliće bes na tebi. Odlazi. Beži. Ne brini ni zbog čega i ni zbog koga. Pusti da prođe vreme. Odlazi, odlazi, odlazi. – Žuzefa ga uz molbe opet blago pogura u pravcu vrata. – Beži u Francusku, Dalmau; tamo ima mnogo republikanaca i anarhista i oni će ti pomoći. Neće ti usfaliti posla. Treba li ti novca? Imam... – Dalmau je prekide pokretom ruku. Nije želeo novac koji će njima nesumnjivo biti potreban. – Beži, preklinjem te – pozdravi se Žuzefa na vratima stana gorko plačući, ruku opuštenih niz bokove, utučenog lica, požurujući ga.

– A vi, majko, šta ćete vi učiniti? – upita on već stigavši do odmorišta, dokle ga je odvukla.

– Radiću i guraću dalje, kao i uvek. Neće ovo trajati celu večnost; nekoliko godina i vratićeš se. Dobro se čuvaj! Volim te, sine! – začu Dalmau iza sebe, silazeći niz stepenice.

Neće pobeći. Nije bio spreman da napusti Emu i majku, ali nije znao ni šta može da učini. Nije mogao da ode u stan u Ulici Bertrejans, a ni da se vrati u iznajmljenu sobu u blizini Palate muzike u Četvrti Svetog Petra, a pogotovo ne da opet ode na posao da ruši kuće kao član brigade Gradskog veća; policija zacelo već ima te podatke. A neće mu poći za rukom ni da se zaposli na nekom gradilištu, poznaju ga.

– Šta ti je s bratom?

Pitanje ga zateče, onako uznemirenog što ne zna od čega i gde će živeti, pa čak ni šta će raditi iste te večeri. Svrtišta i dobrotvorne ustanove sigurno su pod nadzorom. Pogleda vojnika koji je iščekivao odgovor. Ne primećujući, prešao je Ramblu i opet se našao kod odreda Valensijaca.

Odmahnuo je glavom. Učinio je to u očaju zbog stvarnosti koja kao da je želela da ga smrvi. Vojnik je to loše protumačio.

– Žao mi je – izjavi saučešće.

Neko drugi priđe.

– Šta je bilo?

– Njegov brat – odgovori prvi vojnik pokazujući na Dalmaua – rezervista. Koknuli su ga Mavri.

Dalmau opazi grešku, ali pri pogledu na mešinu vina koju su mu pružili, odluči da je ne razjašnjava.

– Trebalo je da pobijemo sve Mavre još pre nekoliko vekova! – uzviknu jedan novi vojnik.

– To je nemoguće – ogласi se drugi. – U Africi ih ima više miliona.

Valensijci su prihvatili Dalmaua a jedan desetar, saznavši za njegovu nesreću, pozvao ga je da sedne pored vatre koja je gorela na sredini kolovoza. Čete su bile utaborene na ulicama Barselone. Dalmau uto shvati gde će provesti prvu noć tog neizvesnog vremena: s onima koji su imali naređenje da ga uhapsu.

U ponedeljak drugog avgusta 1909. godine radnici, službenici i činovnici su se vratili na svoja radna mesta, gde su se obradovali platama za sedmicu kad su dizali revoluciju, palili crkve i pucali na vojnike i policajce. Istog tog ponedeljka, novine naklonjene vladi koje su, prema tome, dobile dozvolu da se pojave na ulicama, pisale su o Tragičnoj nedelji i zahtevale strogu, oštru odmazdu. Dalmau je napustio odred iz Valensije pre nego što momčići koji prodaju novine, željni posla posle sedam dana nerada, počnu da izvikuju vesti u koje je spadala i potraga za bogohulnim, radikalnim slikarom Dalmauom Salom kao idejnim tvorcem pobuna.

Drugi put u životu je čuo kako ti momčići urlaju njegovo ime po barselonskim ulicama. Mnogi od tih prodavača među prvima su palili crkve zajedno sa svojim vršnjacima, ali oni su bili bezimene ličnosti. Zauzvrat, njegovo ime su znali svi: naslikao je tri strahovito rečite slike, a u Narodnoj kući, dok su ga veličali pored klavira i klicali mu, podsticao je radnike na borbu. A razlog što nije uzeo većeg učešća u paljenju crkvenih zgrada bio je taj što ga je Ema opomenula da to ne čini. Nakon Tragične nedelje Crkva je veoma skupo platila svoje laži i spletke da bi kontrolisala društvo, prvenstveno grupe ljudi niskog roda, one što je trebalo da se potčine i služe bogatašima i moćnicima. Finansijski gubici bili su ogromni. A on i njegovi su se za to borili: za razaranje te trule strukture. I uspeli su u tome, zaključio je sećajući se Eminih očiju i varnica što su iskrile iz njih, osećajući kao sev vatre trenutak kad je opet osetio njene usne na svojim obrazima.

Mora da je pronađe. Mora da joj pomogne.

Iz Ramble je ušao u Raval, gde su ostali samo tragovi barikada, mada se prenošenjem kamenih kocki kaldrme gore-dole postiglo samo to da se pomeri istruleli sloj zemlje ispod površine od kog se vazduh usmrdeo. U jednom sokaku je nabasao na više prosjaka koji su sedeli na nekadašnjem zidu kuće u ruševinama, i pili vino iz boce. Dalmau skinu prljavu i izlizanu kapu s glave jednog od njih, i pre nego što je ovaj skočio na njega, pruži mu svoju, a prosjak je prihvati proverivši u kakvom je stanju.

– Zar vam se moja ne dopada više? – natuknu odrpanac pored srećnika.

Dalmau dođe u napast da odgovori istinu, ali umesto toga othuknu na poluotvorena usta i obrati se novom beskućniku:

– Ne. Sviđa mi se ova – potvrdi, nataknu je na glavu i oseti kako mu prosjakov znoj natapa kosu – ali bi mi možda tvoje cipele lepo stajale.

Zadržale su oblik obuće; nisu ih potpuno prekrile krpe kojima su bile obmotane. Odvratnost koju je malopre osetio stavljajući kapu nije bila ništa u poređenju s gađenjem kad je obuo te cipele. Pokušao je da se priseti da je i on neko vreme živeo tako, kao običan golja, na ulici, ali ti osećaji su iščezli; ovi sad su bili stvarni, lepljivi, topli, zaudarali su.

Zamenio je i radnu bluzu, iako je odbio da skine pantalone, koliko god da su ga prosjaci nagovarali. Zaprljao ih je blatom iz kuće u ruševinama, a istim tim blatom je umazao šake, lice, kosu i bradu. Držeći jednom rukom grlić prazne boce, hodajući sporo kao običan prosjak i alkoholičar, dospao je ispred kapija zatvora Amalija, gde mu je bila utamničena i silovana sestra Monserat. Situacija se odonda promenila pošto su muškarci odvođeni u novi kazneni zavod Model, izgrađen pre pet godina na periferiji, kod kasarne konjice, klanice i arene za koride. Možda više nije bilo muškaraca u zatvoru Amalija, ali ulaz je bio isto onako krcat ljudima kao kad je ušao unutra s advokatom Fusterom. Ljudi su želeli vesti o utamničenim rođakama.

Dalmau je predosetio da se u gomili koja se tu tiskala nalazi i njegova majka. Odmakao se dok je prolazio tramvaj na kružnoj liniji, koji je vozio sad već bez potrebe za zaštitom, i naslonio se na jedno drvo naspram tamnice, niz čije stablo se sasuljao dok nije seo na zemlju. U takvom položaju stisnuo je bocu na grudi, kao da je blago i zaškiljio pretvarajući se da drema, a sve vreme je motrio na ulazna vrata dok su mu misli hrlile ka Emi, preispitujući raznorazne mogućnosti, sve dramatičnije jedna od druge.

Negde u podne ugledao ju je kako izlazi iz zatvora. Hodala je polako, pogruženo. Pridigao se sa zemlje nespretno i sporo i s ispruženom rukom krenuo da prosi od ljudi što su se kretali po tom kraju, sve više se približavajući Žuzefi, koju je presreo u blizini Tržnice Svetog Antonija.

– Udelite – zamolio je šapatom. Žuzefa odbi i ne gledajući ga. – Molim vas – bio je uporan, ovoga puta ne menjajući glas.

– Šta hoćeš? – Žuzefa načas zastade da se povрати od iznenađenja. – Kazala sam vam da neću – ponovi i proprati svoje reči oštrim izrazom lica.

Dalmau primaknu ruku gotovo je dodirujući, bez odustajanja.

– Šta ste saznali? – upita šapatom.

– Ništa – odvrati ona. – Ništa – dodade šireći ruke, ne skrivajući se, kao da ne pristaje da mu dâ milostinju. – Nemam ništa – ponovi odmahujući glavom, izigravajući da joj se smučila vojska prosjaka što su se vrzmali po Barseloni. – Moraš da odeš – upozori ga šapatom. – Danas ili sutra te će uloviti. Nećeš biti od velike koristi Emi ako te streljaju.

Dalmau se vratio na ulice. Tople avgustovske noći su mu dopustile da spava pod vedrim nebom kao i ostali beskućnici. Živeo je od prošnje i od dobrotorne pomoći, skriven iza prljavštine i bede koje je, pošto bi tu i tamo takođe bio uhapšen poneki prosjak, pojačao postupkom za koji mu je Divna ispričala da ga trinšeraresi koriste kako im policija ne bi ni prilazila i puštala ih da se smucaju gradom krađući i džepareći: zaražavali su se

šugom. I plaćali su za to, ozbiljno je tvrdila. Dalmau nije platio: napravio je dve veoma površinske posekotine po šakama i licu, nalik na ogrebotine koje nisu prokrvarile, nego su samo podigle kožu; prineo ih je i protrljao o ljuštave plikove jedne šugave i prilično pijane skitnice, koju je Dalmauovo ponašanje najpre iznenadilo, ali posle je počela da ispušta slivene grlene zvukove, dok nije proračunao da je zasigurno dovoljno šugaraca skočilo na njegovu kožu i iskobeljao se iz njenog naručja. Za četiri dana te grinje su ga napale i izobličile mu lice i šake, i niko ko nije pripadao tom neljudskom svetu siromaštva nije mu prilazio bliže od dva metra.

Pa ni njegova majka.

– Poludeo si! – uzviknu Žuzefa kroz dve nedelje videvši kako joj izgleda sin, ubeđena da on neće pobeći iz Barselone. Klimnuo je glavom, trudeći se da mu majka bar ne vidi kako se češe, što je počeo prisilno da radi čim je osetio svrab ispod kože. – I dalje ne znam ništa o Emi – bi primorana da prizna, kao što je ponavljala iz dana u dan otkako su okončani požari; brižnost je ostavila jasan trag na njenom licu, na modrim podočnjacima, na šakama koje su se tresle i u sve slabijem, sve umornijem glasu. – Hranu dajem jednoj od monahinja koje čuvaju zatvorenice, iako ne znam da li je dotura Emi.

Postojalo je i više nego dovoljno razloga da je more te muke. Sve je bilo haotično: niko nije znao ništa ni o kome. Žuzefa je angažovala advokata da proveri šta je s Emom, ali zbog ćutanja vlasti, zaštićenih ratnim stanjem, i ukidanja građanskih prava, ispostavilo se da je njegovo zastupanje gorak i uzaludan trošak. Jer, po završetku pobune, odmazda vlasti je bila nemilosrdna. Upravitelj se povodio za odlukama Odbora za odbranu barselonskog društva, radikalnog i konzervativnog katoličkog udruženja, a ono je tom političaru savetovalo da zatvori sve svetovne škole u gradu – više od sto pedeset njih prestalo je s radom – kao i sva radnička udruženja ili političke ustanove koji su mogli uticati na dizanje ustanka protiv Crkve, počev od Leroševe Narodne kuće. Takođe, surovo istrebljujući disidente, protivnike ili prosto-naprsto lične neprijatelje, članovi odbora su označili one koje policija nije uhapsila a trebalo bi, kao što je bio slučaj s Dalmauom, čije ime se i dalje pojavljivalo u novinama i prenosilo od usta do usta, zahvaljujući jarošći Manuela Belja, koji se javno zainatio da njegov bivši učenik bude izložen poruzi i pogubljen.

Odbor za odbranu društva ohrabrivao je anonimne prijave, vraćajući u upotrebu inkvizitorski sistem. „Potkazujte!“, glasile su njegove parole, a to je mnoge osokolilo da se osvete komšijama i poznanicima zbog uvreda koje nisu imale nikakve veze s bunom Tragične nedelje.

Istog tog ponedeljka, drugog avgusta, dok su se radnici vraćali na svoja radna mesta, vojne vlasti su, izvršavajući stroga naređenja dobijena iz Madrida, otpočele prvi postupak pred prekim sudom, okončan istog dana osudom na doživotnu robiju zbog vojne pobune, izrečenom jednom radniku koji se borio na barikadi. Kroz svega petnaest dana, nakon još jednog munjevito brzog suđenja, streljan je prvi osuđenik u zamku na Monžuiku: neki nesrećnik koji je bio uzeo pušku da se bori za svoja prava. Vojni tužioci su izricali doživotne zatvorske kazne, progonstva do kraja života ili smrtne presude, uz

pomoć jednog specijalnog tužioca Vrhovnog suda, zagriženog katolika, takođe pristiglog iz prestonice kraljevstva.

Dalmau se osećao nemoćno. Nije delovalo da će ga iko prepoznati; kraste koje su nastajale posle češanja davale su mu izgled zaraznog bolesnika kome ne treba prilaziti. To je postigao: kretao se po haotičnoj Barseloni koju su zauzele vojska i snage javnog reda slobodno kao gubavac kog su odbacivali uz psovke i pljuvanje, ali nije imao kod koga da ode osim svoje majke. Kao što mu je najavila, Tomas, advokat Fuster i dosta učitelja iz svetovnih škola, deportovani su i proterani u razna mesta udaljena od Barselone kao što su bili Alkanjis, Alžira, Teruel, Puebla de Ihar i još nekoliko njih, iz kojih nisu smeli da se udaljavaju više od pet kilometara, a svaki nagoveštaj političkog, društvenog ili opštinskog organizovanja kakva su ranije podsticali republikanci u gradu nestao je istodobno sa zatvaranjem njihovih sedišta.

Ema je postala Dalmauova jedina misao: opsesija koja mu je proždiralala um brže nego što su njemu šugarci grizli kožu. Šta li radi? Da li je zdrava? Kako se ponašaju prema njoj? Da li će joj brzo suditi? A on, hoće li saznati? Novine kojima su vlasti dopuštale da izlaze bile su prepune vesti o suđenjima i presudama, i mada njemu nije bilo dozvoljeno da ulazi u krčme gde su naglas čitane vesti, znao je da njegova majka zalazi tamo. Ema je bila predvodnica republikanskih aktivista. Policija je to znala. Osuda bi bila uistinu stroga ako bi joj sudila vojska. Postojala je samo jedna mogućnost: da postupak protiv nje vodi civilni sud, a oni još nisu počeli da rade, možda da bi se odlučilo da li zatvorenici pripadaju jednoj ili drugoj nadležnosti.

Dalmauu je bila poznata linija koja je razdvajala vojnike i civile, o njoj su vođeni razgovori u krugovima prosjaka u kojima se sada kretao, oko boce veštačkog vina napravljenog od etil-alkohola, ali uprkos tome se borio za gutljaj koji su ostali prekidali udarcima i koškanjima. Nošenje oružja i učestvovanje u postavljanju barikada, napadi na javne službe ili prevoz, ili ako je neko bio jedan od mozgova iza pobune, kao što je optuživan Dalmau a sad i Fere Gvardija, osnivač Moderne škole, značilo je prestup podstrekivanja na pobunu, i stoga su njihovi izvršiocu dopadali vojnom pravosuđu i sudile su im vojne sudije. Pljačka ili paljenje samostana, pa čak i napadi na sveštena lica, svrstavani su u obične prekršaje, tako da su oni upućivani civilnim sudovima, od kojih se moglo očekivati da budu blaži.

– Da li je Ema nosila oružje? – pitao je Dalmau majku više puta.

– Ne. Nikad joj nisam dozvolila – ponavljala je Žuzefa. – Zamišljala sam posledice proglašenja vrhovnog vojnog zapovednika.

Ipak, dani su proticali a oni nisu uspevali da saznaju ništa o njoj. To što je sedeo skrštenih ruku, potištenost, neznanje, jadi... i svrab koji ga je nagonio da dere živu kožu naveli su Dalmaua da iznova potraži utehu u vinu. Smirivalo ga je, uspavljivalo, slalo Emu u zaborav i čak mu dopuštalo da prestane da se češe. Međutim, vino mu nije pomagalo da sakrije spor i nesiguran hod od majke, kad je po ko zna koji put došao u zatvor Amalija. Ali tog dana nije bio popio previše, pošto nije svakodnevno imao alkoholnog pića, izuzev čaše koju su mu davali u nekoj milosrdnoj ustanovi.

Pažljivo je osmotrio tu slabu ženu: bila je bleđa, ruke su joj se tresle, i uprkos prijatnoj septembarskoj temperaturi, graške znoja su joj lile niz čelo i obraze. Ima temperaturu, pomislio je. Suv i čest kašalj, prisilan, kao da pokušava da izbaciti parčad pluća, potvrdio mu je taj utisak: majka mu se razbolela.

Prišao joj je.

– Majko – pozvao je. Žuzefa kao da ga nije čula. – Majko – ponovio je, nailazeći ovog puta na nepoznato lice starice kojoj se obraćao. – Nemojte ići u zatvor. Bolesni ste.

– Moram da idem...

Uhvatio ju je za lakat i blago naterao da se okrene.

– Ne morate ništa osim da brinete o sebi – govorio joj je za to vreme. Obazreo se oko sebe: zatvor je bio nekoliko koraka odatle i nekoliko ljudi među narodom što je dokono čekao kod kapija začuđeno su primetili da šugavi prošnjak razgovara i dodiruje ženu koja izgleda bolesno. Možda će je odžepariti, pomisli više njih. Dalmau je bio svestan da je na ivici da upropasti svoju kamuflažu, ali nije mogao da ostavi majku tu. Pođite sa mnom – pozvao ju je povlačeći je za lakat.

– Sine – jedva propetlja ona. – Ema...

– Ne brinite.

Dalmau se okrenu. Dvojica muškaraca su upirala prstom u njih. Ubrzo će sabrati dva i dva. Mogu da ga prijave, ali to ne menja ono što mora da učini. Ipak, ubrzao je korak i doviknuo: „To mi je majka!“, ženi što je prišla da se raspita za Žuzefu, koja je sve više vukla noge. Uspeo je da stigne do Ulice Bertrejans a da ga niko ne zaustavi. Poneo ju je gore trudeći se da se ne udari na uzanom stepeništu, i stigavši kući, brižljivo ju je položio na krevet. „Ne pomerajte se“, zamolio je, a majka mu je ležala žmureći. Vodu je pronašao samo u kuhinji, i slasno je popio. Majka verovatno nije ni jela. Dane provodi u zatvoru, noći za šivaćom mašinom. Seo je kraj nje, i s knedlom u grlu, suspregao želju da zaplače: sve je krenulo nizbrdo. Pošao je da je uhvati za ruku kad je spazio svoju: izgrizenu. Povukao ju je i đipio na noge. „Volim vas, majko“, šapnuo je, ucveljen što ne može da je poljubi. Napustio je sobu obrisavši mesto na kome je sedeo i izašao u kuhinju. Znao je da tu ima ušteđenog novca. Pronašao ga je; nalazio se u starom skrovištu, istom onom gde ga je on držao kad je radio u don Manuelovoj fabrici keramike a život im se osmehivao. Uzeo je dvanaest pezeta. „Da li će biti dovoljno?“, zapitao se. Dodao je do dvadeset i popeo se sprat iznad, gde je živela Ramona, udovica s kojom se njegova majka prilično lepo slagala. Ona je pošla da zatvori vrata čim je ispred sebe ugledala odrpanca. Sprečio ju je podmećući stopalo.

– Ja sam, Dalmau – reče kroz otvor na vratima – Žuzefin sin, iz stana ispod. – Prošlo je nekoliko časaka u tišini, iako je opazio da pritisak na stopalo slabi. – Izvinite što se pojavljujem ovakav... i na ovakav način – prekinu tajac.

– Traže te – začu se iznutra – policija je dolazila više puta.

– Znam. Odatle i ova kamuflaža.

– To je kamuflaža? – upita ona otvorivši vrata i odmeri ga od glave do pete. – Ličiš... Prerušio si se u šugavca!

Dalmau odluči da ne odgovori. Morao je pod hitno da ode odatle. Predosećao je, pošto je otkriveno ko je, da svakog časa može doći policija.

– Uzmite – rekao je Ramoni dajući joj novac. – Majka mi je bolesna. Ostavio sam je dole, u krevetu. Ne verujem da je išta ozbiljno: umor, slabost.

– Čujem je iz noći u noć kako radi – prekinu ga žena vrteći glavom. – Baš juče sam joj rekla da mora da se odmori. Zabrinulo me je kako izgleda, delovala mi je mnogo lošije nego inače.

– Ne verujem ni da jede kako treba, a tome se moraju dodati zabrinutost i nervoza.

– Zbog Eme. Znam – opet ga prekinu Ramona. – Jednom su ostavile Huliju kod mene da je pričuvam... – Zamisli se, podsećajući se radosti i životne snage koju je devojčica verovatno unela u taj mračan i sumoran stan, kao i svi u tom kraju. – I zbog tebe, naravno – dodade naprasno, postideana. – Takođe zbog tebe.

– Hoćete li se starati o njoj, Ramona? – brže-bolje upita Dalmau, žaleći što je tako preneglio.

– Ne sumnjaj u to – obeća žena. – Godinama živimo u istoj zgradi. Tvoja majka nam je pomogla kad...

Buka na stepeništu utiša razgovor. „Gore!“, začuše viku. Više ljudi se uspinjalo trkom; udarci metala o remenje svedočili su o njihovom zanimanju: policajci. „Videli su ga kad je ušao!“ „Brzo!“ Čuli su kako otvaraju vrata Žuzefinog stana udarajući dva-tri puta nogom u njih, i ulaze derući se na sav glas.

– Policija!

– Dalmau Sala, uhapšeni ste!

– Beži – pozva ga Ramona. – Nećeš dobiti drugu šansu.

Dalmau se stušiti niz stepenice. Ukebali bi ga čim pregledaju stan i ustanove da nije u njemu, zaključio je, jer je uočio da se kreće trapavo, u prnjama na sebi, u klampavim cipelama, fizički slab zbog načina života u poslednjih mesec dana. Spotakao se i povratio ravnotežu oslanjajući se na zidove pre nego što se strmekne niz stepenice, iako je nehotice uganuo gležanj. Vika se i dalje čula u majčinom stanu, ali sve jasnije, kao da su policajci već izašli na odmorište. Ostao mu je samo jedan deo stepeništa, i silazio je niz njega šepajući zbog jakog bola u gležnju. Stići će ga, ako ne tu, a ono na ulici.

– Pobegao je! – začu.

Nije mogao ništa da učini. Spotakao se još jednom, i samo što se nije predao kad se još nečija vika, ovog puta ženska, pridruži galami. Prepoznao je Ramonin glas. Nasmehio se i nastavio da silazi, poskakujući na jednoj nozi, pridržavajući se šakama za zidove.

– Upomoć! Pomagajte! – vikala je Ramona. – Ovde je neki prosjak!

Policajci su počeli da se penju a Dalmau se dokopao ulice. Mešajući se s gomilom sveta, mada su se ljudi odmicali od njega čim bi ga ugledali, zaputio se što je brže mogao ka obližnjim kućama za rušenje na kojima je radio i dobro ih je poznao. Tu će se sakriti dok ne padne mrak, a zatim bi trebalo da nađe odgovarajući način da sprovede u delo odluku koju je doneo gledajući kako mu majka pati. Danas će Ramona brinuti o njoj, sigurno; sutra, kad povрати snagu i vrati se u zatvor Amalija gde i dalje neće dobiti

ati odgovore, opet će se razboleti i umreće u tom nezdravom, škodljivom okruženju. A ako ne umre sutra umreće nekog drugog dana, ili kasnije, kad dođe zima i sa sobom donese groznicu i zaraze. Rešenje mu se ukazalo iznenađujuće jednostavno: treba da razmeni sebe za Emu. Predaće se vlastima, svestan da će mu vojni sud izreći smrtnu kaznu; u to nije imao nikakve sumnje: kao idejnom tvorcu pobune sudiće mu vojska, a presuda, s obzirom na težinu onih donetih za manje značajna dela, može biti samo da umre streljan u jarku kod zamka na Monžuiku.

Emi, koja zbog Žuzefine svojeglavosti nikad nije nosila oružje, ne može suditi vojska, iako nije mogao da pretpostavi koliku kaznu će joj odrezati građanski sud, ma koliko blag bio prema njoj. Verovatno to ne bi bila smrtna kazna ni doživotna robija, pa ni izgnanstvo, ali niko mu nije garantovao da ne bi dobila petnaest – – dvadeset godina zatvora. Žuzefa to ne bi izdržala; ispustila bi dušu pre toga, od bolesti ili naprosto od tuge. A Hulija... Devojčica bi rasla bez majčinske ljubavi, jer bi je sasvim sigurno poslali u neko širo tište koje vode redovnice, a one bi se svetile malenoj zbog Eminih napada na Crkvu.

U pitanju je jednostavna odluka: njegov život za Eminu slobodu. Niko se neće usprotiviti. Don Manuel će učiniti sve što bude u njegovoj moći da se ta razmena ostvari, a onda će sve tri biti opet zajedno, i njegova majka ne samo da će povratiti Hulijinu naklonost nego će uz to imati nekoga ko će brinuti o njoj mnogo više nego što je on to činio godinama.

Skriven u nizovima visokih trščaka izraslih kod železničke pruge za Francusku, Dalmau je motrio kako promiču ljudi koji su se kretali putem za Peking. Znao je da će ona pre ili kasnije proći pored njega. Više pasaje prišlo mestu gde se nalazio, onjušilo trsku koja je tih dana cvetala, zarezalo i zalajalo, ali svi su podvili rep i pobegli pošto je dvaput udario nogom u zemlju; zacelo ih nije privlačio smrad koji se širio od šugavog tuđinca, a njihovi vlasnici, ako su ih uopšte imali, pomisliće da je pacov.

Te noći je bio pronašao sklonište u razvalinama kuća koje su rušene; više nije postojao vinski podrum u koji se bio sakrio s Emom. Nije mogao da zaspi. Dok se neprestano drapao po licu, rukama i preponama, delovima tela do kojih je dospela šuga, nemir ga je održavao u budnom stanju dok je mozgao kako da ostvari svoj dobronamerni plan mada mu je on izgledao sve komplikovaniji. Nije smeo da se pojavi u policijskoj stanici niti u ma kom državnom nadležstvu; jednostavno bi ga uhapsili i ne bi izdejstvovao Emino oslobađanje. Nije smeo ni da se kreće po Barseloni: ako je do tog dana zbog šuge bio pošteđen pogleda, kad se otkrije njegov plan biće prepoznatljiv i s više metara razdaljine. Očigledno mu je potreban posrednik, a izbor te osobe nije bio lak zadatak. Pošto je Narodna kuća zatvorena, nije znao privatne adrese vođa republikanaca, a i to u slučaju da bi neko od njih bio voljan da mu pomogne, pošto ga je majka opomenula da svako ko je bio neko i nešto u borbi za radničke ciljeve skida sa sebe svaku odgovornost u revoluciji čiji vrhunac je bila Tragična nedelja; svi osim Ferea Gvardije, anarhiste, koji je trideset prvog avgusta uhapšen dok je pokušavao da pobegne u Francusku, pod optužbom da je podstrekač događaja. Tokom noći je odlučio da je najbolji način kog se dosetio da predloži svoj plan razmene preko novina, istih onih zbog kojih su svi ispirali usta njime u istoj meri kao Fereom Gvardijom: kao vođom pobune. Stoga se i nalazio tu, skriven u trščaku iščekujući da prođe Divna, promatrajući put od Pekinga do Barselone, grada iz kog je pobegao poput ranjene zveri s prvim svetlima što nisu razgonila tminu, vukući noge i krijući se kad bi opazio i najmanji pokret. Da li će mu trinšerairka pomoći? Činilo se rizično, ako ne i kao ludost, uzdati se u tu devojkicu, pogotovo što su na kocki bili njegova glava na ramenima i Emina sloboda. Opet je porazmislio o mogućnostima kojima je raspolagao i sve su upućivale na povratak u Barselonu, gde bi ga sasvim sigurno uhapsili. Mora da položi svoj život u Divnine ruke. Poslednji put mu je pomogla, a sad u igri nema novca pošto don Manuel

nije ponudio nikakvu nagradu za njega; možda mu nije dopustila vojska, razmećući se onom španskom ohološću da odbije saradnju zato što je uzimala zdravo za gotovo da će ga pre ili kasnije uzaptiti. Pošto nije postojala mogućnost da devojka dobije nekoliko novčića, bilo je verovatno da će mu pomoći, iako on nije mogao da joj se oduži ni na koji način. Siromaštvo ga je podsetilo da ceo dan i duže nije ništa pojeo. Da bi zavarao glad, izgrizao je nekoliko listova trske dok mu se usta nisu sasušila, a ukus smučio. Sunce je bilo u zenitu: bilo je podne. Nedavno je stigla jesen, ali još je bilo toplo, čak i tu, svega koji metar od mora, gde je pirkao osvežavajući povetarac. Kolebao se da li da napusti skrovište i ode u Peking da potraži nešto za jelo, ali nije imao poverenja ni u don Rikarda: ne bi ga začudilo da ga taj preda vlastima za novac ili neku povlasticu. Ne, ni gojazni zlikovac nije delovao kao dobar izbor.

Ali Divna ceo dan nije prošla tuda. Kad se smrklo, Dalmau je prešao prugu i zaputio se do obližnjeg groblja Poblenua zemljanim stazama koje je osvetljavao jedino ogromni mesec, što kao da je hteo da svojim sjajem ulije malo kuraži prolazniku. Znao je da je tu podignuto još jedno naselje krovinjara, podjednako bednih kao one u Pekingu, međutim očekivao je da u njima pronade nekoliko beznadežnih slučajeva kao što je bio on. Ubedio je trojicu prosjaka koji su sedeli oko žeravica vatre da mu daju parče hleba, ali nije se usudio da ga pogleda i progutao ga je trudeći se da ne oseti ukus. Voda za piće bila je prljava i topla. „Ovo ubija čak i šugu!“, nasmeja se jedan od njih dodavši mu okrnjenu čašu punu te tečnosti. Nisu mu ponudili gutljaj iz flaše s alkoholnim pićem koje su pili na smenu; ni on nije tražio da mu daju, i kad su zadremali, povukao se u svoj trščak.

Sutradan ujutro trinšerairka samo što mu nije promakla, pošto se zapanjio videvši s kim je u društvu. Naposletku je izašao iz trske.

– Mislio sam da ti je brat mrtav – izlanu bez pozdrava, pokazujući na Delfina.

Ni devojku ni momka kao da nije iznenadio Dalmauov izgled.

– Zašto? – upita Divna nemarno.

– Ti si mi tako kazala.

– Nisam – poreče ona. – Tu je. Ti – dodade okrećući se ka Delfinu – jesi li umro?

Dečko odgovori budalastom grimasom, Dalmau odlično poznatom, kao da ga se to ne tiče. Dalmau odmahnu glavom: još jedna glupa laž. Opet se dvoumio da li da zatraži pomoć od lude devojke koja čas ubije brata a čas ga oživi, ali stvar je bila svršena, razotkrio se.

– E pa, drago mi je što nije umro – izjavi. – Moraš da mi pomogneš – smesta zatraži od Divne.

Zgledali su se. Divna je uprla pogled u čireve od šuge i ogrebotine koje je Dalmau napravio sebi; on je primetio da protok vremena i dalje urniše hiljade mališana prepuštenih sudbini koji su od celog grada načinili svoj dom. Divna i dalje nije rasla, nije se debljala, nije pokazivala znake životne snage.

– Šta ćemo dobiti? – ogłosi se Delfin. – Šta imaš? Znamo da te svi traže.

To je izazvalo zanimanje klošara, kao pre sedam godina kad ga je u fabrici keramike upozorio da će ga skuplje izaći ako mu bude slikao sestru nagu.

– Nemam ništa. – Dalmau raširi ruke pokazujući svoju nemaštinu. – Ali kad se sve sredi kao što se nadam, moja majka i moja... devojka – odvaži se da izgovori, od čega se Divna malo lecnu – platiće vam dobro. Sigurno.

– Sigurno?

– Da.

Njegova devojka. „Moja devojka, moja devojka, moja devojka“, ponavljao je naglas. Prijalo je njegovim ušima. Daće život za Emu, i nije ga bilo strah; naprotiv, osećao je ponos. Divna je učinila šta je trebalo, a kod Dalmaua se smanjila uznemirenost koja ga je mučila otkako je zatražio da mu to učini. Osim vode i hrane, a nje je bilo malo i bila je gotovo trula, pa čak i leka za šugu na bazi sumpora. „Neko uvek ima ovoga“, izjavila je, i dala mu dva lista hartije i vršak olovke, dovoljno da napiše poruku direktoru *Vangvardije*. To su bile jedne od novina kojima je vlada dozvoljavala da izlaze i one su sutradan objavile poruku na prvoj strani, gde je podelio glavnu ulogu s velikom umrlicom kojom je oglašena smrt jednog plemića, barona, gradskog uglednika, toliko značajne ličnosti da je barselonski biskup davao hiljadu i dve stotine dana oprostaja od grehova za svaki samilosni čin ili hrišćansko dobročinstvo koje bude učinjeno odajući počast pokojnikovoj duši. Ako neko napravi dva milosrdna postupka, pomisli Dalmau, može da dobije dve hiljade i četiristo dana oprostaja. A ako bude i dalje sabirao... Možda bi čak i on mogao da se spase! Zajedljivo se nasmešio. Osamdeset spaljenih crkava a oni nastavljaju po starom! Opet se nasmešio, ovoga puta tužno. I pored tog veličanstvenog božjeg dara onome ko zauzvrat izrekne nekoliko molitvi u spomen na plemića koji je zasigurno imao interese u Rifu, a Rifski rat je bio začetak Tragične nedelje, pročitao je svoju ponudu u primerku dnevnih novina koje mu je Divna dobacila, ne znajući šta piše u pismu koje joj je Dalmau predao za direktora novina: „Slikar Dalmau Sala, progonjen kao idejni tvorac poslednjih pobuna i aktivni učesnik u njima, predlaže da se preda vlastima a da zauzvrat bude oslobođena jedna uhapšena republikanka: Profesorka.“ Zatim, nakon kratkog i netačnog pregleda Dalmauovog i Eminog života i priključenja, pisac članka se gubio u razmatranjima za razmenu ili protiv nje, koja bi se odigrala u samoj redakciji dnevnog lista, kada vlasti, sa stanovišta novinara iz *Vangvardije* i iz ostalih pozvanih novina, budu smatrale da su se stekli dovoljni uslovi i garancije da Dalmau ne bude uhapšen pre nego što stigne do redakcije novina a da Ema bude puštena na slobodu bez optužnice nakon njegove predaje.

Oglas je bio tu. Više nije postojala mogućnost da se povuče, mada on to ne bi ni učinio. Prvi put posle dužeg vremena osećao se pun snage, života, i više nego kad je poklonio slike Narodnoj kući. Sad se predaje zbog Eme, koju je voleo celog života, iako je njihova veza bila puna uspona i padova. Ona ga je poljubila. Poljubila ga je nakon što ga je pre toga bezbroj puta odbila, i kao što nikad nije poverovao da su njene uvrede iskrene, tako je osetio ljubav i oproštaj u tom poljupcu: običnom dodiru po obrazu koji će ga odvesti na stratište. Pored Eminog, u pamćenje mu nadode i majčin lik: verovatno se neće složiti s njegovom odlukom, reče on sebi, ali samo joj je naneo nevolje. Čak ju

je i udario. A Ema je, naprotiv, únela finansijsku stabilnost u njen život, a pre svega životnu nadu: Huliju. „Oprostite, majko“, zamolio je u noći, još boraveći u trščaku, gde je raščistio tlo da bi nadvoje-natroje ukrstio nekoliko stabala trske, vezujući lišće kao šatorčić ispod kog je mogao da sedne iščekujući vesti koje je Divna trebalo da mu donese.

Sklonište su mu u pravilnim razmacima rasturali prolazak voza, strujanje vazduha koji je podizao, zemlja i trska što su podrhtavale.

Razmena koju je predložio pridružila se raspravi pokrenutoj u javnom mnjenju oko toga da li je umesno pokazati milosrđe prema zatvorenicima. Neki su zagovarali amnestiju; drugi su zazivali odmazdu, podjednako strogu ili još strožu od one što je sprovedena. Ljudi su, podstaknuti novinama, pretresali te mogućnosti, kao i da li treba osloboditi poznatu republikansku aktivistkinju razmenjujući je za čoveka koga su ultramontanski⁴¹ katolici smatrali jednim od glavnih podstrekača pobune protiv Crkve. Štampa nesklona toj razmeni tvrdila je da država ne sme da popusti i čak je, na užas buržoazije i vlasti, objavila Dalmauove slike što su pozivale radnike da spaljuju crkvene zgrade i siluju monahinje. Međutim, don Manuel Beljo, koga su novinari opsedali, izjavio je da bi, kad bi od njega zavisilo, pustio sve zaslužnjene republikance kako bi uhapsio i sudio čoveku koji je iskoristio neznanje i oskudicu radnika da bi ih podmuklo i silovito digao na noge protiv Crkve. Bivši slikarev majstor je tako svu krivicu za Tragičnu nedelju svalio na Dalmaua; čak ni Leroš, koji je glasno i jasno huškao svoje horde da spaljuju crkve i siluju redovnice, nije bio smatran krivim ni za šta pošto je i dalje bio u izgnanstvu.

Kako je vreme proticalo, prevladao je taj stav, nakon pritisaka crkvenih velikodostojnika na vrhovnog vojnog zapovednika pod čijom komandom su se nastavili procesi pred prekim sudom, sa smrtnim kaznama, od kojih su neke zamenjene doživotnom robijom, a druge izvršavane u jarcima kod zamka na Monžuiku. Dalmau se o svim tim okolnostima obaveštavao iz novina, makar i od pre više dana, koje mu je Divna donosila zajedno s vodom, hranom i lekom na bazi sumpora koji je nabavljala u gradskim ambulantom glumeći da je došla s nekim šugavim trinšeraireom koji je tvrdio da želi da se izleći a zatim bi ga zadržala. Jedino to je donosilo radost Dalmauu: korisno dejstvo leka na bazi sumpora na šugarce. Svrab se smanjivao, ali ne i njegova uznemirenost; nije mogao još dugo da ostane u tom sklepanom šatoru. Psi koji su se ranije plašili sad su se osmeljivali da priđu, naviknuti na njegovo prisustvo. Neki znatiželjnik je čak promolio glavu kroz trščake.

***

Ali Divna nije mogla da se navikne. Osećala se obmanutom. Onog dana kad joj je Dalmau dao poruku za novine a ona pitala šta piše u njoj, odgovorio je da tu potkazuje neke čelnike. „Bezi čim predaš pisamce poslužitelju“, podučio ju je. Upozorenje nije

---

41 Ultramontanizam – ekstremni katolički klerikalni politički pravac koji zastupa interese papstva. (Prim. prev.)

bilo potrebno: bežala je uvek pošto bi prišla više nego što treba nekom uvaženom građaninu. Tako je utekla i ovog puta, da bi sutradan saznala, slušajući momčiće koji su izvikivali novine, da je zapravo odnela Dalmauovu smrtnu presudu.

Divni nije bilo nepoznato šta se događa. Zнала je da vojni sudovi izriču veoma stroge presude. Bilo je to zgodno mesto, u velikoj množini posmatrača koji su se uznemireno kretali u okolini suda, da se iskoristi tuđa neopreznost; ovde novčanik, onde komad odeće, možda tašna... Ljudi su se raspravljali, svađali, plakali ili vriskali, i prestajali su da obraćaju potrebnu pažnju na svoje stvari. Tu se, osim što je krala, obaveštavala šta se zbiva na prekim sudovima. Takođe je znala da Dalmaua traži vojska; kružile su priče da je on organizator svih tih nereda kod crkava. Ona nikad nije poverovala u to, ali bila je zahvalna onome ko je to učinio, Dalmauu ili nekome drugom, pošto je zaradila dosta novca krađući po božjim hramovima i samostanima, a Divna i Delfin su gubili taj novac s istom lakoćom s kojom su ga dobijali, jer kad ga drugi trinšeraresi nisu krali od njih, glupavo su se kockali ili ga prosto zamenjivali za alkohol i udovoljavali smešnim kapricima.

Međutim, sad nije bila u stanju da prihvati da će Dalmau dati svoj život za život Eme, devojke koja nije htela da joj dâ parče hleba onoga dana kad je tražila. „Nađite mi Emu! Nađite mi Emu!“ Dalmauova moljakanja su joj odzvanjala u glavi. Obmanjivala ga je dok nije odustao. A kasnije, posle nekog vremena, pokazala ju je Dalmauu, zatrudnelu sa zidarem. Nije trebalo da uplaši konja peršerona kad je prolazio ispod građevine. Da zidar nije poginuo, Ema bi sasvim verovatno sad imala buljuk dece i Dalmau je ne bi ni najmanje zanimao. U svakom slučaju, čemu može da se nada ona, Divna, s Dalmauom? Ničemu, znala je savršeno dobro, ali išlo joj je na živce da ga gleda zaslepljenog, zaljubljenog u drugu ženu. Bes, gnev i zavist mešali su se u kovitlacu osećaja, sve jedan od drugog neprijatnijih, i navodili je da udari ili opsuje svakoga ko se nađe pored nje. Kao kad je Delfin ćeretao i smejao se s nekom drugom trinšerairkom, ili kad bi čula da se trlja o neku od njih uveče, uzdišući i stenjući. Kreten! On je kreten, ali njen, njen kreten.

A Dalmau će umreti zbog te žene. Njegova namera da se žrtvuje bila je nešto što nije mogla da ispravi. Dalmau ju je obmanuo oko onoga što je pisalo na papiru: da joj je rekao da njegovim sadržajem nastoji da oslobodi zidarevu ženu, nikad ne bi pristala da ga odnese do novina. Nije mogla da opozove činjenicu da će vojska streljati Dalmaua, ali nije bila voljna ni da dopusti da se tom smrću okoristi ona profuknjača od njegove devojke. Pre će ona zaraditi novac, a devojku neka pogubi vojska ili neka je bace psima: zaslužila je.

S tim mislima u glavi, Divna je prošla pored groblja u Poblenuu i ostavila za sobom mesto gde se Dalmau skrivao ne govoreći ništa. Delfin, dva koraka iza nje, klimnu glavom, iako je ćutao. Kad su malo odmakli, trinšerairka je ljutite bacila na zemlju novine koje je nosila, hranu i novu porciju sumpora za lečenje šuge. Delfin još jednom klimnu glavom, ovoga puta oduševljeno.

– Opet ću ti prodati slikara – ponudi Divna don Rikardu, obrevši se u Pekingu, dok je peć ispuštala dim u unutrašnjosti daščare, Rikardo, isto onako debeo, sedeo u fotelji sa

ćebetom preko nogu uprkos lepom vremenu, a portret, već potamnelih boja, visio iza njegovih leđa.

– Trebalo bi da radiš ovde sa mnom, ti, uštvo – odvratila don Rikardo. – Imaš vrlinu koju poseduju malobrojni: da prodaš istu robu dva puta. I to po većoj ceni! – I prasnu u smeh.

Gojazni zlikovac je bio svestan Dalmauove vrednosti. Vojska ili vlasti možda neće hteti da plate ništa za njega, imale su pune ruke posla prisvajajući za sebe državni novac i nije im išlo u prilog da upotrebe te pare kao sredstvo za hvatanje begunaca, ali Crkva, onaj bogomoljac od koga je Dalmau ukrao krst s moštima... „Kog ono beše sveca?“, pomisli. Ali nije bilo previše bitno... Taj licemer će platiti pravo bogatstvo za slikara, kao i mnogi drugi bogomoljci, budući da su oni jedino želeli da ga izlože javnom ruglu kako bi Crkva opet preuzela kontrolu nad društvom i zastrašivala vernike grehom i večnim ognjem, a don Rikardo je izvlačio debelu korist iz te pritvornosti kad god bi neko od njih poželeo da zaboravi svoju suprugu, debelu i sramežljivu, antipatičnu i hladnu, da bi se zabavio s devojčicom od osam do deset godina, devicom, čistom i bezazlenom.

– A šta bi s onom devojkom zbog koje tvoj slikar želi da se razmeni? – upita, međutim, pogađajući Divnine namere.

– Nije on moj slikar, nego tvoj.

Don Rikardo slegnu ramenima.

Divna takođe.

– Ona nije deo pogodbe – dodade.

– Daću ti deset procenata od onoga što dobijem – predloži joj zlikovac pristajući da takva sudbina zadesi Emu.

Cenjkanje se završilo s dvadeset procenata i s dvojicom poslušnika koji su otpratili Delfina do trščaka.

– Slikaru – začu se na putu, gde je Delfin pokazao da se krije Dalmau – šef te očekuje.

Još pre nekog vremena kućence mišolovac se zavuklo u trsku i lajalo.

Dalmau nije odgovarao. Dvoumio se da li da se sagne i pokuša da pomiluje psa i smiri ga ili da ga šutne.

– Ne primoravaj nas da uđemo tamo – zapreti drugi poslušnik. – Izvući ćeš deblji kraj.

Dalmauu su bila poznata oba glasa: prizvuci, tonovi i naglasci preneli su ga u doba koje mu je pomučeno lebdelo u pamćenju. Nakon prvobitne zbunjenosti, ubrzo je postao svestan da ga je Divna opet prodala i opsovao je sebe što je opet naseo na isti štos. Procenio je svoje mogućnosti: da pobegne s psom koji bi mu smetao, lajao i grizao ga za gležnjeve. I jedan i drugi od dvojice poslušnika stigao bi ga u dva koraka; bili su snažni, znao je, osetio je to ranije na svojoj koži. I kuda bi otišao? Kakvo skrovište ima? Traže ga svuda.

– Šta hoće don Rikardo? – upita pojavivši se iz trske.

Jedan poslušnik slegnu ramenima i okrenu dlanove pokazujući da ne zna.

– To se nas ne tiče – odvrati drugi.

– Ali ti znaš da te ceni, zar ne? – dodade prvi sa zajedljivim prizvukom u glasu, gurajući ga dok ga nije postavio između njih dvojice i krenuše put Pekinga. – Ti si mu omiljeni slikar!

Ema je ušla u sudnicu u pratnji dvojice policajaca. Na sebi je imala istu odeću kao kad je uhapšena pre više od mesec i po dana, ali iako je bila izgužvana, primećivalo se da je oprana. Pristupila je sudu očešljana i čista, uspravnih leđa, gorda, ponosna, znajući da je pomno posmatraju novinari, gledaoci, sudije i porota, pa i tužilac i njen advokat iz Republikanske stranke, s kojim je juče dobila priliku da razgovara.

– Upozorite Žuzefu – zamolila ga je. Taj advokat je bio prva osoba od poverenja s kojom je mogla da priča. Znala je za Dalmauov predlog, ali bila je protiv njega. – Kažite joj da potraži sina i da ga ubedi da to ne čini. Nemam nameru da razmenim svoju slobodu za njegov život. Neka beži... Neka se pobrine za moju ćerku i beži u Francusku. Da li ste dobro razumeli? – ponovila je. – Nemam nameru da trampim svoju slobodu za život Dalmaua Sale. Kažite to njegovoj majci!

Bilo je to prvo suđenje koje je održao neki redovan sud, kao da su barselonske sudije za svoj račun odgovarale na Dalmauov predlog i odlučile da preduhitre moguću odluku vlasti kojima je upravljano iz Madrida. Ema potraži očima Žuzefu u publici. Ugleda je, oporavljenu od bolesti, kako sedi, ukočena, pomalo bleđa, jeste, sa skupljenom kosom, s još više sedih, ali naizgled čvrsta, spremna da sasluša presudu ako bude doneta tog dana. Ema pokuša da s odstojanja razazna na njoj odgovor na poruku koju je preneo advokat, ali Dalmauova mati je sedela dostojanstveno, neustrašivo.

Sudije su naredile da bude tišina. Izvestilac je pročitao optužnicu a zatim je Ema pozvana da svedoči. Odgovorila je odrično na sva pitanja tužioca, a potvrdno na pitanja branioca, pred članovima narodne porote koji su se bez imalo zazora smeškali optuženici. „Nemoj im poklanjati svoju slobodu“, ubedio ju je advokat budući da se ustručavala da laže. Ona je spaljivala crkve i samostane! Jeste! „Nije kukavičluk poricati događaje“, bio je istrajan branilac, „to je pamet. Neka oni dokažu.“

Potom su pozvani svedoci, više sveštenih lica i dvojica stanara iz zgrada kuda su prošli mladi vandali pod Eminim vodstvom. Niko od njih nije potvrdio optužbe koje su izneli istražnom sudiji i policiji. „Možda...“ „Ne mogu da tvrdim.“ „U onom trenutku mi se učinilo...“ „Policija je izvršila pritisak na mene.“ Dvoumljenja, poricanja; niko nije upro prstom u Emu. Tužilac je pokazao sudskom veću nekoliko prijavi protiv nje, plod kampanje „Potkazujte!“, koju su podsticali reakcionarni katolici, gde su detaljno navedeni događaji u kojima je učestvovala tokom Tragične nedelje. Međutim, sudije su odbacile te anonimne prijave kao dokaze. „Ako neko hoće da prijavi ovu ženu“, stavio je predsedavajući suda tačku na raspravu, „neka dođe ovde i učini to.“ Zatim nije progovarao blizu minuta, i to vreme se silno odužilo, kao da je zbilja čekao da tužilac izvede nekoga od tih svedoka. Ali to se nije dogodilo i suđenje je okončano za dva sata. Porota se nije ni povlačila da veća.

– Nevina! – proglasi glasnogovornik nakon što su svi razmenili poglede.

Deo prisutnih gromoglasno zapljeska. Novinari potrčaše u redakcije da odnesu vest. Ema zahvali advokatu partije na obavljenom poslu, prekidajući ga u pola reči, i potrča tamo gde ju je čekala Žuzefa, stojeći.

– A gde je Hulija? Gde je moja devojčica? – upita.

Ema je bila iste sreće kao velika većina zatvorenika kojima su sudili civilni sudovi u Barseloni. Na očaj tužilaca vlasti, blizu dve hiljade ljudi je oslobođeno nakon suđenja na kojima su sveštenici, uprkos prvoj izjavi datoj protiv njih, odbili da sarađuju kako ne bi okrenuli radnike protiv Crkve; svedoci su povlačili izjave pod pritiskom publike, a sudije i porote su bile naklonjene optuženicima. Barcelona je na taj način odgovarala na stroge presude donete u postupcima pred vojnim sudom. „Grad pljeska revoluciji!“, napisale su jedne radikalske novine.

A zar to nije bilo tačno? Pobunjenici su pošteđeli živote sveštenika, kao što su pošteđeli i imovinu buržoazije i građana. Nijedna civilna, trgovinska ili industrijska zgrada nije napadnuta niti je bila poprište plamena. Čak su i sami buržuji pasivno posmatrali, na zabavama i balovima, požare u nekim crkvama i samostanima kojima niko nije pritekao u pomoć: ni vojska, ni policija ni vernici. Kasnije su sami građani za te događaje okrivili višak sveštenih lica nastanjenih u gradu, pošto je Španija, a Barcelona u istoj meri ili više od drugih mesta, primala zajednice proterane iz drugih zemalja: Francuske, Kube, Portorika ili Filipina.

I nasuprot svemu tome, madridska vlada je od civilnog upravitelja grofovskog grada tražila da iskoristi povoljan trenutak Tragične nedelje i kako god zna i ume stane na kraj godinama bezvlašća koje je odlikovalo grad, i tako oslobodi Španiju raka koji je predstavljao terorizam u Barseloni.

Dva potpuno suprotstavljena polazišta. Dva sukobljena načina deljenja pravde: madridski pomoću vojske, strog, neumoljiv, nemilosrdan; način gradskih sudova, uviđavan, prilagodljiv, milostiv.

Ema je, zajedno sa Žuzefom, izašla iz suda na svoje dve noge, praćena čestitanjima naroda.

– A šta će sad biti s razmenom koju je predložio slikar Dalmau Sala? – upita je jedan novinar sa sveščicom i olovkom u rukama.

Divna nije čula šta je Ema odgovorila mladiću, pošto je celo prepodne postavljala sebi isto pitanje: šta će se dogoditi ako Emi bude oprošteno? Kao što je učinila kod velikog broja postupaka pred vojnim sudom, nije htela da propusti civilno suđenje u kome je rešavano o odgovornosti Dalmauove voljene žene, proces najavljen u svim novinama koje su izlazile, i celo prepodne se muvala među svetinom što je ostala van sudnice.

S Eminim oslobađanjem sve se menja iz korena, pomisli Divna. Dalmau neće želeti da umre. Ako ne može da bude razmenjen za tu ženu, zašto bi se predao i pokorio vojnom pravosuđu? Spoznala je da je svojim postupcima zakomplikovala život slikaru: sad kad je razmena za tu ženu izgubila smisao, don Rikardo će svakako predati Dalmaua. A to će se odigrati, bez sumnje, njenom krivicom.

– Da li znate gde je Dalmau? – čula je da Ema pita Žuzefu oslobodivši se novinara.

Pratila ih je, gotovo neoprezno. Njih dve su hodale bezbrižno, uživajući u slobodi o kojoj pre nekoliko sati nisu čak ni maštale.

– Ne – čula je da priznaje Žuzefa. – Prerušio se u prosjaka i povrh toga se zarazio šugom da ga ne bi uhapsili, ali bio je prinuđen da mi pomogne... i razotkrio se. Za sve sam ja kriva. Odonda nisam čula ništa o njemu sve dok novine nisu objavile tu ponudu o razmeni.

Divna dođe u iskušenje da se umeša u razgovor i umiri majku poveravajući joj da je šuga njenog sina gotovo nestala. Učinilo joj se da je to zapazila, skrivena iza crnog paravana, sa sljuštenim lakom u krovinjari debeljka na kome su se još razaznavale istočnjačke šare, iza kog se bila sakrila i prvi put kad je odvela Dalmaua kod don Rikarda, onog dana kad ga je prodala kao ljudski otpadak. Nije želela da Dalmau dozna da ga je ona izdala; htela je da misli da je to Delfinovo maslo.

– Gde može biti?

To je upitala Žuzefa, ili možda Ema, ili obe istovremeno.

„Na moru“, malo je nedostajalo da im odgovori. Jeste, tamo je don Rikardo skrivao svoju najdragoceniju imovinu kad bi joj zapretila neposredna opasnost. Obična ribarska barka, od onih što love ribu u blizini obale, kojom su upravljala dvojica mornara odanih šverceru, udaljavala se od obale i gubila iz vidokruga; kroz nekoliko dana će je zameniti, ili neće. Nemoguće je da ga pronađu, kao što se pokazalo nakon što je don Rikardo poslao don Manuelu predlog da mu preda Dalmaua za pet hiljada pezeta u zlatu, a policija se na njegov zahtev pojavila u Pekingu verujući da će ga pronaći tamo a da neće morati da pristane na zlikovčevu učenu.

Ali nije bilo nikakve izdaje.

Niko nije progovorio.

Pretresima nisu pribavljeni nikakvi dokazi.

Nisu ništa pronašli.

– Recite onima iz Crkve – došapnu don Rikardo komesaru koji je upravljao tim fijaskom – da je cena porasla na sedam hiljada i petsto pezeta u zlatu.

– Ne budi tako pohlepan – odvrati policajac. – Šta ćeš da radiš s njim ako ga ne prodaš nama?

– Pojavili su se neki francuski republikanci koji se zanimaju za slikara – slaga zlikovac. – Upamtite: sedam hiljada i petsto pezeta u zlatu.

Cena je porasla na deset hiljada pošto je neko ko je zasluživao potpuno poverenje, kako se tvrdilo, obmanuo don Manuela Belja i njegove nazadne prijatelje iz Odbora za odbranu društva i uputio ih gde tačno don Rikardo krije Dalmaua. Tom prilikom se pojavila čak i vojska u iznenadnoj operaciji, rasturila sve pekinške barake, ali bez ikakvog uspeha.

Divna je znala da su katolici pristali da plate tih deset hiljada pezeta u zlatu. Don Manuel Beljo je iz svog džepa dao gotovo trećinu sume; ostatak su velikodušno namirili drugi imućni bogomoljci. Ubrzo će biti u prilici da sude čoveku koji je svojim

bogohulnim slikama podbunio radničke mase i pokrenuo ih protiv Crkve. Bogu je potrebno, bolje rečeno, Bog traži, tu javnu zadovoljštinu.

– Dalmau će doznati za tvoje oslobađanje i neće se predati.

Žuzefine reči, kad su već stigle do Ulice Bertrejans, zvučale su kao da u njima ima više nade nego izvesnosti.

– Ne, neće se predati – podrža je Ema. – Sve novine će objaviti da sam nevina i Dalmau će to videti.

– Hoće, predaće se.

Divna zažmuri kad su se dve žene okrenule prema njoj. „Šta je bilo, bilo je. Izgovorila sam to“, pomisli devojka. Dalmau ne sme da umre. Ona stisnu usne: jedino je Dalmau kod nje, pokatkad, izazivao nešto nalik na golicanje, a drugih puta, ako bi videla da pati, osećala se kao da joj nešto čupa želudac, kao kad bi danima trpela glad. Mislila je da zna šta je posredi; podozrevala je šta ti oseti znače, ali nikad se nije usudila da ih imenuje naglas; jedva ih je izmucala isprekidanim šapatom jedne noći kad su Dalmaua, dok je bio zavistan od droge, pronašli kako leži na ulici, onesvešćen, a ona se osmelila da čučne kraj njega i dotakne ga po kosi. Ne, ne sme da dopusti da Dalmau umre, pa neka ga i zadrži ta rospija što joj nije dala parče hleba. Izgubiće mnogo novca, u slučaju da debeljko prethodno ne ubije nju i Delfina, i zadrži za sebe njihov deo: dve hiljade pezeta u zlatu vredeo je nestanak dvoje prosjaka za koje se niko ne bi raspitivao i brinuo. Dve hiljade pezeta! Nemoguće! Divna je znala da im don Rikardo neće dati te pare i da će ih možda ubiti; švercer je bio svestan toga, ali takođe je bio siguran da Divnin motiv nije novac, nego da je pokreće ljubomora, mada se ne usuđuje da prizna: samo pokušava da naudi slikarevoj devojci. A ako je Ema na slobodi, nema nikakvog smisla da Dalmau umre. Nasmušila se, otvorila oči i pogledala dve žene koje su je ispitivački posmatrale s popriličnog odstojanja, istog na kome se većina ljudi držala pri pogledu na njenu odeću, prljavštinu i smrad.

– Šta si rekla? – upita Ema. – Da li govorimo o istom?

– Govorimo o Dalmauu, da. I neće se on predati, nego će ga prodati don Rikardo, iz Pekinga. Odnosno, mislim da ga je već prodao. Samo još treba da ga preda. Danas, sutra...

Ema zagnjuri lice u šake.

– A kako ti znaš sve to? – upita Žuzefa.

Divna nije odgovorila. Nije mogla da odvoji pogled od Eme. Ona je jecala kroz šake. Telo joj se grčilo. Suza kanu niz trinšerairkin prljav obraz i to je iznenadi.

– Odgovori – zatraži Žuzefa. Ali Divna nije poslušala. – Zašto bi trebalo da ti verujemo?

– Zato što mi je dušu, ako sam je nekad i imala, ukrao vaš sin. Sećate li se? – upita trinšerairka. Žuzefa je razrogačila oči koliko su joj očni kapci dopuštali. Ema je sklonila šake s lica. Divna je pogledala obe žene i morala je da pročisti grlo pre nego što je nastavila obraćajući se Emi. – Nikad nisam nekome toliko zavidela kao onog dana kad sam videla crteže na kojima si bila naga. Pogledala sam se tamo u ogledalu i... – Iskoristila je taj trenutak da opet zagleda svoje nepostojeće grudi i stomak, noge, sve

neodredivo, prekriveno prnjama. Na licu joj se pojavi grimasa koju je bilo teško protumačiti. – Onda sam te zamrzela, toliko da sam te ponizila i oduzela ti Dalmaua. – Nikad se nije upustila u tako dugačak razgovor, još manje pred ljudima, koji su obično bežali od nje ili je terali motkama. Te dve žene, međutim, pažljivo su je slušale. Osetila se kao da prvi put u životu radi nešto vredno truda, i to joj je dalo sigurnost kakvu nikad pre toga nije imala. – Ti si pobedila – presudila je. – Vraćam ti ga. Ne želim da umre. Moraš da požuriš i da dobro paziš. Kriju ga na moru... Znaš gde je Peking, je li? Ako ne znaš, brzo se obavesti.

Nije dopustila da joj postavljaju pitanja, i kao da je iscrplila životnu snagu, okrenula se i ostavila ih tu.

Tutnjava voza koji se kretao u pravcu Pariza zaglušila je pucnjeve. Ema nije pridala ni najmanjeg značaja putnicima koji su je mogli videti iz vagona; jedna žena je čak ustala sa sedišta pošto ju je spazila kraj pruge kako ispruženim, zategnutim rukama steže pištolj. Ema je bila u prilici da joj se osmehne pritiskajući obarač poluautomatskog brauninga iz kog nikad ranije nije pucala. Pri prolasku voza, dok se ta prva putnica verovatno već udubila u neki drugi predeo, ispraznila je šaržer u trščake. Sedam metaka. Sedam puta je ogrebala trsku. Pošto je savladala prvi trzaj pištolja, koji ju je iznenadio, nije joj se učinilo teško. Izvukla je šaržer i opet ga napunila nespretnim rukama. Da li ima dovoljno metaka? Ukorila je sebe zbog tog pitanja, budući da nije imala nameru da uđe uz pucnjavu u to naselje straćara. Plan koji je skovala sad joj se činio neizvodljiv. Peking je lopovska jazbina, čula je mnoge priče o tom mestu. Kako će se suočiti sa svim tim zločincima iako je naoružana? Hladan znoj joj obli telo; od čelika pištolja joj se zaledi ruka. Pokušala je da smiri sve ubrzanije disanje i naterala je sebe da udahne duboko, jednom, dvaput, tri puta. Dalmau će umreti ako ga ona ne spase. Pa ipak, osetila se usamljeno i skolio ju je strah. Zažalila je što je odbila Žuzefin predlog pre nego što je žurno krenula ka Pekingu.

– Za dva-tri sata, ako samo raširim glas – izjavi Dalmauova mati – mislim da bih mogla da okupim dvadesetak-tridesetak žena, starijih kao ja, ali prekaljenih u borbi za radnička prava, koje bi pošle s nama da ga oslobodimo.

– Hvala, ali ako napravimo masovni skup, to će biti poziv vojsci ili žandarmeriji da dejstvuju, a kako stvari stoje ne verujem da bi bili dobrotivi. Ako oni još nisu uspeli da ga pronađu, ne vidim zašto bi to pošlo za rukom grupi žena. Dalmau bi nestao, možda zauvek. Bolje je kretati se neprimetno.

– Naoružana pištoljem?

– Pa nije top! – našali se Ema, trudeći se da smanji napetost u stanu u Ulici Bertrejans, s brauningom i mecima na stolu. Zamolila je Žuzefu da ode po njenu ćerku.

– U tom slučaju – ponovi Žuzefa prihvatajući klimanjem glave njenu molbu – bar potraži podršku svojih kompanjona, mladih vandala. Oni će ti sigurno pomoći!

– Ne znam gde su. Jeste li videli nekoga od njih na mom suđenju? – Žuzefa odmahnu glavom. – Mora biti da su uhapšeni ili u bekstvu, ali ne želim nikoga da

obavezujem. Taj zlikovac će pokušati da se osveti svakome ko mi pomogne. Nemam pravo da uplićem čak ni vandale. Moram to da učinim ja. Sama.

Sama.

Tako se sad osećala. Othuknula je, podigla pištolj i nanišanih u stablo jednog drveta, udaljenog jedva dva metra. Opalila je. Promašila. Zažmurila je upinjući se da ne zaplače. Mora da krene. Ona je vođa mladih vandala, podsetila je sebe da bi se obodрила. Borila se na nebrojeno mnogo mesta, protiv policije i žandarmerijske konjice, protiv zastrašujućih jahača s isukanim dugim sabljama; predvodila je marševe i napade, izlagala život opasnosti. Uprkos svemu tome, put do Pekinga se pretvorio u beskonačnu stazu u času kad se suočila s njim, s pištoljem skrivenim ispod jakne što joj je visila iz desne ruke. Ipak, uspravila se i napunila pluća mirisom mora koje se tu, malo podalje od grada, činilo slanije. Osmotrla je obzorje, s kog se, što se više smračivalo, gubilo blistavo plavetnilo Sredozemlja, nastojeći da ugleda ribarske barke; razabrala ih je nekoliko. Neka od njih je zacelo Dalmauova tamnica. Mora opet da ga vidi. Oboje su napravili mnogo grešaka. Sad je znala da je trinšerairka prodala njene aktove! Ili su i ona i Žuzefa tako razumele njene reči. „Ponizila sam te i oduzela ti Dalmaua. Ti si pobedila, vraćam ti ga.“ Još je osećala da joj telo reaguje s odbojnošću pri samoj pomisli da vodi ljubav s nekim muškarcem, ali razgovaraće s Dalmauom, objasniće mu, ispričati da nije mogla ništa drugo do da se poda kako bi hranila ćerku. A on će morati da je razume. Sigurno hoće! Dalmau je spreman da žrtvuje život za njenu slobodu! Zadrhta i grčevi joj jedan za drugim protresoše telo od glave do pete sve dok se nisu rasprsi u grudima i udahnuli joj toliko života da je disala s naporom. Zastala je načas, udisala vazduh dok nije povratila kontrolu, a smelost koja ju je bila napustila vratila se zbog mogućnosti da je čeka budućnost uz Dalmaua. Najosnovnije je da ga oslobodi, mada bi mogao i da je odbije. Drže ga tamo zaslužjenog, pregovarali su o njemu kao o prosto robu, a sve to mu se događa zbog nje, zato što je pokušao da je odbrani.

U okolini prvih pekinških daščara dočekali su je psi. Nije se obazrela na njih, ali njihovim vlasnicima nije promakla pridošlica. Nekoliko žena se promolilo na onome što je trebalo da budu prozori: obični otvori u crvotočnim daskama ovlaš zastrtim platnom. Dvojica muškaraca izadoše iz ćumeza.

– Tražim don Rikarda – bubnu ona.

Obojica u isti mah klimnuše bradom ka jednoj od najvećih krovinjara, na čijem vrhu je stajao dimnjak ispuštajući gust crni dim u vazduh. Dalmau im je ispričao za taj odžak kad su ga Žuzefa i ona naterale da im ispriča odakle mu hiljadu i trista pezeta kojima su se oslobodile Anastazija i suda. Prisetila se odlomaka tog objašnjenja: poslušnik, debeljko koji uvek sedi u fotelji na sredini bazara ukradenih stvari...

– Šta hoćeš?

Pitanje je sišlo s usana jednog namrgodenog muškarca. Kučence mišolovac je propratilo taj nabusiti doček oštrim lajanjem. Ema stisnu usne pre nego što će odgovoriti. Žuzefa ju je bila opomenula ne mogavši da sakrije zabrinutost na licu. „Kako ćeš to učiniti?“ „Kao i uvek“, odgovori ona, ne podozrevajući da se to što je namerila ne

može uporediti s uličnom tučom, ma koliko žestoka ona bila. „Dodeš, psuješ i tučeš se. Ne znam za drugi način.“

Napregla se da joj glas odjekne čvrsto, odlučno, i uspela je u tome:

– Hoću da vidim don Rikarda.

– Radi čega? – upita čovek zagledajući je pohotno, više piljeći u njene grudi nego u jaknu što joj je visila iz ruke i zaklanjala pištolj.

– To ću saopštiti njemu – odvrati Ema spokojno, prstom ovlaš pritiskajući oroz, spremna da opali ako usledi i najmanja pretnja.

Čovek kao da je razmišljao o tome dok joj je kučence njuškalo noge. I drugi psi su se motali tuda, kao i deca koja su radoznalo prišla. Poslušnik zacemento nije procenio da je opasna pošto je otpljunuo stabljiku korova koju je držao u zubima, upro prstom u stračaru s dimnjakom iz kog se vio dim i pokretom brade joj pokazao da pođe za njim.

– Šefe! – uzviknu čim je ušao na vrata. – Ovde je jedna fulica i želi da razgovara s vama.

Na švercerov znak, poslušnik se odmaknu da propusti Emu, i ona priđe don Rikardu izbegavajući njegov pogled, kao da se boji... Ili ga se zaista bojala?

– Šta si došla da mi ponudiš? – upita debeljko odmeravajući je od glave do pete isto kao njegov podređeni van daščare, s pomalo pohote na licu. – Imam već dovoljno žena koje...

Ali ne stiže da dovrši rečenicu i izraz lica mu postade iznenađen pred pištoljem koji je Ema izvukla, nanišnila u njega a zatim obišla oko fotelje u kojoj je i dalje sedeo sa čebetom prebačenim preko kolena. Trebao joj je samo trenutak da mu stane iza leđa, ispred portreta koji je naslikao Dalmau, s naslonom fotelje između njih, i da pritisne pištolj u don Rikardov potiljak.

– Ne mrdajte! – uzviknu. – Reci toj bitangi da stane! – naredi šverceru pritiskajući ga još jače oružjem.

Ali nije bilo potrebe da preprodavač izda ikakvo naređenje. Poslušnik se zaustavi i podiže ruke uvis ugledavši pištolj uperen u šefa. Emina vika je, međutim, privukla još dvojicu muškaraca pa i jednu ženu koja je dotrčala iz druge prostorije u stračari, nesumnjivo kuhinje, pošto je preko odeće imala kecelju a šake su joj bile zabrašnjavljene.

Sve četvoro stadoše u vrstu ispred Eme i debeljka. Kučence mišolovac, jedino od svih koji su ušli u daščaru, trčkaralo je od jednih do drugih. Deca su provirivala na vrata.

– Šta hoćeš? – upita žena.

– Valjda da mi popuši, Tereza – odvrati don Rikardo na pitanje, izmamljujući osmeh kod dvojice svojih ljudi. – Mnoge kao što si ti dolaze ovde, ali moraćeš da klekneš preda mnom ako hoćeš...

– Hoću Dalmaua Salu – prekinu ga Ema.

U stračaru je bila ušla još jedna žena, pa još jedan muškarac. Ema načas okrenu glavu i pogleda iza sebe: nije bilo vrata i prozora a nije ni opazila ikakav pokret. Portret koji je naslikao Dalmau odvrati joj pažnju na sekundu a kad se opet usredsredila na

poslušnike postrojene ispred sebe, učini joj se da ih je više, i oseti da su se primakli. Ruka kojom je držala pištolj nehotice zadrhta.

– Učinite nešto! – naredi don Rikardo svojim ljudima. – Boji se više nego vi, idioti!

– Umeš li ti da rukuješ time, lepotice? – pokuša da blefira jedan poslušnik, i oprezno priđe jedan korak. – Mogla bi da se povrediš – dodade i pruži ruku, tražeći da mu da pištolj.

Ema je još drhtala. Sad je osećala i da joj se tresu kolena. Disanje joj se ubrzalo a hladan znoj pocurio niz leđa. Činilo joj se da ispred nje stoji brojna grupa ljudi rasplinutih obrisa.

– Oduzmite joj pištolj! – zagrme don Rikardo.

Ema se prepade od tog uzvika. Najednom se priseti sebe u detinjstvu, kad se sukobljavala s policajcima na konjima da bi zaštitila ljude na štrajkovima i demonstracijama. Ti bednici što su je sad opkolili nisu strašniji od konjanika s isukanim sabljama. U trenu joj se razbistri vid i obuhvati sve koji su se nalazili tu u opštem rusvaju tričarija što kao da su se obrušavale na nju: odeće, nameštaja, pribora za jelo, figurica, gvožđa... Između poslušnika blesnu odsjaj. Ema predoseti neposrednu opasnost.

Od pucnja se svi skameniše.

Ema, koja je bila pomerila cev pištolja nekoliko centimetara i postavila je iza resice don Rikardovog desnog uva, opali. Švercer ispusti jauk pošto mu je metak zdrobio uvo i otrgnuo parče tik uz glavu.

– Ubiću ga! – zapreti.

– Ne mrdajte! – uzviknu žena koju je don Rikardo nazvao Terezom. – Nazad! Nazad! – naredi prisutnima požurujući ih rukom da uzmaknu.

– Ubiću ga – ponovi Ema i ščepa debeljka za okovratnik košulje da bi ga uspravila i opet mu pritisnula cev uz potiljak, nakon što se onesvestio pošto je prineo šake uvu u uzaludnom pokušaju da zaustavi krv što je šikljala iz njega.

– Neće, šefice – izjavi jedan poslušnik.

– Hoće – usprotivi se žena pogleda uprtog u Emine oči, prepoznajući u njima odlučnost koja je sad, nakon prvih trenutaka straha i kolebljivosti, ovladala njenim duhom. – Učiniće to – ponovi švercerova žena maltene sebi.

Ema izdrža Terezin pogled, unoseći u svoj svu hladnoću kojom je dotad mogla da se pohvali u bezbroj zgoda i nezgoda što su je snašle u životu, da bi potvrdila toj ženi da je spremna da opet pritisne oroz, ovoga puta pravo u potiljak njenog muža. Nije znala da li bi bila kadra za to; od prvog pucnja u trščaku shvatila je da nije isto upustiti se u borbu zajedno s mladim vandalima, uz viku i urlike ohrabrenja, i suočiti se sama s celom vojskom kriminalaca poput tih što su stajali pred njom. Međutim, malo toga je još mogla da učini. Dalmauov i njen život sad su zavisili isključivo od njene hrabrosti.

– Dovedite Dalmaua Salu – zatraži. Poslušnici, pošto je don Rikardo bio u nesvesti, upitno pogledaše njegovu suprugu. – Dovedite ga! – ponovi Ema, a žena klimnu glavom i dvojica muškaraca pohitaše po njega. – Ostali takođe napolje odavde.

Poslušnici preko volje poslušашe.

– Pusti da se pobrinem za ranu – zatraži Tereza pokazujući na don Rikarda, koji je i dalje obilno krvario.

– Što pre dovedeš Dalmaua i mi odemo odavde, to ćeš se pre pobrinuti za ranu. Ako budete kasnili, iskrvariće.

– U tom slučaju ćeš umreti.

– Znam.

Žena potrča do vrata krovinjare, otera pse i decu, i vičući uze da požuruje svoje ljude da brzo dovedu Dalmaua. Ema duboko udahnu, više puta. U tišini što se spustila na daščaru praznila se napetost proživljena u prisustvu don Rikardovih poslušnika. Upravo je priznala sebi da je svesna da može da umre. A Hulija? Šta bi bilo s njenom devojčicom? Pogledala je krv što je šikljala iz švercerove glave. „Brzo!“, požele da uzvikne. „Požurite, džukele!“ Međutim, istrajala je u ulozi staložene žene, a ta obmana samo što nije propala u trenutku kad je jedan poslušnik gurnuo Dalmaua u daščaru a ovaj posrnuo, srušio nekoliko predmeta i gotovo pao na pod.

Emi je trebalo nekoliko trenutaka da ga prepozna. Žuzefa ju je bila upozorila da izgleda kao šugavi prosjak. Šuga kao da je izlečena, ali stvarnost je nadmašivala svako Emino iščekivanje, mada to nije sprečilo da joj strahovita jeza prostruji celim telom: takav je zbog nje, zbog njihovog cilja, zbog radničkih prava i borbe protiv laži Crkve.

– Ema... – zausti on. Mahao je glavom kao da želi da se probudi iz noćne more, s dugačkom bradom, raščupanom kosom, sav prljav. – Otkud ti ovde?

– Došla sam zbog tebe.

– Kako si saznala...?

– Nije vreme za razgovor. Moramo da bežimo.

Dalmau obiđe oko don Rikardove fotelje, ne hajući za prestupnika, kao da on ne postoji, i priđe Emi. Pokuša da je uhvati za ruku, ali bezuspešno. Ona mu nije dopustila: držala je pištolj. Hteo je da je poljubi, ali nije smeo. Gledali su se nekoliko sekundi i za to vreme su i njegove i njene oči povratile sjaj nade koja ih je bila napustila.

– Dalmau – pozva ga Ema požurujući ga najumilnijim osmehom za koji je bila kadra u tim trenucima – treba bežati.

– A kako ćeš to izvesti? – upita don Rikardova supruga ironično.

– Ti ćeš mi pomoći – odluči Ema istog trenutka. Prethodno se nije pitala kako će pobeći odatle, ali oholost te žene joj je dala ideju. – Priđi.

Tereza poslušna a Ema pusti njenog muža, koga je držala za okovratnik košulje, i on se sruči pravo u fotelju; zatim joj brzo uperi cev pištolja u glavu.

– Opomeni ih da nas ne prate i ne uznemiravaju ili ćeš ti prva umreti. Veži joj ruke na leđima – zatraži od Dalmaua, pokazujući na jedan od mnogih konopaca na bazaru.

– Poslušajte – naredi Tereza svima što su se opet okupili u stračari, dok joj je Dalmau vezivao ruke. – Nemojte nas pratiti i ništa ne pokušavajte; mislite na moju decu. Potrebna sam im. Pozovite lekara i pobrinite se za rane mog muža – dodade dok ju je Ema gurala prema vratima, a Dalmau išao ispred njih, krčeći put.

Sve to događalo se u sumrak. Vreme još nije bilo hladno, ali mrak je padao brzo. Ljudi su se razmicali dok su oni prolazili.

– Ne činite ništa! – doviknu Tereza ljudima iz Pekinga koji su čekali ispred daščare.

Samo se mišolovac usudio da se ogлуši o naređenja don Rikardove žene, i počeo je da skače i laje ispred njih.

– Prokleta džukela – požali se Ema, koja je hodala s pištoljem uperenim u ženinu glavu.

– Od svega što se ovde kreće – odvrati Dalmau, koji je sad koračao pozadi, motreći na ljude što su ostali iza njih – taj spada u ono malo pouzdanih. Ako nam priđe, nećemo umreti.

– To ti misliš – odvrati don Rikardova žena. – Moj muž će vas pratiti dok vas ne nađe i odere žive, makar mu to bilo poslednje u životu. Svesni ste toga, zar ne?

Ni Ema ni Dalmau nisu odgovorili. Ubrzali su korak dok nisu prestali da osećaju poglede ljudi na svojim leđima. Žurilo im se; nije postojala nikakva garancija da će Pekinžani poslušati don Rikardovu ženu, ili bi on mogao da se oporavi i odluči da pošalje poturu za njima. Kad im se Peking izgubio s vidika, Dalmau je prišao Emi, koja je nišaniła u ženina leđa, gurajući je pištoljem čim bi usporila korak.

– Hvala, Ema – izusti šapatom. – Ali kako to da si slobodna? – upita glasom promuklim od osećaja iznenađenja, radosti i zahvalnosti zbog njenog prisustva i onoga što je učinila da ga izbavi.

– Oslobođena sam i...

– Ali izricane su smrtne presude i kazne doživotne robije – prekinu je on.

– Njih su donosili vojni sudovi. Civilni će oslobađati ljude. Izgleda da građani Barselone ne žele da se ponovi Tragična nedelja.

Razgovor im je odvratio pažnju dovoljno da Tereza uspori korak a rastojanje između njih i nje se osetno smanji, u pokušaju da dobije na vremenu, možda uzdajući se da će ljudi iz Pekinga preduzeti akciju i progoniti ih po pomrčini. Ema je gurnu vrhom pištolja.

– Kreći se! – naredi.

– I šta ćemo sad? – nastavi Dalmau. – Ja ne mogu da se vratim u Barselonu, uhapsiće me. Ali ti si slobodna. Nema razloga da se još više žrtvuješ za mene...

Ema ga uhvati za ruku. Toplina njene šake gorela je u Dalmauu. Povukla ga je da zaostanu dovoljno da Tereza ne čuje razgovor.

– Žuzefa će nas sakriti kod nekih prijatelja u Poblenuu, u kući gde je sad Hulija – došapnu mu. – Tako sam se dogovorila s njom. Nadam se da će nas sačekati usput.

– A posle?

– Već ćemo odlučiti.

Nastavili su da hodaju i nisu govorili više nego što je bilo nužno, mada je Dalmau, svaki put kad se okretao ka Emi, susretao osmeh koji mu je prenosio neizrecivo više osećanja nego što bi se postiglo rečima. Prepoznao je u tom osmehu devojkę s kojom je delio snove o budućnosti i raznorazne maštarije. Trudio se da joj uzvрати osmeh, da

odgovori na isti način na doživljaje miline koji su ga preplavljivali, ali osećao se kao šepRTLja, a ona se još šire osmehivala posmatrajući kako se on napreže.

Primicali su se periferiji Poblenoua kad se jedna senka baci na Emu, a ona skrenu pištolj da opali.

– Nemoj! – začu se glas iza njih i oboje ga smesta prepoznaše: Žuzefa.

– Sačekajte! – naredi Dalmau majci. Poslednje što je želeo bilo je da je Tereza vidi i doda još jednu osobu na spisak za osvetu svog muža.

Ne časeći ni časa, gurnuo ju je ka trščaku, kod železničke pruge. Tamo je pocepao na dugačke trake kecelju koju je još imala na sebi i pošao da joj jednom od njih zapuši usta.

– Rikardo će vas ubiti – zapreti Tereza, opet silovito okrećući glavu da bi sprečila da je ućutka.

– Danas je malo nedostajalo da on umre – primeti Dalmau, koji se borio da joj začepi usta. – Ne potcenjuj nas, možda ćete prvo vi umreti.

Napokon je ostvario nameru i zapušio Terezi usta parćetom tkanine, vezujući ga iza glave, naterao je da sedne na zemlju i vezao joj stopala s još dve trake tkanine. Povukao je da vidi da li su dovoljno čvrste, uspravio se i posmatrao je kako sedi, s krpom u ustima, vezanih stopala i šaka. Jednostavno ju je gurnuo stopalom po ramenu dok nije pala na bok, lagano, na zemlju, između trščaka.

– Ne brini, neko će te pronaći ujutro. Ovde njuškaju svakakvi psi – dozvoli sebi da se našali sećajući se mnoštva kućića što su se šunjali trščakom onih dana kad se krio u trsci.

Kad se vratio na put, Ema je razgovarala sa Žuzefom.

– Pobegla mi je devojčica – objasni žena. – Čim vas je ugledala, nisam uspela da je zadržim.

Ali Ema je više nije slušala: plakala je i obasipala Huliju poljupcima.

– Majko! – uzviknu Dalmau, uzbuđen što je opet vidi. – Da pođemo? – pozva ih. – Ema mi je rekla da ćete nas sakriti kod...

– Promena plana – prekinu ga ona.

Dalmau izvi obrve.

– Jeste – objavi majka. – Karmelo, sin mojih prijatelja, odvešće vas do Francuske ili najbliže što bude mogao u jednoj od ovih barki – dodade pokazujući red brodića izvućenih na obalu.

– Ali... – htede Dalmau da se usprotivi.

– Nema tu nikakvog ali. Poći ćete smesta. Život ti je u opasnosti... a i tvoj posle ovoga što si učinila – dodade obraćajući se Emi i pokazujući ka trščaku. – Ta bitanga don Rikardo je kadar da te pronađe u Poblenouu, u Barseloni ili Madridu brže nego sva policija zajedno. Nemate drugog izbora, deco moja. Želim da se ukrcate na taj brodić za pet minuta. – Videla je da se nećkaju. – donela sam vam toplu odeću, a tebi, Dalmau, i nešto pristojnije da obućeš i obuješ. Kao i hranu i našu uštedevinu.

– Nemam nameru da vas ostavim ovde, majko – odvrti Dalmau odlučno. – Ne smem da rizikujem da ostanete sami u Barseloni, bez ikakve zaštite.

Žuzefa je morala da pročisti grlo.

– Ja sam prestarela za tako dugo putovanje. Meni je mesto ovde, to znate. Osim toga, treba da sačekam Tomasa. Vratit će se, sigurno. I mora me pronaći.

– Ali vi. – oglasi se Ema promuklim glasom – od čega ćete živeti? S kim...?

Dalmau klimnu glavom čuvši Emine reči.

– Treba da pođete s nama...

– Ne! Ne brinite zbog mene. Znam gde ću se sakriti. Prijatelji anarhisti će me primiti kod sebe na neko vreme. A zatim, kad se situacija smiri i taj ološ zaboravi na vas, živeću s Ramonom. Dok je brinula o meni, došle smo do zaključka da je glupo da dve same žene žive u dva stana. Doseliće se kod mene. A u krajnjem slučaju, spavaćemo zajedno u krevetu i opet ćemo dati u podzakup tvoju sobu. Vidite: treba da brinete jedino o sebi.

I dalje su se dvoumili.

– Idite – pozvala ih je Žuzefa dok su kretali ka obali i dograbila je Emu za ruku. Uzela joj je Huliju iz naručja. – Vidiš li onog gospodi na kod barke? – upitala je devojčicu, i pokazala na Karmela. – Trči do njega i počnite sve da pripremate. – Zatražila je od Dalmaua da i on požuri da pomogne da se barka izgura do mora. On se kolebao. Ema se nasmešila i klimnula glavom. – Kćeri – reče joj Žuzefa kad su ostale nasamo – nikad nisi učinila ništa rđavo. Nemaš zbog čega da se kaješ. Ni zbog čega. I nemaš šta da kriješ, ni od mog sina i ni od kog drugog. Ti si vanserijska žena i treba uvek da se osećaš ponosno zbog svega što si učinila za svoju ćerku i za mene.

– A šta ako on ne bude razumeo, Žuzefa? Muškarci su ljubomorni i posesivni, i onda kad tvrde suprotno.

Žuzefa potvrdi jednim pokretom.

– Mi odgovaramo za svoje postupke, Ema. Često se mi žene žrtvujemo ne hvališući se time, ne očekujući nagradu, pa ni razumevanje. Kao da nam je takav usud – dodade razočarano. – Ti ćeš doneti odluku. Ja jedino pokušavam da ti prenesem da nikad ne smeš da bacaš krivicu na sebe i da se stidiš svog života. Budi srećna. Ovako ili onako, ceo svet će vam klečati pred nogama; ti ćeš doneti odluku. A ako te neko ne bude razumeo, moj sin ili neki drugi muškarac, ostavi ga, nije te zaslužio.

– Majko... – Dalmau je prilazio, a barku je već zapljuskivala voda.

– Obećaj mi da se nikad nećeš pokajati zbog svoje prošlosti – zatraži Žuzefa tiho od Eme. – Ema! – izgovori nečujno na slogove kad se Dalmau već stvorio pored njih.

– Majko? – začudi se Dalmau videvši da ne obraća pažnju na njega.

Žuzefa se okrenu ka sinu i dopusti da je zagrli.

– Obećavam vam – promrmlja uto Ema.

– Šta si rekla? – upita Dalmau.

– Ništa, sine, ništa – odvrati Žuzefa umesto nje, promuklim glasom, šireći ruke da bi se oprostila od sina za koga je predosećala da ga nikad više neće videti.

Sve troje su se našli na plaži ne znajući kako da izraze bezbrojne misli za koje su verovali da moraju izreći jedni drugima. Mesec je svetlucao iznad mirnog mora kad ugledaše da se putem kreće više kočija u brzom kasu.

– Don Manuel – pojasni Dalmau prepoznajući kočiju kojom se vozio bezbroj puta.

– Da, umalo da nas ulove – potvrdi Ema.

– Znaš li...? – poče Dalmau a Ema mu priđe i opet ga uhvati za ruku. Žuzefa, iza njih, obriše suze što su joj navrle na oči. – Kao da gledaš život koji protiče ispred tebe. Taj čovek me progoni da bi okončao moj.

– E pa, grdno će se razočarati – čuše od Žuzefe. – Ne gubite vreme, da se ne okrenu i zaista vas uhvate.

Dalmau nikako da prestane da gleda povorku kočija koje su išle po njega.

– Dalmau... – Ema se stisnu uz njega. – Tu ostaje tvoj stari život. U novom će ti ceo svet klečati pred nogama – dodade gledajući Žuzefu i skupi usta u škrt osmeh.

Nisu hteli Žuzefinu pomoć u trenutku kad je trebalo poslednji put gurnuti barku pre nego što uskoče unutra: plakala je, malo podalje; nije htela da priđe obali ni kad je brodica već zaplovila.

– Majko... – pozva je Dalmau.

No Žuzefa odmahnu glavom.

– Idite!

Epilog

Barselona, april 1932. godine

Ekspresni voz je ušao u Barselonu vukući se, dovoljno sporo da Ema osmotri arenu za koride u Barseloneti, još čitavu, ali očigledno u zapuštenom stanju. Osmehnula se ugledavši je i setila se da se u neposrednoj blizini nalazio karantin za živinu, gde je Matijas nabavljao robu i prodavao je po niskoj ceni na gradskim ulicama.

Dalmau joj priđe i bez reči je obujmi oko struka, pa se i on prepusti nostalgiji koju kao da je želelo da pobudi slabašno kloparanje voza. Prošle su dvadeset tri godine otkako su se ukrcali na ribarski brodić a on ih, ploveći uz priobalje Katalonije, bez većih neprilika odveo do Francuske.

U susednoj zemlji su primljeni gostoljubivo, dok nisu stigli u Pariz, gde je Dalmaua, s oreolom idejnog tvorca pa i glavešine pobune koja je dovela do Tragične nedelje, Odbor za odbranu žrtava španske odmazde dočekao kao pravog junaka. U Francuskoj, kao i u Italiji i u mnogim drugim zemljama, održani su protestni skupovi protiv događaja koji su potresali Španiju, prvenstveno protiv hapšenja Ferea Gvardije, mučenika obrazovanja, po mnogima podstrekača, kao što je bio i Dalmau, paljevine crkava i samostana. Ni politički pritisci, ni novine, ni gotovo sto pedeset demonstracija, od kojih je nekima prisustvovalo i do šezdeset hiljada ljudi što su prolazili pariškim ulicama predvođeni čelnicima anarhista i socijalista, Špancima ili Francuzima, među kojima su se uvek nalazili Ema i Dalmau, nisu zadobili milost za Ferea, i on je streljan trinaestog oktobra 1909. godine, dok je vičući zahtevao da mu vrate i nevinost i Modernu školu.

Taj dan, koban po slobodu, bio je mnogo kobniji po Emu i Dalmaua, jer su sagledali svu okrutnost sudbine koja bi ih zadesila da nisu pobjegli iz Španije. Te večeri smrt ih je posetila prurušena u sveštenika i u žandarma, u buržuja i u vojnika, kako bi ih podsetila da ne odustaje od svojih nastojanja, da ih iščekuje u Barseloni. Nedugo zatim, pre isteka te 1909. godine, osamnaestog decembra, španske vlasti su potpisale mirovni ugovor i okončale Rifski rat: berberskoj vojsci je dozvoljeno da živi na španskim teritorijalna pod upravom Madrida. Zvanične brojke su govorile o blizu dve hiljade mrtvih i hiljadama povređenih u trupama španskih rezervista, prinuđenih da prepuste sudbini svoje žene i decu. To mučeništvo je, međutim, garantovalo da će veliki industrijalci i dalje eksploatisati rudnike gvožđa. Radnici su platili svoj danak u krvi.

Ema snažno pograbi Dalmauovu ruku što je počivala na njenom struku. Zbilo se mnogo toga, snašle su ih i radosti i tuge otkako su pobjegli iz grofovskog grada, ali najbolnji osećaj koji ih je obuzeo sad, posle dvadeset tri godine, i uporno im obnavljao uspomene u sporom ritmu voza koji je ulazio na Francusku stanicu u Barseloni, bio je da su bogataši dobili šta su hteli, svoje rudnike u Africi, a da je zauzvrat grad razrušen, hiljade radničkih porodica spale na prosjački štap a još toliko njih prognano i primorano da ostavi rodnu grudu, da napusti svoje korene.

Ta rana nikad nije zacelila, ni u srcima Eme i Dalmaua a ni u barselonskom društvu. Ipak, njih dvoje su imali sreće: Ema se posvetila radu u organizacijama za pomoć izbeglicama, kojih je bilo mnogo i veoma ugroženih, a Dalmau je ubrzo našao posao u jednoj fabrici keramike, mada je, uprkos visokom uvažavanju Francuza čim je pokazao koliko je stručan i kako kvalitetno radi, malo-pomalo usmeravao svoju delatnost ka slikarstvu. Pariz je premašivao i najsmelije fantazije iznedrene u Barseloni, kad mu se Grad svetlosti činio kao nedostižan raj. Pariz je bio središte stvaralačkog univerzuma. Preko svojih poslodavaca u svetu keramike, koji su pokazivali zanimanje i za svet slikarstva, uspostavio je veze s jednim prestižnim trgovcem umetničkim delima, a on ne samo da mu je pomogao da postane tražen među kupcima koji su uvek bili otvoreni ka novim umetnicima nego je uz to i uticao na njegovo slikarstvo. Nisu to bili saveti majstora poput don Manuela: povratak klasicizmu i veličanju religioznih tema kao umetnički cilj. Mesje Lion Vez, kako se zvao njegov trgovac umetninama, zatražio je od njega da izvor nadahnuća potraži u modernosti, u slobodi i prekidu s prošlošću koji je doneo kubizam, a čiji je jedan od najvećih predstavnika bio njegov sunarodnik Pikaso.

Setio se dana kad ga je don Manuel uporedio s Pikasom, mladićem koji, po njegovim rečima, nije trijumfovao u Barseloni, a sad je vrsni umetnik u Parizu. Poslušao je savet mesje Veza, i osetio se kao grešnik pošto se odrekao linija, perspektiva, volumena pa i boja.

– Jednog dana smo spaljivali crkve – pomenu nekom prilikom Ema, koja mu je postala supruga, pred jednom njegovom slikom – ali ovo je bila tvoja stvaralačka revolucija.

Jer ako su ga potresi modernističke arhitekture u Barseloni zadesili kao radnika na keramici, a slikarstvo kao proletera koji poziva svoje na nasilni ustanak, pristupanje tako avangardnim pokretima poput kubizma, koji su rušili trendove i tradicije, učinilo mu se revolucionarno. U ovom slučaju proživljavao je iz prve ruke autorstvo i eksploziju novog umetničkog poretka.

Prodavao je svoja ostvarenja i postao tražen. Prvi svetski rat je odveo porodicu u Njujork, gde je Dalmau učvrstio slavu i ugled, mada su se, čim je potpisano primirje, vratili u Pariz. Tu je, pored slikanja, iskoristio svoje iskustvo i umeće s keramikom i izrađivao skulpture, unikatne, moderne, smeđe, fantastične. Flertovao je s nadrealizmom i apstraktnom umetnošću, da bi se zatim vratio ljudskoj figuri i prirodi, prikazujući ih smelo i u živim tonovima, veoma udaljenim od tmina u koje je modernizam s početaka veka uranjao svoje likove.

Voz je najzad stao na Francuskoj stanici, nedavno obnovljenom železničkom kompleksu, sasvim drugačijem od stare postaje koju su pamtili Ema i Dalmau. Ona je pretvorena u grandioznu konstrukciju od kovanog gvozda, natkrivenu, delimično pravih linija a delimično zakrivljenu, s tri velike kupole. Na njoj su postavljeni prozirni vitraži dopuštajući da svetlost prodre unutra, i preko tri ogromne arkade na glavnom pročelju i preko bočnih arkada, osvetljavajući raskošne materijale od kojih je zgrada napravljena: raznobojni mermer na podovima, postoljima i štabovima; bronzani kapiteli na štabovima; dekoracije izvedene zlatnim listićima; sitno izbrušena stakla i plemenito drvo.

Ema i Dalmau su izašli iz kupea i sačekali kod vrata vagona pogleda uprtih u sav taj sjaj i raskoš. On s bradom i retkom kosom, kao što mu je ostala nakon prvog boravka u Pekingu, vitak i s licem izrovašenim kao uspomena na šugu, ali uspravnih leđa, u komotnom sakou, košulji bez okovratnika i kravate, i s kapom koju nikad nije skidao s glave; ona s kosom do ramena i u udobnoj odeći: suknja i bluza omogućavale su da se mašta o telu što je skrivalo ženu koja je, iako je prešla četrdesetu, izgledala kao da je u mladosti iskovana od gvožđa. „Tako i jeste bilo“, odgovorila bi nekome ko bi se možda usudio da zapita. Najzad se pojavio kondukter u pratnji dvojice nosača i trojice lepo odevenih muškaraca.

– Don Dalmau Sala? Ja sam Pedro Sabater, galerista – predstavi se jedan od njih i pruži mu ruku. – Jeste li dobro putovali?

– Jesmo, hvala lepo – odvrati Dalmau.

Zatim se, ne skrivajući određenu nelagodnost, pozdravio i s preostalom dvojicom: republikancem iz Gradskog veća i predstavnikom Đeneralitata Katalonije. Tokom priprema za posetu retrospektivnoj izložbi svojih dela u Barseloni, izričito je odbio sve pozive pristigle od političkih partija, sindikata i javnih uprava. I on i Ema su želeli da to bude privatno putovanje, što je brže moguće i bez zvaničnih obaveza. Malo toga ih je vezivalo za Barselonu: i Žuzefa i Tomas su preminuli pre više godina. I ne samo to nego su bili nezadovoljni događanjima u Španiji.

Nakon bekstva u Francusku održavali su vezu sa Žuzefom, i slali joj novac da udobno živi. Ma kako čudno izgledalo, don Rikardo je nikad nije potražio, možda zato što nije doznao da ona postoji, a možda i zato što je bio radiji da zaboravi poniženje pretrpljeno od Eme i Dalmaua. Zdravlje te žene, koja je krila od sina tegobe svojstvene starosti i životu ispunjenom mukotrpnim radom u nezdravim uslovima, i njeni saveti da se još ne pojavljuju u Barseloni, jer uprkos amnestiji proglašenoj za deo optuženika zbog događaja za vreme Tragične nedelje Dalmauova situacija nije jasna, budući da će Crkva i Manuel Beljo dok je sveta i veka tražiti da on bude kažnjen, ubedili su njenog sina, i zadovoljio se time da voli majku izdaleka, nadajući se da će se jednog dana opet sastati. Ali došao je Veliki rat i ubrzo zatim Španija je potpala pod kontrolu vojne diktature generala Prima de Rivere, koja je potrajala do 1930. godine i tokom koje je bilo nemoguće i pomisliti da se pređe granica. Žuzefa nije nadživela to razdoblje, i ispustila je dušu pre nego što je diktatura pala, kralj Alfonso XIII pobegao iz zemlje a u Španiji proglašena republika.

Tomas je, opet, uspeo da pobegne iz progonstva na koje je osuđen bez ikakvog suđenja, i nakon nekoliko godina, po završetku Velikog rata, pojavio se u Parizu, gde je od brata dobio ljubav i pomoć. I dalje je bio ubeđeni anarhista i posvetio se borbi još usrdnije nego u Barseloni, ako je to bilo moguće. Zbog te žestine jednog dana je pao pod kopita policijskog konja, i on ga je izgazio dok ga nije povredio toliko teško da nije preživeo hirurške zahvate kojima je podvrgnut.

Dalmau pomisli da bi Tomas voleo da doputuje s njima u Barselonu. Godinu dana pre njihovog dolaska Španija je prestala da bude zvanično katolička zemlja. Crkva je izgubila moć a nove vlasti su Dalmauu garantovale bezbednost i da protiv njega ne postoji krivična optužnica ni iz čije nadležnosti, uključujući i vojnu. Međutim, vladanje republikanaca prema Dalmauu nije imalo nikakvih dodirnih tačaka s ponašanjem istih tih političara prema radničkim masama. I on i Ema su sa zanimanjem i usrdno pratili sve što se događa u Španiji iz novina. A te vesti nisu bile umirujuće. Došavši najzad na vlast, republikanci su postupali podjednako oštro, povremeno se pridržavajući propisa monarhističkih vlada, na čije su se zastarele zakone oslanjali kako bi postupali strogo prema siromasima, a onda su donosili zakone još strože od već postojećih, na očaj svih koji su se borili za uspostavljanje republike.

U Barseloni se od Tragične nedelje broj žitelja udvostručio na milion duša, koliko je brojala 1930. godine. Useljenici su masovno pritali u grofovski grad u doba blagostanja nastalog zahvaljujući neutralnosti Španije u Prvom svetskom ratu, nepostojanju ratnog sukoba, što je privuklo ljude, trgovinu i iznad svega donelo izvanredno bogatstvo katalonskoj industrijskoj buržoaziji. Zatim su radovi na izgradnji i urbanizovanju onog dela Barselone gde je trebalo da se održi Međunarodna izložba 1929. godine usisali veliki deo te radne snage kao i još mnogih pečalbara pridošlih odasvud iz zemlje. U grad je doputovalo toliko useljenika da je više hiljada njih silom vraćeno u mesta odakle su došli. Ali rat se završio, kao i izložba, a tome su se pridružili zadocneli efekti kraha Sjedinjenih Država iz 1929, čime je Barselonom u trenutku kad je proglašena republika harala nezaposlenost, a ljudi bez posla nisu dobijali pomoć, što je oteralo u bedu čitave porodice.

Ema je verovala da će se novi vladaoci zemlje koja je proterala kralja i poništila moć Crkve proglašavajući se za svetovnu zalagati za narod, za radnike s kojima je i sama delila nesreće i nadanja. Međutim, nije ispalo tako; republikanci su primenjivali silu protiv nevoljnika, i oni su se opredelili za anarhosindikalizam i ulično nasilje. Te 1931. godine u Barseloni je održano sto pedeset pet štrajkova, a zbog jednog od njih, štrajka podstanara, Ema pa i Dalmau su bili kao na iglama. Ako su u prvoj deceniji veka, dok su oboje živeli u Barseloni, uslovi stanovanja bili nesigurni, kroz dvadeset godina, s više od pola miliona pridošlica, postali su lavovski teški. Špekulacije s nekretninama dostigle su neslućene krajnosti, išlo se toliko daleko da je traženo trideset pezeta mesečno za daščaru od devet metara kvadratnih bez struje i vode.

U takvoj situaciji, grupe radnika su postigle dogovor da ne plaćaju stanarinu. Prva izbacivanja iz stanova sprečena su silom. Među radnicima je opet zavladao sloga, a ako bi nekoga zaista isterali, ostali su mu pomagali. Međutim, prošlo je godinu dana i vlasti

su upotrebile jurišnu gardu, novoosnovane policijske snage, verne republici, kako bi izvršavale naloge za iseljenje; pošto bi savladale svaki otpor naroda, izbacivale su nameštaj kroz prozore da bi se polomio i da oni koji su ostali bez doma ne bi mogli da se opet usele u stan. Policija, sad republikanska, isterivala je iz kuća radničke porodice koje nisu mogle da plate kiriju. Godine 1932, kad su Ema i Dalmau doputovali u Barselonu, štrajk podstanara je završen prilično porazno po radnike, a ti neuspesi su se proširili na većinu proizvodnih grana, poput delatnosti katalonskih poljoprivrednika koji su iste godine izgubili devedeset procenata od preko trideset hiljada tužbi za obnovu ugovora o napolici tražeći da se umanji deo prihoda koji je trebalo isplatiti zemljoposjednicima. Sudije su primenile nelogične zakone u korist velikih vlasnika zemlje i skrnhale nade i očekivanja poljodelaca.

To nije bila Barselona za koju su se Ema i Dalmau borili.

– Da li imamo prevoz? – upita on galeristu.

– Kod kapije nas čeka automobil – odvrati Pedro Sabater.

– Gospodine Sala – gradski većnik pokuša da mu privuče pažnju – gradonačelnik i ostali članovi Gradskog veća bili bi veoma počastvovani ako biste vi i vaša gospođa supruga došli na ručak u...

– Ne zanima me – prekinu ga Dalmau odsečno.

– Ali gradonačelnik... – nije odustajao većnik.

– Đeneralitat – umeša se predstavnik te ustanove.

– Dalmau – prozbori Ema i sve ih ućutka – ne osećam se dobro – slaga kako bi sprečila da se njenom mužu omaknu neke neprikladne reči.

– Eto, vidite, gospodo – oprostite se Dalmau hvatajući Emu za lakat i dajući galeristi znak da ih povede.

***

Odseli su u hotelu *Španija*. Odbili su ostale ponude, možda udobnije ili raskošnije koje im je izneo galerista, a Dalmau je odabrao mesto na kome je radilo više velikih umetnika modernističke Barselone: Domenek i Muntaner, arhitekta Palate muzike, s Euzebijem Arnauom, Alfonsom Žujolom i drugim znamenitim zanatlijama koje su obrađivale staklo, drvo i mermer, ali pre svega, to je bio prostor u kome je Ramon Kazas oslikao trpezariju sa sirenama, gde su iste večeri, nakon nostalgične šetnje Ramblom, večerali ispod lusteru u obliku cveta što su visili s tavanice. Posle života u Parizu ili Njujorku, pošto su videli sveta, posle kubizma, novih trendova i drastičnih prekida sa stilovima, Dalmau i Ema su morali da učine napor kako večera u tom restoranu, pomalo teskobnom i pretrpanom ukrasima, ne bi kod njih ugušila želju da se podsete onih godina, veoma nemilih i za njega i za nju, i da danas uživaju u bogatstvu za koje su se srčano borili.

– Ostarili smo – zaključio Ema kad se u jednom trenutku na njih spustila tišina.

– Stara, ti? Nisi napunila ni četrdesetu. – Ema nagradi Dalmauovu učtivu laž osmehom. – Noćas ćemo voditi ljubav kao kad smo bili mladi.

– Dalmau!

– Ovo je Barselona, dušo, seti se – obrazloži on hvatajući je za ruku preko stola.

Sećala se, kako ne bi! U Barseloni je predala svoje telo da bi se izborila za budućnost. Jeza joj prostruja niz kičmu. Bila se poverila Dalmauu, a on joj je brzo položio dva prsta na usne da ne bi dalje pričala o Ekspeditu. Isprva joj je bilo teško da iznova pronade u sebi seksualnost i želju. Dalmau je nije nimalo požurivao i tako se, bez hitnje, nametnula ljubav koja je proterala iz nje i najmanji nagoveštaj sramote. Zahvalila je srećnoj zvezdi zbog Dalmauove naravi, ljubavi i strpljenja, i malo-pomalo je počela opet da uživa u svom telu i u seksu, a prilike kad se podsećala onih tužnih epizoda proredile su se do te mere da ih je maltene zaboravila... do današnjeg dana. Da. U Barseloni su.

I te noći su vodili ljubav a Ema, rešena da jednom zasvagda ostavi za sobom svaki kompleks, da pobedi balaste koje je vukla iz tog grada, iznenadila je Dalmaua erotičnošću i sladostrašćem koje su ublažile godine i kolotečina.

– Ako mi obećaš još ovakvih noći – izjavi on presvlačeći se za doručak i proveravajući kako izgleda u podnom ogledalu – ostaćemo ovde da živimo.

Ema oseti da crveni u licu. „Glupačo!“, uvredi sebe zbog te iznenadne mladalačke sramežljivosti, mada se zajapurila prisećajući se svog izliva strasti, kad je četveronoške polegla po njemu, lizala ga, sisala, milovala, grebala, tražila od njega seks sve dok nije bio primoran da je zamoli da prestane. Okrenula se da je ne bi video. Uistinu, sinoć se osetila kao žena. Ženstvenija! Prava žena! U Barseloni!

– Nisam učinila ništa van granica prirodnog – pobunila se pre nego što se zatvorila u kupatilo ne pružajući mu priliku da odgovori. – Biće da si ti ostario! – doviknu iznutra.

Začelo jesam, pomisli Dahnau kroz dva sata, ušavši u umetničku galeriju Pedra Sabatera, u Ulici Diputasio u Ešampleu. Ema kao da je prigrlila njegova osećanja, budući da ga je uhvatila podruku, dišući pomalo ubrzano, a telo joj je neprimetno podrhtavalo i primoravalo je da ga snažno stisne.

Bila je to prostrana, prozračna sala u kojoj su, obasjane reflektorima sa stropa, ili u osmišljenom polumraku, visile desetine Dalmauovih slika i crteža, od kojih su neki bili potpisani, drugi ne, a sve ih je stvorio dok je radio u fabrici keramike Manuela Belja, i držao ih je u fasciklama, zadovoljan ili razočaran svojim radom; za ista ta dela je Pako, stari i bezubi čuvar, tvrdio da ih je svojeručno spalio u fabričkim pećima zajedno s ostalim Dalmauovim ličnim stvarima nakon Ursuline žalosne smrti.

Ema i Dalmau su znali sa čim će se susresti. Pedro Sabater, galerista iz Barselone, razgovarao je s Lionom Vezom, trgovcem umetninama koji mu je već postao prijatelj i čovek od poverenja.

Na istaknutom mestu u galeriji, jedna dobro osvetljena slika, možda previše, po Dalmauovom sudu, budući da je potiskivala svetlost što je izbijala iz vila na plaži:

Mozaički atelje, delo za koje mu je rečeno da je bačeno u đubre zajedno s Rodenovom skulpturom za vreme Izložbe lepih umetnosti u Barseloni 1907. godine. Posle dvadeset i pet godina ponovo se pojavilo. Emu je slika ushitila. Nije je videla ranije; u ono doba su bili u svađi a Dalmau u čednoj vezi s Gregorijom.

– Razlikuje se od ovih sadašnjih, ali je prekrasna – ocenila je.

Njih dvoje su zajedno s galeristom stajali ispred slike. Galerija je bila zatvorena za posetioce. Samo ih je sekretarica, na ulazu, otpratila unutra.

– Da li ste sigurni da imate potvrdu o vlasništvu? – upita Dalmau, mada mu je Lion to potvrdio u više navrata u Parizu.

– Da – odgovori Sabater – sa izložbe 1907. Prodata je za dvesta pezeta.

Dalmau se zajedljivo nasmeši. Sve one podle barabe, škrtice i cicije koje nisu bile kadre ni da otkupe dela impresionističkih majstora za barselonske muzeje naposletku su napravile posao s njegovom slikom!

– Meni je plaćeno sto pedeset pezeta! – podseti on Emu još jednom. – A šta je sa svim ostalim delima? – upita galeristu.

Iako mu je to takođe rečeno još u Parizu, želeo je da čuje tu, iz Sabaterovih usta.

– Osim crteža trinšerairke – odvrati on pokazujući na uramljeni Divnin crtež – kupljenog na jednoj izložbi u sedištu lukovaca, sva ostala dela su uvrštena u sudsku licitaciju vaše svojine održanu zato što niste isplaćivali kredit kojim ste se oslobodili služenja vojnog roka. Navedena su u zapisniku s licitacije, svako poimence, i najmanji crtež. Hoćete li da proverite? – ponudi pružajući mu svežanj hartija.

Ali Dalmau ga nije slušao. Tomas mu je u Parizu ispričao da po rečima advokata Fustera petsto pezeta nije bilo dovoljno da se isplati dug parnice s kamatama i brojnim sudskim troškovima, i da je sud naposletku stavio na licitaciju svu zaplenjenu imovinu, ali niko od njih nije pomislio da su u njoj sve te slike i crteži.

Ema je uzela papire koje je galerista pružao, iako najviše zato da bi se pretvarala da se udubila u njih, i tako dopustila da Dalmau sam priđe crtežu trinšerairke koji je Sabater pomenuo. Znala je šta taj crtež njemu znači: početak jednog života, na mahove srećnog, na mahove tužnog, ali počev od tog crteža nastao je i nadimak koji je s vremenom povratio: Dalmau Sala, slikar duša. Ema spazi otpozadi kako on sleže ramenima, kao da mu je jeza prošla kroz telo pri pogledu na prosjakinju.

O Divni su opet razgovarali u vozu kojim su putovali u Barselonu:

– Da se ona nije umešala – priznala je Ema – ne znam šta bi bilo s nama; upozorila me je da ona džukela iz Pekinga namerava da te proda... iako je upravo ona ukrala moje aktove.

– Jeste, zaista je bila protivrečna, nedosledna ličnost – požali se Dalmau odmahnuvši rukom. – Ali da nije prodala tvoje aktove, sad bi bili izloženi u toj galeriji u koju idemo, a nije mi rečeno da je tako.

– Misliš li da bi mi bilo stalo? – podsmehnu se ona. – Lepo sam ispala. Volela bih da ih zadržim. Veruješ li da je još živa?

– Divna?

– Naravno.

– Nije. Sigurno.

Odgovorio je dok su mu misli bežale ka Divni. Umrta je, bez sumnje. Beskućnicima kojima je zapala u deo takva sreća, kao svim tim hiljadama dece što su se vrzmala po barselonskim ulicama, nije bilo suđeno da požive dugo.

I sad, gledajući crtež trinšerairke izrađen u mladosti, kada je pokušavao da pobegne od bola zbog sestrine pogibije i raskida s Emom, okrenuo se ka njoj i galeristi Sabateru, polako, kao da ga breme uspomena sprečava da to učini energičnije. Ema mu pokaza stare i požutele sudske spise.

– Ovde je navedena šivaća mašina – istaknu upirući jagodicom prsta u jednu stranicu spiska.

Dalmau pokretom ruke stavi do znanja da ne želi da proverava nikakav dokument koji bi ga podsetio na tragične trenutke proživljene u ono doba.

– A sad hoće – obrati se galeristi – da priznam autorstvo svih nepotpisanih slika i crteža.

– I jedan mali perorez – izbrblja Ema, ne slušajući šta njen muž priča.

Dalmau zaboravi galeristu, nežno se nasmeši i zabrinu zbog Eme.

– I nalivpero sa zlatnim poklopcem. Očevo...

Glas joj prepuknu, a Dalmau je obgrli oko ramena. Dani kad im je sud zaplenio imovinu nisu bili lagodni, i njegova mati, Ema i mala Hulija bile su prinuđene da dele kuću s Anastazijem i njegovom porodicom.

Pedro Sabater pusti da prođe nekoliko sekundi pa se vrati na temu koja ih je dovela tu.

– Zaista je tako. Žele da priznate autorstvo tih dela – potvrdi.

– Ako se to ostvari, promeniće se cena.

– Sva dela su popisana ovde – umeša se Ema. – Vrednost im je: „nezatna“, tako piše na ovom papiru. Nije naveden nikakav iznos, ni najmanji.

– Tako je – potvrdi Sabater koji nije mogao da sakrije rumenilo na licu. Nalazio se pred jednim od najboljih svetskih slikara, i trudio se da on potpiše nekoliko slika i crteža kojih se Manuel Beljo domogao za beznačajno nisku cenu. – U ona vremena – pokušao je da se opravda – nije smatrano da išta vrede.

– A mi, šta dobijamo? – upita Ema, ne osvrćući se na reči trgovca umetninama.

– Zatražite – pozva ih on. – Spreman sam da saslušam ponude.

– Ne – usprotivi se Dalmau. – Ponudu ćemo dati Manuelu Belju lično. Njemu i celoj njegovoj porodici. Ovde. Zakažite im pa nas obavestite. Hajdemo – dodade obraćajući se Emi. – Barselona nas čeka.

***

Propali su finansijski, otud je Manuel Beljo imao potrebu da proda sva ta dela. Kako je Lion ispričao da mu je galerista priznao, majstor nije umeo da prilagodi svoj posao po završetku modernizma a s njim i pojave obilja keramike na zgradama. Zidne pločice su i

dalje korišćene, ali ne više na način na koji su ih upotrebljavali modernistički arhitekti i predradnici. Tome je trebalo dodati dozlaboga loše upravljanje muža preostale ćerke, umišljenog mladog čoveka koji jepoverovao da se skromna fabrika keramičkih pločica može uporediti s velikim preduzećem i uložio je ono malo što je imao u neostvarive projekte, koji su se izjalovili jedan za drugim, a donja Selija i njihov sin, mladič koji nije imao ni najmanju nameru da napusti život beskorisnog buržuja, razmaženog i lenjog, spiskali su sve do poslednje pezete. Manuel Beljo je imao poverenja u zeta pa i u suprugu, koja ga je na ćerkin zahtev branila kao velikog pametnjakovića, i molio se koliko god je mogao da im se finansijska situacija popravi, dok jednog dana nije ustao s klupice za klečanje i našao se u potpunom bankrotu. A u takvoj situaciji, Dalmauova dela koja je držao uskladištena, i nije bio kadar da pocepa platno ili hartiju iako je njihov tvorac bio njegov zakleti neprijatelj, mogla su vredeti mnogo novca, možda ne kao sadašnji radovi, ali uvek je bilo kolekcionara ili ljubitelja umetnosti spremnih da nabave slike ili crteže iz najranijih faza slavnog slikara Dalmaua Sale. U staklenim kutijama, poput inkunabula, u Sabaterovoj galeriji je bilo izloženo više sveščica u kojima je Dalmau crtao na stolovima kafana s muzikom i čuvao ih u ateljeu kad bi iscrtao i poslednji list, pre nego što je otpušten; jedna od njih bila je pripremna studija očiju jedne devojke, gde nije uspevao da prenese na platno punu snagu i jačinu, pa i zlobu koju su odavale, kako je onomad mislio. Coknuo je jezikom setivši se Ursuline sudbine. Ema je to pogrešno protumačila. Njih dvoje su sedeli na zadnjem sedištu limuzine koju im je Sabater stavio na raspolaganje: marke hispanosvisa, prostrane, luksuzne, slične velikim evropskim automobilima. Dalmau je naložio vozaču da ih odveze do Španskog trga, mesta gde je održana Međunarodna izložba 1929. godine, nadomak arene za koride. Uхватила ga je za ruku iznad sjajnog kožnog tapacirunga.

– Hvata li te seta? – upita.

Dalmau razmisli o odgovoru: ne, nije to bila seta. Želeo je da vidi građevine koje su zamenile modernistička zdanja i o kojima je mnogo čitao, trend stila – novesentizma – koji se već nazirao u trenutku kad je završavana Palata muzike, a najbolje mesto za to bio je obronak planine Monžuić, gde su izgrađene razne palate, a vrhunac su predstavljale one podignute za međunarodnu izložbu održanu pre tri godine.

– Pošli smo da vidimo ubice modernizma.

– Zlato – odvrati Ema stežući mu ruku – i ti si ubio neke slikarske stilove, zar ne? Treba se razvijati.

– Sasvim tačno – odvrati Dalmau. – Treba se razvijati, ali ne verujem da se povratak monumentalnosti, arhitekturi što teži ka javnoj lepoti, čak i pokazivanje moći koje je, prema tome, potčinjeno političkim diktatima, može porediti s kubizmom ili nadrealizmom, najvećim izrazima nezavisnosti umetnosti i umetničke slobode izražavanja. U novesentizmu i sličnim pravcima koji se šire po celoj Evropi, ustanove preuzimaju na sebe podršku javnoj umetnosti, gradskoj umetnosti, i čine to u skladu sa svojom ideologijom, nastojeći po ko zna koji put da je nametnu narodu.

– Ranije se – prekinu ga Ema – ta umetnost, taj urbanizam, nalazio u šakama malobrojnih: bogataša.

– Ali postojale su mnoge razlike između njih. I sloboda.

– Postao si previše slobodan, ti! – ukori ga ona u šali. – Neće biti da je toliko loše – ponovi.

– To je kao bodež zariven u moju mladost. Odrastao sam napajajući se modernošću, maštajući o bojama i kamenu u pokretu.

Za Dalmaua je to zaista bio udarac u Barselonu koju je voleo. Skupina grandioznih, pravilnih zgrada, s kupolama, stubovima i tornjevima u uglovima. Monumentalno, impresivno, ali ta lepota je bila hladna, daleka.

– Tragična nedelja je učvrstila taj pokret – objasni Dalmau po izlasku iz hispanosvise, posmatrajući zgrade. – Tu, na ulazu na trg, Puć i Kadafalk, koji je evoluirao prema tom arhitektonskom pravcu, podigao je četiri velika stuba koji su predstavljali pruge na katalonskoj zastavi. – Ema pogleda kuda joj je muž pokazivao. – General Primo de Rivera je naredio da budu srušeni. Političke borbe oko gradske umetnosti. O tome sam ti pričao.

– Zlato – reče Ema prošetavši neko vreme krajem – možeš li da zamisliš da su sve te velike prostore, potrebne za izložbe i prema tome za dobrobit grada, projektovali modernisti kojima se toliko diviš? – Dalmau je pogleda otvorenih usta. – Da, te zgrade tu, na primer – nastavi ona pokazujući na dve velike palate, jednu s leve a drugu s desne strane puta što se uspinjao do Nacionalne palate, koja se uzdizala na toj tački na vrhu brega. – Ta levo je Gaudijeva tvorevina, a onu preko puta pripisujemo Domeneku. Sve pretrpano, vijugavo, prepuno ukrasa, keramičkih pločica, izuvijanog gvožđa, i... i... dna šampanjskih boca! Jedna jedina izložba bila bi nemoguća.

Dalmau je pokušao: stvorio je pred očima sliku građevina koje su podigli modernisti. Odmahivao je glavom, odbacujući jedan prizor za drugim.

– Pa – pokuša da se izvuče iz očiglednog škripca u koji ga je dovela žena – nema problema, Gaudijevo zdanje sigurno još nije završeno.

Oboje su prasnuli u smeh. Otpravili su limuzinu koja ih je čekala i odlučili da se vrate u hotel tako što će prošetati Paralelom, po kome su nekada veoma često švrljali uveče. Obojica velikih arhitekata koje je Ema pomenula preminuli su pre koju godinu, a modernizam je nestao ustupajući mesto provladinim, režimskim zgradama. Dospeli su do krajnjeg dela Paralela, tamo gde se put spajao s lukom i njenim objektima. Ulicom se i dalje kretao prost svet. Zamislili su kako izgleda uveče: pozorišta, kabarei, bordeli... Sad je, osim barova i restorana, sve bilo zatvoreno, skriveno od jarke svetlosti proleća na Sredozemlju. Ali ako je delovalo da zgrade ne žele da žive preko dana, nezaposleni radnici koji su prolazili ulicom pokazivali su otvoreno da se zloplate. Napetost je pritiskala grad. Ema i Dalmau su zapazili da mnogi od tih anarhosindikalista nose pištolje. U Barseloni se neprestano pucalo. Ljudi su se žučno raspravljali a na licima im se ocrtavao gnev. Ovde i onde su održavani mali mitinzi: ostrašćene vođe su vikale pozivajući na štrajk i u borbu za radnička prava.

– Trebalo bi da si tamo – zadirkirao je Dalmau svoju ženu.

– Boli te srce zbog modernističkih zgrada i hoćeš osvetu? – uzvratila Ema pitanjem.

Dalmau se nasloni na nju ne prestajući da hoda.

– Da – priznade. – Rekao sam ti da je to bio deo moje mladosti.

– A moje borba, a sad... vidiš: šetam mirno kao buržujka podruku sa slikarem slavnim u celom svetu – našali se Ema.

U hotelu ih nisu sačekale vesti od Sabatera. Opet su ručali u restoranu sa sirenama, a zatim seli u kola kako bi obišli sva mesta na kojima je Dalmau nekada radio kao keramičar.

– Bojim se da ćeš doživeti razočaranje – proreče Ema.

Novesentisti i katalonski nacionalisti nisu imali toliko razumevanja kao Ema prema pokretu koji im je prethodio. Modernističke zgrade su izgubile onu blistavu patinu koju su im davale keramičke pločice i ostali umetnički elementi i sad su se stapale, pepeljaste i tamne, s ostatkom grada. Nije više bilo ustupaka umetnosti koja je prestala da bude predstavnik katalonskog pokreta. Gaudijeve građevine su poređene s kolačima sa penastim vanil-kremom, čokoladom i raznoraznim karamelama i slatkišima, dajući povoda brojnim satiričnim vinjetama poput jedne na kojoj se Kuća Batljo topila okrenuta naopačke, ili je neko dete tražilo uskršnji kolač veliki kao Pedrera, takođe poređena s hangarom za avione ili zoološkim vrtom.

Palata muzike, jedno od mesta gde je Dalmau naj snažnije osetio jačinu mašte, stvaralaštva i umetničke slobode, sad je nosila naziv „Palata katalonskog starog gvožđa“. Veliki intelektualci su je ocenjivali kao groznu, nepopravljivo loše kakvoće, gde je nemoguće skoncentrisati se na muziku kad je čovek okružen svim tim ukrasima. Drugi su je proglašavali prostaklukom za koji nema pokajanja, ružili je da je haotična i tvrdili da to zdanje ne predstavlja savremenu Kataloniju.

– Politika – požali se te večeri Dalmau pošto je naredio vozaču da se okrene, da ne želi da vidi više, i da ih odveze na obalu, gde su prošetali i večerali u jednoj prčvarnici na samoj plaži, skromnoj ali s izvanredno ukusnom hranom.

– S jedne ovakve plaže smo isplovili za Francusku – podseti ga Ema gledajući na obzorje, već mračno, pošto je stavila u usta poveći komad ribe.

– Moja majka... – seti se Dalmau. – I Hulija. Bila je tek devojčica.

Oboje su se ćutke setili te večeri. Žuzefa je umrla, Hulija je izrasla u ženu, udatu za Parižanina s kojim je izrodila dvoje dece, i radila je kao advokat braneći radnike i ljude niskog roda; „izgubljene slučajeve“, po merilima njenog muža, ali ne Dalmaua i Eme, koji su u njoj videli nekoga ko je nastavio njihovu borbu.

– Mučili smo se, Dalmau – prekinu Ema tišinu – ali danas se ne bih menjala ni s jednom drugom ženom na svetu. Volim te.

– Ja takođe. – Dalmau se okrenu prema njoj. – I ja tebe volim – ponovi gledajući je u oči.

Ema pređe pogledom preko svih njih, stojeći na sredini galerije Pedra Sabatera, opet zatvorene za posetioce. Njen muž, u komotnom sakou, košulji bez okovratnika i s kapom na glavi. Dalmau joj nije saopštio koliko će novca tražiti od Manuela Belja da bi priznao svoja dela, čak ni da li će pristati na to, a Ema nije pitala. Te noći, pošto su stigli

u hotel gotovo u cik zore i zatekli poruku galeriste koji im je zakazao za sutra ujutro, shvatila je koliko je njenom suprugu važan taj susret. Nije bila reč jedino o tome da se potpiše nekoliko platna ili crteža. Niti je bio u pitanju novac. Taj čovek mu je pomogao kad je još bio dečak, držao ga u školi Ljođa i dao mu posao u fabrici, ali je takođe zahtevao da Monserat pohađa časove veronauke. Da je pokazao više velikodušnosti i da nije postao verski fanatik kome je bilo nužno da se pokaže pred svojim Bogom preobraćujući ostale, možda se Monserat i ona ne bi posvađale na onoj barikadi i Dalmauova sestra ne bi poginula. Sigurno ne bi. Potom je uništio Žuzefu zaplenjujući joj celokupnu imovinu. Takođe se založio da Dalmaua otpuste s građevina na kojima je radio i da kažu da je njegova slika bačena u đubre pošto je skaredna. Taj čovek je nju ponizio kad je otišla njegovoj kući da moli za pomoć. On je javno, neopravdano goropadno kritikovao slike koje je Dalmau poklonio Narodnoj kući. I nije oklevao da plati koliko treba da bi ga izručio vojnom pravosuđu a time i više nego sigurnoj smrti.

Pred Dalmauom je stajao majstor don Manuel Beljo, ostareo, istrošen, držeći štap u ruci, u crnom odelu, sad prevelikom, i sa sedim, retkim zulufima koji su se borili da i dalje budu spojeni s brkovima.

Dalmau se nije pozdravio s njim, a ni s donja Selijom, uspravnih leđa, u demodiranoj haljini, kao kad se upinjala da nosi ispune za haljine zbog kojih je ličila na puža a Ema i Dalmau im se podsmevali zajedno s Monserat. Sve je ličilo na ponovni susret likova iz tragedije, naježi se Ema sećajući se svoje prijateljice. Donja Selija, viša i krupnija od supruga, mirisala je na staro, na iznošeno. Levo i desno od nje, ćerka i zet koji ih je upropastio, oboje oholi, i sin, raskalašni buržuj, koji je imao tridesetak godina, s podočnjacima i umornog izgleda, koga su sasvim sigurno primorali da ustane iz kreveta da bi došao na sastanak, što je pokazivao uzdasima i zevanjem koje se nije ni trudio da sakrije.

– Dobro... – pokuša galerista da otpočne pregovore.

Dalmau ga ućutka pokretom ruke, i ostade u neprijatnoj tišini u kojoj se Emi, međutim, učinilo da je porasla i dobila snagu. Prišla je suprugu i stala kraj njega. Dalmau je pomno osmatrao porodicu svog nekadašnjeg majstora kao da zagleda okruženje koje se spremao da slika; Emi je bio poznat taj magični proces. Ljudi su ćutali. Dalmau je ispunjavao mesta kao sad tu galeriju i njegova ličnost se prelivala čak i kroz procepe zatvorenih vrata. On je genije! Don Manuel poniknu pogledom a donja Selija izgubi samopouzdanje. Ostali su se naprosto skupili. „Na kolena pred njim!“, dođe u napast da vikne i zatraži od njih.

Ema duboko udahnu. Želela je da utisne tu atmosferu u svoje telo, da je upije, da uživa u njenom ukusu, no Dalmauov glas razbi čaroliju.

– Želim nalivpero sa zlatnim poklopcem zaplenjeno u kući moje majke – zatraži.

– Ali otad je prošlo sigurno više od dvadeset godina! – sablazni se galerista.

– Kod njega je – prekinu ga Dalmau smireno. Bio je siguran da se don Manuel nije lišio tih predmeta nakon što su mu dosuđeni na licitaciji.

Don Manuel potvrdi. Ema stisnu vilicu i obrisa oči. Neće dopustiti da je ti pokvarenjaci vide da plače. Očevo nalivpero, ono što je trebalo da pokloni suprugu. Antonio ga nije dobio. „Ne ume da piše“, seti se laži kojom se izgovorila pred stricem.

– Nalivpero – skoči don Manuelov sin i prenu je iz razmišljanja. – Zar nas radi toga izlažete ovolikoj neprijatnosti?

– Samo pero? – začudi se i Sabater.

– Ne – odvrati Dalmau a u galeriji opet zavlada tišina. – Takođe želim crteže koji nisu izloženi.

Don Manuel diže glavu povraćajući nešto izgubljene životne snage i upilji vodnjikave oči u Dalmaua.

– Koje crteže? – uskliknu zet. – Zar imamo još radova ovog čoveka? Zašto mi niko ništa nije pomenuo?

Ali nije dobio odgovor. Donja Selija je kasno reagovala, i tada je energično odmahнула glavom.

– Više ne postoje – izjavi don Manuel, progovarajući prvi put.

– Postoje, postoje. Znam da ste ih sačuvali.

– Gde su? – opet upita zet.

– Umukni – naredi donja Selija, i istog trenu probode muža pogledom. – Da li si ih sačuvao?

Don Manuel ne odgovori.

– Krenućemo prvim vozom do granice, a onda nastaviti putovanje do Pariza – saopšti Dalmau. – Ako mi dotad donesete u hotel to što sam tražio, potpisaću da sam autor svih ovih dela – nastavi, prelazeći istodobno pogledom preko tog dela svoje životne priče: – u suprotnom, nećete dobiti drugu šansu.

– I završićete u bedi, na ulici – dodade Ema sećajući se pretnje jednog dana upućene njoj samoj kad je otišla da moli za milost.

Niko više nije progovorio. Dalmau blago uhvati Emu za lakat i spremi se da napusti galeriju, ali zastade.

– Don Manuele... – pozva oslovljavajući ga kao i uvek dok je radio za njega. Sačeka da ga starac pogleda pa produži: – Nikad nisam želeo da povredim vašu ćerku. Ako zbog ličnih prilika nisam bio kadar da to izrazim onda, budite uvereni da sam osećao bol zbog njene smrti celog života, kao što mi je i sad žao zbog toga. Donja Selija – pozdravi se i s njom dotičući ivicu kape.

Voz je krenuo s Francuske stanice. Ema i Dalmau su napuštali grad, i dalje neprijateljski raspoložen, posvećen revoluciji, vladavini pištolja, borbi, razaranju i nemaštini koje su dopuštali samoživost i škrtost moćnika.

– Đuan Maragalj, jedan od najboljih katalonskih pesnika – poče Dalmau, izgubljeno gledajući kroz prozor – rekao je o Barseloni nakon Tragične nedelje da je to grad bez ljubavi. Još uvek je takav – zaključio.

Sedeći naspram Dalmaua u kupeu, Ema nije ni odgovorila, zgranuta, čak prestrašena od pogleda na crteže što ih je snažno stiskala u rukama, a na kojima je bila Ursula u različitim trenucima samrtnog ropca. Neki su se sastojali od običnih poteza olovkom i crta, gotovo nerazumljive skice. Drugi su bili izuzetno precizni, i znajući kako je devojka skončala, učinili su joj se jezivi. To je bila isplata koju je Dalmau zahtevao, pored nalivpera sa zlatnim poklopcem što ga je ponosno stavio u unutrašnji džep sakoa kad mu ga je Ema darovala vlažnih očiju.

– Zašto ovi crteži? – usudi se ona da zapita.

Dalmau nije odmah odgovorio.

– Ursula je umrla mojom krivicom – odvratil je promuklim glasom, pročistivši grlo dva-tri puta. – Ove hartije su prožete njenom patnjom, a ja nisam bio u stanju da primetim tu agoniju i onako drogiran pomešao sam je sa... erotičnošću koju si mi ti pružala pozirajući naga. – Nekoliko časaka je ćutao a kloparanje voza je preplavilo kupe. – Koliko god ti čudno izgledalo – dodao je, dižući glas – ti si sastavni deo tih crteža, i nisam mogao da dopustim da i dalje ostanu u rukama tog starca i njegove porodice.

Ema je još bila preneražena, očiju uprtih u Dalmaua.

– Nikad mi ih nisi pomenuo.

– Da li ti smeta što nisam?

Ona odmahnu glavom.

Dalmau se osmehnu i nežno pogleda lice svoje žene dok mu pažnju ne privuče odsjaj broša koji je nosila zakačen na rever: vilinski konjic modernističke izrade; dugačko, vitko telo životinje od zlata a krila od prozirnog emajla, sve prošarano sićušnim, raznobojnim dragim kamenjem. Dalmau joj ga je poklonio sinoć, nakon što je zlatar uzalud navaljivao da kupe komad savremenijeg dizajna. Nekadašnji keramičar se izgubio u odblescima vilinskog konjica, koji su nastojali da ga zadrže u gradu u kome su se umetnost, stvaralaštvo i najneobuzdanija fantazija poigravali između sebe kako bi podigli nekoliko zgrada i stvorili dela kojima će čovečanstvo jednog dana odati priznanje.

Barselona je ostajala za njima, a s njom i deo njenog i njegovog života.

PIŠČEVE NAPOMENE

Barcelona je, nesumnjivo, jedan od istaknutih evropskih gradova i nudi svetu bogatstvo velikog broja zgrada u modernističkom stilu, koji ima brojne nazive, a više tih zgrada Unesko je proglasio svetskom baštinom. Poreklo takvog skupa arhitektonskih ostvarenja treba pripisati naročitim osobinama urbanističkog razvoja prestonice, kao i bogatstvu jedne društvene klase željne da postane deo izrazito kreativnog i maštovitog pokreta kakav je bio modernizam.

U ovom romanu sam nastojao, gradeći lik Dalmaua Sale, da pružim čitaocu opsežan pogled na stil koji se razvijao tokom tri decenije, s velikim arhitektima i zanatlijama, tvorcima onoga čemu se danas divimo, mada je taj stil godinama bio kuđen, kritikovan, a pokatkad i kobno uništen ili osakaćen. Trudio sam se da prilagodim izmišljene događaje stvarnom kalendaru izgradnje svih tih zdanja, mada sam u ponekim slučajevima, kako bih čitaocu dao potpun podatak, dopustio sebi da preinačim neke datume, kao na primer vreme izrade skulptorske kompozicije na pročelju Palate muzike, kasnijeg datuma nego što se pominje u romanu.

Međutim, naporedo s tom veličanstvenošću u zidanju zgrada pa i u načinu razmišljanja znatnog dela barselonske buržoazije, postojala je nemaština karakteristična za industrijsku revoluciju. Dok su jedni upotrebljavali svoj imetak da se nadmeću u raskoši, radnička masa, strahovito osiromašena i eksploatisana, počela je da osvešćuje sopstvenu političku moć izvan granica anarhističkih postulata i terorističkih akcija zbog kojih je Barcelona poistovećivana s gradom bombi.

Štrajkovi, demonstracije i socijalni zahtevi bili su postojano stanje koje su bogataši posmatrali iz svojih novih, modernističkih kula motrilja. Iznenađujuće je kakvu ulogu u radničkoj borbi su odigrale žene; i to žene čija su prava bila daleko od prava muškaraca i koje nisu dobile ni pravo glasa ni u jednom njegovom vidu, ali su istovremeno, noseći svoju dečicu, stajale na čelu demonstracija da bi sprečile da policajci pucaju i jurišaju na njihove muževe i očeve. Od njih nastaje Ema, glavna junakinja romana, kao oličenje tog borbenog duha, zametak mnogo odlučnijih pokreta koji će naposljetku načiniti od Španije republiku, okončanu ratom posle kog je usledila četrdesetogodišnja diktatura.

Antiklerikalizam je postao jedno od učenja republikanaca i levičarskih političara u prvoj deceniji XX veka, a sprovodio ga je izuzetno kontroverzni političar kakav je bio Leroš, prostački se zalažući za uništenje Crkve, i postao je pogodan argument za podbunjivanje i dizanje masa na oružje.

U takvom sklopu okolnosti, odbrana finansijskih interesa određenih grupa imućnih industrijalaca koja je uvukla Španiju u krvavu borbu protiv rifskih Berbera, kao i

trgovina ljudima koja je podrazumevala da se regrutuju očevi porodica umesto neoženjeni mladići, od čega su isključivu korist izvukli osiguravajuća društva i njihovi akcionari, ogorčile su radnike do te mere da su povelili uspešan generalni štrajk koji se u Barseloni i delu Katalonije izrodio u Tragičnu nedelju, kada je za šest dana u grofovskom gradu zapaljeno osamdeset crkava i verskih zgrada.

Po mišljenju većine proučavalaca tog žalosnog događaja u istoriji Barselone, u pokretu potpaljivača nisu postojali vodstvo i politička usklađenost. Može biti da je teško poverovati da je rulja ograničila sprovođenje nasilja na verske zgrade kao što se uistinu zbilo, mada to, svakako, ne opravdava razaranje i ne oduzima mu značaj. Ipak, istina je da nije napadnuta nijedna građevina u vlasništvu buržoazije koja je, prema dokumentarnim izvorima iz tog razdoblja, posmatrala događaje s rastojanja, s proslava i balova, i stoga je odlučila da isplati plate pripadajuće za tu sedmicu pobuna kao da se radilo.

Ni vojska, ni policija ni stanovništvo nisu stali u odbranu crkvene imovine; postoje svedočanstva da su vojne trupe štatile banke dok su revolucionari spaljivali samostane. Naravno, postojali su i izuzeci, i osim vojske, karlisti ili građani iz četvrti kao što je bila Sarija, branili su svoje hramove božje kao što je bio slučaj, pored ostalih, sa Crkvom Svete Marije od Mora.

Teško je pronaći razloge zbog kojih neorganizovana rulja, žrtva socijalne nepravde i ogrezla u siromaštvu, nije upravela svoje zahteve i gnev i protiv dobrostojeće klase koja ju je eksploatisala, ali zaista se tako odigralo, i pošteditela je njen imetak, kuće, industriju i trgovačke zgrade. Evo primera: u jednom požaru, revolucionari su dopustili da vatrogasci stupe u akciju samo da bi polili vodom zid koji se graničio s fabrikom nekog poznatog i bogatog poslovnog čoveka, i tako spreče da se plameni jezici koji su proždirali crkvu prošire i na njegov objekat.

Takođe su poštediteli živote sveštenstvu. Nije poznato da su silovane časne sestre iako je Leroš žestoko huškao mase na to, a trojica poginulih sveštenika – mada to ne opravdava te smrti – upokojila su se iz određenih razloga, jedan od njih gotovo slučajno; moglo bi se tvrditi da se to nije dogodilo zbog mržnje usmerene protiv sveštenstva konkretno, što bi dovelo do opšte primene fizičkih napada na sveštenike i pokušaja da ih ubiju ili linčuju, izuzev, nažalost, nasilja, prinude, uvreda i poruga, krađa i snage upotrebljene da budu izbačeni iz svojih zgrada, a takvi nasrtaji koji zavređuju potpunu osudu zaista su se odigrali.

Možda je taj opšti izostanak ubistava sveštenečkog staleža, u događajima koji su ga ostavili među običnim svetom, bilo jezičak na vagi na kojoj su barselonski civilni sudovi, redovni, drugačiji od vojnog pravosuđa zavisnog od madridskih vlasti, odmeravali krivicu u postupcima protiv uhapšenih palikuća. Ema, naša glavna junakinja, proglašena je nevinom, kao i blizu dve hiljade potpaljivača kojima su sudili civilni sudovi, mada je u romanu datum početka njihovog rada pomeren unapred. Vojni sudovi su, naprotiv, pored ostalog doneli sedamnaest smrtnih kazni, od kojih je pet izvršeno, i pedeset devet osuda na doživotnu robiju.

Moguće je da se neposredni uzrok pobune koja je prouzrokovala Tragičnu nedelju može pronaći u reakciji radničke klase na Rifski rat, ali nema mesta tvrdnji da je on bio jedini. Velikog katalonskog pesnika Đuana Maragalja, koji je voleo Barselonu i Kataloniju i branio njihove vrednosti, do srži je pogodila pobuna koju je proučio i analizirao, a svoje misli je izneo u tri istorijska članka (jedan od njih, u kome je tražio milost i zalagao se za oprostaj, nije objavljen). Bez želje da zalazim dublje u tako učene argumente, i prema tome, iznoseći ih jedino kao podatke, dodaću da je Maragalj opisao upravljačke klase u Barseloni kao kukavičke i sebične, i da je pozvao Crkvu da priđe radnicima i saraduje s njima u stvaranju pravednijeg društva.

Uzroci i posledice Tragične nedelje umnogome prevazilaze granice ovog romana i njegovih napomena, ali bez ikakve sumnje su pripomogli propadanju jednog dalekosežnog umetničkog pokreta kakav je bio modernizam. Liberalizam je bio optužen da pruža ideološke temelje za pobune. Individualizam, bujna uobrazilja i genijalnost prepustili su prvenstvo planiranoj ekonomiji a stvaralačka sloboda je pretrpela ozbiljna ograničenja. Kao što je ukazao Dalmau godinama kasnije, kad se vratio u Barselonu i obilazio izložbene palate na obronku Monžuika: „Pošli smo da vidimo ubice modernizma.“

Želim da zahvalim svojoj urednici Ani Lijaras na pomoći pruženoj u radu na ovom romanu i na poverenju u ceo projekat, kao i svima koji su saradivali i omogućili da bude objavljen. Odajem priznanje, kao i uvek, Karmen, svojoj supruzi, bez čije podrške ne bih napisao ovo delo i koja je uz mene ma koliko bilo teško ovo što proživljavam, i svojoj deci i dragim ljudima koji me takođe prate na ovom putu.

Barselona, april 2019. godine